МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers

ВИПУСК 76. ТОМ 2
ISSUE 76. VOLUME 2

Видавничий дім «Гельветика» 2024

Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 8 від 29.08.2024 р.)

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 76. Том 2. – 314 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет) **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В. –** кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кадидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74,
факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, 2024
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 8 from 29.08.2024)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica", 2024. – Issue 76. Volume 2. – 314 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushniy** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszałek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 94 (4)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-1

Петро КОСТЮЧОК,
orcid.org/0000-0001-8719-8723
кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) petro.kostyuchok@pnu.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОВОЮ ДІЙ ТА ЦИФР: ПЕРЕПИС УКРАЇНСЬКОГО/РУСИНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ 1930 Р. У СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ

Перепис населення надає можливість проаналізувати суспільство за багатьма показниками: віком, національністю, віросповіданням, статтю, освітою. У міжвоєнний період у Чехословацькій Республіці було проведено два переписи у 1921 і 1930 рр. У статті на основі архівних та статистичних джерел проаналізовано перепис населення 1930 р. у Першій Чехословацькій Республіці. Дані перепису 1930 р. є важливими для з'ясування кількісних показників представників національних меншин у ЧСР як держави, яка виникла як незалежна у 1918 р. після розпаду Австро-Угорської монархії. Порівнюються результати переписів населення 1919 р., 1921 р. Переписи стали інструментом втілення державної етнополітики (чехословакізму) шляхом застосування владою різних технологій щодо збільшення питомої ваги державотворчих складників. Українці/русини в Чехословацькій Республіці проживали в Підкарпатській Русі та Східній Словаччині. Представники словацької влади, використовуючи угорський політичний досвід у переписуванні населення, намагалися всіляко «вплинути» на результати конскрипцій, зменшуючи кількість українського населення у регіоні.

Для українців/русинів перепис 1930 р., відіграв важливу роль в осягненні своєї національної приналежності як протидії тотальній словакізації краю. Перепис 1930 р. знову встановлював національність відповідно до рідної мови.

Перепис населення в Чехословацькій республіці 1930 р. каталізував українців/русинів у Східній Словаччині, які були проти того, щоб їх записували словаками. Місцева інтелігенція пропагувала активну участь селян у переписній кампанії. Під час перепису 1930 р. встановлено чисельні параметри українського/русинського населення Східної Словаччини. У Старолюбовнянському окрузі результати перепису 1930 р. зафіксували перевагу русинської народності над словацькою у порівнянні з переписом 1921 р. Комісари проводили агітаційну роботу серед лемків, переконуючи останніх записуватись словаками.

Ключові слова: *українці/русини, Карпатський регіон, Чехословацька Республіка, перепис населення, словаки, Східна Словаччина.*

Petro KOSTYUCHOK,
orcid.org/0000-0001-8719-8723
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Ethnology and Archaeology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) petro.kostyuchok@pnu.edu.ua

NATIONAL IDENTITY IN LANGUAGE, ACTIONS AND NUMBERS: THE CENSUS OF THE UKRAINIAN/RUSHIN POPULATION IN EASTERN SLOVAKIA IN 1930

The population census provides an opportunity to analyze society by many indicators: age, nationality, religion, gender, education. In the interwar period, two censuses were conducted in the Czechoslovak Republic in 1921 and 1930. The article analyzes the population census of 1930 in the First Czechoslovak Republic based on archival and statistical sources. The 1930 census data are important for elucidating the quantitative indicators of representatives of national minorities in the Czechoslovak Republic as a state that emerged as independent in 1918 after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy. The results of the population censuses of 1919 and 1921 are compared. The censuses became a tool for the implementation of state ethnopolitics (Czechoslovakism) through the use of various technologies by the authorities to increase the specific weight of state-forming components. Ukrainians/Rusyns in the Czechoslovak Republic lived in Subcarpathian Rus and Eastern Slovakia. Representatives of the Slovak authorities, using the Hungarian political experience in censusing the population, tried in every possible way to «influence» the results of the conscriptions, reducing the number of the Ukrainian population in the region.

For Ukrainians/Rusyns, the 1930 census played an important role in understanding their national identity as a counter to the total Slovakization of the region. The 1930 census again established nationality according to native language.

The 1930 census in the Czechoslovak Republic catalyzed Ukrainian/Rusyns in Eastern Slovakia who were opposed to being recorded as Slovaks. The local intelligentsia promoted the active participation of peasants in the census campaign. During the 1930 census, the numerical parameters of the Ukrainian/Rusyn population of Eastern Slovakia were established. In the Starolyubovnyan district, the results of the 1930 census recorded the superiority of the Ruthenian nationality over the Slovak in comparison with the 1921 census.

The commissars carried out propaganda work among the Lemkos, persuading the latter to register as Slovaks.

Key words: *Ukrainians/Rusyns, Carpathian region, Czechoslovak Republic, population census, Slovaks, Eastern Slovakia.*

Постановка проблеми. Згідно визначення «перепис населення є основним джерелом інформації про населення в більшості країн світу, що формується в результаті складної і важливої державної та суспільної операції, у процесі якої збираються (найчастіше – шляхом обходу житлових приміщень й опитування), обробляються, узагальнюються, оцінюються, аналізуються та розповсюджуються демографічні, економічні і соціальні дані про населення країни або якоїсь її частини за станом на певний час (критичний момент перепису)» (Стешенко). Задля вимірів кількісних показників представників національних меншин у міжвоєнній Чехословацькій Республіці проводилися переписи населення. Саме переписи стали прекрасним плацдармом втілення державної етнополітики – чехословакізму – шляхом застосування владою різних технологій щодо збільшення питомої ваги державотворчих складників Чехословацької Республіки.

Аналіз досліджень. Проведення перепису населення у 1930 р. у Чехословацькій Республіці відображено у працях українських істориків М. Вегеша (Вегеш), І. Любчика (Любчик). Організаційні особливості та кількісні показники перепису населення 1930 р. у Першій Чехословацькій Республіці проаналізовані у дослідженнях зарубіжних вчених. Вивчення кількісних показників української присутності на території Східної Словаччини є актуальною проблемою у контексті вивчення національної ідентичності українського населення Карпатського регіону.

Мета статті – проаналізувати перепис населення 1930 р. у Першій Чехословацькій Республіці.

Виклад основного матеріалу. Після Першої світової війни Чехословацька Республіка була створена як держава чехів і словаків. Проте політичні кордони новоствореної країни в силу різних обставин не співпадали з національними. У зв'язку з цим на порядку денному чехословацької влади постійно стояли німецьке, угорське, рідше українське/русинське національні питання. Їхнє перманентне вирішення постійно супроводжувалося звинуваченнями в іредентизмі, сепарації та ігноруванні власне національних потреб даних етніків ЧСР. У час інтербелуму чехословацькою владою було проведено два переписи у 1921 і 1930 рр.

Українці/русини в ЧСР територіально мешкали в Карпатській Русі, а саме в Підкарпатській Русі та Східній Словаччині. Мова йде про округи. За цей час чисельність українців істотно зменшилася і географічно скоротився ареал проживання українського населення в даному регіоні. Представники словацької влади, наслідуючи угорський політичний досвід у переписуванні населення, намагалися всіляко «вплинути» на результати конскрипцій. Для прикладу під час перепису 1900 р. велику частину греко-католиків Закарпатської Лемківщини було зараховано до словаків. Такі випадки були непоодинокими на Бойківщини і Гуцульщині.

Відповідні «впливи» влади простежуються під час переписів 1919 р. і 1921 р. водночас зауважимо, що перший офіційний перепис населення ЧСР був здійснений 1921 р. Відмітимо, що на території Словаччини був проведений перепис 1919 р., проте його результати не були визнані Прагою.

Українське/русинське питання час від часу ставало предметом зацікавлення чехословацьких політичних партій. У парламенті ЧСР навіть діяла Підкарпатська комісія, до якої входили народні демократи і представники інших політичних сил. Так, головою комісії в другому скликанні чехословацького парламенту (1925–1929) був д-р А. Гайн. Народні демократи від імені своєї фракції направляли відповідні меморандуми до центральної влади. Одним із них був меморандум від 1 квітня 1927 р. «щодо охорони русинського населення в Підкарпатській Русі і Східній Словаччині». Крім кількох господарсько-економічних ініціатив, одними із головних питань у цьому документі щодо Підкарпатської Русі і Словаччини були створення комісії для подолання мовного хаосу на основі літературної руської мови, прийняти рішення про обов'язкове знання усіма урядниками російської мову «в слові і в письмі і нею послуговуватися», «відмовитись від усіх укра-

їнських тенденцій і припинити всю українську пропаганду», «придушити всі іредента в краї, а саме більшовицьку, українську, мадярську» (KZ. 264, S. 37–38). Окремо щодо Словаччини ставилися вимоги стосовно призначення в окружні шкільні інспекторати урядників руської народності, організації міщанських шкіл в Межилаборцях і В. Свиднику, руської гімназії в руській частині Словаччини, провести справедливий перепис населення (KZ. 264. S. 37–38).

Для українців/русинів перепис, який мав відбутися у 1930 р., відіграв важливу роль в осягненні своєї національної приналежності як протидії тотальній словакізації краю. Другий чехословацький перепис населення мав бути проведений в 1925 р. відповідно до Закону № 256/1920 Sb. Проте економічні причини та вплив практики, що панує в більшості країн світу (тобто переписи населення з десятирічною періодичністю), зумовили згідно Закону № 47/1927 Sb проведення чехословацького перепису 1 грудня 1930 р. Було розширено зміст перепису. Нововведеними ознаками були, наприклад, колишнє місце проживання записаного за умови, що особа не була переписана в рідному муніципалітеті. Крім того, опитувалося також місце, з якого облікована особа переїхала до місця обліку. Перепис вперше включав визначення народжуваності жінок, що мало надзвичайне значення для вивчення відтворення населення в Чехословацькій Республіці.

Варто відзначити різницю в понятті національності. Перепис 1930 р. знову встановлював національність безпосередньо, але з вказівкою, що національність має бути внесена, як правило, відповідно до рідної мови. Як і під час перепису 1921 р., визначення національності піддавалося критиці як з боку представників національних меншин, так і більшості населення. Ще в минулому відомі демографи схилялися до думки, що під час перепису необхідно з'ясовувати і те, і інше, тобто і національність, і рідну мову.

Під час перепису 1930 р. грамотність населення, тобто знання читання та письма, була визначена та оброблена знову, у ряді комбінацій, зокрема, відповідно до національності тощо. У цьому перепису були введені питання про фізичні недоліки населення, що залишалося актуальним особливо з огляду на короткий час, що минув після закінчення Першої світової війни. Також поглиблено відомості про рід занять та виявлення другорядних занять. Уперше більш детально оброблено дані по домогосподарствах, сім'ях і шлюбах (Československé sčítání).

Перепис 1930 р. (як і перепис 1921 р.) був на високому рівні як за змістом, так і за обробкою, оцінкою та публікацією. Відносно широка система публікацій основних результатів перепису була доповнена публікацією детальної документації всіх етапів перепису, яка дає безцінну інформацію та пояснення важливих фактів про підготовку та хід, обробку та оцінку (Hortig).

Результати перепису населення 1930 р. були опубліковані у восьми томах «Чехословацької статистики», а обробка даних про житло – в окремому томі.

Перепис населення в Чехословацькій Республіці 1930 р. став поштовхом до активації українців/русинів у Східній Словаччині. На превелике здивування словацької влади українці/русини виявили опір її намірам записати їх словаками. З цією метою зі сторони українців/русинів відбулася відповідна акція, метою якої було підняття рівня української/русинської національної свідомості серед селян та боротьба за відстоювання власної національної ідентичності. Фронт боротьби за національну українську/русинську ідентичність очолила місцева інтелігенція, представлена у більшості випадків місцевими греко-католицькими священниками та почасти вчителями й урядниками. У цій ситуації місцева словацька влада почала активно обсервувати український/русинський національний рух.

Починаючи з 1930 р., словацька влада активно цікавилася українським/русинським питанням. 19 серпня 1930 р. таємно Президія Міністерства внутрішніх справ розглядала русинське питання в Словаччині, по якому поліційний комісаріат в Пряшові підготував 33 сторінковий документ (NAČR. PMR. 294. K. 150). У ньому були окреслені статистичні дані, історичний екскурс русинського народу, русинське відродження, Русинська Народна Рада і мирна конференція, а також аналіз народно-політичних напрямів, які панували серед русинів, релігійна ситуація у русинів, становище Пряшівської єпархії, православний рух (KÚ. 297. S. 19–35).

Автори документу вважали, що «Русини були кочовим скотарським народом, який переходив зі своїм стадом з місця до місця і ніколи не жив державним життя», більше того є писемні джерела про те, що до бувшої Шаришської жупи і загалом на Східну Словаччину дісталися русини аж в першій половині XIV ст.» (NAČR. PMR. 294. K. 150).

На їх думку, «русинський народ є розділеним, фрагментованим на різні протилежні напрями, які ведуть між собою розлючену боротьбу і не стидаються жодних засобів. …В керівників цих напрямів пробудилося дрімаюча свідомість і починають б битися, звалюючи вину на протилежний табір», «Підкарпатська Русь має «на політичні процеси

Східної Словаччини незвичайний вплив» (NAČR. PMR. 294. K. 150).

Під час перепису 1930 р. значно загострилася боротьба за національну приналежність українського/русинського населення східної Словаччини. Використовуючи доступний інструментарій, у боротьбу включилися як словацький владний апарат, так і русинські партійні та культурно-освітні осередки. Польський консул у Кошицях у депеші до МЗС Польщі зазначав, що «русини російської орієнтації під керівництвом росіян-емігрантів розвинули живу агітаційну діяльність у зв'язку з переписом населення, який надходить…схиляють до віднесення себе до російської національності» (AAN. WKRPK. 24. K. 166).

Місцевий український/русинський політикум закликав селян до активної участі у переписній кампанії. Президія Русского блоку (до неї входили представники Автономного Землеробського Союзу, Руського народного з'єднання, Руської народної партії, Карпаторуської трудової партії) 5 листопада 1930 р. видала відозву щодо обов'язкової участі русинів в переписі населення і записування себе руськими.

Чотирнадцять депутатів і сенаторів чехословацького парламенту на чолі з доктором С. Гезою, які презентували інтереси Угорської Християнсько-Соціалістичної, Національної Угорської партій та Німецької партії Земплін, 18 листопада 1930 р. подали петицію стосовно перепису населення 1930 р. у Чехословаччині про захист меншин до Ліги Націй. Проте він був не задоволений чехословацькою владою (Supplementary).

Так, у відповіді уряд ЧСР зазначив, що «чехословацька влада підготувала цей перепис із великою увагою, завжди пам'ятаючи, що він повинен бути проведений абсолютно об'єктивно та справедливо, зокрема щодо етнічних меншин. Були використані методи, які мали на меті забезпечити точне відображення національного складу населення Чехословаччини та запобігти спотворенню реальної ситуації під впливом політичних агітацій та тиску на осіб у залежному економічному стані або соціально слабких, а також тих, чия національна свідомість не була високою» (Supplementary).

Причиною цього були різноманітні «маніпуляції» під час переписів. Один із дописувачів «Народної газети» в жовтні 1930 р. напередодні проведення перепису писав, що йому запропонував «один чех посаду комісара народного перепису, але тільки з тією умовою, що я всіх русинів записав греко-католицькими словаками» (Народная газета. 1930. 10 октября: 2). За його словами, чех отримав призначення у В. Орлик, де він «із всіх «руснаків» буде робити словаків» (Народная газета 1930 10 октября: 2).

Під час перепису відомі також факти, коли «намовляли греко-католиків, аби зголошувалися до русинської народності, хоча багато з них вже не говорять по-русинськи» (KÚ. 297. S. 68). Греко-католицькі священники агітували перед переписом за русинство. У Колоніці Снінського округу місцевий священник Фірцак в церкві проголосив, що «є ганьба, коли не дають записатися за русів» (KÚ. 297. S. 112).

Під час перепису 1930 р. комісари у Снінському окрузі стверджували, скарги на змішування віри і народності були актуальними. Для прикладу, у Паріхузовцях «не хотіли, щоби переписний комісар представників греко-католицької віри записував як таких, а хотіли, щоби написав, що вони віри «руської», у Гостьовцях – «віри «руснацької»; в Дубраві – «на всі питання (місце і дата народження) відповідали лише стереотипно «русин»; в Чукаловцях і Смольнику – «народності греко-католицької», натомість у Кленовій священник Й. Галамб походженням русин з Підкарпатської Русі «записався до словацької народності і наполягав на реєстрації того запису», а вчителька з Кальної Розтоки І. Чабінякова додатково вимагала в окружного уряду «аби могла змінити визнану народність руську на словацьку» (KÚ. 297. S. 98–99).

Перепис 1930 р. встановив наступні чисельні параметри українського/русинського населення Східної Словаччини. В окрузі Стара Любовня згідно даних перепису населення мешкало 8973 українців або 35,05% від загальної кількості (Kaľavský: 112). На території адміністративного округу Бардеїв за даними перепису 1930 р. було зафіксовано 13216 українців або 35% від усього населення (Kaľavský: 112). В окрузі Стропків (до 1925 р. Вишній Свидник) згідно матеріалів статистики 1930 р. проживало 15454 русина, що становили 71% від загальної кількості (Kaľavský: 113–114). В окрузі Міжлабірці за офіційними даними 1930 р. мешкало 14844 українців, що чисельно становили 78% від усього населення (Kaľavský: 114–115). У судовому окрузі Гуменне за статистикою 1930 р. проживало 21069 українців або 38% від всього населення (Kaľavský: 113–114).

Так, у Старолюбовнянському окрузі результати перепису 1930 р. зафіксували перевагу русинської народності над словацькою у порівнянні з переписом 1921 р. Словацький політик, колишній кошицький жупан Я. Руман нарахував п'ять таких сіл: Якубяни, М. Сулин, Матисова, Старіна і Шамбронь. Він стверджував, що це відбулося вна-

слідок виключно з перезбудженої агітації пряшівського греко-католицького єпископства і політичних секретарів Руської народної партії.

Стежачи за переписом 1930 р. на території Підкарпатської Русі, у статті «Автономія Закарпаття і новий перепис», автор вважав, що «лише автономічний устрій, загарантований Закарпаттю міжнародним і чехословацьким законодавством, може дати йому можливість приспішити культурний розвиток». Висловлювалася надія, що «державний розум чеських керманичів каже сподіватися, що ця справа буде в найближчому часі полагоджена» (Вегеш, Міщанин, Палінчак: 270).

Аналізуючи дані перепису 1930 р. і процесів, які його супроводжували, консул Речі Посполитої в Ужгороді М.Халупчинський у монографії «Русини підкарпатські як етнічна група» показав особливості проведення перепису населення в Підкарпатській Русі й Східній Словаччині в 1930 р. Консул порівняв статистичні дані етнічного й конфесійного зрізів (AAN. Z. 460. Sygn. 5, k. 80–81) і стверджував, що руське населення цілковито опанувало «доріччя Ужу, переходячи широким пасем на Словаччині, де його західна границя становить Попрад» (AAN. Z. 460. Sygn. 5. K. 82). Згідно М. Халупчинського «назва «карпаторуський» або «карпаторусин» для національного окреслення населення Підкарпатської Русі є нова й штучна. Населення тієї назви ніде не вживає; прийнятою вона залишилася при приєднанні краю до Чехословаччини у зв'язку з формуванням геополітичного поняття Підкарпатської Русі» (AAN. Z. 460. Sygn. 5. K.84).

Польський консул також відмітив, що «грекокатолики на Словаччині підлягають словакізації не тільки в школах, урядах, але й навіть через фальшування переписів населення» (AAN. KRPU. 2. K. 131). Дипломат стверджував, що «ціла історія свідчить, що греко-католики на території теперішньої Словаччини були і русинами» (AAN. KRPU. 2. K. 131)

Чехословацький перепис населення 1930 р. супроводжувався значними фальсифікаціями. На Пряшівщині перепис нарахував 95359 українців/русинів (Любчик: 58). Якщо на Закарпатті від річки Уж на схід українське населення зросло з 1921 року на 20%, то на Пряшівщині – всього на 6,4%. Така динаміка засвідчує намагання словацьких властей штучно загальмувати демографічне зростання українського населення Лемківщини (Любчик: 58).

Вагоме значення під час перепису відіграли переписні комісари. Учитель М. Сухи з Колоніци (вважав, що його материнська мова є руська, але відчуває себе чехословакам, будучи комісаром в Колоніці) відзначав:, «..населення…записувалося до словацької народності», при цьому «…населення розуміє українську, але не великоруську» (KÚ. 297. S. 112–113). Аналогічну думку відображав і учитель Я. Гайдош з Нехвалової Полянки.

Комісар Я. Немет стверджував, що «молодь в Старині записується до словацької народності» (KÚ. 297. S. 122). Інший комісар Кравалік – «молодше покоління в Ублі про себе твердить, що вони «словаки» (KÚ. 297. S. 123).

Комісари проводили агітаційну роботу серед лемків, переконуючи останніх записуватись словаками. Осіб, які нехтували цими настановами й записувались русинами, викликали до окружного уряду на так званий "испит из народности". Характерно, як повідомляє тогочасна преса, що "многі були зазвані на тот испит" (Перепис).

24 листопада 1932 р. словацька адміністрація в Братиславі констатувала, що в Штельбаху, де за переписом було зафіксовано 581 чехословаків і лише 13 русинів вимагають навчання на руській мові. 30 жовтня 1933 р. населення Р. Волі і Обручного, де спостерігалася ситуація переважання словацького елементу, вимагало переведення викладання в школі на руську мову.

Висновки. Таким чином, проведення перепису 1930 р. у Чехословацькій Республіці стало не тільки можливістю для означення кількісних показників населення, але й зумовило активні дискусії про національну ідентичність, етнополітику, становище українців\русинів, міжнаціональні відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). KRPU. 2.
2. AAN. WKRPK. 24. K. 166.
3. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945. 294. K. 150.
4. Slovenský národný archív, Krajinský úrad v Bratislave (1920, 1928-1939). K. 297.
5. Štátny archív v Košiciach, fond Košická Župa. 264.
6. Вегеш М., Міщанин В., Палінчак М. Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення. 1918–1950. Одеса, 2022. 834 с.
7. Закарпаття. З перепису населення. *Діло*. 1931. 3 січня.
8. Какъ подготовляютъ уряды народную переписъ. *Народная газета*. 1930. 10 октября.
9. Любчик І.Д. Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці XIX –30-х роках XX століття: проблема національного самоусвідомлення. Івано-Франківськ. 2009. 213 с.

10. Перепис на Восточній Словаччині. *Свобода*. 1931. 5 лютого.
11. Стешенко В. Переписи населення. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Perepysy_naselennia
12. Československé sčítání lidu 1930 URL: https://www.czso.cz/csu/czso/ceskoslovenske-scitani-lidu-1930
13. Hortig P. Století sčítání v samostatné republice URL: https://www.statistikaamy.cz/2019/11/11/stoleti-scitani-v-samostatne-republice/
14. Kaľavský M. Administratívne rozdelenie Slovenskej krajiny z hľadiska etnického v období Republiky Československej. *Národopisné informácie. Študie a materiály*. 1993. č.2. S. 93–119.
15. Supplementary petition to the petition of 18 November 1930 concerning the 1930 census in Czechoslovakia, signed by Dr. Géza Szüllo and other deputies and senators of the Czechoslovak National Assembly. URL: https://archives.ungeneva.org/petition-supplementaire-a-la-petition-du-18-novembre-1930-concernant-le-recensement-de-1930-en-tchecoslovaquie-signee-par-le-dr-szullo-geza-et-dautres-deputes-et-senateurs-aux-chambres-tchecoslovaque

REFERENCES

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). KRPU. [Archive of New Records in Warsaw (AAN). KRPU] 2. [in Polish].
2. AAN[Archive of New Records in Warsaw. WKRPK]. 24. K. 166. [in Polish].
3. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 [National Archives, fund Presidency of the Council of Ministers, 1918–1945]. 294. K. 150. [in Czech].
4. Slovenský národný archív, Krajinský úrad v Bratislave (1920, 1928-1939) [Slovak National Archives, Land Office in Bratislava (1920, 1928-1939). K. 297]. K. 297. [in Slovak].
5. Štátny archív v Košiciach, fond Košická Župa [State archive in Košice, Košická Župa fund]. 264. [in Slovak].
6. Vehesh M., Mishchanyn V., Palinchak M. (2022). Politychna istoriia Zakarpattia kriz pryzmu ukrainskoho derzhavotvorennia. 1918–1950 [The political history of Transcarpathia through the prism of Ukrainian state formation. 1918–1950]. Odesa. 834 p. [in Ukrainian].
7. Zakarpattia. Z perepysu naselennia (1931). [Transcarpathia. From the population census]. Dilo – Work. 3 sichnia. [in Ukrainian].
8. Какъ podhotovliaiutъ uriadы narodnuiu perepysъ (1930). [How governments prepare the national census]. Narodnaia hazeta – People's newspaper. 10 oktiabria. [in Ukrainian].
9. Liubchyk I.D. (2009). Etnopolitychni protsesy na Lemkivshchyni naprykintsi XIX –30-kh rokakh XX stolittia: problema natsionalnoho samousvidomlennia [The political history of Transcarpathia through the prism of Ukrainian state formation. 1918–1950]. Ivano-Frankivsk. 213 p. [in Ukrainian].
10. Perepys na Vostochnii Slovachchyni (1931) [Census in Eastern Slovakia]. Svoboda – Freedom. 5 liutoho. [in Ukrainian].
11. Steshenko V. Perepysy naselennia [Population censuses]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Perepysy_naselennia [in Ukrainian].
12. Československé sčítání lidu 1930 [Czechoslovak census 1930]. URL: https://www.czso.cz/csu/czso/ceskoslovenske-scitani-lidu-1930 [in Czech].
13. Hortig P. Století sčítání v samostatné republice [Century census in the independent republic] URL: https://www.statistikaamy.cz/2019/11/11/stoleti-scitani-v-samostatne-republice/ [in Czech].
14. Kaľavský M. (1993). Administratívne rozdelenie Slovenskej krajiny z hľadiska etnického v období Republiky Československej [Administrative division of the Slovak country from the ethnic point of view during the period of the Czechoslovak Republic]. *Národopisné informácie. Študie a materiály* – Ethnographic information. Studies and materials. No. 2. pp. 93–119. [in Czech].
15. Supplementary petition to the petition of 18 November 1930 concerning the 1930 census in Czechoslovakia, signed by Dr. Géza Szüllo and other deputies and senators of the Czechoslovak National Assembly [Supplementary petition to the petition of 18 November 1930 concerning the 1930 census in Czechoslovakia, signed by Dr. Géza Szüllo and other deputies and senators of the Czechoslovak National Assembly]. URL: https://archives.ungeneva.org/petition-supplementaire-a-la-petition-du-18-novembre-1930-concernant-le-recensement-de-1930-en-tchecoslovaquie-signee-par-le-dr-szullo-geza-et-dautres-deputes-et-senateurs-aux-chambres-tchecoslovaque [in French].

УДК 94(177)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-2

Фарідун МАЙНАЄВ,
orcid.org/0000-0002-5280-177X
кандидат педагогічних наук
farid.mainaiev@gmail.com

РОЛЬ І МІСЦЕ ТЕРОРУ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ВИСВІТЛЕННЯ АКЦІЙ У ЧАСОПИСІ «СУРМА»

Автором порушено питання терору в діяльності Української військової Організації. Мета статті полягає у висвітленні ролі терору в діяльності УВО, розкритті ідеологічного та етичного обґрунтування терору самою організацією, визначенні терору, його цілей і завдань, розгляді терористичних акцій за допомогою часопису «Сурма». Наведено цілі УВО та визначення дефініцій «терор» і «тероризм». Названо причини, які унеможливлювали боротьбу УВО проти польської окупації мирними методами. Проаналізовано визначення терору з позиції Військової організації, а також його класифікацію у формі поділу на терор як засіб самооборони та терор як засіб агітації, окреслено відмінності між ними. З'ясовано, що кожний терористичний акт містить у собі одразу елемент самооборони та елемент агітації, який, залежно від конкретної акції, може виконувати основну або другорядну функцію. Визначено цілі й завдання кожного виду терору. Терор як засіб самооборони, окрім оборони, мусив сприяти захисту прав народу та його честі й гідності, активізації революційних настроїв у суспільстві, підвищенню престижу організації, підриву сили та авторитету ворога. Терор як засіб агітації мав надавати розголосу наслідки польської репресивної політики, поляризувати суспільство. З'ясовано, як організацією підтримувався терор з етичних норм. Він виправдовувався правом на самооборону, диспропорцією в ресурсах та польським досвідом терору, коли польські землі входили до складу російської імперії. Проаналізовано подання новин про терор у часописі «Сурма», визначено об'єкти терору – цивільні чиновники, провокатори, працівники силових структур. Розглянуто причини вбивства, реакцію польської влади, моральну характеристику вбитого, що є завжди негативною. Визначено, що в часописі були присутні анонси майбутніх терактів, заклики до населення ставати до боротьби у формі диверсій та саботажу, фінансово підтримувати організацію. Резюмовано, що терор із боку УВО був лише інструментом, типовим для тих часів, закономірною відповіддю на польську асиміляційну й дискримінаційну політику, репресивні заходи.

Ключові слова: *Українська військова організація, терор, терористичний акт, репресії, агітація, самооборона.*

Faridun MAINAIEV,
orcid.org/0000-0002-5280-177X
Ph.D. of Pedagogical Sciences
farid.mainaiev@gmail.com

THE ROLE AND PLACE OF TERROR IN THE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION: THEORETICAL JUSTIFICATION AND COVERAGE IN THE MAGAZINE "SURMA"

The author addresses the issue of terror in the activities of the Ukrainian Military Organization (Ukrainska Viiskova Orhanizatsiia [UVO]). The article aims to highlight the role of terror in UVO's activities, reveal the ideological and ethical justifications for terror by the organization, define terror, its goals, and objectives, and examine terrorist actions through the magazine "Surma". The objectives of UVO and the definitions of "terror" and "terrorism" are provided. The reasons that made it impossible for the Ukrainian Military Organization to resist the Polish occupation by peaceful methods are identified. The article analyzes the definition of terror from the perspective of the Military Organization and classifies it into terror as a means of self-defense and terror as a means of agitation, outlining the differences between them. It is found that each terrorist act contains elements of self-defense and agitation, which, depending on the specific action, can serve either a primary or secondary function. The goals and objectives of each type of terror are defined. Terror as a means of self-defense aimed to protect people's rights, honor, and dignity, activate revolutionary sentiments in society, increase the organization's prestige, and undermine the enemy's power and authority. Terror as a means of agitation was intended to publicize the consequences of the Polish repressive policy and polarize society. The article explains how the organization supported terror based on ethical norms, justifying it by the right to self-defense, the disparity in resources, and the Polish experience of terror when Polish lands were part of the Russian Empire. The presentation of news about terror in the magazine "Surma" is analyzed, identifying the targets of terror – civil officials, provocateurs, and law enforcement personnel. The reasons for the murders, the reaction of the Polish authorities, and the

moral characteristics of the murdered individuals, which are always portrayed negatively, are considered. The magazine's content included announcements of future terrorist attacks, calls to the population to engage in sabotage, and requests for financial support for the organization. In summary, the article concludes that the terror conducted by UVO was a tool typical of that era, a natural response to the Polish policies of assimilation, discrimination, and repression.

Key words: *Ukrainian Military Organization, Terror, Terrorist Act, Repression, Agitation, Self-Defense.*

Постановка проблеми. Українська військова організація (УВО) діяла в надзвичайно складних умовах польської окупації в 20–30-х роках ХХ ст., ставлячи за мету відновлення української державності. Одним із методів її досягнення, на думку лідерів УВО, був терор. Дослідження цього аспекту є важливим у сучасних умовах, оскільки росія, маніпулюючи історією українсько-польських відносин, намагається внести розлад між Україною та Польщею. Вивчення історії УВО, її цілей та діяльності й у т. ч. терору як однієї з форм спротиву польській асиміляційній та дискримінаційній політиці потенційно є одним з інструментів української контрпропаганди. УВО є провісницею Організації Українських Націоналістів (ОУН), і розуміння цілей, мотивів та діяльності ОУН необхідне для розуміння більш пізнього етапу розвитку українського національно-визвольного руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що за останні п'ятнадцять років УВО було приділено недостатньо уваги з боку українських науковців, хоча різні аспекти діяльності цієї організації розглядалися в окремих наукових доробках, серед яких, наприклад, монографія І. Гаврілова «Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність» (2012). Б. Галайко (2009) в одній зі своїх розвідок із зазначеного питання, посилаючись на мемуари учасників націоналістичного руху, використовуючи сучасні дослідження українських і польських істориків, архівні документи, аналізує передумови утворення УВО. І. Хома (2022) порушує питання діяльності Є. Коновальця після його служби в армії Української Народної Республіки (УНР) у контексті створення нової військової організації в серпні-листопаді 1920 р. та досліджує маловідомі факти діяльності творця ОУН на чолі Військової організації в Східній Галичині наприкінці 1921 р. – у жовтні 1922 р. Утім, терор як окремий аспект діяльності УВО ґрунтовно не розглядався.

Завдання статті полягає у висвітленні терору в діяльності УВО, дослідженні ідеологічного обґрунтування терору самою УВО, а також вивченні цих аспектів у видавничих матеріалах УВО, зокрема в часописі «Сурма».

Виклад основного матеріалу. УВО була нелегальним військово-революційним (згодом військовим та революційно-політичним) об'єднанням, що ставила за основну мету відновлення самостійної української держави. Це об'єднання діяло в умовах, коли переважна частина західноукраїнських земель унаслідок Ризького миру (1921) та ради амбасадорів (1923) опинилася в складі Польщі.

УВО ставила перед собою такі цілі (Сурма, 1928, квітень: 1-2):

1) пропаганда революційного шляху становлення незалежної України серед населення;

2) підготовка кадрів для ведення боротьби у випадку повстання, внутрішніх потрясінь у Польщі, війни;

3) пропаганда та пошук союзників для забезпечення міжнародної підтримки своєї боротьби;

4) створення самостійної української держави;

5) створення сили, що здатна захистити новостворену державу.

Отже, як саме нелегальне становище УВО й декларовані нею цілі, так і польська асиміляційна та дискримінаційна політика унеможливлювали мирну діяльність організації, та, що цілком закономірно, зробили терор одним із дієвих методів боротьби з польською окупацією.

Терор та тероризм, за визначенням «Енциклопедії історії України», це «злочинні дії, спрямовані на залякування організації або неорганізованої спільноти з метою домогтися очікуваного результату. Поняття «терор» пов'язують із діями держави, а «тероризм» – із діями недержавних організацій або окремих осіб» (Енцикл. іст. України, 2024). Це визначення не збігається повною мірою зі змістом діяльності УВО, яку її учасники називали терором. Ми пропонуємо звернутися до видавничих матеріалів військової організації, зокрема часопису «Сурма», для розуміння того, що, на думку членів УВО, власне, було терором, і в подальшому враховувати це під час аналізу їх бачення цього аспекту боротьби за власну державність.

Члени УВО розглядали терор у двох проявах: як засіб самооборони та як засіб агітації.

Терор як засіб самооборони, на їх думку, «…це найстрашніша зброя в руках підпольної орґанізації. Це заразом її остаточний найсильнійший аргумент, коли всі вищі вже вичерпані, або, коли, наперед відомо, що вони будуть безуспішні» (Сурма, 1929, січень, І ч.: 2). Відстоювалася точка зору, що сам характер боротьби спонукає організації використовувати методи терору, незважаючи ні

на моральний аспект, ні на дискусії щодо доцільності використання терористичних методів. Тобто терор розглядався лідерами УВО як останній засіб боротьби за свої цілі, найстрашніший та найнебезпечніший засіб, до якого слід підходити як найобережніше.

Терор як засіб самооборони в ракурсі діяльності УВО був не тільки необхідним із практичної точки зору, але й виправданим в очах її членів із етичної точки зору.

Із практичної позиції авторами статей «Сурми» вказується на диспропорцію сил держави (Польщі) та організації (УВО). Наголошується, що в розпорядженні держави є бюрократичний апарат, силові структури, фінансова база й, що важливіше, функція законотворчості, тобто можливість вести боротьбу з підпільною організацією законним шляхом і самій визначати, які методи боротьби є законними.

З етичної позиції терор виправдовувався членами УВО тим, що держава, маючи широкі можливості для ведення боротьби з підпільними організаціями, переходить межу законності, фактично діє як садист або дикун (Сурма, 1929, січень, І ч.: 2). УВО відкрито звинувачує Польщу (небезпідставно) в незаконних арештах, перевищенні в декілька разів максимального терміну утримання людей під вартою, психічному насильстві над ув'язненими, побиттях, тортурах, згвалтуваннях, позасудових стратах. Тобто державою порушуються базові людські права. Беззаконня реалізується з позиції права сильного, відчувши слабкість, держава не зупиниться. У якості мирних форм протесту через шпальти «Сурми» пропонується голодування ув'язнених і суспільний розголос (як у межах держави, так і за кордоном), а сам терор використовувати тоді, коли відповіддю на ці засоби держава відповідає ще ширшими репресіями (Сурма, 1929, січень, І ч.: 2-4). Власне, тоді й треба, на думку лідерів УВО, вдаватися до терору для свого захисту. Отже, терор виправдовується ними, коли він є відповіддю на насильство.

Окрім, власне, самооборони, у терору були й інші цілі та завдання: помста (де виконавцем є член організації, а суддею – народ), захист прав народу, захист честі нації, підвищення престижу організації, активізація революційних настроїв у суспільстві, підрив сил й авторитету ворога, залякування його (Сурма, 1929, січень, І ч.: 3-4).

Терор не був ні ціллю, ні кінцевою метою діяльності організації. Керівництво УВО вбачало в ньому лише інструмент, який мав завадити полякам закріпитися на українських землях, але він не міг (і не мав) досягти реалізації основного завдання – звільнити землю від окупантів. Виконати це могли лише повстання та війна.

Терор як засіб агітації використовувався для привернення уваги суспільства (як всередині держави, так і за кордоном) до безправства, що чинила Польща (економічні утиски, асиміляційна та дискримінаційна освітня й релігійна політика, релігійні та політичні переслідування). Терор як засіб агітації є другорядним порівняно з терором як засобом самооборони, оскільки важливіше було покарати ворога. Що в терорі первинне, самооборона чи агітація, визначала специфіка кожного окремого завдання, але в кожному терористичному акті завжди були присутні ці дві складові. Наприклад, при вбивстві провокатора на перший план виходила самооборона, оскільки смерть провокатора не тільки припиняла його діяльність, але й слугувала попередженням для інших. І вже другопланово йшла агітаційна складова. А при вбивстві чиновника (наприклад, зі сфери освіти), агітаційна складова вже була первинною, оскільки таке вбивство слугувало для привернення уваги до дискримінації та асиміляції у сфері освіти (Сурма, 1929, січень, І ч.: 4).

Власне, терор, на думку авторів «Сурми», як засіб агітації має сприяти поширенню впливу як на своє та вороже населення, так і на міжнародну спільноту. Своєму населенню він має показати, що ворог не всесильний, спонукати до рішучих дій, осмислення політичних реалій. Терор повинен відокремити своїх від чужих. Фактично мова йде про поляризацію суспільства в Польщі, де більшість (поляки) пригнічує меншість (українці), про розпал та каналізацію майбутніх виступів. Ворожому населенню терор, на переконання ідеологів УВО, демонструє, що українці є окремим від поляків народом, «смертельним ворогом Польщі» (Сурма, 1929, лютий-березень, ІІ ч.: 4-5), що український народ не піддасться асиміляції та не бажає бути частиною польської держави, показати безперспективність прагнень Польщі закріпитися на західноукраїнських землях. Тобто існувала необхідність унаочнення ворожому населенню несприйняття польської окупації та готовність до боротьби за незалежність. Міжнародній спільноті терор також мав продемонструвати, що українці не є поляками, показати, що в Польщі немає прав на західноукраїнські землі. Саме завдяки терору український борець, як стверджує автор, мав створити позитивний імідж в очах міжнародного суспільства, оскільки він боровся з ворогом, у розпорядженні якого було набагато більше ресурсів, боровся за свою землю, за свій народ (Сурма, 1929, лютень-березень, ІІ ч.: 4-5).

У якості аргументації своєї візії терору УВО апелювала до польського досвіду боротьби за власну державність із використанням терористичних методів. «Возьмім примір із визвольних змагань тих-же самих поляків. Колиб не вічні неспокої в Королівстві, повстання, розрухи, неперервний ланцюх атентатів, засудів, арештів то чи польська справа булаб голосна, хочби тільки у самій Росії? Польський терор переконував кожного москаля, що є в Росії нарід, якого ні один член не назве себе «рускім», який не хоче бути під московським ярмом і ніколи на нього не погодиться…» (Сурма, 1929, лютень-березень, ІІ ч.: 4-5).

УВО у своїй боротьбі не обмежувалася лише теоретичним обґрунтуванням необхідності терору. На сторінках «Сурми» знаходимо також інформацію про здійснені терористичні акти, заклики, звернені до цивільного населення, до саботажу та диверсій, інформація про вбивства польських чиновників та про виявлених провокаторів тощо.

У випуску «Сурми» за січень 1927 року розміщено статтю «Новий стріл», у якій інформується про вдалий замах у Львові на польського чиновника Станіслава Собінського, що обіймав посаду шкільного куратора. Автором пояснюється, чому саме на цього посадовця зчинено замах, якою була реакція польської влади на цей акт, акцентується увага на розумінні виконавцем необхідності вбивства, мотивах УВО, критикується жалість до вбитого. Зі статті стає зрозуміло, що вбитий С. Собінський сприяв реалізації асиміляційної та дискримінаційної політики Польщі у сфері освіти: «…на твердий камінь львівської землі звалилось тіло того, який ще перед кількома годинами видавав дальші засуди смерти на українське шкільництво і в своїй буті гримав кулаками в стіл на українських громадян, які прийшли домагатись до нього належного їм права» (Сурма, 1927, січень, І ч.: 6). Окремо наголошується, що виконавець не сумнівався в доцільності скоєного. Стає зрозумілим, що відповіддю на вбивство чиновника з боку польської влади стали масові арешти та спроби агентів знайти виконавця, що не увінчалися успіхом. Цілі та задачі акції досяглися, оскільки вбивство отримало міжнародний розголос, полякам же було продемонстровано, що є сила, яка здатна чинити опір, організація, члени якої підуть на смерть, а відповіддю на утиски стане терор. Тих же, хто засуджував убивство, піддавали критиці, називаючи таку точку зору «псевдолицарскістю», та нагадували про польську політику (Сурма, 1927, січень, І ч.: 6).

У випуску за березень 1927 року в статті «Боротьба без зброї» доводиться, що виконати головну мету – здобути незалежну національну державу – без бою не вийде. Автором висловлено думку, що через диспропорцію ресурсів супротив повинен акцентуватися на асиметричній дії, у т. ч. на терорі. Населення закликають до боротьби шляхом диверсій, саботажу, передавання УВО інформації, надання організації матеріальної допомоги. «На насильство поповнене і поповнюване над нами, кожний шлях і всі засоби боротьби зглядно оборони є для нас добрі, оскільки вони наносять ворогові шкоду» (Сурма, 1927, березень, ІІ ч.: 2-3). Але виконання акцій насильницького характеру «Сурма» пропонує залишити підготовленим бойовикам організації.

У цьому ж випуску є й інша стаття «Вистерігайтесь провокаторів», у якій наводиться список зі встановлених провокаторів (5 осіб), указується їх імена та прізвища, описується зовнішність, повідомляється рід занять, вік, інформується про місце, де їх можна знайти (Сурма, 1927, березень, ІІ ч.: 8).

У випуску за жовтень 1927 року в статті «Роля індивідуального терору в підпольній боротьбі» обґрунтовується необхідність терору, його вплив на населення та надається етична оцінка цього аспекту. Читачеві роз'яснюється, що терор – це акт самооборони. У разі виникнення в читача запитань щодо етичності таких методів боротьби автор пропонує подумати, чи дотримуються поляки етики та моралі й називає польську політику екстермінаційною. Доводиться необхідність терору, оскільки він має показати полякам готовність до спротиву. Уникнення терору, на думку автора статті, лише підсилює в поляків почуття безкарності та заохочує їх до подальших репресій (Сурма, 1927, жовтень, ІІІ ч.: 2-3).

У випуску за листопад 1927 року привертає увагу стаття «Напад на постерунок», у якій описуються причини акту, підготовка до нього та напад на польський відділок поліції. Серед причин згадується дискримінаційна польська політика: «… будинок української культурної інституції, обсаджений від українсько-польської війни польською поліцією. Там, де бив живчик українського життя в час визвольних змагань, там тепер розпаношилися наші кати» (Сурма, 1927, листопад, IV ч.: 2). Безпосередня причина обрання відділку – утримання та катування в ньому членів УВО. Розвідкою було встановлено кількість польських поліцейських – 17, кількість людей в патрулі, коли вони виходять на чергування, та яка в них зброя (кріси (рушниці) залишалися в будівлі, для патрулювання міста бралися револьвери). Було виявлено, де зберігаються кріси та документи з даними про місцевих українців, а також проаналізовано активність на вулиці

та можливість спостереження (Сурма, 1927, листопад, IV ч.: 3-4). Саму операцію ретельно й детально сплановано: визначено відстань між учасниками нападу, хто й де стоїть. Першочергова задача – захоплення крісів, оскільки в нападників було лише два револьвери. Безпосередньо сам бій «Сурма» не описує, але зосереджується на його наслідках: «На другий день труси, арешти, переслідування. З воєвідства приїхали посіпаки, бо місцевих не було вже. Остали лише три поліцаї… Преса мовчала… мовчить і по нині. Хоч і мали виновників в руках – та не було доказів; усі мовчали, як мур… Власть імущі дорого оплатили свою службу катів» (Сурма, 1927, листопад, IV ч.: 4-5).

У випуску за грудень 1927 року в статті «Хроніка» примітні три новини. Перша – самогубство співробітника польських силових структур під псевдонімом Кат, смерть якого була радо зустріта видавцями. «Сурма» звинувачує Ката в садизмі, тортурах та заохочення до цього польського суспільства. На нього готувався замах з боку УВО, але реалізувати його не встигли. Друга – убивство Михайла Гука, який згадувався як провокатор у випуску за березень цього ж року. Власне, за підбурництво він і поплатився життям. Третя – повідомлення, що слідство (щодо вбивства Гука) веде суддя Янушвскі, якому УВО обіцяє приділити увагу, тобто анонсує новий замах (Сурма, 1927, грудень, V ч.: 8).

Висновки. Отже, терор посідає одне з важливих місць у діяльності УВО. Через часопис «Сурма» населення інформувалося про те, що таке терор, які його види. Терор був для УВО найстрашнішою зброєю, останнім аргументом. «Сурма» виправдовувала його застосування з етичної точки зору. На шпальтах часопису також публікувалася інформація про здійснені акції терору, робилося анонсування. Але потрібно розуміти, що терор в діяльності УВО був лише інструментом, цілями якого було привернення уваги до порушення прав українців польською владою, помста, поляризація українського та польського населення, надихання українського населення на боротьбу. Терор не мав та не міг здобути незалежну державу, для цього були інші інструменти – повстання та війна. Терор із боку УВО був закономірною відповіддю українського суспільства на польську репресивну політику. Практика його застосування підпільними організаціями національно-визвольного напрямку була досить поширеною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дещо про діяльність і пляни У.В.О. *Сурма.* 1928. Квітень. С. 1-2.
2. Терор і тероризм. *Інститут історії України.* URL : http://history.org.ua/?termin=Teroryzm (дата звернення: 23.06.2024).
3. Терор як засіб самооборони. *Сурма.* 1929. Січень. ч. 1(16) С. 2-4.
4. Терор як засіб агітації. *Сурма.* 1929. Лютень-Березень. ч. 2-3(17-18) С. 3-5.
5. Новий стріл. *Сурма.* 1927. Січень. Ч. 1. С. 6.
6. Боротьба без зброї. *Сурма.* 1927. Березень. Ч. 2. С. 2-3.
7. Вистерігайтесь провокаторів. *Сурма.* 1927. Березень. Ч. 2. С. 8.
8. Роля індивідуального терору в підпольній боротьбі. *Сурма.* 1927. Жовтень. Ч. 3. С. 3-4.
9. Напад на постерунок. *Сурма.* 1927. Листопад. Ч. 4. С. 3-5.
10. Хроніка. *Сурма.* 1927. Грудень. Ч. 5. С. 8.

REFERENCES

1. Deshcho pro diialnist i pliany U.V.O. [Something about the Activities and Plans of U.V.O]. *Surma – Surma*, 1-2. [in Ukrainian].
2. Teror i teroryzm [Terror and Terrorism]. *Instytut istorii Ukrainy – Institute of History of Ukraine.* http://history.org.ua/?termin=Teroryzm [in Ukrainian].
3. Teror yak zasib samooborony [Terror as a Means of Self-Defense]. *Surma – Surma, 1*(16), 2-4. [in Ukrainian].
4. Teror yak zasib ahitatsii [Terror as a Means of Agitation]. *Surma – Surma, 2-3*(17-18), 3-5. [in Ukrainian].
5. Novyi stril [New Arrow]. *Surma – Surma, 1,* 6. [in Ukrainian].
6. Borotba bez zbroi [Fighting without Weapons]. (1927). *Surma – Surma,* 2, 2-3. [in Ukrainian].
7. Vysterihaites provokatoriv [Beware of Provocateurs]. *Surma – Surma, 2*, 8. [in Ukrainian].
8. Rolia indyvidualnoho teroru v pidpolnii borotbi [The Role of Individual Terror in the Underground Struggle]. *Surma*, 3, 3-4. [in Ukrainian].
9. Napad na posterunok [Attack on a Police Department]. *Surma – Surma,* 4, 3-5. [in Ukrainian].
10. Khronika [Chronicle]. *Surma – Surma, 5,* 8. [in Ukrainian].

УДК 329/78 (477.83/.86)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-3

Євгеній ПАПЕНКО,
orcid.org/0009-0000-9958-7558
кандидат історичних наук, член ГО «Спілка науковців України»,
вчитель вищої категорії
Спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу № 302 міста Києва
(Київ, Україна) j.papenko@gmail.com

Ольга СТРИЛЬЧИК,
orcid.org/0009-0005-0262-2991
членкиня ГО «Спілка науковців України»,
учениця
Спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу № 302 міста Києва
(Київ, Україна) jdiiska380@gmail.com

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКОГО СОКІЛЬСЬКОГО РУХУ З ГРОМАДСЬКИМИ ТА ПОЛІТИЧНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У 20–30-Х РР. ХХ СТ.

Історія українського сокільського руху – своєрідний напрям національно-визвольної боротьби українців Галичини. Він виник наприкінці ХІХ ст. Протягом усього часу свого функціонування став помітним явищем в історії розвитку західноукраїнських земель. Українське сокільство – це носій фізичного і духовного виховання західноукраїнського населення наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. Гімнастично-спортивна діяльність українських сокільських товариств була необхідною передумовою у консолідації українців Галичини. Вона зуміла засобами фізичної культури підготувати український народ для боротьби за українську державність. Проте гімнастично-спортивна діяльність не була єдиним чинником виховання західноукраїнського населення. Паралельно з сокільською гімнастикою та фізичним вихованням, українські соколи займались протипожежною та культурно-освітньою діяльністю. Протипожежні товариства «Сокіл» стали суттєвою допомогою державній пожежній охороні та місцевій добровільній «Вогневій сторожі» на західноукраїнських землях. За короткий час українські протипожежні «Соколи» зуміли забезпечити ефективне гасіння пожеж як у сільській місцевості, так і у містах. Важливим було також й те, що саме сокільські товариства зуміли ідейно та організаційно об'єднати народні маси. Вони виховували у них організованість, єдність і згуртованість. Українське сокільство відіграло значну роль у підвищенні культурно-освітнього, інтелектуального рівня галицьких українців. «Соколи» сприяли національно-культурному піднесенню західноукраїнського населення наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Історична ретроспектива переконливо свідчить, що український сокільський рух був носієм соціальних трансформацій, динамічно розвиваючись, впливав, без перебільшення, на усі сфери українського буття, ставив перед собою суспільно значущі цілі й займався їх практичною реалізацією. У статті проаналізовані зв'язки українського сокільського руху з громадськими та політичними організаціями упродовж 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *Галичина, сокільський рух, молодіжні товариства, гімнастично-спортивне виховання, національно-визвольна боротьба, державність.*

Yevgen PAPENKO,
orcid.org/0009-0000-9958-7558
PhD in History,
Member of the Public Organization "Union of Scientists of Ukraine",
Teacher of the Highest Category
Specialized Secondary School of I-III grades with in-Depth Study
of Artistic and Aesthetic Subjects Cycle № 302 of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) j.papenko@gmail.com

Olha STRYLCHYK,
orcid.org/0009-0005-0262-2991
Member of the Public Organization "Union of Scientists of Ukraine",
Student
Specialized Secondary School of I-III grades with in-Depth Study
of Artistic and Aesthetic Subjects Cycle № 302 of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) jdiiska380@gmail.com

RELATIONS OF THE UKRAINIAN SOKIL MOVEMENT WITH PUBLIC AND POLITICAL ORGANIZATIONS DURING THE 20–30TH OF XX CENTURY

The history of Ukrainian Sokil society is a distinctive direction of national liberation movement of Ukrainians from Galicia, which appeared at the end of XIX century and during the time of its existence and operation had become a noticeable phenomenon in the history of the development of West-Ukrainian lands. Ukrainian Sokil is a medium of physical and mental education of West-Ukrainian people at the end of XIX – at the first half of XX centuries. Gymnastic and sport activity of Ukrainian Sokil Organizations was a necessary prerequisite of consolidation of Eastern Galicia Ukrainians, and was able to prepare Ukrainians for a fight for Ukrainian statehood by means of physical education. However, gymnastic and sport activity was not the only factor of education of West-Ukrainian population. It is important to mention that Ukrainian Sokil was engaged in fire-prevention, cultural and educational activity simultaneously with gymnastic and physical education. Fire-prevention Sokil organizations from the start of their activity had become a significant helpers to state fire prevention and local voluntary «Vohneva Storozha» on West-Ukrainian lands. In a brief space of time Ukrainian fire-prevention Sokil appeared to be able to ensure an effective fire-fighting in both rural regions and towns. Sokil fire-prevention organizations were able to unite mass on ideological and organizational levels through educating them as organized, united and solid. Ukrainian Sokil societies also played a significant role in raising of cultural, educational, intellectual level of Galicia Ukrainians, and also promoted national cultural ascent of West-Ukrainian population at the end of XIX – at the beginning of XX century.

Historical retrospective review proves the fact that Ukrainian Sokil movement was the bearer of social transformations, dynamically developing, had an influence on, unvarnished, all the spheres of Ukrainian life, made their own socially significant aims and were trying to meet the goals. The article analyzes the connections of the Ukrainian Sokil movement with public and political organizations during the 20–30th of XX century.

Key words: *Galicia, sokil movement, youth societies, gymnastic and sport training, national liberating fight, statehood.*

Постановка проблеми. Українське молодіжне товариство «Сокіл», будучи частиною загальнокультурного, національно-виховного руху у 20–30-х рр. XX ст., мало чимало зв'язків з багатьма різними громадськими й політичними структурами не лише Галичини, але й далеко за її межами. З відновленням діяльності та з розвитком українського сокільства у 20-х рр. XX ст., контакти і стосунки львівського «Сокола» поступово розширювалися й набували нових рис та особливостей.

Аналіз досліджень. Історія українського сокільського руху досліджувалась здебільшого в контексті діяльності українських молодіжних товариств кінця XIX – першої половини XX ст. У період незалежної України дослідження достатньо активно проводилися як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, це роботи вітчизняних вчених П. Арсенича, В. Гордієнка, М. Литвина і К. Науменка, Р. Матейка та Б. Мельничука, М. Кугутяка, І. Андрухіва, Б. Трофим'яка, М. Кравчука, М. Юрія, О. Добржанського, С. Поповича, М. Лазаровича, О. Дем'янюка, І. Монолатія, М. Гуйванюка, наукові дисертації М. Кугутяка, Я. Грицака, А. Томіленка, Я. Боднара, А. Сови, О. Ляха-Породька, Є. Папенка. Було розроблено праці з тематики дослідження і зарубіжними вченами (зокрема, російськими, польськими, німецькими та чеськими) – Голощаповим Б., Суником А., Скруквою Ґ. та ін., однак питання зв'язків українського сокільства з громадськими та політичними організаціями залишається малодослідженим в історіографії проблеми.

Мета – дослідити та проаналізувати сутність зв'язків українського сокільського руху з громадськими та політичними організаціями у 20–30-х рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу. Львівський «Сокіл-Батько» став центром багатьох зв'язків як «внутрішнього», так і «зовнішнього» характеру. Проте «внутрішній» і «зовнішній» рівні цих контактів визначаються досить умовно, оскільки тогочасна історична ситуація української бездержавності не могла забезпечити самостійних внутрішніх чи зовнішніх зв'язків. Тому до «внутрішнього» рівня зв'язків «Сокола-Батька» можна віднести стосунки з різними інституціями в умовних межах Галичини, а до «зовнішніх» контактів – усі зносини галицького сокільства з різними товариствами, що діяли поза межами Галичини.

Серед основних інтегративних зв'язків українського сокільства як на «внутрішньому», так і на «зовнішньому» рівні можна визначити стосунки між українським і польським сокільством Галичини; зв'язки між «Соколом-Батьком» та іншими українськими національно-культурними товариствами («Просвіта», «Рідна школа» тощо), тобто взаємозв'язок українського сокільства з національно-культурним рухом Галичини; зв'язки української сокільської організації з іншими товариствами («Січ», «Пласт», «Луг», УСС, УВО, Організацією Українських Націоналістів (ОУН)); зв'язки з політичними партіями Галичини (насамперед, з УНДО); зв'язки львівського «Сокола-Батька» з чеським сокільством і сокільськими організаціями інших слов'янських народів; відносини з українськими емігрантськими сокільськими організаціями.

Найбільш неоднозначними й найскладнішими були зв'язки українських соколів із польським сокільським рухом. Саме структура польського сокільства певним чином вплинула на створення у Львові українського «Сокола», проте ще з перших днів заснування львівського «Сокола» поляки негативно поставились до поширення всеслов'янської сокільської ідеї серед українців. Як засвідчують архівні джерела, «вже перші місяці діяльності українського сокільського осередку у Львові поляки проявили цілковиту неприхильність польського «Сокола» щодо існування самостійного, непідвладного «руського Сокола» (львівського «Сокола» – Авт.)» (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 38, Арк. 50). Створюючи різноманітні перешкоди на шляху розвитку й діяльності українських сокільських товариств, поляки тим самим викликали негативне ставлення українців до польського сокільства (Діло, 1934: 2).

Після Першої світової війни, коли Галичина стала частиною польської держави, тобто фактично була окупована Польщею, українське сокільство як складова частина українського національно-культурного й національно-визвольного руху не бачило шляхів для взаємовигідної, добросусідської співпраці з поляками й польським сокільством. У 20–30-х рр. XX ст. значних масштабів набули утиски української культури, освіти, розгорталися протиправні заходи на кшталт пацифікації, поляки у різний спосіб глузували й принижували національну гідність українців. Зрозуміло, це призводило до різкого загострення українсько-польських відносин. Український сокільський рух всіляко намагався протистояти полякам, сприяючи, як і інші гімнастично-спортивні товариства Галичини, розвитку української культури й активно впливаючи на виховання молоді. У січні 1937 р. на одному з засідань польського «Сокола» у Львові проф. С. Гломбінський заявив, що «в українській культурі він бачить небезпеку для польськості» (Український Сокіл, 1937: 4-5).

Конфронтація та дискримінація з боку польської влади щодо українських спортивно-гімнастичних товариств викликали різке розмежування на національному рівні. Українці були змушені за великі кошти викупити земельну ділянку для українського стадіону у Львові, оскільки поляки не допускали українську молодь на свої спортивні майданчики. Різноманітні спортивні змагання українці могли проводити лише серед українських клубів, поляки всіляко перешкоджали участі українських команд у польських лігах чи чемпіонатах тощо (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 601, Арк. 16, 20).

Характерною ознакою українського сокільства в Галичині було те, що сокільські товариства створювались переважно в сільській місцевості, оскільки там здебільшого проживали етнічні українці, натомість поляки становили більшість у великих містах (Львів, Перемишль, Самбір). Тому організатори українського сокільства докладали максимум зусиль для створення сокільських осередків саме в сільській місцевості, намагаючись у такий спосіб уберегти їх від закриття поляками (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 956, Арк. 11). Варто зазначити, що саме внаслідок антиукраїнської політики Польщі, темпи розвитку сокільського руху, як зрештою й усього спортивно-гімнастичного руху в 20–30-ті роки, поступались довоєнному рівню (Гайдучок, 1996: 86-90).

Зовсім інакше складались відносини українського сокільства з українськими національно-культурними товариствами Галичини. Однією з найавторитетніших і найвпливовіших українських

організацій національно-культурного руху Галичини було товариство «Просвіта», створене ще у 1868 р. «Просвіта» розвивалася як центральна ланка, системотворчий елемент у структурі культурних осередків Галичини.

Навколо «Просвіти» групувалися практично всі більш-менш розвинені носії національного руху й формувався елітний культурний прошарок національної інтелігенції Галичини. Сокільські товариства теж відігравали в цих процесах неабияку роль. Перші офіційно задокументовані контакти між «Просвітою» і «Соколом-Батьком» відносяться до 1910–1912 рр. (Діло, 1934: 2), хоча ймовірно, що й раніше ці організації контактували між собою. Проте найактивніша співпраця була наприкінці 20-х і упродовж 30-х рр. ХХ ст. (ДАТО, Ф. 282, Оп. 1, Спр. 556, Арк. 1).

Просвітницький характер сокільських товариств надзвичайно зближував їх із товариствами «Просвіти». Так, при «Соколах» теж діяли бібліотеки, організовувалися публічні лекції. Члени українських сокільських товариств активно розповсюджували серед українців книжки, опубліковані як «Соколом-Батьком», так і «Просвітою» (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 956, Арк. 5). За безпосередньої підтримки товариства «Просвіта» львівський «Сокіл» організовував інструкторські курси з гімнастично-спортивного, протипожежного та культурно-просвітницького напряму (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 956, Арк. 5). Будь-які святкові заходи «Сокола» – вечори, вечорниці, різноманітні збори, ювілейні вшанування, гімнастичні виступи – не відбувалися без запрошення представників «Просвіти» і навпаки (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 601, Арк. 39). Це не лише зміцнювало авторитет кожного з товариств, але й інтегрувало їхні сили для боротьби за розвиток української культури.

Сокільські державотворчі ідеї сприяли налагодженню зв'язків не лише з «Просвітою», але й з іншими громадськими організаціями Галичини. Так, «Соколи» активно співпрацювали з освітньо-виховним товариством «Рідна школа», музичними, кооперативними установами, кредитними спілками (особливо з товариствами «Дністер», «Маслосоюз»). Як наслідок, широка спільна робота, взаємодопомога й підтримка створювали нові можливості для гармонійного виховання особистості й формували єдиний фронт українських громадських організацій (Діло, 1934: 2).

Отож, якщо говорити про культурно-просвітницький рух, то українське товариство «Сокіл» було важливою його складовою, діяло поруч і разом із низкою інших національно-культурних товариств Галичини. А щодо спортивно-гімнастичного руху на західноукраїнських землях, то тут український «Сокіл» відігравав ключову роль, направляючи й стимулюючи роботу й розвиток різноманітних тіловиховних організацій.

Проте варто підкреслити, що стосунки українського «Сокола» з «Січовою організацією», «Лугом», з У.С.С. (Український спортивний союз) не завжди складалися рівно й спокійно, часом виникали й конфліктні ситуації (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 85, Арк. 63). Передусім труднощі у відносинах між українським «Соколом» і спортивними товариствами Галичини були зумовлені тим, що сокільство не сприймало спорт як окреме явище (ЦДІА України, м. Львів, ф. 312, оп. 1, спр. 83, арк. 117). Спершу ця розбіжність у поглядах не особливо впадала в око, однак зі становленням системи спортивних товариств виникли певні неузгодженості, насамперед організаційні, між керівниками У.С.С. і старшиною «Сокола-Батька». Зокрема йдеться про невирішеність питань підпорядкованості спортивних секцій «Сокола-Батька», керувати якими намагався У.С.С.. За цими, здавалося б, незначними суперечностями приховувалася головна проблема: знайти чи визначити провідну структуру, яка керуватиме усім українським спортивно-гімнастичним рухом сучасної Західної України. Реально існували дві потужні й дійові сили: «Сокіл» – авторитетна серед української громадськості організація, у якої за плечима вже чималий досвід роботи й сформовані певні традиції, і У.С.С. – об'єднання молодих талановитих і амбітних людей, які спортивне виховання розглядали лише як засіб досягнення різноманітних нагород. «Сокіл-Батько» ставив за мету фізично підготувати українців Галичини для боротьби за державні інтереси, тоді як У.С.С. прагнув підпорядкувати собі всі гімнастично-спортивні сокільські осередки й виховати справжніх спортсменів (Вацеба, 1997: 40).

Засновники товариства «Сокіл» упродовж усіх років існування позиціонували його як позапартійну організацію. Проте тогочасні українські політичні партії, використовуючи легальні умови діяльності сокільських осередків, намагалися захопити своїми ідеями сокільську молодь і прищепити їй свої переконання. Зокрема, слід дещо докладніше зупинитися на УНДО, яке розпочало свою діяльність у 1925 р. і справило неабиякий вплив на сокільський рух. Ставши на той час провідною політичною силою, підкоривши своєму впливу українські центральні освітні й господарські установи Галичини («Просвіту», Ревізійний Союз Українських Кооператив, Центросоюз, «Дністер» та ін.), УНДО намагалося підпорядкувати собі й український сокільських рух, проте це йому не вдалося зробити (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2338, Арк. 26).

УВО, а потім ОУН, перебуваючи на нелегальному становищі, намагалися, насамперед, зару-

читися широкою підтримкою української молоді, проникнути у різноманітні молодіжні організації, у тому числі сокільські (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 1076, Арк. 39, 44). ОУН відразу привернула на свій бік велику частину студентів і учнів вищих гімназій Галичини. Майже в кожному університеті, в кожній середній школі Польщі, практично в усіх міських і сільських сокільських гніздах були осередки ОУН (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 3066, Арк. 8).

У питаннях виховання провід ОУН звертав особливу увагу на впровадження культу героїзму в сокільських організаціях (Трофим'як, 2001: 175). Це втілювалося зокрема через вшанування пам'яті УСС, які полягли в боротьбі за українську державність у роки Першої світової війни, читання історичних рефератів, влаштування походів, демонстрацій, хорів, аматорських вистав та інше (Трофим'як, 2001: 175).

У 1927 р. керівником крайової організації УВО-ОУН було призначено колишнього полковника УСС, УГА Романа Сушка (1894–1944). Прибувши до Львова для організації молоді, Р. Сушко розпочав налагоджувати організаційні зв'язки. Передусім, він відновив втрачені зв'язки і посилив вплив на легальні масові гімнастичні товариства, звертаючи особливу увагу на організаційну працю в них, зокрема і в товаристві «Сокіл» (Овад, 2006: 115). Р. Сушко розумів, що в рамках легального гімнастичного товариства можна успішно проводити кадрову політику, військовий вишкіл, уроки національного виховання без прискіпливого нагляду польського уряду. Тому за його рекомендаціями керівництво сокільських товариств краю поступово опинилося в руках його знайомих із колишньої УГА, активістів УВО. Вони виступали в ролі інструкторів, референтів товариства. Зокрема, Чортківський сокільський осередок очолив Іван Коссак, брат Григорія Коссака – командира УСС і УГА, Станіславський – Іван Мирон (колишній член Уряду ЗУНР), Тернопільський – Осип Сіяк (сотник УСС, УГА) та інші (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 3066, Арк. 8).

Слідчий відділ Тернопільської воєводської комендатури поліції у листі від 13 березня 1933 р. звертався до всіх повітових комендатур поліції, наголошуючи на тому, що з проведених спостережень і отриманої конфіденційної інформації випливає, що переважна частина українських легальних товариств «Сокіл» перебуває в полі зору інтенсивної націоналістичної пропаганди ОУН (ДАТО, Ф. 276, Оп. 1, Спр. 705, Арк. 104). Вважалося, що це почалося ще 1929 р., коли Крайова Екзекутива ОУН видала своїм членам інструкцію, в якій закликала до підпорядкування товариств на місцях і разом з тим до створення нових секцій, гуртків школярів, студентської та робітничої молоді. Членам ОУН було доручено читати лекції, реферати в товариствах «Сокіл» на різні теми, такі як: «Катастрофічний стан українців під Польщею», «Пацифікація і урядовий терор», «Терор як засіб пропаганди» (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2338, Арк. 31).

В аналогічному листі від 15 листопада 1933 р. під грифом «Таємно» повідомлялось, що польський уряд отримав інформацію, що останнім часом українська молодь занадто цікавиться спортом. «Ряд команд з легкої атлетики, тенісу та інших проводять у Львові на площі «Сокола-Батька» чи в Академічному Домі, як і на провінції, змагання і є організовані націоналістичною українською молоддю. Ці виступи проводяться за розпорядження ОУН і мають подвійну мету: організувати українську молодь у власні товариства з виразним націоналістичним забарвленням і під прикриттям легальної спортивної діяльності проводити революційну, нелегальну діяльність. Водночас приділяється спеціальна увага робітничій українській молоді, що організована в польські спортивні клуби, робітничі товариства» (ДАТО, Ф. 276, Оп. 1, Спр. 705, Арк. 104; Спр. 708, Арк. 85).

В офіційному органі підреферентури юнацтва Крайової Екзекутиви ОУН «Юнак» на західноукраїнських землях для вишколу робітничого й ремісничого юнацтва за травень-червень 1933 р. було вміщено спеціальну відозву щодо значення фізичного виховання. «Сьогодні – ми революціонери в підпіллі, а завтра ми – жовніри українського війська, яке мусить перемогти усіх ворогів. До цього треба також великі фізичні сили... вміти знести тортури і довгі літа тюрми. Отже ми всі, ціле молоде українське покоління, – наголошувалося в статті, – мусимо бути здоровими і сильними духом і тілом. Руханка і спорт скріплює м'язи, духовні цінності, загартовує здоров'я. Ваші нерви мусять бути загартовані... Першим ступенем, передумовою військового вишколу є фізичне виховання. Отже ви всі, що рветься до бою за волю Батьківщини, – вправляйте пильно спорт і руханку, кріпіть м'язи, сталіть нерви. Це для революції, для майбутнього жовніра української армії, яка мусить перемогти» (ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 3066, арк. 5). Варто зазначити, що одинадцята засада українського націоналіста проголошувала, що «...він є здоровий – це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом та духом синів. Тому він у міру можливості направляє та поширює руханку і спорт, не нищить свого здоров'я гулящим життям та вживанням отрут» (Мірчук, 2007: 107).

Підтвердженням значного впливу ОУН на українські сокільські товариства може слугувати те,

що станом на 1933 р. у Золочівському повіті з 19 сільських товариств чотири підпорядковувалися ОУН (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2338, Арк. 31). Комендант Золочівської повітової поліції 18 січня 1935 р. повідомляв під грифом «Таємно» до воєводського уряду, що «студент 8 класу української гімназії Петро Цица – керівник ідеологічної референтури повітового проводу, створив боївку ОУН, до якої залучив 7 чол. Члени боївки на чолі з П. Цицем у лютому 1937 р. взяли участь у зборах членів товариства «Сокіл» у Золочеві, на яких критикували старшину товариства за бездіяльність на ідеологічній ниві й пробували впровадити до правління товариства своїх людей, та це їм не вдалось. За виступ на зборах проти членів ОУН голова товариства «Сокіл» м. Золочева Микола Павлишин 4 лютого 1937 р. був побитий Іваном Майбою (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2336, Арк. 23; Спр. 3066, Арк. 13).

У 1930-ті роки ОУН неабияк впливала на молодь українських сокільських товариств Бережанського, Тернопільського, Чортківського та інших повітів сучасної Західної України. Напередодні Другої світової війни Крайова Екзекутива ОУН, відчуваючи наступ і протиборство політичних сил Німеччини та СРСР за поділ сфер впливу в Європі, в умовах польського окупаційного режиму ні на мить не припиняла готувати молодь до революційних подій. Задля цього почали організаційно зміцнювати діяльність сокільських товариств на місцях, проводити військові вишколи молоді як у приміщеннях, так і на свіжому повітрі, читати реферати на політичні теми, приймати нових членів, створювати боївки ОУН при сокільських товариствах (Овад, 2006: 116). Зокрема відомо, що 19 липня 1931 р. близько десятка 25–27-річних хлопців із с. Литвинова після вистави у с. Заставче біля Завалова, що на Бережанщині, склали присягу членів ОУН (ДАТО, ф. 278, оп. 1, спр. 811, арк. 19-33).

Необхідно зауважити, що попри постійний нагляд польською поліцією за діяльністю товариства «Сокіл» у Тернополі й сокільських осередків навколишніх сіл, наприкінці 1935 р. діяльність сокільських товариств міста і сіл Березовиці Великої, Гаїв Великих, Дичкова, Ступок, Романівки, Смиковець та інших повністю підпорядкувала собі ОУН (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2338, Арк. 31).

За свідченням повітової поліції, лише шість сокільських гнізд у селах Біла, Великий Глубичок, Товстолуг, Чернилів, Чернихівці й Шляхтинці не були активними. У структурі окружної й повітової Екзекутиви ОУН Тернопільщини у 1936 р. чільні місця обіймали члени товариства «Сокіл». На чолі окружної Екзекутиви стояв член товариства «Сокіл» адвокат Володимир Палашевський, керівником зв'язку округу був гімназист, член «Сокола» Тома Кордуба, жіночу Комірку ОУН очолювала членкиня товариства «Сокіл» Ірина Мурій, спортивною секцією тернопільського товариства «Сокіл» керував видатний діяч ОУН, правник Артем Луговий.

З часом чимало членів українського сокільства через свою причетність до ОУН стали жертвами польських репресій, а потім і більшовицької карально-репресивної системи. Серед них Володимир Дубенський, Омелян Мурій, Йосиф Лукович, Роман Лукашевич, Богдан Вацик, Теодор Мисюк та багато інших активістів сокільського руху (ДАТО, Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2338, Арк. 114, 115).

Велику роль у діяльності українського сокільського руху відіграли зовнішні зв'язки. На момент офіційного заснування у Львові українського «Сокола» серед багатьох слов'янських народів сокільська ідея була вже досить поширена, приміром «Сокіл» у Чехії існував уже майже три десятиліття, як і в Хорватії, Словенії та інших країнах. Тому надзвичайно важливо було підтримати молодий український осередок «Сокола» у Львові усією слов'янською співдружністю. Взаємини ж із польським сокільством, як уже зазначалося, не склалися через політичні й ідеологічні причини. Дружні зв'язки з львівським «Соколом» встановили сокільські товариства Болгарії й Хорватії. Але найміцніші зв'язки українські соколи налагодили зі своїми чеськими побратимами. Особливо вони зміцнилися в 20–30-ті рр. XX ст., оскільки до Чехословаччини емігрувало чимало українців. Саме в цей період до Львова почала масово надходити чеська сокільська періодика, комплекти празьких сокільських щорічників за попередні роки (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 38, Арк. 29; ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 39, Арк. 4), а також сокільські товариства двох країн неодноразово обмінювалися делегаціями.

Неабияк сприяло об'єднанню українського й чеського сокільства проведення щорічних Всесокільських здвигів у Празі, які збирали представників усіх слов'янських народів (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 38, Арк. 70). Проте, на жаль, упродовж 20–30-х рр. XX ст. українців на цьому заході представляли лише члени українських еміграційних сокільських товариств.

Для розвитку українського спортивно-гімнастичного руху здвиги мали величезне значення. З одного боку, йдеться про їх неабияку політичну важливість, адже українська делегація на них представляла цілий народ, який не одне десятиліття мріяв вибороти свою незалежність. З іншого боку, на батьківщині сокільства консолідувались і внаслідок цього самоутверджувались українські сили.

Згодом це сприяло створенню перших українських еміграційних сокільських осередків (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 38, Арк. 29).

Необхідно підкреслити, що налагодження офіційних зв'язків між українським сокільським центром Галичини – товариством «Сокіл-Батько» – і українськими осередками «Сокола» за межами України було явищем цілком природним. Львівський «Сокіл-Батько» також налагодив зв'язки з українським сокільством у Франції (Париж), у Китаї (Шанхай), в Аргентині, Бразилії (Сан-Пауло), США (Нью-Йорк,Філадельфія) та інших країнах, де була представлена українська діаспора (Наріжний, 1942: 275). Наприклад, як підтверджують архівні джерела, український «Сокіл» в Аргентині підтримував регулярний поштовий зв'язок із «Соколом-Батьком» у Львові і з СУСзаК у Празі у 20–30-х рр. XX ст. (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 102, Арк. 6).

Варто підкреслити, що «Сокіл-Батько» значною мірою впливав і на інші українські молодіжні, пластові, наукові, релігійні структури тих країн, де існували українські осередки. Про це свідчить збережене листування «Сокола-Батька», наприклад, з Українським Інститутом ім. Петра Могили в Саскатуні, Союзом української молоді в Канаді, Союзом українських пластунів-емігрантів у Празі, Українською бібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі, українським американським клубом тощо (ЦДІА України, м. Львів, Ф. 312, Оп. 1, Спр. 85, Арк. 110).

Висновки. Отже, в історії української національно-визвольної боротьби за державність, українське сокільство відігравало помітну роль. Упродовж 20–30-х рр. XX ст. український «Сокіл» активно співпрацював не лише з громадськими та політичними організаціями Галичини, але і далеко за її межами створював свої осередки. Навіть, попри існування такої потужної організації, як СУСзаК, центром усього українського сокільського руху все-таки залишався львівський «Сокіл-Батько». Саме внутрішні та зовнішні зв'язки львівського «Сокола-Батька» допомагали представляти українські інтереси в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вацеба О. М. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 230 с.
2. Гайдучок С. С. Деякі цифри про сокольську організацію за 35 літ. «Сокіл-Батько»: Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894-1994. / гол. ред. А. С. Благітка. Львів: РВО «Основа», 1996. С. 86–90.
3. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), Ф. 231, Оп. 1, Спр. 601; Ф. 231, Оп. 1, Спр. 956; Ф. 231, Оп. 1, Спр. 1076; Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2336; Ф. 231, Оп. 1, Спр. 2338; Ф. 231, Оп. 1, Спр. 3066; Ф. 276, Оп. 1, Спр. 705; Ф. 276, Оп. 1, Спр. 708; Ф. 278, Оп. 1, Спр. 811; Ф. 282, Оп. 1, Спр. 556.
4. За розмах і силу нашого життя. *Діло*. №. 80. 27 березня 1934. С. 2.
5. Мірчук П. Ю. Нарис історії ОУН. 1920–1939 рр. Київ : Українська видавнича спілка, 2007. 639 с.
6. Наріжний С. П. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. 367 с.
7. Овад Х. Я. Полковник Роман Сушко (1894 – 1944). Торонто, 2006. 305 с.
8. Слов'янство й українці. *Український Сокіл (Прага)*. 1937. ч. 1–2, січень-лютий. С. 4–5.
9. Трофим'як Б. Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст.. до 1939 р.). Київ : ІЗіМН, 1997. 419 с.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), Ф. 312, Оп. 1, Спр. 38; Ф. 312, Оп. 1, Спр. 39; Ф. 312, Оп. 1, Спр. 83; Ф. 312, Оп. 1, Спр. 85; Ф. 312, Оп. 1, Спр. 102.
11. Ще одно Товариство «Сокіл» розв'язане. *Діло*. № 149. 9 червня 1934. С. 4.

REFERENCES

1. Vatseba O. M. (1997). Narys z istorii zakhidnoukrainskoho sportyvnoho rukhu [An essay on the history of the Western Ukrainian sports movement]. Ivano Frankivsk: Lileia-NV. 230 s. [in Ukrainian].
2. Haiduchok S. S. (1996). Prykaz vpered 25 lit [Order for 25 years] «Sokil-Batko»: Sportyvno-rukhankove tovarystvo u Lvovi. Almanakh 1894-1994. Uporiad. A. S. Blahitka. Lviv: RVO «Osnova». S. 90. [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [State archive of Ternopil region]. F. 231. Op. 1. Spr. 601; F. 231. Op. 1. Spr. 956; F. 231. Op. 1. Spr. 1076; F. 231. Op. 1. Spr. 2336; F. 231. Op. 1. Spr. 2338; F. 231. Op. 1. Spr. 3066; F. 276. Op. 1. Spr. 705; F. 276. Op. 1. Spr. 708; F. 278. Op. 1. Spr. 811; F. 282. Op. 1. Spr. 556. [in Ukrainian].
4. Za rozmakh i sylu nashoho zhyttiaiu (1934) [For the scope and power of our life]. Dilo. №. 80. S. 2. [in Ukrainian].
5. Mirchuk P. Y. (2007). Narys istorii OUN. 1920–1939 rr. [Essay on the history of the OUN] K.: Ukrainska vydavnycha spilka. 639 s. [in Ukrainian].
6. Narizhnyi S. P. (1942). Ukrainska emihratsiia: kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy [Ukrainian emigration: the cultural work of the Ukrainian emigration between the two world wars]. Praha. 367 s. [in Ukrainian].
7. Ovad Kh. Y. (2006). Polkovnyk Roman Sushko [Polkovnyk of Roman Sushko] (1894 – 1944). Toronto. 305 s. [in Ukrainian].
8. Slovianstvo y ukraintsi. (1937). Ukrainskyi Sokil [Slavs and Ukrainians] (Praha). Ch. 1–2. S. 4–5. [in Ukrainian].
9. Trofymiak B. Y. (1997). Fizychne vykhovannia i sportyvnyi rukh u Zakhidnii Ukraini (z pochatku 30-kh rokiv XIX st. do 1939 r.) [Physical education and sports movement in Western Ukraine (from the early 1930s to 1939)]. K.: IZiMN. 419 s. [in Ukrainian].
10. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIA Ukrainy, m. Lviv) [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv]. F. 312. Op. 1. Spr. 38; F. 312. Op. 1. Spr. 39; F. 312. Op. 1. Spr. 83; F. 312. Op. 1. Spr. 85; F. 312. Op. 1. Spr. 102. [in Ukrainian].
11. Shche odno Tovarystvo «Sokil» rozviazane (1934) [Another Society «Sokil» has been dissolved]. Dilo. № 149. S. 4. [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 78.071.2.03«19»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-4

Лілія КАЧУРИНЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-7800-789X
старший викладач кафедри вокалу та диригентсько-хорових дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) kachurynetsliliia@gmail.com

РОЗВИТОК ДИРИГЕНТСЬКОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ: НОВІТНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Стаття присвячена аналізу розвитку диригентської проєктної діяльності на початку XXI століття. У центрі уваги знаходяться зміни та інновації, що відбуваються у цій сфері під впливом сучасних технологій, глобалізаційних процесів та культурних зрушень.

Автор розглядає новітні характеристики диригентської проєктної діяльності в сучасних умовах. Особлива увага приділяється виявленню впливу цифрових технологій, змінам у культурній політиці, а також новим підходам до організації та проведення музичних проєктів. Мета статті полягає в аналізі та узагальненні новітніх чинників, що впливають на диригентську проєктну діяльність, а також у визначенні перспективних напрямів її розвитку у найближчому майбутньому.

В статті аналізуються технології взаємообміну інформацією (взаємодія з аудиторією через соціальні мережі, а також експерименти з управлінням колективом); система комп'ютерних засобів (впровадження віртуальних інструментів, голосових технологій, вивчення технічних інновацій, спеціалізовані програми звукової нотації, аудіо- та відеоредакції, радіомікрофони та інше технічне оснащення); арт-менеджмент (анонси, афіші, огляди виступів за кулісами, взаємодія з корпоративним сектором, рекламні угоди та контракти); інтегративні технології (прийоми мультимистецької синергії та запровадження інтерактивних подій); фінансово-комерційна діяльність (спонсорська підтримка, здобуття грантів, формування звукових лейблів) диригентів. Зазначено, що виділені чинники є ключовими для сучасного розвитку диригентської проєктної діяльності, адже вони дозволяють ефективно адаптуватися до нових викликів, використовувати сучасні технології для досягнення високого рівня професійної майстерності та успіху у сфері музичного мистецтва, сприяють підвищенню ефективності та креативності диригентської діяльності, розширюючи її перспективи в сучасному світі.

Ключові слова: *диригент, диригентська проєктна діяльність XXI століття, новітні чинники впливу, культурна політика.*

Liliia KACHURYNETS,
orcid.org/0000-0002-7800-789X
Senior Lecturer of the Department of Vocal and Conducting-choral Disciplines
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(Khmelnytskyi, Ukraine) kachurynetsliliia@gmail.com

DEVELOPMENT OF CONDUCTING PROJECT ACTIVITIES AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY: NEW FACTORS OF INFLUENCE

The article deals with the analysis of the development of conducting project activities at the beginning of the 21st century. The focus is on changes and innovations taking place in this area under the influence of modern technologies, globalization processes and cultural shifts.

The author considers the latest characteristics of conducting project activities in modern conditions. Particular attention is paid to identifying the influence of digital technologies, changes in cultural policy, as well as new approaches to the organization and conduct of musical projects. The objective of the article is to analyse and generalize the latest factors affecting conducting project activities, as well as to determine promising directions for its development in the near future.

The article analyses the technologies of mutual exchange of information (interaction with the audience through social networks, as well as experiments with team management); system of computer tools (introduction of virtual instruments, voice technologies, study of technical innovations, specialized sound notation programs, audio and video editing, radio microphones and other technical equipment); art management (announcements, posters, reviews of backstage performances, interaction with the corporate sector, advertising agreements and contracts); integrative technologies (methods of multi-art synergy and introduction of interactive events); financial and commercial activities (sponsorship

support, obtaining grants, formation of sound labels) of conductors. It is noted that the selected factors are the key ones for the modern development of conducting project activities, because they allow to effectively adapt to new challenges, use modern technologies to achieve high level of professional mastery and success in the field of musical art, contribute to increasing the efficiency and creativity of conducting activities, expanding its prospects in the modern world.

Key words: *conductor, conducting project activities of the 21st century, the latest factors of influence, cultural policy.*

Постановка проблеми. Диригент протягом століть відігравав ключову роль у музичному мистецтві, а на початку XXI століття його діяльність зазнала суттєвих змін, обумовлених низкою новітніх факторів. Одним із ключових чинників є технологічні інновації. Сучасні технології надають диригентам нові інструменти для роботи, такі як цифрові партитури, комп'ютерні програми для аранжування та симуляції оркестрових виступів. Віртуальні реалії сприяють створенню нових форм взаємодії між музикантами і диригентами, забезпечуючи можливість дистанційного навчання та репетицій.

Глобалізація є ще одним значущим чинником, що впливає на диригентську діяльність. Обмін культурними традиціями та досвідом між країнами збагачує музичні репертуари та техніки диригування. Керівники колективів отримують можливість працювати з оркестрами різних частин світу. Це стимулює розвиток інноваційних методів керування оркестрами та сприяє створенню унікальних музичних проєктів, що об'єднують різні стилі та традиції.

Соціально-економічні зміни також значно впливають на диригентську діяльність: фінансування культурних проєктів, популярність нових музичних жанрів та зростання інтересу до інклюзії в мистецтві потребують від диригентів гнучкості та адаптації. Вони повинні враховувати інтереси різних аудиторій і створювати проєкти, що відповідають сучасним соціальним викликам. Успішна диригентська діяльність на початку XXI століття вимагає від диригентів розуміння психологічних аспектів управління оркестром та вміння створювати сприятливу атмосферу співпраці та взаєморозуміння.

Аналіз досліджень. Наукові дослідження останніх років торкаються питань соціокультурного проєктування в мистецтві. Італійські науковці університету Луїджі Бокконі Гері Чарнесс (Gary Charness) та Даніела Гріко (Daniela Grieco) акцентують увагу на творчості як складному і багатовимірному явищі з великим економічним значенням, а ключовим питанням є взаємодія стимулів та цільові бонуси (Charness & Grieco, 2019: 454–496). Британські дослідники університету Стерлінга Луїза Маккейб (Louise McCabe) та Корінн Гріслі-Адамс (Corinne Greasley-Adams) аналізуючи творчий музичний проєкт «Розробка, написання, дизайн і виконання музичного спектаклю про кохання людьми з деменцією», який впроваджувався Шотландською оперою висвітлюють значення музичного проєкту як ефективного інструменту зміни стереотипних уявлень про класичне мистецтво (McCabe & Greasley-Adams, 2012: 38–39). Український мистецтвознавець Герман Макаренко у своїй докторській дисертації підкреслював, що творчість диригента як самодостатній вид художності, інтегрується у широкому контексті гуманітарних наук та призводить до формування багатоаспектної мистецької синергії (Макаренко, 2006: 6).

Мета статті – проаналізувати розвиток диригентської проєктної діяльності на початку XXI століття та виявити її сучасні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Диригентська проєктна діяльність є важливим аспектом сучасної музичної культури, яка розвивається у XXI столітті як відповідь на зростаючу потребу в організації і проведенні музичних проєктів. Вони об'єднують учасників різних музичних колективів для спільного виконання концертів або програм й сприяють співпраці між музикантами, професійними диригентами, аудиторією, а також сприяють розвитку музичної індустрії.

Диригентська проєктна діяльність – процес втілення музичної ідеї та концепції виступу, реалізованих в організації та управлінні колективом, ґрунтується на сукупності якостей диригента (рівень майстерності та професійної підготовки, виконавських навичок) і вмінні спілкуватися з аудиторією. Диригентська проєктна діяльність розглянута як інтегративний процес, в якому диригент відповідає за керування діями, надаючи проєкту необхідної виконавської спрямованості. До складників диригентської проєктної діяльності належать: вибір ідеї, розробка бізнес-плану, фінансове планування, рекламна кампанія, арт-менеджмент, формування репертуару, організація репетицій, творчий підхід до інтерпретації музичних творів, міжкультурний діалог, інтерактивне диригування виставою, врахування естетичної та культурної цінності проєкту та ін. (Качуринець, 2024: 53).

У XXI столітті робота диригента обумовлена необхідністю адаптації традиційних підходів до нових реалій сучасного світу та відповіддю на змінювані очікування аудиторії. Цей процес стиму-

лює вплив різноманітних нововведень і чинників, серед яких особливо виділяються: технології та цифрові інструменти, глобалізація та міжнародна співпраця, командна робота, інтерактивність, мультимистецька синергія, компаративний сектор, соціальна відповідальність та культурна різноманітність. Ці чинники створюють унікальні можливості та виклики для диригентів у сучасному світі, дозволяючи їм не лише ефективно керувати музичними проєктами, але й створювати нові та інноваційні музичні враження для аудиторії.

У сучасному світі суттєво зросла роль технологій і цифрових інструментів у всіх сферах людської діяльності, включаючи і управління проєктами. Диригент у своїй роботі використовує нові інструменти для оптимізації процесів, підвищення продуктивності і досягнення кращих результатів. Наприклад, масштабний всеукраїнський мистецький проєкт хорового диригента Павла Муравського нотно-звукове зібрання «Тарас Шевченко. Пісенний “Кобзар”». Це електронний репертуарний збірник у семи томах, що включає три аудіоальбоми хорових творів (по три CD в кожному) на вірші Тараса Шевченка. Він охоплює 278 творів 127 авторів. Реалізація проєкту відбулася у 2019 році за підтримки Міністерства культури України, Українського культурного фонду, колег та учнів митця благодійного фонду «Хорова школа Павла Муравського» (І. Гамкало, М. Гобдич, М. Гулковський, Л. Бухонська, А. Масленнікова, Т. Миронюк, І. Павленко) (Шокало, 2019).

Цифрові інструменти дозволяють використовувати віртуальні платформи та допомагають долати митцям географічні й політичні обмеження, сприяючи обміну інформацією та творчістю. Онлайн-концертні трансляції, вебінари, спільні проєкти в мережі, стають засобом комунікації, платформою для творчої взаємодії між диригентами, музикантами, композиторами і слухачами з усього світу. Це сприяє обміну ідеями, культурному розмаїттю та створенню новаторських музичних ініціатив (Качуринець, 2024: 112).

В умовах, коли фізичні зустрічі ускладнені чи навіть неможливі, віртуальні платформи стають інструментом збереження та розвитку мистецьких ініціатив, дозволяють диригентам зберігати та поширювати свої творчі досягнення, залучати міжнародну увагу до вирішення спільних проблем. Так, 24 серпня 2022 року за ініціативи української диригентки Олени Радько, художньої керівниці камерного хору «Moravski» та підтримки генерального директора некомерційної мистецької асоціації «Art Crossing Borders» Юліана Фрідріха (Julian Friedrich) відбулася презентація інтернет-проєкту «Співай з нами, Європо!» («Sing With Us, Europe!»). Основна мета проєкту полягала в спільному віртуальному виконанні гімну України «Moravski» разом із хоровими колективами Європи. Протягом півроку відбувались інтенсивні репетиції. Тридцять три хорових колективи із 25 країн світу розучували музичний та літературний текст Державного символу країни (Кравчук, Яцкулинець, 2023: 66–67). Керівники колективів за допомогою віртуальних платформ (Zoom, Soundtrap, Google Drive), узгоджували інтонаційні нюанси, контролювали темпо-метро-ритмічну синхронізацію твору за допомогою запису та надсилання відеоматеріалів. Презентація фільму відбулась на YouTube-каналі «Art Crossing Borders» у 31 День Незалежності (Кравчук, Яцкулинець, 2023: 69–70).

За часи розповсюдження пандемії Covid-19, цифрові трансляції концертних виступів набули значної популярності у світі. У 2020 році, Державна канцелярія Північного Рейну-Вестфалії (Німеччина) реалізувала прямий ефір Адвент-концерту, організованого телерадіоканалом WDR («Westdeutscher Rundfunk» – «Західно-німецький радіомовний канал»), що відбувся у Базиліці святої Марії в Кевеларі. У цифровому диригентському проєкті видатної української диригентки Оксани Линів відбулася плідна співпраця із WDR-оркестром, солістами Г. Шульц, К. Фоґтом, кларнетисткою Ш. Кам та презентовано світові нову оркестрову адаптацію «Щедрика» в обробці Івана Небесного (WDR Fernsehen. Sendung, 2020).

Нововведенням часу стало використання радіомікрофонів, які відрізняються за конструкцією, типом підключення, характеристиками звуку та застосуванням для різних потреб концертного виступу. Так, працюючи над проєктом дитячого Євробачення з Дариною Красновецькою у 2018 році, українська хорова диригентка та художня керівниця Академічної хорової капели Українського радіо Юлія Ткач, використовуючи студійну акустику та мікрофони, привела учасницю конкурсу до перемоги національного відбору дитячого Євробачення-2018 та четвертого місця у фіналі. Кавер пісня «Say love» на слова В. Шарикова та М. Клименка лунала у супроводі хорового *a cappella* капели Українського радіо в аранжуванні Юлії Ткач (Darina Krasnovetska, 2019).

Особливого значення у XXI столітті набули воєнно-політичні події. Так, під час Революції гідності, хорова диригентка Ірина Душейко та Народна хорова капела «Дніпро» Київського національного університету імені Тараса Шевченка під її керівництвом, ініціювали хоровий проєкт,

що виражав солідарність із українським народом та висловлював жалобу за загиблими співгромадянами. Аудиторія чисельністю сотень тисяч осіб, з використанням смарт-гаджетів (для підсвічування), в центрі Києва на Майдані Незалежності виконала месу «Requiem» В. Моцарта (Тилик, 2022: 286–292).

Важливий внесок у розвиток та популяризацію міжнародного музичного обміну здійснив естонський диригент Еркі Пехк (Erki Pehk), який у 2005 році організував міжнародний фестиваль оперної музики «PromFest» в Пярну (Естонія). Програма фестивалю розрахована на глядачів та молодих виконавців, складається з конкурсу для молодих оперних співаків, оперних постановок диригентів, майстер-класів та концертних виступів від провідних майстрів диригентської палички, зокрема Пааво Ярві (Естонія), Рубена Асатряна (Вірменія), Тармо Вааска (Німеччина) (Луніна, 2014: 60–62). Співпраця та командна робота між музикантами, організаторами та іншими учасниками проєктів стає ключовим елементом успіху. Цей процес стимулює розвиток нових форм музичного виконання, які відповідають сучасним потребам та інтересам аудиторії, роблячи класичну музику більш доступною та зрозумілою для широкого загалу.

Цікавим у цьому аспекті є диригентський проєкт «Classic open-air show» («Класичне шоу під відкритим небом»), який відбувся у місті Хмельницькому 2016 року до Дня Європи в Україні. Важливим етапом у реалізації ініціативи є колективна мобілізація творчої енергії кількох диригентів, включаючи: ініціатора Тараса Мартиника (керівник симфонічного оркестру Хмельницької обласної філармонії), Олександра Вацека (керівник хорової капели «Орея» Житомирської обласної філармонії), Ігоря Цмура (керівник Хмельницького академічного муніципального камерного хору), Катерини Дробіт (керівника хору Академічного ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля»), Наталії Бородавко (керівник хору «Молодість» Хмельницького музичного коледжу ім. В. Заремби), Наталії Бухти (керівник дитячого хору «Подільські солов'ї» ДМШ №1 м. Хмельницького) (Кантата «Карміна Бурана», 2016). Шляхом об'єднання зусиль, вищезазначені митці представили сценічну масштабну постановку, розташовану на березі річки Південний Буг. Під егідою цього проєкту понад 200 виконавців виконали сценічну кантату К. Орфа «Carmina Burana». Тисячна аудиторія під відкритим небом насолоджувалась хореографічними композиціями під інструментальний супровід у виконанні балетної групи Академічного ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля», а також сольними вокальними партіями Степана Дробіта, Фатіми Чергіндзії, Андрія Юрченка. Шоу супроводжувалося ефектною піротехнікою. На заключному етапі дійства прозвучав Гімн Євросоюзу «Ода до радості» з симфонії № 9 Л. Бетховена, який за задумом Т. Мартинка, прикрасив глядацький інтерактив (глядачі запусками у небо жовто-блакитні повітряні кульки).

Велику увагу інтерактивності та взаємодії з аудиторією приділяє диригент XXI століття Андре Ріє (Andre Rieu). Нідерландський диригент та скрипаль відомий своїм унікальним підходом до концертного виступу, в якому класична музика отримує розважального характеру. Сьогодні Андре Ріє є популярним і дороговартісним виконавцем. З 2010 року на всіх хіт-парадах класичної музики Бі-Бі-Сі диригент займав у рейтингу перше місце. Вартість кожного диригентського проєкту А. Ріє становить п'ять мільйонів австралійських доларів і є наймасовішим диригентським проєктом світу (Keith, 2012: 8–9).

Як керівник та музичний режисер «Оркестру Йоганна Штрауса» («Johann Strauss Orchestra») А. Ріє включає у свої проєкти естрадну манеру з елементами шоу (масштабні архітектурні копії та реквізит, вишукані костюми, танцюристів, легку комедію, розмови, жарти із аудиторією) (Keith, 2012: 10). Наприклад концерт на Маастрихтській площі Врийтхоф (Нідерланди) з молодою виконавицею-вокалісткою, яка долає невиліковну хворобу (Keith, 2012: 12) А. Ріє включав інтерактивні елементи аудиторної взаємодії, де слухачі відчувають себе не лише спостерігачами, а і активними учасниками музичного заходу.

Зразком взаємодії та інтерактивності аудиторії є мистецький благодійний проєкт «Together with Ukraine» («Разом з Україною») українського диригента та керівника симфонічного оркестру Львівської Національної Опери Івана Чередніченко, який відбувся навесні 2022 року. Він зорієнтований на збереження та популяризацію національного музичного спадку, його введення в світовий культурний контекст. У рамках серії концертів, присвячених творам українських композиторів, використовуються засоби англомовного онлайн-транслювання та субтитрів. На відкритті проєкту лунала «Симфонії № 3» Б. Лятошинського у виконанні Львівського Національного симфонічного оркестру під орудою Івана Чередніченка. Суттєвою частиною концерту був перформанс, представлений врятованими акторами з Донецького академічного обласного драматичного театру

Маріуполя Юлією Бражник та Дмитром Ільїним. Вони втілювали образи ангелів, що символізували плин часу та, одночасно, нагадували повернення трагедії, які переживає український народ. Онлайн-трансляція була націлена на залучення іноземного глядача, тому ведучий спілкувався англійською мовою (дублювалися субтитри на українській мові). Зібрані кошти були спрямовані на підтримку українського народу та культури в умовах воєнного конфлікту, зокрема, для закупівлі реанімаційного обладнання для Військово-медичного клінічного центру західного регіону (З рук янголів сипатиметься пісок, 2022).

Застосування мультимистецької синергії відкриває перед диригентами можливість успішного синтезу різноманітних жанрів та стилів у єдиному музичному виступі. Так, диригент та керівник Національного академічного оркестру народних інструментів України (НАОНІ) Віктор Гуцал, ініціював серію музичних експериментів та проєктів з 2014 року з визначеними постатями сучасної української музичної сцени (ONUKA, Олег Скрипка, Руслана, Джамала, а також колективи «Друга ріка», «Mad Heads», «KozakSystem») (Андрійчук, 2017: 61). В контексті створення вражаючого шоу та популяризації колективу, Віктор Гуцал інтегрує мультимистецьку синергію, що включає різні види мистецтва та технічні інновації. В оркестрі використовуються традиційні інструменти у неочікуваних контекстах. Наприклад, головна тема кавер-пісні «California Dream» рок-гурту «Eagles» оживає на бандурі, яка підтримується гітарною ефектпедаллю, створюючи унікальний звуковий пейзаж (Андрійчук, 2017).

В реалізації власних проєктів Віктор Гуцал ініціює залучення сценічного, світлового, фаєйршоу, відеопроєкції, мультимедіа, графічного, віртуального мистецтв. У проєкті НАОНІ та ONUKA поєднуються традиційні українські звуки, виконані на народних інструментах, з електронною музикою (омнікордом, відтворювачем семплів (відрізок аудіоінформації, вирізаний або записаний з якого-небудь наявного джерела)) примножене візуальними ефектами та вражаючим сценічним виконанням. Створивши у 2017 році мультимистецький виступ у фіналі «Eurovision Song Contest», Віктор Гуцал та Наталія Жижченко (фронтвумен гурту «ONUKA») реалізували у цьому ж році проєкт «ONUKA feat. NAONI Orchestra (Live)», концертне шоу якого триває майже дві години (Андрійчук, 2017).

Зміни в музичному маркетингу XXI століття були визначені зростанням онлайн-продажів та зменшенням популярності фізичних копій альбомів. Важливого значення набуло заснування звукозаписних компаній, які забезпечують запис та виробництво аудіозаписів (альбоми, сингли та інші), розробку стратегій маркетингу (організація рекламних кампаній, створення музичних відеокліпів), дистрибуцію музики (магазини, стрімінгові платформи), надання фінансової підтримки для запису та продажу музичних матеріалів, захист та управління правами на використання музики (авторські права та права на виконання), пошук та розвиток кар'єри нових музичних талантів (Качуринець, 2024: 109).

Наприклад, у 1998 році австрійський композитор, диригент та продюсер К. Колоновітц (Christian Kolonovits), з метою захисту творчих проєктів та фінансового добробуту, ініціював створення власної звукозаписної компанії «Homebase-records». Визначеною спеціалізацією лейблу стало виробництво винятково симфонічної музики. Таким чином, у дискографії студії світова спільнота може почути прем'єрні постановки автора дитячої опери «Антонія і чортеня», яка відбулась на сцені Віденської народної опери у 2009 році; опери «Суддя» із виконанням головної партії Х. Каррераса (на сцені Іспанського театру Арріага в Більбао); саундтреки пригодницького фільму режисера Ф. Штольца «Північна стіна», який приніс перемогу К. Колоновітцу на Німецькій кінопремії «Deutscher Filmpreis» у 2009 році (Larkey, 1992: 172–173).

У XXI столітті диригенти та музичні колективи все частіше зосереджуються на проєктах, які відображають та підтримують соціальні ініціативи, сприяють культурному діалогу та інтеграції різних спільнот. Наприклад, соціальний проєкт «Колискова дітям без батьків», який реалізувала українська хорова диригентка Леся Шавловська (псевдонім Тимковська) у співпраці з Ротарі Клуб (Київ–Печерськ) у 2016 році, відзначається високою популярністю. Зазначена ініціатива, підтримана гаслом «Служіння понад власні інтереси», призначена для надання психологічної підтримки дітям, позбавленим батьківської опіки. Основною метою проєкту є створення атмосфери турботи та любові, яка виявляється у екранізації пісочної анімації та аудіо озвучуванні колискової. Використання високотехнологічної апаратури для створення деталізованих пісочних малюнків зімітувало сюжетні лінії колискової, надало унікальний візуальний вигляд відеокліпу (Печенюк, 2017: 98).

Висновки. Отже, у XXI столітті диригентські проєкти виступають ареною для співпраці музикантів різних культур. Використання віртуальних платформ, радіомікрофонів та технічного оснащення, віртуальних хорів, експерименти з управ-

лінням колективом, новаторські формати виступів, організація інтерактивних подій та взаємодії з аудиторією дозволяють диригентам формувати інноваційні музичні ініціативи. Впровадження новаторських форматів музичних виступів, спільно з мультимистецькою синергією, розширює границі традиційної диригентської практики, надаючи унікальні та захоплюючі мистецькі враження. Ці культурологічні зміни підтверджують складний та різноманітний характер сучасної диригентської проєктної діяльності, яка адаптується до викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук П. О. Використання народних інструментів у сучасній українській музичній культурі. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 7 (47). С. 59–62.
2. З рук янголів сипатиметься пісок: у Львівський Опері концерт поєднають із символічним перфомансом. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_z-ruk-yangoliv-sipatimetsya-pisok-u-lvivskij-operi-koncert-poyednayut-iz-simvolichnim-perfomansom/1086402 (дата звернення: 03.12.2023).
3. Кантата «Карміна Бурана» підкорила серця хмельничан / Хмельницька обласна військова адміністрація. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?p=5643 (дата звернення: 28.11.2023).
4. Качуринець Л. В. Диригентська проєктна діяльність у XX – на початку XXI століть : дисер. … канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, КНУКіМ, 2024. 277 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1LkMRiwWAaYerdKJCWn7MvuxIxagK0VA/view (дата звернення: 22.06.2024).
5. Кравчук О., Яцкулинець О. Міжнародна діяльність камерного хору «Moravski» в період російсько-української війни 2022 року. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2023. Вип. 48. С. 65–70.
6. Луніна А. Естонія: про музичну культуру сьогодення й ментальну сутність нації. *Національне газетно-журнальне видавництво «Музика»*. 2014. Вип. 4. С. 60–65.
7. Макаренко Г. Творчість диригента в контексті інтегративного підходу: дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.01. Київ, 2006. 380 с.
8. Печенюк М. Музична форма як засіб виконавської виразності (на прикладі твору «Колискова» Л. Тимковської). *Педагогічна освіта: теорія і практика.* Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 23 (2). Ч. 2. С. 96–104.
9. Тилик І. В. Микола Віталійович Лисенко і хор Київського університету: погляд в минуле крізь призму сьогодення. *Музика в діалозі з сучасністю: освітні, мистецтвознавчі, культурологічні студії»*. Київ: КНУКіМ, 2022. С. 286–292.
10. Шокало О. А. Всеукраїнський мистецький проект «Україна співає «Кобзаря» з аудіовидання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». *Хорова школа Павла Муравського. 2019.* URL: https://pavlomuravskyi.com/vseukrayinskyj-mysteczkyj-proekt-ukrayina-spivaye-kobzarya-z-audiovydannyam-taras-shevchenko-pisennyj-kobzar.html (дата звернення: 04.12.2023).
11. Darina Krasnovetska – Say Love – Ukraine – Choir Version / Junior Eurovision Song Contest. 2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=IC3zcuieoeE (last accessed: 19.01.2024).
12. Charness G., Grieco D. Creativity and incentives. *Journal of the European Economic Association.* 2019. № 17 (2). pp. 454–496.
13. Keith S. Like him or loathe him':critical reactions to André Rieu in Australia. *Perfect Beat.* 2012. Vol. 13.1. pp. 7–27.
14. McCabe L., Greasley-Adams C. Evaluating the harmony project. *Journal of Dementia Care.* 2012. Vol. 20 (3). pp. 38–39.
15. Larkey E. Austropop: Popular music and national identity in Austria. *Popular Music*. 1992. Vol. 11 (2). pp. 151–185.
16. WDR Fernsehen. Sendung – Nordrhein-Westfalen feiert Advent 2020. URL: https://web.archive.org/web/20201204032703/https://www.wdr.de/programmvorschau/wdrfernsehen/sendung/2020-12-19/44298046/nordrhein-westfalen-feiert-advent-2020.html (last accessed: 28.11.2023).

REFERENCES

1. Andriichuk P. O. (2017). Vykorystannia narodnykh instrumentiv u suchasnii ukrainskii muzychnii kulturi. [Usage of Folk Instruments in Modern Ukrainian Musical Culture] Molodyi vchenyi – Young Scientist, 7 (47). 59–62. [in Ukrainian].
2. Z ruk yanholiv sypatymetsia pisok: u Lvivskyi Operi kontsert poiednaiut iz symvolichnym perfomansom. [Sand Will Fall from the Hands of Angels: A Concert in the Lviv Opera Will Be Combined with a Symbolic Performance] URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_z-ruk-yangoliv-sipatimetsya-pisok-u-lvivskij-operi-koncert-poyednayut-iz-simvolichnim-perfomansom/1086402 (last accessed: 03.12.2023). [in Ukrainian].
3. Kantata «Karmina Burana» pidkoryla sertsia khmelnychan. [The Cantata «Carmina Burana» Captivated the Hearts of Khmelnytskyi Residents] Khmelnytska oblasna viiskova administratsiia – Khmelnytskyi Regional Military Administration. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?p=5643 (last accessed: 28.11.2023). [in Ukrainian].
4. Kachurynets L. V. (2024). Dyryhentska proiektna diialnist u XX – na pochatku XXI stolit [Conducting Project Activities in the 20th and Early 21st Centuries] dyser. … kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01. KNUKiM. – dissertation for the degree of Candidate of Art Studies. Kyiv National University of Culture and Arts, 277 p. URL: https://drive.google.com/file/d/1LkMRiwWAaYerdKJCWn7MvuxIxagK0VA/view (last accessed: 22.06.2024). [in Ukrainian].
5. Kravchuk O., Yatskulynets O. (2023). Mizhnarodna diialnist kamernoho khoru «Moravski» v period rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku. [International Activities of the «Moravski» Chamber Choir During the 2022 russian-Ukrainian War.] Visnyk KNUKiM. Seriia «Mystetstvoznavstvo» – Bulletin of KNUKiM. Series «Art Studies»,48. 65–70. [in Ukrainian].

6. Lunina A. (2014). Estoniia: pro muzychnu kulturu sohodennia y mentalnu sutnist natsii. [Estonia: On the Contemporary Music Culture and the Mental Essence of the Nation] Natsionalne hazetno-zhurnalne vydavnytstvo «Muzyka» – National Newspaper and Magazine Publishing House «Muzyka»,4. 60–65. [in Ukrainian].

7. Makarenko H. (2006). Tvorchist dyryhenta v konteksti intehratyvnoho pidkhodu [Conductor's Creativity in the Context of an Integrative Approach] dys. ... d-ra mystetstvoznavstva: 17.00.01. Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho – National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky Kyiv. 380 p. [in Ukrainian].

8. Pecheniuk M. (2017). Muzychna forma yak zasib vykonavskoi vyraznosti (na prykladi tvoru «Kolyskova» L. Tymkovskoi). [Musical Form as a Means of Performance Expressiveness (Based on the Example of «Lullaby» by L. Tymkovska)] Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. – Educational Education: Theory and Practice. Kamianets-Podilskyi. 23 (2). Vol. 2. 96–104. [in Ukrainian].

9. Tylyk I. V. (2022). Mykola Vitaliiovych Lysenko i khor Kyivskoho universytetu: pohliad v mynule kriz pryzmu sohodennia. [Mykola Vitaliyovych Lysenko and the Choir of Kyiv University: A Look into the Past through the Prism of the Present] Muzyka v dialozi z suchasnistiu: osvitni, mystetstvoznavchi, kulturolohichni studii» – Music in Dialogue with Modernity: Educational, Art Studies, and Cultural Studies. 286–292. [in Ukrainian].

10. Shokalo O. A. (2019). Vseukrainskyi mystetskyi proekt «Ukraina spivaie «Kobzaria» z audiovydannia «Taras Shevchenko. Pisennyi «Kobzar». [All-Ukrainian Art Project «Ukraine Sings the "Kobzar"» from the Audio Edition «Taras Shevchenko. The Singing "Kobzar"»] *Khorova shkola Pavla Muravskoho* – Pavlo Muravskyi Choral School.URL: https://pavlomuravskyi.com/vseukrayinskyj-mysteczkyj-proekt-ukrayina-spivaye-kobzarya-z-audiovydannyam-taras-shevchenko-pisennyj-kobzar.html (last accessed: 04.12.2023). [in Ukrainian].

11. Darina Krasnovetska – Say Love – Ukraine – Choir Version / Junior Eurovision Song Contest. 2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=IC3zcuieoeE (last accessed: 19.01.2024).

12. Charness G., Grieco D. (2019). Creativity and incentives. Journal of the European Economic Association. № 17 (2). pp. 454–496.

13. Keith, S. (2012). Like him or loathe him':critical reactions to André Rieu in Australia. Perfect Beat. Vol. 13.1. pp. 7–27.

14. McCabe, L., Greasley-Adams, C. (2012). Evaluating the harmony project. Journal of Dementia Care. Vol. 20 (3). pp. 38–39.

15. Larkey, E. (1992). Austropop: Popular music and national identity in Austria. Popular Music. Vol. 11 (2). pp. 151–185.

16. WDR Fernsehen. Sendung – Nordrhein-Westfalen feiert Advent 2020. URL: https://web.archive.org/web/20201204032703/https://www.wdr.de/programmvorschau/wdrfernsehen/sendung/2020-12-19/44298046/nordrhein-westfalen-feiert-advent-2020.html (last accessed: 28.11.2023).

УДК 37.013.73
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-5

Мирослав КЕБА,
orcid.org/0000-0003-4468-0944
доцент кафедри хореографічного мистецтва
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) keba.kiev@ukr.net

ПОВІЛЬНИЙ ФОКСТРОТ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У статті досліджено особливості формування та еволюції хореографічної лексики бального танцю Повільний Фокстрот протягом історичного розвитку. Розглянуто представлені в закордонних теоретичних джерелах припущення щодо зародження танцю (версії, відповідно до яких танець було винайдено відомою танцювальною парою Вернона Кастла та Ірен Кастл або американським актором водевілю Гаррі Фоксом), особливості його стандартизації Комітетом бальних танців при Імперському товаристві вчителів танців (Лондон) у 1920-ті рр. З'ясовано внесок провідних танцюристів та вчителів танцю початку ХХ ст. (А. Моргана, Г. Андерсона, Ж. Бредлі, А. Мура, П. Кілпатрік, Ф. Форда, М. Спейн та ін.) у розробку нових кроків та рухів Повільного Фокстроту: Хвиля («Wave» або «Jazz-roll»), Відкритий спін-поворот («Open spinturn»), «Крок перо», «Зміна напряму», «Heelturns», Віск (Whisk) та ін. Виявлено відмінності між Повільним Фокстротом Міжнародного та Американського стилю.

Констатовано, що з танцю, який складався з трьох кроків і повільного спін-повороту на початку ХХ ст., протягом століття Повільний Фокстрот перетворився на найскладніший за технікою виконання спортивний бальний танець (один із п'яти стандартних танців у всьому світі на стандартних турнірах у вищих стартових класах, починаючи з С класу). Окреслено основні характеристики виконання Повільного Фокстроту на сучасному етапі в контексті тенденцій танцювального спорту XXI ст. Зокрема констатовано наявність різних підходів до виконання Повільного Фокстроту Міжнародного стилю (англійський та італійський), тенденція до посилення візуального ряду та видовищності виступів; зростання рівня виконання танцю як з позиції техніки, так і з позиції художньо-естетичного наповнення.

Ключові слова: *Повільний Фокстрот, бальний танець, танцювальний спорт, стандартизація, техніка виконання, видовищність.*

Myroslav KEBA,
orcid.org/0000-0003-4468-0944
Associate Professor at the Department of Choreographic Art
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) keba.kiev@ukr.net

SLOW FOXTROT: HISTORY AND PRESENT

The article examines the peculiarities of the formation and evolution of the choreographic vocabulary of the Slow Foxtrot ballroom dance during its historical development. The assumptions about the birth of the dance (the versions according to which the dance was invented by the famous dance couple Vernon Castle and Irene Castle or the American vaudeville actor Harry Fox), the peculiarities of its standardization by the Ballroom Dance Committee of the Imperial Society of Teachers of Dance (London) are considered in foreign theoretical sources. 1920s. The contribution of the leading dancers and dance teachers of the beginning of the 20th century has been clarified. (A. Morgan, G. Anderson, J. Bradley, A. Moore, P. Kilpatrick, F. Ford, M. Spain, etc.) in the development of new steps and movements of the Slow Foxtrot: Wave (or «Jazz- roll»), Open spin-turn, «Feather step», «Change of direction», «Heelturns», Whisk etc. Differences between International and American Style Slow Foxtrot are revealed.

It was established that from a dance that consisted of three steps and a slow spin-turn at the beginning of the 20th century, during the century the Slow Foxtrot turned into the most technically complex sports ballroom dance (one of the five standard dances around the world at standard tournaments in higher starting classes, starting with class C). The main characteristics of the performance of the Slow Foxtrot at the modern stage are outlined in the context of trends in dance sports of the 21st century. In particular, the existence of different approaches to the performance of the Slow Foxtrot of the International Style (English and Italian), a tendency to increase the visual range and spectacularity of the performances, was ascertained; increasing the level of dance performance both from the point of view of technique and from the point of view of artistic and aesthetic content.

Key words: *Slow Foxtrot, ballroom dance, dance sport, standardization, performance technique, spectacle.*

Постановка проблеми. Повільний Фокстрот – один із п'яти обов'язкових танців європейської програми спортивного бального танцю міжнародного стилю, що відомий на світовому рівні і практикується в багатьох країнах, в першу чергу європейських, понад сто років. У світі танцювального спорту Фокстрот посідає особливе місце, оскільки його вплив на початку XX ст., завдяки своїм швидким і повільним крокам, заснованим на природній ходьбі, став піонером «англійського стилю» і виявився найбільш значущим у процесі подальшого розвитку бального танцю. Один із танців Європейської програми, Повільний Фокстрот вважається найскладнішим для вивчення через велику кількість різноманітних ритмічних поєднань кроків та характеру рухів.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю розширення відомостей про особливості формування та кодифікації танцю Повільний Фокстрот, збагачення його танцювальної лексики протягом історичного розвитку і на сучасному етапі, в контексті тенденції танцювального спорту.

Аналіз досліджень. Незважаючи на те, що протягом останніх років українськими мистецтвознавцями здійснено багато досліджень різноманітних аспектів бального танцю, зокрема: процесу виникнення та еволюції сучасних виконавських стилів європейської програми бальних танців, а також виявлення ролі перших танцювальних асоціацій (Вєтринська, 2014) у їх становленні, історичних особливостей та тенденції розвитку спортивних танців (Тракалюк, 2014), витоків бального танцю та розвитку його у спортивних змаганнях (Шариков, 2014), особливості розвитку сучасного спортивного бального танцю в західноєвропейських країнах (Павлюк, 2019), перспективи розвитку сучасних бальних танців (Спінул, Спінул, 2022) та ін. Проте аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що окремих праць, присвячених Повільному Фокстроту не існує. Частково процес історичного розвитку танцю розглянуто в працях О. Вакуленко «Світ танцю» Філіпа Річардсона» (2016), А. Крися «Сценічна бальна хореографія як явище сучасних видовищних мистецтв» (2023), М. Богданової «Конкурсний бальний танець у контексті хореографічного мистецтва XX – початку XXI ст.» (2013), Т. Тракалюк «Становлення та розвиток спортивного танцю в світі» (2014) та ін.

Мета статті – виявити особливості формування та еволюції хореографічної лексики бального танцю Повільний Фокстрот протягом історичного розвитку, а також окреслити його основні характеристики на сучасному етапі в контексті тенденцій танцювального спорту XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Танець Фокстрот, на основі якого невдовзі було розроблено Повільний Фокстрот, походить від Регтайму і був винайдений в Південній Америці на початку 1910-х рр. Серед дослідників наразі і досі не має єдиного загальноприйнятого припущення щодо появи та назви танцю. Відповідно до одного з них, Фокстрот було розроблено відомою парою танцюристів Верноном Кастлом та Ірен Кастел між репетиціями Уанстепу: надихаючись музичним ритмом «Мемфіського блюзу» вони створили повільний танець (першу назву Bunny Hug було змінено), який характеризується новаторською естетикою та кроковим рухом, граційністю та елегантністю виконання, і невдовзі презентували у фаховому журналі (Handy, 1941, с. 226). Проте більш популярним є припущення, що пов'язує танець Фокстрот з одним із його перших виконавців на території США Гаррі Фоксом – у 1913 р. актор водевілю виконав його під час свого нью-йоркського шоу «Jardin Danse» (Кеба, 2018, с. 309). Проте назва танцю походить не від прізвища танцюриста (Harry Fox), а від специфіки танцювальних кроків – «trotting», які він виконував під музику «regtime» – «Fox`s Trot». До основних характеристик, властивих Фокстроту від самого виникнення належить гладкість виконання.

Незадовго до початку Першої світової війни бальний танець Фокстрот, що пере свій початок в стилі регтайм, популяризується на території Англії. Вже у 1915 р. відбувся перший бал фокстроту, а невдовзі танець став позиціюватися як найбільш важливий бальний танець, адаптувавши більше компонентів з інших сучасних йому танців. Дослідники стверджують, що «Фокстрот, якому притаманні плавні елегантні рухи, довгі кроки при повільному темпі і короткі кроки при швидкому, проти годинникової стрілки, вважається танцем консервативного англійського стилю» (Вакуленко, 2016, с. 58).

Варто зазначити, що на відміну від Танго та Віденського вальсу, Повільний Фокстрот належить не до народних танців, а до «сконструйованих», а динаміка його відповідає загальній тенденції розвитку змагального бального танцю. До 1917 р. Повільний Фокстрот складався з трьох кроків і повільного спін-повороту (Вакуленко, 2016, с. 58), невдовзі було придумано рух Хвиля («wave» або «jazz-roll»), у 1919 р. американський танцюрист Морган винайшов Відкритий спін-поворот («open spinturn»), в 1920 р. завдяки творчій колаборації танцюристів Г. Андерсона на Ж. Бредлі Повільний Фокстрот було доповнено рухами «Крок перо» та «Зміна напряму», а також базовий ритм кроків (повільний, повільний, швид-

кий) (Вакуленко, 2021, с. 51), а в 1922 р. відомим танцюристом Ф. Фордом було розроблено ряд нових рухів, в тому числі «heelturns».

У 1920-ті рр. у Лондоні, який на той час був визнаною столицею бального танцю, відбувся процес стандартизації танцювальної лексики для проведення змагань. У першу чергу процес становлення міжнародного стилю, що спочатку називався «англійський стиль», відзначився кодифікацією «нормальних» рухів прогулянкового типу. У Фокстроті це проявилося заміною колишніх маршових кроків плавними рухами та поступовим збільшенням темпу. В 1924 р. члени Комітету Офіційної ради бальних танців під головуванням Ф. Річардсона (Mayer, 2018) звернули увагу на проблему Швидкого Фокстроту. З тогочасної преси – фахового видання «Dancing Times» – дізнаємося, що в середині осені 1924 р. у лондонському готелі «Cecil» було проведено захід «Коло танцюристів» («Dancer's Circle») на якому провідні вчителі та танцюристи ухвалили поділ на повільну і швидку версію танцю Фокстрот – Повільний Фокстрот та «Квік-тайм Фокстрот» (Dancing Times, 1924, с. 58).

Відомими танцюристами А. Муром та П. Кілпатрік, які входили до Комітету бального танцю, було винайдено рух Віск (Whisk) – «швидкий перехід (за один такт) із закритої позиції в положення променада або контрпроменада, який малюнком кроків схожий на витончений вензель, різновидами якого є Віск назад, Лівий віск та Фолавей Віск» (Кеба, 2107, с. 159–160). У 1927 р. Френк Форд з Моллі Спейн виграв чемпіонат зірок з власною інтерпретацією Повільного Фокстроту. У 1929 р. під час проведення Великої конференції британських вчителів танцю було остаточно затверджено єдиний стандарт виконання для Повільного фокстроту.

Для Повільного Фокстроту з того моменту характерні «довгі, ковзаючі і зовсім плавні кроки, які потребують невимушеності та стриманості рухів, для того, щоб надати танцю ледачий і неквапливий характер» (Шариков, 2014, с. 201); плавні, широкі м'які рухи з поступовими поворотами і довгими хвилястими рухами, без можливості зупинки (пара повинна рівномірно та постійно ковзати паркетом). На відміну від свінгових танців, Повільний Фокстрот передбачає підйом більше зі ступні, ніж з колін. Партнерка танцює більше поворотів на підборах, а при кроці назад, п'ятка відривається від паркету. Оскільки при цьому підйом стопи стає неможливим, компенсація підйому відбувається на рахунок партнера.

Музичний розмір танцю 4/4, темп 28–30 тактів за хвилину, з просуванням по лінії танцю. Кроки спрощені в послідовності «повільно-швидко-швидко». При цьому повільний крок триває перші дві долі (півтакту), швидкий крок триває по одній долі (чверть такту). Через технічні складності викладання надзвичайно послідовних рухів, незважаючи на кроки з різною швидкістю, Повільний Фокстрот вважається «королем» стандартних танців. Просунуті танцюристи відходять від жорстких ритмічних правил і більш рівномірно розподіляють три кроки тактом. У цих варіаціях і перший і останній крок виконується з затримкою, завдяки чому створюється рівномірний рух трьох кроків за чотири удари. Оскільки крововий рух (крокова позиція) все ще відчутно видно через затримку першого кроку, особливо в фокусі музики, візуально цей момент сприймається як динамічний та момент максимального руху, хоча пара рухається вперед рівномірно. Переходи в такти, в яких танцюють чотири кроки (наприклад, Flechte) особливо вимогливі – тут необхідний плавний перехід.

Багато штучних поворотів, танцювальних поз в закритій позиції, а також підйоми та опускання в ньому вимагають великої майстерності. Складність виконання танцю полягає в тому, що танцюристи повинні бути наділені високим ступенем контролю за тілом і водночас зацікавлювати глядача. Підвищені вимоги як в технічному, так і в музичному плані призвели до того, що з 2012 р. Повільний Фокстрот більше не включається в світову танцювальну програму. Його виконують як один із п'яти стандартних танців у всьому світі на стандартних турнірах у вищих стартових класах (починаючи з С класу). Базовими фігурами Повільного Фокстроту є: Three Step, Feather Step, Natural Turn, Reverse Turn, Closed Impetus, Heel turns. Стандартними фігурами є: Natural Weave, Basic Weave, Closed Telemark, Open Telemark, Hover Feather, Hover Telemark, Hover Cross, Open Impetus, Wave.

Варто зазначити, що Повільний Фокстрот входить і до обов'язкових танців Американського стилю бального танцю, проте техніка виконання має ряд відмінностей від Європейського стилю:

– темп 120–136;

– тривалі безперервні рухи;

– не один, а два темпи (повільно-швидко-швидко та повільно-швидко-швидко), поєднання яких впливає на непередбачуваний танцювальний малюнок;

– наявність елементу Брашинг (The Bruch) – танцюристами виконується легкий прохідний дотик стопи до стопи (навіть при виконанні кроку вбік);

– використання елементів вальсової лексики (The Beanbag, Simple Twinkle та Forward Twinkles) (Кеба, 2018, с. 311);

– характерними рухами та фігурами є: The Conversation; Left Rock Turns; Forward Basic; The Park Avenue; SlowQuick-Quick Basic; Slow-Slow-Quick-Quick Basic (Murray, 1959, с. 51–76).

Аналізуючи техніку виконання Повільного Фокстроту, можна констатувати, що вона перебуває в постійній динаміці розвитку. Так, наприклад, якщо в 1930-ті рр. основними вважалися дев'ятнадцять фігур Повільного Фокстроту (за книгою А. Мура «Бальні танці»), то в середині 70-х рр. XX ст. у спеціалізованих посібниках із техніки виконання бального танцю (наприклад, Г. Говарда «Technique of Ballroom Dancing»), представлено опис вже двадцяти дев'яти популярних фігур. До наших днів офіційно затверджена техніка виконання Повільного Фокстроту доповнюється новими фігурами, наприклад, Open Impetus Turn та Bounce Fallaway with Weave Ending. На думку фахівців, удосконалення техніки бального танцю безпосередньо пов'язано з динамікою людського тіла (Phillips, 1976, p. 14), тому її розвиток, як і еволюція бального танцю в цілому, відповідає провідним тенденціям суспільства.

У 80-ті рр. XX ст. із «метою підтримки міжнародної компанії завоювання олімпійського статусу» (Павлюк, 2019, с. 171), з'являється назва «спортивний бальний танець», в 1997 р. було затверджено як потенційний олімпійський вид спорту конкурентоспроможну форму бального танцю (International DanceSport Federation, 1997), а протягом першого десятиліття XXI ст. завдяки медіапродукції танцювальний спорт здобуває масштабну популяризацію. За визначенням закордонних дослідників, спортивний бальний танець доцільно позиціювати як «добре стилізовану та ретельно відпрацьовану версію бального танцю, що поставлена на хореографію і виконується танцюристами з максимальною майстерністю для того, щоб викликати захоплюючий ефект» (McMains, 2001, с. 54–71).

У свою чергу це вплинуло і на специфіку репрезентації виступів танцювальних пар на паркеті.

На основі мистецтвознавчого аналізу Повільного Фокстроту Європейського стилю, представленого на сучасних змаганнях та чемпіонатах із танцювального спорту, можна констатувати кілька відмінних манер виконання, які науковці відносять до англійської та італійської школи бального танцю або до англійського та італійського стилю виконання європейської програми стандартизованих танців (Вєтринська, 2014, с. 31). Відповідно характеристиками першого у виконавчому стилі та характерні танцювального образу є «елегантність, консервативність, підкресленість ліній, простора, благородність, вишуканість манер» (Вєтринська, 2014, с. 31), а другого – «перенасиченість ускладнених рухів, збільшенням свеїв, ускладнення хореографії різноманітними кидками, незвичними позуваннями, синкопованістю ритмів, прискоренням рухів» (Вєтринська, 2014, с. 31–32).

Завдяки діяльності професійних танцювальних організацій, таких як British Dance Council, Tanzsport Deutschland, Fédération Française de Danse, Federazione Italiana Danza Sportiva та ін. (Павлюк, 2019, с. 171), протягом останніх років суттєво посилилися технічні, художньо-естетичні та організаційні аспекти розвитку спортивного бального танцю, що відобразилося і на специфіці виконання танцювальної програми і цілому та Повільного Фокстроту зокрема.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений мистецтвознавчий аналіз дозволив констатувати, що динаміка розвитку Повільного Фокстроту відповідає загальній тенденції еволюції конкурсного бального танцю 1910-х рр. і донині. Конструювання найскладнішого (через складну техніку виконання) танцю європейської програми Міжнародного стилю відбувалося завдяки діяльності професійних танцюристів та вчителів танцю А. Моргана, Г. Андерсона, Ж. Бредлі, А. Мура, П. Кілпатрік, Ф. Форда, М. Спейн та ін. Від техніки Американського стилю Повільний Фокстрот Міжнародного стилю відрізняє: темп, тривалість безперервних рухів, один темп замість двох, відсутність окремих елементів (The Bruch, The Beanbag, Simple Twinkle та Forward Twinkles) та ін. У контексті тенденцій танцювального спорту XXI ст. основними характеристиками виконання Повільного Фокстроту на сучасному етапі є: різні підходи (англійський та італійський стиль), тенденція до посилення візуального ряду та видовищності виступів; зростання рівня виконання танцю як з позиції техніки, так і з позиції художньо-естетичного наповнення.

Перспективи подальшого дослідження полягають у проведенні мистецтвознавчого аналізу особливостей виконання Повільного Фокстроту провідними представниками танцювального спорту на сучасному етапі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова М. Конкурсний бальний танець у контексті хореографічного мистецтва XX – початку XXI ст. : автореф. дис… канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури. Київ : КНУКіМ, 2013. 18 с.

2. Вакуленко О. М. «Світ танцю» Філіпа Річардсона. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство. 2016. С. 54–60.
3. Вакуленко О. М. Сценічний бальний танець XXI століття. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. 157 с.
4. Вєтринська А. В. Стилі в сучасній європейській програмі стандартизованих бальних танців. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Мистецтвознавство. 2014. Вип. 31. С. 27–33.
5. Кеба М. Є. Особливості формування соціальних і конкурсних бальних танців англійського стилю. Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство. 2017. Вип. 37. С. 154–167.
6. Кеба М. Є. Особливості техніки виконання конкурсного бального танцю американського стилю. Мистецтвознавчі записки. 2018. Вип. 33. С. 306–313.
7. Крись А. І. Сценічна бальна хореографія як явище сучасних видовищних мистецтв : дис. канд мистецтвознавства : 26.00.01 / Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2023. 225 с.
8. Павлюк Т. Специфіка сучасного спортивного бального танцю в Західній Європі. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрям : мистецтвознавство. 2019. Вип. 30. С. 170–174.
9. Спінул І. В., Спінул О. М. Перспективи розвитку сучасних бальних танців. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. 2022. Вип. 206. С. 259–265.
10. Тракалюк Т. Становлення та розвиток спортивного танцю в світі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2014. № 9. С. 144–149.
11. Шариков Д. Стилістика бальної хореографії: історія, форми і техніки. Актуальні питання гуманітарних наук. 2014. Вип. 8. С. 198–203.
12. International DanceSport Federation. 1997. URL : http://www. worlddancesport. org/ (дата звернення : 10.06.2024).
13. Handy W. C. Father of the Blues: An Autobiography. Macmillan Company, 1941. 352 p.
14. McMains J. Brownface: Representations of Latin-Ness in dancesport, Dance Research Journal. 2001. Issue 33(2). pp. 54–71.
15. Murray A. How To Become A Good Dancer. New York: Simon and Schuster, 1959. 250 p.
16. Phillips B. The author. In : G. Howard. Technique of Ballroom Dancing. England, Brington : International Dance Publicftions, 1976. 131 p.
17. The Quick-Step. Dancing Times, November 1924. P. 58.

REFERENCES

1. Bohdanova M. (2013). Konkursnyi balnyi tanets u konteksti khoreohrafichnoho mystetstva XX – pochatku XXI st. [Competition ballroom dance in the context of choreographic art of the 20th - early 21st centuries.] avtoref. dys… kand. mystetstvoznavstva : 26.00.01. Kyiv : KNUKiM, 18 p. [in Ukrainian].
2. Vakulenko O. M. (2016). «Svit tantsiu» Filipa Richardsona. ["World of Dance" by Philip Richardson] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Mystetstvoznavstvo, 54–60. [in Ukrainian].
3. Vakulenko O. M. (2021). Stsenichnyi balnyi tanets XXI stolittia. [Stage ballroom dance of the 21st century] Kyiv : Vyd. tsentr KNUKiM. 157 p. [in Ukrainian].
4. Vietrynska A. V. (2014). Styli v suchasnii yevropeiskii prohrami standartyzovanykh balnykh tantsiv. [Styles in the modern European program of standardized ballroom dances] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Mystetstvoznavstvo, 31, 27–33. [in Ukrainian].
5. Keba M. Ye. (2017). Osoblyvosti formuvannia sotsialnykh i konkursnykh balnykh tantsiv anhliiskoho styliu. [Peculiarities of the formation of social and competitive ballroom dances of the English style] Visnyk KNUKiM. Seriia : Mystetstvoznavstvo, 37, 154–167. [in Ukrainian].
6. Keba M. Ye. (2018). Osoblyvosti tekhniky vykonannia konkursnoho balnoho tantsiu amerykanskoho styliu. [Peculiarities of the performance technique of the competitive ballroom dance of the American style] Mystetstvoznavchi zapysk, 33, 306–313. [in Ukrainian].
7. Krys A. I. (2023). Stsenichna balna khoreohrafiia yak yavyshche suchasnykh vydovyshchnykh mystetstv. [Stage ballroom choreography as a phenomenon of modern performing arts] dys. kand mystetstvoznavstva : 26.00.01 / Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv, Kyiv, 2023. 225 p. [in Ukrainian].
8. Pavliuk T. (2019). Spetsyfika suchasnoho sportyvnoho balnoho tantsiu v Zakhidnii Yevropi. [Specificity of modern sports ballroom dancing in Western Europe] Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Napriam : mystetstvoznavstvo, 30, 170–174. [in Ukrainian].
9. Spinul I. V., Spinul O. M. (2022). Perspektyvy rozvytku suchasnykh balnykh tantsiv. [Prospects for the development of modern ballroom dances] Naukovi zapysky. Seriia : Pedahohichni nauky, 206, 259–265. [in Ukrainian].
10. Trakaliuk T. (2014). Stanovlennia ta rozvytok sportyvnoho tantsiu v sviti. [Formation and development of sports dance in the world] Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15 : Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport), 9, 144–149. [in Ukrainian].
11. Sharykov D. (2014). Stylistyka balnoi khoreohrafii: istoriia, formy i tekhniky. [Stylistics of ballroom choreography: history, forms and techniques] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 8, 198–203. [in Ukrainian]
12. International DanceSport Federation. 1997. URL : http://www. worlddancesport. org/
13. Handy W. C. (1941). Father of the Blues: An Autobiography. Macmillan Company. 352 p.
14. McMains J. (2001). Brownface: Representations of Latin-Ness in dancesport, Dance Research Journal, 33(2), 54–71.
15. Murray A. (1959). How To Become A Good Dancer. New York: Simon and Schuster. 250 p.
16. Phillips B. (1976). The author. In : G. Howard. Technique of Ballroom Dancing. England, Brington : International Dance Publicftions, 131 p.
17. The Quick-Step (1924). Dancing Times, November, 58.

УДК 792.82.02.035/.036(477)"195":7.072.3"19/20"
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-6

Руслан КУНДИС,
orcid.org/0000-0002-6374-4811
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) ruslan.kundys@lnu.edu.ua

Петро ЛУНЬО,
orcid.org/0000-0002-8182-4014
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) Petro.Luno@lnu.edu.ua

Андрій ЯЦЕЛЕНКО,
orcid.org/0000-0002-2853-5440
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) andrii.yatselenko@lnu.edu.ua

НЕОКЛАСИЧНІ ПОСТАНОВКИ УКРАЇНСЬКОГО БАЛЕТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті визначається історично-культурне коріння створення неокласичних балетів другої половини ХХ століття. Узагальнюються наукові дослідження з класичного балетного мистецтва у мистецтвознавчому дискурсі ХХ–ХХІ ст.; окреслено виражальні ознаки неокласичного балету України у новітніх художньо-мистецьких конфігураціях.

У дослідженні національних вистав українських театрів ХХ ст. (на основі загальних тенденцій розвитку українського балетного театру) були виявлені характерні особливості українських національних балетів: розкриття побутових, філософських і загальнолюдських тем, звернення до сучасних сюжетів та втілення образів нових героїв; використання музичних партитур, що ґрунтуються на симфонічній інтерпретації народних мелодій в розрізі розвитку «симфонічного танцю»; синтез пантомімічних виразних засобів із танцювальними та розвиток «дієвого танцю»; створення яскравих характерів на основі лексики українських народних танців і зміна підходу балетмейстера до роботи над хореографічним текстом з урахуванням особистості акторів; зміна акцентів під час створення хореографічного тексту масових сцен із узагальнюючого на особливий та специфічний текст для певної вистави, який розкриває основний зміст і образні характеристики головних героїв; запозичення досягнень світової хореографічної культури й суміжних мистецтв та інтерпретація їх з урахуванням національних традицій.

Розглядаючи історію українського балетного мистецтва другої половини ХХ ст., нами було виявлено, що саме цей період сприяв розквіту національного класичного балету. Балетне мистецтво України другої половини ХХ ст. своєрідно віддзеркалює великий шлях пошуків та досягнень. Мистецька праця балетмейстерів, артистів, постановників знайшла своє відображення в багатьох театральних виставах сьогодення, де гармонійно поєднуються кращі традиції і новаторські риси балетного мистецтва, оновлюється хореографічна мова.

Вивчаючи становлення українських балетних театрів, починаючи від середини ХХ ст. і до сьогодення, можна констатувати, що український неокласичний балетний театр успішно й інтенсивно розвивався, активно збагачуючи репертуар новими виставами. В балетних театрах з'являється все більше постановок, яким притаманні глибина і масштабність трактування актуальних тем, багатоаспектність і оригінальність їх музично-хореографічного втілення. Отже, зміна смаків публіки та зростаючий попит на модерн-хореографію як серед аматорів, так і серед професіоналів стали головними мотивами для створення сучасного неокласичного репертуару в Україні.

Ключові слова: *хореографія, балет, неокласичний балет, модерн-танець, джаз-танець, український народний танець, балетмейстер, театр.*

Ruslan KUNDYS,
orcid.org/0000-0002-6374-4811
Candidate of Art,
Associate Professor at the Department of Direction and Choreography
Lviv Ivan Franco National University
(Lviv, Ukraine) ruslan.kundys@lnu.edu.ua

Petro LUNO,
orcid.org/0000-0002-8182-4014
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Direction and Choreography
Lviv Ivan Franco National University
(Lviv, Ukraine) Petro.Luno@lnu.edu.ua

Andrii YATSELENKO,
orcid.org/0000-0002-2853-5440
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Direction and Choreography
Lviv Ivan Franco National University
(Lviv, Ukraine) andrii.yatselenko@lnu.edu.ua

NEOCLASSICAL PRODUCTIONS OF THE UKRAINIAN BALLET OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The article defines the historical and cultural roots of the creation of neoclassical ballets of the second half of the 20th century. Scientific studies on classical ballet art in the art history discourse of the 20th–21st centuries are summarized; the expressive features of the neoclassical ballet of Ukraine in the latest artistic configurations are outlined.

In the study of national performances of Ukrainian theaters of the 20th century, based on the general trends in the development of the Ukrainian ballet theater, the characteristic features of Ukrainian national ballets were revealed: the disclosure of everyday, philosophical and universal themes, turning to modern plots and embodying the images of new heroes; the use of musical scores based on symphonic interpretation of folk melodies and the development of «symphonic dance»; synthesis of pantomimic means of expression with dance and the development of «action dance»; creating bright characters based on the vocabulary of Ukrainian folk dances and changing the choreographer's approach to work on the choreographic text, taking into account the personality of the actors; a change in emphasis during the creation of a choreographic text for mass scenes from a generalizing choreographic text to a special level, specific for a certain performance, which reveals the main content and figurative characteristics of the main characters; borrowing achievements of world choreographic culture and related arts and interpreting them taking into account national traditions.

Examining the history of Ukrainian ballet art of the second half of the 20th century, we discovered that this period was the heyday of national classical ballet. Ballet art of Ukraine in the second half of the 20th century today, in a way, reflects the great path of searches and achievements. The artistic work of ballet masters, artists, directors was reflected in many theatrical performances, where the best traditions and innovative features of ballet art are harmoniously combined, the choreographic language is updated.

Studying the formation of Ukrainian ballet theaters starting from the middle of the 20th century and up to the present, it has been established that the Ukrainian neoclassical ballet theater has successfully and intensively developed, actively enriching its own repertoire with new performances. More and more productions are appearing in ballet theaters, which are characterized by the depth and scale of treatment of current topics, the multifacetedness and originality of their musical and choreographic embodiment. So, the changing tastes of the public and the growing demand for modern choreography among both amateurs and professionals became the main motives for creating a modern neoclassical repertoire in Ukraine.

Key words: *choreography, ballet, neoclassical ballet, modern dance, jazz dance, Ukrainian folk dance, choreographer, theater.*

Постановка проблеми: Українське неокласичне балетне мистецтво є захопливим поєднанням класичних традицій, українських народних танців та сучасної хореографії. Саме новітнє балетне мистецтво України не лише шукає нові форми та жанри, а й звертається до витоків – народних джерел та національної класики, разом із новітніми формами модернового танцю. Починаючи від середини ХХ ст. формується новий некласичний балет України, що відображає самобутні тенденції розвитку через призму поєднання українського та сучасного танцю. Відповідно, окреслені питання формування некласичного балетного мистецтва України потребують ґрунтовного аналізу.

Аналіз досліджень. Велика роль у дослідженні історії хореографічного мистецтва України належить Ю. Станішевському. Йдеться про його наукові праці в галузі хореографічного мистецтва України та світу, а саме «Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка: Історія і сучасність» (Станішевський, 2002), «Балетний театр України: 225 років історії» (Станішевський, 2003). У цих наукових працях автор піднімає питання формування національного хореографічного мистецтва, історичний шлях балетного театру України від перших танцювальних вистав у Харкові від кінця XVIII ст. і до початку XXI ст., опрацьовує й характеризує досягнення всіх українських театрів опери та балету.

Мистецтвознавець О. Плахотнюк у наукових розвідках «Джаз-танець як феномен художньої культури» (Плахотнюк, 2016), «Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності» (Плахотнюк, 2021 : 4–8), «Творчість Тараса Шевченка на балетній сцені» (Плахотнюк, 2014 : 171–176) проводить аналіз синтезу сучасного танцю (джаз-танцю) з балетним мистецтвом та українським народним танцем. Т. Павлюк у дисертації «Українське балетмейстерське мистецтво другої половини XX ст.» (Павлюк, 2005) ґрунтовно проводить аналіз діяльності балетмейстерів України.

Мета статті – визначення історично-культурного коріння, новітніх хореографічних форм балетного мистецтва України й характерних ознак неокласичного балету України XX ст.

Виклад основного матеріалу. Визначним для української народної хореографічної культури стало XX ст. Саме в цей час відбулися важливі моменти: поява і розвиток українського народно-сценічного танцювального мистецтва, розширення жанрово-тематичної палітри, збагачення лексики танцю, вдосконалення виконавської майстерності, професіоналізація балетмейстерської діяльності, становлення національного балетного театру. Елементами народної танцювальної лексики збагачується пантомімічне балетне мистецтво. Гармонійно поєднуються традиції класичної школи та національно-сценічної хореографії. Акторське мистецтво видатних митців балету впливає на формування та утвердження нового виконавського стилю українського балетного театру. З цими аспектами пов'язаний розквіт українського балетного виконавства (Кондратюк, 2016 : 268).

У 1950-ті рр. загальна тенденція для українського неокласичного балетного театру, що полягає у розкритті духовного світу людини, набула відображення в балетній драматургії та внесла розмаїття в хореографічну лексику. Виникли нові редакції «Лілеї» та «Лісової пісні», в яких балетмейстери намагалися відійти від побудови вистави за принципами хореодрами, нові балети «Маруся Богуславка» А. Свєчникова, «Сойчине крило», «Хустка Довбуша» А. Кос-Анатольського та інші, в яких синтез класичного та національного поглиблювався, вводились елементи, характерні для танцювальної культури західних регіонів України (Павлюк, 2005 : 86).

Починаючи із 50-х р. XX ст. українські митці дедалі частіше зверталися до національного героїчного минулого. Багато неокласичних українських балетів цього періоду відзначаються народно-героїчним характером і яскравим національним колоритом. Крім того, в українському балеті цього часу продовжують реалізовуватися теми і сюжети класичної української та світової літератури.

Найчастіше позитивних героїв в Україні зображували засобами та за допомогою неокласичного танцю з елементами українського народного танцю, тоді як негативних героїв – через характерний танець та пантоміму, адаптовані для класичного балету. Це допомагало подолати побутову ілюстративність і сприяло розвитку розгорнутої танцювальності та узагальненої хореографічної образності, базованої на багатствах виражально-образних форм українського академічного народного танцю.

У 1960-ті рр. дві тенденції у балетних виставах на драматизацію та симфонізацію танцю злилися в єдине гармонійне ціле в балетах «Досвітні вогні» Л. Дичко, «Каменярі» М. Скорика, «Орися» А. Кос-Анатольського, «Тіні забутих предків» В. Кирейка (Семенова, 2011) та ін. Характерною для цього періоду стала постановка вистав на сюжети з життя українців-сучасників, у яких тривали активні пошуки нових засобів утілення сучасних тем з використанням народного танцю. Серед них: «Пісня про дружбу» Ю. Щуровського, «Поема про Марину» Б. Яровинського, «Слава космонавтам» Ю. Бірюкова, «Торжество кохання» Ю. Знатокова, «Чорне золото» В. Гомоляки та багато ін. (Семенова, 2011).

Нових підходів та оригінальних рішень потребувала від хореографів нова українська балетна музика М. Сильванського, Б. Яровинського, Б. Буєвського, Ю. Рожавської та багатьох інших. Були зроблені перші спроби модернізувати засоби, на яких трималася естетика хореодрами («Торжество кохання», «Блакитна стрічка» – хореографія М. Трегубова) (Мерлянова, 2009 : 120). На думку критиків того часу вони виявилися невдалими.

Зміна ситуації відбулася лише після того, коли було здійснено другу редакцію балету «Чорне золото» В. Гомоляки, за хореографією П. Вірського, якому вдалося поєднати лексику класичного танцю з виражальними засобами ансамблевих танцювальних форм, що складалися в межах народного сценічного танцю. В цьому напрямку продовжили працювати львівські балетмейстери М. Заславський та А. Шекера у постановці балету «Орися» А. Кос-Анатольського (Мерлянова, 2009 : 124).

Експериментальні знахідки І. Бєльського, О. Виноградова, Н. Касаткіної, В. Васильова відіграли значну роль у оновленні українського мистецтва балету 60-х рр. XX ст. Вони прагнули подолати антагонізм між танцем і пантомімою за допомогою музичних засобів. Балетмейстери – новатори прагнули відтворювати зміст різножанрових музичних творів шляхом поєднання різних танцювальних прийомів з елементами пантоміми. «Обтанцьовували» різну за стилем музику. Її «одягали» у літературно-хореографічне вбрання і перетворювали у одноактні балети на українській сцені (Мерлянова, 2009 : 124).

По-справжньому інноваційними вважаються хореографічні композиції А. Шекери («Досвітні огні» Л. Дичко), де вдалося створити узагальнені пластичні образи, що відповідали композиторському задуму. Але таких вистав було небагато. Переважну більшість серед них становила суміш пантомімічних прийомів – «драмбалету» та запозичень із розмаїтого танцювального словника постановок І. Бєльського, Н. Касаткіної, В. Васильова. Лише наприкінці 60-х рр. XX ст. спостерігаються суттєві зрушення саме в той час, коли з'являються вистави «Жовтнева легенда» Л. Колодуба, створена П. Вірським у керованому ним Ансамблі танцю, та «Поема про Марину» Б. Яровинського, за хореографією В. Вронського (Мерлянова, 2009 : 124).

Важливим етапом у розвитку самобутнього українського неокласичного хореографічного мистецтва стали одноактні балети на сучасну тематику. У цих творах успішно було оновлено балетну стилістику, хореографічну лексику, синтезуючи різножанрові танцювальні елементи модерн-танцю, джаз-танцю і народного фольклорного танцю до рівня новітніх форм хореографічної лексики, а, відповідно, класичний хореографічний лексичний матеріал (рух, па) корельовано із народним академічним танцем та ритмізованою пантомімою.

У 70-ті рр. XX ст. інтенсивне накопичення власного національного творчого досвіду сприяло оновленню жанрової палітри балетмейстерського мистецтва. З'являються нові види балету: балети-ліричні поеми («Сім красунь» К. Караєва у постановці М. Трегубова), балети-психологічні драми («Стежкою грому» К. Караєва, хореограф А. Шекера), балети баладного характеру («Легенда про любов» А. Мелікова у постановці А. Шекери) та ін. (Мерлянова, 2009 : 124). У ці ж роки провідного значення набуває тенденція до симфонізації хореографічних вистав. Прикладом є варіанти балетмейстерських рішень на різних сценах «Кам'яної квітки» Р. Клявіним (Київ), О. Дадішкіліані (Харків).

Також вагомим досягненням балетмейстерів 70-х рр. XX ст. стає спроба об'єднати всі елементи спектаклю навколо провідної ідеї через мистецький синтез. Отже, балетмейстери застосовували експериментальні знахідки об'єднання виражально-образних елементів неокласичного балетного спектаклю навколо головної ідеї через мистецький синтез. Саме так народжувались київські та одеські постановки «Підпоручика Кіже», «Ала і Лоллій» («Скіфська сюїта»), «Вальси» (Мерлянова, 2009 : 125).

Тож, 70-ті рр. XX ст. для формування українського неокласичного балетмейстерського мистецтва це не лише прагнення до створення хореографії нового типу, а й експериментальні пошуки у традиційних спектаклях того часу. Розглядаючи творчість українських балетмейстерів цього періоду, бачимо, що у них виокремлюється показова для цього періоду тенденція – прагнення до опосередкованого використання засобів виразності, запозичених із суміжних видів мистецтва – музики, театру, живопису, що стало підґрунтям для подальшого розвитку українського балетмейстерського мистецтва у 80–90-х рр. XX ст. (Мерлянова, 2009 : 140).

Основними тенденціями вже у період 70–80 рр. XX ст. в розвитку національного балетного мистецтва, за визначенням Ю. Станішевського, були: «пильна увага до реалістичних традицій українського й усього радянського балету, прагнення до відродження драматургічної дієвості хореографічного спектаклю, створення різних за жанрами і стильовими особливостями вистав, що органічно поєднували на конкретній ідейно-тематичній основі музичну, театральну і хореографічну образність» (Станішевський, 2003 : 89). Створено вистави «Ольга» та «Прометей» Є. Станкович, «Свіччине весілля» Ю. Знатокова, «Сонячний камінь» В. Кирейка (Станішевський, 2003 : 89–90) та ін. Проте, в наслідок ідеологічної політики тоталітарного режиму, розвиток синтезу класичного та українського танцю став повільнішим.

Для оновлення танцювальної лексики не вистачало запозичення виразних засобів нових систем – танцю модерн та джазового танцю. Тому в цей період намітився значний творчий спад, однак деякі спроби мали місце й на українській балетній сцені («Світанкова поема» муз. В. Костенка) (Станішевський, 2003 : 91).

Під час періоду «перебудови» у розвитку балетного мистецтва виділяться наступні тенденції: зміцнення творчих зв'язків між композиторами і лібретистами; прагнення утвердити власне мистецьке обличчя через неординарне тлумачення традиційних балетмейстерських технологій; тяжіння до експериментів; активне опанування досвіду сучасних різновидів танцю модерн; оновлення підходів до академічних версій класичного балету (Станішевський, 2003 : 99).

Друга половина 80-х початок 90-х рр. XX ст. – це наступна хвиля становлення нових підходів у формуванні неокласичного балету через синтез класичних та модерністських виразових засобів, що були відкриті представниками сучасного балетмейстерського мистецтва у світі, а саме М. Бежаром, У. Кіліаном, Р. Петі, Дж. Ноймайєром та ін. (Станішевський, 2003 : 101; Плахотнюк, 2016 : 60–63, 89, 92).

Українське неокласичне балетне хореографічне мистецтво у досить короткий час подолало одразу кілька етапів: освоєння зарубіжного досвіду, становлення та інтенсивний розвиток власної системи. Все це відбувалося на перехресті різних напрямків, не включених в жодну художню традицію. Різними шляхами проходило засвоєння естетики модерну та постмодерну: цитування, варіювання – як стилізації, діалог – як компроміс різних хореографічно-стильових версій втілення ідейного задуму, запозичення принципів драматургії із суміжних видів мистецтв: музики, телебачення, кіно та стильових засобів різних танцювальних жанрів.

Формувалося нове покоління балетмейстерів, які, продовжуючи традиції своїх попередників, впевнено прокладали свій творчий шлях у мистецтві. Для привернення уваги до проблеми виховання балетмейстерської зміни, були організовані республіканські конкурси, де свої здобутки успішно демонструє творча молодь. Проведення конкурсних акцій сприяло зростанню чисельності імен молодих постановників на афішах українських театрів.

Образно-виражальну палітру українського балетмейстерського мистецтва значно збагатили балети 80-х рр. XX ст., які ставилися театрами на державне замовлення. Вони мали пропагандистський характер та неприховане ідеологічне спрямування, однак, разом з тим, балетмейстерські рішення в них не обмежувалися традиційними засобами хореографічної лексики (Станішевський, 2003 : 105).

Для багатьох молодих балетмейстерів усі ці експериментальні вистави 80-х рр. XX ст. стали школою, що виховувала у них готовність до сприйняття різних хореографічних систем і танцювальних форм. Яскравим прикладом в цей період була творчість А. Шекери, який прагнув урізноманітнити класичні структури українського балету через своєрідні інтерпретації класичної спадщини та використання нових прийомів, апробованих сучасною балетною практикою вітчизняних та зарубіжних хореографів (Станішевський, 2003 : 110).

Новими кольорами хореографічну палітру того часу доповнює творчість Г. Майорова, спрямована на відчуття хореографічної драматургії у сучасних танцювальних ритмах; постановки В. Ковтуна, який прагне відродити класику у первісному вигляді, декларуючи плюралізм у виборі варіантів та чистоту стильових рішень; В. Литвинова, що намагається поєднати елементи класичного танцю, фольклорного та модерн-танцю і тим самим осучаснити хореографічну мову (Мерлякова, 2009 : 76).

Після розпаду радянського союзу у кризовому стані перебуває розвиток балетмейстерського мистецтва, що, в першу чергу, стосувалося економічних негараздів, які найбільше торкнулися саме мистецької сфери.

Проте, з іншого боку, ці процеси мали й позитивні наслідки. Фінансові труднощі та негаразди змушували театри виборювати своє право на автономію різними шляхами. В Україні пожвавлюється гастрольна діяльність та експериментаторство. Велика роль у цих процесах належить Міжнародному конкурсу балету ім. Сержа Лифаря, що був започаткований у 1994 р. (Мерлякова, 2009 : 90).

На київській сцені з'являються нові цікаві неокласичні балетмейстерські роботи лауреата першого Міжнародного конкурсу балету О. Ратманського («Поцілунок феї» І. Стравинського) та В. Федотова («Русалонька» О. Костіна) (Мерлякова, 2009 : 92).

Важливою проблемою стало формування балетного репертуару. Новий балет не завжди виявлявся прибутковим, так само він не викликав зацікавленості у закордонних імпресаріо, які орієнтувалися на класичний репертуар. Щоб вижити в складних умовах незалежності, балетні колективи активно поновлюють старі постановки.

З часом у балетному мистецтві починає переважати нове ставлення до класики.

З одного боку, балетмейстери намагаються не порушувати і зберігати особливості жанру і стилю першоджерела а з іншого, – з'являються й оригінальні версії, хоча й не всі вдалі. У 90-ті рр. ХХ ст. багатоманітність пошуків українських балетмейстерів декларує поява нових зразків сучасної танцювальної мови (Мерлякова, 2009 : 110).

У 1990-х рр. український балетний театр експериментував. Виникли перші спроби нового сучасного національного балету: «Вікінги» та «Ніч перед Різдвом» Є. Станковича, «Володимир Хреститель» та «Фрески Софії Київської» В. Кікти, нові редакції «Лілеї» та «Лісової пісні» (Мерлякова, 2009 : 120).

Не всі українські національні балети були вдалими, однак у кожній новій постановці балетмейстери зважали на досягнення попередників. Деякі вистави стали певною сходинкою розвитку українського балетного театру («Досвітні вогні» Л. Дичко, «Маруся Богуславка» А. Свєчникова, «Поема про Марину» Б. Яровивського, «Прометей» Є. Станковича, «Сойчине крило» (Мерлякова, 2009 : 120–121), «Хустка Довбуша» А. Кос-Анатольського (Плахотнюк, 2016 : 93) та ін.), а деякі – постали згодом зразками національної хореографії («Кам'яний господар» В. Губаренка (Мерлякова, 2009 : 121), «Лілея» К. Данькевича (Плахотнюк, 2014 : 173–175), «Лісова пісня» М. Скорульського (Скорульський, 1964 : 65), «Тіні забутих предків» В. Кирейка (Мерлякова, 2009 : 121). У пластичних рішеннях широко застосовувалися принципи поліфонії, контрасту, поетичного узагальнення. Змінилася роль кордебалету, нового забарвлення набув чоловічий танець, поліпшились техніка й акторська виразність виконавців. Здійснювалось переосмислення традиційних засобів побудови танцювальної лексики відповідно до нових засобів музичної виразності та принципів побудови музичної форми, в результаті якого виник симфонічний танець. Відбувалося стирання межі між пантомімою та танцем, що сприяло появі дієвого танцю. Завдяки цьому синтез класичного й українського народного танців став можливим і за його допомогою створювалися єдині по стилістиці національні балетні вистави.

Аналізуючи неокласичне балетне мистецтво сьогодення, можна простежити, що особливо актуальним постає питання створення нових сучасних балетів з використанням стилю модерн. На сцені театрів опери та балету України постійно оновлюється хореографічний матеріал, ставляться постановки та хореографія для балетних та оперних вистав. В репертуарі Київського, Львівського, Одеського, Дніпропетровського, Донецького та Харківського театрів опери та балету можна побачити цікаві балетні постановки у стилі модерн. Звісно, одним з головних культурних осередків розвитку сучасного мистецтва є столиця України.

Неокласичний балетний танець в Київський опері набув особливого значення після заснування Конкурсу артистів балету та хореографів ім. С. Лифаря. Завдяки майстер-класам та участі світових зірок цей конкурс об'єднав відомих артистів, балетмейстерів, хореографів та репетиторів, зумів створити навколо себе творчу коаліцію, в котру входять учні та колеги-хореографи, яка покликана допомагати їх професійному зростанню, надавати поштовх до розвитку. Такі сучасні балетмейстери як А. Рубіна, Т. Островерх, Л. Попович та інші неодноразово співпрацювали з вихованцями коаліції (Станішевський, 2002 : 168).

Вагому роль у розвитку балетних вистав у стилі модерн відіграв художній керівник театру, народний артист УРСР В. Яременко, котрий з 2000 р. обіймав посаду художнього керівника балетної трупи театру, а наразі він є балетмейстером. До його робіт належать власна інтерпретація балету «Корсар» (А. Адама), «Петрушка» (І. Стравінського), «Весілля Фігаро» (В. Моцарта) та «Володар Борисфену» (Є. Станковича). Його роботи відрізняються особливим балетмейстерським почерком, хорошим підбором класичних рухів, та вдалим поєднанням лібрето та музики (Станішевський, 2002 : 172).

Народний артист України Д. Матвієнко, шукаючи рішення у розвитку балетного театру України, взявся за організацію сучасної балетної постановки «The Great Gatsby», де хореографію поставив Дуайт Роден, а музику написав К. Меладзе та Ю. Шепета. Головну партію виконує особисто Д. Матвієнко. Саме він очолив театральну трупу та став художнім керівником Київського театру після В. Яременка. Проте виконувати роль як соліста так і художнього керівника одночасно йому не вдалося, тому за керівництво взялася хореограф А. Рехвіашвілі (Станішевський, 2002 : 175).

Діяльність артистів Львівського національного театру опери та балету ім. Соломії Крушельницької відіграє важливу роль у розвитку сучасних балетних вистав Західного регіону. Завдяки праці відомого артиста балету та балетмейстера Г. Юсупова, була поставлена вистава «Створення світу». А його донька, А. Юсупова, Заслужена артистка України та хореограф Львівської академії балету, створила хореографію до вистави «Лускунчик», в якій приймають участь студенти Львівської акаде-

мії танцю. Також важливу роль у відкритті нових балетмейстерських імен у Львівському театрі відіграє нещодавно створений конкурс для хореографів «Ballet fest», що відбувається щорічно на базі Львівського театру опери та балету (Станішевський, 2002 : 173). Переможцю конкурсу надається унікальна можливість постановки одноактного балету за участю артистів балетної трупи театру. Саме так були поставленні нові інтерпретації балетів «Білосніжка та семеро гномів», а також відомі сучасні балетні вистави «Ніч вальпургії», «Карміна Буран», «Коли цвіте папороть», «Любов-чарівниця», «Дрібнички», «Гамлет», де одними з головних виконавців першорядних ролей стали провідні солісти театру Є. Коршунова та О. Потьомкін, Є. Свєтліца та А. Юсупова (Станішевський, 2002 : 187).

Донецький театр опери та балету в 2011 та 2014 рр. відновив конкурс ім. Сержа Лифаря. На його сцені відбулися виступи артистів балету та хореографів. Серед головних претендентів на перемогу в цьому конкурсі стала випускниця Академії балету, засновниця танцювальної лабораторії Х. Шишкарьова. Зі своїми вихованцями вона представила постановки у стилі джаз, джаз-модерн та модерн хореографії (Станішевський, 2002 : 187).

Одеський театр опери та балету прославився не тільки завдяки своєму класичному репертуару та красивій архітектурній будівлі, а й творчості провідних артистів опери та балету. Балет «Чіполіно», який був поставлений Г. Майоровим, «Долі» Ю. Гомельської, «Маскарад» А. Хачатуряна, «Крик», «Нурієв forever» та багато інших, є яскравими прикладами сучасних балетних вистав у професійному театральному закладі (Станішевський, 2002 : 189).

На базі Харківського академічного театру опери та балету були поставленні такі сучасні балети як «Собор Паризької богоматері», «Пітер Пен», «Пер Гюнт», «Весна Священна», «Карміна Буран». Художній керівник театру О. Оріщенко (Станішевський, 2002 : 190).

Дніпропетровський театр представив своїм глядачам вистави «Degage», «Карміна Буран», хореографічним сказанням в двох діях та восьми епізодах «Княгиня Ольга», балетом «Ніч перед Різдвом» та іншими. В його трупі працюють провідні артисти балету та опери, а художнім керівником є О. Ніколаєв (Станішевський, 2002 : 220).

Завдяки участі у конкурсі ім. С. Лифаря на сцену сучасного балетного театру України вийшов і провідний хореограф-модерніст Раду Поклітару. Своїм незвичним танцювальним почерком та своєрідною інтерпретацією драматичних сюжетів він зміг переконати журі конкурсу у доцільності існування сучасних балетних вистав на сцені Київського театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченко. Після перемоги він поставив для артистів балету Київської трупи власні балети «Картинки з виставки» та «Весна Священна». А згодом створив власний балетний театр «Київ-модерн Балет», де основною складовою репертуару є сучасні балетні вистави на відомі теми. Тож, на сцені Київського муніципального театру дітей та юнацтва можна побачити такі вистави як «Кармен-ТВ», «Палата № 6», власні версії Р. Поклітару «Лускунчика» та «Лебединого Озера» (Станішевський, 2002 : 211).

Серед виявлених особливостей основними є три, які характеризують поняття «українська національна балетна вистава». Під таким визначенням слід розуміти балети, які створено на сюжети, запозичені з української усної народної творчості, літератури або на сюжети з життя українців у ХХ ст. Крім того, ці вистави основані на музичних партитурах українських композиторів ХХ ст., що інтерпретують українські народні мелодії або створюють власні в кращих національних традиціях. Пластичне вирішення таких вистав базується на синтезі досягнень класичної хореографії та виразних засобів українського народного танцю (Семенова, 2011).

Висновок. У результаті дослідження національних вистав українських театрів ХХ ст., на основі загальних тенденцій розвитку українського балетного театру, були виявлені характерні особливості українських національних балетів: розкриття побутових, філософських і загальнолюдських тем, звернення до сучасних сюжетів та втілення образів нових героїв; використання музичних партитур, що ґрунтуються на симфонічній інтерпретації народних мелодій, і розвиток «симфонічного танцю»; синтез пантомімічних виразних засобів з танцювальними та розвиток «дієвого танцю»; створення яскравих характерів на основі лексики українських народних танців та зміна підходу балетмейстера до роботи над хореографічним текстом з урахуванням особистості акторів; зміна акцентів під час створення хореографічного тексту масових сцен з узагальнюючого на особливий, специфічний для певної вистави, що розкриває основний зміст та образні характеристики головних героїв; запозичення досягнень світової хореографічної культури і суміжних мистецтв та інтерпретація їх з урахуванням національних традицій.

Розглядаючи історію українського балетного мистецтва другої половини ХХ ст., нами було виявлено, що саме цей період став розквітом національного класичного балету. Балетне мистецтво України другої половини ХХ ст. сьогодні своєрідно

віддзеркалює великий шлях пошуків та перемог. Невтомна праця балетмейстерів, артистів, постановників знайшла своє відображення в багатьох театральних виставах, де гармонійно поєднуються кращі традиції і новаторські риси балетного мистецтва, оновлюється хореографічна мова.

Вивчаючи становлення українських балетних театрів починаючи від середини XX ст. і до сьогодення, робимо висновок, що український неокласичний балетний театр успішно й інтенсивно розвивався, активно збагачуючи репертуар новими виставами. В балетних театрах з'являється все більше постановок, яким притаманні глибина і масштабність трактування актуальних тем, багатоаспектність і оригінальність їх музично-хореографічного втілення. Отже, зміна смаків публіки та зростаючий попит на модерн-хореографію як серед аматорів, так серед і професіоналів стали головними мотивами для створення сучасного неокласичного репертуару в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратюк В. Творчість Валерія Ковтуна в контексті розвитку хореографічного мистецтва України. *Зб. пр. Молодий вчений.* 2016. № 11. С. 268–270.
2. Мерлянова О. Жіночі танці в українській народній хореографії : автореф… дис. канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – Теорія й історія культури. Київ, 2009. 17 с.
3. Павлюк Т. Українське балетмейстерське мистецтво другої половини XX ст. : дис. канд. мистецтвознавча : спец. 17.00.01 – Теорія й історія культури. Київ, 2005. 199 с.
4. Плахотнюк О. Джаз-танець як феномен художньої культури : дис. … канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – Теорія й історія культури. Львів, 2016. 295 с.
5. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич. 2021. Вип. 35. Том 5. С. 4–8. DOI : https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1
6. Плахотнюк О. Творчість Тараса Шевченка на балетній сцені. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство.* 2014. Вип. 15. С. 171–176. DOI : http://dx.doi.org/10.30970/vas.15.2014.3171
7. Семенова Н. Феномен української національної балетної вистави: аналіз досліджень. *Зб. пр. Культура України.* 2011. Вип. 35. URL : https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura35/24.pdf (дата звернення 30.05.2024 р.).
8. Скорульський М. Лісова пісня. Київ : Мистецтво, 1964. 80 с.
9. Станішевський Ю. Балетний театр України: 225 років історії. Київ : Музична Україна, 2003. 440 с.
10. Станішевський Ю. Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка : Історія та сучасність. Київ : Музична Україна, 2002. 736 с.
11. Plakhotnyuk O. Cosmopolitan processes in the theater of classical ballet. *Knowledge. Education. Law. Management Nauka. Oświata. Pravo. Zarządzanie.* Lublin : Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie, 2020, № 5 (33). Vol. 3. P. 38–43. DOI : https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.3.7

REFERENCES

1. Kondratiuk, V. (2016). *Tvorchist Valeriia Kovtuna v konteksti rozvytku khoreohrafichnoho mystetstva Ukrainy.* [Valery Kovtun's work in the context of the development of Ukrainian choreographic art]. *Zb. pr. Molodyi vchenyi.* № 11. Pp. 268–270. [in Ukrainian].
2. Merlianova, O. (2009). *Zhinochi tantsi v ukrainskii narodnii khoreohrafii* [Women's dances in Ukrainian folk choreography] *: avtoref... dys. kand. mystetstvoznavstva : spets. 26.00.01 – Teoriia y istoriia kultury*. Kyiv. 17 s. [in Ukrainian].
3. Pavliuk T. (2005). *Ukrainske baletmeisterske mystetstvo druhoi polovyny XX st.* [Ukrainian choreographic art of the second half of the 20th century]: *dys. kand. mystetstvoznavcha : spets. 17.00.01 – Teoriia y istoriia kultury*. Kyiv. 199 s. [in Ukrainian].
4. Plakhotniuk, O. (2016). *Dzhaz-tanets yak fenomen khudozhnoi kultury* [Jazz dance as a phenomenon of artistic culture] *: dys. ... kand. mystetstvoznavstva : spets. 26.00.01 – Teoriia y istoriia kultury.* Lviv. 295 [in Ukrainian].
5. Plakhotniuk, O. (2021). *Etnosvitohliad folklornoho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti* [Ethnoview of folklore dance in the artistic space of modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka / [redaktory-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushniy, I. Zymomria]*. Drohobych. Vyp. 35. Tom 5. Pp. 4–8. DOI : https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1 [in Ukrainian].
6. Plakhotniuk, O. (2014). *Tvorchist Tarasa Shevchenka na baletnii stseni* [The creativity of Tarasa Shevchenka on the ballet stage]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia mystetstvoznavstvo.* Vyp. 15. Pp. 171–176. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vas.15.2014.3171 [in Ukrainian].
7. Semenova, N. (2011). *Fenomen ukrainskoi natsionalnoi baletnoi vystavy: analiz doslidzhen* [The phenomenon of the Ukrainian national ballet performance: analysis of research]. *Zb. pr. Kultura Ukrainy.* Vyp. 35. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura35/24.pdf (data zvernennia 30.05.2024 r.) [in Ukrainian].
8. Skorulskyi, M. (1964). *Lisova pisnia.* [Forest Song]. Kyiv : Mystetstvo. 80 s. [in Ukrainian].
9. Stanishevskyi, Yu. (2003). *Baletnyi teatr Ukrainy: 225 rokiv istorii* [Ballet Theater of Ukraine: 225 years of history]. Kyiv : Muzychna Ukraina. 440 s. [in Ukrainian].
10. Stanishevskyi, Yu. (2002). *Natsionalnyi akademichnyi teatr opery ta baletu Ukrainy imeni Tarasa Shevchenka : Istoriia ta suchasnist* [National Academic Opera and Ballet Theater of Ukraine named after Taras Shevchenko: History and modernity]. Kyiv : Muzychna Ukraina. 736 s. [in Ukrainian].
11. Plakhotnyuk, O. (2020). Cosmopolitan processes in the theater of classical ballet. *Knowledge. Education. Law. Management Nauka. Oświata. Pravo. Zarządzanie.* Lublin : Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie, № 5 (33). Vol. 3. Pp. 38–43. DOI : https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.3.7

УДК 78.071.1 + 78.09:37.
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-7

Тетяна ЛИСЕНКО,
orcid.org/0009-0004-2057-1801
аспірантка творчої аспірантури кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
(Одеса, Україна) tanichka_lisenko@ukr.net

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПАРТІЇ ОКСАНИ В ОПЕРІ «ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ» С. ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО ОПЕРНИМИ СПІВАЧКАМИ З ТИПОМ ГОЛОСУ КОЛОРАТУРНЕ СОПРАНО

Стаття присвячена дослідженню деяких особливостей виконання партії Оксани в опері «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського оперними співачками з колоратурним сопрановим типом голосу. Зазначено, що на початку сценічного життя опери відомого українського композитора вокальну партію Оксани виконували представниці голосів мецо-сопрано, драматичного сопрано та контральто, попри те, що вона була створена автором для ліричного сопрано. Водночас наголошено на зміні виконавського пріоритету у бік ліричного та колоратурного сопрано в подальшій сценічній практиці виконання партії Оксани, що дало змогу назвати головні чинники цієї зміни у світлі порівняння з партією Одарки. Виявлено, осмислено та охарактеризовано кілька ключових аспектів, які допоможуть колоратурним сопрано подолати технічні труднощі у виконанні однієї з двох жіночих партій опери – партії Оксани. До цих аспектів належать: теситура та діапазон вокальної партії, технічні труднощі у виконанні мелодичної лінії в певній позиції та способи їх подолання тощо. Запропоновано використання на практиці методики «Estill Voice Training» (EVT) в аспекті проблеми додавання дзвінкості голосу без негативних наслідків для нього, а також опановування артистичною майстерністю у втіленні художнього образу при виконанні партії Оксани. Репрезентовано огляд основних проблем і шляхів їх подолання, що виникають у виконавській практиці володарок колоратурного сопрано у втіленні ролі Оксани, наданий солісткою Дніпровського академічного театру опери та балету Софією Сорокою. Зроблено висновок, що власний практичний досвід роботи авторки статті над вокальною партією Оксани, яка є представницею оперної співачки з типом голосу колоратурне сопрано, та її виконання на театральній сцені, став цінним матеріалом і доказовою базою для вивчення та узагальнення отриманих результатів щодо особливостей виконавства партії героїні опери з урахуванням гігієни голосу. Окреслено перспективи подальшого дослідження партії Оксани у виконанні колоратурних сопрано.

Ключові слова: *опера «Запорожець за Дунаєм», С. Гулак-Артемовський, вокальна партія Оксани, оперна співачка, колоратурне сопрано.*

Tetiana LYSENKO,
orcid.org/0009-0004-2057-1801
Creative Postgraduate Student at the Department of Solo Singing
The Odessa National A.V. Nezhdanova Academy of Music
(Odessa, Ukraine) tanichka_lisenko@ukr.net

ABOUT SOME PECULIARITIES OF THE PERFORMANCE OF THE ROLE OF OKSANA IN THE OPERA "A ZAPOROZHIAN BEYOND THE DANUBE" BY S. HULAK-ARTEMOVSKY BY OPERA SINGERS WITH COLORATURA SOPRANO VOICE TYPE

The article is devoted to the study of some peculiarities of performing the part of Oksana in the opera «A Zaporozhian Beyond the Danube» by S. Hulak-Artemovsky by opera singers with coloratura soprano voice type. It is noted that at the beginning of the stage life of the opera by the famous Ukrainian composer, the vocal part of Oksana was performed by representatives of mezzo-soprano, dramatic soprano and contralto voices, despite the fact that it was created by the author for lyric soprano. At the same time, the author emphasizes the change in the performing priority towards the lyric and coloratura soprano in the subsequent stage practice of Oksana's performance, which made it possible to name the main factors of this change in the light of comparison with Odarka's part. Several key aspects that will help coloratura sopranos overcome technical difficulties in performing one of the two female roles in the opera, the role of Oksana, are identified, comprehended, and characterized. These aspects include: the tessitura and range of the vocal part, technical difficulties in performing a melodic line in a certain position and ways to overcome them, etc. It is proposed to use in practice the Estill Voice Training (EVT) methodology in terms of the problem of adding sonority to the voice without negative consequences for it, as well as mastering artistic skill in the embodiment of the artistic image when performing Oksana's part. The article presents an overview of the main problems and ways to overcome them that arise in the

performance practice of coloratura soprano singers in the role of Oksana, provided by the soloist of the Dnipro Academic Opera and Ballet Theater Sofia Soroka. It is concluded that the author's own practical experience of working on the vocal part of Oksana, who is a representative of an opera singer with a coloratura soprano voice type, and its performance on the theater stage, has become a valuable material and evidence base for studying and generalizing the results obtained on the peculiarities of performing the part of the opera heroine with regard to voice hygiene. Prospects for further research of Oksana's part performed by coloratura sopranos are outlined.

Key words: *opera «A Zaporozhian Beyond the Danube», S. Hulak-Artemovsky, Oksana's vocal part, opera singer, coloratura soprano.*

Постановка проблеми. «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського – є однією з перших національних опер на україномовне лібрето, яка стала визначним класичним зразком української опери лірико-комічного жанру, та своєю прем'єрою та «преамбулою» у вигляді аматорських вистав, а також подальшими пост-постановками, задекларувала певну специфіку виконання вокальних партій головних героїв співаками з подальшою її інтерпретацією та вдосконаленням. Зокрема, виконання вокальної партії Оксани оперними співачками у світлі деяких її особливостей стає дуже цікавим у цьому аспекті. Цей інтерес зумовлений тим, що, на відміну від сучасних постановок, у так званих «прем'єрних виставах» опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» партію Оксани виконували співачки з типом голосу мецо-сопрано, драматичного сопрано та контральто. Такими виконавицями, наприклад, були: Дар'я Леонова, яка володіла рідкісним тембром голосу контральто; Марія Заньковецька, надзвичайне мецо-сопрано, яка служила в театральній трупі Михайла Старицького та через хворобу продовжила власну співочу кар'єру як драматичне сопрано; Марія Литвиненко-Вольгемут, «рідкісне за красою лірико-драматичне сопрано величезного діапазону, що вільно й наповнено звучало в усіх регістрах» (Швачко, 2022), дебютом якої була роль Оксани на сцені Українського музично-драматичного театру Миколи Садовського, та інші.

З часом, враховуючи сценічну практику, партію Оксани стали виконувати ліричні сопрано (у тому числі, колоратурні сопрано), а партію Одарки – драматичні сопрано або мецо-сопрано, попри те, що ця партія була створена композитором для ліричного сопрано. Це було зумовлено:

– по-перше, сюжетною лінією лібрето опери, де персонаж Одарки є старшою жінкою, ніж молода дівчина Оксана, яка стала її названою матір'ю після загибелі батьків;

– по-друге, традицією світового оперного репертуару виконувати партії старших жінок найнижчими голосами, тому, відповідно, партію Оксани почали співати найлегші сопрано, такі як ліричні сопрано або колоратурні сопрано. Такий тембр жіночого голосу органічно відповідав, з одного боку, характерологічному позиціюванню молодої дівчини, а з іншого – особливостям однієї з чотирьох інтонаційних ліній опери – ліричної.

Все це зумовило необхідність дослідження деяких особливостей виконання партії Оксани в опері С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» оперними співачками з таким рідкісним різновидом легкого та рухливого лірико-сопранового жіночого голосу, як колоратурне сопрано. Як наслідок, існування такої ситуації дозволило говорити про *актуальність* дослідницького звернення до задекларованої теми статті, яка потребує належного висвітлення та всебічної розвідки.

Аналіз досліджень з теми. Попри те, що опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського користується постійною увагою з боку представників оперного виконавського мистецтва, зацікавленість дослідників до цього твору все ще недостатня. Наявні праці О. Брюховецької (О. Брюховецька, 2008), Л. Корній (Л. Корній, 2001) та у її співавторстві з Б. Сютою (Л. Корній, Б. Сюта, 2011), Н. Каданцевої (N. Kadantseva, 2017, Н. Каданцева, 2021), колективу авторів у складі Т. Булат, О. Олійник і І. Сікорської (Т. Булат, О. Олійник, І. Сікорська, 2009), О. Корчової (О. Корчова, 2013), А. Кулієвої (А. Кулієва, 2001), співавторів В. Кучерука та Н. Кучерук (В. Кучерук, Н. Кучерук, 2018), Л. Яворської (Л. Яворська, 2013) та ін. демонструють позиціювання різних аспектів наукового інтересу до оперного шедевра славетного українського композитора та співака-баритона. Серед них варто виокремити дослідження Н. Каданцевої (Н. Каданцева, 2021; N. Kadantseva, 2017) та А. Кулієвої (А. Кулієва, 2001), які частково зосереджені на вивчені вокальної партії Оксани у порівнянні з вокальною партією такого жіночого оперного персонажа, як Одарка. Однак, на сьогодні все ще бракує грунтовних досліджень, які б належним чином висвітлювали та розкривали проблему специфіки феномену вокальної партії Оксани, зокрема, у виконанні оперних співачок з таким найвищим жіночим голосом, як колоратурне сопрано. Ця обставина й визначає мету цієї статті, яка сформульована наступним чином.

Мета статті полягає у виявленні, осмисленні та розкритті деяких особливостей виконання

партії Оксани в опері «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського оперними співачками з типом голосу колоратурне сопрано.

Виклад основного матеріалу статті. Спираючись на власний досвід підготовки партії Оксани до прем'єри опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського у Дніпровському академічному театрі опери та балету, яка відбулася 26 березня 2023 року, виникла необхідність виокремити, осмислити та охарактеризувати кілька ключових аспектів, які, на думку авторки статті, допоможуть майбутнім співачкам подолати технічні труднощі у виконанні цієї партії.

Перш за все, особливу увагу варто звернути на теситуру музичного матеріалу у цілому. Зокрема, діапазон партії Оксани становить майже дві октави – від «до» першої октави до «ля» другої октави (іноді «сі» другої октави, що є вставною нотою в дуеті героїні та Андрія «Чорна хмара» з першої дії). Зазвичай такий діапазон є досить комфортним для колоратурного сопрано, адже в багатьох оперних партіях нижньою межею діапазону є «до» першої октави, або навіть «сі» малої октави, як, наприклад, у партії Адіни в опері «Любовний напій» Г. Доніцетті, діапазон якої охоплює дві октави між «до» першої та «до» третьої октави. Однак, враховуючи, що більша частина її музичного матеріалу побудована у другій октаві та на межі першої та другої октави, вона має всі ознаки колоратурного сопрано, що не можна сказати, до речі, про вокальну партію Оксани, теситура якої охоплює переважно першу октаву.

Починаючи з першого номера, а саме романсу «Місяцю ясний», колоратурні сопрано стикаються з технічною складністю – виконання всієї мелодичної лінії в одній позиції, попри широкої інтерваліки та постійний рух вниз, що провокує втрату вокальної високої позиції. Початок кожного куплету романсу – це відразу рух вниз до інтервалу великої сексти і, до того ж, від звуку «мі» другої октави до звуку «соль» першої октави, що є нижньою межею комфортного та зручного діапазону для колоратурного сопрано.

Як наслідок, у співачки є два способи якісного втілення цього мелодичного ходу, а саме:

– по-перше, напружуючи губи, ніби збираючи звук. Цей спосіб передбачає «висвітлення» звуку, який може не відповідати загальному тембру голосу;

– по-друге, розслаблюючи вокальний апарат. Тут нижній регістр високих сопрано часто звучить так, ніби звук немає обертонів. Саме млявість вокального апарату дозволяє голосовим зв'язкам вільно змикатися та наповнювати голос гарним, красивим тембром.

Ці два способи, хоч і є абсолютно протилежними, мають одну спільну рису: вони передбачають високо натягнуте м'яке піднебіння (в анатомії людини – піднебінно-глотковий сфінктер), подібно до того, як це відбувається, коли людина позіхає. У першому випадку це допоможе тембрально вирівняти регістри між собою та запобігти затиснутості звуку, а в другому випадку – уникнути заниження положення гортані.

До речі, положення гортані є дуже важливим елементом володіння голосом. Воно буває трьох типів, а саме:

– *високе положення*, яке характерне для естрадного співу,

– *середнє положення*, притаманне оперному співу, та

– *низьке положення*, властиве співу на низькій гортані, яке не рекомендується, оскільки голос втрачає свою дзвінкість.

Гортань вільно рухається під час розмови або ковтання. Її рух і положення можна контролювати як візуально, так і фізично. Будь-хто може побачити у дзеркалі або знайти пальцями на шиї частину гортані, яка називається «виступ гортані». Саме положення гортані допомагає колоратурним сопрано подолати другу технічну складність у романсі «Місяцю ясний», яка декларує постійний низхідний рух. Тут присутній принцип «чим вищий звук, тим вище знаходиться виступ гортані». Згідно з цим принципом, коли мелодія знижається до низу, гортань за інерцією також опускається вниз, особливо в середньому та низькому регістрах, на яких побудована майже вся вокальна партія Оксани.

Розв'язанням цієї проблеми може бути візуальний або фізичний контроль, який з часом не знадобиться, адже голосовий апарат людини, як і всі інші м'язи в організмі, має властивості механічної пам'яті. Також варто покладатися на слуховий контроль, аналізуючи звук, запам'ятовуючи фізичні відчуття при правильному виконанні, щоб далі відтворювати якісний звук без контролю положення виступу гортані.

Найбільш зручним і комфортним номером для співачки з типом голосу колоратурне сопрано в опері С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» є арія «Прилинь, прилинь» з першої дії, яка йде одразу після романсу «Місяцю ясний». Вона була додана до нотного тексту партитури пізніше, під час редагування О. Горілим, українським диригентом і театральним композитором початку XX століття, який, крім арії, написав також увертюру до твору. Арія «Прилинь, прилинь» виконується у швидкому темпі, що дозволяє виконавиці

продемонструвати рухливість голосу та теситуру верхнього регістру, притаманні колоратурному сопрано.

Ще одним важливим сольним номером Оксани є аріозо «Ангел ночі» з другої дії, яка вимагає від представниці колоратурного сопрано надзвичайної майстерності та абсолютного контролю над своїм голосовим апаратом.

Аріозо «Ангел ночі» доволі статичне, одноманітне й побудоване на остинатних звуках, знову в першій октаві в незручному для колоратурного сопрано регістрі. Для того, щоб голос співачки проривався крізь оркестрову фактуру, йому потрібно надати більшої дзвінкості. Недосвідчені виконавиці часто здійснюють це, «затискаючи» вокально-голосовий апарат, що призводить до ще більшої втрати дзвінкості та, як наслідок, тембру.

Відповідь на питання «Як додати голосу дзвінкості без шкоди для себе?», а як наслідок методичні поради, можна знайти у сучасних вокальних методиках. Однією з них є *Estill Voice Training* (часто відома під скороченою назвою *EVT*), яка була створена в 1988 році американською фахівчинею з постановки голосу Джо Естілл після майже десятирічного ретельного вивчення анатомічних і практичних функцій голосового апарату з метою управління його специфічними структурами та побудови спеціальної методи для розвитку вокальних навичок співака.[1]

Базуючись на методиці *Estill Voice Training*, при виконанні партії Оксани потрібно звернути увагу, з одного боку, на піднебінно-глотковий сфінктер, який відкривається, щоб звук потрапляв у ніс; з іншого боку, на сфінктер, розташований значно нижче, на початку гортані, який називається черпало-надгортанним сфінктером (СЧН). Саме стиснення початку гортані створює пронизливий, дзвінкий, металевий звук. Це те, що в класичній вокальній науці називається *високою співацькою формантою* (ВСФ).

Найцікавіше, що цей ефект є своєрідною акустичною оманою. Річ у тому, що звуження СЧН призводить до посилення тих частот у спектрі голосу, які відповідають області максимальної чутливості слуху. Це означає, що звуки, які відповідають цим частотам, сприймаються слухачем як більш гучні.

Збагатити тембр світлими фарбами для виконавиці вокальної партії Оксани – цілком здійсненне завдання, але не з легких. Стиснення будь-якого сфінктера в організмі людини інстинктивно провокує й стиснення всіх інших сфінктерів. Адже вони створені природою для того, щоб захищати людину від різних небезпек. Наприклад, вищезгаданий СЧН захищає людину від потрапляння їжі в дихальні шляхи, адже він закривається при кожному ковтанні.

Отже, для того, щоб голос звучав дзвінко та мав світлий тембр при виконанні аріозо «Ангел ночі», колоратурним сопрано потрібно залучити черпало-надгортанний сфінктер, при цьому високо тримаючи піднебіння (відкритий піднебінно-глотковий сфінктер). Для цього можна використовувати низку вправ. Наприклад, співати аріозо на склад «ней», одночасно стежачи за тим, щоб звук не набував гугнявого призвуку, або використати звук «і», який провокує звуження черпало-надгортанного сфінктера (СЧН). Деяким колоратурнім сопрано також корисно співати в ніс, але при цьому знову стежачи за тим, щоб звук не набував назального звучання (у класичній вокальній науці використовується поняття «головний регістр»). При цьому необхідно пам'ятати, що магістральне завдання при використанні СЧН – домогтися збільшення голосової емісії шляхом підвищення сонорних частот при мінімальних зусиллях, досить незначній роботі голосових м'язів та загальному навантаженні на співочий механізм. Тому не варто виштовхувати кожну ноту повітрям, щоб не подразнювати слизову оболонку надмірним диханням і не викликати відчуття поперхування в горлі. Також вважаємо, що м'язи губ, язика та обличчя при цьому повинні бути достатньо розслаблені.

Подальші номери вокальної партії Оксани з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського оперним співачкам з типом голосу колоратурне сопрано слід виконувати, користуючись тими самими технічними порадами, що були наведені вище. Дует з Андрієм «Чорна хмара з-за діброви» та фінал «Там за тихим, за Дунаєм» значно зручніше для колоратурних сопрано, ніж Марш і Квінтет, які вимагають від них легкого стискання черпало-надгортанного сфінктера при високому піднебінні та м'язовій свободі.

Важливою та цінною є думка Софії Сороки, солістки Дніпровського академічного театру опери

[1] Згідно з інноваційним методом навчання вокалу Estill Voice Training (EVT), існує тринадцять елементів контролю голосу, окремих структур, м'язів, що беруть участь у звукоутворенні, та механізмів їх взаємодії, які отримали назву «фігури», до яких належать: голова, шия, м'яке піднебіння (піднебінно-глотковий сфінктер), губи, язик, нижня щелепа, гортань, сфінктер черпало-надгортанний (СЧН), хибні голосові зв'язки, голосові зв'язки, щитовидний хрящ, персневидний хрящ, торс. Для виконання конкретного вокального жанру використовується певна комбінація різних позицій тієї чи іншої «фігури».

та балету, яка була висловлена в інтерв'ю авторці статті. Йдеться про те, що вокальне дихання при виконанні партії Оксани вимагає значних зусиль, що призводить до частих пауз, сповільненого темпу та неправильного фразування. Для того, щоб більш економно розподіляти дихання, окрім стискання черпало-надгортанного сфінктера, який концентрує потік повітря у сфокусований тонкий струмінь, та високого піднебіння, яке затримує повітря у ротовій порожнині, необхідно також використовувати вокальну опору (або анкерування), яка спрямована на залучення до співу більш великих м'язів – діафрагми, м'язів спини та шиї (трапецієподібних м'язів). Це необхідно для того, щоб розподілити навантаження з дрібних хрящів, зв'язок і м'язів вокального апарату на великі, які співачці легше контролювати. Існує проста, але дуже ефективна вправа для поліпшення вокальної опори – це спів під час ходьби спиною вперед. Відсутність зорового контролю змушує м'язи виконавиці групуватися, триматися в легкому тонусі, що дає їй необхідне анкерування.

На нашу особисту думку, голос для виконання партії Оксани в опері С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» має бути високим, зокрема, саме колоратурним або лірико-колоратурним сопрано. З погляду сюжетної лінії, навіть ліричне сопрано звучатиме надто по-дорослому для цього оперного персонажа. Тому зміна тембру голосу в цій партії, яка виникла з часом, дуже доречна. Але це тягне за собою певні технічні труднощі для співачок, які можна подолати, скориставшись вищенаведеними методологічно-технічними порадами.

Повертаючись до методики *Estill Voice Training*, важливо наголосити, що окремою її складовою є артистична майстерність, яка передбачає вдосконалення не лише засобів акторської виразності, органічної поведінки на сцені, але, перш за все, йдеться про знаходження балансу між виконавською інтерпретацією твору та особливостями стилю. Керуючись власним досвідом, хочу зазначити, що втілення художнього образу під час виконання будь-якого музичного твору і, зокрема, партії Оксани, є однією з найважливіших складових інтерпретації оперного образу. Зазвичай, при підготовці партії співачки більше уваги приділяють технічним вокальним труднощам, залишаючи художній образ майже поза увагою. Водночас виконання партії на сцені у виставі, коли необхідно реалізувати режисерський задум і мізансцени, спроби виконавиці продемонструвати свої артистичні здібності позначаються на якості її голосу. Для розв'язання цієї проблеми на самостійних заняттях перед сценічним виступом завжди потрібно намагатися працювати не тільки з технічними труднощами у вокальному матеріалі, а й старатися відразу втілювати у виконавський процес акторські завдання, а також рухи, які згодом будуть виконуватися на сцені.

Висновки. Таким чином, власний досвід роботи над вокальною партією Оксани в опері «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського став апробованою фактологічною базою та підґрунтям для дослідження та формулювання умовиводів щодо деяких особливостей виконання цієї партії оперними співачками з колоратурним сопрановим типом голосу з урахуванням гігієни голосу та чинників, які не шкодять власному голосовому апарату.

Перспективи подальших досліджень полягають у ретельному вивченні показових аспектів артистичної майстерності колоратурних сопрано у процесі підготовки та виконання партії Оксани на сцені та поза нею, взаємодії з іншими співаками, диригентом та оркестром, хореографічно-пластичних рішеннях і костюмовано-бутафорському антуражі. Разом з тим, можливе вивчення певного кола психологічних труднощів і засобів їх подолання, що виникають у виконавиць партії Оксани з типом голосу «колоратурне сопрано».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брюховецька О. «Запорожець за Дунаєм» і колоніальний міф. *Кіно Театр*. 2008. № 3. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=784 (дата звернення: 11.12.2023).

2. Булат Т. П., Олійник О. С., Сікорська І. М. Оперна творчість. *Історія української* музики: у 6 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; відп. ред. В. В. Кузик. Київ, 2009. Т. 2: XIX ст. С. 472–484.

3. Каданцева Н. Б. Камерно-вокальна ґенеза та евристика оперної творчості (на матеріалі репертуару Одеського національного театру опери та балету): дис. … канд. мистецтвознавства (д-ра філософії): 025 / Одеська нац. муз. академія імені А. В. Нежданової. Одеса, 2021. 190 с.

4. Корній Л. Музична творчість попередників та сучасників Миколи Лисенка. Музично-театральне-мистецтво. *Корній Л. П., Сюта Б. О. Історія української музичної культури. До 100-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського* / ред. Л. Гнатюк. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. Ч. 1. С. 299–302.

5. Корній Л. Музична творчість попередників і сучасників М. В. Лисенка. Оперна творчість. *Лідія Корній. Історія української музики*: підручник. Київ – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2001. Ч. 3: XIX століття. С. 199–206.

6. Корчова О. «Запорожець за Дунаєм»: поновлення дискусії. *Музика*. 2013. № 5. С. 24–27.

7. Кулієва А. Я. Вокальні національні традиції та проблема перехідних тонів: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Одеська держ. консерваторія ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2001. 172 с.

8. Кучерук В. Ф., Кучерук Н. П. Виконавський практикум: С. Гулак-Артемовський. Вступ до опери «Запорожець за Дунаєм»: метод. рекоменд. для самост. роботи з курсу «Виконавський практикум». Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 20 с.

9. Швачко Т. Марія Литвиненко-Вольгемут – корифейка української опери. *Музика – український музичний інтернет-журнал*. 17 березня 2022 р. URL: https://mus.art.co.ua/mariia-lytvynenko-volhemut-koryfeyka-ukrainskoi-opery/ (дата звернення: 23.01.2023).

10. Яворська Л. М. Опера «Запорожець за Дунаєм» – перша українська національна опера. 2013. URL: https://www.cherkasy-music-art.org.ua/mus/imag_news/File/Opera_ZZD.pdf (дата звернення: 23.03.2023).

11. Estill Voice Training. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Estill_Voice_Training (Last accessed: 04.03.2023).

12. What is Estill Voice Training®? *Estill Voice International*™ URL: https://estillvoice.com/about/ (Last accessed: 03.03.2023).

13. Kadantseva N. Female characters in Zaporozhets za Dunayem («A Zaporozhian (Cossack) Beyond the Danube») by S. Hulak-Artemovsky and their fate in stage productions of Odessa musical theaters. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 3. С. 165–169.

REFERENCES

1. Briukhovetska O. (2008) «Zaporozhets za Dunaiem» i kolonialnyi mif [«A Zaporozhian Beyond the Danube» and the colonial myth]. *Kino Teatr*, 3. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=784 [in Ukrainian].

2. Bulat T. P., Oliinyk O. S., Sikorska I. M. (2009) Operna tvorchist [Opera creativity]. *Istoriia ukrainskoi muzyky*: u 6 t. – *History of Ukrainian Music*: in 6 v. Kyiv, 2. 472–484. [in Ukrainian].

3. Kadantseva N. B. (2021) Kamerno-vokalna geneza ta evrystyka opernoi tvorchosti (na materiali repertuaru Odeskoho natsionalnoho teatru opery ta baletu) [Chamber-vocal genesis and heuristics of opera creativity (based on the repertoire of Odessa National Opera House)]: dys. … kand. mystetstvoznavstva (d-ra filosofii): 025 / Odessa National Music Academy named after A. V. Nezhdanova. Odesa. 190. [in Ukrainian].

4. Kornii L. (2011) Muzychna tvorchist poperednykiv ta suchasnykiv Mykoly Lysenka. Muzychno-teatralne-mystetstvo [Musical works of Mykola Lysenko's predecessors and contemporaries. Musical and theatrical art]. *Kornii L. P., Siuta B. O. Istoriia ukrainskoi muzychnoi kultury*. – *Korniy L. P., Syuta B. O. History of Ukrainian musical culture*. Kyiv, 1. 299–302. [in Ukrainian].

5. Kornii L. (2001) Muzychna tvorchist poperednykiv i suchasnykiv M. V. Lysenka. Operna tvorchist [Musical works of M. Lysenko's predecessors and contemporaries. Opera creativity]. *Lidiia Kornii. Istoriia ukrainskoi muzyky*: *pidruchnyk. – Lidia Korniy. History of Ukrainian music: a textbook*. Kyiv – New York: M. P. Kotz Publishing House, 3. 199–206. [in Ukrainian].

6. Korchova O. (2013) «Zaporozhets za Dunaiem»: ponovlennia dyskusii. Muzyka [«A Zaporozhian Beyond the Danube»: Renewing the Discussion]. *Muzyka*. – *Music*, 5. 24–27. [in Ukrainian].

7. Kuliieva A. Ya. (2001) Vokalni natsionalni tradytsii ta problema perekhidnykh toniv [Vocal national traditions and the problem of transitional tones]: dys. ... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03 / Odesa State Conservatory named after A. V. Nezhdanova. Odesa. 172. [in Ukrainian].

8. Kucheruk V. F., Kucheruk N. P. (2018) Vykonavskyi praktykum: S. Hulak-Artemovskyi. Vstup do opery «Zaporozhets za Dunaiem» [Performing workshop: S. Hulak-Artemovsky. Introduction to the opera «A Zaporozhian Beyond the Danube»]: metod. rekomend. dlia samost. roboty z kursu «Vykonavskyi praktykum». Lutsk: Vezha-Druk, 20. [in Ukrainian].

9. Shvachko T. (2022) Mariia Lytvynenko-Volhemut – koryfeika ukrainskoi opery [Maria Lytvynenko-Volgemut – a luminary of Ukrainian opera]. *Muzyka – ukrainskyi muzychnyi internet-zhurnal*. – *Music – Ukrainian online music magazine.* URL: https://mus.art.co.ua/mariia-lytvynenko-volhemut-koryfeyka-ukrainskoi-opery/ [in Ukrainian].

10. Yavorska L. M. (2013) Opera «Zaporozhets za Dunaiem» – persha ukrainska natsionalna opera [Opera «A Zaporozhian Beyond the Danube» – the first Ukrainian national opera]. URL: https://www.cherkasy-music-art.org.ua/mus/imag_news/File/Opera_ZZD.pdf [in Ukrainian].

11. Estill Voice Training. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Estill_Voice_Training

12. What is Estill Voice Training®? *Estill Voice International*™ URL: https://estillvoice.com/about/

13. Kadantseva N. (2017) Female characters in Zaporozhets za Dunayem («A Zaporozhian (Cossack) Beyond the Danube») by S. Hulak-Artemovsky and their fate in stage productions of Odessa musical theaters. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. – *Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Arts*, 3. 165–169.

УДК 7.048:712.4’06(043.2)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-8

Віта ЛОТОЦЬКА,
orchid.org/0009-0003-2318-9520
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри дизайну і теорії мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) vita.lototska@pnu.edu.ua

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЗЕЛЕНИХ МІСЬКИХ ПРОСТОРІВ

У статті розглянуто сучасні підходи до озеленення міського середовища, що забезпечують збереження довкілля у структурі перетворених міських просторів та створюють умови для його стійкого розвитку. Висвітлюється важливість розширення набору засобів, які сприяють вирішенню екологічних проблем та адаптації міського простору до наслідків кліматичних змін.

Створення зелених міських просторів є важливим аспектом сталого розвитку міського середовища. Сучасні підходи до озеленення міст включають проєктування сталих ландшафтів, що характеризуються стійкістю до дії змінних умов зовнішнього середовища та здатністю до відновлення. Також особливо популярними стають «кишенькові» парки, що дозволяють збільшувати кількість зелених зон у щільно забудованих районах міста. Сьогодні спостерігаємо, що серед основних вимог до зелених насаджень у міському середовищі є стійкість ландшафтів та мінімізація їх догляду. Саме тому ще більше посилюється тенденція лучного озеленення. Декоративні луки є стійким та прогресивним варіантом міського озеленення, що вирішує широкий спектр міських проблем. Популярність посівних лук ще більше зростатиме у повоєнний період, Це пов’язано з можливістю використання будівельного сміття для створення лучних насаджень, оскільки низька продуктивність ґрунту дозволяє досягти більшого різноманіття рослин.

Збільшення рівня озеленення та впровадження природоорієнтованих рішень сприяють підвищенню комфорту, покращенню якості та оптимізації міського простору. У контексті завдань збереження і збагачення природних ресурсів як необхідної умови життєдіяльності людства естетико-ландшафтознавчі дослідження та їх використання в оптимізації середовища існування сучасного суспільства набувають особливої актуальності. Екологічний підхід до ландшафтного проєктування може сприяти стабілізації екологічної ситуації та збереженню біорізноманіття у природному середовищі.

Ключові слова: *зелений міський простір, ландшафтний дизайн, озеленення, ландшафт, урбанізація, екологія.*

Vita LOTOTSKA,
orchid.org/0009-0003-2318-9520
Candidate of Art Studies,
Senior Lecturer at the Department of Design and Theory of Art
Vasyl Stefanyk PreCarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) vita.lototska@pnu.edu.ua

MODERN TENDENCIES IN THE FORMATION OF GREEN URBAN SPACES

The article deals with modern approaches to greening the urban environment, which ensure the preservation of the environment in the structure of transformed urban spaces and create conditions for its sustainable development. The importance of expanding the set of tools that contribute to the solution of environmental problems and the adaptation of urban space to the consequences of the climate change is highlighted.

The creation of green urban spaces is an important aspect of the sustainable development of the urban environment. Modern approaches to greening cities include the design of sustainable landscapes, characterized by resistance to the effect of changing environmental conditions and their ability to recover. «Pocket» parks are also becoming especially popular, which allow to increase the number of green areas in densely built-up areas of the city. Today, we observe that among the main requirements for green spaces in the urban environment are the sustainability of landscapes and the minimization of their care. That is why the tendency of meadow greening and naturalized landscapes is even stronger. Decorative meadows are a low-budget, sustainable and progressive option of urban landscaping that solves a wide range of urban problems. The popularity of sown meadows will grow even more in the post-war period. This is due to the possibility of using construction waste to create meadow plantings, since the low productivity of the soil allows developing a greater diversity of plants.

Increasing the level of greening and implementing nature-oriented solutions contribute to increasing comfort, improving quality and optimizing the urban space. In the context of the tasks of preserving and enriching natural resources as a necessary condition for human life, aesthetic and landscape researches and their use in optimizing the environment of existence of the modern society become especially relevant. An ecological approach to landscape design can help stabilize the ecological situation and preserve biodiversity in the natural environment.

Key words: *green urban space, landscape design, greening, landscape, urbanization, ecology.*

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного процесу урбанізації та кліматичних змін ведеться активний пошук ефективних моделей подолання екологічної кризи. Потреба в комплексному підході до озеленення міського середовища стає дедалі актуальнішою. Тому надзвичайно важливим є запровадження проєктних рішень, що забезпечують збереження довкілля у структурі перетворених міських просторів та водночас створюють умови для його стійкого розвитку. В оптимізації середовища існування сучасного суспільства естетико-ландшафтознавчі дослідження стають все більш актульними. Екологічний підхід до ландшафтного проєктування може сприяти стабілізації екологічної ситуації та збереженню біорізноманіття у природному середовищі.

Аналіз досліджень. З огляду на те, що зараз ведеться активний пошук ефективних моделей подолання екологічної кризи в умовах інтенсивного процесу урбанізації, питання створення комфортних умов та впровадження перспективних підходів до формування зелених міських просторів все частіше привертає увагу науковців.

Окремі аспекти проблематики питань, пов'язаних із формуванням міського середовища засобами озеленення висвітлені у працях представників різних галузей наук. Так, у дослідженні Сингаївської О.Ї., Биваліної М.В. визначено основні напрями вирішення проблем у розвитку міського середовища, розроблено рекомендації та пропозиції щодо оптимізації процесу благоустрою та озеленення міських території (Сингаївська, Биваліна, 2022). У публікаціях Косик О.І., Летік К.В. окреслено проблеми галузі озеленення, визначено вплив озеленення вільних площ, парковок, покрівель і фасадів на екологію міста та здоров'я його мешканців (Косик, Летік, 2021). У дослідженні Риндюк С.В., Максименко М.А. проаналізовано сучасні підходи до збільшення комфорту міського середовища в умовах підвищення щільності забудови, зокрема наведено типи озеленення дахів будівель і споруд, проаналізовано основні види вертикального озеленення (Риндюк, Максименко, 2021).

Аналізу екологічного проектування у практиці дизайну середовища присвячена праця Свірка В.О., Бойчука О.В., Голобородька В.М., Рубцова А.Л., Кардаша О.В., Чемакіної О.В. Зокрема, дослідники відзначають, що саме екодизайнерське формування міського простору допомагає досягти більш комфортних мікрокліматичних характеристик, покращити екологічний стан, збагатити композицію, що забезпечується не лише містобудівними та функціонально-просторовими, але й ландшафтними прийомами (Свірко та ін., 2016).

Попри детальне вивчення питань, пов'язаних із благоустроєм та озелененням міст, на сучасному етапі розвитку міського середовища з'являються нові виклики та завдання. Тому надзвичайно важливим є пошук та запровадження нових проєктних рішень при створенні зелених зон з урахуванням сучасних вимог до якості міського середовища, що є важливим елементом його сталого розвитку.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних підходів до озеленення міського середовища, що забезпечують збереження довкілля у структурі перетворених міських просторів, а також створюють умови для його стійкого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зростання технічних можливостей людини, глобальні наукові відкриття, що відбувались протягом XX століття, динамічний ритм сучасної цивілізації змушує нас по-іншому сприймати швидкоплинність образу природного об`єкта, впливає на процес емоційного сприйняття. Дедалі відчутнішою стає потреба в світоглядному переосмисленні цінностей і пріоритетів у сфері взаємовідносин людини з природою, що знаходить своє відображення у виникненні нових стилістичних напрямів, образів, які б реалізовували прагнення сучасної людини відновити втрачені зв'язки з навколишнім середовищем як естетично впорядкованим цілим, повернутися до витоків природи, пізнати її красу і досягти гармонії у співіснуванні з нею.

Екологічний підхід у формуванні гармонійного урбаністичного середовища сьогодні набуває все більшої актуальності. Дослідники зазначають, що «екологізація – це внесення у міські системи максимально можливої кількості природних елементів (чи відновлення тих, які існували на цій території раніше), оптимізація міського середовища для людей і природних компонентів із подальшим спільним взаємовигідним розвитком природно-антропогенної системи» (Мовчан, Черненко, 2016: 640).

Природні екосистеми відзначаються стійкістю до змін зовнішнього середовища та здатністю до самовідновлення. Одним із шляхів відтворення природи є проєктування сталих ландшафтів (англ. – sustainable landscapes), що ґрунтується на принципах екологічного балансу, життєздатності та механізмах саморегуляції природного середовища. Таким чином, розвиток та перетворення сталого ландшафту відбуваються з максимальною реалізацією можливостей довкілля. Спостерігаємо, що у розвинених країнах світу саме такі принципи дедалі частіше використовують при формуванні міського середовища. Адже серед переваг сталих ландшафтів – їхня здатність до утримання та використання дощової води, регуляція якості повітря, підвищення енергоефективності

прилеглих територій. Крім того, сталі ландшафти потребують значно менше поливу, сприяють збереженню біорізноманіття, застосовують екологічні та повторно використовувані матеріали (Поломаний, 2019). Таким чином, для сталих ландшафтів характерними є принцип побудови композиції на основі гармонії із навколишнім середовищем, бережливе використання природних ресурсів, впровадження мінімізації догляду та вторинне використання матеріалів, а також підбір рослин, характерних для місцевої флори. В Україні останнім часом зростає інтерес до проєктування сталих ландшафтів. Дедалі частіше ландшафтні дизайнери використовують певні принципи та елементи сталих ландшафтів при проєктуванні.

Звернення дизайнерів до підкресленої природності, невимушеності, простоти визначило природний напрям у ландшафтному дизайні, що відзначається плавними природними формами, використанням дикорослих видів рослин, характерних для місцевої флори та екологічних матеріалів.

Серед сучасних тенденцій розвитку міського середовища спостерігаємо збільшення рівня озеленення, застосування природоорієнтованих рішень, які сприяють вирішенню екологічних проблем та адаптації міського простору до наслідків кліматичних змін.

Особливо актуальним стає проєктування «кишенькових» парків, ідея яких полягає в тому, щоб збільшувати площу зелених зон у місцях щільної забудови міста. «Кишенькові» парки (англ. – pocket park або vest pocket park) являють собою компактні зелені зони площею від 300 до 1000 м² та дозволяють досягти перетворення міського середовища без глобальних реконструкцій. Дослідження свідчать про те, що повернення місту втрачених та нефункціональних площ у вигляді таких крихітних оаз дає змогу досягти більш якісного результату, ніж створення одного великого парку, що потребуватиме значної мобілізації ресурсів. Дослідники виокремлюють активний, пасивний та бонусний типи «кишенькових» парків (Рябика, 2021: 60–62).

Світовий досвід впровадження «кишенькових» парків у структуру міських просторів свідчить про їх значний потенціал у вирішенні проблем урбанізації. Саме такі невеличкі парки є простим та ефективним способом озеленення та трансформації міського простору, допомагають боротися із негативними наслідками кліматичних змін, збільшують біорізноманіття. Крім того, облаштування таких невеликих зелених зон у міському просторі впливає і на його туристичну привабливість, створення комфортних умов для відпочинку та соціальної взаємодії для його мешканців. Так, у 2022 році нідерландське місто Алкмар отримало премію Green Cities Europe саме за стратегію озеленення, в основу якої покладено створення кишенькових парків.

Такий ефективний спосіб озеленення міських просторів та створення комфортних зон відпочинку для мешканців міст стає все більш популярним і в Україні. Так, одним із перших і найбільш відомих прикладів кишенькових парків в Україні є зелений сквер біля будівлі підприємства «Енергоатом» на вулиці Гоголівській у Києві. Цей проект, реалізований командою TOPIAR, яскраво демонструє, що навіть невеликий ландшафтний акцент може значно покращити міське середовище. Сквер має продуману структуру з місцями для сидіння, декоративними рослинами та освітленням, що робить його привабливим і затишним місцем для відпочинку.

Нові проєкти кишенькових парків з'являються також і в інших містах України, зокрема активно створюються невеликі зелені зони у дворах житлових комплексів та біля громадських будівель. Ці парки часто включають дитячі майданчики, зони для занять спортом та просто місця для тихого відпочинку.

Досвід створення кишенькових парків свідчить про те, що навіть невеликі інвестиції у зелені зони можуть мати значний позитивний вплив на якість життя містян. Адже такі проекти сприяють покращенню екологічної ситуації, створенню комфортних умов перебування для людини та підвищенню естетичної привабливості міста.

Сьогодні спостерігаємо, що серед основних вимог до зелених насаджень у міському середовищі є стійкість ландшафтів та мінімізація їх догляду. Саме тому ще більше посилюється тенденція запровадження лучного озеленення. Декоративні луки є стійким та прогресивним варіантом міського озеленення, що вирішує широкий спектр міських проблем. У міському озелененні України декоративні луки також стають все більш популярними як екологічно дружня та естетично приваблива альтернатива традиційним газонам. Вони складаються із різноманітних трав і квітучих рослин, які не тільки створюють яскравий і різнобарвний вигляд, але й сприяють біорізноманіттю, зменшенню потреби в поливі та використанні добрив.

Посівні луки потребують мінімальних ресурсів для їх створення та догляду, що відповідає концепції максимального ефекту при мінімальних зусиллях, розробленій професорами ландшафтного дизайну Шеффілдського університету Найджелом Даннетом і Джеймсом Хічмоу. Саме тому ландшафтні дизайнери відзначають, що популярність посівних лук ще більше зростатиме в Україні у повоєнний період, Це пов'язано і з можливістю використання будівельного сміття для створення

лучних насаджень, оскільки низька продуктивність ґрунту дозволяє досягти більшого різноманіття рослин (Балашова, 2022).

На Міжнародному ландшафтному фестивалі I Maestri del Paesaggio в Бергамо (2021) ключовою темою були обрані екологія, функціональність та естетика. Так, Найджел Даннет перетворив центральну міську площу на великі луки з дикорослими рослинами, польовими квітами, підкреслюючи роль природи у містах майбутнього, що відповідають критеріям стійкого екологічного розвитку. Такий підхід у міському озелененні яскраво демонструє те, як сучасні підходи до ландшафтного дизайну можуть поєднувати естетику, екологічність та функціональність.

Висновки. Світогляд та світовідчуття нашої епохи спрямовані на пошук шляхів відтворення зелених насаджень, які б не потребували особливого догляду та водночас забезпечували комфортне перебування людини в природному середовищі. Сучасні проєктні рішення все частіше спрямовані на забезпечення максимальної реалізації природних ресурсів та запровадження інноваційних екологічних підходів у галузі озеленення.

Створення зелених міських просторів є важливим елементом сталого розвитку міського середовища. У сучасному формуванні зелених зон у міському середовищі спостерігається тенденція до проєктування сталих ландшафтів, що характеризуються стійкістю до дії змінних умов зовнішнього середовища та здатністю до відновлення. Також особливо актуальним стає проєктування «кишенькових» парків, що дають змогу збільшувати площу зелених зон у місцях щільної забудови міста. Спостерігаємо і посилення тенденції лучного озеленення, адже декоративні луки є стійким та прогресивним варіантом міського озеленення, що вирішує широкий спектр міських проблем. Збільшення рівня озеленення, застосування природоорієнтованих рішень створюють можливості для підвищення комфортності, покращення якості та оптимізації міського простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашова Д. Квіти на руїнах. Декоративна лука як основа повоєнного міського ландшафту. URL: https://pragmatika.media/kviti-na-ruinah-dekorativna-luka-jak-osnova-povoiennogo-miskogo-landshaftu/ (дата звернення: 04.06.2024).

2. Дизайнерська діяльність: екологічне проектування: науково-методичне видання / за заг. ред. Свірка В.О. Київ: УкрНДІ ДЕ, 2016. 196 с.

3. Косик О.І., Летік К.В. Формування комфортного міського середовища засобами озеленення. *Теорія та практика дизайну*. Вип. 23. 2021 Садово-паркове господарство С. 134-140.

4. Мовчан В. О., Черненко К. Д. Екологізація міських систем – шлях до сталого розвитку. *Збірник наукових статей III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю* (Вінниця, 21-24 вересня 2011 р.). Т. 2. С. 639-641.

5. Поломаний С. (2019). Сталі ландшафти як умова виживання міста. URL: https://pragmatika.media/stali-landshafti-jak-umova-vizhivannja-mista/ (дата звернення: 20.05.2024).

6. Риндюк С. В.Ю., Максименко М. А. Сучасні прийоми організації хзелених зон в ущільненій забудові міста. *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві*. 2021. № 1. С. 111-119.

7. Рябика М., Гусакова О., Зозуля А. та ін. Каталог природоорієнтованих рішень. Львів: Українська кліматична мережа, 2021. 116 с.

8. Сингаївська О., Биваліна М. Основні напрями вирішення проблем у сфері благоустрою та озеленення міста. *Містобудування та територіальне планування*. 2022. №. 81. С. 313-336.

REFERENCES

1. Balashova D. (2022) Kvity na ruinakh. Dekoratyvna luka yak osnova povoiennoho miskoho landshaftu. [Flowers on the ruins. Decorative meadow as the basis of the post-war urban landscape]. URL: https://pragmatika.media/kviti-na-ruinah-dekorativna-luka-jak-osnova-povoiennogo-miskogo-landshaftu/. [in Ukrainian].

2. Svirko V. et al. (2016) Dyzainerska diialnist: ekolohichne proektuvannia: naukovo-metodychne vydannia. [Design activity: ecological design: scientific and methodical edition]. Kyiv: UkrNDI DE, 196. [in Ukrainian].

3. Kosyk O., Letik K. (2021) Formuvannia komfortnoho miskoho seredovyshcha zasobamy ozelenennia. [Formation of a comfortable urban environment by means of landscaping]. Teoriia ta praktyka dyzainu. – Theory and practice of design, 23. 134-140. [in Ukrainian].

4. Movchan V., Chernenko K. (2011) Ekolohizatsiia miskykh system – shliakh do staloho rozvytku. [Greening urban systems is the path to sustainable development]. Zbirnyk naukovykh statei III Vseukrainskyi zizd ekolohiv (Vinnytsia, 21-24 veresnia 2011). – III All-Ukrainian Congress of Ecologists with International Participation, September 21-24. 2. 639-641. [in Ukrainian].

5. Polomanyi S. (2019) Stali landshafty yak umova vyzhyvannia mista [Sustainable landscapes as a condition for city survival]. URL: https://pragmatika.media/stali-landshafti-jak-umova-vizhivannja-mista/. [in Ukrainian].

6. Ryndiuk S., Maksymenko M. (2021) Suchasni pryiomy orhanizatsii zelenykh zon v ushchilnenii zabudovi mista. [Modern methods of organizing green zones in densely built-up cities]. Suchasni tekhnolohii, materialy i konstruktsii v budivnytstvi. – Modern technologies, materials and structures in construction, 1. 111-119. [in Ukrainian].

7. Riabyka M., Husakova O., Zozulia A. et al. (2021) Kataloh pryrodooriientovanykh rishen. [Catalog of nature-based solutions]. Lviv: Ukrainska klimatychna merezha, 116. [in Ukrainian].

8. Synhaivska O., Byvalina M. (2022) Osnovni napriamy vyrishennia problem u sferi ozelenennia mista. [The main directions of solving problems in the field of improvement and greening of the city]. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. – Urban planning and territorial planning, 81, 313–336. [in Ukrainian].

UDC 766:050
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-9

Ning MA,
orcid.org/0009-0006-9911-2628
PhD student at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) maningyhh@163.com

Ruslana KHYNEVYCH,
orcid.org/0000-0002-3130-5785
Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) h.ruslana.v@gmail.com

REALISATION OF ANTHROPOMORPHISM IN MODERN DESIGN

This article analyzes the concept of anthropomorphism and explores its manifestation, mechanism, advantages and significance in modern design. According to Guthrie's classification of anthropomorphism, anthropomorphism is divided into two types: limited anthropomorphism and complete anthropomorphism, and analyzes its impact on consumers' psychological image arousal and product evaluation. The paper further explores the composition dimensions of anthropomorphism, including external level, internal level and social level. The external level is mainly manifested in anthropomorphic images, anthropomorphic expressions, consumers' perception of anthropomorphism through product shapes, and anthropomorphic activities. The internal level refers to the use of anthropomorphic means to design products or brands to convey ideas to consumers, mainly including brand stories and brand personality. The social level focuses on the interactive relationship between products and users and other products, as well as the role and status of products in the social environment. Designers integrate human characteristics and emotions into modern design by anthropomorphizing form, expression, action, communication, function and behavior, and enhance product affinity and user experience. The advantages of anthropomorphic design are to improve product affinity, reduce user cognitive friction, enrich design themes, and bring broader possibilities to modern design. Finally, the article summarizes the importance of anthropomorphism in modern design and points out the future development direction. Anthropomorphism plays an important role in communication, emotional expression, user experience, etc. in modern design. Anthropomorphic design not only improves the functionality of the product, but more importantly, it enhances the emotional connection between the product and the user, injecting more human factors into modern design. In the future, with the continuous advancement of technology and the continuous evolution of user needs, the anthropomorphic design will continue to play an important role, bring more innovation and possibilities to modern design, improve user experience and satisfaction, and bring new ideas, new inspirations and challenges to design theory and practice.

Through an in-depth discussion of anthropomorphic design, this article provides detailed analysis and guidance on how to apply anthropomorphic techniques in modern design, providing theoretical support and reference for designers in practice. At the same time, this article also provides new ideas and perspectives for researchers in related fields, and contributes certain research value to the theory and practice of anthropomorphic design.

Key words: *anthropomorphic design, user experience, modern design, anthropomorphic methods in design.*

Нін МА,
orcid.org/0009-0006-9911-2628
аспірант кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) maningyhh@163.com

Руслана ХИНЕВИЧ,
orcid.org/0000-0002-3130-5785
кандидат технічних наук,
доцент кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) h.ruslana.v@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТРОПОМОРФІЗМУ В СУЧАСНОМУ ДИЗАЙНІ

У статті аналізується поняття антропоморфізму та досліджується його прояв, механізм, переваги та значення в сучасному дизайні. Відповідно до класифікації антропоморфізму Гатрі, антропоморфізм поділяється на два типи: обмежений антропоморфізм і повний антропоморфізм, аналізується його вплив на збудження

психологічного образу споживача та оцінку виробу. Стаття досліджує композиційні виміри антропоморфізму, включаючи зовнішній рівень, внутрішній рівень і соціальний рівень. Зовнішній рівень в основному проявляється в антропоморфних зображеннях, антропоморфних виразах, сприйнятті споживачами антропоморфізму через форми продукту та антропоморфну діяльність. Внутрішній рівень стосується використання антропоморфних засобів для розробки продуктів або брендів для передачі ідей споживачам, головним чином включаючи історії брендів та індивідуальність бренду. Соціальний рівень фокусується на інтерактивних відносинах між продуктами та користувачами та іншими продуктами, а також на ролі та статусі продуктів у соціальному середовищі. Дизайнери інтегрують людські характеристики та емоції в сучасний дизайн шляхом антропоморфізації форми, вираження, дії, спілкування, функцій і поведінки, а також покращують схожість продукту та покращують досвід користувача. Переваги антропоморфного дизайну полягають у покращенні спорідненості продукту, зменшенні когнітивного тертя користувача, збагаченні тем дизайну та наданні ширших можливостей сучасному дизайну. Нарешті, стаття підсумовує важливість антропоморфізму в сучасному дизайні та вказує на майбутні напрямки розвитку. Антропоморфізм відіграє важливу роль у комунікації, емоційному вираженні, досвіді користувача в сучасному дизайні. Антропоморфний дизайн не тільки покращує функціональність продукту, але, що більш важливо, він посилює емоційний зв'язок між продуктом і користувачем, додаючи більше людського фактору в сучасний дизайн. У майбутньому, з безперервним прогресом технологій і постійною еволюцією потреб користувачів, антропоморфний дизайн продовжуватиме відігравати важливу роль, привноситиме більше інновацій і можливостей у сучасний дизайн, покращуватиме досвід і задоволення користувачів, а також приноситиме нові ідеї, нові натхнення та проблеми для теорії та практики дизайну.

Завдяки поглибленому обговоренню антропоморфного дизайну ця стаття містить детальний аналіз і вказівки щодо застосування антропоморфних методів у сучасному дизайні, надаючи теоретичну підтримку та довідкові матеріали для дизайнерів на практиці. У той же час, стаття також пропонує нові ідеї та перспективи для дослідників у суміжних галузях і вносить певну дослідницьку цінність у теорію та практику антропоморфного дизайну.

Ключові слова: *антропоморфний дизайн, досвід користувача, сучасний дизайн, антропоморфні методи у дизайні.*

Introduction. In recent years, anthropomorphism has garnered attention in modern design for its ability to enhance user engagement and emotional attachment. Derived from Greek roots meaning «human form,» anthropomorphism involves imbuing non-human entities with human-like traits (Pelau et al., 2021). This approach aims to create products that are not only functional but also emotionally resonant with users. The rise of anthropomorphic design methods can be attributed to advances in technology, especially in areas like artificial intelligence and human-computer interaction. These developments enable designers to create products with realistic features and interactive capabilities, fostering meaningful connections with users. Moreover, as emotional design and user-centered principles gain prominence, anthropomorphic design aligns closely to evoke emotional responses and enrich user experiences. By tapping into users' natural inclination to anthropomorphize objects, designers can create products that evoke warmth, empathy, and companionship, ultimately enhancing user satisfaction and loyalty.

Despite the growing interest and adoption of anthropomorphic design methods, systematic research and empirical evidence are still needed to guide designers in effectively applying these methods in practice. Therefore, this study aims to contribute to the advancement of anthropomorphic design methods by providing a comprehensive overview of existing methods, synthesizing empirical results from related studies, and providing practical guidance and recommendations to designers and practitioners. By bridging the gap between theory and practice and promoting interdisciplinary collaboration, this research aims to realize the full potential of anthropomorphic design to create products that resonate deeply with users and improve their overall quality of life

Discussion. Anthropomorphism refers to adding human characteristics to non-human objects and making them perceived as humans. The scope of such non-human objects can include animals, machines, natural phenomena, and virtual images**.** The way anthropomorphism works is by allowing us to compare objects that we don't understand or that need to be described in detail with «human characteristics» that everyone is familiar with, to discover the commonalities or characteristics. The reason for the existence of anthropomorphism is that humans tend to assign human characteristics to non-human things. This tendency is not learned, but innate. Its original motivation is man's desire for knowledge about non-human things. For example, consumers will discover the characteristics of a human face from the appearance design of the car, with the air intake grille as the mouth and the car lights as the eyes and perceive different «facial expressions» based on different combinations of these characteristics.

Guthrie defines two types of anthropomorphism based on animism, a philosophical doctrine that holds that all objects are alive, feeling, and thinking (Guthrie & Culture, 2015). The first type is «limited anthropomorphism». The individual will give human char-

acteristics to non-human beings, and will not regard the object as a complete human being. However, this part of the anthropomorphism can evoke human psychological images, thereby affecting consumers' perception of the product. The second type is «complete anthropomorphism». The anthropomorphic object is a touchable object that has goals, mentality and temper, and even a desire for power. In this type of anthropomorphism, the individual perceives the person as being deeply caring, imagining the person to be a real person, and treating the person as a human being.

As a widely used design and marketing method, what are the forms and mechanisms of anthropomorphism? Tremoulet and Feldman briefly raised this issue. They believed that «movement» is an important reason for anthropomorphic perception. Movement is too slow (like a clock) and will lack the necessary conditions to be perceived as anthropomorphic (Tremoulet & Feldman, 2000). At present, in discussions about the dimensions of anthropomorphism, some propose that it contains two dimensions, while others believe that it contains three dimensions. Among them, brand Anthropomorphism is a strategy that assigns human natural, spiritual and social attributes to the brand, thereby making the brand more humane and approachable. This Anthropomorphism can be framed through three main dimensions, namely the explicit level, the inner level and the social level.

The external level of Anthropomorphism. Anthropomorphism at the external level is the most intuitive of the three expression methods. Anthropomorphism at the explicit level is mainly manifested in anthropomorphic images, anthropomorphic expressions, and consumers' perceptions of anthropomorphism and anthropomorphic activities through product shapes. Anthropomorphic image refers to adding human characteristics to the «body shape» or «face» appearance of a product or brand. Anthropomorphic image is an important component of brand anthropomorphism (Wang et al., 2020). Previous research has shown that objects with human facial features or human physical appearance characteristics are more likely to be anthropomorphized (Phillips et al., 2018). Anthropomorphic expressions refer to the use of anthropomorphism by marketers to allow products to express happiness, sadness, or fear in some situations like humans. In daily life, large round car lights often make consumers feel cuter, and upward arcs often make consumers feel that the product or brand is smiling. This situation is exactly the Anthropomorphism that consumers perceive through the shape of the product. change. Anthropomorphic behavior refers to products or brands that produce human-like postures or body language behaviors, such as MM chocolate beans jumping around, robots delivering food to customers, etc.

The internal level of anthropomorphism. The internal level of anthropomorphism refers to the use of anthropomorphic means to design products or brands to convey ideology to consumers, which mainly includes brand stories and brand personality. Brand story refers to comparing the development process of the brand to the life process of people and telling the historical story of the brand in an anthropomorphic tone to arouse the resonance of consumers. Anthropomorphism of brand personality refers to using Anthropomorphism to express the brand vividly so that people can feel that the brand has the same sincerity, confidence and other characteristics as people.

Reflection of the social dimension of anthropomorphism. The social dimension of anthropomorphism mainly includes two aspects: brand communication and social role. Communication is an indispensable part of human society and is also of great importance in anthropomorphism. In academic research, many scholars manipulate anthropomorphism by manipulating language. For example, Puzakova used the first-person sentence pattern «Hi! My name is Super Act» to activate consumers' perceptions of anthropomorphism in the study (Puzakova et al. al., 2013). This is a way of transmitting information like communicating with customers. This method can greatly improve communication with customers and achieve a more intimate communication relationship with customers. According to existing research, anthropomorphic communication methods are mainly achieved through brand names, slogans, logos (Wandel, 2018). In the era of Internet prosperity, companies have used official online forums and other online platforms to communicate with users in the tone of virtual characters, which is also a form of anthropomorphic communication. Brand social role means that individuals regard the brand as a social role during their interaction with the brand. Personifying a brand into a certain social role can not only strengthen brand promotion, but also enhance the emotional connection between customers and the brand.

The cute attributes of the product will enhance the user's love and tolerance for it. Therefore, the current design of commercial service robots is mostly feminine and child-oriented, which is reflected in their appearance, expression, voice and other aspects. Humans easily accept unrealistic characters when they are always unrealistic, which is very common in cartoons. This shows that the current hyper-realistic companion chat robots that imitate the real appearance of human beings are only visual images and may not necessarily be liked by users. This is also one of the reasons why two-dimensional images such as Hat-

sune Miku are so popular. The personalized appearance also subtly reduces the hyper-realistic image in the «Uncanny Valley Theory», which makes people feel like traveling through and breaking the dimensional wall. The evolution of the virtual digital visual image of Hatsune Miku is from the hand-drawn Hatsune Miku to the AI-driven hyper-realistic virtual internet celebrity AYAYI. Among them, the two-dimensional style of Hatsune Miku avoids being closer to the real situation and will be more futuristic and imaginative, possessing human characteristics rather than imitating the appearance of real humans.

Implementation methods of anthropomorphism in modern design

Anthropomorphism of form. Anthropomorphism of form is the most direct and intuitive form of realization in anthropomorphic design. Nature has shaped the perfect human form, and human images of different ages, genders, and professions are also the source of design. It can be divided into three forms. The first type is the anthropomorphism of form. What is emphasized here is the physical geometric composition of the human form itself. The resulting form is not symbolic, but mainly conveys the physical attributes of the form. The second type, the Anthropomorphism of meaning, focuses on the expression of human expression characteristics and symbolic meaning in the anthropomorphic form, and uses a general approach to extract the human morphological characteristics. The main emphasis is on the use of metaphors in design semantics. The method makes people associate, and project the well-known human visual beauty and symbolic meaning into the design and experience these different attributes when recognizing and using the product, thereby obtaining spiritual enjoyment and satisfaction. Anthropomorphism that combines form and meaning. This type of bionics takes both the form and the meaning of the human form as the objects to be simulated. It has both symbolic metaphor and physical form imitation. While adopting the human form, we also pay attention to the expression of charm and temperament, to combine the form and meaning of the product, so that the product can achieve a high degree of unity of form and meaning, and convey the spirit through form. The most typical example is the design of humanoid robots.

Of course, there is no very strict distinction between anthropomorphism of form and Anthropomorphism of meaning. This section mainly emphasizes the difference in the focus of their imitation, rather than rigidly separating form and meaning of anthropomorphic forms, because Anthropomorphism of meaning must be It is achieved through the imitation of shapes. At the same time, the anthropomorphism of form must also be accompanied by the communication of certain meanings. The two complement each other and are inseparable.

Anthropomorphism of expressions and movements. The morphological semantics of products can carry very complex emotions. Various human expressions, movements, etc. are very common anthropomorphic design elements. By simulating the characteristics of these objects, unique effects can be produced to inspire users. Empathy allows users to more quickly perceive the meaning of products expressed through expressions and actions. For example, the anthropomorphic design of in-vehicle voice assistants abstracts human expressions and movements for voice interaction, adding interest and emotional value to the product.

Anthropomorphism of communication methods. In the design of information products, to better communicate with users, anthropomorphic design methods can also be adopted. For example, in the English teaching software Baici Zhan, the designer designed two virtual anthropomorphic images, «Guard Guard Zhan» and «Master Bao». The two form a «Bao Guo combination» to remind users to use humorous expressions when memorizing words. Language, the night mode of the software is named «Bao Adult Mode». These small details convey the optimistic character of the product, giving users a more positive psychological feeling and achieving more effective communication.

Anthropomorphism of functions and behaviors. In addition to certain material functions, humans also have other spiritual functions that are not possessed by the objects being simulated. For example, the design of a pillow that simulates the human torso and shoulders realizes the material function of a «pillow». At the same time, this pillow also assumes the role of a companion, metaphorizing the function of people's emotional companionship. These two functions better explain the duality of human material and spirituality.

Anthropomorphism is a form of artistic expression. The competition in the current chat robot industry is becoming increasingly fierce. If you want to attract more customers, you need to improve the visual image of the chat robot based on strengthening the quality of the chat robot product. You can design and build a unique chatbot. It can be seen that the anthropomorphic technique is very important in the design of chat robots. Therefore, the visual image design of chat robots needs to apply this technique reasonably and apply it according to the actual situation of the design, to give full play to its role and improve the efficiency of chat robot design.

Advantages and significance of anthropomorphic design

Good affinity: Affinity was originally a concept in the field of chemistry, referring to the correlation char-

acteristics between different atoms, but now it is mentioned more in the field of interpersonal relationships. Generally speaking, someone is friendly to other people. Being able to understand and tolerate others is said to be approachable. Affinity in design refers to certain features of a product that make people more willing to approach or use it. Human beings have an innate tendency to anthropomorphize by assigning human characteristics to external things (Horowitz & Bekoff, 2007). This tendency causes people to empathize with external objects and treat them as human beings. And hope to gain an emotional connection with things. Anthropomorphic design can apply human movements, personality, temperament, image, spirit, emotion and other characteristics to modern design through a certain degree of processing, making the design more vivid and engaging, and promoting emotional resonance and communication with the audience.

Reduce user cognitive friction: In modern design, to achieve better communication functions with the product, designers often need to perform a certain degree of manual processing on the product's interactive interface, thereby improving human cognition and usage behavior to a certain extent. Logical guidance enables products to conform to people's cognitive habits. This process virtually increases the length of cognition and reduces the user's cognitive efficiency. When faced with anthropomorphic products, users are faced with familiar external semantic features, behavioral patterns, and emotional expressions, which makes the product closer to natural communication with people, thus appropriately reducing cognitive stress. The friction improves the efficiency of cognition and operation. Of course, products cannot be completely consistent with people. Intelligence is close to people to a certain extent in terms of emotion and intelligence. Therefore, all elements of the design should be fully considered and coordinated to achieve the best results.

The subject matter is wide, and the content is rich: when «human» is used as the object of design, many aspects can become the simulated objects, because compared with other living or inanimate simulated objects, human beings have the dual attributes of natural existence and social existence. In terms of natural attributes, individuals of different races and different stages of growth have different biological structures, states, and different expressions, and they can all become objects of simulation; in terms of social attributes, the images, expressions, thoughts, and customs of specific groups of people They are also good design materials.

Result. Anthropomorphic design has important significance and broad application prospects in the field of modern design. First, starting from the concept, the form, mechanism and advantages of anthropomorphic design are comprehensively discussed. According to Guthrie's classification of anthropomorphism, it is divided into two types: limited anthropomorphism and complete anthropomorphism, and its impact on consumers' psychological diagrams and product evaluations is analyzed. In addition, diverse design elements and strategies are provided through an in-depth analysis of the constituent dimensions of anthropomorphism, including the explicit level, internal level and social dimension. In terms of implementation, human characteristics and emotions are integrated into modern design through means such as morphological Anthropomorphism, expressions, movements, communication methods and functions, which enhances product affinity and user experience. The advantages of anthropomorphic design are mainly reflected in improving product affinity, reducing user cognitive friction and enriching design themes, which brings broader possibilities to modern design. In addition, the application of anthropomorphic design in fields such as chat robots has also been fully demonstrated, playing an important role in communication, emotional expression and user experience in modern design. Therefore, anthropomorphic design not only improves the functionality of the product but more importantly, enhances the emotional connection between the product and the user, injecting more human factors into modern design. In the future, with the continuous advancement of technology and the continuous evolution of user needs, anthropomorphic design will continue to play an important role, bringing more innovation and possibilities to modern design, improving user experience and satisfaction, and bringing new ideas to design theory and practice, new revelations and challenges.

BIBLIOGRAPHY

1. Guthrie S. E. Religion and Art: A Cognitive and Evolutionary Approach. *Journal for the Study of Religion Nature and Culture*. 2015. №9(3). P. 283-311.

2. Horowitz A. C., Bekoff M. Anthropomorphism: Behavioral prompts to our humanizing of animals. *Anthrozoös.* 2007. №20(1). P. 23-35.

3. Pelau C., Dabija D.-C., Ene I. What makes an AI device human-like? The role of interaction quality, empathy and perceived psychological anthropomorphic characteristics in the acceptance of artificial intelligence in the service industry. *Computers in Human Behavior.* 2021. Vol.122(2): 106855.

4. Phillips E. K., Zhao X., Ullman D., Malle B. F. What is human-like? Decomposing Robots' Human-like Appearance Using the Anthropomorphic roBOT (ABOT) Database. *The 2018 ACM/IEEE International Conference*. 2018. DOI:10.1145/3171221.3171268

5. Puzakova M., Rocereto J. F., Kwak H. Ads are watching me: A view from the interplay between anthropomorphism and customisation. *International Journal of Advertising*. 2014. №32(4). P. 513-538.

6. Tremoulet P. D., Feldman J. Perception of animacy from the motion of a single object. Perception. 2000. Vol. 29(8). P. 943-951. DOI:10.1068/p3101

7. Wandel T. L. Brand Anthropomorphism: Collegiate Mascots and Social Media. *Driving Customer Appeal Through the Use of Emotional Branding*. 2018. pp. 171-193.

8. Wang X., Ming M., Zhang Y. Are "people" or "animals" more attractive? Anthropomorphic images in green-product advertising. *Journal of Cleaner Production*. 2020. Vol.276:122719. URL: https://www.sciencedirect.com/science/ article/ abs/pii/S0959652620327669 (date of access: 25.03.2024)

REFERENCES

1. Guthrie S. E. (2015). Religion and Art: A Cognitive and Evolutionary Approach. *Journal for the Study of Religion Nature and Culture*. 9(3), 283-311.

2. Horowitz A. C., Bekoff M. (2007). Anthropomorphism: Behavioral prompts to our humanizing of animals. *Anthrozoös.* 20(1), 23-35.

3. Pelau C., Dabija D.-C., Ene I. (2021). What makes an AI device human-like? The role of interaction quality, empathy and perceived psychological anthropomorphic characteristics in the acceptance of artificial intelligence in the service industry. *Computers in Human Behavior.* 122(2): 106855.

4. Phillips E. K., Zhao X., Ullman D., & Malle B. F. (2018). What is human-like? Decomposing Robots' Human-like Appearance Using the Anthropomorphic roBOT (ABOT) Database. *The 2018 ACM/IEEE International Conference*. DOI:10.1145/3171221.3171268

5. Puzakova M., Rocereto J. F., Kwak H. (2014). Ads are watching me: A view from the interplay between anthropomorphism and customisation. *International Journal of Advertising*. 32(4), 513-538.

6. Tremoulet P. D., & Feldman J. (2000). Perception of animacy from the motion of a single object. 29(8), 943-951. DOI:10.1068/p3101

7. Wandel T. L. (2018). Brand Anthropomorphism: Collegiate Mascots and Social Media. Driving Customer Appeal Through the Use of Emotional Branding. pp. 171-193.

8. Wang X., Ming M., & Zhang Y. (2020). Are "people" or "animals" more attractive? Anthropomorphic images in green-product advertising. Journal of Cleaner Production. 276:122719. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/ S0959652620327669 (date of access: 25.03.2024)

УДК 7.091:7.02
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-10

Христина НАГОРНЯК,
orcid.org/0000-0003-2901-816X
кандидатка мистецтвознавства,
доцентка кафедри дизайну і теорії мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) kristina.nagornyak@pnu.edu.ua

МИСТЕЦЬКА СИМВОЛІКА ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ В ПОЛІПТИХУ «СВЯТА ВЕЧЕРЯ» ВОЛОДИМИРА ЛУКАНЯ

У центрі уваги статті знаходиться поліптих «Свята вечеря», створений Володимиром Луканем, який складається з дев'яти частин розміром 30х50 см і виконаний у техніці олійного малярства. Кожна частина є одночасно фрагментом загальної композиції та самостійним твором, що дозволяє глядачеві сприймати її як окремий елемент та частину більшого задуму. Художник створює діалог між реальним і символічним світом, використовуючи умовну скатертину як об'єднуючий елемент. У цьому поліптиху реальні предмети, такі як хліб, вино, різні страви та атрибути свята, виступають як символи, що відображають глибокі культурні та філософські ідеї.

Важливою особливістю роботи є поєднання очевидних та прихованих ідей. Очевидні символи легко розпізнати, але приховані смисли можуть мати різні тлумачення, залежно від сприйняття глядача. Це створює багатошарову структуру твору, де кожен елемент натюрморту може розкривати нові аспекти значення. Атмосфера родинного єднання та святкового вечора, що передається через кольорову гаму та композиційні рішення, підсилюється етнічним колоритом, характерним для Карпатського регіону. Використання зеленого, коричневого, жовтого та білого кольорів, що нагадують природні відтінки, додає твору медитативного і спокійного ефекту.

Автор підкреслює, що декоративність є основним художнім засобом у цій роботі. Щільне нашарування фарб у дрібних деталях створює багатошарову текстуру, яка додає композиції динамічності та живості. Такий підхід дозволяє досягти балансу між декоративністю та реалізмом, роблячи твір візуально насиченим і глибоким. Поліптих «Свята вечеря» може експонуватися як у горизонтальному, так і у вертикальному положенні, що підходить як для приватних помешкань, так і для громадських інтер'єрів.

Ключові слова: *поліптих, символізм, олійне малярство, етнокультурні традиції.*

Khrystyna NAHORNIAK,
orcid.org/0000-0003-2901-816X
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Design and Art Theory
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) kristina.nagornyak@pnu.edu.ua

ARTISTIC SYMBOLISM AND ETHNO-CULTURAL TRADITIONS IN THE POLYPTYCH "THE HOLY SUPPER" BY VOLODYMYR LUKAN

The article focuses on the polyptych «The Last Supper» created by Volodymyr Lukan, which consists of nine parts measuring 30x50 cm and is executed in oil painting. Each part is both a fragment of the overall composition and an independent work, which allows the viewer to perceive it as a separate element and part of a larger idea. The artist creates a dialog between the real and symbolic worlds, using a conventional tablecloth as a unifying element. In this polyptych, real objects, such as bread, wine, various dishes and attributes of the holiday, act as symbols that reflect deep cultural and philosophical ideas.

An important feature of the work is the combination of obvious and hidden ideas. Obvious symbols are easy to recognize, but hidden meanings can have different interpretations, depending on the viewer's perception. This creates a multi-layered structure of the work, where each element of the still life can reveal new aspects of meaning. The atmosphere of family unity and a festive evening, conveyed through the color scheme and compositional solutions, is enhanced by the ethnic flavor characteristic of the Carpathian region. The use of green, brown, yellow and white colors, reminiscent of natural shades, adds a meditative and calm effect to the work.

The author emphasizes that decorativeness is the main artistic means in this work. The dense layering of colors in small details creates a multilayered texture that adds dynamism and liveliness to the composition. This approach allows to achieve a balance between decorativeness and realism, making the work visually rich and deep. The Last Supper polyptych can be displayed both horizontally and vertically, which is suitable for both private homes and public interiors.

Key words: *polyptych, symbolism, oil painting, ethno-cultural traditions.*

Постановка проблеми. Важливість символізму в українському образотворчому мистецтві не можна переоцінити, оскільки він дозволяє художникам використовувати алегорію, метафору та інші образні засоби для передачі глибоких етнокультурних та філософських ідей. Збереження етнокультурних особливостей є надзвичайно важливим, оскільки це сприяє збереженню культурної ідентичності та спадщини, підтримує зв'язок між минулим і майбутнім, та надає українському мистецтву унікальності в умовах глобалізаційних процесів. Через синтез традиційних символів, колористичних рішень і стилістичних елементів українські митці не лише зберігають, але й розвивають національну культуру, роблячи її актуальною і значущою в сучасному світі.

Аналіз досліджень. До теми символізму у мистецтві звертались такі дослідники, як Стоян С.П. Він у своїй монографії (Культурно-історичні метаморфози символізму в європейському образотворчому мистецтві: монографія) робить глибокий аналіз розвитку символізму як ключового аспекту визначення художнього виразу у європейській культурі (Стоян, 2014).

В монографії «Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти української культури», Личковах В. глибоко аналізує символічні основи української культури, вводячи ключову концепцію сигнатури як знаково-символічну систему, що структурує культурний простір етносу. Сигнатура в цьому контексті представляє собою знаковий комплекс, який символізує смислові константи духовної культури певного етносу, регіону або краю (Личковах, 2011).

Дисертаційна робота Щербань О.О. спрямована на аналіз символічної основи художніх творів, зокрема на вивчення важливості діалогу та комунікації між твором мистецтва і глядачем. Вона акцентує увагу на тому, що розуміння символічного змісту твору потребує глибокого аналізу не лише художнього контексту, а й психологічних та культурних факторів, які впливають на сприйняття і інтерпретацію символів. Її дослідження підкреслюють важливість взаємодії між мистецтвом та глядачем у формуванні різноманітних значень і тлумачень, що збагачують культурний дискурс та сприяють розумінню культурної спадщини через призму мистецтва (Щербань, 2009).

Вячеславова О.А. досліджує посткласичний характер неоміфологізму в українському мистецтві, особливості якого полягають у відмові від традиційної класичної лінійної структури сюжету. Вона підкреслює, що у сучасному образотворчому мистецтві України типологізація міфу стає можливою завдяки міжсистемній взаємодії символів. Цей підхід відкриває нові можливості для інтерпретацій та розуміння міфологічного досвіду, дозволяючи кожному твору мистецтва відобразити складність і багатогранність міфологічних символів у сучасному культурному контексті (Вячеславова, 2007).

Таким чином, дослідження етносу та символізму в українському образотворчому мистецтві має велике значення для українських дослідників як інструмент для вивчення національної культурної спадщини та її взаємодії з глобальними культурними течіями.

Продовжуючи досліджувати творчість Володимира Луканя, ми у нашій розвідці звернулись саме до мистецького символізму та етнокультурних традицій, які прослідковуємо у його натюрмортах. Зокрема, яскравим прикладом такого синтезу являється поліптих художника – «Свята вечеря».

Мета статті. Розглянути твір Володимира Луканя «Свята вечеря» та проаналізувати його художньо-композиційні та знаково-символьні особливості.

Виклад основного матеріалу. Український символізм має глибоке етнокультурне, філософсько-світоглядне підґрунтя, і це яскраво виражено у творчих лабораторіях багатьох митців, що працювали в царині образотворчого мистецтва, ця тенденція простежується в українському мистецтві різних епох: міфологічний символізм, ранньохристиянський символізм, середньовічно-богословський та світський символізм,ренесансний символізм, бароковий та необароковий символізм тощо. Це також і «асоціативний символізм» (уперше цей термін ужив Олексій Анд), «вектор розгортання символізму в межах сучасної української образотворчості пов'язаний із відображенням етнічно-національної архітектоніки у творах, символічне наповнення яких визначається етнокультурними традиціями» (Стоян, 2014).

Володимир Лукань – один із знаних мистців Прикарпаття, який працює у різних жанрах і техніках, створюючи при цьому й свої авторські. Саме мистець – філософ, адже кожна створена ним робота несе глибокий сенс і філософське звучання та містить семантичний компонент (Нагорняк, 2021:11). Художник знаний іконописець, який сформував свою унікальну образотворчу мову і впізнаваний стиль саме через роботи в жанрі іконопису. Його творчість відзначається глибоким розумінням сакрального мистецтва, де кожен елемент має своє символічне значення і велику духовну вагу. Цей досвід іконописця яскраво відображається в його роботах, зокрема у поліптиху «Свята вечеря».

Мистець використовує характерні для іконопису елементи, такі як чіткі контури, насичені кольори і увага до деталей, які додають його роботам особливої виразності і духовної глибини. Його образотворча мова відрізняється строгістю і лаконічністю, що дозволяє глядачу зосередитися на сутності зображених образів і символів. У поліптиху «Свята вечеря» ці риси проявляються через композиційну ясність і збалансованість, де кожен елемент має своє чітко визначене місце.

В.Лукань також відомий своєю здатністю передавати духовні ідеї через образи повсякденного життя. У «Святій вечері» це виражається через зображення традиційних предметів і страв, що мають символічне значення в українській культурі. Вони не лише представляють матеріальні аспекти святкового столу, але й передають духовні цінності, такі як єдність родини, гостинність і благополуччя.

Унікальний стиль Володимира Луканя, сформований під впливом іконопису, робить його роботи впізнаваними і наповненими глибоким змістом. Поліптих «Свята вечеря» є яскравим прикладом того, як його сакральна образотворча мова поєднується з сучасними художніми засобами, створюючи багатогранний твір, який поєднує декоративність і символізм.

Поліптих складається з 9 частин розміром 30х50 см, виконаний у техніці олійного малярства. Кожна частина є фрагментом загальної композиції і самостійним твором водночас. Сакральні мотиви, що характерні для творчості В. Луканя, також присутні в цій роботі. Наприклад, використання кола як символу вічності та безкінечності, що часто зустрічається в іконописі, відображається у формах і ритмах композиції. Лінії та ритми площин створюють відчуття гармонії і духовного порядку, що є важливою частиною його стилю. Кола, лінії, ритми площин сприймаються як діалог між формами та змістом. Об'єднуючим елементом усіх складових натюрморту є умовна скатертина, периметр якої слугує обрамуванням предметів на столі. У творі художник зображує не лише реальні предмети, а й створює власний світогляд через символи, композицію, колір.

В роботі поєднуються дві ідеї – очевидна та прихована. Прихована ідея, домінантна за навантаженням, може мати нескінченну кількість варіантів тлумачення. Дуалізм між реальним і нереальним світом є основою сприйняття поліптиху. Предмети в композиції відображають очевидні символи та образи: хліб, вино, різні страви та атрибути свята. Однак, вони також містять глибокі символічні трактування, які можуть бути тлумачені лише глядачем. Деякі предмети мають алегоричну інтерпретацію, що відтворює ідеї про щедрість, співчуття або духовну глибину свята, чи є символом об'єднання родини та спільноти. У творі немає фігуративних зображень, однак відчутна атмосфера родинного єднання під час святкової вечері. Точка зору зверху та відсутність уявної лінії горизонту створює враження присутності когось Вищого, на погляд з неба тощо. Натюрморт одночасно є реально очевидним, так і прихованим, що надає йому символічної та естетичної своєрідності.

Аналізуючи символізм, який присутній на поліптиху, хочемо звернутись до наукових досліджень Щербань О.О., які, на нашу думку, співзвучні із нашими науковими розвідками і аналізом даної роботи. Вона визначає механізм художньої символізації як процес втілення цілісного художнього змісту твору у його окремі структурні елементи, що приймають функцію художніх символів. Цей підхід розкриває важливі аспекти діалогу між твором мистецтва та глядачем, дозволяючи розглядати символічні змісті з різних герменевтичних позицій. Це сприяє багатовекторному сприйняттю та розумінню твору, що залежить від культурних детермінант та особистісних переживань спостерігача (Щербань, 2009).

У своїй дослідницькій роботі Личковах В. детально вивчає символічні основи української культури, вводячи категорію сигнатури як знаково-символічну систему, що організовує культурний простір етносу. Сигнатура представляє собою комплекс знаків, який відображає смислові константи духовної культури певного етносу, регіону або краю. Вона втілює ідеї про культурну душу, світоглядні та ментальні аспекти філософії та естетики етнокультури (Личковах, 2011).

У контексті поліптиху «Свята вечеря», якому притаманна смислова складова карпатського краю з гуцульськими мотивами та колоритом: зелений, коричневий, жовтий та білий – сигнатура стає одним із ключових елементів. Їхні відтінки є природніми та збалансованими, немов вони виникли з натуральних барвників, що створює ефект медитації та спокою. Художник використовує символіку, яка унаочнює та візуалізує ідейно-естетичний стрижень регіональної культурної душі. Елементи поліптиху не лише відтворюють образи та предмети, але й надають їм глибокий символічний зміст, що посилює сприйняття святкової атмосфери та етнічного колориту саме Карпатського регіону.

У композиції «Свята вечеря» автор використав декоративність як основний художній засіб. Фактурність у дрібних деталях досягається завдяки щільному нашаруванню фарб, що створює гли-

бину та текстуру поверхні картини. Цей метод дозволяє художнику передати відчуття матеріальності та реалістичності предметів, навіть якщо їх зображення залишаються декоративними за своєю суттю. Щільне нашарування фарб також додає об'єму і багатошаровості композиції, роблячи її більш живою і динамічною.

Поліптих «Свята вечеря» Володимира Луканя є унікальним твором, який відзначається своєю гнучкістю в експонуванні. Його можна розміщувати як горизонтально, так і вертикально, що робить його ідеальним для різноманітних інтер'єрів – від приватних помешкань до громадських просторів. Така адаптивність дозволяє твору органічно вписуватися у будь-яке середовище, зберігаючи при цьому свою естетичну цінність і символічний зміст (Іл. 1).

Кожна з дев'яти частин поліптиху, розміром 30х50 см, є одночасно фрагментом загальної композиції і самостійним твором. Це означає, що кожен сегмент може існувати окремо, не втрачаючи при цьому своєї художньої і символічної значущості. Окремі частини поліптиху можуть бути експоновані як незалежні роботи, що дозволяє глядачу зосередитися на їхніх деталях та символах, які втілюють глибокий духовний і культурний зміст (Іл. 2, 3).

Експонування всіх частин разом дозволяє глядачу побачити повну картину, що відображає багатогранність українських традицій і символів, пов'язаних з різдвяною вечерею. Кожен предмет на столі, такі як хліб, вино, різні страви та атрибути свята, має своє значення і вносить свій вклад у загальне символічне навантаження твору.

Висновки. Поліптих «Свята вечеря» В. Луканя є прикладом сучасного мистецтва, який відкриває перед глядачем широкий спектр інтерпретацій. Твір втілює у собі глибокий символічний зміст, який передає духовні та культурні цінності різдвяної вечері через використання образів та символів. Різдвяна вечеря в українській культурі є однією з найбільш насичених традиціями і символами подій.

Художньо-композиційні особливості поліптиху вирізняють його витонченим рисунком, колоритом та фактурою. Використання геометричних форм, декоративність у зображенні предметів створюють відповідний образ.

Крім того, багатофункціональність поліптиху полягає в його можливості використання як цільної композиції, так і окремих частин, що дозволяє змінювати його розташування та інтерпретацію в залежності від контексту.

Отож, поліптих «Свята вечеря» Володимира Луканя є складним та багатогранним твором, що поєднує композиційну, ідейну і символічну глибину, роблячи його значущим внеском у сучасне українське образотворче мистецтво.

Важливим висновком дослідження є те, що збереження та вивчення етнокультурних особливостей через символічну основу образотворчого мистецтва має критичне значення для збереження культурної ідентичності в умовах глобалізації, де художня експресія нерідко стає стандартизованою та уніфікованою.

Іл. 1. В. Лукань. «Свята вечеря» (поліптих, 9 частин), 2017, картон, олія, 90 х 150

Іл. 2. В. Лукань. «Свята вечеря» (поліптих), 2017, картон, олія, 30 х 50. Варіанти експонування окремих частин поліптиха.

Іл. 3. В. Лукань. «Свята вечеря» (поліптих), 2017, картон, олія, 30 х 50. Варіанти експонування окремих частин поліптиха

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вячеславова О. А. Естетика міфу в сучасному образотворчому мистецтві України: Автореф. дис. кандидата філос.. наук: 09.00.08 / Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля - Луганськ., 2007.18 с.

2. Личковах В. Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти української культури. К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. 196 с.

3. Лукань В. Бібліографічний покажчик (До 60-ти річчя від Дня народження) / авт.– упор.: М.Бігусяк, Х.Нагорняк. Івано-Франківськ, 2021. 40 с.

4. Нагорняк Х. Дрогобицький івано-франківець: Володимир Лукань – штрихи до портрету. *Вісник: Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (серія мистецтвознавство),* 2021. №41. Т.3.С.9-15. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-3-2.

5. Стоян С. Культурно-історичні метаморфози символізму в європейському образотворчому мистецтві : монографія. Київ : Міленіум, 2014. 258 с.

6. Щербань О. О. Твір мистецтва як символічна реальність: Автореф. дис. кандидата філос. наук: 09.00.08 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. К., 2009. 20 с.

REFERENCES

1. Viacheslavova O. A. (2007) Estetyka mifu v suchasnomu obrazotvorchomu mystetstvi Ukrainy [Aesthetics of Myth in the Contemporary Fine Arts of Ukraine]: Avtoref. dys. kandydata filos.. nauk: 09.00.08 / Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. V. Dalia Luhansk. 18 p. [in Ukrainian].

2. Lychkovakh V. (2011) Filosofiia etnokultury. Teoretyko-metodolohichni ta estetychni aspekty ukrainskoi kultury.[Philosophy of ethnic culture. Theoretical, methodological and aesthetic aspects of Ukrainian culture.] K.: Vyd. PARAPAN. 196 p. [in Ukrainian].

3. Lukan V. (2021) Bibliohrafichnyi pokazhchyk (Do 60-ty richchia vid Dnia narodzhennia) [Bibliographic index (to the 60th anniversary of the birth)] / avt.– upor.: M.Bihusiak, Kh.Nahorniak. Ivano-Frankivsk. 40 p. [in Ukrainian].

4. Nahorniak Kh. (2021) Drohobytskyi ivano-frankivets: Volodymyr Lukan – shtrykhy do portretu. [A resident of Drohobych and Ivano-Frankivsk: Volodymyr Lukan - Strokes to a Portrait.]Visnyk: Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Mizhvuzivskyi zbirnyk Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (seriia mystetstvoznavstvo). №41. T.3.P.9-15. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-3-2. [in Ukrainian].

5. Stoian S. (2014). Kulturno-istorychni metamorfozy symvolizmu v yevropeiskomu obrazotvorchomu mystetstvi [Cultural and Historical Metamorphoses of Symbolism in European Fine Arts]: monohrafiia. Kyiv : Milenium. 258 p. [in Ukrainian].

6. Shcherban O. O. (2009). Tvir mystetstva yak symvolichna realnist [A work of art as a symbolic reality]: Avtoref. dys. kandydata filos. nauk: 09.00.08 / Instytut filosofii im. H. S. Skovorody. K. 20 p. [in Ukrainian].

УДК 780.616; 792.5
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-11

Іван НИКОРОВИЧ,
orcid.org/0000-0001-6610-5823
аспірант кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) ivan.nykorovych@lnu.edu.ua

АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В КОНТЕКСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються різні аспекти діяльності концертмейстера в контексті хореографічного мистецтва, зосереджуючи увагу на його значущості у формуванні музичності та художнього бачення хореографічних творів. Дослідження спрямоване на переосмислення ролі концертмейстера, який виступає не лише як музичний акомпаніатор, але й як активний учасник творчого процесу, співпрацюючи з хореографами, танцюристами та композиторами. У статті проводиться комплексний аналіз функцій концертмейстера у хореографічних постановках та освітньому середовищі.

Недостатнє висвітлення багатогранної ролі концертмейстера у хореографії в існуючій науковій літературі підкреслює важливість цього дослідження. Попри наявність численних робіт, присвячених окремим аспектам хореографічного мистецтва, відсутність систематичного підходу до аналізу діяльності концертмейстера створює значну прогалину, яку заповнює дане дослідження заповнює цю прогалину, пропонуючи цілісний погляд на внесок концертмейстера в хореографічний процес.

Проблема сприйняття і розуміння діяльності концертмейстера є особливо нагальною для сучасного хореографічного мистецтва, зважаючи на зростаючий попит серед нової ґенерації концертмейстерів та викладачів хореографії, які займаються спільною творчістю і пошуком нових шляхів вдосконалення власної співпраці. Хореографічне мистецтво налічує широкий спектр стильового поєднання у вирішенні мистецьких завдань а хореографічні колективи потребують співпраці з музикантами, які б володіли специфічними концертмейстерськими навичками, фаховими знаннями та вміннями

Особливість цієї роботи полягає у всебічному дослідженні концертмейстерської діяльності, включаючи не тільки традиційні завдання музичного супроводу, але й креативну взаємодію з іншими учасниками хореографічних колективів. Отримані результати можуть стати основою для подальших наукових досліджень у сфері музичного супроводу хореографічних постановок, а також для удосконалення навчальних програм підготовки концертмейстерів у закладах вищої освіти. Запропонований комплексний підхід до аналізу діяльності концертмейстера відкриває нові перспективи для міждисциплінарних досліджень, спрямованих на поглиблення розуміння взаємодії музики та танцю у сучасному мистецькому середовищі.

Ключові слова: *хореологія, хореографічне мистецтво, концертмейстер хореографії, концертмейстерська діяльність, музика, танець, синтез мистецтв.*

Ivan NYKOROVYCH,
orcid.org/0000-0001-6610-5823
Graduate Student at the Department of Directing and Choreography
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) ivan.nykorovych@lnu.edu.ua

ASPECTS OF THE CONCERTMASTER ACTIVITY IN THE CONTEXT OF CHOREOGRAPHIC ART

This article examines various aspects of the concertmaster's activity in the context of choreographic art, focusing on his importance in shaping the musicality and artistic vision of choreographic works. The study is aimed at rethinking the role of the concertmaster, who acts not only as a musical accompanist but also as an active participant in the creative process, collaborating with choreographers, dancers and composers. The article provides a comprehensive analysis of the functions of the concertmaster in choreographic productions and the educational environment.

The insufficient coverage of the multifaceted role of the concertmaster in choreography in the existing scientific literature emphasizes the importance of this study. Despite the existence of numerous works devoted to certain aspects of choreographic art, the lack of a systematic approach to analyzing the concertmaster's activities creates a significant gap, which this study fills by offering a holistic view of the concertmaster's contribution to the choreographic process.

The problem of perception and understanding the activity of a concertmaster is especially urgent for modern choreographic art, in view of the growing demand among the new generation of concertmasters and choreography teachers, who are engaged in joint creativity and searching for new ways to improve one's own cooperation. Choreographic art

includes a wide range of stylistic combinations in solving artistic tasks and choreographic groups need cooperation with musicians, who would have specific concertmaster skills, professional knowledge and skills

The peculiarity of this work is a comprehensive study of concertmaster activity, including not only traditional tasks of musical accompaniment, but also creative interaction with other members of choreographic groups. The results obtained can become the basis for further scientific research in the field of musical accompaniment of choreographic productions, as well as for improving the curricula for the training of concertmasters in higher education institutions. The proposed comprehensive approach to the analysis of the concertmaster's activity opens up new perspectives for interdisciplinary research aimed at deepening the understanding of the interaction between music and dance in the contemporary artistic environment.

Key words: *choreology, choreographic art, choreography concertmaster, concertmaster activity, music, dance, synthesis of arts.*

Постановка проблеми. У вітчизняній науці та освіті міждисциплінарність сфери мистецтва є явищем досить звичним і чітко проглядається у кожній окремій галузі. У цьому міждисциплінарному контексті концертмейстер займає унікальну позицію, об'єднуючи зв'язком між слуховою та візуальною сферами перформансу. Відтак, якщо взяти до розгляду проблему діяльності концертмейстера у сфері хореографічного мистецтва, то в такому випадку дослідник повинен володіти знаннями у галузі музичного мистецтва, бути виконавцем-інструменталістом, а також бути обізнаним у сфері хореографії і мати досвід роботи в хореографічних колективах, балетних трупах, закладах вищої освіти. Саме з таких причин, або враховуючи ексклюзивність даного напрямку, дослідження у вітчизняному та зарубіжному мистецтвознавстві зустрічаються вкрай рідко. Частіше за все у науковому доробку, який стосується досліджень у сфері хореографії, дана проблематика висвітлюється однобоко, тяжіючи до наукового поля дослідників-хореографів, і в такому випадку її музикознавча складова частково або повністю нівелюється. Ґрунтуючись на міждисциплінарній перспективі, що поєднує музикознавство та хореографію, ця стаття буде першим дослідженням, в якому здійснено спробу переосмислення ролі концертмейстера за межами його традиційного контексту, підкреслюючи його важливість у формуванні художнього бачення, музичності та технічної точності хореографічних творів, а також ролі концертмейстера як у професійних хореографічних постановках, так і в освітньому середовищі, досліджуючи його динамічну взаємодію з хореографами, танцюристами, композиторами та викладачами.

Аналіз останніх досліджень. Серед досліджень останніх років, в яких простежується спроба систематизації видів діяльності концертмейстерів балету слід відзначити праці Дж. Р. Лішки (Lishka, 1979, 2022), Е. Девідсона (Davidson, 2023), В. Моултона (Moulton, 1991), С. Раша (Rush, 2007), С. Фросі (Frosi, 2011), Л. Бонас (Bonas, 2019).

Серед вітчизняних праць, які частково торкаються питання концертмейстерства у сфері хореографічного мистецтва, слід виокремити доробок львівського хореолога О. Голдрича, зокрема «Посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю «Хореографія» (Голдрич, 2006) та «Музична хрестоматія» (Хитряк, 2003) для уроків народно-сценічного танцю укладеній разом з концертмейстером С. Хитряком. Дослідник розглядає роботу концертмейстера у хореографічному колективі як невід'ємну частину єдиного процесу навчання хореографії, а музичний супровід як один з основних чинників естетичного та професійного виховання учнів. Схожу дотичність до проблеми демонструє праця Є. Зайцева та Ю. Колесниченко «Основи народно-сценічного танцю» (Зайцев & Колесниченко, 2009), автор відзначає важливу роль концертмейстера у формуванні довершеної особистості танцівника та балетмейстера, а також перелічує низку вмінь і навичок, котрі необхідні музиканту для реалізації себе в сфері музичного супроводу занять хореографії. Окреслення вмінь і навичок необхідних концертмейстеру балетних студій крізь призму музикознавчої думки знаходимо у працях дослідниці Т. Молчанової (Молчанова, 2015; Молчанова, 2021).

Аналізуючи опрацьовані джерела не зустрічаємо в них повного систематичного опрацювання явища концертмейстерства в хореографії, яке б дозволило окреслити види діяльності не тільки концертмейстерів балету, але й широкого кола музикантів, котрі задіяні у співпраці з численними колективами що не працюють у напрямках класичного балетного мистецтва.

Мета дослідження – переосмислення ролі концертмейстера за межами традиційного контексту, підкреслюючи його важливість у формуванні художнього бачення, музичності та технічної точності хореографічних творів, а також аналіз та компаративна систематизація наявних дефініцій поняття «концертмейстер» і видів концертмейстерської діяльності в сучасному хореологічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У сфері хореографії концертмейстер є ключовою фігурою, роль якої виходить за рамки традиційного музичного супро-

воду і охоплює тонке розуміння руху, ритму та мистецької співпраці. На відміну від класичного контексту, де концертмейстер насамперед керує оркестром, у хореографії ця роль еволюціонує, щоб сприяти плавній інтеграції музики і руху, збагачуючи хореографічний процес музичністю і глибиною.

Концертмейстер у хореографії виступає і як музичний акомпаніатор, і як творчий співавтор, пропонуючи живий музичний супровід, активно взаємодіючи з хореографами, танцюристами і композиторами для формування звукового та естетичного задуму майбутньої постановки. До обов'язків музиканта, що займається даним мистецьким напрямком, входить підбір відповідних музичних композицій, забезпечення живого супроводу під час репетицій та виступів, а також надання порад щодо музичної інтерпретації та фразування, які покращують виразність руху.

З часом роль концертмейстера еволюціонувала до ширших обов'язків, що виходили за межі простого технічного керівництва. Музиканти, що обіймали ці посади, ставали шанованими солістами, виконуючи віртуозні пасажі та каденції в оркестрових композиціях. Крім того, вони часто поставали у ролі зв'язуючої ланки між диригентом та оркестром, передаючи інтерпретаційні рішення та сприяючи комунікації під час репетицій (Bonas, 2019). Адаптація ролі концертмейстера в танці та хореографії є природним продовженням його музичного походження, оскільки танцювальні постановки все частіше включають живу музику і прагнуть дослідити синергію між музикою і рухом. У танці концертмейстер займає унікальну позицію, яка поєднує музичний досвід з хореографічним розумінням, виступаючи в ролі життєво важливого учасника творчого процесу.

У сучасному танцювальному дискурсі концертмейстер уособлює поєднання музичної майстерності, художньої інтуїції та духу співпраці. На відміну від традиційної ролі в оркестрі, де концертмейстер в першу чергу несе відповідальність за інтерпретацію ансамблем написаної партитури, в танці концертмейстер слугує динамічним провідником між музикою і рухом. Крім того, розуміння концертмейстером ритмічної структури, фразування та динаміки посилює музичність та виразність танцювальних рухів, сприяючи глибшому зв'язку між музикою і танцем. Його присутність активізує навчальний процес, збагачуючи репетицію живою музикою та сприяючи динамічному обміну ідеями між її учасниками.

У праці «Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект» дослідниця Т. Молчанова (2021) окреслює комплекс необхідних навичок потрібних піаністу, для успішної роботи в балетному класі, а саме:

- усвідомлення ролі музики як рівноправного компоненту хореографії та розуміння специфіки музичних моделей хореографічного акомпанування у різних форматах;
- знання підготовчого руху, певних «па», чотирьох форм головної пози – арабеску, позицій рук і ніг, екзерсису біля станка як першої частини уроку та екзерсису на середині зали як його другої частини, а також балетної термінології;
- володіння навичками імпровізації, читання з листа, репертуаром не лише балетної музики, а й класичних творів вітчизняної та зарубіжної фортепіанної, вокальної та оркестрової літератури, їх купюр і відповідних реприз;
- запам'ятовування концертних темпових характеристик окремих рухів або ж їх комбінацій у форматі точно окреслених часових вимірів, що співвідносяться з музичним матеріалом;
- уміння працювати з балетмейстером (Молчанова, 2021: 93–94).

Також авторка наголошує на необхідності формування в репертуарі концертмейстера своєрідного нотного фонду, який в подальшому стає підґрунтям для опанування навичок імпровізації.

Важливими у даному контексті постають твердження львівського хореографа і науковця О. Голдрича, які він навів у посібнику з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю «Хореографія» та у передмові до «Музичної хрестоматії» для уроків народно-сценічного танцю укладеній разом з концертмейстером С. Хитряком. У своїх рекомендаціях до підбору музичного матеріалу для супроводу занять хореографії автор наголошує: «Музичний супровід занять не можна розглядати як підбір більш чи менш якісної танцювальної музики, що вимагає для супроводу рухів чи танцювальних комбінацій. Музика повинна сприяти виявленню змісту танцю, відображати стиль, національний характер і ритм рухів. Керівнику потрібно працювати у тісному контакті з концертмейстером, ставити перед ним конкретне завдання і ні в якому випадку не знижувати вимог до запропонованого музичного супроводу» (Голдрич, 2003: 28) пізніше автор додає «Безсумнівно: підібрати хороший музичний матеріал для супроводу уроку важко тому, що для того потрібні короткі музичні фрази. Однак, зробити це можливо. Керівник і концертмейстер повинні завести спеціальний нотний зошит і вносити в нього усі вдало підібрані твори. Таким чином, поступово буде створено запис музичних творів для супроводу занять» (Голдрич, 2003: 29).

Останньою цитатою О. Голдрич порушив ще одну проблему діяльності концертмейстера хореографії, а саме відсутність видань нотної літератури у вигляді збірників та хрестоматій для занять народно-сценічного танцю, котрі б могли задовільнити базові репертуарні потреби музиканта-початківця на шляху формування власної репертуарної бази, так і для її розширення у випадку досвідчених виконавців. Зважаючи на вказану проблему, О. Голдрич у співпраці з талановитим львівським концертмейстером-баяністом С. Хитряком видав у 2003-му році першу вітчизняну «Музичну хрестоматію» для уроків народно-сценічного танцю, яка вміщує широкий спектр музичних фрагментів для супроводу хореографічних вправ та етюдів в характері різних етнографічних регіонів України та близького й далекого зарубіжжя. Підвалини майбутньої «Музичної хрестоматії» заклав концертмейстер С. Хитряк у вигляді рукописних зошитів, куди він занотовував власний виконавський репертуар для музичного супроводу занять хореографії. Один з таких репертуарних зошитів був укладений впродовж 1992–1996 років під час перебування на посаді концертмейстера вищої категорії хореографічного відділу Львівського державного училища культури і мистецтв. Беручи до уваги вищесказане, слід зазначити ще один аспект діяльності концертмейстера хореографії, а саме створення адаптованих репертуарних збірок у вигляді рукописів та друкованих і систематизованих видань, для подальшої реалізації на їхній основі творчих задумів та імпровізаційного перетворення як вищого рівня прояву концертмейстерського мистецтва.

Формування репертуарного фонду музичного супроводу як результату творчої співпраці хореографа і концертмейстера обстоює хореограф Є. Зайцев у праці «Основи народно-сценічного танцю» (Зайцев, 2009): «Спільна творча робота педагога та концертмейстера, що музично оформляє урок, їх тісна співпраця призведуть до найбільш ефективного художнього мислення студента, до свідомого осягнення зв'язку музики з танцем, до прищеплення навичок узгодженості руху з музикою… Роль концертмейстера у хореографічному творі дуже велика, вона проявляє себе у високохудожньому, гнучкому, музичному оформленні уроку та розвитку уваги до внутрішнього розуміння музики учнями. Неувага до розкриття музики у навчальному процесі породжує «затиск» внутрішній і зовнішній, тобто перенапругу, скованість, без подолання яких не може бути свободи творчості… Вдале оформлення музичних уривків (фрагментів) для етюдів слід зафіксувати та використовувати у подальшій етюдній роботі» (Зайцев, 2009: 44).

Навички імпровізації, як важливий аспект діяльності концертмейстера у створенні музичного супроводу занять хореографії потребують від музиканта відчуття та передбачення руху танцюриста ще до його початку. Дослідженню навичок імпровізації в роботі концертмейстера присвячена дисертація австралійського науковця і музиканта С. Фросі «Імпровізація структурованого акомпанементу для балетного класу» / «The improvisation of structured keyboard accompaniments for the ballet class» (Фросі, 2011). Дослідник зосередив свою працю над вивченням стилю імпровізаційного виконання музичного супроводу піаністом-концертмейстером М. Бретом в процесі роботи з балетною трупою «West Australian Ballet». Автор дослідив та описав сформовані концертмейстером М. Бретом патерни і шаблони, що стають осердям імпровізаційного музичного супроводу вправ біля опори та на середині залу, а також застосував їх у власній концертмейстерській практиці і вивів власний логічний перелік кроків для розвитку навичок імпровізації в балетному класі:

Крок 1: опрацювати музичний розмір, метр і кількість тактів, необхідних для конкретної вправи.

Крок 2: вибрати тональність і створити фразові структури та каденційні/тональні цілі.

Крок 3: знайти відповідний шаблон акомпанементу.

Крок 4: мати мотивний/мелодійний зародок для розвитку (Frosi, 2011: 41).

Важливим напрямком з концертмейстерській практиці є робота на кафедрах хореографів у коледжах та у вищих навчальних закладах. Саме цьому аспекту присвячені статті американських дослідників В. Моултона (Moulton, 1991) і С. Раша (Rush, 2007). Працяя В. Моултона «Музиканти в танці: Боротьба за легітимність в академічному середовищі» / «Musicians in Dance: The Struggle for Legitimacy in Academia» (Moulton, 1991) є одним перших наукових оглядів проблематики, яка пов'язана з роботою концертмейстера хореографії у закладах вищої освіти. Автор відстоює роль живого музичного супроводу на уроках хореографії і окреслює одну з найважливіших у цьому аспекті причин наступним чином: «Однак найбільшою причиною є нематеріальне натхнення живої музики. Це те, що мало хто розуміє за межами танцювальної студії, а саме – неймовірний динамічний, надихаючий на рух імпульс, який відсутній у аудіо записах (фонограмі). Якимось чином, натхнення музиканта, який отримує музичні ідеї і працює в одному класі з танцюристами, має тенденцію, шляхом фільтрації, передавати їм цю натхненну якість. Крім того, це тренує танцюристів у співпраці і вчить їх працювати з музикою та музикантами» (Moulton, 1991: 25). В. Моултон вперше розглядає науковий аспект в діяльності концертмейстера хореографії прирівнюючи створення музичного супроводу для хореографічного твору до наукової роботи,

оскільки така діяльність потребує від музиканта не тільки виконавських навичок, але і знання великої бази музичної літератури та вміння аналізувати хореографічний задум задля створення нової мистецької вартості. Також автор відстоює посаду концертмейстера на кафедрах та факультетах хореографії саме як викладацьку, надаючи перелік курсів, які може читати концертмейстер: курс, який вивчає всі аспекти ритму; курс про те, як будується музика і як вона пишеться – мова музики; курс з музичної літератури, історії та світової музики.

Як наголошує автор: «Це лише найнеобхідніші основи музичної грамотності. Повинні бути й інші курси, які допоможуть заповнити програму для тих танцюристів, які більш серйозно зацікавлені в розумінні музики, або для музикантів, які хочуть дізнатися про акомпанемент і композицію в сфері хореографії. Створення та впровадження таких курсів, якщо їх немає в навчальній програмі, є завданням номер один для концертмейстера та кафедри» (Moulton, 1991: 29–30).

Стаття С. Раша «Посібник з виживання для музикантів у танці» / «A Survivor's Guide For Musicians In Dance» (Rush, 2007) є своєрідним продовженням розгляду проблематики, яку порушив Вільям Моултон, що пов'язана з діяльністю концертмейстерів хореографії у вищій школі. Дослідник наголошує на унікальній навичці, якої набувають музиканти, що працюють у сфері хореографії, а саме «*бачити звук і чути рух*» (Rush, 2007: 2). Автор відстоює творчу ініціативу музикантів у створенні спільних проектів разом з хореографами, а також обґрунтовує викладацьку діяльність концертмейстерів у руслі хореографічної освіти.

Одним з останніх досліджень є стаття Е. Девідсона «Кругообіг творчості: тематичне дослідження робочих стосунків між викладачем та концертмейстром у балетному класі» / «The cycle of creativity»: a case study of the working relationship between a dance teacher and a dance musician in a ballet class» (Davidson, 2023: 323–341). У згаданій праці досліджено робочі стосунки між вчителем хореографії і концертмейстером у балетному класі. Дослідник-концертмейстер, провів напівструктуроване глибинне інтерв'ю з колегою педагогом-хореографом К. Корнішем, який також є музикантом і композитором. Дані були проаналізовані з використанням Інтерпретативного феноменологічного аналізу (ІФА), методології яка враховує інтерпретації учасника (викладача) та дослідника (концертмейстера). В результаті застосування вищезгаданого методу, автору вдалося окреслити три теми вищого порядку, а саме: «цикл творчості» між вчителем, музикантом і учнями; тонічне відчуття в тілі» завдяки використанню тональної музики, оскільки вона наповнена гармонічними тяжіннями, а вони в свою чергу впливають на динаміку виконання танцювальних рухів; ідеальна ситуація» розглядається у випадку виконання музичного супроводу досвідченим концертмейстером, який своєю грою «ідеально» втілює творчі задуми педагога» (Davidson, 2023).

Результати вказаного дослідження дають уявлення про специфічне сприйняття і розуміння діяльності концертмейстера, які можуть бути корисними для вчителів хореографії і концертмейстерів, які займаються спільною творчістю і пошуком шляхів вдосконалення власної співпраці.

На сьогоднішній день одним з найповніших монографічних видань, котрі торкаються багатьох аспектів діяльності концертмейстера хореографії є праця Джеральда Р. Лішки «Мистецтво балетного акомпанементу: Комплексний посібник» (Лішка, 2022). Автор окреслив велику кількість аспектів діяльності балетного концертмейстера у початкових двох розділах, проте їх опис має здебільшого ознайомлюючий характер, відтак цей матеріал може найбільше зацікавити концертмейстерів початківців, які ще не сформували комплексне бачення діяльності концертмейстера у балетному класі. Ключовий акцент у монографії зроблений на описі різних підходів до формування музичного репертуару для супроводу хореографічних студій. Серед них автор детально розглядає адаптацію фортепіанної літератури (зокрема Прелюдії з першого тому «Добре темперованого клавіру» Й. С. Баха) і способи імпровізації на базі виконавського репертуару піаніста.

Висновки. У запропонованому дослідженні розглянуто еволюцію явища концертмейстерства та поняття «концертмейстер». Переосмислено роль концертмейстера за межами традиційного контексту та підкреслено його важливість у формуванні художнього бачення, музичної і технічної точності виконання хореографічних творів. Оскільки явище концертмейстерства в хореографії ще не було комплексно висвітлено та проаналізовано, автором здійснено аналіз та компаративну систематизацію наявних дефініцій поняття «концертмейстер» і видів концертмейстерської діяльності, які висвітлюються в наукових працях та монографіях вітчизняних і зарубіжних авторів.

При аналізі основні акценти здійснені не тільки на практичному застосуванні гри концертмейстера на заняттях хореографії, але і на творчих, педагогічних і наукових аспектах концертмейстерської діяльності. Пропонована робота відкриває широкі можливості для подальших наукових розвідок в даних аспектах. Зокрема, наступні дослідження можуть більш детально розглядати педагогічну та наукову

діяльність концертмейстерів хореографії, а також роль вищеокреслених аспектів діяльності у професійній та аматорській сферах хореографічного мистецтва.

Ідеї, викладені в цій статті, слугують каталізатором для співпраці та інновацій між концертмейстерами та викладачами хореографії, що розвиваються. Оскільки попит на ці професії продовжує зростати в мистецькій спільноті, з'являється можливість для спільної творчості та пошуку нових підходів для покращення їхньої співпраці. Це спільне прагнення до досконалості може призвести до захоплюючих подій на перетині музики і руху, зрештою збагачуючи обидві дисципліни і надихаючи майбутні покоління митців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голдрич О., Хитряк С. Музична хрестоматія для уроків народно-сценічного танцю. Львів: Вид-во «Край». Друкарня НВМ Поліграфічного технікуму УАД. 2003. 232 с.
2. Голдрич О. Хореографія: Посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю. Вид. друге, доповнене. Львів: СПОЛОМ, 2006. 172 с.
3. Зайцев Є., Колесниченко Ю. Основи народного-сценічного танцю. Вид. 3-тє. Вінниця : Нова книга, 2009. 416 с.
4. Молчанова Т. Мистецтво піаніста-концертмейстера у культурно-історичному контексті: історія. теорія. практика: монографія. Львів: Ліга-прес, 2015. 558 с.
5. Молчанова Т. Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект: навч. посіб. Львів: вид. Т. Тетюк, 2021. 220 с.
6. Bonas Leah E. A Survey of the History of the Concertmaster Through the Baroque, Classical, and Romantic Eras. 2019. Theses and Dissertations. 399 p. URL: https://csuepress.columbusstate.edu/theses_dissertations/399/.
7. Davidson A. The cycle of creativity': a case study of the working relationship between a dance teacher and a dance musician in a ballet class. *Research in Dance Education.* 2023. Vol. 24 (4). Pp. 323–341. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14647893.2021.1971645.
8. Frosi S. The improvisation of structured keyboard accompaniments for the ballet class. *Edith Cowan University*, 2011. URL: https://ro.ecu.edu.au/theses_hons/39.
9. International Guild of Musicians in Dance. URL: https://igmd.clubexpress.com/content.aspx?page_id=22&club_id=745623&module_id=310929.
10. Lishka G. R. A Handbook for the ballet accompanist. Bloomington: Indiana University Press. 1979. 150 p.
11. Lishka G. R. The art of ballet accompaniment: A comprehensive guide. Indiana University Press, 2022. 332 p.
12. Moulton W. Musicians in dance: The struggle for legitimacy in academia. *Journal of the International Guild of Musicians in Dance*. 1991. Vol. 1. Pp. 24–32. URL: https://igmd.clubexpress.com/docs.ashx?id=451261.
13. Rush S. A Survivor's guide for musicians in dance. *Journal of the International Guild of Musicians in Dance*. 2007. Vol. 7. Pp. 2–6. URL: https://igmd.clubexpress.com/docs.ashx?id=451256.

REFERENCES

1. Goldrych, O, & Khytryak, S. (2003). *Muzychna khrestomatiya dlya urokiv narodno-stsenichnoho tantsyu* [Musical Anthology for Folk-Stage Dance Lessons] Lviv: Vyd-vo «Krai». Drukarnya NVM Polihrafichnoho tekhnikumu UAD. 232 p. [in Ukrainian].
2. Goldrych, O. (2006). *Khoreohrafiya: Posibnyk z osnov khoreohrafichnoho mystetstva ta kompozytsiyi tantsyu (2nd ed.)* [Choreography: A Guide to the Basics of Choreographic Art and Dance Composition (2nd ed.)]. Lviv: SPOLOM. 172 p. [in Ukrainian].
3. Zaytsev, Ye., & Kolesnychenko, Yu. (2009). *Osnovy narodno-stsenichnoho tantsyu (3rd ed.)* [Fundamentals of Folk-Stage Dance (3rd ed.)]. Vinnytsya: Nova knyha. 416 p. [in Ukrainian].
4. Molchanova, T. (2015). *Mistetstvo pianista-kontsertmeystera u kulturno-istorychnomu konteksti: istoriya, teoriya, praktyka* [The art of the pianist-concertmaster in the cultural and historical context: history. theory. practice]: monografiya. Lviv: Liha-pres. 558p. [in Ukrainian].
5. Molchanova, T. (2021). *Samoosvitnya diyalnist pianista-kontsertmeystera: teoretychnyy aspekt* [Self-Educational Activity of the Pianist-Concertmaster: Theoretical Aspect: A Study Guide]: navch. posib. Lviv: Vyd. T. Tetyuk. 220 p. [in Ukrainian].
6. Bonas, L. E. (2019). A survey of the history of the concertmaster through the Baroque, Classical, and Romantic eras. Theses and Dissertations. 399 p. URL: https://csuepress.columbusstate.edu/theses_dissertations/399/
7. Davidson, A. (2023). The cycle of creativity: A case study of the working relationship between a dance teacher and a dance musician in a ballet class. Research in Dance Education, Vol. 24 (4). Pp. 323–341. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14647893.2021.1971645
8. Frosi, S. (2011). The improvisation of structured keyboard accompaniments for the ballet class (Honours Thesis, Edith Cowan University). URL: https://ro.ecu.edu.au/theses_hons/39
9. International Guild of Musicians in Dance. URL: https://igmd.clubexpress.com/content.aspx?page_id=22&club_id=745623&module_id=310929
10. Lishka, G. R. (1979). A handbook for the ballet accompanist. Bloomington: Indiana University Press. 150 p.
11. Lishka, G. R. (2022). The art of ballet accompaniment: A comprehensive guide. Indiana University Press. 332 p.
12. Moulton, W. (1991). Musicians in dance: The struggle for legitimacy in academia. *Journal of the International Guild of Musicians in Dance*. Vol. 1. Pp. 24–32. URL: https://igmd.clubexpress.com/docs.ashx?id=451261 [
13. Rush, S. (2007). A survivor's guide for musicians in dance. *Journal of the International Guild of Musicians in Dance*, Vol. 7. Pp. 2–6. URL: https://igmd.clubexpress.com/docs.ashx?id=451256

УДК 76
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-12

Олексій СОБОЛЕВСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0001-8085-4900
викладач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Навчально-наукового інституту мистецтв
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) aleksey_poltava@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ ЕКСЛІБРИС ТА ЙОГО МІСЦЕ В КНИЖКОВІЙ ГРАФІЦІ СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА МАЛИХ ГРАФІЧНИХ ФОРМ

У статті розкривається тема історичного зв'язку мистецтва українського екслібрису та європейської книжкової графіки. Описуються умови виникнення та основні етапи розвитку графіки малих форм.

Розглядаються чотири основних види екслібриса: гербовий, вензельний, сюжетний та шрифтовий. Дається короткий опис різних форм книжкового знаку – від простої печатки до невеличкого аркуша паперу з зображенням та шрифтовою інформацією, що вклеєний на внутрішню сторону обкладинки книги.

Розглянуте поняття «екслібрис», що бере своє походження від двох латинських слів «ex libris», та перекладається як «з книг».

У старовинних європейських бібліотеках в свій час був широко поширений мальований вручну, так званий протоекслібрис.

Зазначено, що мистецтво естампної графіки розвивалось відповідно до збільшення кількості книг в приватних бібліотеках, та, одночасно з цим процесом, протоекслібриси були замінені на друкарські форми книжкового знаку.

У статті підкреслюється роль видатних художників-графіків епохи Відродження – А. Дюрера, Г. Гольбейна-молодшого, Л. Кранаха-старшого та інших майстрів XVI ст. в подальшому розвитку мистецтва екслібриса.

У дослідженні звертається увага на послідовну трансформацію вітчизняного книжкового знаку – від простих шрифтових композицій до складних сюжетних образів. Значний вклад в розвиток екслібриса був внесений українськими митцями, які отримали художню освіту у провідних європейських навчальних закладах.

Наголошено, що українська друкована графіка завжди була відображенням соціального та політичного життя країни. Спираючись на давні культурні, національні та мистецькі традиції, митці створювали нову школу мистецтва книжкового знаку в Україні.

Стверджується, що саме під час здобуття незалежності, почався стрімкий розвиток української книжкової графіки. З'являється така потужна організація, як Український екслібрис-клуб. Який, під керівництвом П. Нестеренка, займається організацією вітчизняних та закордонних виставок та популяризацією українського екслібриса на світових мистецьких платформах.

За останні роки українськими художниками-графіками створено чимало робіт, які безумовно є зразками світового мистецтва графіки малих форм.

Ключові слова: *Екслібрис, книжковий знак, друкована графіка, гравюра, колекціонери, виставки.*

Oleksiy SOBOLEVSKYI,
orcid.org/0000-0001-8085-4900
Lecturer at the Department of Fine and Decorative and Applied Arts
Educational and Scientific Institute of Arts of the Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) aleksey_poltava@ukr.net

THE UKRAINIAN EXPLIBRIS AND ITS PLACE IN BOOK GRAPHICS OF THE WORLD ART OF SMALL GRAPHIC FORMS

The article reveals the historical connection between the art of Ukrainian ex-libris and European book graphics. The conditions of emergence and the main stages of the development of graphics of small forms are described.

Four main types of ex-libris are considered: coat of arms, monogram, story and font. A brief description of various forms of a book mark is given – from a simple seal to a small piece of paper with an image and font information pasted on the inside of the book cover.

The word exlibris derives its origin from two Latin words «ex libris», which translates as «from books».

In ancient European libraries, hand-drawn, so-called proto-exlibris was widespread at one time.

Over time, the number of books in private libraries grew, and at the same time, the art of printmaking developed, so protoexlibris were replaced by book mark printing forms.

The article emphasizes the role of outstanding graphic artists of the Renaissance – A. Dürer, H. Holbein Jr., L. Cranach Sr. and other masters of the 16th century. in the further development of bookplate art.

The study draws attention to the successive transformation of the domestic book mark – from simple font compositions to complex plot images. A significant contribution to the development of the bookplate was made by Ukrainian artists who received art education in leading European institutions.

It is emphasized that Ukrainian printed graphics have always been a reflection of the country's social and political life. Based on ancient cultural, national and artistic traditions, artists created a new school of book mark art in Ukraine.

It is claimed that the rapid development of Ukrainian book graphics began precisely at the time of gaining independence. Such a powerful organization as the Ukrainian bookplate club appears, which, under the leadership of P. Nesterenko, is engaged in organizing domestic and foreign exhibitions and popularizing Ukrainian bookplates on world art platforms.

In recent years, Ukrainian graphic artists have created many works that are certainly examples of the world art of small-scale graphics.

Key words: *Ex.Libris, book mark, printed graphics, engraving, collectors, exhibitions.*

Постановка проблеми. Українська книжкова графіка, а саме мистецтво екслібрису, пройшло свій довгий шлях еволюції і займає достойне місце у галузі світового мистецтва малих графічних форм. Міцний поштовх для розвитку вітчизняного екслібрису був отриманий з набуття Україною незалежності у 1991 році. Українські художники-графіки почали брати участь у престижних міжнародних виставках та конкурсах друкованої книжкової графіки.

Маючи високий рівень художньої освіти та спираючись на багатовікову культурну спадщину, українські митці досягли значних успіхів у популяризації вітчизняного мистецтва книжкової графіки серед поціновувачів в усьому світі. Участь у колективних міжнародних та персональних виставках, здобуття високих нагород, зацікавленість закордонних замовників та колекціонерів – все це ставить мистецтво українського екслібрису на один рівень з найкращими зразками світового мистецтва сучасної книжкової графіки. Тому вивчення явища виникнення та розвитку українського екслібрису є дуже важливим.

Аналіз досліджень. Розвиток та трансформація українського мистецтва книжкового знаку, на жаль, ще недостатньо досліджене художниками та мистецтвознавцями. Це дуже цікава, але маловивчена тема, яка тільки починає приваблювати вітчизняних науковців. Вивченням та мистецьким аналізом українського книжкового знаку займаються: Ю. Каменецька, Ю. Романенкова, Ю. Бєлічко, О. Кузьменко, Д. Жижин, В. Співак, О. Лагутенко. Немалий внесок в популяризацію українського мистецтва графіки малих форм належить відомим колекціонерам Я. Бердичевському та С. Бродовичу. Також останнім часом феномен українського екслібрису досліджується бібліотечними та музейними працівниками, до яких відносяться: Ю. Рудакова, Л. Дениско, Л. Іжик, Н. Кот-Копистянська, Н. Кольцова, Л. Купчинська.

Хочеться окремо звернути увагу на дуже серйозну дослідницьку працю очільника Українського екслібрис-клубу П. Нестеренка «Історія українського екслібриса».

Вагомий внесок в дослідження вітчизняного книжкового знаку також належить меценатам, щорічним конгресам та діяльності екслібрис-клубів.

Мета статті – дослідити історичний розвиток українського книжкового знаку та розкрити вагому роль та місце українського екслібрису в книжковій графіці світового мистецтва малих графічних форм.

Виклад основного матеріалу. Екслібрис – це особистий знак володаря бібліотеки, який засвідчує приналежність окремої книги. На ньому розміщується ім'я та прізвище власника бібліотеки або його ініціали чи назва організації. В екслібрисі використовується певна композиція символів, тексту та графічного зображення, яка прямо вказує на власника цієї книги.

Екслібрис, як книжковий знак, може бути гербовим, вензельним, сюжетним та шрифтовим. Саме зображення може бути асоціативним та не мати конкретного змісту.

Більш поширеною формою екслібриса є невеличкий за розміром аркуш паперу, приклеєний до внутрішньої сторони обкладинки книги. Є й більш простіші форми, які мають вигляд простої печатки. Саме таким чином маркувались книги в публічних бібліотеках та учбових закладах.

Звичай традиція позначати книги власної бібліотеки має дуже глибоке коріння. Віна з'явилась задовго до появи друкованої книги. Ще в Стародавньому Єгипті власники бібліотек рукописних папірусів ставили на них свої особисті позначки.

Сама назва «екслібрис» бере своє походження від двох латинських слів «ex libris», що в перекладі означає «з книг», або «з бібліотеки». Можна зустріти й інші латинські форми запису: «liber», «libri», «bibliotheca», «ex bibliotheca», «collectio», «ex collectione», donum», «ex dono», або їх відповідний напис національними мовами. На початковому етапі своєї еволюції книжковий знак складався тільки з інформативного шрифтового напису і не мав ніяких додаткових зображень.

Часто екслібрис мав ще й охоронне призначення, він був своєрідним «книжковим сторожем». До нашого часу дійшли такі стародавні написи на книгах як: «Цей знак усіх книг моїх – у мене на варті: кожен, хто книгу з ним візьме – попадеться в крадіжці», або польськомовні «Kto tę książkę ukradnie, niech mu ręka odpadnie, A kto ją schowa pod futro, tego obwieszą jutro» («Хто цю книгу вкраде, нехай йому рука відпаде, А хто її заховає під шубу, того завтра повісять»).

Важливою сторінкою в історії книжкового знаку був мальований екслібрис, або протоекслібрис. Цей вид екслібрису був широко поширений в бібліотеках Західної Європи. Тоді бібліотеки складались виключно з рукописних книг і були дуже малочисленими. Разом із вишуканим зображенням писали прізвище власника книги, титул або назву монастиря.

З появою великої кількості книг у власних бібліотеках екслібрис стали робити в найпростішій друкарський техніці. Його вирізали на дерев'яній дошці, з якої потім робили відбиток на аркуші паперу або відтискували особисто на книзі. Самою простою формою книжкового знаку був шрифтовий екслібрис. Сам напис не тільки виконував інформативну функцію, він виконувався з використанням складних видів шрифтів: готичного, курсиву, антикви тощо, та іноді оздоблювався надрукованим рослинним чи геометричним орнаментом.

Особистий вклад у розвиток мистецтва книжкового знаку належить видатним художникам епохи Відродження – Альбрехтові Дюреру, Гансу Гольбейну-молодшому, Лукасу Кранаху-старшому. Саме XVI ст. вважається часом, коли мистецтво екслібрису набуло піку свого розквіту. Кожен з майстрів додав в зображення екслібрису свій неповторний мистецький вклад. Згодом зображення виключно геральдики вже перестає бути домінантним, вводяться додаткові елементи композиції: символи, алегорії, елементи пейзажу та натюрморту. Саме з часів епохи Відродження книжковий знак стає вишуканою графічною мініатюрою і займає не останнє місце в мистецтві книжкової графіки.

В екслібрисах XVII століття часто зустрічаються пустотливі купідони, іноді зображені під час якоїсь діяльності, що символізує сферу інтересів власника бібліотеки або область знань, яка привертає його увагу. У XIX столітті відбулася значна трансформація екслібрису, бо замість традиційних гербових знаків з'явилися сюжетні образи. Протягом кількох століть мистецтво екслібрису пройшло стильову еволюцію, аналогічну розвитку інших форм друкованої графіки від декоративного бароко та фантазійного рококо – до стриманої ясності класицизму. Графічна тематика екслібрисів цього періоду поступово розширюється. Поряд з гербами з'являються різноманітні алегорії, які втілені у постатях античних богів чи геральдичних тварин, а також є зображення книжкових шаф чи полиць з рядами книжок. Одним з видів книжкового знаку є так звані сюжетні екслібриси, у яких митці через алегоричні форми зображували захоплення і уподобання власника бібліотеки. В сюжетних екслібрисах мотиви були абсолютно різні. Могла бути комбінація символічних зображень, гарні пейзажні краєвиди або портрет власника чи улюбленого композитора, поета, письменника. Не менш популярними були й вензельні книжкові знаки. Слово вензель походить від польського «węzel», що означає вузол. Гарно закомпоновані початкові букви імені і прізвища власника оздоблювались орнаментальною рамкою. З часом з'являються нові, більш ускладнені друкарські графічні техніки. При виготовленні книжкового знаку починають використовувати кольоровий друк в дві, три і більше друкарські дошки.

В Україні першими екслібрисами вважають книжкові знаки видатного художника та гравера Яна Зярнка (близько 1575, м. Львів – близько 1630). Він жив та працював на початку XVII ст. в Парижі, тому інформації про нього дуже мало. Ян Зярнка навчався у Кракові та у Львові (в майстерні Юзефа Вольфовича), потім в Італії. Митець жив за межами рідної України, але завжди був тісно пов'язаний з нею через родинні контакти та замовників. Він пишався своїм польським і українським походженням. На своїх книжкових знаках він зображував алегорії, портрети, створював сюжетні та релігійні композиції.

Український книжковий знак завжди був своєрідним явищем національної культури і мав давні мистецькі традиції. Досліджуючи історію українського екслібриса ми можемо простежити за розвитком художніх вподобань різних епох.

Початок XX ст., а саме 1920–1930-ті роки, в Україні проходили дуже інтенсивні зміни в соціальному житті країни. Після багатьох років заборон на розвиток національної культури та мови почалась нова епоха духовного відродження. Велике значення мало й те, що вперше в Україні була створена національна школа вищої художньої освіти. Стали з'являтись нові художні об'єднання. Все це сприяло інтенсивному розвитку мистецтва книжкового знаку в Україні. На нових мистецьких виставках стали експонуватись екслібриси художників-графіків, в яких відображались нові

національні ідеї та традиції в контексті розвитку світового мистецтва графіки малих форм. Такі відомі художники, як М. Жук, В. Кричевський, І. Мозолевський, І. Плещинський, Л. Хижинський активно працювали над створенням нового національного книжкового знаку.

Після періоду сталінського абсолютизму та придушення українського мистецтва, багато художників переїхали у Львів, Варшаву, Париж, Прагу, де і продовжили своє творче життя. До початку 60-х років ХХ ст. книжковий знак був майже відсутній на мистецьких виставках України. У 70-ті роки з'явилось Добровільне товариство любителів книги УРСР, яке стало активно займатись популяризацією та пропагандою екслібриса. Під їхнім керівництвом створюються об'єднання любителів книги та екслібриса у Києві (1963), Херсоні (1964), Харкові (1966), Дніпропетровську (1976), Сумах (1977). Саме з середини 60-тих років українські любителі книжкової графіки налагоджують тісні зв'язки з товариствами екслібристів країн Європи. У той же час стрімкому розвитку українського національного екслібрису заважав грубий ідеологічний тиск з боку керівних партійних органів. У 1973 році щойно надрукований тираж книги Ю. Ступака «Український екслібрис» було повністю знищено.

На початку 90-х років, з оголошенням незалежності, український екслібрис, як окремий вид міні-естампу, став активно розвиватися. Саме цей час вважається датою народження нового сучасного українського екслібрису. У мистецькому житті України з'явилось нове об'єднання художників та дослідників міні-естампу – Український екслібрис-клуб, який з 1994 року очолив відомий мистецтвознавець, художник та колекціонер Петро Нестеренко. Саме під його керівництвом популяризація мистецтва українського екслібриса піднялась на новий міжнародний рівень. Офіційно заснування клубу було визнано на XV Міжнародному конгресі екслібрисистів в італійському Мілані. З того часу українські митці стали членами багатьох європейських об'єднань екслібристів та почали отримувати запрошення на великі міжнародні виставки в Сполучених Штатах Америки, Європи та країнах Азії. Завдяки цим виставкам новий книжковий знак часів Незалежної України став відомим серед європейських країн, а потім і в усьому світі.

Екслібрис доби незалежності стрімко розвивається завдяки відсутності ідеологічної цензури. Український клуб екслібристів під керівництвом Петра Нестеренка провів більше тридцяти виставок в Україні та за її межами. За кордоном виставки пройшли в Мюнхені (1995, ФРН), Фредерікскхавні (1998, Королівство Данія), Лондоні (1999, Великобританія), у приміщенні Посольства Республіки Болгарії в Києві (2002), Лейпцигу (2003, ФРН), Празі (2019, ЧР). Шанувальники графіки малих форм в усьому світі змогли ознайомитись з представленими роботами українських графіків, що були надруковані в каталогах і які були представлені на кожну з цих виставок.

Український екслібрис-клуб також організовує ряд дуже престижних міжнародних виставок-конкурсів: «Жінка в екслібрисі» (Київ, 1993), «Релігій багато – Бог один» (Київ, 1994). На 10-ту річницю незалежності в Києві була проведена виставка «Міста і культура України в екслібрисі і малій графіці». На 90-річчя пам'яті Лесі Українки та 55-річчя Колодяжненського літературно-меморіального музею був організований міжнародний конкурс книжкових знаків «Леся Українка та родина Косачів в екслібрисі» (Колодяжне, 2003).

На початку XXI ст. екслібрис втратив свої початкові функції та став окремим видом графічного мистецтва. У цей час стрімко розвиваються графічні друкарські техніки. Замість дерева в гравюрі художники починають використовувати лінолеум та пластик, зростає кількість книжкових знаків виконаних в техніках глибокого друку – офорті та комп'ютерній графіці. Екслібриси стають більш ілюстративними, насиченими великою кількістю деталей. В останній час книжкові знаки є об'єктами колекціонування, ними обмінюються, продають, виставляють на тематичних виставках. Створюються музеї екслібриса, друкуються окремі журнали, присвячені новим книжковим знакам, проводяться міжнародні конференції та знімаються документальні фільми. Серед українських митців з'являються нові імена талановитих графіків: батько та син Пугачевські, майстри офорту львів'яни С. Храпов, С. Іванов, О. Денисенко, Р. Романішин та графік з Сєвєродонецька Б. Романов. Окремо хочеться відзначити творчі досягнення луганського майстра графіки міні-естампа К. Калиновича, який неодноразово ставав лауреатом найпрестижніших міжнародних виставок та конкурсів.

Останнім часом популярним стає портретне зображення відомих діячів науки та культури, ювілярів та власників екслібрисів. Портретні зображення ми можемо бачити в роботах киянина Г. Сергєєва, який створив багато ювілейних книжкових знаків: пам'яті скульптора Івана Кавалерідзе, оперного співака Василя Сліпака, актора Михайла Водяного, книжковий знак з портретом сучасника-ювіляра харків'янина Олексія Литвинова. Останній влучно описала відома дослідниця мистецтва українського екслібриса Ю. Каменецька – «Портретний образ, втілений у шрифтові та фонові елементи, задля створення експресивного і привабливого образу» (Каменецька, 2019: 42).

Хочеться окремо відзначити художню якість робіт, в тому числі і портретних екслібрисів, одеського художника Д. Беккера (1940–2022), в

активі якого більше тисячі екслібрисів, які виставлялись на різноманітних міжнародних виставках та отримали багато престижних нагород.

Окрема сторінка в створенні сучасного українського екслібриса належить Аркадію та Генадію Пугачевським, батьку та сину. А. Пугачевський був маловідомим на Батьківщині, але його міжнародний авторитет був дуже великим. Він приймав участь у п'ятдесяти масштабних міжнародних виставках та вісімнадцять разів отримував вищі нагороди. Його ім'я добре відомо шанувальникам екслібрису в Європі, США та Японії.

Зазначимо, що за роки незалежності художники звертають увагу на історію України, національну ідентичність, створюють нові парадигми та канони.

Сучасний книжковий знак стає все більш самостійним художнім твором і має високохудожню та історичну цінність. Якісно зроблений екслібрис розглядається як самостійна графічна мініатюра, має свою художню цінність та є предметом колекціонування в багатьох країнах світу. За творчими успіхами українських художників з великим інтересом спостерігають шанувальники графіки міні-естампу в усьому світі.

Висновки. Значні досягнення українських майстрів графіки малих форм високо оцінені не тільки в нашій країні а й на різноманітних міжнародних виставках та відмічені призами та дипломами. Українські майстри екслібрису увійшли в еліту світового мистецтва та продовжують знайомити міжнародну спільноту з історичною Україною, її видатними діячами та багатими культурними традиціями через книжкові знаки, виконані на найвищому професійному рівні. Багато українських художників є членами престижних творчих об'єднань, беруть участь у конгресах та організовують персональні виставки в багатьох країнах. Висока майстерність та професіоналізм сприяють популяризації українського образотворчого мистецтва та поширенню української школи книжкового знаку на всіх зарубіжних арт-платформах. Тема українського екслібрису може мати продовження у більш детальних дослідженнях сучасного періоду його розвитку, а саме періоду незалежності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каменецька Ю. Мистецтво портрета в сучасному українському екслібрисі. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2019. Вип. 42. С. 90.
2. Кузьменко О. Екслібрис як складова у вивченні книжкової графіки: методичний посібник. Суми, 2011. 100 с.
3. Нестеренко П. Історія українського екслібриса. Київ: Темпора, 2010. 328 с., іл.
4. Український книжковий знак XIX–XX століть. *Каталог колекції Степана Давимуки*: у 3 т./ НАН України ім. В. Стефаника; упоряд. і авт. вступ. част. Л. Купчинська; наук. ред. Л. Сніцарчук. Львів: Апріорі, 2017. Т. І. А–Д; Т. ІІ. Е–О; Т. ІІІ. П–Я. Додаток. 672 с., іл.
5. Майстри книжкових знаків України. Василь Лопата: Комплект з 11 кольорових екслібрисів / упоряд. і авт. тексту П. В. Нестеренко. Київ: Добровільне товариство любителів книги УРСР, 1989.
6. Нестеренко П. Шевченкіана в екслібрисі: 1917–2017. 205-річчю від дня народження присвячується. Київ: Криниця, КВІЦ, 2019. 304 с.
7. Романенкова Ю. Творчий доробок Аркадія Пугачевського як іміджеформуючий фактор сучасної української друкованої графіки в контексті світового арт-простору. Народознавчі зошити. 2021. № 5. С. 1234–1246.
8. Кольорові гравюри, екслібриси та акварелі: мистецтво Аркадія та Геннадія Пугачевських. Вікіпедія. URL: https://pugachevsky.com.ua/arkady/browse/bookplate (дата звернення 27.06.2024)

REFERENCES

1. Kamenetska, Yu. (2019). Mystetstvo portreta v suchasnomu ukrainskomu ekslibrysi [The art of portraiture in a modern Ukrainian bookplate]. Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv, 42. 90. [in Ukrainian].
2. Kuzmenko, O. (2011). Ekslibrys yak skladova u vyvchenni knyzhkovoi hrafiky [Bookplate as a component in the study of book graphics]. Metodychnyi posibnyk, Sumy. 100. [in Ukrainian].
3. Nesterenko, P. (2010). Istoriia ukrainskoho ekslibrysa [The history of the Ukrainian bookplate]. Kyiv: Tempora. 328 s., il. [in Ukrainian].
4. Ukrainskyi knyzhkovyi znak XIX–XX stolit. (2017). [Ukrainian book mark of the XIX–XX centuries]. Kataloh kolektsii Stepana Davymuky: u 3 t./ NAN Ukrainy im. V. Stefanyka; uporiad. i avt. vstup. chast. L. Kupchynska; nauk. red. L. Snitsarchuk. Lviv: Apriori, T. I. A–D; T. II. E–O; T. III. P–Ia. Dodatok. 672 s., il. [in Ukrainian].
5. Maistry knyzhkovykh znakiv Ukrainy. Vasyl Lopata. (1989). [Masters of book marks of Ukraine. Vasyl Lopata]. Komplekt z 11 kolorovykh ekslibrysiv / uporiad. i avt. tekstu P. V. Nesterenko. Kyiv: Dobrovilne tovarystvo liubyteliv knyhy URSR. [in Ukrainian].
6. Nesterenko, P. (2019). Shevchenkiana v ekslibrysi: 1917–2017. 205-richchiu vid dnia narodzhennia prysviachuietsia [Shevchenkian in bookplate: 1917–2017. Dedicated to the 205th anniversary of his birth]. Kyiv: Krynytsia, KVITs. 304. [in Ukrainian].
7. Romanenkova, Yu. (2021). Tvorchyi dorobok Arkadiia Puhachevskoho yak imidzheformuiuchyi faktor suchasnoi ukrainskoi drukovanoi hrafiky v konteksti svitovoho art-prostoru [Arkady Pugachevsky's creative work as an image-forming factor of modern Ukrainian printed graphics in the context of the world art space]. Narodoznavchi zoshyty, 5, 1234–1246. [in Ukrainian].
8. Kolorovi hraviury, ekslibrysy ta akvareli: mystetstvo Arkadiia ta Hennadiia Puhachevskykh [Color engravings, bookplates and watercolors: Art of Arkady and Gennady Pugachevsky]. Vikipediia. URL: https://pugachevsky.com.ua/arkady/browse/bookplate (access date 06/27/2024). [in Ukrainian].

УДК 766:7.04:355
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-13

Андрій СТРУС,
orcid.org/0009-0008-4691-0647
аспірант кафедри дизайну та основ архітектури
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) strus2000a@gmail.com

КОМУНІКАТИВНІ ТА ВІЗУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ У ДИЗАЙНІ ПЛАКАТУ ВОЄННОГО ЧАСУ

У статті розглянуто проблематику плакату як засобу комунікації та формування громадської думки у час збройних конфліктів та виявлено співвідношення застосування візуальних та комунікативних стратегій для забезпечення ефективної комунікації. Досліджено ключові елементи дизайну, які сприяють формуванню емоційного відгуку у глядача та увиразнено взаємозв'язок між образотворчими та комунікативними елементами, для результативної комунікації. На основі аналізу відомих плакатів різних воєнних періодів, визначаються загальні тенденції та ефективні прийоми, що використовувалися для досягнення комунікативних цілей. Мета статті полягає у комплексному аналізі візуальних та комунікативних стратегій у дизайні воєнного плакату та визначенні таких принципів та методів, які забезпечать дієву комунікацію через синтез повідомлення та образу. Чітка та результативна комунікація у воєнний час є одним із факторів забезпечення соціальної єдності та мобілізації населення. Ефективні воєнні плакати здатні підвищити моральний дух, надихнути на патріотичні дії та підтримати необхідну суспільну згоду у критичні моменти історії. У статті здійснено спробу виявити ключові фактори, які сприяють досягненню цих цілей за рахунок балансу застосування візуальних та комунікативних стратегій у дизайні плаката. У ході дослідження було виявлено основні засоби комунікативного дизайну задля передачі інформаційного посилу (ідейний зміст, текст, символи, вербальні елементи) та візуального дизайну задля формування естетично привабливого повідомлення (зображення, кольорова гама, композиція). Взаємодія цих засобів через синергію, баланс та адаптивність забезпечує досягнення основних комунікативних цілей воєнного плакату – зміцнення духу та патріотичного настрою військових та населення, мобілізація та фінансова допомога, глорифікація та моральна підтримка, підвищення обізнаності цивільного населення і загалом, формування громадської думки.

Ключові слова: *плакат, воєнний час, візуальний дизайн, комунікативний дизайн, комунікація, інформація, образ, ідея.*

Andrii STRUS,
orcid.org/0009-0008-4691-0647
PhD student at the Department of Design and Fundamentals of Architecture
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) strus2000a@gmail.com

VISUAL AND COMMUNICATIVE STRATEGIES IN WARTIME POSTER DESIGN

The article examines the problem of the poster as a means of communication and formation of public opinion during armed conflicts and reveals the relationship between the use of visual and communicative strategies to ensure effective communication. The key design elements that contribute to the formation of the viewer's emotional response have been studied and the relationship between visual and communicative elements for effective communication has been highlighted. Based on the analysis of famous posters of different war periods, general trends and effective techniques used to achieve communicative goals are determined. The purpose of the article is a comprehensive analysis of visual and communicative strategies in the design of a war poster and the determination of such principles and methods that will ensure effective communication through the synthesis of message and image. Clear and effective communication in wartime is one of the factors for ensuring social unity and mobilizing the population. Effective war posters can boost morale, inspire patriotic action, and support the necessary social consensus at critical moments in history. The article attempts to identify key factors that contribute to achieving these goals through a balance of visual and communicative strategies in poster design. In the course of the study, the main means of communicative design for the transmission of an informational message (conceptual content, text, symbols, verbal elements) and visual design for the formation of an aesthetically attractive message (images, color scheme, composition) were identified. The interaction of these means through synergy, balance and adaptability ensures the achievement of the main communicative goals of the military poster – strengthening the spirit and patriotic mood of the military and the population, mobilization and financial assistance, glorification and moral support, raising the awareness of the civilian population and, in general, the formation of public opinion.

Key words: *poster, wartime, visual design, communication design, communication, information, image, idea.*

Постановка проблеми. Плакат завжди виконував роль потужного засобу масової комунікації, особливо під час військових конфліктів. Він слугував інструментом для мобілізації населення, підвищення морального духу, пропаганди та передачі важливої інформації. Воєнний плакат поєднує в собі візуальні та комунікативні стратегії, які мають за мету впливати на свідомість та емоції людей, викликати у них певні дії або підтримувати визначені настрої. В умовах війни плакат стає одним з основних засобів оперативного інформування населення та формування суспільної думки. Він відображає ключові ідеї, ідеали та цінності, які необхідні для підтримки національної єдності та моральної стійкості. Успішний воєнний плакат здатний залучити увагу, викликати емоційний відгук, проінформувати та мотивувати людей до конкретних дій, таких як приєднання до армії, підтримка оборонних заходів, збереження ресурсів або інша корисна діяльність для фронту. Дослідження візуальних та комунікаційних стратегій у дизайні воєнного плакату є важливим для розуміння того, як засоби масової комунікації можуть бути використані для підтримки та зміцнення суспільства в критичні моменти та які засоби та методи є у цьому процесі найбільш дієвими.

Аналіз досліджень. Плакат як засіб комунікації спорадично стає об'єктом наукового інтересу сучасних дослідників. Інтерпретація ідейних та формальних характеристик плаката дозволяє уточнити особливості комунікативних підходів та розширити проектний інструментарій візуальних засобів. Проблематика комунікативного потенціалу плаката та його формальних характеристик розглядається у працях дослідників О. Мельник та В. Штеця (2019); О. Гладун (2019); М. Пучкова (2022), Н. Коваль (2014); художньо-проектні засоби у дизайні плакату досліджують Ю. Сосницький (2024), О. Залевська (2019; 2020), О. Гладун (2010) та ін. Формування воєнних плакатів з позиції історичних контекстів, візуальної пропаганди та культурної пам'яті вивчають науковці О. Маєвський (2016), Дж. Ауліх (2007), І. Коляда (2012), С. Орлик (2021). Водночас, проблема художньо-образного вирішення та комунікативного потенціалу воєнного плакату у контексті не лише національних шкіл, але й загалом, з позиції проектних підходів залишається не вирішеною. Цей напрям досліджень у перспективі сформує наукову базу для розуміння впливу візуальної комунікації, здійсненої у формі плаката, на колективну свідомість у складних геополітичних реаліях.

Мета статті полягає у комплексному аналізі візуальних та комунікативних стратегій у дизайні воєнного плакату та визначенні таких принципів та методів, які забезпечать дієву комунікацію через синтез повідомлення та образу.

Виклад основного матеріалу. У періоди значних історичних подій, політичних змін та соціокультурних перетворень візуальна комунікація, зокрема плакат, набуває особливого значення як засіб вираження ідей та впливу на громадську свідомість, а також, як факт формування колективної пам'яті. Воєнні плакати з'явилися у різні епохи, а починаючи з часів Першої світової війни вони стали основним засобом мобілізації та пропаганди. Під час Другої світової війни плакати продовжували відігравати важливу роль, відображаючи не лише національні, але й міжнародні ідеологічні конфлікти. Історія показує, що і після Другої світової війни протягом усього XX ст. й у перші десятиліття XXI ст. збройна агресія спорадично виникає у різних географічних та політичних точках світу. Варто відмітити, що незмінним супутником цієї збройної агресії залишається агресія інформаційна – засоби масової інформації та різні комунікаційні канали чинять суттєвий вплив на суспільну думку та можуть бути розцінені як потужний інструмент маніпуляції та пропаганди. Цей аспект є невід'ємною часткою розвитку інформаційних технологій, відтак, комунікативні можливості усіх медійних продуктів можуть бути розглянуті як суттєві засоби впливу на формування громадської свідомості. Плакат – традиційно статична друкована форма також залишається сьогодні елементом інформаційного впливу, але часто набуває дещо інших формальних характеристик, мігруючи у цифрове середовище. Водночас, цей аспект не змінює основного призначення плакату – донесення важливих повідомлень та впливу на громадську свідомість.

Задекларована тема статті потребує роз'яснення терміну «стратегія» у контексті дизайну воєнного плаката. Усталене розуміння поняття «стратегія» визначає її як «спосіб дій, поведінки кого-небудь» (Стратегія). Це, також, ефективне використання наявних ресурсів для досягнення певної мети. У даній статті ми використовуємо поняття «стратегія» для вияву планомірного підходу до досягнення конкретних комунікативних цілей у дизайні воєнного плакату з використанням комунікативних підходів та візуальних елементів. Відтак, під комунікативними стратегіями ми розуміємо сукупність методів і прийомів, спрямованих на ефективну передачу повідомлення до аудиторії, забезпечення його зрозумілості, переконливості та емоційного впливу. Дослідник візуальної комунікації та автор книги «Візуальна комунікація:

зображення з повідомленнями» П. Лестер розглядаючи принципи та стратегії ефективного візуального спілкування піднімає питання щодо різної дії повідомлень – одні залишаються в пам'яті, а інші забуваються. Візуальні повідомлення, які залишаються в пам'яті мають найбільшу силу інформувати, навчати та переконувати за рахунок відповідних ідейних та візуальних підходів (Lester, 2014). Дослідниця К. Буко у праці «Візуальне громадянство» показує, як поширюється та діє візуальна форма спілкування на політичні на соціальні теми та розглядає концепції візуальних підходів до формування комунікації (Bouko, 2023). Комунікативні стратегії у дизайні воєнного плакату можуть включати такі елементи як чіткість та зрозумілість повідомлення, лаконічність, персоніфікація звернення, прямі заклики та контактні гасла, емоційний вплив, символізм та метафоричність ідеї; інформаційна насиченість та структурування інформації; культурна адаптація до аудиторії та локалізація змісту. Використання особистих звернень, таких як «Ти» або «Ви», щоб створити відчуття особистої відповідальності та залучення; персонажі, які дивляться прямо на глядача; розрахунок на сильний емоційний вплив; врахування культурних особливостей цільової аудиторії та використання культурно значущих символів, образів та ідей, що резонують з конкретною аудиторією загалом формують дієву комунікативну стратегію при трансляції повідомлення.

Під візуальними стратегіями ми розуміємо застосування певних методів та прийомів, що спрямовані на створення ефективних дієвих зображень, які привертають увагу, викликають емоційний відгук та формують необхідне ставлення до представлених ідей. Тобто, метою візуальної стратегії у формуванні плакату є створення виразної графічної форми-образу, що відповідає за естетичну складову плакату, робить його привабливим в очах глядача. Ця форма-образ, навантажена конотативною інформацією, дозволяє глядачу проводити асоціації зі змістом зображення. Дослідниця О. Гладун вважає, що емоційна дія плакату формується саме через зображення, за допомогою форми та кольору, а не гасла, і що вищий ступінь емоційного захоплення, тим вищий ступінь дії плаката (Гладун, 2019 : 145). Дослідник Ю. Сосницький доводить, що найбільш ефективними інструментами соціальної пропаганди в плакаті є колір, форма, композиція, а також, використання символів, гіпербол та контрасту (Сосницький, 2024 : 202). Формування візуальної стратегії плакату зумовлює у першу чергу пошук та створення художнього образу. Художній образ забезпечує загальний контекст, емоційний резонанс та графічний наратив, він може бути метафоричним, символічним або реалістичним, спрямованим на передачу основного повідомлення. А його візуальну форму забезпечує графічне зображення – конкретні візуальні елементи, що формують видиму частину плаката та безпосередньо впливають на його естетику та сприйняття. Відтак, графічне зображення та відповідні стильові прийоми його формування; типографіка; іконографія та символіка; візуальний наратив; психофізичні характеристики кольору а також, узгоджена робота композиційних засобів (гармонія, рівновага, підпорядкування, пропорційність, єдність) забезпечують реалізацію візуальної стратегії в плакаті. Відмітимо, що дієвість плакату буде забезпечена лише у тому випадку, коли буде досягнуто єдності та ідеального балансу між візуальною та комунікативною стратегіями.

Воєнна тематика несе суттєве образне та змістове навантаження. Типологія воєнного плакату включає досить широкий діапазон різноманітних жанрів, які відображають ідеологічні, політичні та соціальні аспекти епохи. До основних типів воєнного плакату можна віднести: патріотичний, мобілізаційний, глорифікаційний, економічний (фінансовий), рекрутський, сатиричний, ідеологічний, плакат-застереження тощо. Вони виконують конкретні функції для результативного впливу на суспільну думку та формуються певним візуально-тематичним сценарієм який визначається історико-політичними подіями та національними особливостями (Струс та Мельник, 2023 : 111).

У даній статті розглянемо проблематику співвідношення комунікативних та візуальних стратегій на прикладі рекрутських плакатів, що призначені для залучення нових солдатів до збройних сил. Такий тип плакатів містить заклики до громадян вступити до армії, часто підкреслюючи патріотичні мотиви, громадянський обов'язок, героїчні ідеали, або ж демонструючи складні можливі наслідки воєнних зі слабкою армією. Одні з найбільш відомих плакатів такого типу, створені у період глобального світового конфлікту – Першої світової війни, закликають приєднатись збройних сил та стали іконічними як у графічному дизайні так і у візуальній культурі загалом. Британський плакат Альфреда Літа із зображенням воєнного міністра лорда Горація Кітченера про вербування добровольців до армії «Твоя країна тебе потребує» (1915) надихнув три мільйони людей до вступу до британської армії ще до оголошення загального військового обов'язку у 1916 р. Вплив плакату був настільки результативним, що він став прообра-

зом для великої кількості плакатів у різних країнах, зокрема, через два роки, коли США вступили у війну, з'являється плакат Джеймса Монтгомері Флегга із зображенням дядька Сема «Я хочу, щоб ти був у армії США» (1917).

Комунікативна стратегія плакатів формується головною ідеєю – особисте звернення до глядача, що реалізується словом «Ти», змушує не просто зупинити погляд на плакаті, але формує відчуття прямого залучення та особистої відповідальності. У цих плакатах також враховані національні особливості цільової аудиторії за рахунок використання культурно значущих символів. У британському плакаті образ лорда з елементами національної символіки легко знаходять свого глядача та дає розуміння, що звернення іде саме до британської аудиторії. Образ дядька Сема (персоніфікованого символу Сполучених Штатів Америки, сформованого ще у XIX ст.) у плакаті Дж. М. Флегга також безпомилково визначає свою аудиторію. Оскільки дядько Сем також сприймається як символ американського уряду, або «совісті нації», апеляція до його образу в рекрутському плакаті є цілком обґрунтована та дуже дієва. Тобто наголос на ідеї, що резонує з конкретною аудиторією формує ефективну комунікативну стратегію при трансляції повідомлення.

Візуальна стратегія даних плакатів формується відповідним до головної ідеї зображенням. Пряме звернення найкраще передає домінуючий композиційний та формальний акцент – один центральний образ, який дивиться прямо у вічі глядача, доповнений текстом з прямим зверненням має сильний психологічний та емоційний вплив. У обидвох випадках головний художній образ плаката формує загально відома поважна особа, людина, яка втілює силу, авторитет та національну ідею. Ці художні образи використовують сильний візуальний емоційний елемент – погляд та жести персонажів. У британському плакаті лорд Кітченер вказує на глядача пальцем формуючи відчуття невідворотності візуального та комунікативного контакту. У американській версії плакату періоду Першої світової війни дядько Сем був зображений з руками, впертими у боки, відтак, ефект був не такий сильний як очікувалося, оскільки така поза не дає чіткого посилу конкретній людині-глядачу, а сприймається більш загально. Загальновідома версія плакату, де дядько Сем вже вказує пальцем на глядача, з'явилась у період Другої світової війни і вже у цьому візуальному форматі стала іконічною у історії графічного дизайну (Meggs, 1998 : 283). Це порівняння двох плакатів показує, як єдина комунікативна стратегія може бути дієвою чи менш дієвою маючи одну ніби не суттєву відмінність. Композиційне та кольорове вирішення плакатів загалом мають багато спільних рис. Обидва плакати використовують симетричну композицію з центральним розташуванням головного образу. Це допомагає сфокусувати увагу глядача на важливому елементі плакату. Відсутність зайвих деталей робить плакат більш зрозумілим і легко сприйнятним, акцентуючи увагу на основному повідомленні. Використання контрастних кольорів (наприклад, червоного, білого та синього) у плакаті з дядьком Семом підсилює його патріотичний характер та привертає увагу. У британському плакаті кольори більш стримані, але достатньо контрастні, щоб виділити головний образ та текст. Текстові елементи обох плакатів, зокрема, гасла «Your Country Needs YOU» та «I Want YOU for U.S. Army» розміщені таким чином, щоб бути легко помітними та зрозумілими. Використання великих літер та чітких шрифтів підсилює вплив повідомлення, роблячи його добре читабельним на відстані.

Сучасний графічний дизайн трактують як комунікаційний, якщо він орієнтований на здійснення масової комунікації. При цьому візуальні вирішення вже не є метою, а стратегічним засобом досягнення комунікативної мети. Аналіз воєнних плакатів доводить об'єктивність такої тези. Візуальні рішення тут слугують засобом передачі стратегічного повідомлення, що сприяє досягненню загальної мети – впливу на свідомість та поведінку аудиторії.

Висновки. Аналіз візуальних та комунікативних стратегій у дизайні воєнних плакатів дозволив глибше зрозуміти механізми впливу на суспільну свідомість у кризових ситуаціях. Основними стратегіями комунікативного дизайну задля передачі інформаційного посилу у плакаті визначено ідейний зміст, зрозумілість повідомлення, лаконічність, персоніфікація звернення, прямий заклик та контактні гасла, емоційний вплив, символізм ідеї, інформаційна насиченість та структурування інформації, культурна адаптація до аудиторії та локалізація змісту. Реалізацію візуальної стратегії в плакаті забезпечують графічне зображення, типографіка, іконографія та символіка, візуальний наратив, колір, композиційні засоби. Ефективне поєднання комунікативних послань та візуальних образів у плакатах може суттєво посилити емоційний та психологічний вплив на аудиторію. Дослідження цих стратегій є важливим для розробки нових підходів до створення інформаційних кампаній, які відповідають сучасним викликам і потребам суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладун О. Плакат як візуально-комунікативна практика: місце і роль. *Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 вересня 2019 р.). Херсон: ХНТУ, 2019. С. 143-145.
2. Гладун О. Тенденції української візуально-графічної комунікації: Емоційний і змістовий аспект. *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні,* 2010, Вип. 6. С. 49-58.
3. Залевська О. Проектно-художні засоби українського плаката доби постмодернізму : дис. … канд. мист. 17.00.07. ХДАДМ. Харків, 2019.
4. Коваль Н. Еволюція форми плаката як засобу графічної комунікації. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2014. № 3 (77). С. 255-260.
5. Коляда І., Маєвський О. Національні образи в українському плакаті періоду Другої світової війни. *Історія в школі.* 2012. № 5-6. С. 1–4.
6. Маєвський О. Політичний плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр.: дис. … канд. іст. наук. 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. Київ, 2016.
7. Мельник О., Штець В. Комунікативні концепції та технологічні інновації у дизайні сучасного плакату. Культура і сучасність : альманах. Київ: НАККіМ, Міленіум, 2019. № 1. С.124-129.
8. Мирошниченко М., Дубрівна А. Особливості побудови візуальної комунікації у дизайні плакату. *Технології та дизайн*. 2020. Вип. 4 (37). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2020_4_8 (дата звернення 22.06. 2024).
9. Орлик С. Плакати і листівки у пропаганді облігацій військових позик в російській імперії в роки першої світової війни. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація,* 2022. 1 (13), С. 208-228.
10. Пучков М. Поняття «художня система» у візуальній культурі та кіноплакат як феномен суспільно-культурної комунікації (До постановки проблеми). *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*, 2022, Вип. 18. С. 106-113.
11. Стратегія. Великий тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F (дата звернення 22.06. 2024).
12. Сосницький Ю. Використання кольору, форми та композиції для створення ефективного художнього образу в соціальному плакаті. Український мистецтвознавчий дискурс, 2024. № 1. С. 195-203.
13. Струс А., Мельник О. Плакат як засіб комунікації у контексті воєнних подій XX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2023. № 70, Т.2. С. 107-112.
14. Aulich J. War Posters: Weapons of Mass Communication. London: Imperial War Museum; New York: Thames and Hudson, 2007. 256 p.
15. Bouko C. Visual Citizenship. Communicating political opinions and emotions on social media. New York: ImprintRoutledge, 2023.
16. Lester P. M. Visual communication: images with messages. Boston: Wadsworth/Cengage. URL: https://archive.org/details/visualcommunicat0006lest/page/n9/mode/2up (дата звернення 22.06. 2024).
17. Meggs Ph. A History of Graphic Design. NJ: John Wiley and Sons. 1998. 623 p.

REFERENCES

1. Hladun, O. (2019). Plakat yak vizualno-komunikatyvna praktyka: mistse i rol [The poster as a visual-communicative practice: place and role]. Innovatsiini kulturno-mystetski aspekty v suchasnii kartyni svitu. Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (11-13 veresnia 2019 r.). Kherson: KhNTU, 2019. P. 143-145 [in Ukrainian].
2. Hladun, O. (2010).Tendentsii ukrainskoi vizualno-hrafichnoi komunikatsii: Emotsiinyi i zmistovyi aspekt [Trends of Ukrainian visual and graphic communication: Emotional and content aspect]. Suchasni problemy khudozhnoi osvity v Ukraini, 6. P. 49-58 [in Ukrainian].
3. Zalevska, O. (2019). Proektno-khudozhni zasoby ukrainskoho plakata doby postmodernizmu [Design and artistic means of the Ukrainian poster of the postmodern era]: thesis Ph.D. Kharkiv. [in Ukrainian].
4. Koval, N. (2014). Evoliutsiia formy plakata yak zasobu hrafichnoi komunikatsii [The evolution of the poster form as a means of graphic communication]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. 3 (77). P. 255-260 [in Ukrainian].
5. Koliada, I., Maievskyi, O. (2012). Natsionalni obrazy v ukrainskomu plakati periodu Druhoi svitovoi viiny [National images in the Ukrainian poster of the Second World War period]. Istoriia v shkoli. № 5-6, P. 1–4 [in Ukrainian].
6. Maievskyi, O. (2016). Politychnyi plakat i karykatura yak zasoby ideolohichnoi borotby v Ukraini 1939–1945 rr. [Political poster and caricature as means of ideological struggle in Ukraine 1939–1945]: thesis Ph.D. Kyiv. 311 p. [in Ukrainian].
7. Melnyk O., Shtets V. (2019). Komunikatyvni kontseptsii ta tekhnolohichni innovatsii u dyzaini suchasnoho plakatu [Communicative concepts and technological innovations in modern poster design]. Kultura i suchasnist : almanakh. Kyiv: NAKKiM, Milenium. 1. P.124-129 [in Ukrainian].
8. Myroshnychenko, M., Dubrivna, A. (2020). Osoblyvosti pobudovy vizualnoi komunikatsii u dyzaini plakatu. Tekhnolohii ta dyzain [Features of building visual communication in poster design]. 4 (37). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2020_4_8
9. Orlyk, S. (2022). Plakaty i lystivky u propahandi oblihatsii viiskovykh pozyk v rosiiskii imperii v roky pershoi svitovoi viiny [Posters and leaflets in the propaganda of war loan bonds in the Russian Empire during the First World War]. Society. Document. Communication. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia, 1(13), 208-228 [in Ukrainian].

10. Puchkov, M. (2022). Poniattia «khudozhnia systema» u vizualnii kulturi ta kinoplakat yak fenomen suspilno-kulturnoi komunikatsii (Do postanovky problemy) [The concept of "artistic system" in visual culture and the movie poster as a phenomenon of social and cultural communication (To the statement of the problem)]. MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia. 18. P. 106-113 [in Ukrainian].

11. Stratehiia [Strategy]. Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F

12. Sosnytskyi, Yu. (2024). Vykorystannia koloru, formy ta kompozytsii dlia stvorennia efektyvnoho khudozhnoho obrazu v sotsialnomu plakati [Using color, shape and composition to create an effective artistic image in a social poster]. Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs. № 1. P. 195-203 [in Ukrainian].

13. Strus, A., Melnyk, O. (2023). Plakat yak zasib komunikatsii u konteksti voiennykh podii XX st. [The poster as a means of communication in the context of military events of the 20th century]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 70, T.2. P. 107-112 [in Ukrainian].

14. Aulich, J. (2007). War Posters: Weapons of Mass Communication. London: Imperial War Museum; New York: Thames and Hudson. 256 p.

15. Bouko, C. (2023). Visual Citizenship. Communicating political opinions and emotions on social media. New York: ImprintRoutledge.

16. Lester, P. M. (2014). Visual communication: images with messages. Boston: Wadsworth/Cengage. URL: https://archive.org/details/visualcommunicat0006lest/page/n9/mode/2up (дата звернення 22.06. 2024).

17. Meggs, Ph. (1998). A History of Graphic Design. NJ: John Wiley and Sons. 623 p.

УДК 78.071Хільєр: 781.68:78.071.1Пярт:78.036(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-14

Назарій ТАРАСЕНКО,
orcid.org/0009-0004-7797-306X
творчий аспірант кафедри хорового диригування
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) nazarii.tarasenko@gmail.com

ПОЛ ХІЛЬЄР ЯК ІНТЕРПРЕТАТОР ТВОРІВ АРВО ПЯРТА: РЕКОНСТРУКЦІЯ СТРАТЕГІЇ ДИРИГЕНТА

Стаття присвячена роздумам над монографією Пола Хільєра – англійського диригента, керівника Hilliard Ensemble, який був виконавцем багатьох творів Арво Пярта. В 70-ті роки минулого століття його музика була ще досить маловідомою, особливо для західного культурного середовища. П. Хільєр, йдучи на певний ризик, став вводити у концертні програми твори естонського композитора, тому згодом ця музика завоювала широку слухацьку аудиторію. На основі свого досвіду взаємодії з творчістю А. Пярта, а також особистого спілкування з композитором, у 1995 році П. Хільєр випустив монографію «Arvo Pärt», яка стала першим дослідження, де стиль tintinnabuli знайшов своє теоретичне обґрунтування. Окрім цього, в його праці міститься аналіз багатьох творів композитора та викладено власні спостереження над творчим процесом.

Метою статті є реконструкція інтерпретаційної стратегії Пола Хільєра щодо творів Арво Пярта. Трактована широко, дана стратегія може бути застосована не лише по відношенню до музики естонського композитора, але і до творів інших сучасних авторів. У статтю введено поняття «інтерпретаційна стратегія», яка повинна розумітися як конкретизація поняття «стратегія» в умовах музичного виконавства. На основі аналізу шляху до осмислення і виконання музики А. Пярта представлено три етапи процесу опанування нової музики диригентом. Першим етапом має стати творча інтенція – образ, який являється ідеальним уявленням про те як повинен звучати той чи інший твір. Другий етап ставить за мету віднайти у власному слухацькому/виконавському музичному досвіді ті опори, які були б співзвучними до обраного твору. Завданням заключного етапу являється перенесення віднайдених асоціацій на конкретні виконавські ресурси.

Виявлено, що для П. Хільєра початковим етапом пізнання творчості А. Пярта став образ «сяючої порожнечі», який в процесі співставлень із власним виконавським досвідом поступово конкретизувався. В результаті ним було виокремлено чотири асоціації, які допомогли конкретизувати початкову інтенцію у площину слухових орієнтирів: православна традиція, традиція дзвонів, мінімалізм та старовинна музика. Серед виконавських засобів П. Хільєром акцентується увага на значенні тиші в партитурах А. Пярта та співвідношенні динаміки у двох складових музичної тканини – tintinnabuli-голосу та основної мелодичної лінії.

Таким чином опис алгоритму інтерпретаційної стратегії диригента по відношенню до нової музики поряд із матеріалом на якому він опрацьовується (твори tintinnabuli А. Пярта, які в українському музикознавстві не отримали широкого висвітлення) зумовлюють актуальність і практичну користь даного дослідження.

Ключові слова: *творчість Арво Пярта, tintinnabuli, диригентська стратегія, творчість Пола Хільєра, інтерпретація хорового твору, сучасна музика.*

Nazarii TARASENKO,
orcid.org/0009-0004-7797-306X
Creative Postgraduate Student at the Choral Conducting Department
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) nazarii.tarasenko@gmail.com

PAUL HILLIER AS AN INTERPRETER OF THE WORKS OF ARVO PÄRT: RECONSTRUCTION OF THE CONDUCTOR'S STRATEGY

The article is dedicated to reflections on the monograph of Paul Hillier, an English conductor, and head of the Hilliard Ensemble, who performed many of Arvo Pärt's works. In the 70s of the last century, his music was still quite unknown, especially in the Western cultural community P. Hillier, taking a certain risk, began to introduce the works of the Estonian composer into concert programs, so later this music won a wide listening audience. Based on his experience of interaction with the work of A. Pärt and personal communication with the composer in 1995 P. Hillier published the book «Arvo Pärt», which became the first study in which the tintinnabuli style found its theoretical foundation. In addition, his work contains an analysis of many of the composer's works and his observations on the creative process.

Our article's purpose is to reconstruct Paul Hillier's interpretive strategy in relation to the music of Arvo Pärt, which is proposed to be considered broadly and applied not only to the works of A. Pärt, but also to new music. The article introduces the concept of «interpretive strategy», which should be understood as a specification of the concept of

«strategy» in the context of musical performance. Based on the analysis of the path of understanding and performance of A. Pärt's music, three stages of the process of mastering new music by a conductor are presented. The first stage should be a creative intention – an idea that is a perfect image of how a particular work should sound. The second stage aims to find in one's own listening/performing musical experience those supports that would be consonant with the chosen work. The task of the final stage is to transfer the found associations to specific executive resources.

It was discovered that for P. Hillier, the initial stage of learning about A. Pärt's work was the image of a «luminous emptiness», which gradually became more concrete in the process of comparisons with his own performance experience. In the rest, he singled out four associations: the Orthodox tradition, the tradition of bells, minimalism and ancient music. Among the performance tools, P. Hillier emphasizes the importance of silence in the scores of A. Pärt and the relationship of dynamics in the two components of the musical fabric - the tintinnabuli voice and the main melodic line.

Thus, the description of the algorithm of the conductor's interpretive strategy concerning new music along with the material on which it is worked (the works tintinnabuli of A. Pyart, which have not received wide coverage in Ukrainian musicology) determines the relevance and practical benefit of this study.

Key words: *the works of Arvo Pärt, tintinnabuli, conductor's strategy, the works of Paul Hillier, interpretation of a choral piece, modern music.*

Постановка проблеми. Виконання творів сучасної музики було і залишається складним і відповідальним завданням сучасних музикантів, оскільки воно передбачає, з одного боку, високий рівень виконавської майстерності, а з іншого, залучення дослідницької складової, яка передбачає вивчення закономірностей композиторського стилю того чи іншого автора в певному творі. Попри те, що технік композицій і виконавських засобів в сучасній музиці існує велика кількість, для виконавця є важливим зрозуміти загальну логіку дій по відношенню до кожного твору, що написаний сучасними музичними засобами. Важливою задачею є випрацювання універсального алгоритму, який би описував логіку дій диригента, котрий береться за виконання незнайомої йому і слухацькій аудиторії музики, до якої ще не склалося усталеного еталону сприйняття та виконавської традиції. В українському музикознавчому просторі не існує такого дослідження, в якому б подібний алгоритм виконавських дій диригента-хормейстера по відношенню до нового твору був зафіксований. Тому дана розвідка покликана заповнити існуючу прогалину і сформулювати цей алгоритм на прикладі аналізу творчої співпраці англійського диригента Пола Хільєра з Арво Пяртом, яка відображена у монографії П. Хільєра. Звернення до творів естонського композитора також вирішує певну проблему, оскільки техніка композиції А. Пярта, зокрема в його хорових творах a cappella, не була достатньо описана в українському музикознавстві. Таким чином і виконавсько-теоретична проблема (опис алгоритму стратегії диригента), і матеріал на якому вона опрацьовується є новими і корисними для української аудиторії музикантів.

Аналіз досліджень. Першим, хто глибоко дослідив tintinnabuli-стиль А. Пярта став англійський диригент Пол Хільєр. Шлях осмислення музики композитора зафіксований у його монографії (Hillier, 1995). Матеріали книги П. Хільєра стали основою наступних музикознавчих робіт про техніку композиції А. Пярта таких музикознавців як Александр Лінґас, Маргеріт Бостонія, Мейв Луїза Хіні, Крістос Какаліс, Джошуа Джон Чай та інших. З іншого боку, опис композиторської техніки А. Пярта і досвід виконання його творів П. Хільєром, який описано в його монографії, допоміг багатьом виконавцям розібратися у логіці музичної мови композитора.

Ми впроваджуємо новий погляд на цю монографію – як на зафіксований у слові опис шляху до нової музики. Розглядаємо її як текст, що включає і моменти, які відносно легко можна вербалізувати, і ті, які складно «увібрати в слова». До перших відносимо 1) опис аналітичних підходів (цілої системи аналізу музики А. Пярта, яку в опорі на комунікацію з автором і на власну виконавську практику випрацював П. Хільєр, якою він поділився у своїй монографії і яку потім застосовували у своїх дослідженнях музикознавці); 2) опис виконавських винаходів, якими П. Хільєр відкрито ділиться і які мають значення не лише конкретних порад – як діяти в тій або іншій «тупиковій» ситуації репетиційного процесу, – але також як система уявлень про творчість А. Пярта в цілому. Цінність цієї системи у її неумоглядному походженні: її склала людина, яка «тримала в руках» цю музику як диригент, людина, яка шукала (і знаходила) способи до заохочення інших (співаків, інструменталістів, читачів своєї монографії) до знайомства з творами А. Пярта. До інших моментів, що наявні в монографії – тобто тих, які складно підлягають вербалізації, – відносимо інсайти, авторські зізнання П. Хільєра, описані ним алюзії, аналогії, образи, що їх він відшукав в глибинах свого багатого диригентського й загальноестетичного бекграунду, а також у діалогах з композитором. Як автор монографії П. Хільєр потрафив знайти слова, здатні зафіксувати ці химерні матерії.

П. Хільєр подекуди описує музику А. Пярта метафорично, суб'єктивно. Для наукової монографії це, за великим рахунком, недолік. Але монографія П. Хільєра особлива тим, що вона не є науковою у строгому сенсі. Вона є фіксацією двох шляхів пізнання – логічного і інтуїтивного. В тексті монографії – який є основним об'єктом дослідження для нас – нас цікавлять, окрім аналітичних спостережень, тут і там розкидані описи інтуїтивних прозрінь, якими, мов світлом маяків, позначений шлях в морі незнаного – музики А. Пярта. Попри концентрацію на його музиці, інтерпретаційна стратегія диригента П. Хільєра нею не обмежується. Вона є моделлю пізнання, яка припускає масштабування: більшою або меншою мірою цією стратегією, яку ми спробуємо системно описати у цій статті, – можуть користатися вдумливі диригенти, які хочуть долати виклики виконання нової музики.

Шлях пізнання нового нелінійний. Отже, спроба описати нелінійні явища послідовно й системно завідомо їх спрощує. Ми свідомі цього. Але моделювання – створення моделі – попри негативний момент редукції має позитивний момент: отримана «на виході» модель може бути *при*своєна іншими музикантами, творчо переосмислена, адаптована ними «під себе», з урахуванням власних завдань і ресурсів. Цим обумовлена практична цінність статті. Ми будемо описувати інтерпретаційну стратегію П. Хільєра за логікою «від загального до конкретного», від найбільш віддаленої, неясно усвідомлюваної мети – до конкретних технічних кроків по її досягненню.

Мета статті. На основі дослідження результатів співпраці двох видатних музикантів – аудіозаписів, програм на радіо, монографії – запропоновано реконструкцію інтерпретаційної стратегії Пола Хільєра. Під останньою ми розуміємо шлях вдумливого музиканта до розуміння й відтворення нової музики, сукупність його внутрішніх і зовнішніх зусиль, спрямованих на відкриття нового, незнайомого, навіть маргінального, такого, по відношенню до чого в мистецькому соціумі ще не існує схвалення. На час коли П. Хільєр звернувся до музики А. Пярта, вона була мало відомою поза межами Естонії, та й на самій батьківщині композитора сприймалася неоднозначно: не існувало суспільного консенсусу в сприйнятті її як глибокої, вартісної. П. Хільєр почасти йшов на ризик, включаючи твори А. Пярта до концертних програм західних колективів.

Виклад основного матеріалу. Знайомство Пола Хільєра із тоді ще маловідомим молодим композитором Арво Пяртом відбулося випадково. Але, як відомо, випадковостей не буває. Будучи керівником Hilliard Ensemble та спеціалістом з давньої музики, П. Хільєр познайомився зі статтею про творчість невідомого йому композитора – Арво Пярта: «Початкова привабливість [твору, що був опублікований в статті – прим. Н. Т.] була переважно візуальною <…> там майже нічого не було… але зі свого досвіду спілкування з середньовічною музикою я знав, що там може бути все» (Hillier, 1995: vii). Згодом вони познайомились особисто. Плід цієї творчої співпраці налічує безліч студійних записів, випуск спеціальної програми на радіо BBC та чисельні творчі проєкти. Перший CD з твором «Abros» був записаний у 1986 році, згодом колекція студійних записів поповнилася «Passio» (1988), «Miserere» (1991), «De Profundies» (1996) та іншими опусами. Виконання вокально-інструментальної музики, під творчим проводом Пола Хільєра, надихала композитора створювати та активно працювати у цьому жанрі. Саме «вірність» (у розумінні правильного інтерпретування) виконавського прочитання диригента П. Хільєра переконала А. Пярта, що заплановане та запрограмоване у творах композитора буде належним чином дешифровано та представлено слухачу.

Всі творчі експерименти та наукові досліди, пережиті А. Пяртом та П. Хільєром, звісно, суб'єктивно та водночас з художньою цікавістю описано останнім у монографії «Arvo Pärt», яка буде основним центром нашої уваги в даному дослідженні. Тісний творчий контакт та дружні стосунки спонукали до створення такої наукової праці, яка відкрила завісу особливої еко-системи композиторської техніки tintinnabuli. Протягом 1993–1994 рр. автор монографії мав можливість поспілкуватися за допомогою перекладачів з композитором (спілкуючись англійською, німецькою, естонською та російською мовами) для більш точнішої інформації у підготовці наукового дослідження. Тому ця монографія була, є та залишається основною книгою, що відкриває зацікавленому досліднику музики Арво Пярта шлях до розуміння світу tintinnabuli.

Беручи участь у Міжнародному конкурсі хорових диригентів ім. В. Палкіна (м. Харків) у грудні 2021 року, автор статті почув важливе зауваження від голови журі – головного диригента національного хору «Latvija» Маріса Сірмайса: «Ви доволі цікаво побудували свою роботу з хором протягом двох турів. У третьому ж Ви втратили лік часу і дуже довго працювали над одним фрагментом. Яка була Ваша репетиційна стратегія у заключному турі? Адже до цього вона була більш ніж

зрозумілою і, як наслідок, дуже дієвою». В той момент я зрозумів, що побудував лише тактичні наміри в підготовці до останнього туру, а про загальну стратегію я забув. Після здобуття першої премії, повертаючись додому, я почав обдумувати диригентські стратегії як явище: виконавські, інтерпретаційні, репетиційні та ті, які забезпечують всю технічну сторону організації постановки програми в колективі загалом.

Інтерпретаційна стратегія повинна розумітись як конкретизація поняття «стратегія» в умовах музичного виконавства. Тому є сенс розглянути обсяг і зміст поняття «стратегія» та сфери його застосування. Довідкова література свідчить про те, що термін «стратегія» застосовується у воєнному мистецтві та в менеджменті. Попри віддаленість між ними, у тлумаченні поняття «стратегія» в обох зазначених контекстах є певна спільна семантична зона. В силу універсальності, ця зона є дієвою також і по відношенню до музичної діяльності, зокрема – диригентської. Отже, в широкому розумінні стратегія – це план досягнення мети з максимально ефективним використанням наявних ресурсів. Інтерпретаційна стратегія існує в кожного музиканта (зокрема – диригента), незалежно від того, чи є вона ним осмислена чи він діє інтуїтивно: музикант планує свої дії з метою досягнути якісного виконання того чи іншого твору/творів. Ефективність інтерпретаційної стратегії визначається оптимальністю співвідношення засобів (часу, внутрішніх ресурсів, комплексу інструментів) та результатів (міри адекватності виконання задумові композитора).

Ми розглядаємо шлях П. Хільєра до музики А. Пярта як осмислену ним стратегію, метою якої є наблизити нове мистецьке явище (творчість маловідомого на той час композитора) спочатку до себе, а далі – до інших (музикантів, слухачів). Чим цей шлях повчальний, пізнавальний для інших музикантів – практиків і теоретиків? Він: 1) результативний, 2) задокументований. Іншими словами, інтерпретаційна стратегія П. Хільєра щодо музики А. Пярта є ефективною і може бути в загальних рисах реконструйована на основі опублікованих матеріалів.

Вихідним моментом інтерпретаційної стратегії диригента є *творча інтенція*, визначення своєї мотивації, внутрішнього зацікавлення у взаємодії з новою музикою. Це до певної міри прийняття виклику. Звичайно, мотивувати диригентів до виконання нової музики можуть такі чинники, як потенційний успіх, мода та інше, але ці чинники є зовнішніми – тут йдеться саме про внутрішнє зацікавлення музикою: вподобання, бажання розібратись, зрозуміти, збагнути логіку композитора тощо. П. Хільєр зізнався, що першим імпульсом для знайомства із музикою А. Пярта було візуальне враження від партитур композитора, причому враження було не звуковим, а візуальним: «Я відчув себе одним із тих англійських мандрівників попередньої епохи, який зіткнувся з чужоземною пустелею і виявив, що її сяюча порожнеча пропонує щось могутнє і радісне» (Hillier, 1995: vii). Для П. Хільєра важливо було зберегти цей *перед*-образ в пам'яті, він раз у раз повертався до нього у своїй уяві і сприймав його як певний ідеал інтерпретації, як мету своїх дій. Виходячи з відповідності цій меті Хільєр-диригент оцінював ефективність засобів, якими послуговувався.

Спочатку розпливчастий, образ «сяючої порожнечі» в процесі роздумів, співставлень із попереднім і актуальним виконавським (ширше – естетичним) досвідом поступово конкретизувався: П. Хільєр виокремив ті області культурної традиції, які, на його погляд, давали можливість краще зрозуміти манеру творчості А. Пярта. Диригент назвав їх «корисним фоном» (useful background), важливим для розуміння стилю tintinnabuli – провідного методу композиції в творчості А. Пярта від 70-х років. З точки зору П. Хільєра, такий фон створюють 1) православна традиція, 2) традиція дзвонів в різних конфесіях, 3) мінімалізм як мистецький напрям, 4) давня музика. Перед тим, як розшифрувати, які саме сторони зазначених традицій, на думку П. Хільєра, резонують із стилем tintinnabuli А. Пярта, акцентуємо новий крок у формуванні інтерпретаційної стратегії. Ним є *конкретизація початкової творчої інтенції (головної творчої мети) в процесі узгодження її із раніше набутим або відомим інтерпретатору культурним досвідом*. Цей крок постачає інтерпретатору певні аналогії, які дозволяють зрозуміти, як приблизно повинен виглядати художній результат (твір або твори, що інтерпретуються), якими якостями він повинен бути наділений. Кожна з чотирьох визначених П. Хільєром культурних традицій має певні зони перетину із музикою А. Пярта. Саме на цих спільних моментах фокусується Хільєр-диригент у репетиційній роботі над творами А. Пярта і Хільєр-музикознавець на сторінках монографії про композитора. В православній традиції П. Хільєр відзначає особливий спосіб переживання часу і простору; перший – пов'язаний з ісихазмом, другий – з іконописом.

Давня традиція ісихії передбачала практику, яка поєднувалася із самозануренням і контролем за власними рефлексіями або помислами. Результатом цієї практики була підготовка до безпосеред-

нього Богопізнання. Ісихазм передбачає нерухомість, тишу та споглядання, а також неупереджену тверезість духу, в якій серце і розум контролюють один одного. Особливе ставлення до часу як нелінійного процесу, в рамках містичної практики спілкування з Богом, тісно пов'язано з відсутністю векторного руху в музиці А. Пярта. Звертаючись до ролі іконопису в осягненні музики естонського композитора, П. Хільєр провожить паралель між розвитком перспективи в європейському мистецтві та дещо пізнішим розвитком в музиці функціональної тональності. Він зазначає, що «в багатьох формах мистецтва відчуття перспективи виключається, як у випадку з іконами. <…> форми або звуки співіснують в одній площині <…> процес завжди є і триватиме, доки не закінчиться: їй не потрібно кудись йти» (Hillier, 1995: 17). Це явище подібне до відсутності тональності з її ладовими тяжіннями, яка б впорядковувала цілковито рух в творі. Прагнучи зберегти автентичність образу Бога іконописці притримувалися безперервної традиції зі стилізованими елементами, що характеризують іконопис. Говорячи про давніх митців П. Хільєр пише: «Завданням музиканта і художника не було самовираження… але розуміння і відтворення небесних пісень, відтворення божественних образів, які передавалися за допомогою давніх релігійних архетипів… В іконописі як і релігійному співі, існували сукупності візерунків, які називалися прототипами. Ці прототипи та зразки мелодій служили збереженню художнього канону колективної творчості…» (Hillier, 1995: 4). Схоже бачимо і в творах А. Пярта з притаманними їм повторністю, формульністю. І хоча його музика не створена для літургійного використання, однак вона увібрала в себе ті самі якості, якими зазвичай керуються композитори духовної музики. Таким чином відсутність наратії як спрямованого до певної мети руху, та повторюваність елементів в музиці А. Пярта – стилістична проєкція розуміння часопростору і руху у сакральній традиції.

Інша, окрім православ'я, культурна традиція, яка, на думку П. Хільєра дозволяє краще зрозуміти (а значить – і відтворити) творчі наміри А. Пярта та його ідеї, - це традиція використання дзвонів у різних сакральних контекстах. П. Хільєр особливо виділяє два види дзвонів, які, на його думку, безпосередньо наближаються до стилю tintinnabuli – поширена в англіканській церкві техніка перемінного дзвоніння (change ringing) та спосіб використання дзвонів в ортодоксальному православ'ї (зокрема, в грецькій, сирійській та російській версіях).

В основі мистецтва перемінного дзвоніння лежать математичні можливості, які виводяться із серії фіксованих діатонічних тонів, де кожна з комбінацій має свою специфічну назву. Що більша кількість дзвонів, то складніші схеми і, відповідно, довші «композиції». Подібна алгоритмізація простежується і в деяких роботах А. Пярта. Однак на цьому зв'язок зі дзвоновістю не закінчується. Природа видобуття звуку зі дзвону складається із трьох фаз: самого удару, поширення звуку та затяжної хмари резонування звуку, яка «тягнеться» до нас, але водночас і «тягне» нас до себе. Ця яуість звуку передається в музику tintinnabuli А. Пярта, де можна почути дзвони в деяких творах. Але й сама структура, аорма деяких композицій tintinnabuli нагадує спосіб, в якому лунає дзвін.

Третя традиція, яка наближає до розуміння семантики і стилістики tintinnabuli, на думку П. Хільєра – давня європейська музика, зокрема григоріанський хорал та ті жанри, які виросли з нього. Витоки стилю tintinnabuli були набуті слуховим досвітом А. Пярта старовинної музики. Сам А. Пярт ділився, що насамперед дух старовинної музики цікавив його більше, ніж технологічна сторона, за допомогою якої вона була сформована. А. Пярт звертався до робіт школи Нотр-Дам, з якою його пов'язує наявність витриманих тонів та фактурні функції голосів. Знайомство А. Пярта з григоріанським хоралом виявляється у виразній поліфонічній лінійності і уваги до вербального ряду.

Зрештою, четверта традиція, яку залучає П. Хільєр до сфери явищ, близьких із стилем tintinnabuli А. Пярта це мистецький напрям мінімалізму, трактований широко, як філософія і як творчості. Творчість американських мінімалістів – С. Райха, Ф. Гласа, М. Монк та інших – незвичний для нашого музикознавства контекст для творів А. Пярта. Але занурення в новий контекст дозволяє відкрити нові сторони явища, що і відбувається в даному випадку. П. Хільєр акцентує увагу на тому, що А. Пярт на етапі створення перших tintinnabuli-композицій жодним чином не міг знати про творчі пошуки мінімалістів, отже, певні паралелі між ними точно не є результатом запозичення, а скоріше – наслідками типологічно схожих умов, реакцією на надмірну складність і зарозумілість мистецтва середини XX століття, зокрема експресіонізму. П. Хільєр визначає такі риси мінімалізму, як економію виразного жесту, звернення до елементарних засобів, сила яких в їх універсальності, відношення до тризвуку як єдиного цілого, нефункційне трактування тональності, відсутність цілеспрямованого руху, де процес важливіший за мету.

Чотири визначені П. Хільєром та описані нами вище культурні традиції, не вичерпують

кола можливих асоціацій із стилем tintinnabuli, кожен інтерпретатор може додати до цього ряду асоціацій свої, виходячи з власного культурного досвіду, з того, що саме в ньому резонує з музикою А. Пярта. Деякі з наведених П. Хільєром асоціацій підтверджені А. Пяртом в його діалогах з різними співбесідниками, в тому числі з П. Хільєром. Інші асоціації (як наприклад з англіканською традицією change ringing) можуть видаватися надто суб'єктивними, випадковими, обумовленими культурним бекграундом інтерпретатора (П. Хільєра), а не композитора. Але це не применшує їх ваги: суб'єктивні асоціації із творами, що інтерпретуються, дозволяють включити ці твори в знайомі інтерпретатору контексти і, таким чином, стають більш близькими останньому. Він «зчитує» більше прихованого в них змісту, а отже – стає більш переконливим у своїй інтерпретації. Названі П. Хільєром чотири асоціативні сфери примітні тим, кожна з них є «містком» між образами і засобами їх художнього втілення. Конкретизуючи початкову творчу інтенцію – найбільш загальну мету творчих зусиль інтерпретатора, асоціативні ряди дають вихід у сферу інструментів досягнення мети: стає більш конкретним коло виконавських засобів, що будуть доречними у виконанні такого роду музики.

Таким чином, наступним кроком інтерпретаційної стратегії варто вважати вибір виконавських засобів, які б відповідали створеному звуковому образу. В своїй монографії П. Хільєр аналізує практично всі твори А. Пярта – як хорові, так і інструментальні. В цих аналітичних нарисах чимало можна зустріти тонких виконавських спостережень, частина з них вирішує локальні виконавські складнощі, інша частина може бути застосована по відношенню до ряду творів А. Пярта, а не лише до одного, у зв'язку з котрим згадується. Для нас наразі важливо систематизувати найбільш загальні виконавські рекомендації П. Хільєра. Ми розглядатимемо їх відповідно до виконавських засобів, на які ці рекомендації спрямовані 1) динаміка; 2) темпи; 3) паузи; 4) інше.

Акцентуючи увагу на збереженні динамічного балансу між хоровими голосами П. Хільєр зауважує, що «фразування кожного рядка в музиці має вирішальне значення, як і правильний баланс між різними голосами, особливо між кожним tintinnabuli-голосом і його мелодичним голосом» (Hillier, 1995: 203). А також наголошує, що підказкою до фразування має стати сама музика. Виходячи з цієї логіки та порад про більш природній підхід у виконання того чи іншого теситурного фрагменту, потрібно керуватися в першу чергу негласним вокальним правилом музики Відродження: куди б не пішла мелодична лінія, вона має звучати у тій динаміці та вокальній щільності, куди прямує ця мелодична лінія (вгору – більш насичена динамічно та тембрально виразна; вниз – щільність зникає, а з нею знижується динаміка). Однак музика не має бути спотворена надмірною опуклістю фраз або навмисно підкресленими словами. Також треба пам'ятати, що нерегулярні тактові риски часто відображають кількість складів у кожному слові: звідси випливає, що фразування музики є нерегулярним і залежить від слова, а не фіксованого метру. Тому цю композиційну умовність не слід сприймати як заклик до дії, адже тактові риски не вказують на наголос чи акцент. Щодо балансу між tintinnabuli і мелодичним голосом, слід зазначити, що зазвичай лідирувати буде саме мелодичний голос, якому можна дозволити більшу помітність. А в ситуаціях, коли високі та низькі хорові голоси повинні звучати разом в одному діапазоні (що означає, що вони будуть у різних відносинах вокальних регістрів) варто бути край обережними задля забезпечення належного балансу.

Значна частина музики А. Пярта має повільний темп. «У всіх випадках завдання виконавця полягає в тому, щоб надати музиці належної ваги <…>, але врівноважувати це з потребою у плавності та русі» (Hillier, 1995: 205). Пригадуючи репетицію на якій був присутній А. Пярт, де йшла підготовка студентського хору до виконання «De Profundis», П, Хільєр пригадує: «Композитор допомагав за фортепіано, граючи ноти педалі (того, що є партією органу). Хоча темп і без того був повільний, він грав ці ноти дуже твердо і завжди повільніше. Фактично, незалежно від того, як повільно я починав твір, ноти на педалі завжди приходили трохи пізніше і трохи важче» (Hillier, 1995: 205). У зв'язку з цим, диригентом було запропоновано метод, який він запозичив зі свого досвіду роботи зі старовинною музикою: репетирувати твори А. Пярта в надмірно повільному темпі, частково для того, щоб розвинути усвідомлення звуковисотності, гармонії та постійних змін, які відбуваються в кожній партії.

А. Пярт досить часто використовує тишу як творчий компонент в музиці, який вимагає від виконавця його втілення різноманітними способами. Часті і довгі паузи фактично стають тематичним матеріалом, до якого повинно бути відповідне ставлення. Звучання може припинятися раптово або повільно з поступовим diminuendo, однак П. Хільєр акцентує увагу на тому, що між цими крайнощами лежить нескінченна кількість

градацій. Наприклад, такі роботи як «Abros» і «Passio» починаються масивно і раптово вриваючись у простір тиші, тоді як «Te Deum» та «Stabat Mater» починаються майже непомітно, так само непомітно закінчуючись.

Наведені спостереження П. Хільєра, щодо виконання хорових опусів А. Пярта, здебільшого є універсальними до творів, які написані в стилістиці tintinnabuli. Адже музична мова А. Пярта є індивідуальним явищем, яке вимагає особливого підходу і розуміння складових елементів винайденої ним техніки композиції. Попри специфічну і, здавалося б, вузьку спрямованість порад диригента, його бачення може стати корисним і вагомим для виконавців сучасної музики загалом, а особливо для виконання тих творів, естетика яких близька до творчості А. Пярта.

Висновки. Розглянувши шлях Пола Хільєра до осмислення і виконання музики А. Пярта, зокрема творів, що написані у стилі tintinnabuli, підсумуємо найбільш загальні етапи процесу освоєння нової музики диригентом – процесу, який ми називаємо інтерпретаційною стратегією диригента. На прикладі Пола Хільєра ми виокремлюємо три етапи такого процесу – 1) вихідну творчу інтенцію, 2) її конкретизацію на основі узгодження з попереднім культурним, естетичним досвідом, 3) пошук ресурсів та оптимальних способів їх використання для найбільш точного втілення вихідної творчої інтенції. В найбільш загальних рисах – як вона зараз описана – така стратегія усвідомлено або інтуїтивно використовується кожним музикантом, який планує творчу діяльність в короткій або довшій перспективі. Важливо зазначити два моменти, які підвищують ефективність інтерпретаційної стратегії: 1) важливо час від часу «оновлювати» розуміння кінцевої мети, аби інтерпретаторська діяльність не втрачала глибинний сенс і не перетворювалася на ремісничу рутину; 2) важливо збагачувати культурний бекграунд для того, аби асоціативні поля, точки дотику із новими явищами, були більш численними. Аби нова музика промовляла до якоїсь частини попереднього мистецького досвіду інтерпретатора, важливо докладати зусиль до того, щоб цей досвід збагачувати й урізноманітнювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гоменюк С. Г., Тарасенко Н. О. Особливості раннього стилю tintinnabuli Арво Пярта: взаємодія слова і числа. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. 2023. Вип. 137. С. 95–109.

2. Приходько О. В. Хорова музика a cappella другої половини XX – початку XXI ст.: теоретичне осмислення і виконавські підходи : дис. … канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2017. 255 с.

3. Brauneiss L. Tintinnabuli: An Introduction. *Arvo Pärt in Conversation* / Enzo Restagno, Leopold Brauneiss, Saale Kareda, Arvo Pärt : Dalkey Archive Press, 2012. pp. 109–162.

4. Hillier P. Arvo Pärt (Oxford Studies of Composers). Oxford : Clarendon Press, 1995. 240 p.

REFERENCES

1. Gomeniuk S., Tarasenko N. Osoblyvosti rannoho styliu tintinnabuli Arvo Piarta: vzaiemodiia slova i chysla [Features of the early tintinnabuli style in the works by Arvo Pärt: interaction a word and a number] Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. 2023. Vyp. 137. pp. 95–109. [in Ukrainian].

2. Prykhodko, O. V. (2017). Khorova muzyka a cappella druhoi polovyny XX – pochatku XXI st.: teoretychne osmyslennia i vykonavski pidkhody [Choral music a cappella of the second half of the 20 th – early 21 st centuries: theoretical understanding and performing approaches]. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.03 Musical art. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. Kyiv, 255 p. [in Ukrainian].

3. Brauneiss L. Tintinnabuli: An Introduction. *Arvo Pärt in Conversation* / Enzo Restagno, Leopold Brauneiss, Saale Kareda, Arvo Pärt : Dalkey Archive Press, 2012. pp. 109–162.

4. Hillier P. (1995). Arvo Pärt (Oxford Studies of Composers). Oxford : Clarendon Press. 240 p.

УДК 7.012-043.2(4/9)+725+712.2]:711.55-048.35
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-15

Наталія ТРЕГУБ,
orcid.org/0000-0002-4021-2601
кандидат архітектури,
доцент кафедри дизайну середовища
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) alexsoshinskiy@gmail.com

СВІТЛОВИЙ ДИЗАЙН У ФОРМУВАННІ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА ІННОВАЦІЙНИХ ПАРКІВ

Мета даної роботи полягає у розробці науково обґрунтованої концепції формування середовища інноваційних парків засобами світлового дизайну. Об'єктом дослідження є архітектурно-ландшафтне середовище інноваційних парків як багатофункціональних екосистем. Предметом дослідження є принципи та прийоми світлового дизайну у формуванні середовища інноваційних парків. В статті висвітлена дизайн-концепція світлового дизайну архітектурно-ландшафтного середовища харківського бізнес-парку високих технологій «Екополіс ХТЗ», яка була розроблена в рамках кваліфікаційної роботи на другий (магістерський) ступінь вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Дизайн архітектурно-ландшафтного середовища». Концептуальні проєктні пропозиції демонструють світловий дизайн для кластерів: технопарку, торговельного центру та рекреаційних зон. У проєктуванні архітектурно-ландшафтного середовища інноваційного парку застосовані систематизовані композиційні прийоми, які були визначені на базі аналізу світових аналогів. Запропоновано світловий дизайн з урахуванням стилю будівель і характеру ландшафту. Концепція світло-кольорового комплексного формоутворення дизайн-об'єктів в системі інноваційного парку заснована на впровадженні технологій, що використовуються штучним інтелектом.

Практичне значення роботи полягає у проведеному порівняльному аналізі принципів формоутворення українських та іноземних інноваційних парків, типів LED-джерел провідних фірм-виробників для підсвічування архітектурних об'єктів і ландшафту на територіях інноваційних парків; а також у адаптації визначених композиційних прийомів світлового дизайну у формуванні художньо-дизайнерського образу аналогічних інноваційних парків, що сприятиме осучасненню комфортного соціально-культурного середовища життєдіяльності в системах інноваційних парків.

Ключові слова: *світловий дизайн, архітектурно-ландшафтне середовище, інноваційні парки.*

Nataliia TREGUB,
orcid.org/0000-0002-4021-2601
Ph.D. of Architecture,
Associate Professor at the Environment Design Department
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) alexsoshinskiy@gmail.com

LIGHTING DESIGN IN FORMING THE ARCHITECTURAL AND LANDSCAPE ENVIRONMENT OF INNOVATION PARKS

The purpose of this work is to develop a scientifically based concept of the formation of the environment of innovative parks by means of light design. The object of research is the architectural and landscape environment of innovation parks as multifunctional ecosystems. The subject of the study is the principles and methods of light design in the formation of the environment of innovation parks. The article highlights the design concept of the light design of the architectural and landscape environment of the Kharkiv high-tech business park «Ecopolis HTZ», which was developed as part of the qualification work for the second (master's) degree of higher education under the educational and professional program «Design of the Architectural and Landscape Environment». Conceptual project proposals demonstrate lighting design for clusters: technology park, shopping center and recreational areas. In the design of the architectural and landscape environment of the innovation park, systematized composition techniques were applied, which were determined on the basis of the analysis of world analogues. The lighting design is proposed taking into account the style of the buildings and the character of the landscape. The concept of light-colored complex formation of design objects in the innovation park system is based on the introduction of technologies used by artificial intelligence.

The practical significance of the work consists in the comparative analysis of the principles of formation of Ukrainian and foreign innovation parks, the types of LED sources of leading manufacturers for lighting architectural objects and the landscape in the territories of innovation parks; as well as in the adaptation of certain compositional methods of light design in the formation of the artistic and design image of similar innovative parks, which will contribute to the modernization of a comfortable social and cultural environment of life in the systems of innovative parks.

Key words: *lighting design, architectural and landscape environment, innovative parks.*

Постановка проблеми. У першій чверті XXI сторіччя інноваційні парки набувають все більшого значення як центри досліджень, продукування новітніх ідей та розробок і технологічних інновацій, як багатогалузеві екосистеми в сучасному місті. У контексті сприяння інноваціям, економічному зростанню та збільшенню робочих місць важливою постає проблема оптимізації середовища інноваційних парків, створення в них відповідних комфортних умов для життєдіяльності працівників та відвідувачів. Одним з таких засобів є індустрія світлового дизайну.

В Україні розроблено наступні інноваційні парки: Unit city (м. Київ), Lviv.Tech.City (м. Львів), Промприлад. Реновація. (м. Івано-Франківськ), індустріальний парк «Біла Церква» (м. Біла Церква), Вінницький індустріальний парк (м. Вінниця). Ознайомлення з цими проєктами, представленими в інтернет-мережі, показало обмеженість застосування інноваційних прийомів світлового дизайну в їх архітектурно-ландшафтному середовищі, які пропонуються лише на рівні функціонального освітлення. Тому тема даного дослідження, в рамках якого будуть з'ясовані різноманітні прийоми світлового дизайну у формуванні середовища інноваційних парків, є актуальною.

Аналіз досліджень. Історіографія досліджуваної проблеми формування середовища інноваційних парків та світлового дизайну взагалі викладена в обмеженій кількості наукових публікацій. Прийом організації міського середовища засобами світлодизайну розвивається в Україні, починаючи з середини XX сторіччя. На магістральних вулицях, площах і парках Харкова були втілені різноманітні оригінальні світлові інсталяції (наприклад, світловий фонтан в центрі транспортної розв'язки на початку проспекту Гагаріна, відкриття якого відбулось 21 серпня 2021 року), підвісні світлодіодні гірлянди на окремих ділянках вулиць Сумської і Сковороди та світло-динамічні рішення підсвічування історичних архітектурних і культових споруд (Дзеркальний струмінь, Храм Святих Жон-Мироносиць). Однак такі світлові ілюмінації поки що мають фрагментарний, не системний (в масштабі планування естетичного світлового середовища міста) характер, що актуалізує нагальну потребу розробки загального світло-кольорового сценарію (концепції) містобудівельної структури. В публікаціях, написаних архітекторами у співдружності з світлотехніками (В. Келер, Х. Божков, Г. Папагалов, Ж.-М. Дюпон, М. Жиро), розглянуто багато композиційних проблем взаємодії світла та архітектурної форми в умовах міста. Однак в них не сформульована науково обґрунтована система принципів формування світлового середовища або світлової композиції містобудівельних комплексів.

Ретельно досліджено проблему синтезу дизайну предметно-просторового середовища та LED-технологій у монографії (Коваль, 2014). Низка публікацій автора цієї статті присвячена світло-кольоровим сценаріям в архітектурі Харкова, що були розроблені студентами Харківської державної академії дизайну і мистецтв для корпусів академії (Трегуб, 2021) та торговельно-офісного центру «Ave Placa» (Мохова, Трегуб, 2015).

Світлові технології, як художній засіб формування образу міського середовища, дослідила О.А. Кліщ. В авторефераті її дисертації наведено класифікацію засобів світлових інсталяцій за технологією виконання на основі: скерованого освітлення (застосування приладів функціонального освітлення із будь-якими джерелами світла); світлові проєкції (застосування проєкторів для відтворення зображення); LED-технологій (застосування відкритих та прихованих світлодіодів, «розумних» систем освітлення (SSL), діодних екранів); лазерних технологій (застосування лазерних голограм, променів, графіки, візуалізація звуку); неонової графіки. Класифікація основних видів світлових інсталяцій була проведена відповідно їх кольорам, масштабам і морфології (Кліщ, 2016).

Вивчені матеріали наукових досліджень попередників були залучені до розробки концепції та проєктної пропозиції інноваційного бізнес-парку високих технологій «Екополіс ХТЗ».

Мета статті полягає у висвітленні науково обґрунтованої концепції формування архітектурно-ландшафтного середовища інноваційних парків засобами світлового дизайну.

Виклад основного матеріалу. Передумовою для проєктування у місті Харкові інноваційного парку стала ідея Президента України Володимира Зеленського, який запропонував створити у Харкові аналог Кремнієвої Долини – «Українську Кремнієву Долину», яку розвиватимуть на базі бізнес-парку високих технологій «Екополіс ХТЗ». Для реалізації цієї ідеї при харківській міськраді була сформована робоча група, до складу якої увійшли представники місцевої влади, корпорації DCH, провідних вишів Харкова (ХНУ ім. В.Н. Каразіна та ХНУМГ ім. О.М. Бекетова) і науково-дослідних організацій регіону. Проєкт, терміни реалізації якого намічено на 2020–2033 рр., буде здійснюватися як частина Стратегії розвитку Харкова, що розроблена на період до 2030 року.

Основними завданнями дослідження було: визначення провідних світових тенденцій в галузі світлодизайну міського середовища, систематиза-

ція типів LED-джерел провідних фірм-виробників, розробка концепції проєктної пропозиції щодо формування архітектурно-ландшафтного середовища інноваційного парку «Екополіс ХТЗ» засобами світлового дизайну. Територіальним фокусом роботи є територія Харківського тракторного заводу площею 500 тис. кв. метрів.

Бізнес-парк «Екополіс ХТЗ» – інноваційний багатогалузевий бізнес-парк (планується 5 фаз реалізації, сумарні інвестиції – 1 млрд. доларів, 10000 робочих місць), буде розташований в унікальній локації в межах міста зі зручними під'їзними шляхами, наявністю станції метро та громадського транспорту, в пішохідній доступності. Концепція проєкту передбачає перебудову території Харківського тракторного заводу в сучасну багатофункціональну ділову екосистему. Розробник проєкту – компания EGIS (з штабквартирою у Франції) та її архітектурне бюро 10 Design (Велика Британія). Проєкт підтримується міжнародними високотехнологічними компаніями, такими як ZTE та Hewlett Packard Enterprise.

Основна мета проєкту – ефективне використання території заводу та його інфраструктури. Планується створення потужного індустріального парку за участю Харківського тракторного заводу та розвиток виробництв схожого профілю, а також розвиток технопарку в IT та R&D напрямках, логістичного та торговельного кластерів, освітніх центрів та інших об'єктів. На місто Харків припадає близько 14% IT-фахівців України.

Інноваційні парки представляють собою архітектурно-ландшафтні просторові системи, які поєднують технології, креативність і людську винахідливість. Вони знаходяться в авангарді економічного та технологічного прогресу, слугуючи інкубаторами інноваційних ідей. В основі цих яскравих екосистем лежить важливий, але часто недооцінений елемент: штучне освітлення. Взаємодія світла та дизайну в інноваційних парках є вирішальним фактором у формуванні їх функціональності, естетики та загального розуміння оточуючого простіру, в якому знаходиться людина.

В основу концепції було покладено ідею поєднання світла, природи та архітектури з метою створення унікальної візуальної атмосфери інноваційного парку. Зокрема пропонується: сіяючими лініями світла, естетично і м'яко обрамити контури будівель, надаючи їм нематеріальності та загадкового образу в темряві.

Створені засобами джерел LED-світла контурні світлові смуги супроводжують погляд людини по всім об'єктам і простору інноваційного парку, розкриваючи об'ємну будову кожної архітектурної форми і деталі. Кольорова гама святкового освітлення зон торговельного центру та рекреаційної зони ґрунтується на кольорах об'єктів, притаманних тим, що розроблені так званим «штучним інтелектом» для інтер'єрів різного призначення, які були винайдені в Інтернет-мережі (Room Sketcher, Foyr Neo, Homestyler, Leapess) і проаналізовані в процесі формулювання дизайн-концепції архітектурно-ландшафтного середовища «Екополісу ХТЗ». На ілюстраціях цих інтер'єрів від «штучного інтелекту», запланованих для впровадження в наступні 7 років, переважають яскраві інтенсивні кольорові контрастні сполучення (блакитно-зелені поряд з рожево-помаранчевими підсвіченими поверхнями), за допомогою яких виявляється формо-пластика огороджувальних конструкцій (стін, вікон, стелі). Слід відзначити, що запропоновані програмами штучного інтелекту кольорові рішення інтер'єрних структур відрізняються неприродністю, фантазійністю. Саме такі колірні сполучення підсвічування були запропоновані магістранткою О. Войтенко у проєкті світлового дизайну архітектурно-ландшафтного середовища «Екополісу ХТЗ», з метою підкреслити асоціації з футуристичним формоутворенням, позаземними (космічними) цивілізаціями, що цілком пов'язується з образом високотехнологічних інноваційних парків (Іл. 1 та Іл. 2).

Екстер'єрні меблі з внутрішнім підсвічуванням можуть стати активними акцентами у просторі рекреаційної зони та на прилеглих до будівель ділянках. Сучасні структури форм сидінь та столів, освітлені зсередини (так звані «меблі-ліхтарі»), створюють вражаючий арт-об'єкт, який привертає увагу відвідувачів своєю дизайнерською формою та доповнює світловий ансамбль території (Козлова, Трегуб, Севрюкова, 2011).

Підсвічування форм рослинного світу знизу завдяки вбудованим у землю LED-світильників підкреслює їхню природну текстуру, колір і форму, органічно вписує природний елемент у технологічний простір інноваційного парку.

Обов'язковою складовою проєктної пропозиції є розробка форм візуальних комунікацій на території «Екополісу ХТЗ». Використання світлових табло можуть надавати інформацію про події, новини чи розклад заходів.

В результаті проведеного моніторингу були визначені та класифіковані типи LED та OLED, які є продукцією провідних фірм-виробників для підсвічування архітектурних об'єктів і ландшафту на територіях інноваційних парків. Світлодіодне оснащення охарактеризовано з точки зору його дизайн-форми, розмірів та художньо-естетич-

них властивостей світла. Визначені властивості світлодіодів, у яких випромінювання йде з однієї точки (LED – неорганічні світлодіоди) або здійснюється зі всієї поверхні плівки (OLED – органічні світлодіоди).

Здійснений аналіз інженерно-дизайнерських розробок дозволив визначити переваги OLED-світильників: порівняно високу світловіддачу; широкий спектр можливих колірних відтінків для одного світлодіоду; можливість створення тонких панелей, що світяться; можливість інтегрувати OLED – джерела у світлотехнічні прилади, меблі (інтер'єрні та екстер'єрні); можливість створювати м'яке розсіяне світло; екологічну безпеку; відсутність в спектрі ультрафіолетового випромінювання; відсутність стробоскопічного ефекту (мерехтіння).

Перевагами кольоро-динамічного підсвічування є: низьке споживання електроенергії завдяки світло-діодам, довгий термін служби (до 10 років), сталість до температурних та погодних умов, простота управління.

В інноваційних парках встановлюються спеціалізовані системи моніторингу, які стежать за роботою освітлення в реальному часі. Ці системи можуть вимірювати рівень освітленості, використану потужність, статус ламп та інші параметри. Потім, зібрані дані систем моніторингу періодично аналізуються для виявлення тенденцій, аномалій та можливих проблем. Аналітика включає в себе порівняння показників освітлення в різний час, вплив погодних умов на освітлення та інші аспекти. На підставі даних моніторингу можливо оптимізувати роботу системи освітлення. Наприклад, ввімкнути або вимкнути лампи відповідно до часу доби або рівня природного світла, що допомагає зменшити споживання електроенергії.

Світловий дизайн в інноваційному парку «Екополіс ХТЗ» може вирішувати різноманітні проблеми та відображати ідеї, спрямовані на покращення функціональності та естетики простору. Світловий дизайн може покращити безпеку, надаючи достатнє освітлення для стежок, архітектурних елементів та входів. Екологічності довкілля буде сприяти використання енергоефективного світлового обладнання, сонячних панелей та інших «зелених» технологій для збереження природи.

Створенню виразного художньому образу даного інноваційного парку буде сприяти включення різноманітних функціональних підсвічувань фасадів, що мають підкреслювати форми та текстуру поверхонь будівель, арт-об'єкти і пейзажі. Симбіоз архітектурної форми з освітленням, використання програмованих світлових шоу, які можуть змінюватися в залежності від сезонів чи конкретних подій, святкових сценаріїв сприятиме виникненню зовсім нової архітектурно-художньої естетики.

Висновки. 1. На основі проведеного ретроспективного аналізу джерельної бази дослідження

Іл. 1. Світловий дизайн кластерів – «Склади та виробництво» і «Технологічна зона» на території інноваційного парку «Екополіс ХТЗ». (Проєкт магістрантки Войтенко Олени, кер.: доц. Трегуб Н.Є., 2023 р.)

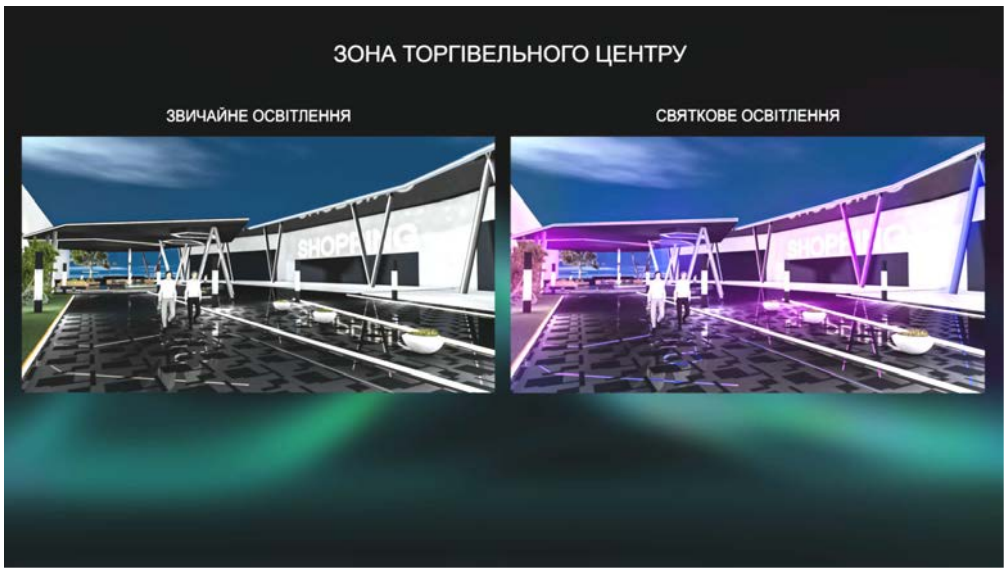

Іл. 2. Світловий дизайн кластеру «Торговельно-розважальний центр» на території інноваційного парку «Екополіс ХТЗ». (Проєкт магістрантки Войтенко Олени, кер.: доц. Трегуб Н.Є., 2023 р.)

(науково-теоретичних праць, статей, електронного ресурсу з мережі Інтернет та архітектурно-дизайнерської проєктної практики) було визначено провідні світові тенденції в галузі світлодизайну архітектурно-ландшафтного середовища міст та інноваційних парків зокрема:

– розробка екологічно збалансованих рішень у світловому дизайні, дослідження впливу «світлового забруднення» на природні екосистеми парків;

– використання інноваційних інтерактивних технологій та комп'ютерне програмування світлодіодного освітлення;

– розробка концепцій інтерактивних світлових інсталяцій та систем керування освітленням (Smart освітлення);

– вивчення психологічних та соціологічних аспектів впливу світлового дизайну на здоров'я та благополуччя людини;

– ефективне використання простору зі стриманим та лаконічним дизайном, спрощення схем освітлення.

Сучасні тенденції світлового дизайну засновані на тріаді факторів: енергоефективність світлодіодних систем освітлення; ергономічність (функціональність і комфортність візуального сприйняття світло-кольорових об'єктів) та естетичність світло-кольорових ансамблів.

2. Запропоновані в експериментальному проєкті варіанти світло-кольорових сценаріїв оформлення будівель і зон на території «Екополісу ХТЗ» (зони технопарку, зони торговельного центру та рекреаційної зони) створюють умови для комфортного зорового сприйняття архітектурно-ландшафтного середовища інноваційного парку у вечірні години, виявляють форму і структуру окремої споруди, її індивідуальну морфологію, окреслюють конфігурацію прилеглих ділянок, їх геопластику та природні насадження.

3. В світлових композиціях фасадів було запропоновано комплексне використання різних прийомів освітлення: статичне освітлення, що заливає; статичне локальне підсвічування; прийом «світлової графіки» – статичне контурне підсвічування зовнішнього об'єму будівлі, граней даху, віконних прорізів, порталів тощо; контурне підсвічування з можливістю ритмічного «перетікання» зображення та виведення стилізованих зображень на торцевій частині або у простінках, на горизонтальні площини дорожнього покриття; прийом «світлового живопису» може бути використаний в окремих випадках (під час наукових симпозіумів або свят).

4. Дослідженням підтверджено, що у формоутворенні об'єктів екстер'єрного середовища, оснащених світлодіодними пристроями, застосовуються загально відомі в дизайні засоби композиційної організації (пропорції, масштаб і масштабність, контраст, нюанс, метр і ритм, колір і світло). У випадку, коли сам об'єкт стає джерелом світла, його образ перетворюється в альтернативний «контр-образ», змінюється його сприйняття в цілому, а разом з тим і категорії композиції (тектоніка, об'ємно-просторова структура). Світлом можливо формувати метро-ритмічні ряди,

впливати на пропорції, світло-пластику, масштаб і масштабність, емоційно-образне світло-кольорове рішення.

5. Визначені основні принципи світло-кольорового підсвічування: передача запрограмованих колірних характеристик об'єкту архітектурно-ландшафтного середовища; об'єднання форми холодним або теплим світлом; акцентування на архітектурній поліхромії; світлове забарвлення об'єкту.

6. Запропонована дизайн-концепція інноваційного парку «Екополіс ХТЗ» на основі науково-обґрунтованих композиційних прийомів світлового дизайну архітектурно-ландшафтних ансамблів та інформаційних систем може бути адаптована до аналогічних архітектурно-ландшафтних проєктів інноваційних парків і, в цілому, сприятиме формуванню комфортного соціально-культурного середовища життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бізнес-парк «Екополіс ХТЗ» стане об'єктом «Української Кремнієвої долини». [Електронний ресурс] – режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3224393-biznespark-ekopolis-htz-stane-obektom-ukrainskoi-kremnievoi-dolini.html

2. Войтенко О.Ю., Трегуб Н.Є. Інноваційні парки & світловий дизайн: концепції формоутворення. The 60 internetional scientific and practical conference War – Challenges in Modern Science (16-17 November, 2023) Regas Publishing, Canada, Ottawa. 2023. 128 p. (13-18).

3. Кліщ О.А. Світлова інсталяція як засіб композиційного формування образу міського простору. 18.00.01. Автореф. і дис… канд. арх. Львів. 2016. [Електронний ресурс] – режим доступу: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/2711/a-ref.pdf.

4. Коваль Л.М. Дизайн & LED-технології: монографія / Л.М. Коваль. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2014. 130 с., іл.

5. Козлова Я.С., Трегуб Н.Є., Севрюкова В.В. Меблі-ліхтарі у формоутворенні урбанізованих просторів. Дизайнерська освіта України у світовому контексті. Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2011 р., м. Харків / за загал. ред. Даниленка В.Я. Харків. ХДАДМ, 2011. (90-98).

6. Трегуб Н.Є. Світло-кольорові сценарії в архітектурі Харкова. Problemas y perspectivas de la aplicftión de la investigatión cientifica innovadora: Collección de documentos clentificos «ЛОГОΣ» con actas de la Conferencia Internacional Clientifica y Práctica, Panamá, 11 de octubre de 2021. Panamá – Vinnytsia: Centro de Estudios Estretégicos & European Scientific Platform, 2021. 237 c. (216-218). DOI 10.36074 Logos. 11.06.2021.v1.67.

7. Трегуб Н.Є., Коваль Л.М. Експериментальне дослідження взаємодії світлопропускаючих поверхонь з світлодіодним RGB-світлом. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: зб. наук. праць. Х: ХДАДМ, 2012. № 4. (51– 57).

8. Mochova K., Tregub N. Light Scenario by Means of OLED-technologies in Formation of the Object-Spatial Environment of Shopping and office Centre AVE PLACA in Kharkov. Вісник ХДАДМ. Зб. наук. праць / за ред. Даниленка В.Я. Х: ХДАДМ. 2015, № 2 (29-33).

REFERENCES

1. Biznes-park «Ekopolis KhTZ» stane obiektom «Ukrainskoi Kremniievoi dolyny». [Business park «Ekopolis KhTZ» will become an object of «Ukrainian Silicon Valley»]. [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu: https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3224393-biznespark-ekopolis-htz-stane-obektom-ukrainskoi-kremnievoi-dolini.html [in Ukrainian].

2. Voitenko O.Iu., Trehub N.Ie. (2023). Innovatsiini parky & svitlovyi dyzain: kontseptsii formoutvorennia. [Innovative parks & lighting design: concepts of form formation]. The 60 internetional scientific and practical conference War – Challenges in Modern Science (16-17 November, 2023) Regas Publishing, Canada, Ottawa. 128. 13-18. [in Ukrainian].

3. Klishch O.A. (2016). Svitlova instaliatsiia yak zasib kompozytsiinoho formuvannia obrazu miskoho prostoru. [Light installation as a means of compositional formation of the image of urban space]. 18.00.01. Avtoref. i dys… kand. arkh. Lviv. 2016. [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/2711/a-ref.pdf. [in Ukrainian].

4. Koval L.M. (2014). Dyzain & LED-tekhnolohii [Design & LED technologies]: monohrafiia / L.M. Koval. – Zaporizhzhia: ZNTU, 130 s., il. [in Ukrainian].

5. Kozlova Ya.S., Trehub N.Ie., Sevriukova V.V. (2011). Mebli-likhtari u formoutvorenni urbanizovanykh prostoriv. [Furniture-lamps in shaping urbanized spaces]. Dyzainerska osvita Ukrainy u svitovomu konteksti. Zb. materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 12 – 13 kvitnia 2011 r., m. Kharkiv / za zahal. red. Danylenka V.Ia. Kharkiv. KhDADM, 90-98. [in Ukrainian].

6. Trehub N.Ie. (2021). Svitlo-kolorovi stsenarii v arkhitekturi Kharkova. [Light and color scenarios in Kharkiv architecture]. Problemas y perspectivas de la aplicftión de la investigatión cientifica innovadora: Collección de documentos clentificos «LOHOΣ» con actas de la Conferencia Internacional Clientifica y Práctica, Panamá, 11 de octubre de 2021. Panamá – Vinnytsia: Centro de Estudios Estretégicos & European Scientific Platform, 237. 216-218. DOI 10.36074 Logos. 11.06.2021. 67. [in Ukrainian].

7. Trehub N.Ie., Koval L.M. (2012). Eksperymentalne doslidzhennia vzaiemodii svitlopropuskaiuchykh poverkhon z svitlodiodnym RGB-svitlom. [Experimental study of the interaction of light-transmitting surfaces with LED RGB light]. Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti: zb. nauk. prats. Kh: KhDADM, 4. 51– 57. [in Ukrainian].

8. Mochova K., Tregub N. (2015). Light Scenario by Means of OLED-technologies in Formation of the Object-Spatial Environment of Shopping and office Center AVE PLACA in Kharkov. Newsletter of KhDADM. Zb. Sci. prats / per ed. Danilenka V.Ya. H: HDADM, 2. 29-33.

УДК 75:76(092)-054.7
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-16

Ярина ТУРЧИНЯК,
orcid.org/0000-0003-0514-3281
здобувач кафедри історії та теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
(Львів, Україна) yarynaturchynyak@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МИРОНА ЛЕВИЦЬКОГО

У статті охарактеризовано передумови формування творчої індивідуальності та унікального стилю Мирона Левицького. Мета цієї публікації – висвітлити соціокультурні аспекти та мистецькі процеси, що вплинули на мистця. Проаналізувати формування фахового спрямування та творчої індивідуальності Мирона Левицького і визначити практичне застосування здобутої інформації. Охопити дослідженням визначні постаті, що мали значний вплив на творчість мистця. Незважаючи на значне зацікавлення науковців у дослідженні постаті Мирона Левицького, його творча діяльність не розкрита у повній мірі.

Актуальним питанням цієї статті є аналіз передумов, що вплинули на формування Мирона Левицького. Проблематикою статті є соціокультурне середовище Львова, міграційні процеси. Важливим є питання мультикультуралізму, впливу гомогенності на соціокультурне життя української діаспори.

Питання передумов формування творчої індивідуальності Мирона Левицького та вплив соціокультурного середовища є підґрунтям до розуміння багатогранності його творчої спадщини та її вагоме значення для мистецтвознавства України. Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали можуть бути використані для написання комплексної праці про творчість Мирона Левицького. Здійснені наукові узагальнення, зокрема фактологічні матеріали, що можуть бути використані в альбомах, довідникових виданнях, антологіях, а також для курсів з історії мистецтва. Досліджено передумови формування творчої індивідуальності Мирона Левицького, окреслено масштаб культурно-мистецької практики.

Багато з того, що написано про творчість Мирона Левицького, не розглянуто детально та відсутнє формулювання питань передумов формування його творчої індивідуальності. Відсутнім є чітке реконструювання його біографії, і тому певним чином відсутні певні аспекти, що впливали на його діяльність. Певні культурно-історичні процеси, що виникали пояснюють формування характеру української ідентичності у творчості Мирона Левицького. Хронологічні межі дослідження охоплюють період перебування Мирона Левицького у Львові та період еміграції до Канади.

Ключові слова: *Мирон Левицький, Львів, Канада, діаспора, гомогенність, мультикультуралізм, Модерні течії, соціокультурні аспекти.*

Yaryna TYRCHYNYAK,
orcid.org/0000-0003-0514-3281
Postgraduate at the History and theory of Art
Lviv National Academy of Arts
(Lviv, Ukraine) yarynaturchynyak@gmail.com

PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE ARTISTIC IDENTITY OF MYRON LEVYTSKYI

The article describes the preconditions for the formation of the creative identity and unique style of Myron Levytskyi. The purpose of this publication is to highlight socio-cultural aspects and artistic processes that influenced the artist; analyze the formation of Myron Levytskyi's professional direction and creative individuality; determine the practical application of the acquired information; to study prominent figures who had a significant influence on the artist's work. Despite the considerable interest the scientists show in the study of the figure of Myron Levytskyi, his creative legacy has not been fully explored.

The topical issue of this article is the analysis of the preconditions that influenced the formation of Myron Levytskyi as an artist. The scope of the article also involves the socio-cultural environment of Lviv and migration processes. The issue of multiculturalism and the influence of homogeneity on the socio-cultural life of the Ukrainian diaspora are also considered.

The question of the preconditions for the formation of Myron Levitskyi's creative personality and the influence of the socio-cultural environment on that process lays the basis for understanding the multifacetedness of his creative heritage and its significant importance for the art history of Ukraine. The practical significance of the research is proved by the fact that the presented materials can be used to write a comprehensive review of Myron Levytskyi's work. Scientific

generalizations have been made, in particular, in the presentation of the factual materials that can be used in albums, reference publications, anthologies, as well as for art history courses. The preconditions for the formation of the artistic identity of Myron Levytskyi have been studied, and the scale of his cultural and artistic practice has been outlined.

Much of what has been written about Myron Levytskyi's work has not been considered in detail, and there is no formulation of the preconditions for the formation of his creative individuality. There is no clear reconstruction of his biography, and therefore, certain aspects that influenced his activity are missing. Cultural and historical processes that arose at that time explain the formation of the character of Ukrainian identity in the work of Myron Levytskyi. The chronological boundaries of the study cover the period of Myron Levytskyi's stay in Lviv and the period of his emigration to Canada.

Key words: *Myron Levytskyi, Lviv, Canada, diaspora, homogeneity, multiculturalism, modern trends, socio-cultural aspects.*

Постановка проблеми. Передумови розвитку та формування творчої індивідуальності Мирона Левицького. Слід виокремити такі аспекти: соціокультурне середовище Львова; вплив мистецької школи Олекси Новаківського; період еміграції 1945 р.; українська діаспора в Канаді; французький період творчості; подорожі Європою та Америкою; монументальний живопис в Австралії. Вплив ряду передумов на Мирона Левицького сформували його унікальну творчу індивідуальність. Розглянуто соціокультурне середовище Львова та вплив Мистецької школи Олекси Новаківського, а зокрема вплив постаті мистця Владислава Скочиляса. Еміграційні процеси, що вплинули на життя та творчість М. Левицького.

Вплив феномену «мультикультуралізму» на формування творчої манери мистця. Розвиток та формування творчості мистця у соціокультурному мистецькому середовищі Канади. Позиціонування українського мистецтва у світі. Передумови, що вплинули на формування творчості мистця окреслює широкий спектр фактів його біографії за період від 1913 до 1993 років. Проблематика статті дослідити передумови формування творчої індивідуальності Мирона Левицького.

Аналіз досліджень. Багато з того, що написано про творчість Мирона Левицького, позбавлено визначення передумови формування творчої індивідуальності Мирона Левицького, і тому певним чином відсутні певні аспекти його діяльності. Певні культурно-історичні та соціальні процеси, що виникали пояснюють формування та культивування характеру української ідентичності у творчості Мирона Левицького.

Зазначена тематика є предметом наукового інтересу серед дослідників, зокрема, різних аспектів творчої діяльності Мирона Левицького: Роман Яців, Галина-Горюн Левицька, Дарія Даревич, Галина Новоженець, Галина Стельмащук, Іван Кейван, Христина Береговська, Іван Мельник, С.Д. Романюк, Л. Волошин, З. Грушовець.

Розглянуто та опрацьовано публікації Галини Стельмащук «Українські мистці у світі», Романа Яціва «Мала хронологія мистецьких подій і пам'ятних дат XX століття: Україна – світ», Лариса Головата «Українське видавництво у Кракові-Львові 1939–1945», антології Романа Яціва «Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка XX століття», Івана Кейвана «Українські митці поза Батьківщиною», Христини Береговської «Святослав Гординський про мистецтво», Івана Мельника «Українська ужиткова графіка кінця XIX – початку XX століття», Василя Косіва «Українська ідентичність у графічному дизайні 1945–1989 років», Галини Новоженець «Образотворче мистецтво української діаспори 1940–1970 років», Романюк С. праця «Мистецтво L'Art: ілюстрований мистецький журнал (1932–1936)», а також публікації в періодичних виданнях: Галина Новоженець «Мистецтво діаспори в загальноукраїнському контексті: тематичні та стилістичні паралелі», Анна Банцекова «Книжково-журнальна графіка Львова в стилі Ар-деко», Оксана Підскальна «Мультикультуралізм як феномен постсучасного світу».

Серед перспективних і малодосліджених відзначаємо питання наукової реконструкції передумов розвитку та формування творчої індивідуальності Мирона Левицького.

Важливим є визначення та окреслення передумов розвитку Мирона Левицького у соціокультурного середовища Львова. Окреслити плеяду особистостей, які наповнили та збагатили творчість Мирона Левицького своїм унікальним досвідом. До них слід віднести, насамперед, Олексу Новаківського, Владислава Скочиляса, Володимира Баляса, Володимира Блавацького, Миколу Бутовича, Якова Гніздовського, Едварда Козака, Григорія Смольського, Івана Тиктора та інших творчих інтелектуалів. Розгляд проблематики мультикультуралізму, як філософського та культурно-мистецького феномену, а також питання гомогенності та впливу соціокультурного середовища на формування творчості мистця. Одне з питань, що розглядається, дотичне до проблематики праці Романюк С. «Мистецтво L'Art: ілюстрований мистецький журнал (1932–1936)», що окреслює факти діяльності мистця у Львові, частково зга-

дує Австрію та еміграцію до Канади. Розглянуто та проведено певну аналогію зі статтею Романа Яціва «Українство сучасної Канади: до питання типології історичної та культурної пам'яті» (Яців, 2019). Хронологічні межі дослідження охоплюють період навчання мистця та його еміграції до Канади 1949 р. У пропонованій статті розглянуто ряд передумов, що вплинули на творчість Мирона Левицького. Аналіз значного пласту досліджень дає можливість комплексно окреслити передумови, що вплинули на творчість Мирона Левицького в контексті соціокультурного середовища Львова, Парижу та період його мандрівок та періоду еміграції до Канади.

Мета статті – висвітлити передумови розвитку творчої індивідуальності Мирона Левицького. Важливим є питання соціокультурних аспектів. Проаналізувати вплив мистецької школи Олекси Новаківського на формування унікальних творчих інтенцій мистця. Розглянуто проблематику мультикультуралізму, як філософського та культурно-мистецького феномену. Питання гомогенності та вплив соціокультурного середовища на формування творчості мистця. Досліджено чинники та передумови розвитку творчої манери Мирона Левицького.

Виклад основного матеріалу. Мирон Левицький належить до унікальних творчих індивідуальностей, які відіграли вагому роль у популяризації українського мистецтва ХХ століття та інтеграції мистецтва України в мультикультурний мистецький простір у світі. У творчій діяльності Мирон Левицький порушив безліч мистецьких питань, діапазон яких значною мірою збагатив мистецьку спадщину України. Спадщина мистця охоплює широкий спектр: малярство, станкова графіка, прикладна графіка, книжково-журнальна графіка, видавнича діяльність. На формування фахової діяльності мистця вплинули ряд передумов.

У мистецтвознавчому дискурсі за темою нашого дослідження безліч вчених при реконструюванні певних біографічних даних розглядають більш вузькопрофільну проблематику Мирона Левицького не враховуючи сукупності усіх інших виявів мистецьких жанрів. Зазвичай науковці, що охоплюють широкий діапазон діяльності мистця розглядають фрагментарно сукупність інших жанрів у контексті мультикультуралізму Канади. Мистецтвознавчий дискурс над тенденціями розвитку творчої індивідуальності Мирона Левицького тривають, що збагачує цю багатогранну індивідуальність та є об'єктом дослідницької уваги. Отже питання формування творчої індивідуальності Мирона Левицького важко дослідити не опираючись на попередній досвід плеяди мистців та розвиток тих чи інших мистецьких процесів, та виникнення нових течій у мистецтві. Зазвичай на формування мистця також вагомий вплив має культурно-мистецьке середовище країни його локалізації.

Багато з того, що написано про творчість Мирона Левицького, позбавлено історичного реконструювання його біографії, і тому певним чином відсутні певні аспекти, що впливали на його діяльність. Певні культурно-історичні процеси, що виникали пояснюють формування характеру української ідентичності у творчості Мирона Левицького.

Насамперед звернемося до історичних передумов, що у значній мірі вплинули на Мирона Левицького. Дві Світові війни суттєво вплинули загалом на культурно-мистецьке життя та спровокували значні хвилі еміграцій українців. Двадцяте століття в історії України характерне численними еміграційними процесами. Історія українського народу зазнала декілька еміграційних хвиль. Перша хвиля, так звана «трудова» еміграція, розпочалася в кінці ХІХ ст. і тривала до початку Першої Світової війни. Друга – у період між Першою і Другою Світовими війнами. Українська еміграція у міжвоєнний період суттєво відрізнялася від довоєнної. Третю хвилю еміграції, що пройшла наприкінці Другої Світової війни. Більшість емігрантів цієї хвилі осіла в Канаді, США, Австралії, Бразилії, Аргентині (Новоженець, 2015:37). Саме тоді емігрує велика кількість представників культури і мистецтва. Науковиця Галина Новоженець зазначає, що Яків Гніздовський стверджував про те, що митець коли нарікає, що не може творити поза Батьківщиною, то, перебуваючи на Батьківщині, він мав би більше підстав нарікати на відсутність зв'язку зі світом (Новоженець, 2015:47). Орест Субтельний стверджує, що найбільш мотивованими та організованими, ініціативними були громади української діаспори, що локалізувалися в США та Канаді. Україно-канадці становили приблизно третину від населення усієї Канади за своєю чисельністю згідно даних, що наводив Орест Субтельний. Деякі українці вважали себе однією із нації – фундаторів Канади (Субтельний, 1992:482). Розселяючись компактними групками, іммігранти протистояли асиміляції, що мало вагоме значення для збереження та популяризації української культури, національної ідентичності. Наслідком даної гомогенності є те, що велика частина українців третього, четвертого та п'ятого поколінь розмовляють рідною мовою та беруть активну участь у різноманітних культурних проце-

сах української громади (Субтельний, 1992:482). Дана соціально-культурна передумова вплинула на збереження національної ідентичності Мирона Левицького, котрий більшу частину свого життя прожив у Канаді. Наступним важливим фактором, що впливала на діяльність мистця є заснування так званих «рідних» шкіл. Існувала потреба у дитячій періодиці, казках. Даний попит спонукає мистця ілюструвати безліч дитячих оповідань та казок. Мирон Левицький інтегрує риси української ідентичності у тогочасному середовищі мультикультуралізму Канади. Національні інтенції мистця трансформуються у модерній інтерпретації. Вагомим науковим процесом, що сприяв збереженню національної ідентичності у творчості Мирона Левицького є українознавчі дослідження, що здійснювалися в університетах Торонто, Вінніпега та інших (Субтельний, 1992:483). Дані дослідження створювали сприятливе середовище для популяризації та збереження української культури та діяльності митців, що перебували у складі діаспори, як фактично рівноцінні учасники культурно-мистецьких процесів. Культурно-мистецькі процеси української діаспори в Канаді значно вплинули на формування та збереження українських наративів у формуванні творчої індивідуальності Мирона Левицького.

Культурно-мистецьке життя Львова мало значний вплив на творчість Мирона Левицького. Адже у майбутньому під враженнями від спогадів довоєнного Львова, Мирон Левицький створює цілу серію оповідань під назвою «Ліхтарі». Мирон Левицький видав збірку оповідань під назвою «Ліхтарі» у 1982 р., що була присвячена місту його дитинства та юності. Без сумнівів, жанри та техніки, унікальний стиль та формування індивідуальної візії мистця вплинула плеяда особистостей, які наповнили та збагатили творчість Мирона Левицького своїм унікальним досвідом. До них слід віднести, насамперед, Олексу Новаківського, Владислава Скочиляса, Володимира Баляса, Володимира Блавацького, Миколу Бутовича, Якова Гніздовського, Едварда Козака, Григорія Смольського, Івана Тиктора та інших творчих інтелектуалів.

Великим здобутком у світі мистецтва було відкриття явища, що всі предмети змінюють колорит під впливом природнього світла, що немає постійних локальних барв (Береговська, 2015:122). Саме ця візія аналізу довколишніх предметів та передача впливу атмосфери і світла формує одну із основних рис модерного малярства. Відкриття впливу світла на колір середовища, зображуваних предметів мала значний вплив на мистецтво і швидко поширилася по всіх центрах Європи. Даний мистецький процес мав значний вплив на творчість О. Новаківського та у подальшому на учнів його школи. Модерне малярство та імпресіоністична манера виконання у подальшому значно вплине на малярство Мирона Левицького, а зокрема його урбаністичні пейзажі.

Однією з визначних постатей, що вплинула на формування творчої індивідуальності Мирона Левицького був Олекса Новаківський. У мистецтвознавчому дискурсі Святослав Гординський висловлює думку критиків проєвропейських поглядів, що мистецтво може бути тільки французьке, німецьке, італійське, англійське і так далі. Проте слід зауважити, що такі течії в мистецтві, як імпресіонізм та інші постмодерні течії мають міжнародний характер. Святослав Гординський зазначає, що тут з одного боку присутня індивідуальна риса етнічного ядра, з другого – індивідуальний стиль автора – або «почерк пензля» (Береговська, 2015:118). Дане твердження цілком стосується і Мирона Левицького також. Оскільки митець синтезував у своїй творчій манері сукупність різних модерних та постмодерних стилів, у котрі інтегрував етнічні інтенції. Митець не втратив своєї приналежності до української культури.

Постать Олекси Новаківського є багатогранною та мала великий вплив на цілу плеяду художників. Олекса Новаківський здобув мистецьку освіту у Краківській Академії. В рік після того, як О. Новаківський вступив до краківської академії, помирає Ян Матейко і даний заклад переживає певну мистецьку кризу. Даний період позначений переходом від історизму до модерного натуралізму. Олекса Новаківський збагатив свою творчу манеру західно-європейськими впливами. Проблематикою його творчості було вирішення колористичних питань. Прогресивні ідеї Олекса Новаківський привносить до своєї мистецької школи, що була створена за ініціативи мецената мистецтва Андрея Шептицького у Львові. Мирон Левицький навчається у Мистецькій школі Олекси Новаківського з 1931 року до 1933 р. (Волошин, 2004). Велике значення на формування творчої індивідуальності Мирона Левицького мав здобутий досвід національної традиції та західноєвропейських мистецьких інтенції, що привніс до школи О. Новаківський. Даний факт біографії може сформувати уявлення щодо формування творчої манери Мирона Левицького на ранніх стадіях його творчості. Олекса Новаківський привніс у творчу традицію своєї школи студії з природи (Береговська, 2015:123). Мистецькі студії О. Новаківського безумовно вплинули на молодого ще незаангажованого мистця. У даній школі

часто організовувалися пленери, що було досить важливим мистецьким процесом для формування молодої генерації мистців.

Однією із наступних вагомих передумов, що вплинули на молодого Мирона Левицького було його навчання у Академії Красних мистецтв в 1933–1934 рр. у професора Владислава Скочиляса у майстерні графіки (Романюк, 2013:227). Владислав Скочиляс вплинув на молодого М. Левицького своїми інтенціями, що були спрямовані у напрямку до реалізму. Він був одним із творців сучасної польської гравюри. Краківська Академія мистецтв була одним із перших осередків, де Мирон Левицький ознайомився з мистецькою традицією графіки. Тут митець ознайомлюється із західно-європейськими інтенціями у мистецтві графіки.

Повернувшись до Львова, Мирон Левицький працював у видавництві «Батьківщина» (Романюк, 2013:227). Іван Тиктор має важливе значення у діяльності Мирона Левицького. Завдяки їхній професійній колаборації Мирон Левицький сформувався, як графік. Підтвердженням цьому є факт діяльності митця, як ілюстратора у видавництвах Івана Тиктора: «Червона калина» та видавничій спілці «Діло» (Романюк, 2013:227). Мирон Левицький створив ряд ілюстрацій для твору «Енеїда» І. Котляревського 1937 р. Дані ілюстрації є двомірні та досить сучасні для свого часу, у стилістиці притаманні риси неовізантизму, колорит тяжіє до мистецьких інтенцій посткубізму та постімпресіонізму. Впродовж 1938–1939 рр. Мирон Левицький працював над розписами церкви Св. Миколая у селі Серафинці, що на Івано-Франківщині (Романюк, 2013:227). Праця над монументальними розписами ще глибше утверджує риси неовізантизму та іконографічної традиції. У мистецтвознавчому дискурсі науковиця Галина Стельмащук згадує про формування у творчій манері митця рис візантизму, а Галина Новоженець говорить про неовізантизм.

Протягом 1938–1939 рр. видавав і редагував місячник «Ми і світ». Дана діяльність сприяла формуванню Мирона Левицького, як ілюстратора, редактора. В 1939 р. Мирон Левицький працював художником при відділі археології АНУРСР та в Історичному музеї у Львові. У мистецтвознавчому дискурсі згадується діяльність мистця у різнопланових сферах діяльності: графік, ілюстратор, письменник. Культурно-мистецьке середовище Львова залишило вагомий слід у творчості мистця та спонукало його все більш детальніше вивчати національну традицію мистецьких інтенцій України. Атмосфера міста, архітектура будівель та вулички закарбувалися у пам'яті митця. Мирон Левицький вивчає та захоплюється іконописом, що у подальшому сформувала риси візантизму у творчій манері виконання мистця.

Мирон Левицький студіював різні аспекти старовинних ікон та захоплювався архітектурою Львова, що вплинуло на формування його творчої індивідуальності. На ранній стадії формування візії мистця щодо його творчої манери виконання Мирон Левицький збагачує свої знання з універсальних досвідів фахового середовища, котре сформували: Володимир Баляс, Володимир Блавацький, Микола Бутович, Яків Гніздовський, Едвард Козак, Григорій Смольський. Дані особистості були колегами Мирона Левицького у Мистецько-промисловій школі, де він займався викладацькою діяльністю у 1942–1943 рр. Певним чином Мирон Левицький збагатив свій досвід завдяки мистецькій колаборації з колегами по фаху. Даний факт біографії був передумовою професійного становлення Мирона Левицького, як педагога. Мирон Левицький емігрує до Австрії у 1945 р. та працює вчителем рисунку в українській гімназії у місті Інсбрук (Романюк, 2013:227).

Вагомою передумовою, що вплинула на формування світогляду мистця є його еміграція до Канади 1949 р. Мирон Левицький – один з визначних мистців української діаспори. Творчість мистця залишається актуальною для сьогодення насамперед ще й тому, що формувалася в контексті феномену мультикультуралізму. Це поняття виникло в Канаді ще у 1960-х роках на позначення культурної, етнічної фрагментарності держави. Модель мультикультуралізму була покликана захистити права автохтонних народів від впливу англо- та франкомовних культур. Мультикультуралізм функціонує із чітко вираженими регіональними аспектами. Науковці виокремлюють дві концепції цього терміну – американська та європейська. До американської моделі входять США, Австралія, Канада. Стосовно питання культурного плюралізму – для них немає нічого незвичного в тому, що створюються і функціонують інші етнічні спільноти. Канадська, американська та австралійська нації сформовані внаслідок імміграції. Концепція мультикультуралізму у згаданих країнах тому і мала успіх. Європейська модель суттєво відрізняється. Дискурс щодо рівності культур не припиняється – одні вважають цю рівність чимось, що не підлягає сумніву, а скептики критично ставляться до такого діалогу культур, вважаючи його неможливим.

Вагомими є історичні передумови, що вплинули на формування концепції мультикультуралізму. Оскільки європейські держави сформувалися ще до міграційних процесів, модель

мультикультуралізму не була актуальна достатньою мірою в Європі. Це культурне явище здобуло поширення серед науковців європейських країн у 1980-х роках. Отже, історично сформувалися дві моделі мультикультуралізму – американська та європейська. У Канаді присутні іммігранти з усіх куточків світу, тому цей аспект сприяв виникненню і поширенню феномену ефективніше, ніж в країнах Європи. Канада стала плацдармом для функціонування різних етнічних спільнот на рівноправних умовах. Колаборація представників різних культур є вагомим аспектом, що вплинув на формування культурно-мистецького середовища.

Історичні передумови, що склалися в Україні у ХХ ст., спричинили вимушену еміграцію. Українські мистці виїжджали на постійне місце проживання до США, Канади, Австралії, Арґентини та інших країн світу, організовували творчі спілки, експонували твори не лише на світових виставках і у відомих галереях. Визначні творчі спілки, що їх організували українські художники, – Об'єднання Мистців Українців Америки (ОМУА), Українська Спілка Образотворчих Мистців Канади (УСОМ), Спілка Українська Образотворчих Мистців Австралії (СУОМА). Мультикультуралізм культивував у Мирона Левицького риси етнічної приналежності, збереження та популяризацію національної традиції. Даний феномен сприяв вільному існуванню та незаангажованій діяльності мистця.

Значний вплив на професійну діяльність Мирона Левицького мав відомий видавець Іван Тиктор, завдяки якому митець реалізував себе, як графік, редактор, мистецький керівник. Мирон Левицький працював редактором гумористичного часопису «Комар» (1949–1950) [162]. Співпраця з Іваном Тиктором продовжилася і в Канаді. У 1951 році Іван Тиктор заснував видавництво «Клуб приятелів української книги». Мирон Левицький працював з видавцем, як ілюстратор, графік і художній редактор. Дана діяльність вплинула на удосконалення професійних навичок Мирона Левицького. В 1954 році митець переїхав до Торонто. З приватного архіву репрезентовано фотографію, на котрій зафіксовано Мирона Левицького (ліворуч) разом з колегою по роботі у кіностудії «Орбіт». Знімок зроблено у 1960-х роках вже у Торонто. Основною діяльністю мистця було фіксувати на кіноплівці документальні матеріали про українські поселення у різних куточках світу. У цей період він багато подорожує, враження від подорожей пізніше відтворив у пейзажах. Період численних подорожей вплинув на Мирона Левицького, що у подальшому реалізувалося у пейзажах. Мирон Левицький був мистецьким керівником у кіностудії «Орбіт», де проявилися його лідерські якості. Така різнопланова діяльність формувала творчу індивідуальність мистця та й певні риси його характеру.

Культурно-освітнє життя діаспори мало значний вплив на Мирона Левицького. Українська діаспора вела активне культурно-освітнє, релігійне, літературно-мистецьке, суспільно-громадське життя. У 1960 році була організована виставка українського мистецтва ОМУА у Детройті з великою кількістю учасників: М. Левицький, М. Азовський, М. Анастазієвський, П. Андрусів, А. Бабич, К. Антонович, В. Баляс, В. Бачинський, М. Бідняк, Б. Божемський, С. Борачок, І. Букоємська, М. Бутович та ін. Головний осередок спілки УСОМ був у Торонто. Мирон Левицький був задіяний у різнопланових проєктах. Сьогодні УСОМ є постійною та чинною організацією. Вона була заснована у 1955–1956 роках у Торонто Михайлом Дмитриненком і Богданом Стебельським та групою однодумців (Яців, 2012:357).

Одним із яскравих представників УСОМ був Мирон Левицький, його творчість формувалася в контексті модернізму ХХ століття. Передумови, що вплинули на формування унікального стилю мистця: феномен мультикультуралізму Канади, проєвропейські тенденції мистецтва в результаті численних подорожей країнами Європи, діяльність мистця у Парижі, колаборація різнопланових мистецьких сфер сформували унікальну творчу індивідуальність. Для творчості Мирона Левицького характерні інтенції візантизму, реалізму, імпресіонізму, кубізму, експресіонізму, абстракціонізму (Стельмащук, 2013: 289). Вдосконалення професійної діяльності не можна відділити від соціокультурного середовища. Мистецькі твори, для яких були притаманні риси постімпресіонізму, мистець створював під впливом численних подорожей країнами Європи. Ми робимо припущення, що мистецтво імпресіонізму, постімпресіонізму, модерну, Ар-Деко вплинули на мистця під час його перебування у Парижі (Стельмащук, 2013:228). Фактично два роки, що Мирон Левицький провів у Парижі, стали визначальними для формування його мистецького стилю. У 1958 році відбулася перша персональна виставка мистця у галереї «Рор Вольмар» (Galerie Ror Valmar). Мистець вирізнявся у позанаціональному контексті, атмосфера міста була творчим каталізатором для прояву та формування стилю художника. У ранніх напрацюваннях прослідковуються формально-стильові уподобання візантизму, слід відзначити також іманентні риси течії імпресіонізму. Унікальність творчості Мирона Левицького полягає у нон-

конформістських поглядах та орієнтації на проєвропейські традиції, що зреалізувалися у працях мистця. Проте значний вплив тут мало не лише мистецтво Європи, а й значно більшою мірою – Канади та Австралії. Явище мультикультуралізму найбільшою мірою вплинуло на мистця. Можемо відзначити такі характерні риси творчості Мирона Левицького: двовимірне зображення (2D), композиційна виразність, реалістичні риси, інтерпретовані засобами, що найбільш характерні для абстракціонізму. Художник створює образи, яким характерні частково неовізантійські риси та присутня динаміка форм модерну.

У працях мистця можна простежити певну схожість стилістики з рисами, що іманентні імпресіонізму, частково – експресіонізму, раннього модернізму та Ар-Деко. Згадуючи картину Андре Дерена «Човни у Колліурі» та проводячи аналогію із творчістю М. Левицького, слід зазначити, що в нього присутні і риси фовістів. Цей факт є очевидним, оскільки мистець мав змогу подорожувати і бачити всю повноту творчих течій мистецтва, надихатися ними. Мирон Левицький інтегрував у своїй творчості весь спектр течій мистецтва різних періодів і сформував власну манеру, що є впізнавана та іманентна лише йому. Роки проведені у Парижі вплинули на формування мистецького модерного стилю, в якому домінували кольорові геометричні площини. Твори Мирона Левицького відзначаються багатогранністю у своїй проблематиці, жанрах, техніках, манерах та стилях виконання. Митець переходить від класичної традиції до модерної. Мирон Левицький багато працював та збагатив спадщину українського мистецтва своїми екслібрисами, обкладинками, малярством, ілюстрацією. Значною мірою на мистця вплинули його мандрівки, що відбулися: Париж, Барселона, Единбург, мальовничі краєвиди Канади, Америки, Екзотичні пейзажі Австралії, Індії, Мексики.

Передумовою, що у більш пізньому періоді біографії Мирона Левицького вплинула на професійну сферу була його педагогічна діяльність. Митець фахово реалізував себе, як педагог. Упродовж 1961–1986 рр. Мирон Левицький викладав історію українського мистецтва на курсах українознавства у Торонто. Мистецькі компетенції охоплювали також і монументальне мистецтво. Мирон Левицький розписав церкву Св. Петра і Павла у Монітобі 1953 році, церкву Св. Духа в Сіднеї 1955 р., церкву Св. Євхаристії в Торонто (1974–1975 рр.). Мирон Левицький розробив усі картини та фрески української католицької церкви Св. Андрія в Лідкомбі (Сідней, 1979–1980 рр.). Митець розробив унікальний дизайн для іконостасу, що був виконаний з кольорового скла, оправленого у скловолокно. Мирон Левицький розписав та оздобив іконами та фресками церкву Св. Володимира в Канберрі (Австралія) (Романюк, 2013:228).

Висновки. Розгляд джерельної бази та історіографії, створили можливість визначити та науково кваліфікувати значний масив інформації про об'єкт і предмет дослідження. У статті розкрито передумови, що вплинули на формування творчої індивідуальності Мирона Левицького. У результаті аналізу визначено такі передумови:

– Культурно-мистецькі та науково-освітні передумови. Діяльність мистецької школи Олекси Новаківського. Діяльність Мирона Левицького привертає увагу мистецтвознавців, дослідників, істориків мистецтва.

– У висвітленні творчості Мирона Левицького, визначенні передумов, що вплинули на формування кваліфікації мистця у мистецтвознавчому дискурсі здійснили ряд науковців: Р. Яців, Д. Даревич, Р. Шмагало, В. Косів, А. Бенцекова, Г. Стельмащук, Г. Новоженець, С.Гординський, Б. Певний, І. Кейван, С. Наріжний, Х. Береговська.

– Окреслено культурно-мистецьке середовище Львова та Канади, що мало вагомий вплив на Мирона Левицького. Вагомою є постать Івана Тиктора.

– Розглянуто період вимушеної еміграції до Австрії у 1945 р. та згодом до Канади у 1949 р. Французький період мистця охоплює два роки, що значно вплинули на творчу індивідуальність Мирона Левицького, а зокрема період його численних подорожей.

– Для визначення історичних та соціально-культурних передумов впливу на творчість Мирона Левицького вагоме значення мають праці вчених, що окреслюють комплексні питання української діаспори, визначають хвилі міграцій та вплив соціо-культурного середовища. До таких авторів належать: О. Субтельний, І. Кейван, І. Лисяк-Рудницький, Р. Яців, Г. Новоженець, Г. Стельмащук, Я. Грицак, Д. Даревич.

– Для визначення фахової класифікації діяльності Мирона Левицького реконструйовано факти його біографії та згадано визначні постаті, що мали вплив на формування творчої індивідуальності мистця. Розглянуто та зібрано фактологічний масив даних, що включають: каталоги виставок, артефакти тогочасної періодики, матеріали з приватних архівів.

Наукові результати статті можуть бути актуальними для мистецтвознавців, культурологів, істориків мистецтва, аспірантів, практиків мистецтва, викла-

дачів і студентів. Проблематика передумов формування творчої індивідуальності Мирона Левицького окреслює загальну картину соціокультурних процесів, шо загалом мали вплив на мистецтво України та української діаспори в Канаді. Результат дослідження та практичне значення полягає в тому, що вони можуть бути використані у подальших дослідження творчості Мирона Левицького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береговська Х. Святослав Гординський про мистецтво : Зб. статтей. Львів : Апріорі, 2015. 1024 с.
2. Кейван І. Українські митці поза Батьківщиною. Montreal : Clio Editions, 1996.
3. Мельник І. Українська ужиткова графіка кінця XIX початку XX століття. Львів : Львівська нац. акад. мистецтв; Н.-д. сектор, 2019. 216 с.
4. Новоженець Г. Образотворче мистецтво української діаспори 1940–1970 років: поліваріантність художнього досвіду. Львів: Кальварія, 2015. 280 с.
5. Романюк С. Мистецтво L'Art: ілюстрований мистецький журнал (1932–1936). Історико-бібліографічний комплекс. Львів: НАН України. Львів. нац. б-ка України ім. В. Стефаника, 2013. 300 с.
6. Субтельний О. Україна: історія/ пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вст. Ст. С. В. Кульчицького. 2-е видання. К. : Либідь, 1992. 512 с.
7. Українські митці у світі / авт.-упоряд. Г. Стельмащук. Львів: Апріорі, Львівська національна академія мистецтв (Науково дослідний сектор), 2013. 520 с.
8. Яців Р. М. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка XX століття. Частина 2 / Яців Р. М. – Л. : Львівська національна академія мистецтв; Інститут народознавства НАН України, 2012. 829 с.
9. Яців Р. Мала хронологія мистецьких подій і пам'ятних дат XX століття: Україна – Світ. Апріорі, 2021. 544 с.
10. Яців Р. Типологія стильових похідних Ар Деко. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. 2008. Вип. 1 (16). С. 178–183.
11. Яців Р. Українство сучасної Канади: до питання типології історичної та культурної пам'яті. *Народознавчі зошити*. 2019. № 2. С. 492–494.

REFERENCES

1. Berehovska, Kh. (2015). *Sviatoslav Hordynskyi pro mystetstvo. Zbirnyk stattei [Sviatoslav Hordynskyi about art. Collection of scientific papers]*. Apriori. [in Ukrainian]
2. Keivan, I. (1996). *Ukrainski myttsi poza Batkivshchynoiu [Ukrainian artists outside the Motherland]*. Clio Editions. [in Ukrainian]
3. Melnyk, I. (2019). *Ukrainska uzhytkova hrafika kintsia XIX pochatku XX stolittia [Ukrainian graphics of the late 19th and early 20th centuries]*. Lviv National Academy of Arts; Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]
4. Novozhenets, H. (2015). *Obrazotvorche mystetstvo ukrainskoi diaspory 1940-1970 rokiv: Polivariantnist khudozhnoho dosvidu [Fine art of the Ukrainian diaspora between 1940 and 1970: Versatility of artistic experience]*. Kalvariia. [in Ukrainian]
5. Romaniuk, S. (2013). *Mystetstvo LArt: Iliustrovanyi mystetskyi zhurnal (1932–1936) [The art of LArt: An illustrated art journal (1932–1936)]*. Istoryko-bibliohrafichnyi kompleks NAN Ukrainy [National Academy of Sciences of Ukraine]. [in Ukrainian]
6. Stelmashchuk, H. (2013). *Ukrainski myttsi u sviti [Ukrainian artists in the world]*. Apriori. [in Ukrainian]
7. Subtelnyi, O. (1992). *Ukraina: Istoriia [Ukraine: History]* (2nd ed.). Lybid. [in Ukrainian]
8. Yatsiv, R. M. (2012). *Idei, smysly, interpretatsii obrazotvorchoho mystetstva: Ukrainska teoretychna dumka XIX stolittia [Ideas, senses, and interpretations of fine art: Ukrainian theoretical thought of the 20th century]* (2nd ed.). Lviv National Academy of Arts; Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]
9. Yatsiv R. (2021). *Mala khronolohiia mystetskykh podii i pamiatnykh dat XIX stolittia: Ukraina – Svit [A short chronology of artistic events and memorable dates of the 20th century. Ukraine and the world]*. Apriori. [in Ukrainian]
10. Yatsiv, R. (2008). Typolohiia stylovykh pokhidnykh Art Deko [Typology of style derivatives of Art Deco]. *Zapysky Lvivskoi naukovoi biblioteky im. V. Stefanyka [The Bulletin of Stefanyk National Scientific Library in Lviv], 1*(16), 178–183. [in Ukrainian]
11. Yatsiv, R. (2019). Ukrainstvo suchasnoi Kanady: Do pytannia typolohii istorychnoi ta kulturnoi pamiati [Ukrainians in modern Canada: The question of typology of historical and cultural memory]. *Narodoznavchi zoshyty [Ethnological Notes]*, 2, 492–494. [in Ukrainian]

УДК 792.8 (091)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-17

Оксана ЦИСЕЛЬСЬКА,
orcid.org/0000-0002-2869-2454
викладач кафедри режисури та акторської майстерності
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) 2013pk@ukr.net

ТЕАТРАЛЬНА БІОГРАФІСТИКА ЕПОХИ МОДЕРНУ

У статті проаналізовано розвиток театральної біографістики епохи модерну та її вплив на сучасне театральне мистецтво. Важливим аспектом дослідження було проведення детального аналізу європейського досвіду театральної біографістики означеного періоду. Наведено характеристики модерної театральної біографістики у контексті сучасного театрального мистецтва на прикладах аналізу конкретних творів відомих драматургів епохи модерну. ***Мета статті*** *– дослідження і узагальнення розвитку модерної театральної біографістики та її вплив на сучасне мистецтво.* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на застосуванні комплексу теоретичних та емпіричних методів. Зокрема, було залучено метод ретроспективного аналізу, структурно-функційний метод, метод типології та ін. Важливим для дослідження є мистецтвознавчий підхід до аналізу театральної біографістики.* ***Наукова новизна*** *дослідження полягає у комплексному мистецтвознавчому дослідженні модерної театральної біографістики, у систематизації широкого фактичного матеріалу, що стосується творчості видатних драматургів епохи модерну, твори яких ґрунтуються на персоніфікованому підході.* ***Результати дослідження****. Дослідження театральної біографістики епохи модерну надало можливість розширити сутність поняття «театральна біографістика», яке пов'язуємо із процесом створення біографічно-ілюстрованого матеріалу про відому особистість, життєдіяльність якої стала предметом драматургічної розробленості у межах твору, або частини твору та яка знайшла оригінальне втілення у межах театральної постановки, вистави, перформативного івенту тощо. Підкреслено значні зміни, які відбулися у театральній біографістиці по зрівнянню з попередніми періодами.* ***Висновки.*** *У результаті проведеного аналізу встановлено, що театральна біографістика як жанр, що сформувався ще за часів античного театру і до епохи модерну, в процесі свого історичного розвитку дуже суттєво залежала від соціально-політичних, релігійних, моральних факторів суспільства. Це вплинуло як на драматургічне рішення творів біографічного характеру, так і на персон, які ставали об'єктами театралізованих постановок.*

Ключові слова: *епоха модерну, театральне мистецтво, театральна біографістика, театр, персоніфікованість.*

Oksana TSYSELSKA,
orcid.org/0000-0002-2869-2454
Lecturer at the Department of Directing and Acting
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) 2013pk@ukr.net

THEATER BIOGRAPHY OF THE MODERN ERA

The article analyzes the development of theatrical biography of the modern era and its influence on modern theatrical art. An important aspect of the research was a detailed analysis of the European experience of theatrical biography of the specified period. The characteristics of modern theatrical biography in the context of modern theatrical art are presented on the examples of the analysis of specific works of famous playwrights of the modern era. ***The purpose*** *of the article is to research and generalize the development of modern theater biography and its influence on modern art.* ***The research methodology*** *is based on the application of a complex of theoretical and empirical methods. In particular, the method of retrospective analysis, structural-functional method, typology method, etc. were involved. Important for the research is the art history approach to the analysis of theatrical biographies.* ***The scientific novelty*** *of the study consists in a complex art-historical study of modern theatrical biographies, in the systematization of a wide factual material related to the work of prominent playwrights of the modern era, whose works are based on a personified approach.* ***Research results.*** *The study of theatrical biography of the modern era provided an opportunity to expand the essence of the concept of «theatrical biography», which we associate with the process of creating biographical and illustrated material about a famous person, whose life became the subject of dramaturgical development within the work, or part of the work and which found an original embodiment within theatrical production, performance, performative event, etc. The significant changes that have taken place in theatrical biography compared to previous periods are emphasized.* ***Conclusions.*** *As a result of the analysis, it was established that theatrical biography as a genre that was formed during the time of the ancient theater and before the modern era, in the process of its historical development depended very significantly on socio-political, religious, and moral factors of society. This influenced both the dramaturgical decision of works of a biographical nature, and the persons who became the objects of theatrical productions.*

Key words: *modern era, theatrical art, theatrical biography, theater, personification.*

Постановка проблеми. Персоніфікованість посідає значне місце у театральному мистецтві і має певну вагу для наукового забезпечення розвитку такого феномену як театр. Тому театральна біографістика стає предметом дослідження останнього часу. Особливого значення вона набуває у сучасних умовах. Саме театральна біографістика епохи модерну має більший вплив на сучасне театральне мистецтво і потребує комплексного наукового дослідження. Враховуючи специфічність театрального мистецтва, його історію розвитку та становлення, у дослідженні будемо орієнтуватися на мистецтвознавчий аналіз творів видатних драматургів окресленого періоду, факти індивідуальної біографії видатних театральних діячів, драматургів, акторів, режисерів тощо.

Аналіз досліджень. Аналізуючи теоретичний і практичний доробки у царині театрального мистецтва, варто зазначити, що ґрунтовність досліджень у цій галузі забезпечено достатнім масивом наукових, методичних праць, матеріалів публіцистичного характеру. Серед найбільш розроблених напрямів слід виділити наступні, а саме: історія театру, теорія театру, теорія драми, проблеми розвитку акторської та режисерської майстерності та ін. Крім того, останнього часу предметом дослідження мистецтвознавців і культурологів стає і театральна біографістика – від початку становлення до сучасного розвитку. Питання розвитку театральної біографістики епохи модерну частково розглядають у своїх працях науковці, які досліджують історію театру, зокрема, Н. Владимирова (2024), М. Гринишина (2013) та ін. Низку наукових праць присвячено дослідженню творчої діяльності окремих драматургів, твори яких ґрунтується на персоніфікованому підході. Наприклад, В. Корнієнко (2007), досліджуючи театральну палітру французького театру саме цього періоду, значне місце відводить аналізу творчості Андре Антуана, який, на її думку, започатковує реформу на французькій сцені. А. Ареф'єва характеризує субстрати творчості Гордона Крега як представника стилю модерн (2023). Н. Колошук (2018), характеризуючи твори Генріка Ібсена, зазначає, що він один із перших започаткував «нову драму». Отже, аналіз наукових робіт із проблем театрального мистецтва дозволив визначити дефіцит наукового розроблення тематики театральної біографістики епохи модерну, що і спонукало обрати її темою даного дослідження.

Мета статті – дослідження і узагальнення розвитку модерної театральної біографістики та її вплив на сучасне мистецтво.

Виклад основного матеріалу. Характерні особливості біографістики, як у загальнонауковому контексті, так, і в контексті театрального мистецтва, переконують у доцільності визначення певних етапів становлення театральної біографістики у межах проведення ретроспективного аналізу. З метою цілісного осмислення досліджуваного явища пропонуємо визначити п'ять періодів становлення та розвитку театральної біографістики, а саме: *античної персоніфікації; середньовічної клерикально-світської біографістики; ренесансних ідеалів; нової театральної біографістики; модерної театральної біографістики.* Завершальним етапом проведення ретроспективного аналізу розвитку та становлення театральної біографістики визначено обґрунтування та характеристику періоду модерної театральної біографістики. Перш ніж перейти до обґрунтування та дослідження фактів означеного явища, маємо окреслити часові межі, які будуть формувати вектор наукового пошуку. Так як у межах новітнього часу в історико-культурному розвитку цивілізації починається епоха модерну, то визначений нами період за нижню межу має кінець XIX століття, а за верхню 80-ті роки XX століття. Маємо звернути увагу на той факт, що у театральному мистецтві означеного періоду усе більше на другий план відходить персоніфікований підхід. Та й узагалі – мистецтво після доби Романтизму втратило інтерес до «конкретної людини». Почалися пошуки «зерна нового мистецтва» і це «зерно», як не дивно, виявилося пов'язаним із процесом дегуманізації мистецтва. Персона, особистість, її біографія відходять на другий план – на першому плані з'являється уніфікована біологічна істота, яка через іронічність буття проживає «відмірений» життєвий проміжок.

Висунені нами припущення знайшли підтвердження у есе «Дегуманізація мистецтва» іспанського філософа, публіциста, соціолога Хосе Ортега-і-Гасета. Дослідник вказує на той факт, що характерною особливістю нового стилю виявляється те, що він містить певні взаємопов'язані тенденції. Він прагне: 1) дегуманізувати мистецтво; 2) уникати життєподібних форм; 3) щоб витвір мистецтва був нічим іншим, тільки витвором мистецтва; 4) вважати мистецтво лише грою і більше нічим; 5) бути глибоко іронічним; 6) стерегтися підробки і тим самим прагнути ретельного виконання; 7) на думку молодих митців, мистецтво – це щось несерйозне, таке, що не впливає на життя (Ортега-і-Гасет, 1994: 270).

Досліджуючи розвиток модерної театральної біографістики та її вплив на сучасне мистецтвознавство, зосередимо увагу на європейському досвіді розвитку театрального мистецтва та відповідних фактах українського національного театру. Характеризуючи європейський театр кінця XVIII – першої половини XIX століття, Н. Владимирова зазначає, що одним із найбільш важливих чинників, що обумовили розвиток західноєвропейського театру у цей період, стала перша Французька буржуазна революція (1789–1796), що, зокрема, сприяла значному розширенню тематики драматургічних творів, наголошенню соціальної

проблематики, появі нового героя в драматургії і відповідно – на сцені театру (Владимирова, 2024: 162). Так, боротьба буржуазії проти аристократії відображена у реалістичних комедіях Шерідана (Англія), Гольдоні (Італія), Бомарше (Франція) (Обертинська, 2020: 9). Дослідники вважають, що саме у цей переломний історичний момент народилася драматургія, у якій знайшло яскраве відображення боротьба за національну незалежність та свободу особистості. Серед яскравих драматургів цього періоду варто визначити постаті Г. Ібсена, Б. Шоу, Р. Ролана та ін.

Європейський театр кінця XIX – початку XX століття зосередив свою увагу на реалізмі – новій течії в культурі і мистецтві, що протистояла достатньо усталеному романтизму. Обґрунтовуючи витоки реалізму, М. Гринишина зазначає, що інтерес до сучасності, до «злоби дня» та її максимально адекватне відображення художніми засобами – це один з основоположних векторів реалістичної літератури і, зокрема, її драми. Тому за предмет така література (а за нею театр) обирає пізнання буття в його закономірностях та соціальній детермінованості. Публіцистичність реалістичної прози та драми невіддільна від моралізаторства – ледь не кожний значний митець-реаліст схильний до виразу суспільних ідеалів (Гринишина, 2013: 27). У подальших своїх дослідження авторка звертає увагу на той факт, що європейська драма доби романтизму поступилася саме літературному жанрові. Відтак у проведенні ретроспективного аналізу розвитку та становлення сучасної театральної біографістики варто обґрунтовувати висновки з орієнтацією на твори літератури, що стали предметом театральних постановок.

Переломні процеси межі XIX–XX ст. з особливою силою позначилися і на долі драматичних жанрів. Саме в ці десятиліття в європейських країнах формується настільки масштабне, неминущого значення явище, як «нова драма». Саме вона знаменувала високий зліт драматургічної творчості після десятиліть занепаду: у всіх європейських країнах після романтичного злету, після Байрона і Шеллі, Гюго і Мюссе, Клейста і Бюхнера, драма різко деградувала і перестала посідати скількинебудь помітне місце в духовному житті суспільства, а підмостками надовго заволоділи спритні автори «добре зроблених п'єс», нескінченно далеких від реального життя і дійсних, соціальних і моральних проблем і конфліктів (Гаврюшенко та ін., 2006: 368). Отже, художнє освоєння світу, що створило романтичного і потім реалістичного героя, досягає високого рівня узагальнення. Мистецтво поглиблюється в розуміння основ світу, у глиб складних особливостей суб'єктивного світосприймання (Гаврюшенко та ін., 2006: 374).

Продовжуючи аналіз західноєвропейської «нової драми», варто звернути увагу на дослідження Н. Колошук, яка зазначає, що одним із перших започаткував «нову драму» Генрік Ібсен. Характеризуючи твори Ібсена, дослідниця наголошує на тому, що фони мають ряд фундаментальних для цього явища характеристик: звернення до проблем сучасності, актуальність тематики (починаючи від п'єс 1860-х років); перехід зовнішньої дії у внутрішню – психологічну (тобто розширення сфери психологічного й інтелектуального конфлікту, а значить – зростання ваги підтексту); відмова від інтриги, натомість наскрізна «діалогізація» (зростання психологічної напруги в діалогах, зникнення «прохідних», інформативних реплік та ремарок, як-от репліки «вбік»); відкрита розв'язка; розширення меж ретроспекції (особливо в позасценічній дії); наскрізна символіка через деталі-лейтмотиви тощо (Колошук, 2018: 93). Надалі авторка висуває припущення про наявність підстав говорити про драматургію Ібсена як про драматургію нового кшталту – драматургію ідей, а не інтриги; драматургію характерів, а не ситуацій; драматургію проблемну, а не побутову (Колошук, 2018: 93).

Якщо аналізувати драматургічний доробок Ібсена, то беззаперечно відомим твором є його п'єса «Бранд» (1866 р.), головним героєм якої є священик – людина, особистість, персона. Варто зазначити, що у творі чітко простежується персоніфікований підхід щодо розвитку сюжету. Однак він цілком є виправданим, бо у творі є й інші герої, які взаємодіють один із одним. Характеризуючи зміст п'єси та розвиток дії, О. Пронкевич зазначає, що головний герой – священник Бранд – має складний і суперечливий характер. Він багато чим нагадує справжнього героя духу: у нього могутня воля, прагнення бути послідовним, його не можна назвати боягузом, який не наважується подивитись у вічі небезпеці. Його звинувачення цілком слушні: без самозречення, без серйозного ставлення до себе не досягти досконалості. І люди є здебільшого ледачими споживачами, а не творцями (Пронкевич, 2013: 11).

Важливими для дослідження вважаємо також наукові розвідки В. Корнієнко, яка детально досліджувала театральну палітру французького театру саме цього періоду. Обґрунтовуючи історико-культурологічні засади французького театру, авторка наводить певні історичні дати, які свідчать про розвиток театрального мистецтва у Франції. Так, авторка зазначає, що театральне життя Франції XIX століття стрімко розвивається – 1847 р. в Парижі налічується 29 театрів, а 1867 р. – вже 40 (Корнієнко, 2007: 17). Саме у цей період, на думку авторки, проходить зародження сучасного французького театру, яке дослідниця пов'язує із особистістю Андре Антуана. На думку В. Корнієнко, саме А. Антуан започатковує реформу на французькій сцені: виступає проти комерційного театру, виловлюється за оновлення академічних традицій французької сцени, здійснює

постановки сучасних п'єс, висуває нові художні вимоги до постановки спектаклю, займається пошуком нових виражальних засобів акторського мистецтва, оформлення сценічного простору тощо (Корнієнко, 2007: 18). Якщо ж аналізувати діяльність А. Антуана як режисера, то маємо зазначити, що він, на думку дослідниці, виголосив принцип «ліберального еклектизму», надавши сцену різноманітним творчим літературним школам і напрямам, вивівши на сцену живих людей – селян, дрібних буржуа, робітників, ремісників (Корнієнко, 2007: 18).

Не менш цікавою театральною постаттю досліджуваного періоду є англійський актор, театральний режисер, теоретик мистецтва Едвард Гордон Крег. Досліджуючи символологію концептів «тіло без органів» Антонєна Арто та «надмаріонетка» Гордона Крега як феноменів метаантропології сценічного синтезу, А. Ареф'єва зазначає, що маріонетка взяла за руку Крега і повела в підземелля, підземелля пристрастей, яких так хотіли позбавитися Мейєрхольд, Брехт, Курбас та ін. Але Крег хотів більшого, він хотів гармонії. Він ще не був авангардним художником, а був генієм стилю модерн (Ареф'єва, 2023: 88). Характеризуючи субстрати творчості Гордона Крега, авторка акцентує увагу на тому, що на верхівці сходів Крега можуть грати діти – метелики, може спускатися жінка до чоловіка, який блукає в лабіринті своїх пристрастей, може якась втомлена людина-андрогін стати десь посередені цих сходів і, поєднуючи буття з небуттям, розгубиться – вона не знає, куди йти, або в гору, або вниз (Ареф'єва, 2023: 88).

Знаковою фігурою для драматургії доби модерну став Бернард Шоу. Досліджуючи драматургію XIX – початку XX століття, І. Голубішко, О. Кеба та П. Шулик зазначають, що Шоу був найвпливовішим драматургом Великобританії з 1890 х років і до 1930 х років. Його творчість вивела англійську драму з глухого кута, куди театр потрапив через розважальну та комерційну спрямованість, і відкрила широкий шлях для соціальної і проблемної драматургії (Голубішко та ін., 2006: 54). Однією з найвідоміших п'єс Бернарда Шоу вважається «Пігмаліон» (1912–1913 рр.), в якій драматург використовує античний міф про Пігмаліона, що створив статую прекрасної дівчини Галатеї і силою свого кохання та з допомогою богів оживив її. Якщо античні Пігмаліон і Галатея одружуються, то герої Шоу ні в якому разі не повинні цього робити. Іронічна гра з давньогрецьким міфом – лише прийом, за допомогою якого Шоу загострює ту драму ідей, що розгортається у п'єсі (Голубішко та ін., 2006: 56). Аналізуючи сюжет п'єси, можемо зазначити, що автор теж використав персоніфікований підхід у розвитку дії та зорієнтував майбутнього глядача на біографію головних героїв. Причому, сам автор запропонував підзаголовок п'єси, який звучить як «роман у п'яти діях», натякаючи тим самим на важливе значення епічного начала в творі. Наявні в п'єсі синтезовані елементи «серйозної» драми і комедії. Комічні ситуації начебто складають увесь сюжет твору, але щось жахливе і безжалісне вбачається в тому експерименті, який ставлять на Лайзі (Голубішко та ін., 2006: 60) – головній героїні п'єси.

Не можемо обійти увагою також постать Бертольда Брехта та його внесок у розвиток і становлення європейського театру. Якщо аналізувати сутність та висхідні позиції «епічного театру», автором якого є Брехт, то можемо зазначити, що саме він, не дивлячись на панівну у той час ідею соціальної рівності, все ж таки звернувся у своїх творах і до біографістики, й до персоніфікації. Досліджуючи життєвий і творчий шлях великого німецького письменника, режисера, О. Гальчук звертає увагу на принципи побудови п'єс Бертольдом Брехтом, а саме: 1) звернення до відомих сюжетів, щоб глядач переключався з події на те, як вона розгортається; з цією метою Брехт інсценував відомі твори: «Життя Едуарда II Англійського» К. Марло, «Пан Пунтілла та його слуга Матті» Х. Вуолійокі, «Швейк у Другій світовій війні» Я. Гашека, «Антігону» Софокла; 2) використання притчових сюжетів; не всі епічні драми були притчами, але всім творам Брехта властива тенденція до широкого запровадження притчовості; 3) відмова від ефекту катарсису через відсутність розв'язки центрального конфлікту, «відкритість» фіналу (Гальчук, 2010: 168).

Якщо ж звернутися до найбільш відомих творів Бертольда Брехта, то беззаперечну першість тут отримає «Матінка Кураж». Для нашого дослідження цей факт є важливим, так як він підтверджує наші припущення щодо циклічності розвитку театральної біографістики у залежності від історичного, соціального та культурного розвитку цивілізації. Деталізуючи сюжет п'єси, О. Гальчук звертає увагу на той факт, що п'єса написана 1939 року як пересторога про небезпеку Другої світової війни. На думку авторки – це п'єса-парабола, яка має два плани: 1) роздуми Брехта про сучасну дійсність, в яких наявне застереження людям стосовно їх найближчого майбутнього; 2) історична хроніка – блукання маркітанки Кураж у роки Тринадцятилітньої війни, її ставлення до війни. Загальна ідея п'єси – неумісність материнства (життя) з війною і насильством (Гальчук, 2010: 172).

Висновки. Отже, у результаті проведеного аналізу встановлено, що театральна біографістика як жанр, що сформувався ще за часів античного театру і до епохи модерну, в процесі свого історичного розвитку дуже суттєво залежала від соціально-політичних, релігійних, моральних факторів суспільства. Це вплинуло як на драматургічне рішення творів біографічного характеру, так і на персон, які ставали об'єктами театралізованих постановок. Дослідження модерної театральної біографістики надало можливість розширити сутність поняття «театральна біографістика», яке ми пов'язуємо із процесом створення біографічно-ілюстрованого матеріалу про відому особистість, життєдіяльність якої стала предметом драматургічної розробленості у

межах твору, або частини твору та яка знайшла оригінальне втілення у межах театральної постановки, вистави, перформативного івенту тощо.

Предметом подальших наукових пошуків має стати режисерсько-драматургічний поступ української театральної біографістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ареф'єва А. Ю. Символологія концептів «тіло без органів» Антонєна Арто та «надмаріонетка» Гордона Крега як феномен метаантропології сценічного синтезу. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2023. № 2 (57). С. 82–92.

2. Владимирова Н. Історія театру Західної Європи та США. Київ : КНУТКіТ ім. І. К. Карпенка-Карого, 2024. 204 с.

3. Гаврюшенко О. А., Шейко В. М., Кравченко О. В. Історія світової культури. Київ : Кондор, 2006. 404 с.

4. Гальчук О. В. Бертольд Брехт. *Історія зарубіжної літератури ХХ ст.* Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 160–176.

5. Голубішко І. Ю., Кеба О. В., Шулик П. Л. Драматургія кінця ХІХ–ХХ ст. (Г. Ібсен, Б. Шоу, Б. Брехт). Кам'янець Подільський: Абетка НОВА, 2006. 220 с.

6. Гринишина М. Театральна культура рубежу ХІХ–ХХ століть: Реалізм. Дискурс / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ : Фенікс, 2013. 344 с.

7. Колошук Н. Драматургія Лесі Українки у контексті розвитку «нової європейської драми» на етапі символізму. *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. праць. Вип. 26 : Леся Українка і персоналії епохи / упоряд. Т. П. Левчук; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2018. С. 91–109.

8. Корнієнко В. В. Театральна палітра Франції в ХХ столітті: від творчості в мистецтві до мистецтва творчості : наук. розвідка. Київ : Знання України, 2007. 232 с.

9. Обертинська А. П. Основи теорії драми та сценарної майстерності. Київ : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2020. 132 с.

10. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. Київ : Основи, 1994. С. 238–272.

11.Пронкевич О. В. «Нова драма» кінця ХІХ – початку ХХ ст. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 140 с.

REFERENCES

1. Arefieva A. Yu. (2023). Symvololohiia kontseptiv «tilo bez orhaniv» Antoniena Arto ta «nadmarionetka» Hordona Kreha yak fenomen metaantropolohii stsenichnoho syntezu. [The symbology of Antonin Artaud's «body without organs» and Gordon Craig's «super-puppet» concepts as a phenomenon of meta-anthropology of stage synthesis]. Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. - Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 2 (57). 82–92. [in Ukrainian].

2. Vladymyrova N. (2024). Istoriia teatru Zakhidnoi Yevropy ta SShA. [History of the theater of Western Europe and the USA]. Kyiv : KNUTKiT im. I. K. Karpenka-Karoho. 204 s. [in Ukrainian].

3. Havriushenko O. A., Sheiko V. M., Kravchenko O. V. (2006). Istoriia svitovoi kultury. [History of world culture]. Kyiv : Kondor. 404 s. [in Ukrainian].

4. Halchuk O. V. (2010). Bertold Brekht. Istoriia zarubizhnoi literatury XX st. [Bertold Brecht. History of foreign literature of the 20th century]. Kyiv : VTs «Akademiia». 160–176. [in Ukrainian].

5. Holubishko I. Yu., Keba O. V., Shulyk P. L. (2006). Dramaturhiia kintsia KhIKh–KhKh st. (H. Ibsen, B. Shou, B. Brekht). [Dramaturgy of the end of the 19th and 20th centuries. (H. Ibsen, B. Shaw, B. Brecht)]. Kamianets Podilskyi: Abetka NOVA. 220 s. [in Ukrainian].

6. Hrynyshyna M. (2013). Teatralna kultura rubezhu KhIKh–KhKh stolit: Realizm. Dyskurs / In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy. [Theatrical culture of the turn of the 19th–20th centuries: Realism. Discourse / Institute of Problems Today. an artist NM of Ukraine]. Kyiv : Feniks. 344 s. [in Ukrainian].

7. Koloshuk N. (2018). Dramaturhiia Lesi Ukrainky u konteksti rozvytku «novoi yevropeiskoi dramy» na etapi symvolizmu. Volyn filolohichna: tekst i kontekst : zb. nauk. prats. Vyp. 26 : Lesia Ukrainka i personalii epokhy / uporiad. T. P. Levchuk; Skhidnoievropeiskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [Lesya Ukrainka's dramaturgy in the context of the development of the «new European drama» at the stage of symbolism. Philological Volyn: text and context: coll. of science works. Vol. 26: Lesya Ukrainka and personalities of the era / edited by T. P. Levchuk; East European National University named after Lesya Ukrainka]. Lutsk. 91–109. [in Ukrainian].

8. Korniienko V. V. (2007). Teatralna palitra Frantsii v KhKh stolitti: vid tvorchosti v mystetstvi do mystetstva tvorchosti : nauk. rozvidka. [Theatrical palette of France in the 20th century: from creativity in art to the art of creativity: science. intelligence]. Kyiv : Znannia Ukrainy. 232 s. [in Ukrainian].

9. Obertynska A. P. (2020). Osnovy teorii dramy ta stsenarnoi maisternosti. [Basics of drama theory and screenwriting skills]. Kyiv : Derzhavna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. 132 s. [in Ukrainian].

10. Orteha-i-Haset Kh. Vybrani tvory (1994). [Ortega-i-Gaset H. Selected works]. Kyiv : Osnovy. 238–272. [in Ukrainian].

11. Pronkevych O. V. (2013). «Nova drama» kintsia KhIKh – pochatku KhKh st. [«New drama» of the late 19th and early 20th centuries]. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. 140 s. [in Ukrainian].

УДК 784.1:82.1(477):78.071.1Яциневич(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-18

Дарина ЧАМАХУД,
orcid.org/0000-0003-3402-7335
аспірантка кафедри історії української музики та музичної фольклористики
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського,
викладач кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки
циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
(Київ, Луцьк, Україна) daryna.chamakhud@gmail.com

ХОРОВІ ТВОРИ *A CAPPELLA* ЯКОВА ЯЦИНЕВИЧА НА ВІРШІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ: СТИЛЬОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема недослідженості життєтворчості українського композитора Якова Яциневича. Вперше в українському музикознавстві відбулося звернення до рукописів та рідкісних видань хорових творів a cappella Я. Яциневича на вірші українських поетів. Метою статті є дослідження хорової музики композитора, виявлення стильових тенденцій творів та авторських особливостей втілення віршів.

За архівними документами, які знаходяться в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), здійснено музикознавчий аналіз одинадцяти композицій митця. На основі архівних документів до усіх творів виявлено точні або приблизні дати їх створення, встановлено локації написання. Усі твори структуровано за хронологією виникнення та періодами творчості Я. Яциневича. Вперше опубліковані фрагменти з рукописів, а також нотний текст хорових творів Я. Яциневича. На основі порівняння вербальних текстів хорових композицій з першоджерелами, охарактеризовано принципи роботи композитора з розподілом рядків віршів і формотворенням частин циклу. Виявлено, що митець досить довільно трактує поетичні тексти. Окреслено, що форма музичних композицій відмінна від будови вірша. Проаналізовано музичні особливості усіх композицій та охарактеризовано риси композиторської мови. Виявлено, що Я. Яциневич вдається до нашарувань фактурних прийомів і збагачення жанрово-інтонаційної сфери різними стильовими засобами. Звернено увагу на детально прописані у нотах динамічну градацію й темпові зрушення. Проаналізовано гармонічну мову композицій. Окреслено, що при збереженні опорної ролі консонансу відбувається поступове віддалення від класичної моделі трактування устою, використання акустичності й самодостатності звуку, надання важливої ролі тембровому звучанню.

Підсумовано, що хорові твори a cappella стали втіленням творчих експериментів музичної мови Я. Яциневича. Творчі пошуки композитора, синтезовані з власними авторськими прийомами, свідчать про стильову еволюцію від пізньоромантичних засобів до появи особливостей раннього музичного модернізму у хоровій спадщині митця.

Ключові слова: *життєтворчість Якова Яциневича, архівні матеріали, хорові твори a cappella, український музичний модернізм, українська поезія.*

Daryna CHAMAKHUD,
orcid.org/0000-0003-3402-7335
PhD student at the Department of History of Ukrainian Music and and Music Folklore Studies
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,
Lecturer at the Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training
Cycle Commission of Methods of Music Education and Vocal and Choral Training
Municipal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council
(Kyiv, Lutsk, Ukraine) daryna.chamakhud@gmail.com

A CAPPELLA CHORAL WORKS BY YAKIV YATSYNEVYCH BASED ON POEMS BY UKRAINIAN POETS: STYLISTIC TRENDS AND PECULIARITIES OF THE COMPOSER'S LANGUAGE

The article deals with the problem of the lack of research of the life work of the Ukrainian composer Yakiv Yatsynevych. For the first time in Ukrainian musicology, manuscripts and rare editions of Yatsynevych's a cappella choral works to poems by Ukrainian poets have been addressed. The purpose of the article is to study the composer's choral music, to identify stylistic trends of the works and author's peculiarities of the poems' embodiment.

The musicological analysis of eleven compositions by the artist was carried out on the basis of archival documents kept in the Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine (IM VNLU). On the basis of archival

documents for all the compositions, the exact or approximate dates of their creation were identified, and the locations of their composition were established. All the compositions are structured according to the chronology of their appearance and the periods of Yatsynevych's work. For the first time, fragments from manuscripts and the musical text of Yatsynevych's choral works are published. On the basis of comparison of verbal texts of choral compositions with primary sources, the principles of the composer's work with the distribution of lines of poetry and the formation of parts of the cycle are characterised. It is revealed that the composer interprets poetic texts quite arbitrarily. It is outlined that the form of musical compositions differs from the structure of the poem. The musical features of all the compositions are analysed and the features of the composer's language are characterised. It is revealed that Yatsynevych resorts to layering textural techniques and enriching the genre and intonation sphere with various stylistic means. Attention is drawn to the dynamic gradation and tempo shifts detailed in the notes. The harmonic language of the compositions is analysed. It is outlined that while maintaining the supporting role of consonance, there is a gradual departure from the classical model of interpretation of the key, the use of acousticity and self-sufficiency of sound, and the importance of timbre sound.

It is summarised that a cappella choral works have become the embodiment of creative experiments of Yatsynevych's musical language. The composer's creative searches, synthesised with his own author's techniques, testify to the stylistic evolution from late romantic means to the emergence of features of early musical modernism in the artist's choral heritage.

Key words: *life and work of Yakiv Yatsynevych, archival materials, a cappella choral works, Ukrainian musical modernism, Ukrainian poetry.*

Постановка проблеми. Сучасні реалії життя спонукають не лише активно відновлювати справедливість у дослідженні життєтворчості українських митців, але й повертати із забуття та знімати заборони з їх творів. Адже відроджена спадщина талановитих діячів може суттєво оновити, збагатити та осучаснити репертуар мистецького фонду України. Прикладом людини, яка багато потрудилася у різних напрямках музичного життя, є активний помічник М. Лисенка – композитор, автор музики різних музичних жанрів[1], досвічений диригент, вправний церковний регент, клопіткий збирач фольклору, талановитий педагог, небайдужий громадський діяч, священик Яків Михайлович Яциневич (1869–1945).

У 1930-і роки, в умовах тоталітарного режиму, талановитого митця звинувачували за наявність в його музиці стилістичного комплексу «церковщини»[2]. Численні проштамповані рукописи композицій Я. Яциневича свідчать про дозвіл творів на виконання протягом 1928–1929 років та про їх заборону вже 1930 року (рис. 1). Упродовж останнього десятиліття творчість композитора тільки починає повертатися в українську культуру, тому виникає потреба ґрунтовно дослідити його спадщину, що підтверджує актуальність дослідження.

Рис. 1. ІР НБУВ. Ф. 50. Спр. 1451. Арк. 1. Штампи на рукописі хорового твору Я. Яциневича «А вже красне сонечко»: ліворуч – дозвіл на виконання від 29.06.1929 року, праворуч – заборона на виконання від 22.07.1930 року

Аналіз досліджень. Дослідження життєтворчості Я. Яциневича розпочалося з кінця 1970-х років. Перші музикознавчі згадки про митця опубліковані у вигляді фрагментарних біографічних заміток дослідниками О. Костюком (Костюк, 1968: 3–4), І. Гамкалом (Гамкало, 1985: 531). Більш ґрунтовні наукові статті про життя композитора на основі матеріалів з архівів (Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського (ІМФЕ), Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), Центрального державного історичного архіву України м. Києва (ЦДІАК)) належать музикознавцям Т. Філенку (Філенко, 1989, 26–28; 1995: 189–214; 1996: 175–184), О. Семирозум (Семирозум, 2005), Л. Корній (Корній, 2006: 6–9), вийшли друком у

[1] Я. Яциневич написав понад двісті творів: фортепіанні мініатюри, інструментальні ансамблі, обробки українських народних пісень для хорів різних складів, духовна хорова музика, авторські хорові твори (для мішаного, чоловічого та дитячого хорів, а також для соліста з хором *a cappella* або в супроводі фортепіано), камерно-вокальні композиції, ораторія, опера-феєрія, оперета, симфонія, кіномузика.

[2] М. Ржевська відзначає, що під «церковщиною» розуміли не просто релігійну музику, а ту, яка містить певний стилістичний комплекс: чотириголосний хоральний склад, консонантна гармонічна побудова, одноманітна плавна метричність, затримка руху на заключних каденціях, різкі контрасти між гучним *forte* та ніжним *piano*, зловживання використанням септакордів та зупинки на них, ігнорування тембральними особливостями голосу виконавців, ритмічну стабільність, стриманий темп, невиразні акцентування в «обиходних» наспівах, що пов'язано з відсутністю римування богослужбових текстів, використання нескладних музичних форм (Ржевська, 2005: 285). Автори кампанії «церковщини» пропонували власні рішення. Серед таких пропозицій, настійно рекомендованих у статтях газети «Музика мас», – змінити викладання гармонії в навчальних закладах, забравши з курсу чотириголосні гармонічні вправи, заборонити композиторам писати у чотириголосній фактурі, переглянути виконавський репертуар української та світової музики, а також здійснити процес очищення серед диригентів та інших музикантів (Ржевська, 2005: 287).

1990-ті – на початку 2000-х років. Розлогі дослідження родоводу композитора опубліковані його земляками – К. Климчуком (Климчук, 2017), Є. Чернецьким (Чернецький, 2001: 69–85; 2013). Активне зацікавлення творами Я. Яциневича відбулося пізніше – починаючи з 2010-х років, з'явилися публікації у молодих дослідників О. Засадної (Засадна, 2014), І. Щербанюк (Щербанюк, 2013), А. Бондаренка (Бондаренко, 2023).

З-поміж музичних творів композитора досі опубліковані лише окремі. За життя митця вийшли друком декілька хорових композицій та солоспівів. Проте ці примірники є настільки рідкісними, що зберігаються в архіві ІР НБУВ на правах рукописів. Із духовної музики Я. Яциневича у нотних виданнях різних років можна віднайти «Літургію святого Іоанна Златоустого», «Вінчання», «Херувимську пісню», «Богородице Діво», кант «Христос воскрес» (Яциневич, 2006), клавір ораторії «Скорбна Мати» (Яциневич, 2019). Публікація нотних матеріалів Я. Яциневича спонукала виконавців, диригентів, музикознавців до зацікавлення творами композитора: з'явилися дослідження про духовні твори митця у дослідників М. Юрченка (Юрченко, 2004: 101), М. Гобдича (Гобдич, 2006: 4–5), О. Засадної (Засадна, 2014: 137–141), В. Кузик (Кузик, 2019: 5–10), І. Сікорської (Сікорська, 2022), згадки про виконання богослужбових піснеспівів у музикознавців Г. Карась (Карась, 2012: 65, 209, 296, 301, 307, 832), О. Харченко (Харченко, 2013: 120–127).

Все ж у життєтворчості Я. Яциневича залишаються невідомими багато фактів та подій, а більшість музичних творів досі є неопублікованими. Найбільшу складність становить розпорошеність матеріалів про життя композитора та рукописів його творів. Упродовж останніх років нами опрацьовано близько 600 справ в різних архівах України[3], результати оприлюднені у декількох наукових публікаціях (Чамахуд, 2021: 59–63; 2022: 198–217; 2023: 63–84). Окремим аспектом дослідження життєтворчості Я. Яциневича стало вивчення його хорових творів на вірші українських поетів, рукописи яких знаходиться в архівах.

Мета статті – дослідити хорову музику *a cappella* Я. Яциневича на вірші українських поетів, виявити стильові тенденції та охарактеризувати авторські особливості втілення віршів.

Виклад основного матеріалу. Хорова спадщина Я. Яциневича є яскравою сторінкою його творчого доробку та налічує близько п'ятдесяти композицій. Твори для хору репрезентують сміливі творчі задуми композитора. Будучи добре обізнаним та досвіченим у роботі з колективами різних складів[4], митець написав твори для мішаного, чоловічого, дитячого хорів, а також соліста з хором. Кількісно переважають композиції для виконання *a cappella* – понад тридцять творів.

У процесі дослідження архівних матеріалів про творчість Я. Яциневича, сімнадцять хорових творів *a cappella* було віднайдено в ІР НБУВ, серед них п'ять – у друкованому варіанті, дванадцять – у вигляді рукописів. За поетичну основу шести рукописних хорових творів у 1930-х рр. обрано вірші радянської тематики, через що їх опускаємо.

Серед одинадцяти розглянутих нами хорових творів *a cappella*, чотири піснеспіви композитор написав на початку зрілого етапу творчості, зокрема: «Колискову пісню» на слова О. Маковея (1919), «Вечір» на слова В. Чайченка (1919),

[3] Досліджені матеріали в архівах Києва, Одеси, Львова, зокрема таких як Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського (ІМФЕ), Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ), Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО), Державний архів міста Києва (ДАК), Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), Центральний державний історичний архів України м. Києва (ЦДІАК), Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (ІДБМР ЛННБУ), Державний архів Одеської області (ДАОО).

[4] Архівні документи свідчать, що упродовж життя Я. Яциневич працював з різними хоровими колективами: 1886–1898 роки – помічник регента, згодом – регент в архієрейському хорі Михайлівського монастиря (ЦДІАК України. Ф. 169. Оп. 8. Спр. 3940. Арк. 24); 1891–1904 роки – субдиригент М. Лисенка, брав активну участь у створенні хорів для виступів у Києві, в організації концертних подорожей Україною, добирав співаків для хору, розучував з ними нові композиції, акомпанував хору під час репетицій і концертів (ЦДАМЛМ України. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 3); початок 1900-х років – диригент аматорських колективів Києва (ІМФЕ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 6); 1902–1904 роки – керівник студентського хору при Київському політехнічному інституті (ІМФЕ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 3); 1900–1908 роки – керівник студентського церковного хору, згодом – студентського світського хору при Університеті святого Володимира, 1908–1912 роки – помічник О. Кошиця у цьому ж хорі (ІР НБУВ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 2026. Арк. 1–7); 1923 рік – церковний регент Києво-Деміївської парафії (ЦДАВО України. Ф. 3984. Оп. 3. Спр. 249. Арк. 11); 1925–1930 роки – організатор загального міського хору в Одесі (ІМФЕ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8).

«Літню ніч» на слова О. Романової (1919), «Гей, на весла» на слова Г. Чупринки (орієнтовно 1925). У цей період Я. Яциневич проживав у селах Київщини і в Києві. Три із зазначених композицій («Колискова пісня», «Літня ніч», «Гей, на весла) були опубліковані за життя автора, на початку 20-х років (Яциневич, 1922, 1925), ще одна («Вечір») – посмертно (Яциневич, 1957).

Виокремлюються спільні характерні прийоми композиторської роботи у творах київського періоду життя Я. Яциневича. Для вокально-хорових композицій митець добирає ***вірші поетів***, характерною ознакою творчості яких була «музичність» – поезії 1880–1900-х років «Вечір» В. Чайченка, «Нічко лукавая» О. Романової, «Сон» О. Маковея, «Гей, на весла» Г. Чупринки. Завдяки вдало підібраним ритмам, римуванню, асонансам у них чується музичне звучання. У хорових творах 1919 року Я. Яциневич віддав перевагу поезіям ліричного змісту – від пейзажних замальовок у композиціях «Вечір», «Колискова пісня» до поєднання мотивів краси природи із інтимною лірикою втраченого кохання у творі «Літня ніч». Зміст пізнішої композиції 1925 року «Гей, на весла» доповнюється іншим руслом – образи природи алегорично протиставлені до образів рішучої сміливості, закликів до активних дій проти свавілля.

У кожному з хорових творів Я. Яциневич досить довільно трактує поетичні тексти (рис. 2–5). Інколи збережено увесь текст вірша, проте останні рядки твору доповнено повторюваними заключними словами («Літня ніч»). В інших композиціях змінено порядок слів («Вечір»), двічі-тричі повторені окремі фрази та цілі строфи поетичного тексту («Вечір», «Колискова пісня», «Гей, на весла!»), а також упускаються «зайві», з погляду композитора, рядки, пропонуються власні логічні акценти («Вечір», «Колискова пісня»). Відповідно, утворюється оригінальна музична форма творів. Дослідниця музичного модернізму О. Корчова[5] зазначає, що таке композиторське переосмислення вербального тексту є характерним прийомом роботи для композиторів раннього модернізму, у процесі чого змінюються уявлення про текстові межі (Корчова, 2020: 38).

Розподіл на строфи у вірші В. Чайченка	Частини у творі Я. Яциневича	Розподіл на розділи у творі Я. Яциневича
На землю вже тихий Скрізь вечір лягає;	Частина I *allegro moderato*	На землю вже тихий Скрізь вечір лягає, лягає. На землю вже тихий вечір Скрізь лягає, На землю тихий вечір, тихий вечір Скрізь лягає.
З високого неба Вже місяць сіяє;	Частина II	З високого неба Вже місяць сіяє; З високого неба Місяць сіяє, Місяць сяє, місяць сяє.
Затихли і пташка, І людська розмова. Мовчить, не шепоче Зелена діброва.	Частина III *moderato* *Tempo I*	І пташка, пташка затихла, затихла, І людська розмова, і людська розмова затихла, І людська розмова. Мовчить, не шепоче зелена діброва (*повторено двічі*), Не шепоче зелена діброва (*повторено тричі*). *Текст відсутній*
І в мене на серці Так тихо все стало. Немовби те серце Заснуло і спало.		

Рис. 2. Порівняння розподілу тексту вірша у хоровому творі *a cappella* «Вечір» Я. Яциневича із першоджерелом В. Чайченка

В основі досліджуваних хорових композицій 1919-го року – ***трирозділовість***, внутрішні форми щоразу завершуються нестійкими гармоніями, що утворює ефект наскрізного розгортання. У найбільш динамічних за звучанням творах розділи виокремлено контрастними темповими вказівками («Вечір», «Колискова пісня»). Розподіл форми творів Я. Яциневича відрізняється від розподілу строф та рядків у поезіях. В основі розділу можуть бути використані як два рядки поетичного тексту (розділ I «На землю вже тихий» *allegro moderato*, розділ II «З високого неба» у творі «Вечір»; розділ II «Спіть, мої дзвіночки сині» *moderato* у творі «Колискова пісня»), так і чотири рядки (розділ III «І пташка, пташка затихла» *moderato–allegro moderato* у творі «Вечір»; розділ I «Тихий сон по горах ходить» *allegro moderato*, розділ III «Не шуміть, ліси зелені» *allegro moderato* у творі «Колискова пісня»), та навіть шість рядків (усі розділи твору «Літня ніч»). У більш традиційній куплетній формі хорового твору «Гей, на весла» виокремлюється трирозділовість – три розгор-

[5] За О. Корчовою «музичний модернізм – це епохальний період розвитку європейського музичного мистецтва від кінця 80-х років XIX століття до кінця 30-х років XX століття, впродовж якого відбувається поступовий перехід від класичного до посткласичного типу музичної культури, встановлюється її полістильовий устрій і формуються засади сучасної музичної мови» (Корчова, 2020: 32).

Розподіл на строфи у вірші О. Маковея	Частини у творі Я. Яциневича	Розподіл на розділи у творі Я. Яциневича
Тихий сон по горах ходить, за рученьку щастя водить. І шумлять ліси вже тихше, сон малі квітки колише.	Частина I *allegro moderato*	Тихий сон по горах ходить, за рученьку щастя водить. І шумлять ліси все тихше, сон малі квітки колише. І шумлять ліси все тихше, сон малі квітки колише.
Спіть, мої дзвіночки сині, дикі рожі в полонині!	Частина II *moderato*	Спіть, мої дзвіночки сині, дикі рожі в полонині! Спіть, мої дзвіночки сині, дикі рожі в полонині!
Не шуміть, ліси зелені, спати йдіть, вітри студені! Най квіточки сплять здорові, най їм сняться сни чудові!	Частина III *Tempo I*	Не шуміть, ліси зелені, спати йдіть, вітри студені! Квітоньки хай сплять здорові, хай їм сняться сни чудові, хай їм сняться сни чудові, хай їм сняться сни чудові!
Аж на небі зазоріє, сонце їх, малих, зогріє: І зогріє, поцілує, і світами повандрує. Тихий сон по горах ходить. за рученьку щастя водить.		*Текст відсутній*

Рис. 3. Порівняння розподілу тексту вірша у хоровому творі *a cappella* «Колискова пісня» Я. Яциневича із першоджерелом О. Маковея

Розподіл на строфи у вірші О. Романової	Частини у творі Я. Яциневича	Розподіл на розділи у творі Я. Яциневича
Нічко цікавая, Нічко лукавая, Нащо людей чарувать? Квітами віяла, Зорями сіяла – Як тії зорі дістать?	Розділ I	Нічко цікавая, Нічко лукавая, Нащо людей чарувать? Квітами віяла, Зорями сіяла – Як тії зорі достать?
Їх не спіймаємо, Нічку спитаємо, Що вона людям дала? Мрією новою Пісні чудової, Наче отруту, влила.	Розділ II	Їх не спіймаємо, Нічку спитаємо, Що вона людям дала? Мрією новою Пісню чудовою, Наче отруту, влила.
Ні, не отрутою – М'ятою-рутою Віяла нічка в вікно. Спать не хотілося, Серцю приснилося Все, що минуло давно.	Розділ III	Ні, не отрутою – М'ятою-рутою Віяла нічка в вікно. Спать не хотілося, Серцю приснилося Все, що минуло давно, Минуло давно, давно.

Рис. 4. Порівняння розподілу тексту вірша у хоровому творі *a cappella* «Літня ніч» Я. Яциневича із першоджерелом О. Романової

нуті музичні речення у кожному з п'яти куплетів твору контрастують прийомами фактурного розгортання.

Довільне трактування Я. Яциневичем поетичного тексту дало можливість не лише формувати власні музичні розділи, але й вплинуло на інтерпретування ***завершення композицій***. Завдяки кількаразовому повторенню останньої текстової фрази у «пейзажних» творах автор вдався до створення ефекту поступового «згасання» хорового звучання до *pp* (рис. 6). Проте у композиції «Гей, на весла» вербальний повтор заключного куплету потрактовано з протилежною метою – створено прийом динамічного наростання звучності до максимального *ff*.

Нюансована ***робота з динамікою*** та ***темповими зрушеннями***, детально прописана у нотних текстах, є важливою характеристикою усіх київських хорових творів Я. Яциневича. Серед прийомів, які розширюють можливості динамічного розвитку – різноманітні засоби фактури: поступове збільшення кількості хорових партій (початок «Вечора»), сольні заспівування (заключний розділ «Літньої ночі», початок «Вечора»), октавно-унісонні проведення (початок «Гей, на весла»), тривалі органні пункти (перший розділ «Вечора») (рис. 7–8).

Спільною особливістю хорових творів є зміна ролі ***гармонії*** у бік виявлення її колористичності. При збереженні опорної ролі консонансу, важливою функцією гармонії стає поступове віддалення від класичної моделі трактування устою, натомість використання акустичності та самодостатності звуку. Такі зміни ладогармонічної системи свідчать про надання знакової ролі тембрового звучання, що є стильовою ознакою цієї доби (Корчова, 2020: 46).

Розподіл на строфи у вірші Г. Чупринки	Частини у творі Я. Яциневича	Розподіл на розділи у творі Я. Яциневича
Гей, на весла, щоб понесла Буря човен на простір, Де свавільний вітер вільний Гонить хвилі вздовж і вшир.	Куплет I *I речення*	Гей, на весла, щоб понесла Буря човен на простір, Щоб понесла буря човен на простір, Де свавільний вітер вільний
	II речення	Гонить хвилі вздовж і вшир. Де свавільний вітер вільний
	III речення	Гонить хвилі вздовж і вшир, Вздовж і вшир, вздовж і вшир.
Там, на морі, на просторі, Розігнавши млявий сон, Виллєм муки наші в звуки Буйним вітрам в унісон.	Куплет II *I речення*	Там, на морі, на просторі, Розігнавши млявий сон, На просторі, розігнавши млявий сон, Виллєш муки наші в звуки
	II речення	Буйним вітрам в унісон. Виллєш муки наші в звуки
	III речення	Буйним вітрам в унісон, В унісон, в унісон.
Там, на волі, на роздоллі, Де здіймаються горби, Всю отруту нашу люту Виллєм в море без журби.	Куплет III *I речення*	Там, на волі, на роздоллі, Де здіймаються горби, На роздоллі, де здіймаються горби, Всю отруту нашу люту
	II речення	Виллєм в море без журби. Всю отруту нашу люту
	III речення	Виллєм в море без журби, Без журби, без журби.
Виллєм в море наше горе, Нашу млявість, нашу лінь, Гей, на весла, щоб понесла Буря човен на глибінь!	Куплет IV *I речення*	Виллєм в море наше горе, Нашу млявість, нашу лінь, Наше горе, нашу млявість, нашу лінь. Гей, на весла, щоб понесла
	II речення	Буря човен на глибінь! Гей, на весла, щоб понесла
	III речення	Буря човен на глибінь, На глибінь, на глибінь!
Ми полинем соколиним Вільним льотом з берегів, Роздратуєм, загартуєм Нашу міць для ворогів.	Куплет V *I речення*	Ми полинем соколиним Вільним льотом з берегів, Соколиним вільним льотом з берегів, Роздратуєм, загартуєм
	II речення	Нашу міць для ворогів. Роздратуєм, загартуєм
	III речення	Нашу міць для ворогів, Нашу міць для ворогів.

Рис. 5. Порівняння розподілу тексту вірша у хоровому творі *a cappella* «Гей, на весла» Я. Яциневича із першоджерелом Г. Чупринки

Рис. 6. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «Вечір» Я. Яциневича на слова В. Чайченка

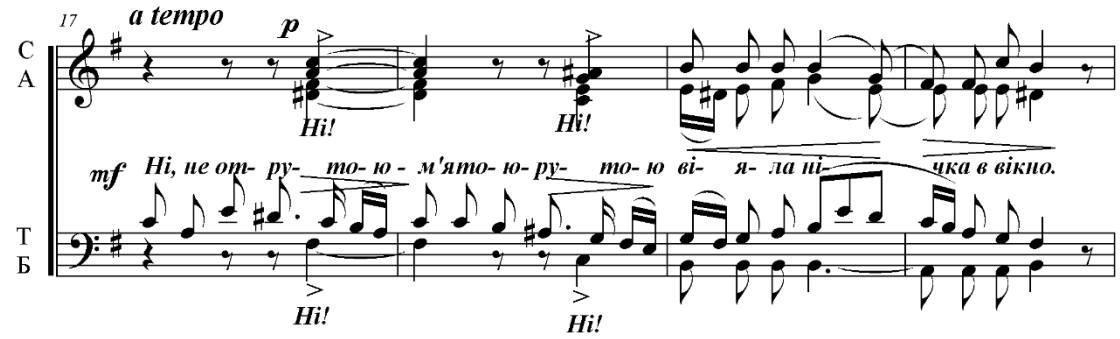

Рис. 7. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «Літня ніч» Я. Яциневича на слова О. Романової

Рис. 8. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «Гей, на весла» Я. Яциневича на слова Г. Чупринки

Підібрана композитором акордика не лише підкреслює зміст поетичних текстів та спрямовується на передачу образних характеристик. Гармонічні послідовності нерідко контрастують з вербальним текстом, щоразу різко змінюються, вертикально поєднують по декілька акордів в одному звучанні. Композитор сміливо використовує септакорди, нонакорди зі зміненими хроматизованими акордовими тонами. Гармонії урізноманітнюються на кожному складі словесного тексту навіть при статичній мелодії з повторенням одного звуку (початок «Колискової пісні», друга фраза «Вечора») (рис. 9).

Одним із улюблених прийомів Я. Яциневича стало введення ланцюжків дисонуючих акордів, які утворюють ефект відхилення, проте не розв'язуються у нові тональності. Засобами гармонії композитор досягає ефекту «тональних пошуків», часто втрачається відчуття чіткої тональності, залишається лише опора на певний устій. Регулярні тональні зсуви характеризують гармонічний розвиток усіх творів (у «Літній ночі» лише у першому розділі тональний шлях пролягає від *h-moll* до *E-dur*, *a-moll*, *g-moll*). Тобто відбувається ускладнення гармонічної мови, хоча й м'яке, поступове, але досить рішуче і впевнене, насичене тональними зрушеннями та націлене на пошуки нового звучання. О. Корчова зазначає, що це характерно для музичної мови раннього періоду музичного модернізму (Корчова, 2020: 45–46).

Сім віднайдених в ІР НБУВ хорових творів *a cappella* створені наприкінці зрілого періоду життєтворчості, коли Я. Яциневич проживав та займався активною творчою діяльністю в Одесі (1925–1930): «Знемоглись» на слова О. Коваленка (1925), «А вже красне сонечко» на слова О. Олеся (до 1929), «Хай літають вітри» на слова О. Олеся (до 1930), «Роси, роси, дощику» на слова О. Олеся (до 1930), «До місяця» на слова Г. Чупринки (до 1930), «Хмарка» на слова В. Чайченка (до 1930), «До праці» на слова Б. Грінченка (до 1930). Проте лише один із зазначених творів був опублікований – «Знемоглись» як винагорода за першу премію у вокально-музичному конкурсі у Харкові 1925 року (Яциневич, 1925), інші досі знаходяться в рукописах в архіві ІР НБУВ (ІР НБУВ, Ф. 50. Спр. 1451. Арк. 1–2; Ф. 45. Спр. 192. Арк. 1–2; Ф. 45. Спр. 195. Арк. 2; Ф. 50. Спр. 1464. Арк. 1; Ф. 50. Спр. 1465. Арк. 1; Ф. 45. Спр. 204. Арк. 11–12).

В одеський період Я. Яциневич звернувся до ***віршів поетів***, у творчості яких виразно прослідковуються традиційні та новаторські особливості – Б. Грінченка, Г. Чупринки та О. Олеся. Разом з тим, композитора цікавили вірші менш відомих митців – П. Гая, О. Коваленка. Обрані

Рис. 9. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «Колискова пісня» Я. Яциневича на слова О. Маковея

поезії написані у 1880-х–1910-х роках. У хорових композиціях середини одеського періоду переважає пейзажна лірика поетичних текстів, забарвлена любовними мотивами («Хмарка» П. Гая, «До місяця» Г. Чупринки), а також з'являються веснянкові образи та настрої («А вже красне сонечко» та «Роси, роси, дощику» О. Олеся). Як і у київський період, композитор не оминув увагою поезій, у яких основною темою виступають мотиви нескореності людини, рішучості, бажання змінювати обставини життя, а також окреслені вірою у важливість результатів своєї праці («Знемоглись О. Коваленка, «Хай літають вітри» О. Олеся, «До праці» Б. Грінченка).

Кожну із обраних поезій Я. Яциневич потрактував на власний погляд, що змінило словесні та образні акценти розвитку змісту. В окремих творах композитор зберіг увесь текст вірша, проте повторивши останні рядки («До місяця», «Хай літають вітри»). Тексти інших поезій зазнали перестановки порядку слів («Роси, роси, дощику»), багаторазового повторення як окремих рядків (розділ ІІ «Знемоглись», розділи ІІ–ІV «Роси, роси, дощику», «Хмарка», розділи І– ІІ «До праці»), так і цілих строф (розділи ІІ–ІV «А вже красне сонечко»). Таке послаблення ролі текстів поезій продовжує засвідчувати модерністичне сприйняття композитором першоджерел.

Зважаючи на вільне трактування текстів, у кожному з хорових творів утворилися оригінальні ***музичні форми***. Майже в усіх композиціях виокремлено по декілька розділів, розподіл яких відрізняються від строф у першоджерелах: трироздільовість у «Хай літають вітри» та «До праці», чотирироздільовість в «А вже красне сонечко», «Роси, роси, дощику» та більш традиційна двокуплетність у «До місяця». На відміну від київського періоду, за основу розділів композитор обрав більш об'ємну кількість рядків – у композиціях один розділ утворюють по дві, три та навіть чотири об'єднані строфи (усі розділи «А вже красне сонечко», розділ І «Роси, роси, дощику», обидва куплети «До місяця», розділи І–ІІ «До праці»). Інколи кількаразове повторення лише двох поетичних рядків дозволяє утворити окремі розділи (розділи ІІІ–ІV «Роси, роси, дощику»). Чотири строфи тексту вірша «Хмарка» об'єдналися у Я. Яциневича в єдиний потік музичного звучання, утворивши безперервний наскрізний розвиток. Тобто у розвитку музичних форм хорових творів цього періоду композитор пройшов непростий шлях трансформації та пошуків, що, за визначенням О. Корчової, є однією із ознак музичного модернізму (Корчова, 2020: 39).

Апогеєм усіх музичних форм стала розгорнута складна двочастинність у композиції «Знемоглись», де кожна з частин займає однакові масштаби. Детальне опрацювання композитором поетичного тексту дало можливість на основі чотирьох строф вірша вибудувати три музичні

розділи (у першій частині) та розвинуте фугато на тексті лише однієї строфи (у другій частині) (рис. 10). Таке проникнення поліфонії у вигляді фугато у музичну тканину хорового звучання свідчить про інструменталізацію хорового письма та утворення змішаного гомофонно-гармонічного принципу викладу як нового типу композиторського мислення Я. Яциневича.

Досліджуючи особливості розвитку національної музичної мови першої третини XX століття, О. Козаренко зазначає, що інструменталізація хорового звучання, характерна для творчості послідовників М. Лисенка, не лише збільшує значення інструментальних жанрів, а й змінює природу інтонування вокальної музики. Така модель жанрової дифузії є властивою для українського модерну (Козаренко, 2000: 136). На прикладі твору Я. Яциневича «Знемоглись» можемо зауважити ще одну важливу стильову особливість, характерну для модерної естетики – явище поліструктури, що утворюється у результаті вертикального неспівпадіння меж структурних одиниць музичної форми

Розподіл на строфи у вірші О. Коваленка	**Частини у творі Я. Яциневича**	**Розподіл на розділи у творі Я. Яциневича**
Усі знемоглись, дожидаючи волі, Рятунку ждучи від неправди і зла, Надії розвіялись вітром у полі, Панує кругом безпросвітна мла.	Частина I *поволі* *I розділ*	Усі знемоглись, дожидаючи волі, Рятунку ждучи од неправди і зла, Надії розвіялись вітром у полі, Панує кругом безпросвітняя мла.
Втомились борці серед лютого бою, Рвучись поламати невільництва гніт, І сумно поникли вони головою, Неначе негодою скошений квіт.		Втомились борці серед лютого бою, Рвучись поламати невільництва гніт, І сумно поникли вони головами, Неначе негодою скошений квіт.
Замовкли розмови і співи бадьорі, А чути повсюди зневажливий сміх. Померкли на небі і місяць, і зорі. Байдужість несвіцька обхоплює всіх.	*II розділ*	Замовкли розмови і співи бадьорі, А чути повсюди зневажливий сміх. Померкли на небі і місяць, і зорі. Байдужість несвіцька обхоплює всіх.
І, наче в пустині, зробилося тихо, І душу живу пронизує жах, А серце стискає зневіра і лихо, І сльози тремтять на журливих очах.	*III розділ*	І, наче в пустині, зробилося тихо, І душу живую пронизує жах, А серце стискає зневір'я і лихо, І сльози тремтять на журливих очах, на журливих очах.
Та ні! ще не вмерло бажання свободи. Не вмерло завзяття, прокинеться знову! Воскреснуть приборкані тьмою народи, А разом воскресне і щастя й любов!	Частина II *рухливо фугато*	Та ні! ще не вмерло бажання свободи (*повторено чотири рази*). Не вмерло завзяття, прокинеться знову! Воскреснуть приборкані тьмою народи, (*повторено чотири рази*) А разом воскресне і щастя й любов! і щастя, і щастя, і щастя, й любов, любов, любов!

Рис. 10. Порівняння розподілу тексту вірша у хоровому творі *a cappella* «Знемоглись» Я. Яциневича із першоджерелом О. Коваленка

Рис. 11. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «Знемоглись» Я. Яциневича на слова О. Коваленка

(періодів, речень, фраз) як наслідок поліфонічного розвитку (рис. 11). О. Козаренко вказує про часте втілення такого прийому в обробках М. Леонтовича (Кохаренко, 2000: 136–137). Проте у хоровій творчості Я. Яциневича, зокрема у згаданій хоровій композиції, спостерігаємо утворення аналогічних процесів.

Композиторські акценти поетичних текстів яскраво підкреслено ***засобами фактури***. Залежно від образного змісту, Я. Яциневич користується різноманітними прийомами та можливостями. У пейзажних та веснянкових творах вчувається апеляція до народних пісень і награшів (використання рухів голосів паралельними терціями і секстами в «А вже красне сонечко», «До місяця»), до дитячих ігор та потішок (легке триголосся жіночих партій на початку «Роси, роси, дощику»). Вкраплення інтонацій української музики в авторські хорові твори свідчить не лише про прагнення збагатити звучання національними особливостями, але й про вплив естетики модернізму. О. Козаренко зауважує, що важливою особливістю українського модерну стало оновлення мистецького коду «без афетичного відторгнення національного як рудименту романтичного модусу мислення. <…> «нове» часто приходило під маскою «старого» як рефлексія на глибинні національні архетипи, як модерна репліка на традиційні артефакти» (Козаренко, 2000: 134). Про такий же діалог з традицією як тісний зв'язок з романтизмом, що є однією із засад музичного модернізму, свідчать О. Корчова (Корчова, 2020: 51–52) та М. Ржевська[6] (Ржевська, 2005: 135).

Однією із характеристик одеських творів Я. Яциневича є часте нашарування різних пластів фактури. Наприклад, у композиції «До місяця» хорове звучання нагадує оркестр, у якому одночасно поєднується мелодія в терцієвому підголоску жіночих партій, акордове витримане заповнення у тенорів та тривалий органний пункт у басів і баритонів. Серед інших засобів, що підкреслюють важливі смислові рішення – полістильові нашарування жанрово-інтонаційної сфери різних стильових напрямків як ще одна характеристика раннього модернізму (Корчова, 2020: 64): октавно-унісонні проведення фраз зі збільшеними інтервалами з метою підкреслення напруженого емоційного стану (початок «Знемоглись»), проведення теми у чоловічих партіях на фоні статичних акордів задля відтінення важливих слів («Знемоглись», «До праці»), підголоскові імітування (розділ II «А вже красне сонечко», розділ II з частини I «Знемоглись»), сольні заспівування (розділ III з частини I «Знемоглись», «Хай літають вітри»), поступове збільшення кількості виконавців (триголосні жіночі початки у «Роси, роси, дощику», «Хмарка»), витримані органні пункти («А вже красне сонечко», «До місяця», «Хмарка») (рис. 12–13).

Рис. 12. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «До місяця» Я. Яциневича на слова Г. Чупринки

Рис. 13. Фрагмент з хорового твору *a cappella* «Хмарка» Я. Яциневича на слова П. Гая

Засоби фактури підкреслено ретельно продуманим ***динамічним розвитком***. Навіть у рукописах Я. Яциневича таких творів як «Хмарка», «Роси, роси, дощику», «Хай літають вітри», «До місяця», «До праці» чітко проставлені динамічні градації. Повторення композитором поетичних слів дає можливість утворити яскраві закінчення композицій – від динамічного «згасання» в творі «До місяця» до емоційного піднесення та увиразнення в інших композиціях.

[6] За М. Ржевською, «модернізм, "умовою приналежності до якого вважають «своєрідне світобачення і світосприйняття", орієнтований на досягнення нової якості у мистецтві, але при цьому не заперечує, а узагальнює досвід усього попереднього художнього розвитку, є результатом творчого переосмислення всієї історії європейського мистецтва; декларує й здійснює повернення до цінностей минулого (переважно віддаленого), ретроспективізм; якщо говорити про шляхи реалізації художніх задумів, широко практикує "підпорядкованість усіх елементів композиції якомусь одному формотворчому началу"» (Ржевська, 2005: 135).

Найбільш виразовим засобом музичного розвитку стала ***гармонія***. Саме її колористичні можливості увиразнюють зміст поетичних текстів. Постійний контраст гармонічних поєднань навіть на межі коротких побудов, змінність акордів при статичній мелодії («Роси, роси, дощику», «Хмарка», «До праці»), одночасне нашарування декількох функцій («Хай літають вітри»), ускладнення хроматичними зміненими акордовими тонами («Знемоглись», «Роси, роси, дощику», «Хмарка», «Хай літають вітри»). О. Козаренко зауважує, що такі складні гармонічні поєднання є зовнішніми ускладненнями хорового звучання та утворюють розмивання чіткої ладотональності, що властиво для музики послідовників М. Лисенка (Козаренко, 2000: 138). Хроматизація горизонтальних ліній у творах Я. Яциневича сприяє утворенню постійних відхилень та модуляцій (у «Знемоглись» модулювання з *d-moll* у *e-moll*, *h-moll*, *fis-moll*, *D-dur*), різких зіставлень на межі розділів та тональних пошуків (у «Роси, роси, дощику» тональний шлях пролягає від *F-dur* до *fis-moll*, *b-moll*, *Fis-dur*). Більш проста гармонія у творах «До місяця», «А вже красне сонечко» пов'язана, очевидно, з задумом композитора імітувати фольклорні джерела та відобразити зв'язок з національним інтонуванням, що вкотре ілюструє характерний для музики модернізму діалог з минулим.

Висновки. Отже, композиції для хору *a cappella* стали своєрідним полем для творчих експериментів Я. Яциневича. У кожному з проаналізованих хорових творів київського та одеського періодів композитор користується щоразу новими музичними засобами та уникає шаблонів у звучанні. У музичній мові Я. Яциневича відбувся непростий шлях трансформацій від використання звичних музичних засобів пізньоромантичного звучання до складних поліфункціональних і політональних нашарувань. Стильові пошуки композитора з його детальною роботою у результаті утворили поєднання простої і, водночас, дисонуючої гармонії, використання її колористичних можливостей, складних фактурних комплексів, продуманого динамічного розгортання, контрастних зіставлень темпів, тональностей. Довільне трактування Я. Яциневичем текстів поетичних першоджерел дало можливість інтерпретувати розвиток образів поезій на власний розсуд. Як результат, відхід від куплетної будови та утворення авторських музичних форм, стало причиною зміни вербальних акцентів та можливістю досягнути надзвичайної цілісності звучання. Синтез усього комплексу композиторських прийомів забезпечив важливе завдання музики – не лише висловити зміст поезій, але й підкреслити її приховані сенси. Враховуючи зазначені музичні характеристики хорових творів Я. Яциневича, можемо свідчити про появу стильових особливостей раннього музичного модернізму у хоровій творчості митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. 150 років Якову Яциневичу – фундатору української духовної музики. Український інтерес. URL: https://uain.press/blogs/150-rokiv-yakovu-yatsynevychu-fundatoru-ukrayinskoyi-duhovnoyi-muzyky-1107698 (дата звернення: 20.06.2024).
2. Гамкало І. Яциневич Яків Михайлович. Українська радянська енциклопедія. Київ. Головна редакція УРЕ. 1985. Т. 12 (Фітогормони – Ь). С. 531.
3. Гобдич М. Від упорядника. Яциневич Я. Духовні твори / ред.-упоряд. М. М. Гобдич. Київ. Камерний хор «Київ». 2006. С. 4–5.
4. Засадна О. Українська церковно-музична творчість 20-х рр. XX століття: жанрові пріоритети та стилістичні особливості (на прикладі доробку композиторів Київської хорової школи): дис. … канд. мистецтвознавства: 26.00.01 Теорія та історія культури / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ. 2014. 216 с.
5. ІМФЕ (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського). Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1. 24 арк. Біографічні матеріали Я. М. Яциневича (1919–1944 рр.).
6. ІМФЕ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 27. 25 арк. Програми та афіші концертів, що відбувались під керівництвом та за участю Я. Яциневича.
7. ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. 50. Оп. 1. Спр. 2026. 7 арк. Яциневич Яків Михайлович. Мої спомини про Університетський (Київський) студентський хор (8 березня 1924 р.).
8. ІР НБУВ. Ф. 45. Спр. 204. Арк. 11–12. Яциневич Я. Хмарка : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. В. Чайченка.
9. ІР НБУВ. Ф. 45. Спр. 192. Арк. 1–2. Яциневич Я. До місяця : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. Г. Чупринки.
10. ІР НБУВ. Ф. 45. Спр. 195. Арк. 2. Яциневич Я. До праці : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. Б. Грінченка.
11. ІР НБУВ. Ф. 50. Спр. 1464. Арк. 1. Яциневич Я. Роси, роси, дощику : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. О. Олеся.
12. ІР НБУВ. Ф. 50. Спр. 1465. Арк. 1. Яциневич Я. Хай літають вітри : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. О. Олеся.
13. ІР НБУВ. Ф. 50. Спр. 1451. Арк. 1–2. Яциневич Я. А вже красне сонечко : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. О. Олеся.

14. Карась Г. Музична культура української діаспори в світовому часопросторі XX століття: монографія. Івано-Франківськ. Тіповіт. 2012. 1164 с.

15. Климчук К. Дорога додому довжиною у вік. Час Змін Інформ. URL: http://www.chaszmin.info/дорога-додому-довжиною-у-вік/ (дата звернення: 12.06.2024).

16. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів. 2000. 286 с.

17. Корній Л. Я. Яциневич. Повернення із забуття. Яциневич Я. М. Духовні твори / ред.-упоряд. М. Гобдич. Київ. Камерний хор «Київ». 2006. С. 6–9.

18. Корчова О. Музичний модернізм як terra cognita: монографія. Київ. Музична Україна. 2020. 490 с.

19. Костюк О. Яків Михайлович Яциневич (1869–1945) – композитор, диригент, педагог. Вісті, Твін Сіті. 1968. Вересень. Ч. 3 (26). С. 3–4.

20. Кузик В. Скорбний шлях музики. До 150-річчя Якова Яциневича. Яциневич Я. М. Скорбна Мати. Ораторія на чотири частини для хору, двох солістів-сопрано, оркестру (клавір). Поезія П. Г. Тичини / Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ. 2019. С. 5–10.

21. Ржевська М. На зламі часів: Музика Наддніпрянської України першої третини XX століття у соціокультурному контексті епохи. Київ. Автограф. 2005. 352 с.

22. Семирозум О. Музично-історичні джерела до біографії та творчої діяльності Я. М. Яциневича. Каталог рукописних та друкованих матеріалів: дипломна робота / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ. 2005. 235 с.

23. Сікорська І. Світова прем'єра ораторії Яциневича в умовах війни. URL: http://mus.art.co.ua/svitova-prem-iera-oratorii-yatsynevycha-v-umovakh-viyny/ (дата звернення: 12.06.2024).

24. Філенко Т. З архіву композитора і диригента Я. М. Яциневича. Український музичний архів. Вип. 1. Київ. Центрмузінформ. 1995. С. 189–214.

25. Філенко Т. З яблуневоцвітної мелодії (До 50-ліття від дня смерті Якова Яциневича). Альманах Українського народного союзу. Джерзі Сіті; Нью-Йорк. Свобода. 1996. Вип. 86. С. 175–184.

26. Філенко Т. Не здоланий зневірою. Музика. 1989. № 6. С. 26–28.

27. Харченко О. Київські концерти духовної музики кінця XIX – початку XX ст. і їх виконавці (за матеріалами київської преси 1900–1917 рр.). Мистецтвознавчі записки. Київ. Міленіум. 2013. Вип. 24. С. 120–127.

28. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади України). Ф. 3984. Оп. 3. Спр. 249. 11 арк. Листування з Деміївською церковною радою про призначення священиків, про виплату членських внесків (18.04–26.10.1924 р.).

29. ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 4. Оп. 1. Спр. 31. 6 арк. Е. Д. Альбер. Яциневич Яків Михайлович. Біографічні довідки (без дати).

30. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України м. Києва). Ф. 169. Оп. 8. Спр. 3940. 27 арк. Справа про укладання повного Каталогу нотної бібліотеки хору Його Преосвященства (1898 р.).

31. Чамахуд Д. «Вінчання» Якова Яциневича: особливості музичного прочитання вербальних текстів. Українське музикознавство : наук.-метод. зб. Вип. 49. Київ. НМАУ імені П. І. Чайковського. 2023. С. 63–84.

32. Чамахуд Д. Жанрова палітра музичної спадщини українського композитора Якова Яциневича. Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : International scientific conference, October, 1–2. Riga, Latvia. Baltija Pablishing. 2021. P. 59–63.

33. Чамахуд Д. Яків Яциневич: новий погляд на періодизацію життєтворчості. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 133: Історія музики: нові факти та інтерпретації. Київ. 2022. С. 198–217.

34. Чернецький Є. Історія Білої Церкви: події, постаті, життя. Біла Церква: Олександр Пшонківський. 2013. 448 с.

35. Чернецький Є. Родовід Якова Яциневича. Визвольний шлях. 2001. Кн. 7 (640). Київ; Лондон, 2001. С. 69–85.

36. Щербанюк І. Прийдіть, поклонімось. Надвірнянський Деканат УГКЦ. URL: http://cerkva.if.ua/index.php?id=3357&action=art (дата звернення: 20.06.2024).

37. Юрченко М. Яків Яциневич. Духовна музика українських композиторів 20-х років XX ст. / ред. М. Юрченко. Київ: Вид-во ім. О. Теліги. 2004. С. 101.

38. Яциневич Я. Вечір : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. В. Чайченка. Київ. Держ. видав. образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР. 1957. 6 с.

39. Яциневич Я. Гей, на весла : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. Г. Чупринки. Київ. Музичне товариство ім. М. Леонтовича. 1925. 4 с.

40. Яциневич Я. Духовні твори / ред.-упоряд. М. Гобдич. Київ. Камерний хор «Київ». 2006. 59 с.

41. Яциневич Я. Знемоглись : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. О. Коваленка. Харків. Державне видавництво України. 1925. 6 с.

42. Яциневич Я. Колискова пісня : Ноти: для мішан. хору *a cappella* на сл. О. Маковея. Київ. Губсоюз. 1922. 3 с.

43. Яциневич Я. Літня ніч : Ноти для мішан. хору *a cappella* на сл. О. Романової. Київ. Губсоюз. 1922. 3 с.

REFERENCES

1. Bondarenko A. (2019) 150 rokiv Yakovu Yatsynevychu — fundatoru ukrainskoi dukhovnoi muzyky. [Yakiv Yatsynevych 150 Anniversary — Founder of Ukrainian Ecclesiastical Music]. Ukrainskyi interes. URL: https://uain.press/blogs/150-rokiv-yakovu-yatsynevychu-fundatoru-ukrayinskoyi-duhovnoyi-muzyky-1107698 (accessed: 20.06.2024) [in Ukrainian].

2. Gamkalo I. (1985) Yacynevych Yakiv Myxajlovych. [Yatsynevych Yakiv Mykhailovych]. Ukrayinska radyanska encyklopediya. Kyiv. Holovna redaktsiia URE. No12. S. 531 [in Ukrainian].

3. Gobdych M. (2006) Vid uporyadnyka. [From Author]. Yatsynevych Ya. Duxovni tvory. Kyiv. Kamernyi khor «Kyiv». S. 4–5 [in Ukrainian].

4. Zasadna O. (2014) Ukrayinska cerkovno-muzychna tvorchist` 20-x rr. XX stolittya: zhanrovi priorytety ta stylistychni osoblyvosti (na prykladi dorobku kompozytoriv Kyyivskoyi xorovoyi shkoly). [Ukrainian Church-Musical Creativity in 20's of the 20th century: Genre Priorities and Stylistic Peculiarities (For Example, Works of Kyiv Choral School Composers)]. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.03 Music Art. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. Kyiv. 216 s. [in Ukrainian].

5. IMFE (Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii imeni M. Rylskoho). F. 19. Op. 1. Spr. 1. 24 ark. Biohrafichni materialy Ya. M. Yatsynevycha (1919–1944). [Biographical Materials of Y. M. Yatsynevych] [in Ukrainian].

6. IMFE. F. 19. Op. 1. Spr. 27. 25 ark. Prohramy ta afishi kontsertiv, shcho vidbuvalys pid kerivnytstvom ta za uchastiu Ya. Yatsynevycha (1903). [Programs and Posters of Concerts that Took Place Under the Leadership and With the Participation of Yatsynevych] [in Ukrainian].

7. IR NBUV (Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho). F. 50. Op. 1. Spr. 2026. 7 ark. Yatsynevych Yakiv Mykhailovych. Moi spomyny pro Universytetskyi (Kyivskyi) studentskyi khor (1924). [Yatsynevych Yakiv Mykhailovych. My Memories of the University (Kyiv) Student Choir] [in Ukrainian].

8. IR NBUV. F. 45. Spr. 204. Ark.11–12. Yatsynevych Ya. Khmarka. [Yatsynevych Ya. Cloud] [in Ukrainian].

9. IR NBUV. F. 45. Spr. 192. Ark. 1–2. Yatsynevych Ya. Do misiatsia. [Yatsynevych Ya. To the Moon] [in Ukrainian].

10. IR NBUV. F. 45. Spr. 195. Ark. 2. Yatsynevych Ya. Do pratsi. [Yatsynevych Ya. To Work] [in Ukrainian].

11. IR NBUV. F. 50. Spr. 1464. Ark. 1. Yatsynevych Ya. Rosy, rosy, doshchyku. [Yatsynevych Ya. Dew, Dew, Rain] [in Ukrainian].

12. IR NBUV. F. 50. Spr. 1465. Ark. 1. Yatsynevych Ya. Khai litaiut vitry. [Yatsynevych Ya. Let the Winds Fly] [in Ukrainian].

13. IR NBUV. F. 50. Spr. 1451. Ark. 1–2. Yatsynevych Ya. A vzhe krasne sonechko. [Yatsynevych Ya. And the Red Sun] [in Ukrainian].

14. Karas G. (2012) Muzychna kultura ukrayinskoyi diaspory v svitovomu chasoprostori XX stolittya. [Musical Culture of the Ukrainian Diaspora in the World Time Period of the 20th Century]. Ivano-Frankivsk. Tipovit. 1164 s. [in Ukrainian].

15. Klymchuk K. (2019) Doroha dodomu dovzhynoiu u vik. [A Year Long Way Home]. Chas Zmin Inform. URL: http://www.chaszmin.info/дорога-додому-довжиною-у-вік/ (accessed: 20.06.2024) [in Ukrainian].

16. Kozarenko O. (2000) Fenomen ukrainskoi natsionalnoi muzychnoi movy. [The Phenomenon of the Ukrainian National Musical Language]. Lviv. 286 p. [in Ukrainian].

17. Korniy L. (2006) Ya. Yacynevych. Povernennya iz zabuttya. [Y. Yatsynevych. Returning From Oblivion]. Yatsynevych. Ya. Duxovni tvory. Kyiv. Kamernyi khor «Kyiv». S. 6–9 [in Ukrainian].

18. Korchova O. (2020) Muzychnyi modernizm yak terra cognita. [Musical Modernism as Terra Cognita]. Kyiv. Musical Ukraine. 490 p. [in Ukrainian].

19. Kostyuk O. (1968) Yakiv Myxajlovych Yacynevych (1869–1945) – kompozytor, dyrygent, pedagog. [Yakiv Mykhailovych Yatsynevych (1869–1945) – composer, conductor, teacher]. Visti, Tvin Siti. No3 (26). S. 3–4 [in Ukrainian].

20. Kuzyk V. (2019) Skorbnyi shliakh muzyky. Do 150 richchia Yakova Yatsynevycha. [Sorrowful Way of Music. To Yakiv Yatsynevych 150 Anniversary]. Yatsynevych. Ya. Skorbna Maty. Oratoriia na chotyry chastyny dlia khoru, dvokh solistiv-soprano, orkestru (klavir). Poeziia Pavla Tychyny. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology. Kyiv. S. 5–10 [in Ukrainian].

21. Rzhevska M. (2005) Na zlami chasiv: Muzyka Naddniprianskoi Ukrainy pershoi tretyny XX stolittia u sotsiokulturnomu konteksti epokhy. [At the Turn of the Times: Music of Dnieper Ukraine of the First Third of the 20th Century in the Socio-Cultural Context of the Era]. Kyiv. Autograph. 352 s. [in Ukrainian].

22. Semyrozum O. (2005) Muzychno-istorychni dzherela do biografiyi ta tvorchoyi diyal`nosti Ya. M. Yacynevycha. Katalog rukopysnyx ta drukovanyx materialiv [The Musical and Historical Sources for the Biography and Creative Activity of Y. M. Yatsynevych. Catalogue of Hand-Written and Printed Materials]. Graduate work (music art). Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. Kyiv. 235 s. [in Ukrainian].

23. Sikorska I. (2022) Svitova premiera oratorii Yatsynevycha v umovakh viiny. [The World Premiere of Yatsynevych's Oratorio in Wartime]. URL: http://mus.art.co.ua/svitova-prem-iera-oratorii-yatsynevycha-v-umovakh-viyny/ (accessed: 12.06.2024) [in Ukrainian].

24. Filenko T. (1995) Z arxivu kompozytora i dyrygenta Ya. M. Yacynevycha. [From Archive of Composer and Conductor Y. M. Yatsynevych]. Ukrayinskyj muzychnyj arxiv. Issue 1. Kyiv. S. 189–214 [in Ukrainian].

25. Filenko T. (1996) Z yablunevoczvitnoyi melodiyi (Do 50-littya vid dnya smerti Yakova Yacy`nevy`cha). [From Appleblossoming melody (the 50th Anniversary of the Death of Yakiv Yatsynevych)]. Almanax Ukrayinskogo narodnogo soyuzu. Vol. 86. Jersey City, New York. Svoboda. S. 175–184 [in Ukrainian].

26. Filenko T. (1989) Ne zdolanyj zneviroyu. [Undefeated by Discouragement]. Muzyka. No. 6. S. 26–28 [in Ukrainian].

27. Xarchenko O. (2013) Kyyivski koncerty duxovnoyi muzyky kincya XIX–pochatku XX stolit i yix vykonavci (za materialamy kyyivskoyi presy 1900–1917 rokiv). [Kyiv Concerts of Spiritual Music of the Late XIX — early 20 Centuries and Their Performers (Based on the Materials of the Kiev Press of 1900–1917)]. Mystecztvoznavchi zapysky. Issue 24. S. 120–127 [in Ukrainian].

28. TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy). F. 3984. Op. 3. Spr. 249. 11 ark. Lystuvannia z Demiivskoiu tserkovnoiu radoiu pro pryznachennia sviashchenykiv, pro vyplatu chlenskykh vneskiv (1924) [Correspondence With the Demiiv Church Council on the Appointment of Priests and the Payment of Membership Fees] [in Ukrainian].

29. TsDAMLM Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy). F. 4. Op. 1. Spr. 31. 6 ark. E. D. Alber. Yatsynevych Yakiv Mykhailovych. Biohrafichni dovidky (без дати). [E. D. Alber. Yatsynevych Yakiv Mykhailovych. Biographical References] [in Ukrainian].

30. TsDIAK Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy m. Kyieva). F. 169. Op. 8. Spr. 3940. 27 ark. Sprava pro ukladannia povnoho Katalohu notnoi biblioteky khoru Yoho Preosviashchenstva (1898). [The Matter of Compiling a Complete Catalog of the Sheet Music Library of His Eminence's Choir] [in Ukrainian].

31. Chamakhud D. (2023) «Vinchannia» Yakova Yatsynevycha: osoblyvosti muzychnoho prochytannia verbalnykh tekstiv. [«Wedding» by Yakiv Yatsynevych: Peculiarities of Musical Reading of Verbal Texts]. Ukrainske muzykoznavstvo: nauk.-metod. zb. Issue 49. Kyiv. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. S. 63–84 [in Ukrainian].

32. Chamakhud D. (2021) Zhanrova palitra muzychnoi spadshchyny ukrainskoho kompozytora Yakova Yatsynevycha. [The Genre Palette of the Musical Heritage of the Ukrainian Composer Yakiv Yatsynevych]. Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : International scientific conference. October, 1–2. Riga, Latvia. Baltija Pablishing. 2021. S. 59–63 [in Ukrainian].

33. Chamakhud D. (2022) Yakiv Yatsynevych: novyi pohliad na periodyzatsiiu zhyttietvorchosti. [Yakiv Yatsynevych: new Look at the Periodization of Life Creation]. Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. Issue 133: History of music: new facts and interpretations. S. 198–217 [in Ukrainian].

34. Chernetsky E. (2013) Istoriia Biloi Tserkvy: podii, postati, zhyttia. [History of Bila Tserkva: Events, Figures, Life]. Bila Tserkva. Oleksandr Pshonkivskyi. 448 s. [in Ukrainian].

35. Chernetsky E. (2001) Rodovid Yakova Yatsynevycha. [Pedigree of Yakiv Yatsynevych]. Vyzvolnyi shliakh. Vol. 7 (640). Kyiv, London. S. 69–85 [in Ukrainian].

36. Shcherbanyuk I. (2013) Pryydit', poklonimos'. [Come, Let's Worship]. Nadvirnyans'kyy Dekanat UHKTS. URL: http://cerkva.if.ua/index.php?id=3357&action=art (accessed: 20.06.2024) [in Ukrainian].

37. Yurchenko M. (2004) Yakiv Yacynevych. [Yakiv Yatsynevych]. Duxovna muzyka ukrayinskyx kompozytoriv 20-x rokiv XX st. Kyiv. Vyd-vo im. O. Telihy. S. 101 [in Ukrainian].

38. Yatsynevych Ya. (1957) Vechir. [Yatsynevych Ya. Evening]. Kyiv. State publishing house of fine arts and musical literature of the Ukrainian SSR. 6 s. [in Ukrainian].

39. Yatsynevych Ya. (1925) Hei, na vesla. [Yatsynevych Ya. Hey, to the Oars]. Kyiv. Musical Society Named After M. Leontovych. 4 s. [in Ukrainian].

40. Yatsynevych Ya. (2006) Duxovni tvory. [Yatsynevych Ya. Spiritual Compositions]. Kyiv. Kamernyi khor «Kyiv». 59 s. [in Ukrainian].

41. Yatsynevych Ya. (1925) Znemohlys. [Yatsynevych Ya. Exhausted]. Kharkiv. State Publishing House of Ukraine. 6 s. [in Ukrainian].

42. Yatsynevych Ya. (1922) Kolyskova pisnia. [Yatsynevych Ya. Lullaby Song]. Kyiv. Gubsoyuz. 3 s. [in Ukrainian].

43. Yatsynevych Ya. (1922) Litnia nich. [Yatsynevych Ya. Summer Night]. Kyiv. Gubsoyuz. 3 s. [in Ukrainian].

УДК 687.01:677.027.5:658.589
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-19

Дар'я ЧЕМБЕРЖІ,
orcid.org/0000-0002-8595-6188
кандидатка мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) dchemberz@gmail.com

Оксана ПАСЬКО,
orcid.org/0000-0002-0729-5521
кандидатка педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дизайну, професор кафедри дизайну
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) paskoo012218@gmail.com

Наталія САПФІРОВА,
orcid.org/0000-0002-5573-324X
кандидатка мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) talja_n@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СТВОРЕННІ ПРИНТІВ ТА КОЛЬОРОВИХ ЕФЕКТІВ У ДИЗАЙНІ ОДЯГУ

У статті проведено ґрунтовний аналіз інноваційних технологій, що застосовуються у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу. Основний акцент зроблено на цифровому друку, який дозволяє створювати складні та багатобарвні дизайни з високою точністю та деталізацією. Ця технологія значно розширює творчі можливості дизайнерів, дозволяючи їм експериментувати з різноманітними візуальними ефектами та досягати унікальних художніх результатів. Цифровий друк також сприяє підвищенню ефективності виробництва, зменшуючи витрати на створення зразків та прискорюючи процес виготовлення одягу.

Детально розглянуто використання фотохромних та термохромних барвників, які здатні змінювати свій колір під впливом світла або температури відповідно. Ці матеріали відкривають нові можливості для створення інтерактивних та адаптивних текстильних виробів, що реагують на змінні умови навколишнього середовища. Використання таких технологій дозволяє створювати одяг, який змінює свій вигляд залежно від зовнішніх умов, що надає йому додаткової функціональності та привабливості. Це також відкриває нові горизонти для інновацій у сфері моди та текстилю, забезпечуючи унікальні користувацькі досвіди.

Також проводиться детальний аналіз переваг та обмежень цих технологій. Зокрема, розглянуто питання вартості впровадження, екологічного впливу, технічної складності та довговічності матеріалів. Визначено, що хоча цифровий друк та хромні барвники мають значні переваги, їх впровадження супроводжується певними викликами. Наприклад, висока вартість обладнання та матеріалів може бути перешкодою для малих виробників, а технічна складність процесів потребує додаткових знань та навичок. Проте, завдяки своїм унікальним властивостям та можливостям, ці технології мають значний потенціал для подальшого розвитку та вдосконалення. Підкреслюється необхідність подальших міждисциплінарних досліджень, спрямованих на оптимізацію технологічних процесів та розробку нових матеріалів. Також акцентовано увагу на важливості інвестицій у розвиток цих технологій, що дозволить забезпечити їх стійкість та масове використання. Наголошується на важливості співпраці між науковцями, дизайнерами та виробниками для досягнення найкращих результатів у галузі текстильних інновацій. Таким чином, впровадження новітніх технологій у дизайн одягу сприятиме створенню унікальних та високоякісних виробів, що відповідають сучасним вимогам та очікуванням споживачів.

Ключові слова: *інноваційні технології, дизайн одягу, принти, кольорові ефекти, цифровий друк, нанотехнології, текстильна промисловість, фотохромні барвники, термохромні барвники, естетичність.*

Daria CHEMBERZHI,
orcid.org/0000-0002-8595-6188
Candidat Study of Art,
Associate Professor at the Department of Design
Open International University of Human Development "Ukraine"
(Kyiv, Ukraine) dchemberz@gmail.com

Oksana PASKO,
orcid.org/0000-0002-0729-5521
Candidat Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Design, Professor at the Department of Design
Open International University of Human Development "Ukraine"
(Kyiv, Ukraine) paskoo012218@gmail.com

Nataliia SAPFIROVA,
orcid.org/0000-0002-5573-324X
Candidat Study of Art,
Associate Professor at the Department of Design
Open International University of Human Development "Ukraine"
(Kyiv, Ukraine) talja_n@ukr.net

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CREATING PRINTS AND COLOR EFFECTS IN FASHION DESIGN

The article provides an in-depth analysis of innovative technologies used in creating prints and color effects in clothing design. The main focus is on digital printing, which allows for the creation of complex and multicolored designs with high precision and detail. This technology significantly expands the creative possibilities for designers, enabling them to experiment with various visual effects and achieve unique artistic results. Digital printing also enhances production efficiency, reducing the costs of creating samples and speeding up the garment manufacturing process.

The use of photochromic and thermochromic dyes, which can change their color under the influence of light or temperature respectively, is examined in detail. These materials open up new possibilities for creating interactive and adaptive textile products that respond to changing environmental conditions. The use of such technologies allows for the creation of clothing that changes its appearance depending on external conditions, adding extra functionality and appeal. This also opens new horizons for innovation in the fashion and textile industries, providing unique user experiences.

A detailed analysis of the advantages and limitations of these technologies is also conducted. Specifically, issues of implementation cost, environmental impact, technical complexity, and material durability are considered. It is determined that although digital printing and chromic dyes have significant advantages, their implementation comes with certain challenges. For example, the high cost of equipment and materials can be a barrier for small manufacturers, and the technical complexity of the processes requires additional knowledge and skills. However, due to their unique properties and capabilities, these technologies have significant potential for further development and improvement. The need for further interdisciplinary research aimed at optimizing technological processes and developing new materials is emphasized. Attention is also drawn to the importance of investment in the development of these technologies, which will ensure their sustainability and widespread use. The importance of collaboration between scientists, designers, and manufacturers to achieve the best results in textile innovation is highlighted. Thus, the implementation of advanced technologies in clothing design will contribute to the creation of unique and high-quality products that meet contemporary consumer demands and expectations.

Key words: *innovative technologies, clothing design, prints, color effects, digital printing, nanotechnology, textile industry, photochromic pigments, thermochromic pigments, aesthetics.*

Постановка проблеми. В сучасному світі мода є не лише відображенням індивідуальності та стилю, але й потужним інструментом інновацій та технологічних досягнень. Одним із ключових напрямків розвитку дизайну одягу є створення принтів та кольорових ефектів, що надають виробам унікальність та ексклюзивність. Однак, традиційні методи друку та фарбування тканин часто не відповідають сучасним вимогам, які пред'являються до якості, екологічної безпеки та функціональності продукції.

Однією з головних проблем є недостатня екологічність традиційних технологій. Використання хімічних барвників та розчинників негативно впливає на навколишнє середовище та здоров'я працівників. Крім того, сучасні споживачі все більше звертають увагу на екологічність продукції, віддаючи перевагу одягу, створеному з використанням безпечних та стійких технологій.

Ще однією проблемою є обмеженість традиційних методів у створенні складних та багато-

шарових принтів. Високі вимоги до деталізації та якості зображення вимагають використання нових підходів та інструментів, здатних забезпечити високоточне відтворення кольорів та текстур.

Крім того, швидкість змін у моді та необхідність постійного оновлення асортименту вимагають впровадження технологій, які дозволяють швидко та ефективно створювати нові дизайни. Це особливо актуально в умовах конкуренції на глобальному ринку, де здатність оперативно реагувати на тенденції є одним із ключових факторів успіху.Таким чином, постає питання про необхідність розробки та впровадження інноваційних технологій у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу, що дозволить вирішити проблеми екологічної безпеки, якості продукції та оперативності виробництва, а також забезпечити задоволення зростаючих вимог споживачів до унікальності та індивідуальності одягу.

Аналіз досліджень. Останні дослідження та публікації в галузі інноваційних технологій для створення принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу сфокусовані на кількох ключових напрямках. Цифровий друк став однією з провідних тем досліджень, де вчені досліджують досягнення в якості друку, точності кольору та ефективності виробництва. Дослідження також займаються інтеграцією цифрового друку зі сталими практиками з метою зменшення впливу на навколишнє середовище та підвищення екологічності процесів виробництва текстилю.

Нанотехнології вибули ще одним важливим напрямком досліджень, особливо в контексті їх застосування у текстильному виробництві. Дослідження розглядають використання наноматеріалів для покращення властивостей тканин, таких як міцність, стійкість до плям та здатність до відведення вологи. Крім того, зростає інтерес до розробки «розумних» тканин з використанням наночастинок для створення інтерактивних та функціональних моделей одягу.

Мета статті – систематичний аналіз інноваційних технологій, що використовуються у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу. Робота спрямована на вивчення сучасних тенденцій у текстильній промисловості та виявлення ключових методів, які застосовуються для досягнення високої естетичності та оригінальності в модному дизайні. Додатково, метою є аналіз переваг та обмежень інноваційних технологій, а також визначення їхнього впливу на якість та споживання текстильних виробів. Результати дослідження допоможуть розширити розуміння процесів створення модного одягу та сприятимуть розвитку нових підходів у текстильній індустрії.

Виклад основного матеріалу. У сучасній текстильній промисловості спостерігається надзвичайно швидкий розвиток і застосування різноманітних інноваційних технологій, які значно розширюють можливості у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу. Однією з найбільш перспективних технологій є цифровий друк, який відкриває безліч нових можливостей для дизайнерів. Завдяки цифровому друку, вони можуть реалізувати навіть найскладніші та деталізовані малюнки без будь-яких обмежень у виразності.

Іншим важливим напрямом є використання нанотехнологій в текстильній промисловості, яке дозволяє створювати унікальні ефекти на поверхні тканин. Наприклад, застосування наночастинок дозволяє створювати матові або металізовані покриття, які додають одязі додаткову текстуру та візуальний інтерес. Фотохромні та термохромні барвники є ще одним інноваційним рішенням, яке дозволяє створювати одяг, який змінює свій колір під впливом зовнішніх факторів, таких як світло або тепло.

Однак, разом із зростанням використання цих технологій, постають питання екологічної прийнятності та сталого розвитку. Текстильна промисловість зобов'язана звертати увагу на цей аспект, шукаючи більш екологічно чисті та стійкі до зносу методи виробництва та обробки матеріалів. У зв'язку з цим, постійно зростає інтерес до розвитку екологічно орієнтованих технологій у текстильній промисловості.

Новітні інноваційні розробки також відкривають нові перспективи для творчості та дизайну в галузі моди. Вони надають дизайнерам безліч можливостей для створення унікальних та індивідуальних моделей одягу, що відповідають сучасним тенденціям та вимогам споживачів. Такий підхід сприяє появі нових трендів у модній індустрії та підвищує конкурентоспроможність текстильних підприємств на міжнародному ринку. Важливо також враховувати практичний аспект застосування інноваційних технологій у текстильній промисловості. Одяг, створений з використанням новітніх технологій, має бути не лише естетичним, але й функціональним, забезпечуючи комфорт та зручність для користувача. Тому важливо проводити додаткові дослідження та випробування, щоб забезпечити якість та надійність продукції.

Загалом, інноваційні технології у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу відкривають безліч можливостей для розвитку тек-

стильної промисловості та модної індустрії. Вони дозволяють досягати високої якості та індивідуальності в продукції, сприяючи подальшому зростанню та вдосконаленню галузі. Однак, важливо при цьому не забувати про екологічні та соціальні аспекти, забезпечуючи стале та відповідальне виробництво текстильних виробів. Сучасна текстильна промисловість зазнає значних змін завдяки впровадженню інноваційних технологій, які революціонізують процес створення принтів та кольорових ефектів. Цифровий друк є однією з найбільш перспективних технологій, яка відкриває нові горизонти для дизайнерів. Завдяки цій технології вони можуть реалізовувати найскладніші та найдеталізованіші малюнки без обмежень, що значно підвищує виразність і унікальність кінцевого продукту (Міщенко, 2018).

Іншим важливим напрямом розвитку є застосування нанотехнологій у текстильній промисловості. Наночастинки дозволяють створювати різноманітні покриття на тканинах, такі як матові або металізовані, що додає одягу додаткової текстури та візуальної привабливості. Ці покриття не тільки покращують естетичний вигляд виробів, але й можуть надавати їм додаткові функціональні властивості, такі як водовідштовхування або підвищена стійкість до зношування.

Фотохромні та термохромні барвники є ще однією інновацією, яка дозволяє створювати одяг, що змінює свій колір під впливом світла або тепла. Це відкриває нові можливості для розробки інтерактивних та адаптивних моделей одягу, які реагують на зміни у навколишньому середовищі. Такий одяг може бути особливо популярним серед молодіжної аудиторії, яка завжди прагне до новизни та унікальності. Зростання використання цих технологій викликає питання екологічної прийнятності та сталого розвитку. Текстильна промисловість повинна звертати увагу на цей аспект, шукаючи більш екологічно чисті методи виробництва та обробки матеріалів. Це включає використання біорозкладних барвників та матеріалів, а також впровадження енергоефективних процесів виробництва.

Інноваційні розробки також відкривають нові перспективи для творчості та дизайну в модній індустрії. Дизайнери отримують безліч можливостей для створення унікальних та індивідуальних моделей одягу, що відповідають сучасним тенденціям та вимогам споживачів. Це сприяє появі нових трендів у модній індустрії та підвищує конкурентоспроможність текстильних підприємств на міжнародному ринку. Застосування інноваційних технологій у текстильній промисловості має враховувати практичний аспект. Одяг, створений з використанням новітніх технологій, повинен бути не лише естетичним, але й функціональним, забезпечуючи комфорт та зручність для користувача. Тому важливо проводити додаткові дослідження та випробування, щоб забезпечити якість та надійність продукції (Чекмарьова, 2019).

Одним із напрямів, який активно розвивається, є створення інтелектуальних текстильних матеріалів. Це тканини, які можуть реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, такі як температура, вологість або механічний вплив. Такі матеріали можуть використовуватися для створення одягу з підвищеними функціональними властивостями, такими як автоматичне регулювання температури або вологовідведення. Розвиток цифрових технологій у текстильній промисловості також сприяє підвищенню ефективності виробничих процесів. Використання автоматизованих систем дозволяє знижувати витрати на виробництво, підвищувати продуктивність та зменшувати вплив на навколишнє середовище. Це особливо важливо в умовах зростаючої конкуренції на світовому ринку текстильних виробів.

Використання біотехнологій у текстильній промисловості відкриває нові можливості для створення екологічно чистих матеріалів. Наприклад, застосування біополімерів дозволяє створювати тканини з підвищеною стійкістю до зношування та біорозкладністю, що сприяє зниженню негативного впливу на навколишнє середовище. У контексті екологічної прийнятності важливо також розвивати технології переробки текстильних відходів. Це дозволить знижувати кількість відходів, що потрапляють на звалища, та зменшувати використання первинних ресурсів. Розробка нових методів переробки та повторного використання текстильних матеріалів є ключовим завданням для забезпечення сталого розвитку галузі. Крім цього, новітні технології у текстильній промисловості включають використання 3D-друку для створення складних структур та форм. Цей метод дозволяє виготовляти вироби, які були б неможливими з традиційними методами виробництва. 3D-друк відкриває нові можливості для індивідуалізації продуктів, дозволяючи створювати одяг, що ідеально підходить до конкретних розмірів та форм тіла (Anderson, 2020).

Інтернет речей (IoT) також знаходить своє місце в текстильній промисловості, дозволяючи створювати «розумний» одяг, який може взаємодіяти з іншими пристроями. Це може бути корисним для створення спортивного одягу, який відстежує фізичну активність користувача або медичних

текстильних виробів, які моніторять стан здоров'я пацієнта. Крім того, текстильна промисловість активно впроваджує штучний інтелект та машинне навчання для оптимізації виробничих процесів. Ці технології можуть допомогти в прогнозуванні попиту, управлінні запасами та покращенні якості продукції. Вони також можуть використовуватися для розробки нових матеріалів та дизайнів, аналізуючи велику кількість даних про уподобання споживачів та тренди на ринку. Інший важливий аспект – це розробка нових барвників та методів фарбування, які знижують споживання води та енергії. Традиційні методи фарбування текстилю є одними з найбільш забруднюючих процесів у промисловості. Новітні екологічно чисті барвники та методи, такі як цифрове фарбування або використання барвників на основі рослинних компонентів, можуть значно знизити вплив текстильної промисловості на навколишнє середовище. Інновації в текстильній промисловості також включають розробку тканин з підвищеною стійкістю до ультрафіолетового випромінювання, що забезпечує додатковий захист для шкіри користувачів. Це особливо важливо для створення одягу для активного відпочинку та спорту, де вплив сонячних променів може бути значним. Загалом, інноваційні технології у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу відкривають безліч можливостей для розвитку текстильної промисловості та модної індустрії. Вони дозволяють досягати високої якості та індивідуальності в продукції, сприяючи подальшому зростанню та вдосконаленню галузі. Однак, важливо при цьому не забувати про екологічні та соціальні аспекти, забезпечуючи стале та відповідальне виробництво текстильних виробів.

У майбутньому текстильна промисловість може очікувати ще більших змін та інновацій. Використання нових матеріалів, таких як графен та вуглецеві нанотрубки, може призвести до створення тканин з надзвичайною міцністю та гнучкістю (Fitzpatrick, 2019). Це відкриє нові можливості для розробки високотехнологічного одягу, який буде не лише комфортним, але й надзвичайно довговічним. Також важливо враховувати соціальні аспекти текстильної промисловості. Забезпечення справедливих умов праці, боротьба з дитячою працею та підтримка місцевих спільнот є ключовими елементами сталого розвитку галузі. Інноваційні технології можуть сприяти цьому, створюючи нові можливості для зайнятості та покращуючи умови праці для працівників. Таким чином, інноваційні технології у текстильній промисловості не лише розширюють можливості для творчості та дизайну, але й сприяють покращенню якості життя, зниженню негативного впливу на навколишнє середовище та забезпеченню сталого розвитку галузі. Важливо продовжувати інвестувати в дослідження та розвиток нових технологій, щоб забезпечити текстильній промисловості успішне майбутнє.

Висновки. У результаті проведеного дослідження інноваційних технологій у сфері створення принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу було виявлено, що ці технології є важливими для подальшого розвитку текстильної промисловості та модної індустрії. Вони відкривають широкі можливості для дизайнерів у творчому процесі та сприяють появі нових трендів у сучасній моді.

Зокрема, цифровий друк та застосування нанотехнологій є ключовими напрямками розвитку, оскільки вони дозволяють створювати унікальні та індивідуалізовані моделі одягу з високою якістю зображення. Вони також відкривають шлях для експериментів з кольорами та текстурами, що розширює можливості творчого процесу та дозволяє втілювати найсміливіші ідеї дизайнерів. Проте, на фоні успіху та перспективності нових технологій, важливо не забувати про екологічні та соціальні аспекти їхнього застосування. Інноваційність повинна йти поруч із збереженням екологічної безпеки та підвищенням якості робочих умов для працівників. Текстильна промисловість повинна активно розвивати екологічно орієнтовані підходи та впроваджувати сталі та відповідальні методи виробництва.

Отже, інноваційні технології у створенні принтів та кольорових ефектів у дизайні одягу є важливим чинником у розвитку текстильної промисловості. Вони стимулюють креативний розвиток галузі та сприяють створенню більш якісної, індивідуалізованої та екологічно чистої продукції. Подальший розвиток та впровадження цих технологій варто підтримувати та стимулювати для досягнення високих стандартів у текстильній галузі, що сприятиме загальному підвищенню якості та конкурентоспроможності у міжнародному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anderson M. Color Effects in Fashion Design: New Approaches and Technologies. *New York Fashion Institute of Technology Press*. 2020. P. 220.

2. Чекмарьова Н.І. Сучасні технології в текстильній промисловості. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. Київ, 2019. №4. С. 56–61.

3. Choi K. & Kim S. Application of Nanotechnology in Textile Dyeing and Printing. *Journal of Nanoscience and Nanotechnology*. 2020. Vol. 20, No. 6. P. 3456–3462.

4. Fitzpatrick D. New Coloration Techniques in Modern Fashion Design. *London Bloomsbury Publishing*. 2019. P. 190.

5. Garcia M. & Lopez A. Exploring Sustainable Printing Methods in Fashion. Fashion Practice. *The Journal of Design, Creative Process & the Fashion Industry.* 2021. Vol. 13, No. 3. P. 207–221.

6. Громова О. В. Дизайн одягу: принципи та технології. Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. 240 с.

7. Іванова І. П. Інноваційні методи обробки текстильних матеріалів. *Текстильна індустрія*. 2020. №3. С. 45–49.

8. Міщенко Л. М. Технологічні інновації у виробництві одягу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. №2(46). С. 78–83.

9. Nguyen T. Digital Textile Printing: Recent Advances and Applications. *Textile Research Journal.* 2022. Vol. 92, No. 8. P. 1020–1032.

10. Петренко В. А. Технології друку на текстильних матеріалах. Харків : Вид-во Харківського національного університету, 2017. 198 с.

11. Smith J. & Brown L. Innovative Textile Printing Techniques. *Journal of Textile Design Research and Practice.* 2019. Vol. 7, No. 2. P. 112–125.

12. Wilson P. & Clark R. Advanced Digital Printing Techniques in Fashion Design. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*. 2021. Vol. 14, No. 1. P. 33–44.

REFERENCES

1. Anderson M. Color Effects in Fashion Design: New Approaches and Technologies. *New York Fashion Institute of Technology Press*. 2020. P. 220.

2. Chekmarova N. I. (2019) Suchasni tekhnolohii v tekstylnii promyslovosti. [Modern Technologies in the Textile Industry] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu - Bulletin of Kyiv National University of Technologies and Design, 4. 56–61. [in Ukrainian].

3. Choi K. & Kim S. Application of Nanotechnology in Textile Dyeing and Printing. *Journal of Nanoscience and Nanotechnology*. 2020. Vol. 20, No. 6. P. 3456–3462.

4. Fitzpatrick D. New Coloration Techniques in Modern Fashion Design. *London Bloomsbury Publishing*. 2019. P. 190.

5. Garcia M. & Lopez A. Exploring Sustainable Printing Methods in Fashion. Fashion Practice. *The Journal of Design, Creative Process & the Fashion Industry.* 2021. Vol. 13, No. 3. P. 207–221.

6. Hromova O. V. (2018) Dyzain odiahu: pryntsypy ta tekhnolohii. [Principles and Technologies] Vydavnychyi dim «Slovo» - Slovo Publishing House. 240. [in Ukrainian].

7. Ivanova I. P. (2020) Innovatsiini metody obrobky tekstylnykh materialiv. [Innovative Methods of Textile Material Processing] Tekstylna industriia - Textile Industry, 3. 45–49. [in Ukrainian].

8. Mishchenko L. M. (2018) Tekhnolohichni innovatsii u vyrobnytstvi odiahu. [Technological Innovations in Clothing Production] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 2(46). 78–83. [in Ukrainian].

9. Nguyen T. Digital Textile Printing: Recent Advances and Applications. *Textile Research Journal.* 2022. Vol. 92, No. 8. P. 1020-1032.

10. Petrenko V. A. (2017) Tekhnolohii druku na tekstylnykh materialakh. [Printing Technologies on Textile Materials] Vyd-vo Kharkivskoho natsionalnoho universytetu - Kharkiv National University Publishing House. 198. [in Ukrainian].

11. Smith J. & Brown L. Innovative Textile Printing Techniques. *Journal of Textile Design Research and Practice.* 2019. Vol. 7, No. 2. P. 112–125

12. Wilson P. & Clark R. Advanced Digital Printing Techniques in Fashion Design. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*. 2021. Vol. 14, No. 1. P. 33–44.

УДК 78.071.1(477):785(477.83/.86)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-20

Маркіян ШАЛИГІН,
orcid.org/0009-0004-7141-7046
аспірант кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) markiianshalyhin@gmail.com

ТВОРЧА ПОСТАТЬ С. ЛЮДКЕВИЧА НА ТЛІ СТАНОВЛЕННЯ Й ПОШИРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИМФОНІЧНОЇ МУЗИКИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

У статті проаналізовано культурно-організаційну, музикологічну, педагогічну та диригентсько-концертну діяльність видатного українського композитора Станіслава Людкевича, яка впродовж усього його творчого життя була спрямована на формування й розвиток української музики на західноукраїнських землях. Автор пропонує власний аспект аналізу діяльності композитора, а саме – у контексті визначення ролі митця у становленні та поширенні симфонічної традиції на теренах Східної Галичини.

Охарактеризовано соціокультурну ситуацію, в якій розгорталося творче життя С. Людкевича. Розглянуто культурно-організаційну діяльність композитора, який виступив засновником першого українського симфонічного оркестру при Музичному товаристві імені М. Лисенка у Львові. Визначено особливості роботи композитора в якості диригента симфонічного колективу та інтерпретатора власних творів.

На основі аналізу музикознавчих праць композитора охарактеризовано його позицію щодо розвитку національного музичного мистецтва, зокрема й симфонічних жанрів. Особливо марковано роль С. Людкевича у вивченні, збиранні, упорядкуванні та популяризації симфонічної творчості Михайла Вербицького, якого митець вважав першим і найбільшим композитором Галицької України. Присвятивши М. Вербицькому три ґрунтовні статті, С. Людкевич став першим музикантом-дослідником, який різнобічно вивчав симфонічну творчість автора національного гімну.

На основі спогадів сучасників та вихованців визначено роль Людкевича-педагога у становленні традицій української композиторської та музикознавчої школи у Галичині.

У висновках зазначено, що, окрім власного композиторського доробку у галузі симфонічної музики, культурно-організаційна, музикознавча та диригентська діяльність композитора мала значний вплив на розвиток симфонічної музики та професіоналізацію музичного життя Східної Галичини.

Ключові слова: *Станіслав Людкевич, Михайло Вербицький, Східна Галичина, симфонічна музика, симфонічний оркестр, галицькі композитори.*

Markiian SHALYHIN,
orcid.org/0009-0004-7141-7046
PhD Student at the Department of Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) markiianshalyhin@gmail.com

THE CREATIVE FIGURE OF S. LYUDKEVYCH IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT AND SPREAD OF UKRAINIAN SYMPHONIC MUSIC IN EASTERN GALICIA

The article analyses the cultural, organisational, musicological, pedagogical, conducting and concert activities of the outstanding Ukrainian composer Stanislav Liudkevych, which throughout his creative life was aimed at the formation and development of Ukrainian music in the Western Ukrainian lands. The author offers his own aspect of the analysis of the composer's activity, namely, in the context of determining the role of the artist in the formation and spread of the symphonic tradition in Eastern Galicia.

The article describes the socio-cultural situation in which S. Liudkevych's creative life unfolded. The cultural and organisational activities of the composer, who was the founder of the first Ukrainian symphony orchestra at the M. Lysenko Music Society in Lviv, are considered. The peculiarities of the composer's work as a conductor of a symphony orchestra and an interpreter of his own works are determined.

Based on the analysis of the composer's musicological works, his position on the development of national musical art, including symphonic genres, is characterised. The role of S. Liudkevych in studying, collecting, compiling and popularising the symphonic works of Mykhailo Verbytskyi, whom the composer considered the first and greatest composer of Galician Ukraine, is particularly marked. Dedicating three thorough articles to M. Verbytskyi, S. Liudkevych became the first musician-researcher to comprehensively study the symphonic work of the author of the national anthem.

Based on the memoirs of his contemporaries and students, the author defines the role of Liudkevych as a teacher in the formation of the traditions of the Ukrainian school of composition and musicology in Galicia.

The article concludes that, in addition to his own compositional work in the field of symphonic music, the composer's cultural, organisational, musicological and conducting activities had a significant impact on the development of symphonic music and the professionalisation of musical life in Eastern Galicia.

Key words: *Stanislav Liudkevych, Mykhailo Verbytskyi, Eastern Galicia, symphonic music, symphony orchestra, Galician composers.*

Постановка проблеми. Могутня постать С. Людкевича стала знаковою для ствердження української ідентичності на теренах Східної Галичини, адже митець в усіх галузях своєї діяльності послідовно та неухильно дотримувався принципів втілення національного духу. Композиторська творчість, культурно-організаційна, педагогічна та диригентсько-концертна діяльність, музикознавча робота і музична критика С. Людкевича системно були спрямовані на формування й розвиток української музики на західноукраїнських землях. Більшість аспектів багатогранної постаті композитора вже досліджено українським мистецтвознавством, зокрема власне творчість композитора, його громадська і музично-критична діяльність тощо. Проте й досі залишаються мало вивченою важлива галузь його творчості, а саме – симфонічний доробок композитора та культурно-організаційна, музикознавча та диригентська діяльність С. Людкевича, спрямована на поширення української симфонічної музики на теренах Східної Галичини у першій половині XX ст. У порівнянні з музикою вокально-хоровою. симфонічні твори С. Людкевича займають набагато скромніше місце, адже соціокультурні обставини творчості композитора були сприятливішими саме для музики зі словом, а постійна робота С. Людкевича з численними хоровими колективами краю вимагала й безперервного оновлення репертуару, завдяки чому в умовах опору тотальному ополяченню Галичини професійна українська музика знаходила свій шлях до широкої громадськості. Та композитор плідно працював і у галузі музики симфонічної. В його творчості представлені жанри симфонії, концертної увертюри, симфонічної поеми, оркестрової сюїти, які потребують окремого ретельного вивчення й цілісного аналізу.

В умовах посилення інтересу вітчизняної та зарубіжної публіки до української музики вивчення симфонічного доробку С. Людкевича набуває особливої актуальності, адже для створення симфонічним диригентом художньо переконливої виконавської інтерпретації необхідним є знання особливостей музики композитора. Цій великій роботі має передувати визначення ролі митця у становленні української симфонічної музики Східної Галичини у першій половині XX ст., адже, окрім власне композиторської творчості, інші аспекти діяльності С. Людкевича також значною мірою вплинули на поширення симфонічної музики у краї, її різнобічне вивчення та становлення виконавської культури.

Аналіз досліджень. У сучасному музикознавстві немає браку досліджень композиторської творчості С. Людкевича, проте його діяльність у площині популяризатора симфонічної культури на Східній Галичині залишилася поза колом інтересів науковців. Аналіз творчої діяльності С. Людкевича базується на біографічних джерелах, зокрема на матеріалах, зібраних удовою композитора З. Штундер (Штундер, 1999; 2005); спогадах його сучасників і вихованців, поміж яких виділяємо М. Колессу (1979), С. Павлишин (2010), Т. Гнатів (2010); а також власних статей С. Людкевича (1999), в яких він демонструє свою громадянську й мистецьку позицію та надає ґрунтовну оцінку творчості інших майстрів у жанрах симфонічної музики.

Мета статті. На основі вивчення й систематизації масиву матеріалів про творче життя композитора, спогадів його учнів, музично-критичних і музикознавчих праць самого С. Людкевича автор статті ставить за мету визначення його ролі у становленні та поширенні української симфонічної музики Східної Галичини у першій половині XX ст.

Виклад основного матеріалу. Активна діяльність С. Людкевича у галузі культурно-організаційній, музикознавчій та диригентській припадає на період з кінця XIX ст. до окупації Західної України радянською владою у вересні 1939 року. Відтоді митець зосередився лише на композиторській і педагогічній діяльності, відійшовши від активного громадського життя і музикознавчої роботи. Можемо припустися думки, що постійне звернення з цього часу до симфонічної музики стало для композитором способом уникати висловлення своєї особистісної громадянської позиції щодо наслідків «совєцької культурної політики».

Культурно-організаційна діяльність С. Людкевича. Першочергово становленню української симфонічної музики Східної Галичини С. Людкевич послужився як організатор у 1919 році першого українського симфонічного оркестру при Музичному товаристві імені М. Лисенка. Особлива роль

колективу у культурному житті Галичини стає зрозумілою за умов її розгляду на тлі тогочасної соціокультурної ситуації, коли політика польського уряду щодо українства була значно жорсткішою, аніж за часів Австро-Угорщини. Майже у вісім разів було скорочено кількість українських шкіл, а діяльність українських культурних організацій була значно загальмована. Якщо хорова творчість українських композиторів ще знаходила свій шлях до слухача, то музика інструментальна, зокрема й оркестрова, була репрезентована досить обмежено, адже вимагала значної професійної підготовки. Забезпечити виконавцями повноцінний симфонічний оркестр було надзвичайно складно. Проте відомо, що впродовж 1923–1939 років колектив презентував низку концертних програм, здійснених під орудою самого С. Людкевича, а також А. Рудницького та М. Колесси.

Складовою культурно-організаційної роботи вважаємо також діяльність С. Людкевича в якості лектора-просвітника. Він відгукувався на прохання практично усіх галицьких товариств, зокрема «Просвіти», Товариства імені І. Котляревського, Наукового товариства імені Т. Шевченка, Музичного товариства імені М. Лисенка, Руського педагогічного товариства, Товариства українських наукових викладів імені П. Могили, виступаючи зі вступним словом, коментарями до творів, лекціями не лише у Львові, але й Перемишлі, Самборі, Станіславові, Коломиї, Тернополі, Чернівцях, Празі. С. Павлишин констатує настільки високу громадську активність композитора, що без його участі не відбувалася жодна культурна подія на теренах краю (Павлишин, 2010: 4). С. Людкевич активно популяризував творчість галицьких композиторів. У 1921 р. на урочистостях з нагоди вшанування М. Вербицького за участі хорів «Львівський Боян» і «Бандурист» композитор виголосив вступне слово, згадавши симфонічну творчість автора державного гімну України як таку, що потребує вивчення і популяризації (Штундер, 2005).

Культурно-організаційна діяльність С. Людкевича тісно пов'язана і з його роботою в якості диригента, адже досить часто він виступав не лише ініціатором проведення заходів і створення концертних програм, але й безпосереднім їх виконавцем.

Людкевич-диригент. Переважна більшість галицьких композиторів кінця XIX – першої третини XX ст. були водночас і диригентами, адже велика кількість аматорських хорових колективів і зосередження композиторської творчості саме на вокально-хорових жанрах потребувала й значної кількості саме хорових диригентів. Досвід С. Людкевича підтверджує цю тезу, адже впродовж майже сорока років композитор керував різноманітними хоровими колективами. З. Штундер вказує, що вперше в якості диригента С. Людкевич постав перед хором Ярославської гімназії у віці 13 років (Штундер, 2005: 56).

У часі навчання у Львівському університеті майбутній композитор був засновником і диригентом студентського хору (Штундер, 2005: 94). З цим аматорським колективом С. Людкевич здійснив багато концертних подорожей Галичиною, Закарпаттям, Буковиною. У виступах колективу композитор був не лише диригентом, але й концертмейстером. У репертуарі студентського хору, а згодом і хору «Львівського Бояна», яким також диригував композитор, були вокально-симфонічні твори, що потребували й практики симфонічного диригування. Так, у концерті 1900 р. з нагоди вшанування Т. Шевченка хор «Львівського Бояна» виконував фінал з опери «Утоплена» М. Лисенка (Бермес, 2020: 34).

Азами професійного мистецтва диригента композитор оволодів у часі, коли він був вільним слухачем у консерваторії Галицького музичного товариства (1897–1899). Надалі «продуктивна диригентсько-організаторська праця окріпла професійно в Австрії, куди С. Людкевич прибув з метою завершення музичної освіти в Музично-історичному інституті при Віденському університеті. Тут, окрім музикологічних студій, що увінчалися захистом докторської дисертації, слухав лекції з композиції та інструментування, поліфонії, ряду інших дисциплін, а також навчався на курсах диригування й контрапункту, організованих австрійським композитором, теоретиком і диригентом Олександром фон Землінським (викладачем А. Шенберга). Після закінчення курсів Людкевич отримав від Землінського посвідчення, що давало змогу працювати диригентом в Австрії або Німеччині» (Немцова, 2012: 38). З. Штундер маркує високу оцінку О. Землінського успіхів С. Людкевича, адже його викладач у цьому посвідченні зазначає «всеосяжний» рівень освіти та «високооригінальне композиторське обдарування» молодого митця (Штундер, 2005: 193–194). Дослідниця також вказує, що про високий рівень диригентського таланту композитора писала віденська преса після концертів хорової музики під його орудою. Проте композитор мав і безпосередню практику симфонічного диригування.

До початку Першої світової війни та після повернення у Львів з полону С. Людкевич керував низкою хорових колективів, зокрема й «Львівським Бояном», чоловічими хорами «Сокіл»,

«Бандурист», хором жіночої гімназії сестер Василіянок та ін. Про диригування С. Людкевичем вокально-симфонічних творів відомо небагато. Так, посилаючись на публікації В. Барвінського у газеті «Діло» за 1925 р., І. Бермес вказує: «Важливою подією в житті С. Людкевича й галицького музичного громадянства стало святкування 25-річчя творчої діяльності митця (1925). Ця неординарна мистецька імпреза мала неабиякий успіх і широкий резонанс, адже в концертній програмі вперше було виконано всі частини кантати-симфонії «Кавказ» на текст поеми Т. Шевченка. Втілили задум «Львівський Боян» і симфонічний оркестр Музичного товариства імені М. Лисенка» (Бермес, 2020: 36). В. Барвінський акцентував важливість цієї події ще й тому, що за диригентським пультом був сам С. Людкевич. Під орудою автора хор «Львівський Боян» виконав кантату-симфонію ще й 1927 року, а також його першу частину та кантату-поему «Заповіт» у 1931 р.

Іван Остапович, посилаючись на газету «Діло» від 13.12.1928 року, зазначає, що у програмі ювілейних концертів Товариства ім. М. Лисенка була виконана «Стрілецька рапсодія» С. Людкевича. Він вказує, що «в анонсі не зазначено диригента, але очевидно це міг бути сам автор. Виконував симфонічний оркестр, або як писали тоді – симфонічна оркестра, Інституту Лисенка» (Остапович, 2021). М. Колесса зазначає, що у 1928 р. Львівський симфонічний оркестр під орудою С. Людкевича виконав також «Українську сюїту» М. Колесси та «Українську рапсодію» В. Барвінського (Колесса, 1979: 196–200).

У контексті усвідомлення цього виду діяльності С. Людкевича важливою є оцінка його диригентської техніки іншим відомим диригентом та його сучасником, автором підручника «Основи техніки диригента» М. Колессою. Він, на відміну від С. Людкевича, мав багатий досвід професійної діяльності у галузі керування симфонічним оркестром[1], тому до оцінки диригентської практики свого старшого сучасника підходив досить критично. М. Колесса констатує, що С. Людкевич досконало не володів «технікою диригування, його жести були надто великі, розмашисті», проте далі він зазначає, що «його добре розуміли не тільки хористи, а й професіональні оркестранти». Певний брак диригентської досконалості, на думку М. Колесси, не завадив митцю у роботі з колективами, адже своєю харизмою він умів запалити інтерес і прагнення до роботи у співаків, що й дозволяло проводити репетиції «послідовно, планомірно». С. Людкевич у роботі завжди «знав чого хотів і вмів того добитися» (Колесса, 1979: 203).

Дослідники вважають, що востаннє за диригентським пультом С. Людкевич стояв на концерті на честь 125-ти річного ювілею Т. Шевченка, де диригував виконанням першої частини кантати-симфонії «Кавказ» та симфонічної фантазії «Веснянки». «Саме з цього концерту збереглася єдина фотографія Людкевича диригуючого, зроблена на репетиції перед самим концертом» (Штундер, 2005: 393).

Загалом, можемо констатувати, що, незважаючи на помітну перевагу в диригентській діяльності С. Людкевича хорової музики, у поєднанні з іншими галузями його роботи вона зробила свій внесок у розвиток симфонічної музики також. Ми схильні погодитися з твердженням І. Бермес про те, що «плідна диригентська практика митця на теренах східної Галичини сприяла злету хорової справи, популяризації, вельми часто й першопрочитанню творів українських композиторів, ширше – професіоналізації музичного життя» (Бермес, 2020: 37). Проте у тих нечастих концертах з оркестром С. Людкевич виступав популяризатором симфонічної творчості українських композиторів, першочергово – галицьких. Також слушним, на нашу думку, є висновок М. Колесси про те, що постать С. Людкевича як композитора, музикознавця, фольклориста, культурно-просвітнього діяча повністю затьмарила його в іпостасі диригента (Колесса, 1979: 203).

Людкевич-музикознавець. У контексті визначення ролі музикознавчої діяльності композитора у розвитку симфонічної музики Східної Галичини найбільшим його здобутком вважаємо популяризацію й редагування симфоній М. Вербицького. У рефераті, виголошеному на святочній академії в Яворові з нагоди 120-літніх роковин композитора, С. Людкевич визначив місце творчості композитора у музичній культурі Східної Галичини, назвавши його першим піонером «української музики на Галицькій Україні в 40-х роках минулого століття, себто в часах, коли у нас ще не було ні Лисенка, ні «Запорожця за Дунаєм», ні «Вечорниць» Ніщинського». С. Людкевич зазначає, що М. Вербицький «ставив основи нашої музичної літератури на всіх її ділянках, за виїмком хіба фортепіанної музики та опери» (Людкевич, 1999: 346). Далі композитор додає, що Вербицький є «нашим симфоніком, а десяток його так знаних симфоній (чи радше, увертюр), у які

[1] М. Колесса в якості диригента співпрацював із симфонічними оркестрами Львівської філармонії, Театру опери та балету, а також як викладач виховав цілу плеяду відомих українських диригентів.

не раз зручно вплітає народні пісенні і танкові мотиви – є першою талановитою спробою української симфонічної музики в Галичині й на Україні взагалі, тим наріжним каменем, від якого починає творитися ця література» (Людкевич, 1999: 347). Для С. Людкевича М. Вербицький постає «не тільки музикою, але також символом нашого національного відродження в Галичині. Він, як усякий справді великий творчий талант, став найкращим виразником наших національних змагань і думок у 40–70-х роках XIX століття» (там само). У підсумку сказаного С. Людкевич називає композитора «великим батьком галицької музики» (там само).

Творчості М. Вербицького Людкевич-музикознавець присвятив три публікації – «Михайло Вербицький» (1920), «Бібліографія творів М. Вербицького» (1920), «Михайло Вербицький та українська суспільність» (1934). У першій з них С. Людкевич, назвавши М. Вербицького «першим і найбільшим композитором Галицької України», закликає до збирання й упорядкування його творів. І цю складну й кропітку роботу він сам і розпочав, склавши нотографію його композицій. Зміст цієї статті, згідно думки О. Захарчук, «репрезентує Людкевича як літературно обдаровану людину з глибокою музикознавчою інтуїцією, що базується на європейській професійній освіті» (Захарчук). У сукупності у цих трьох статтях «подано надзвичайно глибоку, чітко сформульовану, аргументовану, лаконічно і літературно викладену характеристику творчого доробку композитора, показано його вагому роль як символу українського національного відродження в Галичині» (там само). Дослідниця також зауважує, що С. Людкевич «постійно займався редагуванням творів Вербицького. Так, Симфонію Ре-мажор він переклав для фортеп'яно в 4 руки, щоб уможливити її виконання, оскільки на той час в Галичині не було симфонічного оркестру; а чоловічий хор «Заповіт» переклав на мішаний склад» (там само).

У результаті листування з Ярославом Вербицьким, онуком композитора, що вчителював у Ляньцуті, С. Людкевич отримав рукописи композитора та упорядкував нотографію його творів. Він надав високу оцінку симфонічній творчості М. Вербицького, назвавши її першою талановитою спробою української музики не лише в Галичині, але й в Україні загалом та початком усієї вітчизняної симфонічної творчості. Ми цілковито погоджуємося з такою оцінкою, адже на час створення М. Вербицьким симфоній (1849–1865), симфонія М. Калачевського (1876), яку часто вважають першим українським твором цього жанру, ще не була скомпонована.

У статті «Михайло Вербицький та українська суспільність» С. Людкевич здійснює стислий аналіз симфонічного стилю М. Вербицького, вказуючи на його окремі композиційні недосконалості на кшталт обмеження засобів у розробці тем, але й маркує «майстерне використання народно-пісенних і танцювальних мотивів у симфонічних увертюрах Вербицького» (Людкевич, 1999: 347). Загалом, в інтерпретації С. Людкевича М. Вербицький дійсно постає батьком галицького професійного музичного мистецтва.

Щодо матеріалу музики, зокрема й симфонічної, важливими вважаємо міркування С. Людкевича, висловлені у статті «Націоналізм у музиці» (1905), в якій він окреслює проблему національної ідентичності музики. Музичні твори композитор називає зразками «сконденсованого людського життя», а отже й націоналізм у мистецтві «се ніщо інше, як лиш різнородна форма вираження того самого духовного змісту, тих самих людських ідей та змагань» (Людкевич, 1999: 35). Через декілька десятиліть А. Ольховський у знаковому для українського історичного музикознавства дослідженні «Нарис історії української музики» (1939) розвиває думку композитора, стверджуючи, що «історія української музики – це історія національної музики, а тому вона перш за все мусить дати відповідь на питання: якою мірою і якими засобами вона розкриває творче самовизначення народу?» (Ольховський, 2003: 53). Звичайно, тривала робота композитора зі збирання та опрацювання фольклору сприяла формуванню тематизму симфонічних творів як самого С. Людкевича, так й інших галицьких митців. Ця проблема ще очікує окремого інтересу науковців та потребує свого окремого дослідження.

Знання специфіки галицького фольклору, який композитор тривалий час збирав і досліджував, безперечно, стимулювали інтерес С. Людкевича до вивчення проблеми національної ідентичності в музиці, що й втілилося у статті «Націоналізм у музиці». Згодом, при написанні дисертації у Музично-історичному інституті Віденського університету на здобуття ступеня доктора філософії в галузі музики (1907), композитор в якості аналітичного матеріалу використав зібраний фольклорний матеріал, зокрема гуцульські сопілкові награвання.

Варто також маркувати зв'язок музикознавчої діяльності С. Людкевича з власною композиторською творчістю. Його дисертація була присвячена програмності в музиці та її засобам («Дві проблеми розвитку звукозображальності»), що врешті привело композитора до створення, починаючи з 1920-х рр., низки програмних симфонічних поем та програмної симфонії («Прикарпатська»). Зважаючи на відсутність поетичного тексту у симфонічних творах, національну ідентичність у них у

значній мірі формує опора на фольклорний матеріал, чого притримувався сам композитор і чому навчав своїх вихованців.

Людкевич-педагог. Композитора по праву вважають одним з фундаторів музичної освіти в Галичині, адже розбудову професійної музичної освіти на теренах краю він вважав «найважливішою справою свого життя, окрім творчості» (Гнатів, 2010: 115). Впродовж 1910–1915 років. С. Людкевич очолював Вищий музичний інститут імені М. Лисенка. Після повернення з російського полону у 1920–30-тих роках був у числі організаторів філій інституту у містах Дрогобич, Перемишль, Борислав, Стрий, Станіслав, Самбір, Тернопіль, Коломия, Яворів та Золочів. Добре знаючи стан справ у галузі літургійного співу, композитор став ініціатором створення Інституту церковної музики у Львові. У цій справі він отримав підтримку митрополита Андрея Шептицького (Штундер, 1999: 17). Від 1939 року композитор завідував кафедрою теорії та композиції Львівської консерваторії. Педагогічній діяльності композитор присвятив понад 70 років, працюючи у консерваторії до 92-річного віку.

У статті «Кілька слів про потреби заснування українсько-руської музичної консерваторії» композитор-педагог окреслює принциповий підхід до виховання митців, що резонує його міркуванням про національну ідентичність: «Ми не смімо служити податливим матеріалом чужій культурі; се був би гріх непростимий. Ми мусимо чим скорше витворити у Львові такі музичні інституції, що виробляли б наш гарний музичний матеріал на свою музичну культуру. У першім ряді мусить стати такою інституцією ніщо інше, як українсько-руська музична консерваторія, себто школа, що взяла б собі задачу і програму виробляти наші не раз великі таланти на фахових музик і артистів» (Людкевич, 2000: 254). Ймовірно, що першочерговим завданням С. Людкевич вважав підготовку саме виконавців, а не композиторів. Сам він викладав композицію, гармонію, народну творчість, спецкурс з питань вокального мистецтва, хорове аранжування. Любов Баб'юк згадує, що С. Людкевич у роботі зі студентами «завжди прагнув виховувати у них самостійність мислення, творче ставлення до роботи, інтерес до пошуків нового в науці та мистецтві, націлював їх на розробку актуальних питань історії й теорії музики (Баб'юк, 1979: 191–192). Зауважимо, що такі відгуки, скоріше, представляють собою так звані «зовнішні виміри педагогіки С. Людкевича. Проте, були і внутрішні» (Коменда, 2020: 280). Зовнішня сторона – акцентуація особистісних рис композитора. Так, Стефанія Павлишин згадує, що він був «чудовий ерудит, який міг відповісти на кожне правильно поставлене питання, він сам стимулював творчі і наукові пошуки, не випускав їх з поля зору, розпитував про них» (Павлишин, 2010: 85). Проте вона ж і зауважує інший вимір, в якому С. Людкевич «систематичних лекцій зі студентами не провадив» (там само). Богдан Луканюк додає, що «загалом уважалося, що викладач з нього ніякий» (Луканюк, 2010: 9). Тамара Гнатів робить спробу пояснити таку неоднозначність постаті композитора-педагога через свою власну неготовність до усвідомлення його величі: «Професор був викладачем вельми унікальним, колоритним і, безсумнівно, стихійним, а ми в цей час надто молодими і незрілими, щоби зрозуміти і належно цінити його» (Гнатів, 2010: 114). Усі згадані музикознавці у різний час були студентами С. Людкевича.

Аналізуючи спогади вихованців композитора, О. Коменда резюмує: «Учні С. Людкевича зазначають те, що він більше був викладачем-науковцем, ніж викладачем-дидактом, віддавав перевагу невимушеності спілкування, інтересу до вузькопрофесійних питань, натомість проявляв цілковиту байдужість до того, чи засвоїли студенти навчальний матеріал» (Коменда, 2020: 280).

З композиторів, хто вивчав у С. Людкевича теоретичні дисципліни, були М. Скорик та Б. Фільц. Можливо, на своєрідне бачення карпатського фольклору у симфонічній музиці М. Скорика, певним чином вплинув і досвід спілкування з С. Людкевичем. Вивчав композицію у класі С. Людкевича Григорій Цицалюк (1929–1995), який послідовно працював у галузі музики для симфонічного оркестру. В його творчому доробку є симфонічні поеми, симфонія та симфонічні сюїти. Проте надалі його життя розгорталося поза межами Галичини, адже після закінчення навчання (1953) він певний час працював у Вінниці, а з 1961 р. – у Харкові.

Загалом можемо констатувати, що Людкевич-педагог вплинув на становлення своїх вихованців-музикознавців, формування їх художніх смаків та громадянської позиції. Багато з них згодом стали дослідниками і популяризаторами симфонічної музики, зокрема й галицьких композиторів.

Культурно-організаційна, музикознавча та диригентська діяльність композитора, безперечно, мала значний вплив на розвиток симфонічної музики та професіоналізацію музичного життя Східної Галичини загалом. У підсумку також маркуємо, що поміж усіх українських композиторів краю саме С. Людкевич у першій половині XX ст. мав найпотужніший симфонічний доробок, вивчення якого має перспективу подальшого окремого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баб'юк Л. Музично-педагогічні діяльність С. П. Людкевича. *Творчість С. Людкевича* / упор. М. Загайкевич. Київ : Музична Україна, 1979. С. 184–195.
2. Бермес І. Диригентська діяльність Станіслава Людкевича. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених ДДПУ ім. І. Франка / редкол.: М. П. Пантюк (гол. ред.), А. І. Душний, І. І. Дмитрів та ін.. Дрогобич, 2020. Вип. 28. Т. 5. С. 32–38.
3. Гнатів Т. Станіслав Людкевич. Штрихи до портрету. *Спогади про Станіслава Людкевича* / упоряд. С. Павлишин. Львів : ТеРус, 2010. С. 108–117.
4. Захарчук О. Постать Михайла Вербицького в музикознавчій оцінці Станіслава Людкевича. URL: https://stavropigia.lviv.ua/index.php?id=15&tx_ttnews%5Btt_news%5D=445&cHash=bef45c0773ca0eeb0e60209082204c9a (дата звернення 06.05.2024)
5. Колесса М. Кілька слів про диригентську діяльність С. П. Людкевича. *Творчість С. Людкевича* / упоряд. М. Загайкевич. Київ : Музична Україна. 1979. С. 196–204.
6. Коменда О. І. Універсальна творча особистість в українській музичній культурі: дис. … доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 «Музичне мистецтво». Національна музична академія України імені П. І. Чайковського Міністерства культури, молоді та спорту України. Київ, 2020. 519 с.
7. Луканюк Б. Мій Людкевич. *Спогади про Станіслава Людкевича* / упоряд. С. Павлишин. Львів : ТеРус, 2010. С. 8–40.
8. Людкевич С. Михайло Вербицький та українська суспільність. *Людкевич С.П. Дослідження, статті, виступи*. Т 1. Упорядкування, редакція, вступна стаття і примітки З. Штундер. Львів: Дивосвіт, 1999. С.345–348.
9. Людкевич С. П. Націоналізм у музиці. *Людкевич С. П. Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд., ред., вст. ст. і прим. З. Штундер. Львів: Дивосвіт, 1999. Т. 1. С. 35–52.
10. Немцова Л. О. Хорові трансценденції Станіслава Людкевича в соціокультурному контексті епохи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Сер. Мистецтвознавство. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. № 3. С. 36–42.
11. Ольховський А. Нарис історії української музики / підготов. до друку, наук. ред., вступ. ст., комент. Л. Корній. Київ: Музична Україна, 2003. 512 с.
12. Остапович І. Станіслав Людкевич. Подвійні стандарти історії: Штрихи до портрету композитора. *Zaxid Net. Культура*. 24.01.2021 URL: https://zaxid.net/stanislav_lyudkevich_podviyni_standarti_istoriyi_n1513430 (дата звернення 06.05.2024)
13. Павлишин С. До 130-ї річниці композитора Станіслава Людкевича (1879–1979). *Спогади про Станіслава Людкевича* / упоряд. С. Павлишин. Львів : ТеРус, 2010. С. 3–7.
14. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. У 2-х томах. Т.1. Львів : ПП «Бінар», 2005. 636 с.
15. Штундер З. С. Людкевич як музикознавець, фольклорист і музичний критик. Людкевич С. Дослідження. Статті. Рецензії. Виступи. Т. 1 / упоряд., ред., вст. ст. і прим. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, 1999. С. 5−28.

REFERENCES

1. Babiuk L. (1979). Muzychno-pedahohichni diialnist S. P. Liudkevycha. Tvorchist S. Liudkevycha [Musical and pedagogical activity of S. P. Liudkevych] / upor. M. Zahaikevych. Kyiv : Muzychna Ukraina. S. 184–195. [in Ukrainian].
2. Bermes I. (2020). Dyryhentska diialnist Stanislava Liudkevycha [Stanislav Liudkevych's conducting career]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuz. zb. nauk. pr. molodykh vchenykh DDPU im. I. Franka / redkol.: M. P. Pantiuk (hol. red.), A. I. Dushnyi, I. I. Dmytriv ta in.. Drohobych. Vyp. 28. T. 5. S. 32–38. [in Ukrainian].
3. Hnativ T. (2010). Stanislav Liudkevych. Shtrykhy do portretu [Stanislav Liudkevych. Strokes to the portrait]. Spohady pro Stanislava Liudkevycha / uporiad. S. Pavlyshyn. Lviv : TeRus. S. 108–117. [in Ukrainian].
4. Zakharchuk O. Postat Mykhaila Verbytskoho v muzykoznavchii otsintsi Stanislava Liudkevycha [The Figure of Mykhailo Verbytskyi in the Musicological Assessment of Stanislav Liudkevych]. URL: https://stavropigia.lviv.ua/index.php?id=15&tx_ttnews%5Btt_news%5D=445&cHash=bef45c0773ca0eeb0e60209082204c9a [in Ukrainian].
5. Kolessa M. (1979). Kilka sliv pro dyryhentsku diialnist S. P. Liudkevycha [A few words about S. P. Liudkevych's conducting career]. Tvorchist S. Liudkevycha / uporiad. M. Zahaikevych; redkol. Hordiichuk M. M. (holova). Kyiv : Muzychna Ukraina. S. 196–204. [in Ukrainian].
6. Komenda O. I. (2020). Universalna tvorcha osobystist v ukrainskii muzychnii kulturi [Universal personality in Ukrainian musical culture]: dys. … doktora mystetstvoznavstva za spetsialnistiu 17.00.03 «Muzychne mystetstvo». Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho Ministerstva kultury, molodi ta sportu Ukrainy. Kyiv. 519 s. [in Ukrainian].
7. Lukaniuk B. (2010). Mii Liudkevych [My Ludkiewicz]. Spohady pro Stanislava Liudkevycha / uporiad. S. Pavlyshyn. Lviv: TeRus. S. 8–40. [in Ukrainian].
8. Liudkevych S.(1999). Mykhailo Verbytskyi ta ukrainska suspilnist [Mykhailo Verbytskyi and Ukrainian society]. Liudkevych S.P. Doslidzhennia, statti, vystupy. T 1. Uporiadkuvannia, redaktsiia, vstupna stattia i prymitky Z. Shtunder. Lviv: Dyvosvit. S.345–348. [in Ukrainian].
9. Liudkevych S. P. (1999). O Natsionalizm u muzytsi [Nationalism in music]. Liudkevych S. P. Doslidzhennia, statti, retsenzii, vystupy / uporiad., red., vst. st. i prym. Z. Shtunder. Lviv: Dyvosvit. T. 1. S. 35–52. [in Ukrainian].
10. Nemtsova L. O. (2012). Khorovi transtsendentsii Stanislava Liudkevycha v sotsiokulturnomu konteksti epokhy Stanislav Liudkevych's [Choral Transcendence in the Socio-Cultural Context of the Era]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Ser. Mystetstvoznavstvo. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka. №3. S. 36–42. [in Ukrainian].
11. Olkhovskyi A. (2003). Narys istorii ukrainskoi muzyky [An outline of the history of Ukrainian music] / pidhotov. do druku, nauk. red., vstup. st., koment. L. Kornii. Kyiv: Muzychna Ukrain. 512 s. [in Ukrainian].
12. Ostapovych I. (2021). Stanislav Liudkevych. Podviini standarty istorii: Shtrykhy do portretu kompozytora [Stanislav Liudkevych. Double standards of history: Strokes to the composer's portrait]. Zakhid Net. Kultura. URL: https://zaxid.net/stanislav_lyudkevich_podviyni_standarti_istoriyi_n1513430 [in Ukrainian].
13. Pavlyshyn S. (2010). Do 130-yi richnytsi kompozytora Stanislava Liudkevycha (1879–1979) [On the 130th anniversary of the composer Stanislav Liudkevych (1879-1979)]. Spohady pro Stanislava Liudkevycha / uporiad. S. Pavlyshyn. Lviv : TeRus. S. 3–7. [in Ukrainian].
14. Shtunder Z. (2005). Stanislav Liudkevych. Zhyttia i tvorchist. [Stanislav Liudkevych. Life and work]. U 2-kh tt. T.1. Lviv : PP «Binar». 636 s. [in Ukrainian].
15. Shtunder Z. (1999). S. Liudkevych yak muzykoznavets, folkloryst i muzychnyi krytyk. [Liudkevych as a musicologist, folklorist and music critic]. Liudkevych S. Doslidzhennia. Statti. Retsenzii. Vystupy. T. 1 / uporiad., red., vst. st. i prym. Z. Shtunder. Lviv : Dyvosvit. S. 5−28. [in Ukrainian].

УДК 78.022 : 78.071.1 + 78.071.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-21

Ольга ЩЕРБАКОВА,
orcid.org/0000-0002-5610-0743
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри камерного ансамблю
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
(Одеса, Україна) oliako1@ukr.net

КОМУНІКАЦІЯ ФОРТЕПІАННИХ МАЙСТРІВ З КОМПОЗИТОРАМИ ТА ПІАНІСТАМИ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Важливою частиною розвитку історії фортепіанного мистецтва завжди був процесс удосконалення інструментів. Тому висвітлення питань взаємозв'язків між фабрикантами, які виготовляли фортепіано та композиторами і концертуючими піаністами відкриває той комплекс питань, що націлює сучасних інтерпретаторів на більш точне відтворення стильових ознак творів представників різних поколінь. В даному дослідженні поставлена мета виявити зв'язок між особливостями механіки фортепіано та творчості в області фортепіанного мистецтва.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше простежено за впливом характеристик і можливостей фортепіано певної фірми у єдності з арсеналом виконавських прийомів в композиторському письмі та пріоритетами піаністів. Розглянуто попередні наукові розвідки в царину історії удосконалення фортепіано, як усвідомлення розвитку фортепіанного композиторського письма та виконавства, котрі ставали двигуном для нових ідей майстрів інструментів.

Аналіз матеріалів, пов'язаних з епістолярними матеріалами митців, де вони опікуються характеристиками інструментів різних фортепіанних фірм, вказує на те, що увесь час удосконалювані механістичні показники фортепіано відкривали нові можливості для впровадження в музичну композицію певних технічних новшеств. Відзначено роль створення музичних салонів на фортепіанних фабриках для пропагування ними своїх інструментів. Показано, що рекламуванню фортепіано та їх продажу сприяли дружні контакти директорів фортепіанних фірм та відомих піаністів, серед яких були Ференц Ліст, Фридерик Шопен, Калькбреннер.

Погляд на роль стильових змін в композиторській творчості та розвиток віртуозного піаністичного виконавства дозволяє виокремити тенденції, які сприяли оновленню внутрішніх механізмів в фортепіано як інструменті, укріпленню взаємозв'язків між конструкторами інструментів та представників фортепіанного мистецтва, тобто фіксації зміцнення комунікації між різними гілками культурного простору.

Ключові слова: *фортепіано, фортепіанна фабрика, музичний салон, майстри інструментів, виконавці, Ф. Шопен, Ф. Ліст.*

Olga SHCHERBAKOVA,
orcid.org/0000-0002-5610-0743
Candidate of Art Criticism, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Chamber Ensemble
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music
(Odesa, Ukraine) oliako1@ukr.net

COMMUNICATION OF PIANO MASTERS WITH COMPOSERS AND PIANISTS AS A FACTOR FOR TOOL IMPROVEMENT

An important part of the development of the history of piano art has always been the process of improving instruments. Therefore, highlighting the issues of relationships between manufacturers who made pianos and composers and concert pianists opens up the complex of issues that aims modern interpreters at a more accurate reproduction of stylistic features of the works of representatives of different generations. The purpose of this study is to reveal the connection between the features of piano mechanics and creativity in the field of piano art.

The scientific novelty lies in the fact that for the first time the influence of the characteristics and capabilities of a piano of a certain company has been traced in unity with the arsenal of performance techniques in the composer's writing and the priorities of pianists. Previous scientific explorations in the field of the history of piano improvement are considered, as an awareness of the development of piano composer writing and performance, which became the engine for new ideas of instrument masters.

The analysis of the materials related to the epistolary materials of the artists, where they take care of the characteristics of the instruments of different piano companies, indicates that the constantly improving mechanical performance of the piano opened up new opportunities for the introduction of certain technical innovations into the musical composition. The role of creating music salons at piano factories to promote their instruments was noted. It is shown that the promotion of

pianos and their sale was facilitated by the friendly contacts of directors of piano companies and famous pianists, among whom were Ferenc Liszt, Frideric Chopin, Kalkbrenner.

A look at the role of stylistic changes in the composer's work and the development of virtuoso pianistic performance allows us to single out trends that contributed to the renewal of the internal mechanisms of the piano as an instrument, the strengthening of relationships between instrument designers and representatives of piano art, that is, the fixation of strengthening communication between different branches of the cultural space.

Key words: *piano, piano factory, music salon, instrument makers, performers, F. Chopin, F. Liszt.*

Постановка проблеми. Історію розвитку фортепіанного виконавства неможливо уявити без удосконалення технічних можливостей інструментарія. Вивчаючи біографії композиторів та піаністів, зустрічаємо інформацію, яка переконує, що їх творча діяльність була пов'язана з зацікавленістю в модернізації механіки та звучання фортепіано. З сучасної практики піаністів відомо про сумісну працю між певними фортепіанними фірмами та піаністами, які пропагують ці інструменти. На численних конкурсних змаганнях піаністам пропонується вибір інструментів, що свідчить про специфіку фортепіанного виконавства, коли, на відміну від інших інструменталістів (струнників, духовиків, народників) зі своїми інструментами, піаніст завжди залежить від інструментарію на концертній сцені. Наголосимо на інтересі до автентичного виконавства серед сучасних піаністів, що впливає на необхідність реставрування старовинних інструментів і сприяє відтворенню/вивченню їх оригінального звучання. Ці міркування приводять до висновку про необхідність збору наукового матеріалу про комунікативні процеси між майстрами фортепіано та композиторами і виконавцями в напрямку удосконалення інструментарію та проекції на творчу діяльність митців, що становить **актуальність** даного дослідження.

Аналіз досліджень. Інформацію про характеристики та історію винаходів стосовно того чи іншого фортепіано можно знайти в рекламній продукції або на сайтах фортепіанних фабрик. В працях про фортепіанну творчість Л. Бетховена такі музикознавці, як Тільман Сковронек та Роберт Адельсон аналізують тип мислення композитора та впровадження ним в нотний текст певних нововведень, пов'язаних із знайомством з удосконаленням інструментарію. Увага науковців не тільки до діяльності митця, але й до вибору ним інструмента конкретної фірми як складової частини творчої потреби, прослідковується в музикознавчих працях, присвячених творчості Ф. Шопена (Ю. Ракул, Р. Сулім). Однак єдиної ґрунтовної праці на цю тематику ще не виникло, що і обумовило необхідність розробки даного спрямування.

Мета статті полягає в виявленні зв'язків між особливостями механіки фортепіано різних фірм та творчими знахідками в композиторському доробку і виконавському стилі гри піаністів.

Виклад основного матеріалу. В листі до свого батька В. А. Моцарт під впливом знайомства з інструментами ***Йоганна Андреаса Штайна*** писав: «Раніше перед тим, як я побачив щось з робіт Штайна, найбільш улюбленими моїми клавірами були інструменти Шпета, але тепер я повинен віддати перевагу інструментам Штайна, тому що демпфери в них працюють набагато краще, ніж у регенбурзьких. Якщо я сильно ударю по клавіші, то незалежно від того залишу я палець на ній або підійму, звучання припиниться у той самий момент, коли я цього захочу. Я можу попасти на клавішу як мені завгодно, але звук завжди буде однаковим, він не підведе, не вискочить, не провалиться зовсім; одним словом усе вирівняно… Його інструменти в порівнянні з іншими своєрідні тим, що вони зроблені з пристосуванням звільнити молоточок. Майже ніхто цим не займався; але без пристосування, яке вивільнює молоточок, неможливо зробити так, щоб фортепіано не підводило або не запізнювалося зі звучанням… Коли він виготовить клавір, то (як він сам сказав мені) він сідає за нього та випробовує всякого роду пасажі, пальцеву швидкість і скачки, і працює до тих пір, поки клавір не задовольнить усі його вимоги; бо він працює на користь музиці, а не тільки своїй вигоді, інакше інструмент був би готов зразу же… Він добре піклується про те, щоби дека не ломилася та не тріскалася… Дуже часто він сам робить в ній глибокі надрізи та склеює їх, щоби укріпити деку. У нього є три таких готових піанофорте, і я тільки сьогодні знову грав на них» (Letters of Wolfgang Amadeus Mozart: 548). Бачимо, що Штайн, який вчився у Франца Якоба Шпета (*Franz Jakob Spath*) з 1749 по 1750 роки, перевершив свого вчителя в мистецтві будови фортепіано.

В цьому листі Моцарт пише про концерт, який відбувся в 1777 році в Аугсбурзі, в якому на інструментах Й. Штайна відбулася прем'єра потрійного Концерту В. А. Моцарта F-dur № 7 (KV 242), де виконавцями були Моцарт, Деммлер і Штайн. Першу партію грав органіст Аугсбурзького собору Деммлер (*Johann Michael Demmler)*, другу партію – Моцарт і третю – Штайн. Цей концерт, в якому також Моцарт виконував сольні твори, мав величезний успіх у публіці. Атмосферу в залі дуже реалістично описував сам В. Моцарт:

«Піднялися справжня буря і шум. Панове Штайн від захоплення гуркотів, а панове Деммлер сміявся не зупиняючись. Він – такий курйозний чоловік, що якщо йому що-небудь дійсно подобається, то він обов'язково буде абсолютно жахливо сміятися» (Letters of Wolfgang Amadeus Mozart: 549). В рецензії на концерт відмічали, що «тут були злиті воєдино шедеври творчості, виконання та інструментів. І одне так підносило інше, що чисельна публіка була незадоволена тільки тим, що її насолода не продовжувалась довше» (Letters of Wolfgang Amadeus Mozart: 549).

Йоганн Андреас Штайн (*Johann Andreas Stein*, 1728–1792 рр.) після навчання у майстерні Готфріда Зільбермана (*Johann Gottfried Zilbermann)* недалеко від Штутгарда, в Аугсбурзі відкрив своє діло (в 1751 році) і виготовив 700 інструментів за 41 рік. Він значно удосконалив механізм інструментів Зільбермана (які у свій час заслужили схвальну оцінку В. Моцарта), використовуючи принцип легкого підкидання молотка. Цей механізм був відмінним від «штовхаючого» англійського. Тепер піаніст міг з більшою легкістю виконувати складні технічні твори, однак істотним недоліком цих інструментів була слабка репетиція та менша міцність та довговічність. Механізм Штайна одержав назву «віденського» або «німецького» (Prellzungenmechanik).

Й. Штайн відзначився також винаходом подвійного фортепіано («vis-à-vis») у 1758 році, який представляв собою комбінацію столоподібного фортепіано і рояля в єдиному корпусі (обидва інструменти мали свої незалежні струни, механізми та резонансні деки). Цей інструмент був спеціально призначений для гри у ***фортепіанних ансамблях***. Крім цього він сконструював маленький рояль з флейтовим регістром та струнну гармоніку, в якій при переводі регістру механізм зрушувався в сторону і молотки вдаряли по одній струні, що придавало звукам своєрідний тембр, котрий був схожим з тембром спінету (ця третя струна мала назву «спінет»).

Діти Штайна – Андрій і Нанетта – продовжили діло свого батька. Андрій заснував у Відні свою фортепіанну фабрику. Дочка, що відзначилась дуже кваліфікованим фортепіанним майстром, одружилася з ***Андрієм Штрайхером*** (*Johann Andreas Streicher,* 1761–1833 рр.), який відкрив фортепіанну фабрику у Відні під назвою «Nanette Streicher, nee Stein». Він трохи удосконалив механізм в пристрої капсули та механізму вивільнення молотка. На протязі десятиліть (приблизно до 1820 року) віденські майстри фортепіано використовували без змін конструкцію фортепіано А. Штайна та А. Штрайхера. Як свідчать документи, інструменти А. Штрайхера домінували у Відні в торгівлі фортепіано до 1870-х років. Штрайхер знаходився в досить близьких відносинах з Бетховеном, який впродовж усього свого життя писав музику для фортепіано, і звісно знаходився в пошуках інструмента найбільш відповідного до свого композиторського стилю.

До сучасного часу збережені інструменти, якими користувався Л. Бетховен – це французький С. Ерар, англійський Т. Бродвуд та австрійський К. Графа (Rosen, 2020: 27). В 1803 році Бетховен одержав фортепіано «у формі клавесина» («*pianoforte[s] en forme de clavecin*») фірми Ерар від братів Ерарів, в рамках домовленості про публікацію французького видання сонати Бетховена op. 13 (Pathetique) (Adelson, 2023: 367). Це було обумовлено тісною кооперацією між фірмою інструментів та видавництвом, які розташовувались в одному приміщенні на вулиці du Mail. Серед музикантів, які отримували в подарунок фортепіано від Ерара назвемо Ф. Калькбреннера, Л.Е. Жадена та Г. Спонтіні, Д. Феррарі, Ф. Хіммеля, котрі публікували свої твори у цей період (Adelson, 2023: 368). Піаніно фірми Ерар в подарунок було частиною домовленості по видавничій справі.

Клавіатура фортепіано Ерара мала п'ять з половиною октав та молоточковий механізм в англійському стилі. Майстри, котрі досліджували цей інструмент (наприклад, Том Бегін), бачать зв'язок між манерою мислення композитора та можливостями цього інструменту.Тільман Сковронек (Tilman Skowroneck) вивчав вказівки на педалізацію в Вальдштейн сонаті Бетховена op. 53 з огляду на період її написання між кінцем 1803 та початком 1804 року, коли композитор познайомився з фортепіано Ерара, в якому було 4 педалі (Skowroneck, 202: 353).

Піаністи часто творчо співпрацювали з фабрикантами і самі спонукали їх до нових винаходів. Так, Ференц Ліст у 1847 році просив П. Ерара виготовити для нього фортепіано з більш легкою механікою. Він писав йому: «Це буде краще для мене. Я став дуже лінивий і звик до віденських майстрів, які мене розбещили та зіпсували», маючи на увазі фортепіано фірми Графф і Штрайхер (Ракул, 2000: 135). Конструкція фортепіано з подвійним спусковим механізмом, яку запатентував ***Себастьян Ерар*** (1752–1831) у 1821 році мала велике значення, бо модифікувала дієвість подвійного повторення клавіш. Така подвійна спускова дія, яка була включена до важелю повторення (також має назву balancier), дозволив повторювати ноту, навіть тоді, коли не було максимального вертикаль-

ного положення. Швидке відтворення клавіш, які повторюються, необхідно було для впровадження Ференцом Лістом нових технічних прийомів. На паризьком інструменті Ерара, який мав 6 октав, Ліст грав в 1824 році, після чого вони заключили до 1825 року між собою контракт. Це дозволило Лісту при проведенні концертного туру в Англії грати на цих фортепіано. Ференц Ліст віддавав значну перевагу інструментам Ерара перед іншими, присвятив йому 8 варіацій для фортепіано та публікував в видавництві С. Ерара свої твори.

Доволі інтенсивно тенденції кооперації між піаністами та майстрами фортепіано проявились в епоху творчості представників романтизму. На початку XIX століття все більше спостерігається популярність піаністів-віртуозів, які підкорюють різні світові сценічні майданчики. Водночас такому пожвавленню інтересу публіки до фортепіанної гри в значній мірі сприяли досягнення в удосконаленні інструментарію на фортепіанних фабриках. Дуже часто музикознавцями відмічається, що «загальне захоплення фортепіанним мистецтвом і популярність фортепіано як інструменту, що став королем концертної естради, – все це висувало на перший план артиста-віртуоза. Виборюючи один в одного першість, концертуючи піаністи намагалися вразити слухачів блиском і бравурністю своєї гри, досконалістю майстерності та новизною технічних прийомів» (Сулім, 2000: 32).

Значна концентрація піаністів на одній сцені (в салонах або у великих залах) спонукала кожного з мандруючих по європейських містах виконавців знаходити ще більш сильні ефекти, які допоможуть завоювати серця та прихильність публіки. Як наслідок цих устремлінь, дуже стрімко удосконалюється технічно-віртуозна сторона гри, посилюється сила звучання, відзначається захоплення бравурою, змінюється артистична поведінка виконавця.

Безумовно, що між виконавцем та майстром, який виготовляв інструменти, часто виникали тісні зв'язки. Саме той, хто виготовляв фортепіано, прислуховувався до порад піаністів, а останні мали свої вподобання щодо інструментів певного типу, на якому вони могли реалізувати творчий потенціал як виконавці та як композитори. Для ознайомлення зі своїми інструментами фабриканти відкривали музичні салони, наприклад, К. Плейєль (салон Pleyel на вулиці Кадет *9 Rue Cade,* в якому грав Ф. Шопен) та Себастьян Ерар (на вулиці дю Мей). Віртуози піаністичного мистецтва, граючи на фортепіано якоїсь з цих фірм, ставали її пропагандистами та збільшували попит на покупку інструменту.

1 січня 1830 року Камілла Плейєль (*Марі Моке, 1811–1875*) організувала концерт спеціально з метою ознайомлення публіки з фортепіано фірми «Pleyel». Близьким другом Камілли був також Ференц Ліст, з яким вони грали в фортепіанному дуеті. Крім того Ліст присвятив цій блискучій піаністці «Спомини про «Норму Белліні» (1841) та «Бравурну Тарантелу по Тарантелі з опери «Нема з Портичі Л. Обера» (1846). Збереглось листування між Каміллою та Лістом (вони були видані Ж. Тьєрсо в 1936 році в Парижі). Каміллі були також присвячені Ноктюрни ор. 9 Ф. Шопена, «Фантазія і варіації на тему мазурки Шопена» ор. 12 – Ф. Калькбреннера.

Необхідно відмітити, що надалі компанія «Pleyel» завжди піклувалась про залучення артистів, які могли би пропагувати їх інструменти. Для Каміла Плейєля музичні вечори, на яких публіка могла оцінити характеристики його інструменти, доповнювали процес рекламування та продажу фортепіано. Для такого спілкування з потенційними покупцями організатори вирішили знімати приміщення, котре одержало назву «салону», що асоціюється з літературним «салоном» епохи Просвітництва. «Салон» на 150 місць фірми «Pleyel» на вулиці Кадет 9, в якому почали виступати знамениті віртуози того часу, став центром паризького музичного життя.

Двері «салону» були відкриті також для іноземних піаністів: Й. Крамера, Ігнаца Мошелеса, Джона Фільда. 26 лютого 1832 року Каміль організував в Паризі перший концерт Фредерика Шопена, якого там ще ніхто не знав. Успіх цього концерту як у піаністів, у публіки, так і у музичних критиків був надзвичайним. Звучання фортепіано фірми «Pleyel» дуже імпонувало стилю гри Шопена, який зауважував, що перебування в такій добрій формі, коли він може знайти свій особистий звук, потребує фортепіано Плейєля. Між Шопеном та Камілем були досить дружні стосунки. Це можливо прослідкувати на деяких прикладах. Каміль супроводжував Шопена під час його поїздки в Лондон (в 1837 році), а в 1838 році відправляв для Шопена фортепіано свого виробництва на Майорку. Каміль Плейєль став постійним постачальником інструментів для Шопена на довгі роки (аж до його смерті в 1849 році). В свою чергу композитор присвятив Плейєлю цикл з своїх 24-х Прелюдій ор. 28.

В 1838 році недалеко від фабрики музичних інструментів фірми «Pleyel» відкрилася концертна зала на 500 місць. Комерційна діяльність Плейєля була дуже вдалою ще завдяки його особистому відчутті потреб мистецького життя, бо

він сам був піаністом та композитором – автором квартету, фортепіанних тріо, фортепіанних творів. У статті «The «Romantic» Sound in Four Pianos of Chopin's Era» також підкреслений взаємозв'язок між організаторами фортепіанного виробництва та професіоналами фортепіанного мистецтва. В ній зауважують, що «керівниками виробництва музичних інструментів були як піаністи, так і адміністративні працівники, вони були зацікавлені розробкою своєї продукції, а не у звичайному виробництві та маркетингу вже встановленого стилю. Більшість з них були у щоденному зв'язку з найкращими розробниками. Наприклад, Каміль Плеєль був сином відомого композитора, колегою віртуоза Калькбренера, другом Шопена і водночас майстром його фортепіано» (Edmund, 1979: 152).

Для виробництва фортепіано Ігнац Плейєль (Ignaz Josef Pleyel) об'єднався з Шарлем Лемме (Charles Lemme), у якого була майстерня в Паризі. Але їх партнерство через три роки закічилось, бо Плейєль зміг відкрити свою власну майстерню в 1807 році. Зайнятість виготовленням інструментів займала досить багато часу, тому, він в 1809 році відмовився від свого нотного видавництва. Без фінансової допомоги таких друзів, як Ф. Калькбреннер, Дж. Россіні та Е. Мегюль (організатор Національного музичного інституту в Паризі), фортепіанна фірма Плейєля не змогла би просувати свої інструменти на ринку. В 1824 році його син Каміль (1788 року народження), який вчився у віртуоза свого часу Яна Ладіслава Дюссека, взяв на себе ці турботи про фабрику. Каміль Плейєль був талановитим музикантом, і Шопен, цінуючи його як виконавця творів Моцарта, писав, що коли Каміль хоче з ним виконувати сонату на фортепіано в 4 руки, то він бере в нього урок.

Центром розвитку фортепіанного мистецтва стає Париж, про який Шопен писав: «Я не знаю чи є де-небудь більше піаністів, ніж у Парижі» (Сулім, 2000: 23). Після знайомства з інструментами фірми Плейєля, він високо оцінює їх механіку, яка дає можливість якнайкраще втілювати свої наміри на інструменті. Безумовно, для виконавця велике значення має інструмент. І це підтверджують його більш ранні вислови про те, що в Райнерці в 1826 році він не знайшов жодного порядного інструмента. «Ті інструменти, які я тут бачив, викликають у мене більше невдоволення, ніж задоволення» (Сулім, 2000: 23).

З одного боку, звучання фортепіано фірми Плейєля мало безпосередній відгук в творчості композитора-піаніста, з іншої сторони, ускладнення технічної сторони виконавців провокувало на удосконалення інструментів.

Під час своїх поїздок на протязі 1824 року Каміль відвідав фортепіанну фірму Broadwood, що значно прискорило реорганізацію та новаторську роботу в своїй компанії. Цьому сприяли дружні стосунки з Ф. Калькбреннером, який мав досвід такої роботи з батьком. В 1824 році він став партнером Каміля Плейєля по виробництву, продажу та аренді фортепіано з назвою фірми «Ігнац Плейєль і компанія». До того Плейєлем було ініційовано інший напрям, який спеціалізувався на музичних публікаціях. В своєму видавництві в Парижі та в Лондоні Каміль Плейєль випустив ряд своїх творів (сонати, тріо, попурі на оперні теми, рондо, ноктюрни і каприси).

Для процвітання компанії багато що залежало від визначних імен піаністів (Й. Крамера, І. Мошелеса та Ф. Шопена), які додали їй сильну міжнародну репутацію. Фінансово Ф. Калькбреннер продовжував до своєї смерті (в 1849 році) відповідати за операції компанії «Pleyel», що включали також покупку землі на вулицях Каде і Рошшуар, будівництво концертних залів тощо.

В наш час зацікавленість відтворити звучання старовинних інструментів, розвинути напрямок «історичного виконавства» або хоча б відтворити їх зовнішній вигляд для музейної експозиції, продовжує турбувати сучасників. Ця ідея відновлення старовинних інструментів, які більше не виготовляються або стоять в музеях та загубили своє звучання, була запропонована ще в 1892 році Антоном Рубінштейном. На його думку звукові барви та ефекти, які ініціювали художнє мислення композитора, котрий спирався на характеристики сучасного йому інструментарія, можуть загубитися на сучасних фортепіано, і це означатиме ймовірне викривлення враження від твору. Важливо мати уяву про виразові спроможності старовинних інструментів, що підвласно тільки професіональним майстрам, які глибинно вивчають усі деталі виготовлення інструментів та спираються на поради виконавців, котрі спеціалізуються на цих питаннях.

Серед знаних у світі майстрів відзначимо ***Пол МакНалті (Paul McNulty)***, який має репутацію найкращого реставратора старовинних фортепіано. Після кількох років роботи в Амстердамі, Пол вирішив переїхати до Чехії (в 1995 році). Починаючи з 1985 року, Мак-Налті реконструював більше, ніж 150 фортепіано, котрі були копіями фірм Stein, Walter, Hofmann, Graf і Pleyel. На багатьох з цих фортепіано були зроблені студійні записи. Інструменти Пол Мак-Налті мали неабиякий спрос у музикантів, і їх купували такі виконавці, як Николаус Арнонкур, Пол Бадура-Шкода,

Тревор Пінок, Труделі Леонхарт, Мількольм Білсон, Гарварде, Оберліне та інші. Успішній роботі майстра над інструменти сприяє тісна взаємодія зі своєю жінкою – талановитою піаністкою Вівіаною Софроницькою.

У 2009 році Мак-Налті зробив дві копії рояля Плейєля 1830 року, який полюбляв Ф. Шопен. В результаті роботи Пола, 26 липня 2011 року у Вігмор холлі в Лондоні, а потім в вересні в Великому залі Польського радіо та телебачення у Варшаві була представлена перша у світі копія фортепіано Ф. Ліста – Boisselot 1846 на честь святкування 200 річчя з дня народження великого музиканта.

На цьому інструменті композитор грав у себе вдома на протязі 40 років. Ференц Ліст дуже полюбляв це фортепіано і писав про нього Хавьєру Буасло: «Як ти знаєш, останні 13 років мойого вчення у Веймарі, я зберігаю в кабінеті фортепіано, котре мені надіслав брат Луіс в Одесу в 1846 році. Я ніколи не погоджуся змінити його і буду зберігати до кінця моїх днів як самого близького партнера в улюбленій роботі…» Рояль Бухгольця, на якому грав Шопен, відновлений Полом Макналті в 2017 році.

Висновки. Проведене дослідження, пов'язане з питаннями використання піаністами інструментів конкретних фірм з їх характерними механістичними особливостями, стосуються проблеми виконавського стилю творів композиторів різних епох. Не тільки ретельне ознайомлення з нотним рукописом, але й представлення про природне звучання фортепіано, на якому композитор проектував свою композицію, допомагає розкрити художній образ музичного твору в належній близькості до задуму митця. Вибір піаністами інструменту для концертного виконання (якщо є така можливість) завжди має неабияке значення і залежить від обраної програми.

Сучасна виконавська практика дозволяє виокремити наступні тенденції: розвиток «автентичного виконавства», який поєднується з реставрацією та відтворенням старовинних інструментів; можливість вибору фортепіано/роялю/клавесину певної фірми для концертного представлення творів; потяг піаніста до поглибшеного знання про характеристики інструментів, на яких композитор працював над конкретним твором, що націлює виконавця на більш близьку до стилю автора інтерпретацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1.Ракул Ю. Про фонічні особливості шопенівського стилю у зв'язку з інструментарієм. Фридерик Шопен: зб. статей. Львів : СПОЛОМ, 2000. С. 134 – 149.
2. 2.Сулім Р. Музика Ф. Шопена в Україні в (30-40-і рр. XIX ст.). Фридерик Шопен: зб. статей. Львів : СПОЛОМ, 2000. С. 18 – 53.
3. 3.Adelson R. Beethoven's Erard Piano: A gift after all. Beethoven and the Piano Philology, Context and Performance Practice. Edited by 4.L. Miucci, C. Bacciagaluppy. Bern Academy of the Arts, 2023. Pp. 358 – 374.
4. Charles Rosen Beethoven's piano sonatas. New Haven. Yale University Press 2020. 272 p.)
5. Edmund M. F. The «Romantic» Sound in Four Pianos of Chopin's Era. *19thCentury Music*. University of California Press, 1979. Vol. 3(2). p. 150–153.
6. Letters of Wolfgang Amadeus Mozart (1769 – 1791) Project Gutenberg https://www.gutenberg.org (дата звернення 23.06.24).
7. Skowroneck Tilman Beethoven and the Split Damper Pedal. Beethoven and the Piano Philology, Context and Performance Practice. Edited by 4.L. Miucci, C. Bacciagaluppy. Bern Academy of the Arts, 2023. Pp. 345 – 358.

REFERENCES

1. Rakul, Y. (2000) Pro fonichni osoblyvosti shopenivskoho styliu u zviazku z instrumentariiem [About the phonic features of Chopin's style in connection with the instrumentation]. Fryderyk Shopen: zb. statei. Lviv: SPOLOM. *Frédéric Chopin*: coll. articles. P. 134 – 149 [in Ukrainian].
2. Sulim, R. (2000). Muzyka F. Shopena v Ukraini v (30-40-i rr. XIX st.) [F. Chopin's music in Ukraine in the 30-40 years of XIX s.]. Fryderyk Shopen: zb. statei. Lviv : SPOLOM. *Frédéric Chopin*: coll. articles. P. 18 – 53 [in Ukrainian].
3. Adelson R. (2023) Beethoven's Erard Piano: A gift after all. Beethoven and the Piano Philology, Context and Performance Practice. Edited by 4.L. Miucci, C. Bacciagaluppy. Bern Academy of the Arts. P. 358 – 374
4. Charles Rosen (2020) Beethoven's piano sonatas. New Haven. Yale University Press. 272 p.)
5. Edmund M. F. (1979) The «Romantic» Sound in Four Pianos of Chopin's Era. *19thCentury Music*. University of California Press. Vol. 3(2). p. 150–153.
6. Letters of Wolfgang Amadeus Mozart (1769 – 1791) Project Gutenberg https://www.gutenberg.org (дата звернення 23.06.24).
7. Skowroneck Tilman (2023) Beethoven and the Split Damper Pedal. Beethoven and the Piano Philology, Context and Performance Practice. Edited by 4.L. Miucci, C. Bacciagaluppy. Bern Academy of the Arts. P. 345 – 358.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821. 163.2 – 1.09+929 Гайворонська
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-22

Світлана НЕГОДЯЄВА,
orcid.org/0000-0002-1906-6646
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Полтава, Україна) rovqueen@gmail.com

ПОЕТИКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИКИ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ЗБІРКИ «ХОЧУ ДОДОМУ»

Ця розвідка є ілюстрацією зацікавлення науковиці дослідженням сучасної української поезії Луганщини на прикладі збірки поезій «Хочу додому» Ганни Гайворонської, спробою частково заповнити літературознавчий простір в аспекті вивчення ідіостилю письменниці в контексті доби. На матеріалі розкрито біографічні чинники, які вплинули на еволюцію індивідуального стилю авторки в останнє десятиліття й проаналізовано поетикальні особливості лірики на рівні зображально-виражальних, художньо-естетичних засобів, якими авторка будує простір збентеженого, розгубленого сучасника на початку XXI століття.

Розглянуто авторську концепцію побудови двох циклів збірки «Полинові вітри» та «Хатинка осені»; структуротворчі чинники еволюції світоглядних позицій ліричного героя-сучасника, якого спіткала війна; особливості змалювання опозиційних мотивів (добра / зла, миру / війни, любови / ненависти, щастя / нещастя, радості / горя тощо) як характеротворчих складових; засоби метафоризації пошуку себе: вибору манери поведінки, шляху розв'язання проблем та шляху до духовного зміцнення, заснованого на загальнолюдських законах. Значна увага у статті відведена з'ясуванню образної природи художньої системи авторки. Визначено, що домінуючим є образ рідної землі, Донбасу, на рівні зорових пейзажів, у творенні яких велике значення набуває символіка сонячного світла.

Звернено увагу на роль інтертекстуальних складових вічних мотивів у якості філософських кодів, які є провідними чинниками на рівні світоглядної та образотвірної основи поетики художніх творів, їх проблематики та тематики.

Оскільки ця розвідка не претендує на вичерпність зазначеної проблеми, а лише окреслює концептуальні тенденції розвитку української сучасної лірики, актуальних проблем літературознавства, сподіваємось, що цей погляд – це не готовий рецепт осягнення творчості Ганни Гайворонської. Безперечно, він спродукує численні інтерпретаційні візії в ракурсі науково-методологічної думки і стане предметом критичних дискусій.

Ключові слова: *лірика, поетика, контекст, ідіостиль, Ганна Гайворонська, Луганщина.*

Svitlana NEHODIAIEVA,
orcid.org/0000-0002-1906-6646
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) rovqueen@gmail.com

POETIC FEATURES OF THE LYRICS FROM THE ANTHOLOG "I WANT TO GO HOME" BY HANNA HAIVORONSKA

This research is an illustration of the scientist's interest in the study of modern Ukrainian poetry of the Luhansk region, as illustrated by the anthology of poems "I want to go home" by Hanna Haivoronska. It is an attempt to fill partially the literary space in the aspect of studying the writer's idiostyle within the context of the era. The material reveals the biographical factors that influenced the evolution of the author's individual style in the last decade and analyzes the poetic features of the lyrics at the level of pictorial and expressive, artistic and aesthetic means which the author uses to build the space of a confused, disoriented contemporary at the beginning of the XXI century.

It was considered the author's concept of the construction of two cycles of the anthology "Wormwood Winds" and "Autumn's Hut"; structuring factors of the evolution of worldview positions of a contemporary lyrical hero who was beset by the war; peculiarities of depicting oppositional motives (good / evil, peace / war, love / hate, happiness / unhappiness, joy / grief, etc.) as character-forming components; means of soul-searching metaphorization: choosing a manner of behavior, a way to solve problems and a way to spiritual strengthening based on universal human laws. Considerable

attention in the article is dedicated to clarifying the figurative nature of the author's artistic system. It was determined that the image of the native land, Donbass, is dominant at the level of visual landscapes, in the creation of which the symbolism of sunlight acquires great importance.

Attention is drawn to the role of intertextual components of eternal motifs as philosophical codes, which are the leading factors at the level of the worldview and image-creating basis of the poetics of fiction works, their problems and subject-matter.

Since this research does not pretend to be exhaustive of the mentioned problem, but only outlines the conceptual trends of the Ukrainian modern lyrics development, current problems of literary studies, we hope that this view is not a ready-made recipe for understanding the works by Hanna Haivoronska. Undoubtedly, it will entail numerous interpretive visions in the perspective of scientific and methodological idea and will become the subject of critical discussions.

Key words: *lyrics, poetics, context, idiostyle, Hanna Haivoronska, Luhansk region.*

Постановка проблеми. Сучасна українська література демонструє загальні напрями розвитку літератури як виду мистецтва слова у світовому контексті. Зацікавлення письменниками тематикою сьогодення свідчить про вихід авторських екзистенцій із сучасного геополітичного кризового стану в державі та усвідомлення ними власної місії – бути об'єктивним літописцем світової перебудови. Незважаючи на посилену увагу до проблем вивчення регіональної літератури в сучасний період про пріоритетність власного, близького в літературі залишається проблемою актуальною й мало дослідженою. Культурологічний локалізований простір, до яких відноситься Луганщина, сформував за останні три десятиліття методологічно потужну філологічну дослідницьку школу (В. Дмитренко, О. Галич, О. Бровко, І. Бойцун, С. Негодяєва, Л. Нежива, О. Неживий, Т. Пінчук, О. Скиба, Н. Таран, Н.Філоненко та ін.), надбання якої треба зберегти, продовжити розвивати й пропагувати в умовах вимушеного переселення з окупованих територій в інші регіони України та країни.

Аналіз дослідження спровокували останні події в країні й недостатність уваги науковців до художнього контенту Ганни Гайворонської. У центрі наших наукових зацікавлень опинилась сучасна лірика авторки родом з Харківщини, яка все своє свідоме життя прожила на Луганщині. У періодиці висвітлювались критичні погляди щодо творчості поетки в доробках А. Гайворонського, М. Малахути, В. Хоменко, А. Романенко, С. Сокиярського, І. Тимофєєва та ін. Відомий літературний поет і критик Дмитро Павличко охарактеризував свого часу її творчість так: «Поезія Ганни Гайворонської сягає вершин Миколи Руденка і Ліни Костенко, але в неї ще такий могутній творчий потенціал, що я лише можу собі уявити, скільки чудової поезії ще подарує нам за своє життя ця творча особистість» (Гайворонська, 2023). Окремої уваги для конструювання логіки нашої розвідки мають погляди В. Дмитренко, яка з'ясовувала особливості рецепції образу Луганська у творчості письменниці (Дмитренко, 2011: 218–224; Дмитренко, 2013: 22–27).

Логіка нашого дослідження передбачає визначення й терміну «Поетика» (з грец.: майстерність творення) – наука про систему зображальновиражальних засобів у письменстві та будову літературних творів. […] Часто термін «Поетика» вживається на позначення сукупності художньо-естетичних та стилістичних засобів художнього, зокрема літературного, явища, школи, стильової тенденції чи напряму, ідіостилю, конкретного твору» (Ковалів, 2007: 233–236). У статті цей термін вживатимемо на позначення зображально-виражальних, художньо-естетичних особливостей ідіостилю поетеси на мотивотворчому рівні його прочитання.

За **мету нашої роботи ми** свідомо обрали дослідження поетикальних особливостей лірики Ганни Гайворонської, яка зображально-виражальними, художньо-естетичними засобами будує простір збентеженого, розгубленого сучасника на початку XXI століття. Об'єктом дослідження стали поезії її останньої збірки «Хочу додому» (Гайворонська, 2024). Ця розвідка є спробою частково заповнити літературознавчий простір в аспекті вивчення ідіостилю письменниці в контексті доби.

Виклад основного матеріалу. Ідіостиль поетеси формувався на зламі тисячоліть під впливом кращих зразків класичної української літератури. Вона згадує: «Я навчалась у російських класах і навіть не могла розмовляти українською. Але в мене вся рідня з діда-прадіда – українці. Ото приїду в село – а вони українською розмовляють, українські пісні співають. І до мене у 25 років прийшло усвідомлення, що я українка і маю розмовляти українською. А вірші я писала з дитинства, десь із восьми років – російською. У 25-ть я почала вивчати українську мову за словниками. Дуже багато їх було в мене – російсько-українські, українсько-російські, тлумачні, орфографічні… На початках мені настільки важко було писати українською – як цеглу таскати. Напишеш рядок, вистроїш його українською мовою, дивишся: там наголос не так, там закінчення не підходить…

Видалася десь у 32 роки. Українською. «Перший поцілунок» – у 1988 році. А в 89-му мене за цю книжечку прийняли до Спілки письменників України. Спочатку було важко, але потім я вступила на Факультет журналістики Київського університету, і там уже набралась рідної мови» (Бублик, 2023).

З 1992 по 1999 рік вона була засновником, видавцем і редактором (одноосібно) української літературно-мистецької газети «Кам'яний брід» на 8 шпальтах. «На той час в Луганську були закриті всі україномовні часописи і Ганна Гайворонська, видавала українську газету, яку ніхто не фінансував, а навпаки партійно-совєтська номенклатура всіляко намагалися часопис знищити. Кошти на видання вона шукала сама по всьому світу. Візитівкою Луганщини стали рядки Ганни Гайворонської: «Луганщина! Світанок України. Земля моя й земля моїх батьків…» (Коваленко, 2023). Сьогодні Ганна Гайворонська є авторкою 14-ти поетичних збірок, і тема маленької батьківщини – одна із провідних у її творчості, домінуючими мотивами якої виступають почуття любові до рідного краю, до неповторної краси природи Луганщини та Кремінщини.

Лірику заявленої для аналізу збірки «Хочу додому», написану за два роки повномасштабної війни, авторка систематизувала двома циклами. Перший «Полинові вітри» присвячений відображенню реалій сучасної війни, яка «розкидала українців по всьому світу, які тужать за рідним краєм, за своєю домівкою, за сімейними реліквіями, за стежиною до річки. Це болючі сторінки воєнних буднів, які вже стали історією». Другий цикл книжки «Хатинка осені» «на противагу першій, спокійна і врівноважена, як мирне життя. В ньому зібрані пейзажна, інтимна і філософська поезія, вчитуючись в яку, читач потрапить в чарующий і захоплюючий світ краси і мудрого слова» (Гайворонська, 2024). Таке антитезне побудування збірки – це провідний структуротворчий чинник лінійної еволюції світоглядних позицій сучасника, якого спіткала війна; опозиційні мотиви (добра / зла, миру / війни, любови / ненависти, щастя / нещастя, радості / горя тощо) як характеротворчий модус еволюції ліричних героїв і героїнь; засіб метафоризації пошуку себе: вибору манери поведінки, шляху розв'язання проблем та шляху до духовного зміцнення, заснованого на загальнолюдських законах.

Основна форма лірики першого циклу – спогади, страждання, мрії української душі в жорстокі часи війни. Більшість з них – це присвяти реаліям і людям, які формують в авторській свідомості власний міф про батьківщину і Батьківщину сьогодення: «Луганщині», «Коли війні більше двох років», «Народе мій! Ти маєш бути!», «Полинові вітри», «День Незалежності із присмаком печалі», «Моя Кремінна», «Українській мові», «В моєму домі», «Все неодмінно кінчається», «Ми зерня Боже», «Не бійся радіти», «Чужа», «Життя одне» та інші.

Культивуючи теми самотності, зради, розгубленості, поетеса змальовує екзистенційний мотив відчуження, з яким зіштовхнувся сьогодні кожний в нашій країні. Метафоричною триадою чужа / переселенка я / викапана деревина авторка підкреслює трагічність і наслідки будь-якого вимушеного переселення: «Не протягнути вже руки. / Чи я іще зазеленію? / Душа з прозорістю ріки, / На чужині також міліє» (Гайворонська, 2024: 22).

Поезії письменниці, навіть трагічні, пройняті світлом, Сонцем як символом надії на перемогу правди і любови у всіх її проявах. Образ Сонця – символ Всевидящого божества, Вищої космічної сили, центру буття та інтуїтивного знання, осяяння, слави, величі, правосуддя, Матері Світу, Центру, Бога-отця, Христа – традиційний у художній рецепції авторки. Промовистою в цьому аспекті постає поезія «Затоптане сонце» з присвятою «Деякі люди живуть на землі і топчуть сонце», сказаною другокласницею Анною. Лірична героїня не може сприйняти жорстокість, яка заганяє людей у підвали, яка виганяє з власних домівок, не дає просто жити і радіти Сонцю. Ця лірика-молитва за прозріння осліплених жагою крови і люблячих життя людей, усіх, кому треба будувати, а не руйнувати цей світ: «Є люди, які аж світяться від доброти, / в них завжди буяє літо. / Сонце! Затемнений люд прости, / що витоптує в тобі світло» (Гайворонська, 2024: 26). У ліриці «Здрастуй, сонце!» образ Сонця ототожнено з образом рідної землі: «Перші слова українського полоненого, / який ступив на рідну землю. / Сонце! / Я вдома. Я в Україні» (Гайворонська, 2024: 48).

Провідним мотивом поезій цього циклу є образ Донбасу у всій його первозданній природній красі та гармонії. У поетки ми даремно шукатимемо традиційних прикмет цього регіону, її погляд у зображенні батьківщини нетрадиційний і незвичайний, що зберіг в пам'яті рідні образи, картини, пейзажі: Луганщина, Дубовий гай, Сіверський Дінець, Кремінна, с. Новоселівка, степи Дикого Поля, степова рослинність, ліси, птахи – це ті незамінні чинники, до яких ще є надія повернутись. Майстерне володіння словом дозволяє авторці створити символічний образ рідного краю, сповнений глибокого філософсько-узагальнюючого змісту: «Нам чужого не треба ніяк. / Нам,

аби на столі паляниця, / Молоко, або свіжий кисляк / І щоб вільні, «як божі птиці» (Гайворонська, 2024: 64).

Письменниця самовіддано любить землю, яка подарувала їй таку спадщину. Про свою любов говорити всує не прийнято, вона розуміється сама собою. Раніше в одній із своїх поезій Ганна Гайворонська назвала себе «біла ластівка Донбасу. Я не така, як чорні ластівки», поставивши за творче кредо програмну установку на недекларативність виявлення почуттів. Її любов до Донбасу щиріша, бо вона у спогадах про батьків, полиновий степ, собаку, кота, що залишились удома, про яблука й бабусині пиріжки. Як згадувала на одній із літературних зустрічей письменниця, «Луганщина асоціюється з безмежними степами, таких степів, як на Луганщині, мабуть, не має ніде. Провальські степи… Пам'ятаю, коли Василь Голобородько ще жив в Адріанополі Перевальського району, ми з чоловіком приїжджали в гості до його родини, і дивилася я на ці степи – така краса, таке безмежжя, не видно ні кінця ні краю, лише жайворонки в небі. І пахнуть ці степи чебрецем… Її неможливо нічим замістити, може, десь є й гарніші і багатші області, міста та села, закордони, але все не те. І степи, і полини, і ліси, і моя Луганщина для мене – це все» (Коваленко, 2023).

Для письменниці поетична мова має бути такою ж точною, як мова закону. Поза точністю слова говорити про збагачення мови і її розвиток безглуздо. Побутує думка, що сьогодні життя таке складне, а почуття людини такі суперечливі й хаотичні, що їх неможливо передати ясно і точно, і це зумовлює зашифрованість, туманність і приблизність мови сучасної поезії. Для творчої особистості все це – лише намагання приховати авторське невміння працювати над словом. Не про все можна висловитись ясно, але точно – обов'язок авторки, вона – поетка, а не версифікатор. Ми живемо в епоху фальшивих цінностей, коли такі поняття, як гармонійність, краса і мудра простота серйозно вже навіть не сприймаються, та і саме відношення до української мови на території інтернаціонального Донбасу настільки полемічне, що хвилює багатьох україномовних письменників. Для Ганни Гайворонської – це не риторичне питання: «А мова рідна – не лише слова. / Не просто літери холодні і байдужі. / Це код народу, що під серцем дозріва, / Дух нації і поступ її дужий» (Гайворонська, 2024: 15).

На відміну від першого циклу громадянської лірики другий цикл книжки «Хатинка осені» презентує пейзажну, філософську, інтимну поезію, яка змальовує відродження скаліченої душі письменниці. Поезії «Хатинка осені», «Дощі, що грають на цимбалах», «Нота Бога», «А соловей співав», «Білий вальс», «Троянди на снігу», «Коли душа цілується з душею», «Де живе тиша?», «Що таке щастя?», «Поцілунок часу» та інші змальовують неураховані дрібниці, з яких складається справжнє життя. Цей цикл – своєрідні рефлексії власного переосмислення реалій буття, власне рекомендована терапія щодо лікування посттравматичного синдрому переселенця. Так, у поезії «Життя складається з дрібниць» поетка до таких дрібниць зараховує щоденні справи і клопоти про дітей, склянку чаю, лежання горілиць, відпочинок від уваги інших, жито, диво-квіти, передчуття нових ілюзій, літературну творчість тощо. І висновує про поетичне призначення: «Я аркуш білий, наче сніг, / своїми списую слідами», яке залишить пам'ять для нащадків поетки-літописиці доби.

Філософсько-медитативний триптих «Три пристрасті» презентує авторську рецепцію складників сповненої щастям особистості за концепцією Рассела Бертрана, який зазначав, що все його «життя пронизували три пристрасті, прості, але нездоланні у своїй могутності: спрага до кохання, тяжіння до знань, болісне почуття до страждання людства». Проте, у авторки жага кохання – це не лише жага інтимних людських почуттів, іноді нероздільних, кохання – це найвища цінність, яку варто заслужити, помітити, розпізнати, цінувати, це любов до Всевишнього. Жага до знань – це не лише пізнання світу, нові відкриття, удосконалення себе самого, це – пізнання Бога, уміння вчитися жити за Його заповідями. Співстраждання – це жертовність і велика цінність, на яку здатен не кожний, бо вона може шкодити самому собі: «У співстражданні ми подібні до Ісуса. / А я подібна до метелика без крил / І до вітрильника у морі без вітрил, / бо співстраждаючи, втрачаю щось у дусі» (Гайворонська, 2024: 120). Ця та інші поезії демонструють використання інтертекстуальних складових у доробку авторки (ремінісценцій, алюзій, перифраз вічних мотивів, зокрема біблійних) у якості філософських кодів, які є провідними чинниками на рівні світоглядної та образотвірної основи поетики художніх творів, їх проблематики та тематики.

Висновки. Як бачимо, авторська концепція світобудови як інформаційної реальності відповідає тим креативним ідеям синтезу традиційного й нетрадиційного в зображенні дійсності, що базуються на інваріантності та альтернативності шляхів розвитку законів мистецтва. Письменницький паралелізм сучасне / минуле на прикладі проаналізованої збірки поезій Ганни Гайворонської поступово вимальовують позицію мислячого

реципієнта: лише краса людської душі, заснована на історичній пам'яті, є сутністю існування. Поезія насичена чистим ліризмом, любов'ю до природи, світу, далека від суспільних догм. Світ ліричних героїв – це внутрішнє світовідчування, яке не може існувати поза межами зовнішніми, соціальними чинниками, бо середовище зі своєю концепцією впливає на особистість, її психічний стан, викликає відповідні їй реакції, дії, рефлексії. Авторка не соромиться бути простою в своєму відображенні реалій буття, головне – бути почутою. Як згадувала письменниця, «Вперше Білою ластівкою Донбасу мене назвав кореспондент республіканського радіо в Луганській області, Олександр Кошак, коли брав у мене інтерв'ю. Тоді він казав, що я не така, як звичайна людина, як звичайна поетеса. Він казав, що у мене попереду біле, чисте небо» (Коваленко, 2023). І заявлена в розвідці збірка недаремно завершується словами декларативної поезії-пам'ятника «Летюча біла ластівка Донбасу»: «Але у хвилях неба. Там, за часом. / Я прошу, щоб згадали ви мене, / Серпневим сонцесяйним днем / ЛЕТЮЧУ / БІЛУ / ЛАСТІВКУ / ДОНБАСУ» (Гайворонська, 2024: 129).

Ця розвідка не претендує на вичерпність зазначеної проблеми, а лише окреслює концептуальні тенденції розвитку сучасної української поезії авторів старшого покоління, яких формувала інша епох, та сучасних проблем літературознавства. Поєднання стильових, ідеологічних, жанрових, зображальних поетичних елементів лірики Ганни Гайворонської продукує численні інтерпретаційні значення, що стануть, сподіваємося, предметом критичних дискусій в аспекті аналітики її ідіостилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бублик М. Укрінформ Ганна Гайворонська, поетеса, переселенка. Ми не біженці, ми – лічозорики… https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3548152-ganna-gajvoronska-poetesa-pereselenka.html (дата звернення: 21.06.2024).

2. Гайворонська Ганна. Хочу додому. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. 136 с.

3. Гайворонська Ганна: спогади про Дмитра Павличка. URL : https://krm.lg.ua/novyny/992-hanna-hayvoronska-spohady-pro-dmytra-pavlychka.htm (дата звернення: 05.06.2024).

4. Дмитренко В. І. Реалізація Луганської теми у творчості Михайла Матусовського й Ганни Гайворонської. Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. № 3(214), Ч. ІІ. 2013. С. 218-224.

5. Дмитренко В. І. Луганщина у творчості Ганни Гайворонської. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. № 2 (261), Ч. І, 2013. С. 22-27.

6. Коваленко К. Поетична душа Луганщини: Ганна Гайворонська про війну та вірші. URL : https://tribun.com.ua/uk/105120-poetichna-dusha-luganschini-ganna-gajvoronska-pro-vijnu-ta-virshi (дата звернення: 19.06.2024).

7. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2. / Авт. – уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. 624 с.

REFERENCES

1. Bublyk, M. Ukrinform Hanna Haivovornska, poetesa, pereselenka. My ne bizhetsi, my – lichozoryky… [Ukrinform Hanna Haivovornska, poet, resettler. We are not refugees, but star-gazers...]. https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3548152-ganna-gajvoronska-poetesa-pereselenka.html (inquiry date: 21.06.2024) [in Ukrainian].

2. Haivoronska, H. (2024). Khochu dodomu [I want to go home]. Vinnytsia: TVORY, 136 [in Ukrainian].

3. Haivoronska, H.: Spohady pro Dmytra Pavlychka [Memories of Dmytro Pavlychko]. URL: https://krm.lg.ua/novyny/992-hanna-hayvoronska-spohady-pro-dmytra-pavlychka.html (inquiry date: 05.06.2024) [in Ukrainian].

4. Dmytrenko, V. Realizatsiia Luhanskoii temy u tvorchosti Mykhaila Matusovskoho i Hanny Haivoronskoii [Implementation of Luhansk topic in the works by Mykhailo Matusovskyi and Hanna Haivoronska]. *Visnyk LNU im. T. Shevchenka – Bulletin of LNU named after Taras Shevchenko, Issue 3 (214), p. II*, 218-224 [in Ukrainian].

5. Dmytrenko, V. (2013). Luhanshchyna u tvorchosti Hanny Haivoronskoii [Luhanshchyna in the works by Hanna Haivoronska]. *Visnyk LNU im. T. Shevchenka – Bulletin of LNU named after Taras Shevchenko, issue 2 (261), p. I*, 22-27 [in Ukrainian].

6. Kovalenko, K. Poetychna dusha Luhanshchyny: Hanna Haivoronska pro viinu ta virshi [Poetic soul of Luhansk region: Hanna Haivoronska about the war and poems]. URL: https://tribun.com.ua/uk/105120-poetichna-dusha-luganschini-ganna-gajvoronska-pro-vijnu-ta-virshi (inquiry date: 19.06.2024) [in Ukrainian].

7. Kovaliv, Yu. (2007). Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2 t. [Encyclopedia of Literary Critisism: in 2 v.]. Vols. 2. Kyiv: Akademiia, 624 [in Ukrainian].

UDC 378.016:811.112.2'25].091.33-028.27
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-23

Larysa OLEKSYSHYNA,
orcid.org/0000-0002-7946-3563
PhD (Philology),
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) l.oleksyshyna@chnu.edu.ua

Iryna OSOVSKA,
orcid.org/0000-0002-8109-658X
Doctor of Science (Philology), Professor,
Dean of the Faculty of Foreign Languages
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) i.osovska@chnu.edu.ua

Liudmyla TOMNIUK,
orcid.org/0000-0002-7971-780X
PhD (Philology),
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) l.tomniuk@chnu.edu.ua

FORMATION OF TRANSLATION COMPETENCE DURING ONLINE CLASSES CONSIDERING DEMOTIVATING AND STRESS-INDUCING FACTORS

Scholars from all over the world have taken up the issue of the integration of distance education in institutions of higher education and the development of effective methods and technologies for teaching particular subjects online. However, as evidenced by the results of the 2020–2023 research on this topic, the organization and effectiveness of online classes depend, in particular, on the emotional and psychological state of all of the participants of the educational process and the conditions in which online classes take place. The purpose of this study is to determine, by conducting a natural psychological experiment, on the example of the 035 Philology major, the optimal ways of forming translation competence during online classes, taking into account demotivating and stress-inducing factors, and to check the effectiveness of a block of exercises developed in advance involving various teaching and learning strategies. The experiment was being carried out in two stages – students performed one exercise in each class, and then, after having completed the first cycle of exercises, they repeated it again in order to record the learning progression. During the experiment, by "online classes" we meant classes via video conferences, which take place synchronously, as opposed to "e-learning" classes. The results of the conducted experiment proved that the proposed block of exercises can serve as a tool to quickly and qualitatively increase the activity, motivation, level of attention and concentration of students, as well as improve the social interaction of students with each other through the screen. The outcome of the successful trial of the proposed block of exercises testify to the formation and development in students of not only such components of translation competence as ability to take decisions, attentiveness, ability to use aids and resource persons, overview, ability to abstract, revision skills, empathy and loyalty, but also media competence and emotional competence, in general. The fulfilment of interactive and motivating exercises has also influenced the forthcoming changes in students' psychological state.

Key words: *demotivation, evaluation, media competence, online learning, translation competence, stress-inducing factors, interpretation.*

Лариса ОЛЕКСИШИНА,
orcid.org/0000-0002-7946-3563
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) l.oleksyshyna@chnu.edu.ua

Ірина ОСОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-8109-658X
доктор філологічних наук, професор,
декан факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) i.osovska@chnu.edu.ua

Людмила ТОМНЮК,
orcid.org/0000-0002-7971-780X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) l.tomniuk@chnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС ОНЛАЙН-ЗАНЯТЬ З УРАХУВАННЯМ ДЕМОТИВУЮЧИХ ТА СТРЕСОУТВОРЮЮЧИХ ФАКТОРІВ

Науковці з усього світу зайнялися питанням інтеграції дистанційної освіти у закладах вищої освіти та розробки ефективних методик і технологій викладання окремих предметів онлайн. Однак, як свідчать результати дослідження 2020–2023 років на цю тему, організація та ефективність онлайн-занять залежать, зокрема, від емоційного та психологічного стану всіх учасників освітнього процесу та умов, в яких відбуваються онлайн-заняття. Мета даного дослідження – шляхом проведення психологічного експерименту на прикладі спеціальності 035 «Філологія» визначити оптимальні шляхи формування перекладацьких компетентностей під час онлайн-занять з урахуванням демотивуючих та стресоутворюючих чинників, а також перевірити ефективність заздалегідь розробленого блоку вправ із залученням різних стратегій викладання та навчання. Експеримент проводився у два етапи – студенти виконували по одній вправі на кожному занятті тривалістю до 15 хвилин, а потім, виконавши перший цикл вправ, повторювали його ще раз, щоб зафіксувати прогрес навчання. Під час експерименту під «онлайн-заняттями» дослідники мали на увазі заняття за допомогою відеоконференцій, які відбуваються синхронно. Результати проведеного експерименту довели, що запропонований блок вправ може слугувати інструментом для швидкого та якісного підвищення активності участі у занятті, мотивації, рівня уваги та концентрації студентів, а також покращення соціальної взаємодії студентів між собою через екран. Успішна апробація запропонованого блоку вправ свідчить про формування та розвиток у студентів не лише таких складових перекладацької компетенції, як здатність приймати рішення, уважність, вміння користуватися допоміжними засобами та ресурсними засобами, огляд, здатність до абстрагування, навички повторення, емпатія та лояльність, а й медіакомпетентності та емоційної компетентності в цілому. Виконання інтерактивних та мотивуючих вправ також впливає на подальші зміни психологічного стану студентів. В статті подаються також рекомендації щодо процесів імпліцитного та експліцитного соціально-емоційного навчання.

Ключові слова: *демотивація, евалюація, медіакомпетентність, онлайн-навчання, перекладацькі компетентності, стресоутворюючі фактори, усний переклад.*

Introduction. If we try to characterize our reality succinctly, it is enough to mention only two key features: tangible globalization and the ultra-fast development of information and communication technologies, which lead to the active use of the Internet and various media communications for a wide range of possibilities. Thus, in recent years, bilateral studies have become relevant in the field of education, devoted, on the one hand, to the personality traits and cognitive characteristics that the students of higher education must possess in order to receive quality education with the help of distance technologies. On the other hand, research aimed at establishing the influence of distance technologies on the personal and cognitive development of students.

This has resulted from a number of objective reasons, and above all, from the fact that the sphere of education was one of the first to feel the impact of the coronavirus epidemic, reacting to the established restrictions by immediately transferring all

educational activities to a remote mode (Kovalenko, 2021, p. 251).

However, Ukrainian education has faced not only the coronavirus pandemic (COVID-19), which in terms of the scale of damage caused to all spheres of human life and "crucial changes in every person's mental worldview models, which are particular deeply established constructs of reality", can only be compared with the Second World War (Kolisnichenko, Osovska & Tomniuk, 2022, p. 1). We are talking about the events caused by the armed aggression of the Russian Federation and the declaration of martial law in Ukraine, which became another serious challenge for all participants in the educational process (Westerlund, Chugai, Petrenko & Zuyenok, 2023). Until February 24, 2022, war and university seemed to be incompatible concepts, but today it is the reality of Ukrainian education, which dictates new requirements for the organization of education. Among them, it is worth noting the following: creation of conditions under which students of higher education can disengage themselves from events related to the war; constant analysis of the psychological readiness of students of higher education and providing them with psychological support (Serdiuk & Leonenko, 2022).

In this respect, the relevance of the research is determined both by "the constant growth of scientific interest in the mutual influence of social relations, human thinking and languages" (Osovska & Tomniuk, 2019, p. 63), the relationship between the situation in society and the emotional and psychological state of its citizens on the whole, and by the need to optimize the translation learning program for the formation of translation competence in remote mode, to find optimal ways and techniques to quickly overcome demotivating and stress-inducing factors during learning and translation activities, in particular

The analysis of Ukrainian and foreign psychological-educational literary sources makes it possible to distinguish certain advantages of applying distance educational technologies in the course of learning foreign languages and translation in the institutions of higher education: *adaptivity* – the ability to switch electronic educational resources, as well as to adjust them to students' needs (personality-oriented learning); *agility* – the ability to ensure communication between teachers and students, to rearrange the curricula as quick as possible and to expand them if necessary; *analytics* – the ability to obtain detailed information on the learning process (learning progress, students' behavior in the virtual surroundings, assessment of learning outcomes, feedback); *assessment* – a continuous and long-term process of grading students' competence; *free access* to any electronic educational resource in a foreign language at any time of the day or night and from any place in the world.

Scholars claim that the success and result of remote teaching of a foreign language and translation depends on the quality of the developed methodical materials and means of their presentation, the effectiveness of the organization of learning and interaction between the teacher and the student, as well as the effectiveness of feedback. Student-centered learning also involves taking into account the psychological characteristics of students, their cognitive styles, the use of individualized methods, means and technologies of distance learning (Baranovska, Simkova, Akilli, Tarnavska & Glushanytsia, 2023; Tarasiuk, 2021, pp. 248-251). Summarizing the above, taking into account our own experience of teaching translation and the results of research on the effectiveness of distance learning of translators (Krüger, 2018; Olkhovska, 2020; Savchenko, Kalmykov & Malimon, 2020; Struk, Sitko & Yencheva, 2021), we present the advantages of distance learning of translation in the form of a mind map (see Fig. 1).

Distance education is a new type of reality for teachers and students, which has many advantages, however, the main drawback of this form of education is the unpreparedness of both teachers and students to integrate into the educational process, the basis of which is the use of modern information and communication technologies (Blyzniuk et al., 2021, p. 104). During distance learning of foreign languages and translation, a number of shortcomings have also been revealed, in particular, teachers have lost control over the process of formation of translation competence in students, having been forced to switch to this form of education.

Despite the above-mentioned advantages, it is already well-known for certain that the coronavirus pandemic (COVID-19) had a negative impact on the psychological state of people, causing anxiety, frustration, depression, anxiety disorders, and fear. The consequences of social distancing measures (staying at home, using contactless greetings, physical distancing from others, avoiding places of mass gathering of people) were not only the appearance of distrust in society and the deterioration of social relations, but also psychological distress, demotivation and increased subjective isolation (Bierman & Schieman, 2020; Hussein, 2020; Kostruba, 2021, pp. 29-30; Okruszek, 2020).

Research conducted jointly by the Robert Bosch Institute and the newspaper "Die Zeit" (Florentine, 2022) shows the results of a drop in concentration in German school students during online learning

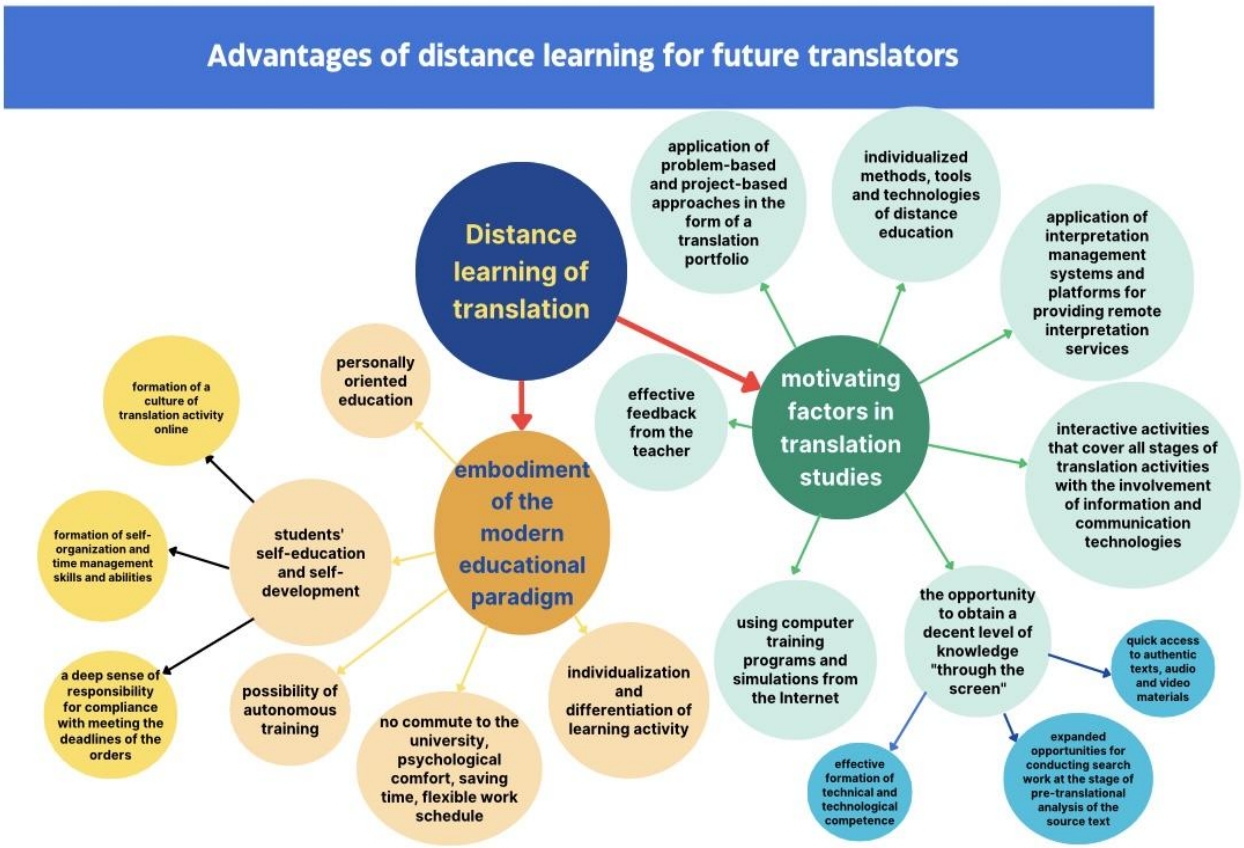

Fig. 1. Advantages of distance learning of translation

in one academic year from 67% (September 2021) to 82% (April 2022), decline in motivation ranged from 68% to 80%, lack of empathy/decrease in social skills was 56%. Unfortunately, similar studies were not conducted in Ukraine, but it can be assumed that in connection with full-scale aggression, the forced displacement of some students, these data would be even more striking.

In this respect, we can observe that over the years of distance learning, graduates of the 035 Philology major have been demonstrating a lower level of translation competence and intensity of analytical and thinking activities, which is, actually, the main objective of this investigation.

Some scholars explain such a phenomenon by the fact that during distance learning, the brain works more passively, and neural configurations are formed much more slowly (Chernovaty & Kovalchuk, 2021, pp. 26-27). The neural configurations appear in the student's mind as a result of a combination of automated and conscious cognitive operations in the course of learning translation and subsequent translation activities. Further on, they are transformed into a more complex d-network, which is the basis of professional translation activity (Englund Dimitrova, 2016; Nord, 2016; Chernovaty, L., & Kovalchuk, N., 2021). The more complex the d-network, the higher the efficiency of solving translation tasks and the intensity of the students' thinking and analytical activities. In distance learning, the process becomes inversely proportional.

Before we proceed to the practical part of the research, it would be advisable to outline the basic concepts applied in it: what is translation competence and what are its constituents; what affects the quality of communicative and translation competence in general and what are the means of monitoring the level of translation competence proficiency.

When determining the components of translation competence that an interpreter should possess, we use the model of translation competence proposed by Hansen (2021, p. 6).

It is worth noting that in this study we will focus on the formation of such components of translation competence, which are directly related to the mental cognitive processes and emotional and psychological state of the student, namely attentiveness, overview, ability to abstract, ability to take decisions, ability to use aids and resource persons, revision skills, empathy and loyalty.

Overall, online learning modifies in a certain way the functions of the learning process. For instance,

Finkelstein (2006) lists five functions of synchronous online learning: "instruction, collaboration, support, socialization and informal exchange, and extended outreach". Krüger (2018, p. 107) believes that digitalization and datafication lead to shifts in the tectonics of translation competence. The scholar views tectonics as the structure of the translator's cognitive system. For a remote translator, such Hard Skills and Soft Skills as the ability to communicate with the customer, agree on the details of the order, time management, compliance with the order deadlines, the acquired culture of working remotely, editing the translation, performing translation quality assurance, forwarding the translation to the customer are now the prerogative of a successful professional activity and competitiveness in the labour market (Olkhovska, 2020). The translator now faces new tasks, which go beyond the scope of the traditional translation service, therefore, in connection with the growing procedural and technological complexity of the translation process, modern translators must be able to provide their clients with translation services with added value.

It is important to figure out what affects the quality of mastering foreign language communicative competence, as well as translation competence in general. Above all, it is influenced by certain mental processes:

– thinking, in particular, psycholinguistic mechanisms of operating with language material and the generation of speech expression, analysis and synthesis;

– memory – both short-term (simultaneous interpreters) and long-term memory (consecutive interpreters) are important for speech activity in general and for an interpreter, in particular. Among the processes of memory, memorization, retention and forgetting are important in translation;

– attention – qualities of attention such as volume, distribution, concentration, stability and switching are important for interpreters. It is the peculiarities of students' attention that the teacher should be guided by when determining the complexity and type of tasks, their duration and pace, optimal methods and ways of teaching translation in an online class;

– motivation is the driving force of any human activity, including learning.

How to check the degree of formation of translation competence? One of the means of its monitoring is objective assessments of the results of student learning, which should be carried out simultaneously from the perspective of the teacher and from the position of the student, because under the influence of stress-inducing factors, it very often happens that negative emotions and excessive excitement prevail over cognitive abilities of the student and prevent him from proving themself (Tarasiuk, 2019, pp. 78-80).

During translation learning, it is important to develop students' ability to reflect, which is not only a mechanism for regulating the individual's intentions regarding self-development and a tool with which one can perceive, analyze and draw conclusions, compare one's "Self" with others and go beyond one's "Self", but also a reliable predictor of language competence (Savchenko, Kalmykov & Malimon, 2020, pp. 147-148), which is one of the main components of translation competence.

Aim and hypothesis

Given the above, we may assert that despite its numerous advantages, distance learning has contributed to the decrease in the level of translation competence and the intensity of analytical and thinking activities, in particular for students majoring in 035 Philology. Consequently, at least a return to the pre-pandemic indicators and an increase in the level of translation competence require certain methodological innovations.

Therefore, the **aim** of this study is to determine, on the example of the specialty 035 Philology, the optimal ways to form translation competence during online classes, with due regard to demotivating and stressful factors. In particular, it is essential to elaborate a series of relevant exercises, as well as to test their effectiveness in terms of enhancing students' involvement, motivation, attention, concentration, and social interaction by conducting a natural psychological experiment.

We assume that the above series of exercises (which contain certain types of assignments aimed at online socialization within improving translation competence) may have a positive impact on both the classroom atmosphere and students' mood. Due to prolonged isolation, pandemic, and military aggression against Ukraine, students have been experiencing permanent stress. Hopefully, the exercises will help overcome any stressful situations that demotivate students and slow down their participation at the online classes, as well as will improve the efficiency of mastering the basic constituents of translation competence. We also assume that the application of new digital instruments will evoke students' new experience, as well as activate their interest and motivation, the latter being situationally determined by external factors. This will help to increase the effectiveness of online classes and achieve the necessary academic goals.

Methods

In order to enhance the effectiveness of developing translation competence during online learning in

stressful situations (such as pandemic and war), it is significant to elaborate and, accordingly, use the exercises that would promote students' interaction at the online classes in translation.

In the research, we work on only one element of the class lasting up to 15 minutes, after which we ask the following questions:

1. How has the overall atmosphere in the group changed after the task was completed?
2. Was the students' concentration and reaction speed different before and after the task?
3. Has the students' motivation to participate more actively in the subsequent class increased?
4. The development of which components of translation competence has been promoted by this task?
5. Has the task contributed to the development of students' media competence?

Thus, we have elaborated a series of 8 exercises aimed at the development of students' translation competence during online German as a foreign language classes was developed, the peculiarity of these exercises was also the need for student interaction during the exercises, as a result of which "online socialization" took place, the mood of students improved, thinking and analytical activity and cognitive processes became more active.

The above hypothesis (assumption) has been tested through the experiment that was conducted in March-April 2023 in 4 groups of B1/B2 levels over the period of 8 weeks (16 classes). The experiment was being carried out in two stages – students performed one exercise in each class, and then, after having completed the first cycle of exercises, they repeated it again in order to record the learning progression.

It is important to clarify terminological nuances: during our experiment, by "online classes" we meant classes via video conferences, which take place synchronously, as opposed to "e-learning" classes. Although these activities involve greater interaction, as communication partners can see and hear each other, there is no exchange of emotions and, accordingly, energy. Students are easily distracted, do not follow the course of the class, especially in case of large groups. Therefore, to the traditional competences of the teacher, in the conditions of distance learning, the following qualifications are added, listed by Murphy (2015, p. 50): affective qualities and orientation, pedagogical expertise, subject matter expertise, IT skills, group support and management, knowledge of institutional systems and distance learning.

We will focus on the ability to create a friendly and welcoming atmosphere that would stimulate students' concentration in mastering the components of translation competence, as well as providing feedback to students in order to increase motivation (language learning motivation (LLM)) and their own self-esteem (students' self-efficacy beliefs (SEB)).

During the experiment, we paid attention to the following points:

1. A clear step-by-step formulation of tasks, it is desirable to duplicate it – in written and oral form.
2. Setting time frames – students were given enough time to perform exercises, on the other hand, in order to make the process dynamic, activate cognitive processes, and maintain students' concentration and tone, time should be limited. It shows how well the teacher is aware of the students' pace of work and their emotional and psychological condition.
3. Announcement of educational goals of a specific task.
4. Task execution.
5. Evaluation of the completed task (Evaluation).
6. Advice formulation (Feedback) – to the group as a whole, or individually, indicating the available progress.

During one of the phases of each of the 16 classes, students were given tasks. The average execution time was from 10 to 15 minutes. The results were recorded using a screenshot, the most important of which are presented in the appendix to the article. After completion, the teacher analyzed the results and gave individual or group feedback based on the achievement of the educational goal.

The next step was the description, generalization and systematization of data and the formulation of conclusions using the inductive method. The study can be classified as a psycholinguistic study of an online translation class with fixed data. After each class, an evaluation form was filled in, in which the teacher recorded his empirical observations and evaluated both the achievement of the educational goal of the class and changes in the emotional and psychological state of students during the performance of tasks. The evaluation was carried out by the method of observation with its subsequent detailed description and quantitative method, the teacher recorded problems and difficulties "beyond the screen" primarily of a technical nature and tried to change his tactics, adapting them for students.

The students' emotional impressions and feelings have been assessed twice – before and after they fulfilled the exercises. The assessment has been carried out through analyzing the questionnaires filled out by the students. The questionnaires were based on the Spielberger State-Trait Anxiety Inventory (STAI) (https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2703-shkala-trivogi-splbergera-STAI), which is regarded to be a highly informative way of self-assessing the current level of anxiety as a state and as a personality trait.

We also made certain conclusions about the results introspectively, since the level of German C2 proficiency, many years of translation experience, and experience in teaching translation disciplines are obviously optimal for making an objective assessment of students' knowledge and skills, as well as their progress. The use of intuition as a subconscious awareness of the essence of an object is favorably perceived in modern linguistic research (Lepetiukha, 2023, pp. 234-235).

Results

The first substantial result of our research is a list of formulated exercises and tasks, the most effective for training translation skills during online classes in conditions of significant negative external influence.

The experiment made it possible to describe the results of each task observed by the teacher:

Results: Although the task was planned to last 10 minutes, it was not enough, as it took 12 minutes for the whole group to complete the task. The performance style depended on which subgroup the participants fell into, and this applied to the graphic arrangement, prevalence, and complexity of wording. The students felt confused and were looking for support, or an approximate reference point in completing the task. On average, the definition consisted of 4.5 lexical units, and the maximum number of lexical units for the definition was 9, while the minimum was 1. The students demonstrated the ability to form compound nouns (composites). Based on the results of the task, it can be stated that only 30% completed the task. The main obstacles were: inattentiveness, unfocused reading of the task provided for them, inability to think and act quickly, lack of confidence in one's own abilities (comparing one's result to someone else's).

Results: The average number of compliments and replies in one minute was 6.5. Doing this exercise led to an improvement in the emotional atmosphere, an increase in students' vivacity and concentration.

Results: Performing this exercise improved the atmosphere in the classroom, increased students' liveliness and concentration, improved students' mood, and increased motivation to actively participate in the class. The average number of questions before guessing was 4.

Results: Improvement of the emotional atmosphere in class, increase of liveliness and concentration of students,

Table 1

Exercise	Task:
1. Description of the concept	Follow the link and within 10 minutes provide the most accurate definition for the following terms: *Zeitkiller, Termin, Komplimentempfänger.*
2. Compliments	Interlocutors should take turns to formulate as many sincere and truthful compliments to each other as possible within one minute. The task of the addressee of the compliment is to respond to it in a different way each time.
3. Guess the present	It is your friend's birthday soon. You want to give them a gift, but they are too shy to say what they want. Try to guess what they want by describing the item in detail. Each student asks one "yes"/"no" question. The fewer questions, the better. The student who plays the role of the friend (whose birthday it is soon) can only answer "yes" or "no".
4. Color-coded answers	Prepare white, black and red objects (for example: pen, pencil case, phone). Listen carefully to the question and respond to it by picking up an object of the appropriate color. The answer "yes" is a white object; "no" – black; "sometimes, rarely" – red. The teacher takes turns asking students to comment on their answer option.
5. Quick translation of word combinations with numerals	The teacher reads out two word combinations with numerals in German, students write their own versions of equivalents in Ukrainian in a line with their name at the beginning (for identification and further evaluation).
6. Alias	Students listen to the teacher who reads the description of the object in German, then they get 5 seconds to write the name of the object in Ukrainian (B1) / German (B2). After solving the last task, one should click on the "submit" button. The answers appear on the screen in the form of a cloud. The more often the answers are repeated, the bolder they are reproduced. The results are discussed in the plenum.
7. Competitive game to find equivalents	This is a task for repeating and consolidating vocabulary for a specific topic. Requires pre-loading a list of words along with their translation to Quizlet, which has both individual and group practice options. During the group performance of the task in the form of a competition, the teams must find the correct equivalent to the expression offered by the program. Since this is a team game, only one team member has a valid equivalent. If a team member makes a mistake, the results of the entire team are void. After the competition, the results are discussed in the plenum.
8. Logical sentence completion	Students are given the beginning of a sentence, which they must complete with real and relevant information. It is important to follow the appropriate speech register. After the end of the exercise, the results are discussed in the plenum.

Table 2

Exercise 1. Description of the concept

Date, media, duration:	29.03.23, www.etherpad.wikimedia.org, 10 minutes.
Objective:	Boosting active participation in the class, direct contact, development of quick linguistic response, practice of paraphrasing, joint writing (interaction), development of media competence.
Task:	Follow the link and within 10 minutes provide the most accurate definition for the following terms: *Zeitkiller, Termin, Komplimentempfänger.*
Criteria for evaluating the quality of the completed task:	1. Correspondence to the content. 2. Grammatical / syntactic competence. 3. Conciseness / Time management.

Table 3

Exercise 2. Compliments

Date, media, duration:	30.03.23, www.google.meet, 10 minutes.
Objective:	Interaction in class, socialization (demonstration of feelings), spontaneous speech, development of quick linguistic response and concentration, connection to reality, development of strategic thinking.
Task:	Interlocutors should take turns to formulate as many sincere and truthful compliments to each other as possible within one minute. The task of the addressee of the compliment is to respond to it in a different way each time.
Criteria for evaluating the quality of the completed task:	1. Sincerity of expression (expressive communicative function). 2. Appropriateness to the person and the situation. 3. Clarity of thought formulation.

Table 4

Exercise 3. Guess the present

Date, media, duration:	04.04.23, www.google.meet, 10 minutes.
Objective:	Interaction in class, the ability to clearly and succinctly formulate descriptions of objects, listening training, spontaneous speech, the development of a quick linguistic response, concentration.
Task:	It is your friend's birthday soon. You want to give them a gift, but they are too shy to say what they want. Try to guess what they want by describing the item in detail. Each student asks one "yes"/"no" question. The fewer questions, the better. The student who plays the role of the friend (whose birthday it is soon) can only answer "yes" or "no".

Table 5

Exercise 4. Color-coded answers

Date, media, duration:	08.04.2023, www.google.meet, 7 minutes.
Objective:	Increasing concentration and attention, spontaneous speech, listening, improving the emotional atmosphere in class, developing multi-functionality (thinking+motor skills).
Task:	Prepare white, black and red objects (for example: pen, pencil case, phone). Listen carefully to the question and respond to it by picking up an object of the appropriate color. The answer "yes" is a white object; "no" – black; "sometimes, rarely" – red. The teacher takes turns asking students to comment on their answer option. Sample questions: 1. Haben Sie schon Arbeitserfahrung? 2. Mieten Sie eine Wohnung? 3. Wollen Sie auswandern?

Table 6

Exercise 5. Quick translation of word combinations with numerals

Date, media, duration:	11.04.23, www.etherpad.wikimedia.org, 10 minutes.
Objective:	Interaction in class, development of quick linguistic response to find equivalents, development of media competence, training of short-term memory, perception of numbers by ear, development of multifunctionality – listening, translation and note-taking, possibility of self-evaluation. The task is based on pre-taught vocabulary from various fields.
Task:	The teacher reads out two word combinations with numerals in German, students write their own versions of equivalents in Ukrainian in a line with their name at the beginning (for identification and further evaluation).

improvement of students' mood and, accordingly, higher motivation. An opportunity to get to knowyour classmates better and their preferences. Cognitive reactions were supplemented with motor skills.

Results: Significantly increased liveliness after performing this exercise; some students are noticeably lagging behind the group, which indicates the lack of independence in completing the task and at the same time gives them the opportunity to independently evaluate their progress. The results of the speed and quality of the performance of this exercise do not coincide with the activity during the class in group types of exercises, which indicates the inclination of individual students to written types of work. Several leaders are immediately prominent, but the need to perform the exercise at the same time does not give the opportunity to copy the results of others. Several students noticeably choose extremely accurate equivalents.

Results: Students became more active, focused on listening to tasks. Of the 10 proposed definitions, the results were as follows:

- 40% of concepts were correctly paraphrased by 100% of students;
- other 40% were correctly paraphrased by 75% of students;
- 20% were correctly paraphrased by 30% of students, other students provided synonyms.

The percentage of understanding and accurate paraphrasing depended on the presence of words which shared stem morphemes, the clarity and conciseness of the definition, as well as the uniqueness of the described phenomenon, when there is no ambiguity. This form of work allows you to see all the results of the group at once and to discuss openly and without shame different options for answers. The analysis of the results in the plenum contributes to the development of analytical and speaking competences.

Results: Students became noticeably more active, focused on completing the tasks. The first round of the game required 6 minutes, and the second one – 3 minutes, which indicates an increase in reaction and speed of switching from language to language. The atmosphere in class became more relaxed and laidback, and the mood of the students improved.

Results: Students became noticeably more active, and interaction intensified. The first round of the game required 6 minutes, and the second one –

Table 7

Exercise 6. Alias

Date, media, duration:	13.04.23, www.menti.com, 15 minutes.
Objective:	Boosting active participation in class, direct contact, development of a quick linguistic response to the search for equivalents, development of media competence, global listening, development of analytical speech, listening, compression training. The exercise is based on pre-taught vocabulary from various fields.
Task:	Students listen to the teacher who reads the description of the object in German, then they get 5 seconds to write the name of the object in Ukrainian (B1) / German (B2). After solving the last task, one should click on the "submit" button. The answers appear on the screen in the form of a cloud. The more often the answers are repeated, the bolder they are reproduced. The results are discussed in the plenum. *Sample tasks:* *1. Es ist eine Unterkunft für Studenten. Sie können hier während des Studiums günstig wohnen, meist zu zweit oder zu dritt in kleinen Zimmern. Das wird von der Universität angeboten* ***(Studentenwohnheim)*** *2. Es ist ein Kreditinstitut, das Dienstleistungen wie zum Beispiel Zahlungen oder Kredite anbietet* ***(Bank)*** *3. Die Verbreitung von Informationen in der Öffentlichkeit oder an ausgesuchte Zielgruppen mit dem Zweck, Produkte und Dienstleistungen bekannt zu machen oder das Image von Unternehmen, Produkten und Dienstleistungen zu pflegen* ***(Werbung)****.*

Table 8

Exercise 7. Competitive game to find equivalents

Date, media, duration:	19.04.23, www.quizlet.com, 10 minutes.
Objective:	Boosting active participation in class, repetition of the studied material, interaction with the group, development of the skill of switching from one language to another and quick reaction to find equivalents, development of media competence, teamwork.
Task:	This is a task for repeating and consolidating vocabulary for a specific topic. Requires pre-loading a list of words along with their translation to Quizlet, which has both individual and group practice options. During the group performance of the task in the form of a competition, the teams must find the correct equivalent to the expression offered by the program. Since this is a team game, only one team member has a valid equivalent. If a team member makes a mistake, the results of the entire team are void. After the competition, the results are discussed in the plenum.

Table 9

Exercise 8. Logical sentence completion

Date, media, duration:	23.04.23, https://etherpad.wikimedia.org/, 10 minutes.
Objective:	Boosting active participation in class, updating general knowledge, interaction, improving predicting skills, formulating an opinion in writing, quick response, media competence, indicating the need to follow world news.
Task:	Students are given the beginning of a sentence, which they must complete with real and relevant information. It is important to follow the appropriate speech register. After the end of the exercise, the results are discussed in the plenum. *Sample tasks:* *Am Wochenende waren in Frankreich … / Der deutsche Bundeskanzler meint, … / Der ukrainische Präsident hat vor … / Am 26. April ist …*

3 minutes. The atmosphere at the class became more relaxed and laid-back, and the mood of the students improved. Students were able to independently record their knowledge or lack of the knowledge of current events in Ukraine and the world.

This same block of tasks was duplicated during the next 8 classes. The speed of the exercises in the second round increased by an average of 10%, as the students already possessed relevant knowledge about the technical aspects of the exercises, understood the expectations, were positive and demonstrated progress in the formation of individual components of translation competence.

Discussion

The formation of a whole block of exercises for the development of the components of translation competence during online classes, taking into account demotivating and stress-inducing factors and the use of direct and indirect methods of learning and teaching a foreign language and translation, was focused on developing memory strategies (storing material in memory, recalling material from memory), cognitive strategies (the ability to concentrate, plan one's activities, properly allocate time and objectively evaluate the results of one's activities), emotional (exercises to reduce anxiety and combat stress factors, forming the ability to disengage oneself, means of encouragement and motivation) and social (ability and desire to cooperate, ask questions, be active) and compensatory strategies (ways for the student to find a way out of the situation when they do not have the necessary means of language to express their thoughts and understand the thoughts of other people).

The following results have been obtained in the course of the experiment, which implied the application of methods of psychological-linguistic research with the involvement of the elements of observation, description, introspective and inductive analyses:

I. In emotional and motivational aspect:

- the atmosphere in the class has improved;
- the interaction between students has increased;
- the students, who usually behave restrainedly during classes, have become more active and have been taking more initiative;
- thanks to the evaluation, students' own self-esteem and confidence in their own knowledge have increased during their subsequent oral answers.

II. In the field of translation competence:

- students have improved qualities and skills that are integral components of translation competence – overview, ability to abstract, ability to take decisions, ability to use aids and resource persons, revision skills, empathy and loyalty;
- the concentration and attention have increased;
- the students have begun to formulate their opinions more precisely and accurately;
- their memory processes, namely memorization, retention and forgetting have improved;
- the students have begun to find equivalents in another language faster and easier, and switch from one language to another faster.

III. In the field of media competence

- the students have begun to follow news about events in Ukraine and the world more often;
- the students have mastered or improved the use of such applications as www.etherpad.wikimedia.org, www.menti.com, www.quizlet.com, use of the www.google.meet application.

As a result, the number and quality of tasks aimed at translation in the blocks that followed during the classes after the described tasks increased by 14% (measurements were made for the volume of audio and printed texts of approximately the same complexity).

The fulfilment of interactive and motivating exercises has also influenced the forthcoming changes in students' psychological state (the spectrum covers a minimum of 5 and a maximum of 17 units out of a possible 40 on the Spielberger scale). In particular, students have noticed certain alterations in the projections of the situational anxiety subscale (I calmed down / relieved tension / got rid of internal constraint / feel free / feel peace of mind / got rid of anxiety / feel inner satisfaction /

feel confident / got rid of anxiety / I feel good) and the personal anxiety subscale (I am in a good mood / I am not irritated / I feel a surge of energy and desire to work / I am focused / I got rid of the blues / I am concentrated and not distracted / I am balanced). On average, students reported the increase of the level of their psychological state in 12 positions.

We suppose that this proves the appropriateness, logic and innovative orientation of the proposed series of exercises. They may be recommended to those teaching courses on translation practice, interpreting (including field-specific) translation and other translation-oriented courses of the specialty 035 Philology at higher education institutions.

In terms of recommendations, it is important that the processes of social-emotional learning take place both implicitly and explicitly in various game situations. Preference should be given to the activity approach. The strategies described in our study can be replaced by others that are suitable for a specific group, but remain quite similar. The tasks must correspond to the level of knowledge, focus on specific educational goals, and must not provide either excessive or insufficient load for the students.

We see the prospects of research in the methodological amplification of the formation and development of translation competence in future translators in distance learning conditions through the development of a complex series of the relevant exercises.

Conclusions

The study suggests that the decrease in the level of translation competence and the intensity of analytical and thinking activities of University students majoring in 035 Philology (caused by distance learning) can be overcome by optimizing interpreting courses in terms of developing translation competence in a distance mode. The use of the proposed series of exercises in the learning process definitely contributes to the optimal overcoming of demotivating and stressful factors associated with prolonged isolation and pandemic, as well as the tense situation of active hostilities, increasing activity, motivation, attention and concentration, improving social interaction of students online by improving the atmosphere of the classroom and students' mood. The proposed digital tools stimulate students' interest and new experiences, and therefore can be confidently recommended in the educational process of higher education institutions in the specialty 035 Philology.

In this respect, it also seems rather advisable to elaborate a series of exercises on the formation and development of translation competence for prospective translators in terms of distance learning.

BIBLIOGRAPHY

1. Близнюк Л., Козак А., Шостак У. Вивчення іноземної мови в часи пандемії: криза чи шанс. Інноваційна педагогіка. Одеса. 2021. Вип. 38. С. 102-105. https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.20

2. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. Актуальні питання гуманітарних наук: Дрогобич: «Гельветика». 2021. Вип. 35(3). С. 250-255. https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-37

3. Ольховська А. Дистанційне навчання майбутніх перекладачів: засоби та досвід упровадження. Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. 2020. Вип.91. С.156-164. https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-20

4. Сердюк О., Леоненко М. Навчання іноземної мови в умовах воєнного стану: адаптація до нових умов. 2023. URL: https://znayshov.com/News/Details/navchannia_inozemnoi_movy_v_umovakh_voiennoho_stanu_adaptatsiia_do_novykh_umov (дата звернення: 19 липня 2023).

5. Струк І., Сітко А., Єнчева Г. Організація дистанційного навчання майбутніх перекладачів. Вища освіта в умовах пандемії / Під заг. ред. Н.Ладогубець, А. Кокарєвої – К.: Талком, 2021. – С. 177-189. https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/52622

6. Тарасюк А. Психолого-педагогічні особливості дистанційного навчання іноземної мови у ВНЗ. Інноваційна педагогіка. Одеса. 2021. Вип. 40. С. 247-251. http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7346/1/psyholoho_pedahohichni.pdf

7. Baranovska, L., Simkova, I., Akilli, E., Tarnavska, T., Glushanytsia, N. Development of digital competence of future philologists: case of turkish and ukrainian universities. Advanced Education. 2023. #11(23). Pp.87-103. https://doi.org/10.20535/2410-8286.295458

8. Bierman, A., & Schieman, S. Social estrangement and psychological distress before and during the COVID-19 pandemic: Patterns of change in Canadian workers. Journal of Health and Social Behavior. 2020. #61(4). Pp. 398-417. https://doi.org/10.1177/0022146520970190

9. Chernovaty, L., & Kovalchuk, N. Psycholinguistic Aspects of the Development of Students' Critical Approach to the Solution of Terminological Problems in Online Translation Learning. East European Journal of Psycholinguistics. 2021. #8(2). Pp.25-35. https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.2.che

10. Dübbelde, G. Aktivierende Methoden für Seminare und Übungen [Activating methods for seminars and exercises]. Methodenkoffer. Gießen: Justus-Liebig-Universität Gießen. 2017.

11. Englund Dimitrova, T. Translation process. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), Handbook of Translation Studies. Amsterdam: John Benjamins. 2016. #1. Pp. 406-411. https://doi.org/10.1075/hts.2016.tra6

12. Finkelstein, J. Learning in real time: Synchronous teaching and learning online. NY: Jossey-Bass. 2006.

13. Florentine, A. Erschöpft: Lehrer-Umfrage zeigt ein System an der Belastungsgrenze [Exhausted: Teacher survey shows a system at the limit of its capacity]. 2022. Retrieved 10 July 2023 from https://deutsches-schulportal.de/unterricht/deutsches-schulbarometer-auswirkungen-corona-pandemie-april-2022/

14. Hansen, G. Translationskompetenz – woher kommt sie und was ist das? [Translation competence – where does it come from and what is it?]. In L. Zybatow & M. Ustazewski (Eds.), Bausteine translatorischer Kompetenz oder Was macht Übersetzer und Dolmetscher zu Profis?: Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft VII. Frankfurt am Main: Peter Lang. 2014. #18. S.1-15.

15. Hussein, N. H. COVID-19 in a collectivist culture: Social isolation and maintenance of social relations. International Journal of Sociology and Social Policy. 2020. #42(3-4), Pp. 276-288. https://doi.org/10.1108/IJSSP-07-2020-0297

16. Kolisnichenko, T., Osovska, I., & Tomniuk, L. Exploring Concepts of the English-Language Tourism Advertising Discourse in Pre-Pandemic and Pandemic Times. East European Journal of Psycholinguistics. 2022. #9(1). Pp.57-75. https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.1.kol

17. Kostruba, N. Social Restrictions in the COVID-19 Pandemic As a Traumatic Experience: Psycholinguistic Markers. East European Journal of Psycholinguistics. 2021. #8(1). Pp.28-40. https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.1.kos

18. Krüger, R. Technologieinduzierte Verschiebungen in der Tektonik der Translationskompetenz [Technology-induced shifts in the tectonics of translation competence]. In Trans-kom. 2018. Nr.11(1). S.104-137. Retrieved 18 October 2023 from http://www.trans-kom.eu/bd11nr01/trans-kom_11_01_06_Krueger_Tektonik.20180712.pdf

19. Lepetiukha, A. Author's Intuition and Introspection in the Process of Formation and Realisation of Synonymic Structures (Based on Modern French Fiction). Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki. 2023. Vol. 1, issue 25. Pp.233-243. DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-17 https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2023/1/17.pdf

20. Murphy, L. Online Language Teaching: The Learner's Perspective. In R. Hampel & U. Stickler (Hrsg.), Developing Online Language Teaching: Research-Based Pedagogies and Reflective Practices. 2015. Pp.45-62. https://doi.org/10.1057/9781137412263_4

21. Nord, C. Skopos and (Un)certainty: How Functional Translators Deal with Doubt. Meta. 2016. #61(1)/ Pp.29-41. https://doi.org/10.7202/1036981ar

22. Okruszek, Ł., Aniszewska-Stan´czuk, A., Piejka, A., Wis´niewska, M., & Zurek, K. (2020). Safe but lonely? Loneliness, anxiety, and depression symptoms and COVID-19. Frontiers in Psychology. 2020. #11. Pp.1-11. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.579181

23. Osovska, I., & Tomniuk, L. Modern German Prison Discourse: Mental Resource. SKASE Journal of Theoretical Linguistics. 2019. #16(2). Pp. 61-87. Retrieved 16 September 2023 from http://www.skase.sk/Volumes/JTL40/pdf_doc/04.pdf

24. Savchenko, O., Kalmykov, H., & Malimon, L. Reflective Style and Speech Production During Academic Task Solving In University Students. East European Journal of Psycholinguistics. 2020. #7(1). Pp. 146-155. https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.sav

25. Tarasiuk I. Speech Competence Testing and Assessment: German Approach. East European Journal of Psycholinguistics. 2019. #6(1). Pp.76-81. https://doi.org/10.29038/eejpl.2019.6.1.ita

26. Westerlund, R., Chugai, O., Petrenko, S., & Zuyenok, I. Teaching and learning english at higher educational institutions in Ukraine through pandemics and wartime. Advanced Education. 2023. #10(22). Pp.12-26. https://doi.org/10.20535/2410-8286.283353

REFERENCES

1. Blyzniuk, L.M., Kozak, A.V. & Shostak, U.V. (2021). Vyvchennia inozemnoi movy v chasy pandemii: kryza chy shans. [Learning a foreign language during a pandemic: crisis or chance]. *Innovatsiina pedahohika, 38,* 102-105. https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.20

2. Kovalenko, A. V. (2021). Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty [Distance learning of a foreign language under the conditions of a pandemic: the specifics of forms and methods of work]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 35(3)*, 250-255. https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-37

3. Olkhovska, A. S. (2020). Dystantsiine navchannia maibutnikh perekladachiv: zasoby ta dosvid uprovadzhennia. [Distance education of future translators: means and implementation experience]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V N. Karazina, 91,* 156-164. https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-20

4. Serdiuk, O. & Leonenko, M. (2023). Navchannia inozemnoi movy v umovakh voiennoho stanu: adaptatsiia do novykh umov [Teaching a foreign language under martial law: adapting to new conditions]. Retrieved 19 July 2023 from https://znayshov.com/News/Details/navchannia_inozemnoi_movy_v_umovakh_voiennoho_stanu_adaptatsiia_do_novykh_umov

5. Struk, I. V., Sitko, A. V. & Yencheva, H. H. (2021). Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia maibutnikh perekladachiv. [Organization of distance education of future translators]. In N. V. Ladohubets, A. M. Kokarievoi & K. Talkom (Eds.), *Vyshcha osvita v umovakh pandemii* (pp. 177-189). Retrieved 27 June 2023 from https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/52622

6. Tarasiuk, A. M. (2021). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti dystantsiinoho navchannia inozemnoi movy u VNZ [Psychological and pedagogical features of distance learning of a foreign language in HEIs]. *Innovatsiina pedahohika, 40,* 247-251. Retrieved 10 July 2023 from http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7346/1/psyholoho_pedahohichni.pdf

7. Baranovska, L., Simkova, I., Akilli, E., Tarnavska, T. & Glushanytsia, N. (2023). Development of digital competence of future philologists: case of turkish and ukrainian universities. *Advanced Education, 11(23),* 87-103. https://doi.org/10.20535/2410-8286.295458

8. Bierman, A., & Schieman, S. (2020). Social estrangement and psychological distress before and during the COVID-19 pandemic: Patterns of change in Canadian workers. *Journal of Health and Social Behavior, 61(4),* 398-417. https://doi.org/10.1177/0022146520970190

9. Chernovaty, L., & Kovalchuk, N. (2021). Psycholinguistic Aspects of the Development of Students' Critical Approach to the Solution of Terminological Problems in Online Translation Learning. *East European Journal of Psycholinguistics, 8(2)*. 25-35. https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.2.che

10. Dübbelde, G. (2017). Aktivierende Methoden für Seminare und Übungen [Activating methods for seminars and exercises]. Methodenkoffer. Gießen: Justus-Liebig-Universität Gießen.

11. Englund Dimitrova, T. (2016). Translation process. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies*, *1*, 406-411. Amsterdam: John Benjamins. https://doi.org/10.1075/hts.2016.tra6

12. Finkelstein, J. (2006). *Learning in real time: Synchronous teaching and learning online*. NY: Jossey-Bass.

13. Florentine, A. (2022). Erschöpft: Lehrer-Umfrage zeigt ein System an der Belastungsgrenze [Exhausted: Teacher survey shows a system at the limit of its capacity]. Retrieved 10 July 2023 from https://deutsches-schulportal.de/unterricht/deutsches-schulbarometer-auswirkungen-corona-pandemie-april-2022/

14. Hansen, G. (2014). Translationskompetenz – woher kommt sie und was ist das? [Translation competence – where does it come from and what is it?]. In L. Zybatow & M. Ustazewski (Eds.), *Bausteine translatorischer Kompetenz oder Was macht Übersetzer und Dolmetscher zu Profis?: Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft VII, 18,* 1-15. Frankfurt am Main: Peter Lang.

15. Hussein, N. H. (2020). COVID-19 in a collectivist culture: Social isolation and maintenance of social relations. *International Journal of Sociology and Social Policy, 42(3-4),* 276-288. https://doi.org/10.1108/IJSSP-07-2020-0297

16. Kolisnichenko, T., Osovska, I., & Tomniuk, L. (2022). Exploring Concepts of the English-Language Tourism Advertising Discourse in Pre-Pandemic and Pandemic Times. *East European Journal of Psycholinguistics*, *9(1), 57-75*. https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.1.kol

17. Kostruba, N. (2021). Social Restrictions in the COVID-19 Pandemic As a Traumatic Experience: Psycholinguistic Markers. *East European Journal of Psycholinguistics, 8(1),* 28-40. https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.1.kos

18. Krüger, R. (2018). Technologieinduzierte Verschiebungen in der Tektonik der Translationskompetenz [Technology-induced shifts in the tectonics of translation competence]. In *Trans-kom, 11(1)*, 104-137. Retrieved 18 October 2023 from http://www.trans-kom.eu/bd11nr01/trans-kom_11_01_06_Krueger_Tektonik.20180712.pdf

19. Lepetiukha, A. (2023). Author's Intuition and Introspection in the Process of Formation and Realisation of Synonymic Structures (Based on Modern French Fiction). *Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki,* vol. 1, issue 25, pp. 233-243, DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-17 https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2023/1/17.pdf

20. Murphy, L. (2015). Online Language Teaching: The Learner's Perspective. In R. Hampel & U. Stickler (Hrsg.), *Developing Online Language Teaching: Research-Based Pedagogies and Reflective Practices*, 45-62. https://doi.org/10.1057/9781137412263_4

21. Nord, C. (2016). Skopos and (Un)certainty: How Functional Translators Deal with Doubt. *Meta, 61(1),* 29-41. https://doi.org/10.7202/1036981ar

22. Okruszek, Ł., Aniszewska-Stan´czuk, A., Piejka, A., Wis´niewska, M., & Zurek, K. (2020). Safe but lonely? Loneliness, anxiety, and depression symptoms and COVID-19. *Frontiers in Psychology, 11,* 1-11. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.579181

23. Osovska, I., & Tomniuk, L. (2019). Modern German Prison Discourse: Mental Resource. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, *16*(2), 61-87. Retrieved 16 September 2023 from http://www.skase.sk/Volumes/JTL40/pdf_doc/04.pdf

24. Savchenko, O., Kalmykov, H., & Malimon, L. (2020). Reflective Style and Speech Production During Academic Task Solving In University Students. *East European Journal of Psycholinguistics*, *7(1),* 146-155. https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.sav

25. Tarasiuk I. (2019). Speech Competence Testing and Assessment: German Approach. *East European Journal of Psycholinguistics*, *6(1),* 76-81. https://doi.org/10.29038/eejpl.2019.6.1.ita

26. Westerlund, R., Chugai, O., Petrenko, S., & Zuyenok, I. (2023). Teaching and learning english at higher educational institutions in Ukraine through pandemics and wartime. *Advanced Education, 10(22),* 12-26. https://doi.org/10.20535/2410-8286.283353

УДК 81'373.421:81'276.6(510+477)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-24

Наталя САМОЙЛЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5320-8767
викладач кафедри східних мов
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) samoylenko.natalia1305@gmail.com

Арина ЛАПА,
orcid.org/0009-0005-8278-827X
студентка IV курсу факультету іноземної філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) arina.lapa888@gmail.com

ПОРІВНЯННЯ КОНЦЕПТУ СІМ'Ї В КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІДІОМАХ

Стаття присвячена дослідженню та порівнянню концепту сім'ї в китайських та українських ідіомах, які відображають культурні, соціальні та історичні аспекти мови, а також можуть дати глибше розуміння того, як різні народи бачать і розуміють таке поняття як сім'я. Проблема, яка розглядається в статті, стосується відмінностей та схожостей у трактуванні концепту «сім'я» в китайській та українській мовах через призму ідіом, адже ідіоми, як стабільні мовні вирази, відображають глибинні цінності, традиції та соціальні установки народу будь-якої країни. Порівняльний аналіз допомагає виявити культурні особливості та спільні риси, що існують між двома мовами та культурами. Мета дослідження полягає в тому, щоб через аналіз ідіом показати, яким чином у різних культурах сприймається концепт сім'ї, які асоціації та образи з ним пов'язані, а також які соціальні та культурні чинники впливають на формування цих уявлень. Для досягнення цієї мети в статті було проведено порівняльний аналіз китайських та українських ідіом, що містять концепт сім'ї, відображають гармонійні сімейні відносини, конфуціанські ідеали та моральні обов'язки. Аналіз охоплював семантичні, культурні та соціальні аспекти ідіом, їхнє походження та використання у сучасній мові. Узагальнені результати дослідження показують, що, незважаючи на суттєві культурні відмінності між Китаєм та Україною, існують певні спільні риси у трактуванні сім'ї, такі як повага до старших, важливість сімейних зв'язків та традицій. Таким чином, ідіоми служать не лише засобом мовної комунікації, але й важливим інструментом збереження та передачі культурної спадщини. Водночас, китайські ідіоми більше акцентують увагу на колективістичних цінностях та ієрархії, тоді як українські ідіоми відображають індивідуалістичні аспекти та рівноправність у сімейних відносинах. Ця робота вносить важливий вклад у вивчення китайської мови та культури, дозволяючи краще зрозуміти, як через мовні засоби відображаються та передаються культурні цінності. Дослідження може бути корисним для лінгвістів, культурологів та всіх, хто цікавиться китайською культурою та мовою.

Ключові слова: *ідіоми, концепт сім'я, китайські ідіоми, українські ідіоми, порівняльний аналіз.*

Natalya SAMOYLENKO,
orcid.org/0000-0002-5320-8767
Lecturer at the Department of Eastern Languages
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) samoylenko.natalia1305@gmail.com

Aryna LAPA,
orcid.org/0009-0005-8278-827X
Master's Degree Candidate
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) arina.lapa888@gmail.com

COMPARISON OF THE CONCEPT OF FAMILY IN CHINESE AND UKRAINIAN IDIOMS

The article is dedicated to the study and comparison of the concept of family in Chinese and Ukrainian idioms, which reflect the cultural, social, and historical aspects of language and can provide a deeper understanding of how different nations perceive and understand the notion of family. The problem addressed in the article concerns the differences and

similarities in the interpretation of the concept of "family" in Chinese and Ukrainian languages through the lens of idioms. Idioms, as stable linguistic expressions, reflect the deep values, traditions, and social norms of a nation's culture. The comparative analysis helps identify the cultural features and commonalities that exist between the two languages and cultures. The aim of the study is to show, through the analysis of idioms, how the concept of family is perceived in different cultures, what associations and images are connected with it, and what social and cultural factors influence the formation of these perceptions. To achieve this aim, the article conducts a comparative analysis of Chinese and Ukrainian idioms that contain the concept of family, reflect harmonious family relationships, Confucian ideals, and moral duties. The analysis covers the semantic, cultural, and social aspects of idioms, their origins, and their use in modern language. The generalized results of the study show that despite significant cultural differences between China and Ukraine, there are certain common features in the interpretation of family, such as respect for elders, the importance of family ties, and traditions. Thus, idioms serve not only as a means of linguistic communication but also as an important tool for preserving and transmitting cultural heritage. At the same time, Chinese idioms emphasize collectivist values and hierarchy, whereas Ukrainian idioms reflect individualistic aspects and equality in family relationships. This work contributes significantly to the study of Chinese language and culture, allowing for a better understanding of how cultural values are reflected and transmitted through linguistic means. The research can be useful for linguists, cultural studies scholars, and anyone interested in Chinese culture and language.

Key words: *idioms, concept of family, Chinese idioms, Ukrainian idioms, comparative analysis.*

Постановка проблеми. Культура двох країн, таких як Китай та Україна, сильно відрізняється одна від одної головним чином через абсолютно різний історичний та соціальний контекст. Але, незважаючи на існуючу велику різницю у світоглядах, можна все-таки знайти спільні точки дотику, наприклад, досліджуючи та порівнюючи ідіоми двох країн. У даній статі через призму ідіом проаналізовано відмінності та схожості у трактуванні концепту «сім'я» в китайській та українській мовах. Основна проблема зосереджується на тому, яким чином культурні, соціальні та історичні аспекти впливають на формування та використання ідіом, що стосуються сім'ї в обох культурах.

Аналіз досліджень. Дослідженням даної теми вже займалися такі українські науковці як: Давиденко А. О., яка вивчала концепт «family» у англомовній культурі; Жайворонок В. В. – дослідження у сфері української етнокультури та етнолінгвістики; Макарець Ю. С., Сліпчук О. М. – дослідження концепту «рід, родина, сім'я» в мовній картині світу українців; Рижкіна А. А. – дослідження концепту сім'я в китайській, англійській та українських мовних картинах світу. Як можемо помітити, науковців, які б досліджували це питання саме через порівняння ідіом у китайській та українській мовах надзвичайно мало, тож можемо вважати, що питання є актуальним і мало дослідженим.

Метою даної статті є провести порівняльний аналіз концепту сім'ї в китайських та українських ідіомах, щоб виявити культурні, соціальні та історичні особливості, що відображаються в мовних виразах обох народів. Це дослідження прагне показати, як різні культури сприймають поняття сім'ї, які асоціації та образи з ним пов'язані, а також які соціальні та культурні чинники впливають на формування цих уявлень. Через семантичний, культурний та соціальний аналіз ідіом, що містять концепт сім'ї, стаття розкриває як колективістичні цінності та ієрархічні структури, що відображаються в китайських ідіомах, так і індивідуалістичні аспекти та рівноправність у сімейних відносинах, характерні для українських ідіом.

Виклад основного матеріалу. Сучасне визначення поняття «сім'я» в китайській та українській лінгвістиці. Сім'я в китайській лінгвокультурі має специфічні особливості, що включають у себе довготривалість і спільність соціально-економічних інтересів членів сім'ї, які живуть разом. Ще з давніх часів потреби сім'ї мали першорядне значення на відміну від особистих інтересів. Вони збереглися і донині, продовжуючи чинити істотний вплив на сучасне сімейне життя китайців (Рижкіна, 2014: 111).

Якщо говорити про концепт сім'ї, то він нерідко розширюється для китайців до рівня масштабів країни, суспільства загалом, що, ймовірно, є однією з важливих причин стійкості цієї держави. Китайська сім'я будувалася за принципом субординації, який лежав в основі Конфуціанства.

Ця течія передбачала наявність певної ролі для кожного члена суспільства. Усі непорозуміння і конфлікти між членами сім'ї вирішувалися за принципом верховенства старшого над молодшим, батьків над дітьми, чоловіка над дружиною. Верховенство одного означало покору і підпорядкування іншого. У подружжі основною роллю жінки в сім'ї було народження спадкоємця та його первинне виховання, чоловік міг вступити в новий шлюб за умови, що народження спадкоємця дружиною неможливе (Жайворонок, 2006).

При цьому чоловік, як глава сім'ї, концентрував у своїх руках усю повноту влади, яка після смерті батька переходила до старшого сина, а решта чле-

нів сім'ї у такому разі перебували на підпорядкуванні (включно з матір'ю).

Що стосується більш традиційного, актуального на даний момент наповнення концепту «сім'я» в китайській лінгвокультурі, то, як стверджують дослідники, «аж до середини XX ст. для китайців було характерним повне підпорядкування особистих інтересів потребам сім'ї, що проявляється й зараз. Незважаючи на те, що за останній час інститут сім'ї в Китаї зазнав значних змін, ця відмінна риса культури продовжує чинити істотний вплив на сімейне життя китайців» (Рижкіна, 2014: 110–115).

Що стосується лінгвістичних засобів концепту «сім'я», то подібні стосунки проявляються тут в іменуваннях родичів з урахуванням їхнього старшинства: наприклад, якщо в батька є кілька братів, то під час звернення до найстаршого з них уживають слово «брат батька», яке можна перекласти як «великий дядько»; під час звернення до другого за старшинством дядька використовують слово «другий дядько», далі слідує «третій дядько» та ін.

Також варто зазначити, що в китайській культурі ієрогліф «家» має такі значення як «дім» і «сім'я». Згідно з етимологічними словниками, цей ієрогліф складається з двох ключів: перший ключ «宀» (mián), який позначає дах будинку, і другий ключ «豕» (shi) – свиня (Зубець, 1997). У стародавні часи в Китаї люди займалися землеробством, що було основою аграрного суспільства. Продуктивні сили суспільства загалом були на низькому рівні, тому сільське господарство відігравало важливу роль.

Водночас існувала необхідність розширювати тваринницьку галузь, щоб люди могли жити краще. Домашня худоба справляла сильний економічний вплив на добробут сімей, оскільки худоба була основним майном. З цієї причини кожна сім'я, кожен двір розводили худобу, особливо свиней. Люди вирощували і розводили свиней вдома.

Тоді неможливо було уявити сім'ю, яка не займалася б розведенням цих тварин. Ці аспекти вплинули на формування ієрогліфа «家» (Караванський, 1995). Необхідно зазначити, що крім основних і поширених значень слова «家», у тлумачному словнику китайської мови також перераховано інші дефініції, що доводить, що семантичний обсяг цієї лексеми набагато більший, ніж у інших мовах:

1) місце, де спільно живе подружжя (близькі родичі);

2) дім сім'ї;

3) місце проживання;

4) позначення шанобливого ставлення до своїх старших родичів, наприклад, «家母»/«моя мати», «家父»/«мій батько»;

5) позначення домашнього господарства, наприклад, «家畜»/«худоба», «家禽»/«свійська птиця»;

6) позначення вченого ступеня та назва професії: «家»/«спеціаліст», «作家»/«письменник»;

7) позначення фахівців певної наукової школи: «儒家»/«конфуціанська школа»;

8) династія;

9) прізвище.

Сім'я в китайській лінгвокультурі має специфічні особливості, які включають у себе довготривалість і спільність соціально-економічних інтересів членів сім'ї, що живуть разом. Ще з давніх часів потреби сім'ї мали першорядне значення, на відміну від особистих інтересів, вони збереглися і донині, продовжуючи чинити істотний вплив на сучасне сімейне життя китайців.

Натомість в українській лінгвістиці можна простежити таке розуміння концепту «сім'я», що у лексикографічних джерелах визначено як: «1. Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; родина. 2. Група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами» (СУМ, 1978: 224). Тобто концепт «сім'я» може розглядатися в кількох смислових площинах: батьківські відносини; шлюбні відносини; родинні зв'язки.

Українське уявлення про рід відображає важливість спільноти та підтримки для повноцінного існування. Рід вважається своєрідним божеством, яке визначає долю людини та керує нею.

Якщо рід є багатим і великим, це позитивно впливає на положення кожного із його членів. Рід складається з різних родин, які також мають високий статус, що підтверджується фразеологічними контекстами, де використовується лексема «родина».

Концепт «сім'я» в лінгвоетнічній картині світу. У східнослов'янських мовах можна простежити однакове значення для позначення лексеми «родина». Зазвичай дане слово вживається на позначення групи людей, котрі проживають разом та мають кровний зв'язок. Лексема «родина» зустрічається не лише в українській мові, а й у польській, чеській чи словацькій.

Також варто заначити, що концепт «сім'я» є одним із історико-культурних концептів свідомості українського народу, для якого характерна психоментальна особливість українського етносу, котра співвідноситься з образом, поняттям, що відображає специфіку одного з важливих соціальних інститутів.

Концепт «сім'я» в українській мові формує певний багатогранний образ, що виражено у лексико-

семантичній групі. Це багатовимірна лексична одиниця, котра може позначати типи спорідненості, відносини між членами сім'ї. Якщо звернути увагу на аналіз функціонування лексем «родина» й «сім'я», то можна побачити, що вони є тотожними.

В українській мові існує чимало словосполучень із лексемою «сім'я», наприклад, «сімейний лікар», «сімейне коло», «сімейний бюджет», «сімейне дерево», «сімейний стан», «сімейне право», «сімейне виховання», «сімейна думка», «сімейна традиція», «сімейна цінність» і т. д.

У сучасній китайській мові існує цілий ряд слів і виразів, пов'язаних із сім'єю: **家俗** jiāsú – родові звичаї, звичаї родини; **家事** jiāshì – домашні справи; **家** jiāchǎn – домашнє майно; особиста власність, сімейне майно; **家伙** jiāhuo – хлопець, малий (використовується в розмовній мові, частіше про осіб чоловічої статі); **家眷** jiājuàn – сім'я, сімейство; дружина (дружина і діти); **家** jiāpǔ – родовід, сімейна хроніка; **家** jiāzhǎng – голова сім'ї (роду); батько сімейства; **家园** jiāyuán – сімейна оселя, домашнє вогнище; будинок; батьківщина; **家属** jiāshǔ – члени сім'ї, домочадці, домашні.

Термін «сім'я» має різні відтінки значень в українській та китайській мовах, інколи переклад відрізняється в залежності від контексту. Наприклад, українське і китайське використання може розходитися через різні вирази, які включають це поняття.

Близькі родичі у мовних фразеологізмах. У фразеологізмах китайської мови можна зустріти значну кількість фразеологічних одиниць, в склад яких входять лексеми на позначення близьких родичів. До таких слів входять такі як «сестра, «брат», «дитина». До фразеологічних одиниць із лексемою «діти» в китайській мові можна віднести наступні приклади:

– **孩儿不离娘，瓜儿不离秧** (hái'ér bùlí niáng, guā er bùlí yāng) – дитина пов'язана з матір'ю, як гарбуз пов'язаний з її паростком;

– **父母是孩子的**镜子 (fùmǔ shì háizi de jìngzi) – діти – це відображення батьків (Юй Дун, 2003);

– 杂**草**铲**除要趁早，孩儿教育要从小** (zá cǎo chǎnchú yào chènzǎo, hái'ér jiàoyù yào cóng xiǎo) – потрібно відразу виривати бур'яни з корінням, а дитину виховувати з самого дитинства;

– **春耕不好害一春，教儿不好害一生** (chūngēng bù hǎo hài yī chūn, jiào er bu hǎo hài yīshēng) – земля зорана погано – шкода на весь урожай, погано вихована дитина не виправиться все життя;

– **子不嫌母丑，狗不嫌家**贫 (zǐ bù xián mǔ chǒu, gǒu bù xián jiā pín) – дитина не соромиться некрасивості матері, собака не гребує бідністю будинку (Юй Дун, 2003).

Продовжуючи тему дітей, у фразеологізмах можна зустріти і окремі позначення, такі як «син» та «дочка». У китайській фразеології це такі приклади, як

– **有其父必有其子** (yǒuqí fù bì yǒuqí zǐ) – який батько, такий і син;

– **望子成龙，望女成凤** (wàng zǐ chéng lóng, wàng nǚ chéng fèng) – очікувати, що твій син стане драконом, а донька – феніксом (покладати великі надії на свою дитину);

– **打在儿身，疼在爹** (dǎ zài ér shēn téng zài diē) – вдарили сина, а й батька серце болить;

– **儿**孙自有儿孙福 (érsūn zìyǒu érsūn fú) – кожен син та онук має своє щастя;

– **有其父必有其子** (yǒuqí fù bì yǒuqí zǐ) – який батько, такі й діти, який батько, такий і син;

– **虎父无犬子** (hǔfù wú quǎnzǐ) – від тигра не народяться цуценята; обр. син гідний свого батька (Юй Дун, 2003).

Натомість в українській мові лексема «син» та «донька» визначаються у складі наступних фразеологічних одиниць: «блудний син» у значенні «той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин та інші», «мамина донечка» (доця) – у розумінні «зніжена, примхлива, розпещена дівчина».

Лексема «родич» також зустрічається у складі фразеологічних одиниць. До таких можна віднести наступні фразеологічні одиниці:

– 远亲**不如近**邻 (yuǎnqīn bùrú jìnlín) – близький сусід кращий за далекого родича;

– **虎毒不食子** (hǔ dú bù shí zǐ) – навіть лютий тигр не з'їсть тигренят (люди часто жорстоко поводяться з близькими).

Щодо інших родичів, то в українському фразеологічному фонді можна віднайти такі фразеологізми, як «переїжджа сваха», у значенні «гасати, бігати, їздити» (Савченко, 2014: 603); «як свекор пелюшки (пелюшок) прати», у значенні «збиратися, баритися, з неохотою; повільно, дуже довго».

Щодо фразеологізмів із вживанням слів «брат» та «сестра», то в українській мові їх можна знайти чималу кількість. Наприклад:

– менший брат ((менші брати). 1. перев. мн. усі живі істоти по відношенню до людини);

– ваш брат (ти, ви і подібні до тебе, до вас. свій брат; людина, однакова за становищем, світоглядом і т. ін; однодумець) (Савченко, 2014: 38);

– ваша сестра (всі жінки, жіноцтво та інші);

– на брата (для кожного, кожному);

– як брат з сестрою, зі сл. жити, звікувати і под. (дуже дружно, у злагоді).

Отже, з огляду на кількість фразеологічних одиниць, як в китайській, так і в українській мові можна зробити припущення, що фразеологізмів із лексемами,

що позначають близьких родичів, є доволі велика кількість. У той же час фразеологізмів із лексемами, що позначають далеких родичів, суттєво менше.

Чоловік та дружина у китайських та українських фразеологізмах. У конфуціанстві велика увага приділялася повазі до старших у роду. Причому малася на увазі не тільки повага до батьків, а й до всіх предків, а також до народного правителя. Конфуцій був упевнений, що ідеальний державний устрій потрібно формувати за принципом сімейних відносин, у яких панує повага і турбота.

У конфуціанській філософії шанобливості синам відводилася велика роль. Вищеописане так само знаходить відображення в мові, наприклад:

– **王祥卧冰** (wáng xiáng wò bīng) – про вищий потяг до своїх батьків;

– **恣蚊饱血** (zì wén bǎo xuè) – годувати собою комарів, що вживається у значенні терпіти будь-які порушення заради спокою і комфорту своїх батьків;

– **扇枕温席** (shān zhěn wēn xí) – обмахувати віялами узголів'я ліжка, на якому спить батько (влітку) та зігрівати своїм тілом його ковдру (взимку);

– **水有源，树有根，不认爹娘如畜生** (shuǐ yǒu yuán, shù yǒu gēn, bù rèn diē niáng rú chùshēng) – у річки є витік, у дерева корінь, хто не шанує батьків, подібний до тварини (Юй Дун, 2003).

Лексема «чоловік» в китайській мові також має своє місце серед фразеологічних одиниць. Наприклад:

– **夫唱妇随** (fū chàng fù suí) – чоловік заспівує, а дружина підспівує (дружина завжди підтримує свого чоловіка);

– **卵贿榱励崇** (luǎn huì cuī lì chóng) – чоловік та дружина бережуть один одного до кінця днів;

– **卵屣贿濛** (luǎn lì huì yíng) – чоловік багатий, а дружина – в повазі;

– **口卵炉坏** (kǒu luǎn lú huài) – піклуватись про чоловіка та виховувати дітей;

– **挨养麟挨坑** (āi yǎng lín āi kēng) – чоловік відповідає за зовнішні справи, а дружина – за внутрішні;

– **卵只贿扳酪伊** (Luǎn zhǐ huì xī lào yī) – чоловік небо дружини (Юй Дун, 2003).

Щодо українського фразеологічного фонду, то в даному контексті варто виокремити наступні фразеологічні одиниці, де згадуються лексема «чоловік» та «дружина»:

– Батьки бережуть дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця.

– Бери жінку в одній льолі, аби була до любові.

– Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову.

– Гроші, молода жінка і бистрі коні – то смерть.

– Де муж старий, а жінка молода, там рідка згода.

– Дім тримається не на землі, а на жінці.

– Добрий чоловік жінці ліпший від матері.

Крім того, не можна не зазначити, що в українському фразеологічному фонді є фразеологізми, де можна простежити вживання слова «мама» або «мати». До таких відносяться наступні:

– (у чому, у чім) мати на світ народила (породила) – «зовсім голий, без одягу»;

– ще материне молоко на губах не обсохло;

– мати материнське молоко на бороді;

– мати материнське молоко на язику (попід носом) – «хтось дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений»;

– з молоком матері – «від народження, з перших днів життя»;

– смоктати мамину цицю – «бути дуже малим»;

– добрий як мамина ціцка – «дуже добрий»;

– мамин синок – «розпещений хлопчик або юнак»;

– мамин мізинчик – «наймолодша в сім'ї дитина або малий на зріст».

Також варто зазначити, що в українській мові фразеологізми з компонентом «мати» можуть характеризувати і негативні якості людини, її поведінки:

– що за вража (лиха) мати – «уживається для вираження здивування, досади, незадоволення»;

– вража (лиха, хрінова) мати;

– трясця його (її, їхній, твоїй, вашій) матері;

– пся мати – «бездушна, безсердечна людина».

У фамільярному контексті також можуть вживатись і наступні вислови:

– враг його (їх) [матір (душу)] знає – «невідомо»;

– враг його матері – уживається для вираження задоволення або незадоволення.

Негативний вираз цих фразеологізмів значно підсилюється через використання відповідних лексем, таких як лихий, вражий (ворог), хріновий, псячий, де пес є уособленням злості, жорстокості, недоброзичливості.

Дідусь та бабуся в досліджуваних ідіомах. Досить часто в китайській мові можна зустріти ставлення до старших членів родині із вживанням лексеми «старий» або «старі». У даному контексті варто вказати наступні фразеологізми **家有一老人，如有一宝** – (jiā yǒu yī lǎo, rú yǒu yī bǎo) – «Якщо є стара людина в домі (в сім'ї), значить, у домі є коштовність», **儿子生一百，不值老头一只脚** –

(ér zǐ shēng yībǎi, bù zhí lǎotóu yī zhǐ jiǎo) – «Син вартий менше, ніж нога старого», 儿子不宗爹，孙子吃爷爷 – (érzi bù zōng diē, sūnzi chī yéyé) – «Син не йде за батьком, а онук бере діда».

Натомість в українських фразеологізмах лексема «дід» та «баба» також є вживаними, про що свідчать наступні приклади:

– з діда й прадіда. 1. Споконвіку, одвічно. 2. Спадковий, уроджений (Савченко, 2014: 202);

– з дідів і прадідів. Споконвіку, одвічно (Савченко, 2014: 202)

– баба (ще) надвоє ворожила (гадала). Невідомо, чи відбудеться, здійсниться щось, чи ні

– згадала баба дівера. Уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна.

– носитися / розноситися як (мов, ніби і т. ін.) дурень із ступою з ким-чим. Приділяти надмірну увагу тому, хто не вартий, що не варте її.

– як (коли) баба була дівкою, перев. зі сл. тоді. Дуже давно.

– носитися як баба зі ступою – бігати з чимось

– такий добрий, немов сім баб .. пошептало

– (як (мов, ніби і т. ін.)) (та) баба Палажка (і баба Параска). Язикатий, чванливий, пихатий

– дідька лисого, грубо – вживається для повного заперечення чого-небудь; нізащо, ніколи

Таким чином, можна звернути увагу на те, що в китайській мові фразеологізми із згадкою «дідусь» та «бабуся» зустрічаються дуже рідко, а в українському фразеологічному фонді такі фразеологізмі зустрічаються набагато частіше.

Висновки. Дослідивши питання вираження концепту «сім'я» в українських та китайських фразеологізмах, можна зробити висновки, що концепт сім'ї нерідко розширюється для китайців до рівня, масштабів країни, суспільства загалом, що, ймовірно, є однією з важливих причин стійкості цієї держави. Китайська сім'я будувалася за принципом субординації, який лежав в основі конфуціанства.

Концепт «сім'я» є одним із важливих історико-культурних концептів у сприйнятті українського народу, що відображає характерні психологічні та ментальні особливості українського етносу, і має взаємозв'язок з образом, поняттям, які відображають характеристики одного з ключових соціальних інститутів.

Українська мова виражає концепт «сім'я» за допомогою лексико-семантичної групи «сім'я», яка включає в себе систему назв родоводу та родинних зв'язків української мови. Цей концепт є складним макроутворенням – багатовимірною, складною ментальною одиницею, в яких виокремлюється ряд простих, одновимірних понять.

У сучасній китайській мові існує цілий ряд слів і виразів, пов'язаних із сім'єю: 家俗 jiāsú – родові звичаї, звичаї родини; 家事 jiāshì – домашні справи; 家产 jiāchǎn – домашнє майно; особиста власність, сімейне майно; 家伙 jiāhuo – хлопець, малий (використовується в розмовній мові, частіше про осіб чоловічої статі), 好家伙 – славний малий, молодчага; 家眷 jiājuàn – сім'я, сімейство; дружина (дружина і діти); 家谱 jiāpǔ – родовід, сімейна хроніка; 家长 jiāzhǎng – голова сім'ї (роду); батько сімейства; 家园 jiāyuán – сімейна оселя, домашнє вогнище; будинок; батьківщина; 家属 jiāshǔ – члени сім'ї, домочадці, домашні.

У китайській мові «сім'я» також асоціюється із лексемою «дім», що можна простежити у низці фразеологізмів.

Досить часто в китайській мові можна зустріти ставлення до старших членів родині із вживанням лексеми «старий» або «старі». У даному контексті варто вказати наступний фразеологізм 家有一老人, 如有一宝 – (Jiā yǒu yī lǎo, rú yǒu yī bǎo» – «Якщо є стара людина в домі (в сім'ї), значить, у домі є коштовність».

В українській мові є велика кількість фразеологізмів зі словами «дід» та «баба», проте в китайській мові такі фразеологізми використовуються в значно меншій кількості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

2. Давиденко А. О. Концепт «family» як одних з основних у англомовній культурі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2021. Том 32 (71) № 1. С. 177–181.

3. Енциклопедія українознавства / гол. ред. проф. В. Кубійович. Париж; НьюЙорк: Наукове товариство імені Т. Шевченка, вид-во "Молоде життя", 1962. Т. 7. 1962. 1600 с.

4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Н. В. Жайворонок. К. : Довіра, 2006. 703 с.

5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Жайворонок. К.: Довіра, 2007. 262 с.

6. Зубець Н. О. Мінімальні ідіоми в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук / Н. О. Зубець. – Дніпропетровськ, 1997. – 20 с.

7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови: близько 15000 синонімічних рядів / С. Караванський. К.: Кобза, 1995. 472 с.
8. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу: [зб. наук. праць]*. Київ: КНУ, 2002. №7. С. 307–315.
9. Макарець Ю. С., Сліпчук О. М. Концепти рід, родина, сім'я в мовній картині світу українців. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Філологічні науки. 2013. Книга 1. С. 75–78.
10. Рижкіна А. А. Етимологічний аналіз концепту сім'я в китайській мові. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 165–168.
11. Рижкіна А. О. Концепт сім'я в китайській, англійській та українських мовних картинах світу. *Studia-linguistica.* 2014. №8. С. 512–514.
12. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: [монографія]. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
13. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): [монографія] / О. О. Селіванова. К.; Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: Напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
15. Словник української мови: в 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980.
16. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. К.: Знання, 2007. 494 с.
17. Яковлєва В. Б. Лексема мати як компонент фразеологізмів у контексті етнокультурних концептів. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць.* Харків, 2006. Вип.20. 184 с.; С. 36–43.
18. Яковлєва В. Б. Фразеологізми з компонентом батько в контексті етнокультурних концептів. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Випуск 15-18. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. 730 с.; С. 496–500.
19. 余东、陈可培 (2003).论翻译策略的文化内因/东余，可培陈//解放军外国语学院学报.–312页.

REFERENCES

1. Busel V.T. (2004) Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language] / ed. and chief ed. V.T. Busel. - Kyiv, Irpin: VTF «Perun». 1440 p. [in Ukrainian].
2. Davydenko A.O. (2021) Kontsept «family» yak odyn z osnovnykh u anhlomovnii kulturi [The concept of «family» as one of the main ones in English-speaking culture]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka. Vol. 32 (71) No. 1. pp. 177-181. [in Ukrainian].
3. Kubiiovych, V. (ed.) (1962) Entsyklopediia ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. Paryzh; Niu-York: Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka, vyd-vo "Molode zhyttia". Vol. 7. 1962. 1600 p. [in Ukrainian].
4. Zhaivoronok, V. V. (2006) Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary-Guide] / N. V. Zhaivoronok. Kyiv: Dovira. 703 p. [in Ukrainian].
5. Zhaivoronok, V. V. (2007) Ukrainska etnolinhvistyka: narysy: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Ukrainian Ethnolinguistics: Essays: Textbook for Higher Education Students] / N. V. Zhaivoronok. Kyiv: Dovira. 262 p. [in Ukrainian].
6. Zubets, N. O. (1997) Minimalni idiomy v ukrainskii movi: avtoref. dys. kand. filol. nauk [Minimal Idioms in the Ukrainian Language: Author's Abstract of the Dissertation of Candidate of Philological Sciences] / N. O. Zubets. Dnipropetrovsk. 20 p. [in Ukrainian].
7. Karavanskyi, S. (1995) Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy: blyzko 15000 synonimichnykh riaidiv [Practical Dictionary of Synonyms of the Ukrainian Language: About 15000 Synonymous Rows] / S. Karavanskyi. Kyiv: Kobza. 472 p. [in Ukrainian].
8. Levchenko, O. P. (2002) Frazeolohichna reprezentatsiia svitu. Movni i kontseptualni kartyny svitu: [zb. nauk. prats] [Phraseological Representation of the World. Linguistic and Conceptual Pictures of the World: [collection of scientific works]]. Kyiv: KNU, №7, pp. 307–315. [in Ukrainian].
9. Makarets, Yu. S., Slipchuk, O. M. (2013) Kontsepty rid, rodyna, sim'ia v movnii kartyni svitu ukraintsiv [Concepts of Kin, Family, Home in the Linguistic Picture of the World of Ukrainians]. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Filolohichni nauky, Book 1, pp. 75-78. [in Ukrainian].
10. Ryzhkina, A. A. (2014) Etymolohichnyi analiz kontseptu sim'ia v kytaiskii movi [Etymological Analysis of the Concept of Family in the Chinese Language]. Linhvistychni doslidzhennia, Issue 37, pp. 165-168. [in Ukrainian].
11. Ryzhkina, A. O. (2014) Kontsept sim'ia v kytaiskii, anhliiskii ta ukrainskii movnykh kartynakh svitu [The Concept of Family in Chinese, English, and Ukrainian Linguistic Worldviews]. Studia-linguistica, No. 8, pp. 512-514. [in Ukrainian].
12. Savchenko, L. V. (2013) Fenomen etnokodiv dukhovoï kul'tury u frazeologiyi ukraïns'koyi movy: etymolohichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty: [monohrafiia]. Simferopol': Dolia. 600 p. [in Ukrainian].
13. Selivanova, O. O. (2004) Narysy z ukraïns'koï frazeologiï (psykohkohnityvnyi ta etnokul'turnyi aspekty): [monohrafiia] / O. O. Selivanova. K.; Cherkasy: Brama. 276 p. [in Ukrainian].
14. Selivanova, O. O. (2008) Suchasna linhvistyka: Napriamy ta problemy: pidruchnyk / O. O. Selivanova. Poltava: Dovkillia-K. 712 p. [in Ukrainian].
15. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. K.: Nauk. dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].
16. Uzchenko V. D. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: navch. posib. / V. D. Uzchenko, D. V. Uzchenko. K.: Znannia, 2007. P. 494 . [in Ukrainian].
17. Yakovieva V. B. Leksema maty yak komponent frazeolohizmiv u konteksti etnokulturnykh kontseptiv. Linhvistychni doslidzhennia: Zbirnyk naukovykh prats. Kharkiv, 2006. Vyp.20. 184 s.; p.p. 36–43. [in Ukrainian].
18. Yakovieva V. B. Frazeolohizmy z komponentom bat'ko v konteksti etnokul'turnykh kontseptiv. Visnyk Prykarpats'koho natsional'noho universytetu im. V. Stefanyka. Filolohiia. Vypusk 15-18. Ivano-Frankivs'k: VDV TsIT, 2007. p.p. 496–500. [in Ukrainian].
19. Yu Dong, Chen Kepei (2003). Lun fanyi celve de wenhua neiyin / Dong Yu, Kepei Chen // Jiefangjun Waiguoyu Xueyuan Xuebao. – 312 p. [in Chinese].

УДК 811.111’373.612.2’42:[793.3:796]
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-25

***Маргарита СЄДАКОВА*,**
orcid.org/0000-0002-9452-3763
доктор філософії з філології,
викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) margaritasedakova@hotmail.com

СИСТЕМОТВІРНА РОЛЬ МЕТАФОРИЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ТАНЦЮВАЛЬНО-СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню системотвірної ролі метафоричних репрезентацій танцювально-спортивного дискурсу. Актуальні дослідження метафоричних репрезентацій продемонстрували, що вони є ефективним інструментом пізнання дійсності та її репрезентації в мові та мовленні. З’ясовано, що метафори збагачують повсякденну комунікацію в танцювально-спортивному(бальному) дискурсі та сприяють обміну професійним досвідом між основними учасниками зазначеного типу спілкування. Системотвірну роль метафоричних репрезентацій вбачаємо в їх участі у формуванні концептуальної картини світу. Метафоричні моделі закріплюються в дискурсивній свідомості учасників танцювально-спортивного (бального) дискурсу й регулярно активуються. Оскільки танцювально-спортивний дискурс має гібридний характер, вважаємо, що його системотвірні метафори властиві також сферам, із якими встановлюються інтердискурсивні зв’язки, а саме: педагогічній, мистецькій, спортивній та емоційній. Під час дослідження було з’ясовано, що актуальними для танцювально-спортивного дискурсу є два види метафор. Перший вид представлений метафорами, які утворюються проєкцією концептуальних ознак з тієї сфери-джерела, з якою танцювально-спортивна сфера утворює інтердискурсивні зв’язки (BALLROOM DANCE IS LOVE), а другий різновид концептуальних метафор співвідноситься зі сферою, яка є продуктивним джерелом метафоризації для обох дискурсів-корелятів (BALLROOM DANCE IS REMEDY і SPORT IS REMEDY). За допомогою дослідження вдалося визначити, що метафора в танцювально-спортивному (бальному) дискурсі є потужним способом актуалізації інтердискурсивних зв’язків зі спортивною, мистецькою, педагогічною, емоційною сферами. Когнітивні метафори відіграють ключову роль у відображенні структури світу, відтворенні важливих фрагментів життєвого досвіду саме у такий спосіб, як вони закарбовані у свідомості учасників танцювально-спортивного дискурсу. Завдяки постійному розвитку танцювально-спортивної сфери діяльності вважаємо, що комунікація продовжить збагачуватися новими концептуальними метафорами, які допоможуть ще краще осмислити ключові поняття зазначеного типу спілкування.

Ключові слова: *концептуальна метафора, танцювально-спортивний дискурс, інтердискурсивні зв’язки.*

***Marharyta SIEDAKOVA*,**
orcid.org/0000-0002-9452-3763
Doctor of Philosophy in Philology,
Lecturer at the Department of English Translation Theory and Practice
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) margaritasedakova@hotmail.com

THE SYSTEM-CREATING ROLE OF METAPHORICAL REPRESENTATIONS OF THE DANCESPORT DISCOURSE

This article discusses the system-creating role of metaphorical representations of dancesport discourse. Current studies of metaphorical representations have shown that they are an effective tool for learning reality and its representation in language and speech. It was found that metaphors enrich everyday communication in the dancesport (ballroom) discourse and contribute to the exchange of professional experience between the main participants of the specified type of communication. The system-creating role of metaphorical representations can be seen in their participation in the formation of a conceptual picture of the world. Metaphorical models are fixed in the discursive consciousness of the participants of the dancesport discourse and are regularly activated. Since the dancesport discourse has a hybrid nature, we believe that its system-creating metaphors are also characteristic of the spheres with which interdiscursive connections are established, namely: educational, artistic, sports and emotional. During the research, it was found that two types of metaphors are relevant for the dancesport discourse. The first type is represented by metaphors, which are formed by the projection of conceptual features from the source sphere, with which the dancesport sphere forms interdiscursive connections (BALLROOM DANCE IS LOVE), and the second type of conceptual metaphors corresponds to the sphere, which is a productive source of metaphorization for both types of discourse (BALLROOM DANCE IS REMEDY and

SPORT IS REMEDY). With the help of the research, it was possible to determine that the metaphor in the dancesport discourse is a powerful tool of actualizing interdiscursive connections with the sports, artistic, educational, and emotional spheres. Cognitive metaphors have a significant impact on reflecting the structure of the world, reproducing important fragments of life experience in the way they are imprinted in the minds of the participants of the dancesport discourse. Due to the constant development of the dancesport discourse, we believe that communication will continue to be enriched with new conceptual metaphors that will help to understand better the key concepts of the specified type of communication.

Key words: *conceptual metaphor, dancesport discourse, interdiscursive connections.*

Постановка проблеми. Мовленнєва діяльність, мовна особистість і колективна свідомість набувають неабиякої популярності в сучасному мовознавстві, а коло цих досліджень охоплює й теорію дискурсу. Поза увагою науковців не залишаються й питання функціонування метафоричних репрезентацій в різних типах дискурсу. Метафори збагачують розуміння людських дій, займаючи важливе місце в комунікації, та зазвичай характеризуються емоційною забарвленістю та експресивністю, особливо, коли мова йде про творчі види діяльності. За допомогою метафоричних репрезентацій людина формує для себе свій власний глибинний життєвий чи професійний досвід, тому так важливо з'ясувати їхню роль в тому чи тому різновиді дискурсу.

Аналіз досліджень. Дискурсу присвячено переконливу кількість наукових праць (Бацевич, 2004; Воловенко 2019; Гнєзділова 2007; Загнітко 2008),а його природу пояснено з погляду літературознавства (Mills, 2006), теорії культури (Ilić, Lopičić, 2014), психології (Засєкін, Засєкіна, 2002), лінгвістики (Бацевич 2002; Селіванова 2008). Актуальні дослідження метафоричних репрезентацій продемонстрували, що вони є ефективним інструментом пізнання дійсності та її репрезентації в мові й мовленні. Метафори розглядаються дослідниками як засіб відображення структури світу у свідомості людини (Lakoff, Johnson, 2008). Саме метафори активізують певні концепти у свідомості учасників дискурсу і це дозволяє мовцям осмислювати ту чи ту сферу життєдіяльності через понятійну сферу іншої сфери пізнання.

Мета статті – визначити системотвірну роль метафоричних репрезентацій в танцювально-спортивному дискурсі та їхній вплив на учасників комунікації.

Виклад основного матеріалу. Танцювально-спортивний дискурс являє собою різновид інституційного спілкування, інгерентною ознакою якого є інтердискурсивність. Вона виявляється як багатомірна система зв'язків з іншими сферами комунікації в аспекті їх структури, змісту й знакової реалізації. Танцювально-спортивний дискурс поєднує в собі особливості спортивного й танцювального типів дискурсу, а також виявляє інтердискурсивні зв'язки з педагогічним та мистецьким типами дискурсу.

Зважаючи на гібридний характер танцювально-спортивного дискурсу, можна передбачити, що його системотвірні метафори властиві також сферам, із якими встановлюються інтердискурсивні зв'язки. Системотвірну роль метафоричних репрезентацій вбачаємо в їх участі у формуванні концептуальної картини світу. Метафоричні моделі закріплюються в дискурсивній свідомості учасників танцювально-спортивного дискурсу й регулярно активуються.

Під час дослідження було з'ясовано, що актуальними для танцювально-спортивного дискурсу є два види метафор. Перший вид представлений метафорами, які утворюються проєкцією концептуальних ознак з тієї сфери-джерела, з якою танцювально-спортивна сфера утворює інтердискурсивні зв'язки. Наприклад, сфера EMOTION є джерелом концептуалізації для сфери-цілі BALLROOM DANCE, що уможливлює емотивну метафору BALLROOM DANCE IS LOVE. Другий різновид концептуальних метафор співвідноситься зі сферою, яка є продуктивним джерелом метафоризації для обох дискурсів-корелятів. Наприклад, сфера MEDICINE є джерелом метафоризації для цільових сфер BALLROOM DANCE та SPORT, завдяки чому утворюються когнітивні метафори BALLROOM DANCE IS REMEDY і SPORT IS REMEDY.

Розглянемо приклади когнітивних метафор, актуалізованих у різних жанрах танцювально-спортивного дискурсу.

Актуалізацію спортивної метафори засвідчує низка асоціативних зв'язків, які встановлюються комунікантами між сферою-джерелом пізнання (SPORT) та сферою-ціллю (BALLROOM DANCING): *"Many traditionalists in the dance community prefer to maintain and think of* ***ballroom dance*** *as…****artistic sport****."* (McLeod, 2011: 12), "*…* ***ballroom dancing*** *can be* ***recreational activity****, and* ***dancesport*** *can be highly competitive* ***athletic activity****;* ***they can coexist****"* (Zona, George, 2008: 31). Інтердискурсивні зв'язки між танцювально-спортивним та спортивним дискурсами уможливлюють актуалізацію когнітивних метафор, які засвідчують сприйняття бальних танців як спорт, а різні аспекти танцювальної діяльності усвідомлюються в термінах спорту. Наприклад, типових учасників танцювально-спортивної та спортивної

діяльності ототожнено – танцівники й спортсмени (BALLROOM DANCER IS ATHLET).

Зазначимо, що як танцівники, так і спортсмени беруть участь у змаганнях задля отримання перемоги (“*Events vary from state to state bur include* ***sports like basketball****, cycling, golf, alpine skiing bowling,* ***ballroom dancing, and archery***” (Blackman et.al., 2017: 91), “*As a* ***top professional dancers****, current Ukrainian* ***champions****, first finalist in the history of* ***ballroom dancing*** *from Ukraine in all* ***major competitions****...*” (Koliada, 2021), а також відрізняються фізичною силою й зразковою будовою тіла (“*...the* ***athleticism*** *of dancesport can't be denied”*(Zona, George, 2008: 31)).

Актуалізація гастрономічної метафори BALLROOM DANCE IS DELICIOUS DISH – результат спонтанної інтердискурсивності та реінтеграції знань кулінарної сфери в танцювально-спортивний різновид дискурсу. Асоціативні зв'язки, які встановлюються комунікантами між сферами джерела пізнання FOOD та EDUCATION та сферою-ціллю BALLROOM DANCING засвідчують актуалізацію гастрономічної метафори.

Деякі аспекти танцювально-спортивної діяльності усвідомлено в термінах кулінарії та освіти. Наприклад, ототожнено споживання їжі та корисні якості знання і занять бальними танцями. Пор. метафору ‘ЗНАННЯ – ЦЕ ЇЖА, БО МАЄ СМАК’ – “*If you* ***tasted it****, it would first* ***taste bitter****, then* ***briny****, then surely* ***burn your tongue****. It is* ***like what we imagine knowledge to be***” (Wood, 2005: 1), *“...****taste of knowledge*** *in its most ordinary sense; knowledge of what happens…”* (Wood, 2005: 109) та метафору ‘БАЛЬНІ ТАНЦІ – ЦЕ ЇЖА, БО МАЮТЬ СМАК’ – “***taste*** *– like* ***cheese****. Or better still, like* ***ballroom dancing***” (Suhr-Sytsma, 2017: 123).

Танцювально-спортивний дискурс має також інтердискурсивні зв'язки зі сферою мистецтва. Це пояснює актуальність антропологічної метафори BALLROOM DANCE IS LIFE. Наступний контекст переконує у синергії сфер концептуалізації ART – BALLROOM DANCE – LIFE: (“*We will* ***keep on doing shows*** *and keep on* ***developing this beautiful art-form*** *in every aspect…****Dancing means living*** *for us and* ***as long as we will keep breathing we will not stop dancing****...* ***Dancing is what we are*** *and what we will always be…*” (Kehlet, 2018)). Розглянемо детальніше приклади вербалізації метафори BALLROOM DANCE IS LIFE. Активні учасники танцювально-спортивного дискурсу зазначають, що зазвичай тривалість заняття бальними танцями дорівнює віку життя людини (“*Long before there was a book that uses* ***dance as a metaphor for life there was a life of dance****, the life that* ***began more than 25 years ago****, when I walked into a Fred Astaire dance studio in Reno”* (Benevento, Dobb, 2007: 5), “***Whatever that forever means, spend it dancing****”* (Jeliazkova, 2021)), що життя й танець – це родина й близькі люди (“*To my Wonderful* ***World of Dance, which has formed my family and friends*** *over the last 28 years”* (Urumova, 2020), а також приємні спогади про щасливі моменти життя завжди пов'язані з танцями (“*the* ***most gratifying dance moments I've ever experienced****”* (Benevento, Dobb, 2007: 5), “*I am beyond* ***grateful****...This* ***victory reminds me of the importance of cherishing every moment*** *and every opportunity”* (Agikyan, 2024)).

Танцівники отримують безцінний життєвий досвід під час занять танцями, підготовки до виступів на найпрестижніших змаганнях, набувають нових навичок, знаходять однодумців, отримують натхнення для щоденної кропіткої праці на шляху до омріяної перемоги та представлення на розсуд глядачам свого витвору мистецтва. Все це і є їхнє життя (“*Some* ***dancers described dance as an intrinsic part of who they are*** *and said that* ***without it they would find life difficult****”* (Ericksen, 2011: 52)).

Висновки. Отже, метафора в танцювально-спортивному дискурсі є потужним способом актуалізації інтердискурсивних зв'язків зі спортивною, мистецькою, педагогічною, емоційною сферами. За допомогою когнітивних метафор відображено структуру світу, відтворено важливі фрагменти життєвого досвіду у такий спосіб, як вони закарбовані у свідомості учасників танцювально-спортивного дискурсу. Саме тому метафоричні репрезентації відіграють важливу роль у формуванні концептуальної картини світу не тільки активних учасників танцювально-спортивного дискурсу, а й у глядачів як головних поціновувачів цього виду спорту та мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 342 с.
2. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник Нац. університету «Львів. політ».* Серія «Проблеми української термінології». № 453. 2002. С. 30–34.
3. Воловенко І. *Метафора в педагогічному дискурсі як показник високої професійності педагога*. Професійний розвиток педагога в світлі євроінтеграційних процесів. Колективна монографія. Hameln: InterGING. 2019. С.231–247.
4. Гнєзділова Я.В. Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу:структурний, семантичний, і прагматичний аспекти. автореф. дис.. канд. філол. наук. Київ. 2007. 23 с.
5. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194с.
6. Засєкіна Л.В., Засєкін С.В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.

7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Підручник. Полтава: Довкілля, 2008. 712 с.
8. Agikyan V. URL: https://www.instagram.com/p/C7zJ6vtyDZx/?igsh=cGJ6cmc4am1qa3lk (access date 05.06.2024).
9. Benevento A., Dobb E. Dancing Through Life. New York: St. Martin's Press, 2007. 240 p.
10. Blackman S., Bradley B., Kriese Ch. Clemson: Where the Tigers Play. USA: Sports Publishing, 2017. 416 p.
11.Ericksen Ju. A. Dance with Me: Ballroom Dancing and the Promise of Instant Intimacy. New York: NYU Press, 2011. 279 p.
12. Ilić B.M., Lopičić V. Values across Cultures and Times. Cambridge Scholars Publisher. 2014, 249 p.
13. Jeliazkova I. URL: https://www.instagram.com/p/CMSWaeQAtT0/?igshid=MzRlODBiNWFlZA== (access date: 12.03. 2021).
14. Kehlet T. URL: https://www.instagram.com/p/BMtHDAHDAEP/?igshid=MzRlODBiNWFlZA== (access date 25.12. 2018).
15. Koliada N. URL: https://www.instagram.com/p/CXs-jScsim W/?igshid=YmMyMTA2M2Y= (access date 21.12.2021).
16. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by, 2003. 276 p.
17. McLeod K. We are the Champions: The Politics of Sports and Popular Music. New York: Taylor & Francis, 2011. 257 p.
18. Mills S. Discourse. Routledge, 2006. 192 p.
19. Suhr-Sytsma N. Poetry, Print, and the Making of Postcolonial Literature. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 287 p.
20. Urumova O. URL: https://www.instagram.com/p/CIAr1lhnxft/?igshid=MzRlODBiNWFlZA== (access date 25.10.2020).
21. Wood M. Literature and the Taste of Knowledge. Cambridge: Cambridge University Press. 2005. 205 p.
22. Zona Ch., George Ch. Gotta Ballroom. Champaign: Human Kinetics, 2008. 214 p.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. (2004) Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky. [Basics of communicative linguistics.] Kyiv: Akademiia. 2004. 342 p. [in Ukrainian].
2. Batsevych F. S. (2002) Terminolohiia komunikatyvnoi linhvistyky: aspekty dyskursyvnoho pidkhodu. [Terminology of communicative linguistics: aspects of the discursive approach] Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lviv. polit». Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii», 453. 30–34. [in Ukrainian].
3. Hniezdilova Ya. V. (2007) Emotsiinist ta emotyvnist suchasnoho anhlomovnoho dyskursu:strukturnyi, semantychnyi, i prahmatychnyi aspekty.[Emotionality and emotionality of modern English-language discourse: structural, semantic, and pragmatic aspects] avtoref. dys.. kand. filol. nauk. Kyiv. 23. [in Ukrainian].
4. Volovenko I. (2019) Metafora v pedahohichnomu dyskursi yak pokaznyk vysokoi profesiinosti pedahoha. [Metaphor in pedagogical discourse as an indicator of high professionalism of the teacher] Profesiinyi rozvytok pedahoha v svitli yevrointehratsiinykh protsesiv. Kolektyvna monohrafiia. Hameln: InterGING. 231–247. [in Ukrainian].
5. Zahnitko A.P. (2008) Osnovy dyskursolohii: naukovo-navchalne vydannia. [Basics of discourse science] Donetsk: DonNU. 194. [in Ukrainian].
6. Zasiekina L.V., Zasiekin S.V. (2002) Vstup do psykholinhvistyky. [Introduction to psycholinguistics] Navchalnyi posibnyk. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 168 [in Ukrainian].
7. Selivanova O.O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy i problemy. Pidruchnyk. Poltava: Dovkillia. 712 [in Ukrainian].
8. Agikyan V. URL: https://www.instagram. com/p/C7zJ6vtyDZx/?igsh=cGJ6cmc4am1qa3lk (access date 05.06.2024).
9. Benevento A., Dobb E. (2007). Dancing Through Life. New York: St. Martin's Press. 240 p.
10. Blackman S., Bradley B., Kriese, Ch. (2017). Clemson: Where the Tigers Play. USA: Sports Publishing. 416 p.
11. Ericksen Ju. A. (2011). Dance with Me: Ballroom Dancing and the Promise of Instant Intimacy. New York: NYU Press. 279 p.
12. Ilić B.M., Lopičić V. (2014). Values across Cultures and Times. Cambridge Scholars Publisher. 249 p.
13. Jeliazkova I. URL: https://www.instagram.com/p/CMSWaeQAtT0/?igshid=MzRlODBiNWFlZA== (access date: 12.03. 2021).
14. Kehlet T. URL: https://www.instagram.com/p/BMtHDAHDAEP/?igshid=MzRlODBiNWFlZA== (access date 25.12. 2018).
15. Koliada N. URL: https://www.instagram.com/p/CXs-jScsimW/?igshid=YmMyMTA2M2Y= (access date 21.12.2021).
16. Lakoff G., Johnson M. (2003). Metaphors We Live by. 276 p.
17. McLeod K. (2011). We are the Champions: The Politics of Sports and Popular Music. New York: Taylor & Francis. 257 p.
18. Mills S. (2006). Discourse. Routledge. 192 p.
19. Suhr-Sytsma N. (2017). Poetry, Print, and the Making of Postcolonial Literature. Cambridge: Cambridge University Press. 287 p.
20. Urumova O. URL: https://www.instagram.com/p/CIAr1lhnxft/?igshid=MzRlODBiNWFlZA== (access date 25.10.2020).
21. Wood M. (2005). Literature and the Taste of Knowledge. Cambridge: Cambridge University Press. 205 p.
22. Zona Ch., George Ch. (2008). Gotta Ballroom. Champaign: Human Kinetics. 214 p.

УДК 811.133.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-26

Тетяна СМУШАК,
orcid.org/0000-0003-4844-9758
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) tetiana.smushak@pnu.edu.ua

Леся ФЕНЮК,
orcid.org/0000-0002-9454-0221
асистент кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) lesia.feniuk@pnu.edu.ua

Зоряна КРУК,
orcid.org/0000-0001-5829-4994
асистент кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) zoriana.kruk@pnu.edu.ua

МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАННЯ «LE MONDE»)

Стаття присвячена дослідженню особливостей метафоричної репрезентації концепту ВІЙНА в сучасному французькому медіадискурсі (на матеріалі видання «Le Monde»).

У статті використано сучасні лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний підходи до вивчення концепту, застосовано теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Стаття віддзеркалює сучасні тенденції в репрезентації концепту ВІЙНА в французькому медіадискурсі.

На матеріалі видання «Le Monde», проаналізовано три типи концептуальних метафор на позначення концепту ВІЙНА (структурні, орієнтаційні (просторові), онтологічні), визначено лінгвокогнітивні механізми метафоризації концепту ВІЙНА, окреслено особливості функціонування досліджуваних концептуальних метафор у сучасному французькому медіадискурсі.

У статті розглянуто концептуальні метафори, які актуалізують концепт ВІЙНА, а саме: ВІЙНА – БИТВА / БОРОТЬБА, ВІЙНА – ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО / ТАКТИКА / СТРАТЕГІЯ, ВІЙНА – ЗАХИСТ, ВІЙНА – ПАТРІОТИЗМ, ВІЙНА – ВИД, ВІЙНА – СМЕРТЬ, ВІЙНА – БОРОТЬБА НА ЗЕМЛІ / У НЕБІ, ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА / ЛЮДИНА, ВІЙНА – ВЧИТЕЛЬ.

У сучасному французькому медіадискурсі (на матеріалі видання «Le Monde») фігурують як образні індивідуально-авторські метафори, так і загальномовні метафори репрезентації концепту ВІЙНА. Когнітивна функція метафори полягає в тому, щоб зробити інформацію доступнішою для сприйняття, оскільки людина мислить метафорично.

Підсумовано, що метафори відіграють важливу роль у медіадискурсі, адже їх застосування привертає увагу читацької аудиторії до актуальних питань і проблем, сприяє усвідомленню сутності сучасних воєн, формуванню світоглядних уявлень і переконань. Журналісти вдаються до метафори, щоб пояснити глобальні чи локальні аспекти війни, забезпечуючи тим самим більш тонке і всебічне розуміння цього явища, а також візуалізацію.

Ключові слова: *концепт, війна, метафора, концептуальна метафора, медіадискурс.*

Tetiana SMUSHAK,
orcid.org/0000-0003-4844-9758
PhD in Philology,
Associate Professor at the French Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) tetiana.smushak@pnu.edu.ua

Lesia FENIUK,
orcid.org/0000-0002-9454-0221
Lecturer at the French Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) lesia.feniuk@pnu.edu.ua

Zoriana KRUK,
orcid.org/0000-0001-5829-4994
Lecturer at French Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) zoriana.kruk@pnu.edu.ua

METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WAR IN CONTEMPORARY FRENCH MEDIA DISCOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF "LE MONDE")

The article is devoted to the study of the peculiarities of the metaphorical representation of the concept of WAR in the contemporary French media discourse (based on the material of «Le Monde»).

It is used modern linguocognitive and linguocultural approaches in the article to the study of the concept, applies the theory of conceptual metaphor by J. Lakoff and M. Johnson. The article reflects current trends in the representation of the concept of WAR in the French media discourse.

Based on the material of «Le Monde», the article analyzes three types of conceptual metaphors for the concept of WAR (structural, orientational (spatial), ontological), identifies linguistic and cognitive mechanisms of metaphorization of the concept of WAR, and outlines the peculiarities of the functioning of the researched conceptual metaphors in contemporary French media discourse.

The article examines the conceptual metaphors that actualize the concept of WAR, namely: WAR IS A BATTLE / STRUGGLE, WAR IS OPERATIONAL ART / TACTICS / STRATEGY, WAR IS PROTECTION, WAR IS PATRIOTISM, WAR IS A SPECIES, WAR IS DEATH, WAR IS A STRUGGLE ON EARTH / IN THE SKY, WAR IS A LIVING BEING / HUMAN, WAR IS A TEACHER.

In the contemporary French media discourse (based on the material of «Le Monde»), both figurative individual author metaphors and universal metaphors of the representation of the concept of WAR appear. The cognitive function of a metaphor is to make information more accessible because a person thinks metaphorically.

It is summarized that metaphors play an important role in media discourse, as their use draws the attention of the readership to topical issues and problems, promotes awareness of the essence of modern wars, and shapes worldview ideas and beliefs. Journalists use metaphors to explain global or local aspects of war, thereby providing a more nuanced and comprehensive understanding of this phenomenon, as well as visualization.

Key words: *concept, war, metaphor, conceptual metaphor, media discourse.*

Постановка проблеми. Невід'ємним елементом актуалізації концепту ВІЙНА в сучасному медіадискурсі є метафора. Дослідження метафоричної репрезентації концепту ВІЙНА в сучасному французькому медіадискурсі (на матеріалі видання «Le Monde») спрямоване на простеження лінгвокогнітивних механізмів метафоризації інформації про війну, виявлення лінгвокультурних особливостей у представленні, сприйнятті, розумінні та обговоренні теми війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт є об'єктом лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного досліджень в сучасній лінгвістиці (Н. Венжинович, О. Джеріх, А. Загнітко, С. Шепітько, О. Шейченко та ін.). Теорію концептуальної метафори як засобу реалізації концепту розробили Дж. Лакофф і М. Джонсон. Роль та функції метафор у медіадискурсі з'ясовували А. Овсієнко, Л. Одинецька та ін. Особливості метафоричної вербалізації концепту ВІЙНА в сучасних медійних заголовках вивчали Н. Костусяк, Н. Шульська, Н. Кострица та ін.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей метафоричної репрезентації концепту ВІЙНА в сучасному французькому медіадискурсі (на матеріалі видання «Le Monde»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із базових термінів когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології є концепт. За словами Н. Венжинович, «зміст концептів інтерпретується у контексті форм думки носія тієї чи іншої мови як їх лінгвокультурна репрезентація» (Венжинович, 2021: 45). С. Шепітько та О. Шейченко визначають концепт як «різний за типом складності ментальний образ предмета / явища, що фіксує, структурує та інтерпретує оточуючу дійсність» (Шепітько, 2009: 355). «Концепт – це дискретна змістова одиниця колективної свідомості, яка відбиває предмет реального чи ідеального світу та зберігається в національній пам'яті у вербально визначеному вигляді» (Загнітко, 2017: 34), – стверджує А. Загнітко. За висновками О. Джеріх, концепт – це «ментальне утворення, синтез мовних і немовних засобів вираження, що закріплені у пізнанні як індивідуума так і суспільства, зберігаються у національній пам'яті носіїв мови, відображають національно-культурну специфіку народів та представляють собою одиниці пізнання та інформаційної структури, яка відображає людський досвід» (Джеріх, 2018: 67).

Суть когнітивної функції метафори полягає в тому, що вона відіграє важливу роль у концептуалізації реальності. За теорією Дж. Лакоффа, метафори впливають на сприйняття і розуміння світу, адже допомагають структурувати та категоризувати інформацію. Локус метафори не в мові, а в думці (Lakoff, 1993).

Концептуальна метафора відображає взаємозв'язок двох концептів, щоб краще пояснити складні ідеї чи процеси. Використання концептуальної метафори в медіадискурсі має значний вплив на сприйняття та розуміння повідомлень. У такий спосіб формуються думки та переконання аудиторії. «Метафоричні вирази мови не тільки відображають і експлікують метафоричне сприйняття дійсності, а й значною мірою формують його…» (Овсієнко, 2019: 164). «Головною метою публіцистичного дискурсу є вплив на читача, формування в нього суспільно-політичної думки, що досягається за допомогою когнітивного, прагматичного потенціалу метафори, яка є способом мислення і представляє багатий матеріал для когнітивного осмислення мови та мовної картини світу» (Одинецька, 2015: 58).

Дж. Лакофф і М. Джонсон класифікують концептуальні метафори на три основні типи: структурні, орієнтаційні (просторові) та онтологічні (Lakoff, 1981), розмежовуючи таким чином мовні засоби вираження і когнітивні процеси, що лежать в їх основі.

Структурні метафори – це метафори, в яких один концепт метафорично структуровано в термінах іншого (Lakoff, 1981). Використання концептуальної метафори ВІЙНА – БИТВА / БОРОТЬБА сприяє спрощеному розумінню сутності війни через проведення відповідних аналогій. Ключовою лексемою, навколо якої формуються метафоричні образи, є лексема «bataille» (боротьба між двома арміями, битва, бій, епізод конфлікту (Le Robert, 2024)).

Прикладами можуть слугувати метафори, які описують сучасні війни як боротьбу, яка ведеться на різних фронтах, а саме: на залізничних магістралях та інших шляхах сполучення (**Comment l'Ukraine mène la bataille du rail: «Nos chars entrent les premiers, nos trains ensuite»** («Le Monde», 30.12.2022)); на об'єктах критичної інфраструктури (**Le réseau électrique d'Ukraine, nouveau «champ de bataille» de la Russie** («Le Monde, 24.10.2022))**;** на культурному фронті (**La culture, l'autre champ de bataille de la guerre en Ukraine** («Le Monde», 13.05.2023)).

Концепт ВІЙНА реалізується не лише через вживання ключового слова (лексеми) «bataille», але й через використання інших лексичних одиниць, безпосередньо пов'язаних із концептом ВІЙНА.

Для досягнення поставлених цілей у військовій справі використовуються різноманітні бойові вміння, тактики і стратегії. Доречним буде виокремити концептуальну метафору ВІЙНА – ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО / ТАКТИКА / СТРАТЕГІЯ: **Et c'est là qu'intervient l'art opératif. Autrement dit, si la tactique s'occupe des batailles, et si la stratégie se charge de gagner la guerre, l'art opératif est cette discipline – équivalente à l'art martial – qui permet de mettre en phase les deux champs. Pour être plus clair, si la tactique, c'est le cheval, et la stratégie, le cavalier, l'art opératif renvoie aux rênes, aux étriers et aux éperons** («Le Monde», 14.02.2023). У наведеному прикладі використовується розгорнута метафора, яка складається з кількох метафоричних виразів, які гармонійно доповнюють один одного. Автор статті, щоб увиразнити зміст та спростити розуміння складових «воєнного мистецтва», проводить наступні паралелі: «тактика – це кінь», «стратегія – це вершник», «оперативне мистецтво – це повід, стремена і шпори».

Концептуальна метафора ВІЙНА – ЗАХИСТ підкреслює ідею, що війна може бути виправданою та необхідною для захисту себе, своїх прав, своєї батьківщини, своєї свободи або інших важливих цінностей: **En Ukraine, la défense antiaérienne, ange gardien de Kiev face aux salves de missiles russes** («Le Monde», 11.02.2023)); **Guerre en Ukraine: depuis la Pologne, ils sont des centaines à retourner au pays pour défendre leur terre** («Le Monde», 01.03.2022).

Похідною цієї концептуальної метафори є концептуальна метафора ВІЙНА – ПАТРІОТИЗМ, що має подібні характеристики: почуття любові до культурних, духовних і матеріальних цінностей своєї батьківщини, готовність стати на її захист у випадку необхідності (**A Krementchouk, la guerre a fortifié le patriotisme ukrainien** («Le Monde», 07.07.2023)).

Концептуальна метафора ВІЙНА – ВИД акцентує на різновидах воєн. Суть цієї концептуальної метафори полягає в тому, щоб підкреслити, що війни можуть бути різними за своєю природою, характеристиками та наслідками, та поділятися на різні види, аналогічно до видів у природі. Проте всі вони відносяться до однієї спільної категорії під назвою «форма конфлікту». Виокремимо наступні види воєн, а також наведемо приклади їх метафоричного представлення у сучасному французькому медіадискурсі:

1) ядерна війна (**«Pour l'UE, la priorité absolue est de garder la tête froide afin d'éviter une guerre nucléaire»** («Le Monde», 10.03.2022));

2) кібервійна («**Cyber. La guerre permanente»: pour comprendre que la cyberguerre est sous nos yeux** («Le Monde», 02.04.2019));

3) гібридна війна (**Sabotages, cyberattaques, incidents multiples… Les alliés de l'Ukraine face aux risques de la «guerre hybride»** («Le Monde», 21.10.2022));

4) інформаційна війна (**«La guerre de l'information»: un fléau perpétuel, asymétrique et sans échappatoire** («Le Monde», 06.12.2023)).

Відзначимо, що у статтях видання «Le Monde», присвячених воєнній тематиці, фігурують не лише індивідуально-авторські, але й загальномовні метфори, які привертають увагу усталеними структурами. Вирази «garder la tête froide» (syn. «garder son sang-froid», «rester calme» (Le Robert, 2024)) та «sous nos yeux» (syn. «devant nous» (Le Robert, 2024)) давно вкорінені у мові та використовуються для надання більш глибокого змісту, виразності та емоційного забарвлення.

Концептуальна метафора ВІЙНА – СМЕРТЬ вказує на сприйняття та розуміння війни як небажаного явища, що зумовлює страждання та смерть. Наведемо приклад метафоричного заголовка: **Guerre en Ukraine: Hroza, ce village où la mort a frappé en pleines funérailles** («Le Monde», 13.10.2023).

Орієнтаційні метафори пов'язані з орієнтацією у просторі: «вгору – вниз», «попереду – позаду», «праворуч – ліворуч». Концепт вибудовується через просторові поняття та відношення, тобто через просторові орієнтири.

Концептуальна метафора ВІЙНА – БОРОТЬБА НА ЗЕМЛІ / У НЕБІ сприймається та описується як конфлікт, який відбувається на землі або ж у повітряному просторі. Це може бути пов'язано з використанням наземної техніки, військової авіації та інших засобів і методів ведення воєнних дій. Наведемо декілька прикладів: **Le «bréchage», clé de la contre-offensive ukrainienne. Tranchées, champs de mines, «dents de dragon»: les Russes densifient les lignes de fortifications sur le front, mais aussi en Crimée, signe de la fébrilité de Moscou face à de possibles attaques ukrainiennes dans les prochaines semaines** («Le Monde», 08.04.2023); **Dans une forêt du nord-est de l'Ukraine, la poussée meurtrière des forces russes** («Le Monde», 30.07.2023); **Dans le ciel du Donbass, la guerre fait rage** («Le Monde», 04.07.2022); **Guerre en Ukraine: l'aviation russe échoue à s'imposer dans le ciel ukrainien** («Le Monde», 07.07.2022); **En Ukraine, la bataille de l'air se rééquilibre** («Le Monde», 11.04.2024).

Онтологічна метафора використовується для представлення абстрактної сутності як певної істоти чи субстанції.

Концептуальна метафора ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА / ЛЮДИНА.

«Серед виражальних мовних засобів, які об'єктивують образний складник концепту війна, тенденційною визначаємо антропоморфну метафору, фокус якої зосереджений на концептосфері «людина» (Костусяк, 2022: 62). Війна постає в образі людини, яка може об'єднувати та розділяти (**Jaroslaw Kuisz, politiste : « La guerre en Ukraine unit et divise l'Europe**» («Le Monde», 06.06.2024).

Похідною цієї концептуальної метафори виступає концептуальна метафора ВІЙНА – ВЧИТЕЛЬ. Дана концептуальна метафора виражає ідею, що воєнні конфлікти не мають повторюватися, адже несуть лише смерті, руйнації та страждання. Війна постає в образі вчителя, який дає уроки, навчає, застерігає від необдуманих кроків, помилок. Наприклад, **Jean-Marie Guéhenno: «Il est urgent qu'Emmanuel Macron lance une réflexion sur les leçons de la guerre en Ukraine»** («Le Monde», 30.08.2022); **L'armée de terre tire les leçons de la guerre en Ukraine** («Le Monde», 14.02.2023); **Etats-Unis-Chine: les leçons de la guerre en Ukraine** («Le Monde», 20.05.2022); **Les leçons de la guerre en Ukraine pour le renseignement militaire français** («Le Monde», 13.04.2022).

Висновки. Метафори відіграють важливу роль у медіадискурсі, адже їх використання привертає увагу аудиторії до актуальних питань і проблем. Журналісти вдаються до різноманітних метафоричних форм (індивідуально-авторських, загальномовних) репрезентації концепту ВІЙНА для емоційно-експресивного вираження думки, опису глобальних чи локальних вимірів війни.

У сучасному французькому медіадискурсі фігурують концептуальні метафори, які пред-

ставляють війну як *битву / боротьбу, оперативне мистецтво / тактику / стратегію, захист, патріотизм, вид, смерть, боротьбу на землі / у небі, живу істоту / людину, вчителя*. Зазначені концептуальні метафори розкривають різні аспекти війни та надають їй специфічних образів. Це сприяє не лише усвідомленню сутності сучасних воєн, формуванню відповідних світоглядних уявлень і переконань, але й демонструє як сучасні війни сприймаються та розуміються французькими громадянами.

Перспективними в цьому контексті можуть бути подальші наукові дослідження, спрямовані на розширення фактажу, аналіз метафоричних виразів, які описують концепт ВІЙНА, дібраних із інших сучасних французьких видань, а також доречним було б порівняти метафоричне представлення концепту ВІЙНА в сучасному українському та французькому медіадискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Венжинович Н. Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень: навч.-метод. посіб. до спецкурсу для студентів філолог. ф-ту. 2-ге вид., допов. і перероб. Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2021. 292 с.
2. Шепітько С., Шейченко О. Концепт як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2009. № 2. С. 349–356.
3. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
4. Джеріх О. С. «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць / Л. Я. Гнатюк (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. Вип. 35–36. С. 61–69.
5. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. Metaphor and Thought / Ortony A. (ed.). 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 678 p.
6. Овсієнко А. С. Метафора в масмедійному дискурсі. Лексика українських масмедіа : монографія / за ред. Марини Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2019. С. 161–168.
7. Одинецька Л. В. Функції метафори в публіцистичному дискурсі на матеріалі суспільно-політичного журналу Україна. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* 2015. Вип. 12. С. 56–59.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1981. 256 p.
9. Le Monde. URL : https://www.lemonde.fr/ (дата звернення: 03.01.2024).
10. Le Robert. Dico en ligne. URL: https://dictionnaire.lerobert.com/ (дата звернення: 04.01.2024).
11. Костусяк Н. М., Шульська Н. М, Кострица Н. М. Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2022. № 56. С. 60–65.

REFERENCES

1. Venzhynovych N. (2021) Linhvokulturolohichnyi aspekt movoznavchykh doslidzhen. [Linguocultural aspect of linguistic research] : navch.-metod. posib. do spetskursu dlia studentiv filoloh. f-tu. 2-he vyd., dopov. i pererob. Uzhhorod : FOP Sabov A. M. 292. [in Ukrainian].
2. Shepitko S., Sheichenko O. (2009) Kontsept yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia. [The concept as an object of linguistic research]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia*. [*Bulletin of the Mariupol State Humanitarian University. Series: Philology*], 2. 349–356. [in Ukrainian].
3. Zahnitko A. P., Bohdanova I. V. (2017) Linhvokulturolohiia [Linguistic and cultural studies] : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / za red. A. P. Zahnitka. 3-ye vyd., pererob. i dop. Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa. 287. [in Ukrainian].
4. Dzherikh O. S. (2018) «Kontsept» u suchasnii kohnityvnii linhvistytsi ta linhvokulturolohii: poniattia ta struktura. [«Concept» in modern cognitive linguistics and cultural linguistics: concept and structure]. Typolohiia movnykh znachen u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh : zb. nauk. prats [Typology of linguistic meanings in diachronic and comparative aspects: coll. of science works] / L. Ya. Hnatiuk (holov. red.). Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa, 35–36. 61–69. [in Ukrainian].
5. Lakoff G. (1993) The contemporary theory of metaphor. Metaphor and Thought / Ortony A. (ed.). 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. 678.
6. Ovsiienko A. S. (2019) Metafora v masmediinomu dyskursi. Leksyka ukraïnskykh masmedia [Metaphor in mass media discourse. Vocabulary of Ukrainian mass media] : monohrafiia / za red. Maryny Navalnoï. Pereiaslav-Khmelnytskyy̆ : «Vydavnytstvo K S V», 161–168. [in Ukrainian].
7. Odynetska L. V. (2015) Funktsii metafory v publitsystychnomu dyskursi na materiali suspilno-politychnoho zhurnalu Ukraina. [The functions of metaphor in journalistic discourse based on the material of the socio-political magazine Ukraine]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*, 12. 56–59. [in Ukrainian].
8. Lakoff G., Johnson M. (1981) Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press. 256.
9. Le Monde. URL: https://www.lemonde.fr/.
10. Le Robert. Dico en ligne. [I say online] URL: https://dictionnaire.lerobert.com/. [in French].
11. Kostusiak N. M., Shulska N. M, Kostrytsia N. M. (2022) Metaforychna verbalizatsiia kontseptu viina v suchasnykh mediinykh zaholovkakh. [Metaphorical verbalization of the concept of war in modern media headlines]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. [Scientific journal of the Drahomanov National Pedagogical University]*, 56. 60–65. [in Ukrainian].

UDC 811.111'42'373.46
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-27

Yulia TALALAY,
orcid.org/0000-0003-3134-2030
PhD, Associate Professor,
Head of the English Language and Translation Studies Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) jutal@ukr.net

Vasyl LOPUSHANSKYI,
orcid.org/0009-0008-4743-7310
Post-graduate student at the English Language and Translation Studies Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) Lopushanskyyv@gmail.com

LEXICAL LENGTH OF ENGLISH DENTISTRY-IMPLANTOLOGY TERMS

The article focuses on the analysis of a lexical length of English dentistry-implantology terms. Over the past decades, the term as a linguistic phenomenon has been a chief focus of scholars not only in the field of terminology, but also in general linguistics (M. Castellvi; R. Köhler; G. Altman). Despite a considerable number of studies on scientific terminology, certain term systems still remain unresearched, in particular the English terminology of dentistry-implantology. In this context, the study of the structural characteristics of English-language terms in the field of dentistry-implantology ***is relevant****.* ***The goal*** *of the research is to elucidate the structural characteristics of the English terms in the field of dentistry-implantology.* ***The object*** *is the English intra-domain terms of dentistry-implantology.* ***The subject*** *of the study is the lexical length of English terms in the field of dentistry-implantology. Under the term "a lexical length" the number of root morphemes of full-meaning words is meant. In our study, a sample of English language special intra-domain terms in the field of dentistry-implantology was compiled. The English terminology of dentistry-implantology consists of one-component and multi-component terms. One-component terms include one root morpheme of a full-meaning word. One-component terms include 48 intra-domain terms (which makes up 16.7% of the total number of terms, respectively). One-component terms also include abbreviation terms. Multicomponent terms include two or more root morphemes of full-meaning words in their structure. The characteristics of multi-component terms include the part of speech model, which determines the structure of a linguistic unit. There is a correlation between the part of speech model and the term formation type. In our sample, 224 multi-component terms (which have two or more root morphemes) were recorded, which is 78.3%. This percentage characterizes the general tendency of modern terminology, which consists in the use of complex syntactic units. Terms with longer lexical and graphic lengths have greater opportunities for nomination of complex concepts of English dentistry-implantology terminology. That is why, they are predominant. However, these multicomponent terms have a lower absolute frequency according to the law of economy of speech efforts.*

Key words: *term, English dentistry-implantology terminology, lexical length, one-component term, multicomponent term.*

Юлія ТАЛАЛАЙ,
orcid.org/0000-0003-3134-2030
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) jutal@ukr.net

Василь ЛОПУШАНСЬКИЙ,
orcid.org/0009-0008-4743-7310
аспірант кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) Lopushanskyyv@gmail.com

ЛЕКСИЧНА ДОВЖИНА АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ СТОМАТОЛОГІЇ-ІМПЛАНТОЛОГІЇ

Упродовж останніх десятиріч термін як лінгвістичний феномен привернув увагу вчених не тільки в галузі термінознавства, але й загального мовознавства (M. Castellvi; R. Köhler; G. Altman). З одного боку, це пов'язано

*з розвитком лінгвістичної науки про термін – природним процесом переходу від переважно описових розвідок до теоретичного узагальнення одержаних результатів, дедалі глибшим усвідомленням ролі терміна в науковому дискурсі (Л. Мисик; С. Рибачок; Е. Скороходько; Т. Скопюк та ін.). Незважаючи на значну кількість праць, присвячених науковій термінології, окремі терміносистеми й досі залишаються не дослідженими. До таких належить, зокрема, англомовна термінологія галузі стоматології-імплантології. **Актуальним** у цьому контексті є дослідження структурних характеристик англомовних термінів галузі стоматології-імплантології. **Мета** дослідженя – висвітлити структурні характеристики англомовних термінів галузі стоматології-імплантології. **Об'єкт** – англомовні інтрагалузеві терміни галузі стоматології-імплантології. **Предмет** дослідження – лексична довжина англомовних інтрагалузевих термінів галузі стоматології-імплантології. Під лексичною довжиною ми розуміємо кількість кореневих морфем повнозначних слів. Англомовна термінологія стоматології-імплантології складається з однокомпонентних та багатокомпонентних термінів. До однокомпонентних належать терміни, до складу яких входить одна коренева морфема повнозначного слова. Саме кореневу морфему ми приймаємо за мінімальну одиницю лексичної довжини терміна. Відповідно, багатокомпонентні терміни – це терміни, що складаються з двох і більше кореневих морфем. До однокомпонентних термінів належить 48 інтрагалузевих терміни (що становить відповідно 16,7% від загальної кількості термінів). Аналіз нашої вибірки засвідчує малу кількість однокомпонентних спеціальних інтрагалузевих термінів. Коротку лексичну довжину можна пояснити тим, що структурно простіші й коротші терміни є зручними для користування, але можливостей для комбінування п'яти, шести графем чи просто однієї кореневої морфеми замало для номінації великої кількості понять галузі стоматології-імплантології. Структурно короткі терміни не завжди відповідають точності, оскільки практично нереально виразити поняття однією кореневою морфемою. У нашій вибірці зафіксовано 224 багатокомпонентних термінів (які налічують дві і більше кореневі морфеми), що становить 78,3%. Це характеризує загальну тенденцію сучасного термінотворення, яка полягає у використанні складних синтаксичних одиниць. Як було зазначено вище, довші за лексичною та графічною довжинами терміни мають більші можливості для номінації складних понять англійської термінології штучного інтелекту. Проте, ці терміни мають нижчу абсолютну частоту згідно із законом економії мовленнєвих зусиль. Відтак, спостерігаємо незначну кількість чотирьох-, п'яти- термінів у нашій вибірці.*

Ключові слова: *термін, англомовна термінологія стоматології-імплантології, лексична довжина, однокомпонентні, багатокомпонентні терміни.*

The Problem Statement. The end of the 20th century and the beginning of the 21st century mark a new wave of scientific and technical progress. «Under the conditions of drastic changes in all spheres of a human activity associated with global computerization, the rate of vocabulary enrichment of many languages, in particular English, which is currently experiencing a real «neological boom», has increased significantly. Terminological vocabulary plays a significant role in the vocabulary system of the English language. New concepts in science need new words. This is accompanied by the appearance of new terms» (Skorokhodko, Slipetska, 2006).

Over the past decades, the term as a linguistic phenomenon has been a chief focus of scholars not only in the field of terminology, but also in general linguistics (M. Castellvi; R. Köhler; G. Altman). On the one hand, this interest is connected with the development of linguistic science of the term – a natural process of transition from mainly descriptive researches to a theoretical generalization of the obtained results, an increasingly deeper awareness of the role of the term in scientific discourse (L. Mysyk; S. Rybachok; E. Skorokhodko; T. Skopiuk et al.).

Review of Recent Researches and Publications. In domestic and foreign linguistics, terminological studies can be divided into two large groups: researches on general theoretical issues, in which there is considered the term specifics, its properties, etc. (A. Diakov, T. Kyiak; I. Kvitko; E. Skorokhodko; N. Felber, H. Budin, etc.), and descriptions of the terminologies of individual domains (Yu. Vit; E. Zhernovey; H. Kovalenko; O. Konstantinova; O. Lotka, V. Slipetska, etc.).

Despite a considerable number of studies on scientific terminology, certain term systems still remain unresearched, in particular the English terminology of dentistry-implantology. In this context, the study of the structural characteristics of English-language terms in the field of dentistry-implantology **is relevant**.

The goal of the research is to highlight the structural characteristics of the English terms in the field of dentistry-implantology.

The object is the English intra-domain terms of dentistry-implantology.

The subject of the study is the lexical length of English terms in the field of dentistry-implantology.

Nowadays, scientific research and analysis of terminological vocabulary is based on the identification of terms. Regarding the definition and requirements for the term, there are controversial views and different approaches to term analysis in linguistic studies.

Modern researchers-terminologists formulate a slightly different definition of the term, different from the traditional one. Accrding to E. F. Skorokhodko, T. R. Kyiak, and V. D. Slipetska: under a term they understand a word or word combination, one or more of which have special meanings (Skorokhodko, Sli-

petska, 2006; Dyakov, 2000; Slipetska, 2008). The above mentioned definition of the term is based on polysemy of a word: one meaning functions in the literary language, the other – in one or two terminologies.

According to E. F. Skorokhodko, in the term analysis it is necessary to take into account all its characteristics, and in the term definition – only the qualities of all terms that are not debatable. The scholar emphasizes that the main feature of the term is its special, professional function, the scope of its distribution is narrowed by a specific field of knowledge (Skorokhodko, Slipetska, 2006).

In the research by V. D. Slipetska, we find the following definition of the term: it is «a linguistic sign that nominates a scientific concept of a special field of knowledge» (Slipetska, 2008).

E. F. Skorokhodko understands the term «as a word or word combination that is a member of such a lexical-semantic system that represents a certain professional (specialized) system of concepts» (Skorokhodko, Slipetska, 2006: 10–11). A well-known Ukrainian scholar-terminologist suggested studying the structural characteristics of terms by determining their graphic and lexical length. Under the term «a graphic length», the number of graphemes (letters) of a word is meant. Under the term "a lexical length" the number of root morphemes of full-meaning words is meant (Skorokhodko, Slipetska, 2006). The analysis of the lexical and graphic length of terms of artificial intelligence was carried out in the dissertation study by V. D. Slipetska (Slipetska, 2008). In our study, a sample of English language special intra-domain terms in the field of dentistry-implantology was compiled. The total number of terms is 286. We classified the terms according to their graphic and lexical lengths. The results of the analysis of our sample testify to the dominance of intra-domain terms with a graphic length of 9 to 15 graphemes. The number of terms with a graphic length of 6–8 graphemes does not exceed thirty units.

The English terminology of dentistry-implantology consists of one-component and multi-component terms. One-component terms include one root morpheme of a full-meaning word. We consider the root morpheme as the minimum unit of the lexical length of the term. Accordingly, multi-component terms are terms consisting of two or more root morphemes (Skorokhodko, Slipetska, 2006).

One-component terms include 48 intra-domain terms (which makes up 16.7% of the total number of terms, respectively), for example: *aligners, dehiscense, incisor, gingival, nonextraction, occlusion, periosteum, pretreatment, posttreatment, pin, premolar, resorption, screw, etc.* One-component terms also include abbreviation terms, for example: *CAT* (*clear aligner therapy*). Although they make up a small percentage of the researched material (1.7%, corresponding to 5 terms), the analysis of the word-formation type shows that shortenings are an independent linguistic sign, and moreover, like a word, can be part of word combinations (Skorokhodko, Slipetska, 2006; Skorokhodko, 2002) (See: Table 1).

Table 1

Lexical Length of English Intra-Domain One-Component Terms of Dentistry-Implantology

Term	Lexical Length	Part of Speech Model	Term-Formation Type
aligners	1	N	Affixal Derivative
dehiscense	1	N	Affixal Derivative
nonextraction	1	N	Affixal Derivative
pin	1	N	Semantic Derivative
screw	1	N	Semantic Derivative
resorption	1	N	Affixal Derivative
pretreatment	1	N	Affixal Derivative

The analysis of our sample shows a small number of one-component special intra-domain terms. The short lexical length can be explained by the fact that structurally simpler and shorter terms are convenient to use, but the possibilities for combining five, six graphemes or just one root morpheme are not enough to nominate a large number of concepts in the field of dentistry-implantology. Structurally short terms do not always correspond to accuracy, since it is practically impossible to express the meaning of a concept using one root morpheme.

The impossibility of conveying all the concepts of the field of dentistry-implantology by one-component terms, i.e. terms with one root morpheme, causes the creation of terms-compound words and word combinations. Multicomponent terms include two or more root morphemes of full-meaning words in their structure. The characteristics of multi-component terms include the part of speech model, which determines the structure of a linguistic unit. There is a correlation between the part of speech model and the term formation type (Skorokhodko, Slipetska, 2006). This correlation characterizes the general tendency of modern term-formation, which consists in the use of complex

syntactic units: 60–95% of terms in modern European languages are multi-component units (Skorokhodko, Slipetska, 2006).

In our sample, 224 multi-component terms (which have two or more root morphemes) were recorded, which is 78.3%. This percentage characterizes the general tendency of modern terminology, which consists in the use of complex syntactic units.

In our sample there are multi-component terms, each model with a larger number of morphemes is built from the previous one (with a smaller number of morphemes) by increasing the length (Skorokhodko, Slipetska, 2006), for example: *guided bone – guided bone regeneration, fibrous tissues – fibrous connective tissues, etc*.

Among multi-component terms, 174 terms (60.5%) belong to two-component terms, for example: *alveolar ridge, buccal side, extracelular membrane, bacterial celluose, elongation percentage, autogenuos bone, primary closure, titanium mesh, space maintenance, resorbable membranes, bone defects, post-operative healing, bone augmentation, mucosal healing, cortical plate, etc.* Two-component terms, which are the most numerous in our sample, belong mainly to such part of speech model *Adjective + Noun* (*Adj+N*) and *Noun + Noun* (*N+N*), for example: *resorbable membranes, tensile strength, initial stability, mucosal healing* (*Adj+N*)*; space maintenance, piezosurgery* (*N+N*), *etc*. Our sample attests to 132 (46.1%) terminological units belonging to the (*Adj+N*). The second most numerous is the part of speech model as *Noun + Noun* (*N+N*) among two-component terms, for example: *Camper's line, reference plane, facebow, bite fork, refinement phase, etc.*

In our sample, 45 three-component terms (15.7%) were recorded, for example: *guided bone regeneration, fibrous connective tissues, bone grafting material, microbial fermentation metabolites, etc.* Among three-component terms, we observe the dominance of the part of speech model *Adjective + Noun + Noun* (*Adj+N+N*). we observe the dominance of this part of speech model *Adjective + Noun + Noun* (*Adj+N+N*).

Our sample testifies that Noun models dominate in terms of belonging to part of speech models, which is fully consistent with the widespread view of the nominative nature of scientific terminology (Skorokhodko, Slipetska, 2006). In our sample, among the three-component terms, there are models of the type *Adjective + Noun + Noun* (*Adj+N+N*):

Table 2

Lexical Length of Special Intra-Domain Multicomponent Terms of Dentistry-Implantology

Term	Lexical Length	Part of Speech Model	Term-Formation Type
alveolar ridge	2	Adj+N	SE
buccal side	2	Adj+N	SE
extracelular membrane	2	Adj+N+	SE
fibrous connective tissues	3	Adj+ Adj+ N	SE
guided bone regeneration	3	Adj+N+N	SE
bacterial celluose	2	Adj+N	SE
microbial fermentation metabolites	3	Adj+N+N	SE
autogenuos bone	2	Adj+N	Adj+N

Conclusions. Thus, terms with longer lexical and graphic lengths have greater opportunities for nomination of complex concepts of English dentistry-implantology terminology. That is why, they are predominant. However, these multicomponent terms have a lower absolute frequency according to the law of economy of speech efforts. Therefore, we observe a small number of four- and five-terms in our sample. The process of formation of multi-component terms is a natural phenomenon in the term system of any language. However, in any language, the law of economy of speech efforts is observed. Therefore, in the process of forming any terminology, terms with a graphic length of 9–14 graphemes and terms with a lexical length of two or three root morphemes of full-meaning words dominate. Terms shorter in graphic and lexical lengths are used to nominate the most important concepts. Shorter terms meet the requirement for terms – shortness and meet the requirements concerning economy of speech efforts.

BIBLIOGRAPHY

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти: монографія. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.

2. Скороходько Е. Ф., Сліпецька В. Д. Ідентифікація термінів у науковому тесті. Київ: Логос, 2006. 99 с.

3. Скороходько Е. Ф. Термін як репрезентант комунікативної стратегії побудови наукового тексту. *Мовні і концептуальні картини світу:* 36. наук. прац. Київ, 2002. С. 204–210.

4. Сліпецька В. Д. Англомовна термінологія штучного інтелекту в контексті інших терміносистем (досвід лінгвостатистичного аналізу) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2008. 20 с.

5. Сліпецька В. Д. Англомовна термінологія штучного інтелекту в контексті інших терміносистем (досвід лінгвостатистичного аналізу) : Дис. … канд. філол. наук. Київ. нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2008. 347 с.

REFERENCES

1. Dyakov A. S., Kyyak T. R., Kudelko Z. B. (2000) Osnovy terminotvorennya: semantychni ta sotsiolingvistychni aspekty [Basics of Term Formation: semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv: KM Academia. 216. [in Ukrainian].

2. Skorokhodko E. F., Slipetska V. D. (2006) Identyfikatsiya terminiv u naukovomu teksti [Identification of Terms in a Scientific Text]. Kyiv: Lohos. 99. [in Ukrainian].

3. Skorokhodko E. F. (2002) Termin yak reprezentant komunikatyvnoyi stratehiyi pobudovy naukovoho tekstu [The Term as a Representative of the Communicative Strategy of Constructing a Scientific Text]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu:* 3birnyk. Nauk. prats. Kyiv. 204–210. [in Ukrainian].

4. Slipetska V. D. (2008) Anhlomovna terminolohiya shtuchnoho intelektu v konteksti inshykh terminosystem (dosvid linhvostatystychnoho analizu) [English Terminology of Artificial Intelligence in the Context of other Terminological Systems (through the prism of linguostatistic analysis)] : Author's abstract.: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Kyivs′kyy nats. linhvistych. un-t. Kyiv. 20. [in Ukrainian].

5. Slipetska V. D. (2008) Anhlomovna terminolohiya shtuchnoho intelektu v konteksti inshykh terminosystem (dosvid linhvostatystychnoho analizu) : . [English terminology of artificial intelligence in the context of other term systems (through the prism of linguostatistic analysis)] : Dis. … kand. filol. nauk. / Kyyiv. nats. linhvistych. un-t. Kyiv. 347. [in Ukrainian].

UDC 811.111'01
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-28

Volodymyr TYMOFIEIEV,
orcid.org/0000-0001-6977-6454
Senior Lecturer at the Foreign Philology and Translation Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) uebersetzer4@gmail.com

SOUND REPRESENTATION OF THE GRAPH ȝ IN OLD ENGLISH

*The article tackles one of the vexed questions in Germanic studies, dealing with the sound realization of the letter ȝ in Old English. The purpose of the research is systematizing all data available on the allophones of the phoneme represented by ȝ into a more logical pattern facilitating reading Anglo-Saxon texts. The materials of the study were phonological works of linguists, as well as the text of Beowulf. As a result, the article critically reviews the accounts recommending that the allophones of the Old English phoneme reflected by ȝ should be identified with [j] and [g]. The phonological analysis of our paper specifies the hypothetical pronunciation of the sound represented by ȝ and limits it to the phoneme [ɣ] and its allophone [ɣ΄], finding no conclusive proof in favour of the allophone [g] in initial position before back vowels and after the nasal sound [n]. Using different methods of reconstruction such as synchronic, diachronic, comparative, graphic and analytical, the study determined the fact that the graph under consideration could have reflected the phoneme [ɣ] and its allophone [ɣ΄] before front vowels. Generally, the paper challenges traditional views and provides an alternative analysis of some facts of Old English phonology. Thus, the author of the article compares the pronunciations of the Old English grapheme ȝ and the Middle English ȝ; on the basis of the relation of the Proto-Germanic *[ɣ] to the Indo-European *[gh], it is assumed that there was no hardened [g] in the Old English period; the phoneme [ɣ] adopts the status of an archiphoneme, and its palatalized variation [ɣ΄] the status of an allophone if distributed before front vowels; on the basis of the conclusions of foreign phoneticians, the pronunciation of the Old English velar fricative [ɣ] and its allophone is detailed; with the help of graphic reconstruction, the hypothesis of the existence of an independent phoneme [j], the allophonization of which is motivated by its articulatory similarity to the sound [ɣ΄], is expressed; by means of phonological analysis of the alliterative verse of the poem Beowulf, the conclusion is reached about the structural heterogeneity between the phonemes [ɣ] and [j] that makes them hardly alliterateable; finally, the diachronic development of the Indo-European phoneme *[gh] from the Anglo-Saxon up to the Middle English period is outlined.*

Key words: *the graph ȝ, the phoneme [ɣ], the allophone [ɣ΄], historical phonology, Old English, Beowulf.*

Володимир ТИМОФЄЄВ,
orcid.org/0000-0001-6977-6454
старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(Київ, Україна) uebersetzer4@gmail.com

ЗВУКОВЕ ВІДТВОРЕННЯ ЗНАКУ ȝ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

*У статті робиться спроба філологічно обґрунтувати відповідність знаку ȝ фонемі [ɣ] та її алофону [ɣ΄] перед голосними переднього ряду в англосаксонський період розвитку англійської мови (VII-XI ст.). У більшості навчально-наукових працях аналізований знак рекомендують передавати звуком [g] та її алофонами [ɣ] та [j] в залежності від дистрибуції. На основі синхронічно-діахронічного аналізу давньоанглійської фонології наше дослідження ставить під сумнів усталений погляд і пропонує реалізацію знаку ȝ не через проривний [g], а через фрикативний [ɣ] та його алофон [ɣ΄], а не [j], як це традиційно прийнято сучасними вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. Доказовою базою для переосмислення фонематичного відтворення знаку ȝ у давньоанглійських текстах послужили як методи порівняльної (індо-європейський та протогераманский періоди) та графічної реконструкцій, так і фонологічний аналіз алітерації на матеріалі метрики першого рукописного видання поеми «Беовульфа» (X-XI ст.). Звернення до реконструйованого протогерманського матеріалу підтвердило також наші припущення ймовірної відсутності фонеми [g] на той період та вірогідного існування незалежної фонеми [j], яка в цьому випадку повинна була б передаватися окремим знаком з огляду на максимальну фонетичність правопису у період, що розглядається. Отже, автором статті: проведено порівняння між вимовами давньоанглійської графеми ȝ та середньоанглійської ȝ; на основі походження прагерманського *[ɣ] від індоєвропейського *[gh] зроблено припущення про відсутність затверділого [g] у давньоанглійський період; фонемі [ɣ] приписано статус архіфонеми, а її палаталізованому варіанту [ɣ΄] – статус алофону у дистрибуції перед голосними переднього ряду; на підставі висновків зарубіжних фонетистів деталізовано характер вимови давньоанглійського велярного фрикативу [ɣ] та його алофону; за допомогою графічної реконструкції висловлено гіпотезу про існування самостійної фонеми [j], алофонізація якої більшістю дослідників змотивована її артикуляційною подібністю до звуку [ɣ΄]; засобами фонологічного аналізу алітераційного вірша поеми «Беовульф» досягнуто висновку про занадто глибоку структурну гетерогенність між фонемами [ɣ] та [j] для їх алітерації; нарешті, накреслено діахронічний розвиток індоєвропейської фонеми *[gh] на англосаксонському ґрунті до середньоанглійського періоду.*

Ключові слова: *літера ȝ, фонема [ɣ], алофон [ɣ΄], історична фонологія, давньоанглійська мова, «Беовульф».*

Introduction. Divergences in recommendations for reading the insular sign *ȝ* or the continental *g*, found in most English language history handbooks stimulated us to undertake an in-depth research into the conventional view on the problem (see Diagram 1).

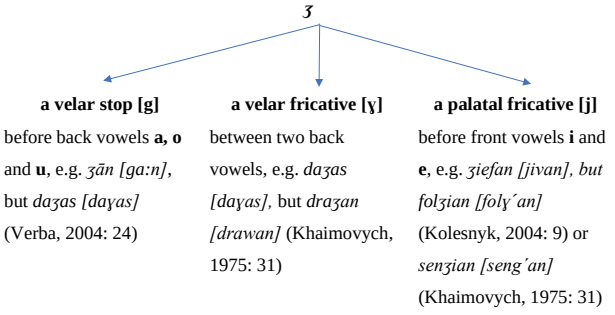

Diagram 1. Commonly accepted pronunciations of the graph *ȝ*

Though the scholars specify these inconsistencies through distributions or etymology, we decided to track the solution down in a specific pronunciation of the phoneme represented by *ȝ* and provide a historically more justified and motivated reflection.

Most historical linguists argue that Old English phonology can only be reconstructed speculatively and is still disputed over as for some distinctive features: "Our knowledge of the pronunciation of Old English can be only approximate" (Algeo, 2010). That is why there is no way to be certain how exactly some Old English phonemes sounded and we can only provide a rough description based on specific methods presented below, as well as phonemic laws natural to all human languages, i.e. the genetic hypothesis (Hockett, 1965: 185).

Literature review. The problem in question has never come under scrutiny of domestic scholars. All reference books on the History of the English language (Verba, 2004; Yevchenko, 2016) unanimously use the outdated treatment of the sound representation of ȝ, which sometimes causes mixed reactions and does not always stand criticism from a philological point of view. Hence we addressed the works of foreign historical linguists (Daunt, 1940; Hockett, 1965; Lukas, 1991; Minkova, 2003; Rousse, 1968; Schulz, 1978) and found some hypotheses that challenged the traditional postulates. The alternative ideas of foreign scholars provided us with further facts (reconstructions, prosody, cross-language analyses) we used to handle the problem from different aspects.

Aim. The objective of our research is to resolve the problem of misrepresentation of ȝ in Old English, presumably caused by overlap between two different historical stages. To achieve the goal we plan to analyze diachronic and synchronic developments of the phoneme, its prosodic context, and define its approximate basic and allophonized pronunciations as genetically close as possible to the period under consideration.

Methods. The most common techniques used by historian linguists include: the method of comparative reconstruction, the method of internal reconstruction, the method of graphic reconstruction, the analytical method, the inductive method. Besides, in our paper we used a metrical analysis of *Beowulf* written in a Germanic alliterative verse where the first phonemes of chosen stressed words alliterate.

Results and Discussion. The use of the symbol *ȝ*, that was modified into *ȝ* (called yogh) later in the Middle English period, came from the Old Irish spelling system. We suppose that this graphic evolution caused a confusion of the phonemes represented by the signs, i.e. some modern linguists suggest a Middle English reading of an Old English sound. Below, we are illustrating our vision of the pronunciation difference between the Old English *ȝ* and the Middle English *ȝ* (see Grid 1).

Grid 1

The pronunciation of the Old English ȝ and the Middle English ȝ

Old English	ȝōs [ɣo:s]	ȝeldan [ɣ´eldan]	draȝan [draɣan]
Middle English	ȝoos [go:s]	ȝelden [jelden]	draȝen [drawen]

Let us explain our hypothesis. It is assumed that the dorsal fricative [ɣ] (or [g]) came to Old English from Indo-European **gh* through a Proto-Germanic development (Grimm's Law) and did not undergo any essential changes (Algeo, 2010: 89): Old English *āȝan*, Gothic *aigan*, Old Icelandic *eiga*, Old Swedish *ēgha*, the dorsal stop [g] having supposedly not existed either in Proto-Germanic or Old-English. The Indo-European **g* is supposed to have become **k* in Proto-Germanic, e.g. Latin *ager* – Old English *æcer*. The allophonization of the fricative [ɣ] into the stop [g] after *n* (e.g. Enȝlisc, cyninȝ, brinȝan, etc.) in the Old English period is still not underpinned by enough evidence, all the speculations being based on later etymological evidence. Some scholars do not even list the velar stop / plosive [g] among Old English consonant phonemes (Lucas, 1991: 37). Thus, we disagree with the historical linguists who differentiate the initial and the medial [ɣ], claiming that initial [ɣ] had already hardened to [g] prehistorically (Lass, 1975: 135), and partially agree with the ones who

insist on nonpalatalized [ɣ] not being hardened to [g] until during the tenth century (Minkova, 2003: 116).

To demonstrate the sound character of [ɣ] we would like to give the floor to Gimson A. C.: «It should be (...) noted that in rapid, familar speech, where easy intelligibility rather than articulatory precision is the aim, the closure of plosives is often so weak that the corresponding fricative sound, without a preceding stop, is produced, especially in weakly accented positions» (Gimson, 1962: 154). «Il suffit donc de prononcer des mots tels que *dagger*, *he staggered*, *a laggard*... en articulant faiblement le [g] intervocalique, pour réaliser le [ɣ] du vieil-anglais de façon tout à fait satisfaisante...» («It is therefore sufficient to pronounce words such as *dagger*, *he staggered*, *a laggard*... by articulating the intervocalic [g] weakly, to realize the Old English [ɣ] in a completely satisfactory way…») (Rousse, 1968: 8).

Consequently, we hypothesize that before front vowels *e* and *i*, the phoneme [ɣ] is likely to have been palatalized by Old English into [ɣ´] whose pronunciation reminds of the sound [j], creating phonetic similarity (Minkova, 2003: 116). The latter "coincidence" tempted most authours of Old English textbooks allophonize [ɣ] and recommend reading *ȝ* before *e* and *i* as [j], e.g. *ȝeoc* [jeoc], justifying this pronunciation by supplying a parallel version of this word as *ioc* in some Old English manuscripts (Barber, 2009: 119). We can put these spelling vacillations down to a similar articulation of these two sounds, which actually led to the phoneme [j] getting the better of its "opponent" in the Middle English period. It is also worth noting that [j] existed as a separate phoneme in Proto-Germanic, e.g. **fullian* (Gothic *fulljan*) that disappeared and caused palatal mutation in Old English (*fyllan*) (Yevchenko, 2016: 37). This transformation might signal a process of ongoing "dejotization". If we accepted the allophonic change of [ɣ´] into [j] before front vowels (as in *ȝēar*), it would indicate a diphthongization that some critics question, referring to *ie* as an orthographic means to signal the palatal quality of the preceding consonant, to wit *ȝ* (Daunt, 1940; Sherer, 1995).

Now let us invoke the notion of allophony. As is known, it is a positionally determined sound change of a phoneme (Fasold et al., 2013: 38–41). An allophone does not change the structural organization of its phoneme and, what is more, it does not give rise to a contrastive difference, i.e. it does not create homographs – words that have the same spelling but a different meaning. So, if the phonemic opposition [ɣ] and [ɣ´] does not work but in the same distribution without creating homographs, these are allophones. There are no different lexemes *[ɣieldan] and [ɣ´ieldan] represented by the form *ȝieldan*. However, the Anglo-Saxon dictionary provides *ȝieldan* (> Modern English *yield*) and *ieldan* (> Modern English *eld-*) (Clark Hall, 2011), which might testify against [j] being an allophone of [ɣ] and to the probable existence of two distinctive phonemes in Old English. After all, the question remains if these two words were simply homophones.

Furthermore, we appealed to the interface between phonology and meter in order to make our hypothesis more material. This investigation involves analysis of meter to support philological reconstructions and vice versa. It is common knowledge that the most standard practice in Old Germanic poetry was alliteration. «Алітераційний вірш складається з рядків, кожен з яких містить два напіввірші. У кожному напіввірші налічується по два наголошених склади […]. Наголошені склади починаються з того самого звука. Це і є алітерація (початкова рима)» («Alliterative verse consists of lines containing two distiches. Each distich has two stressed syllables [...]. The stressed syllables begin with the same sound. This is alliteration (initial rhyme)») (Lewickij, 2008: 133]. The moot point is whether a phoneme could alliterate with its allophone. Let us start with the following quotes from *Beowulf*:

Hwæt! Wē ***G***ār-Dena *in* ***g****ēar-dagum* … (1) –
(Gār alliterates with *gēar*).
g*ūd-gewādo;* ***G****ode þancedon…* (227) –
(*gūd* alliterates with *Gode*).
g*ōd ond* ***g****eatolīc,* ***g****īganta* ***g****eweorc*… (1562) –
(*gōd* and *geatolīc* alliterate with *gīganta* and *geweorc*).
g*old-ēht ongite,* ***g****earo scēawige…* (2748) –
(*gold* alliterates with *gearo*).

The most thorough research on the Old English alliteration was done by D. Minkova, American scholar from the University of California (Minkova, 2003). Minkova's treatment of palatalized dorsals is scrupulously based on metrical analysis. Accounting for the ability of different phonemes, e.g. [j] and [ɣ], to alliterate, the phonologist simply argues that, before c. AD 950, Anglo-Saxon scops (minstrels) allowed alliteration between consonants differing with respect to place features, voice and manner features being "perceptually more salient" (Minkova, 2003: 129), which sounds too abstract and unconvincing to us. Here is her transcription of a line from Beowulf (13) (Minkova, 2003: 113) (see Screenshot 1).

This interpretation dovetails nicely with some of our radical proposals, i.e. replacing [g] with [ɣ], introducing the allophone [ɣ´], but still we advance our theory of a more simplified allophonic version of [ɣ], referring to the allophone [j] as a structurally different phoneme.

	geong in geardum,		þone God sende
Gmc	*/j/	*/ɣ/	*/ɣ/
Early OE	[j]	[j]	[ɣ]

where [j] = [ɣ´] in our paper.

Screenshot 1. Minkova's correspondence of Germanic and Early Old English dorsals

As a consequence, we draw the inference that making a "joker" out of *ȝ* when it comes to the Old English period and pronouncing it one of three ways depending on its distribution in a word might be an attempt of phonetic domestication as it is the case of classical languages (cf. the allophone of the letter "c" in Latin before the sounds [e] and [i] that did not exist in the Ciceronian period). So, splitting the Old English [ɣ] up into three allophones is a speculative convention and should only be recommended for adaptive and academic reasons.

Bearing all that in mind, the final "family tree" of the phoneme represented by *ȝ* in the Anglo-Saxon period might look as follows (see Diagram 2).

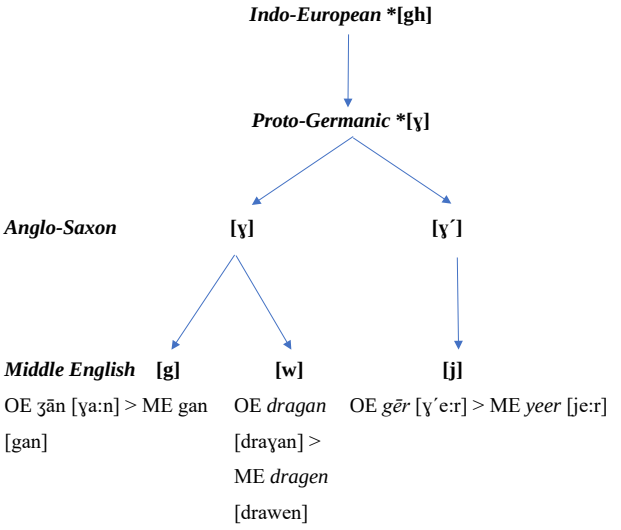

Diagram 2. Evolution of the phoneme *[gh]

As we know, it was in the Middle English period that the weakening of vowels and consonants "kicked in" and resulted in their "deformation" or loss. Then it would be sensible to read Old English words such as *ȝieldan*, *ȝear*, *weȝ*, *mihtiȝ* using the following phonetic script respectively: [ɣ´i:ldan], [ɣ´ear], [weɣ´], [mihtiɣ´], where [ɣ´] is an allophone of [ɣ].

Conclusions. Thus, the author of the article 1) compares the pronunciations of the Old English grapheme *ȝ* and the Middle English *ȝ*; 2) on the basis of the relation of the Proto-Germanic *[ɣ] to the Indo-European *[gh], he assumes that there was no hardened [g] in the Old English period; 3) he qualifies the phoneme [ɣ] as an archiphoneme and its palatalized variation [ɣ´] as an allophone if distributed before front vowels; 4) on the basis of the conclusions of foreign phoneticians, he details the pronunciation of the Old English velar fricative [ɣ] and its allophone; 5) with the help of graphic reconstruction, he advances the hypothesis of the existence of an independent phoneme [j], the allophonization of which is motivated by its articulatory similarity to the sound [ɣ´]; 6) by means of phonological analysis of the alliterative verse of the poem Beowulf, he reaches a conclusion about the structural heterogeneity between the phonemes [ɣ] and [j] that makes them hardly alliterateable; 7) finally, he outlines the diachronic development of the Indo-European phoneme *[gh] in the Anglo-Saxon context up to the Middle English period.

The prospect of further research is in a detailed study of allophonemic character of *f, s,* and *Þ (ð)* which is based on suggestive symmetry in the system of consonants.

BIBLIOGRAPHY

1. Верба Л. Г. Історія англійської мови. Вінниця: Нова Книга, 2004. 304 с.
2. Євченко В. В. Історія англійської мови. Вінниця: Нова Книга, 2016. 408 с.
3. Колесник О. С. Практикум з історії англійської мови. Чернігів: ЧДПУ, 2004. 52 с.
4. Левицький В. В. Основи германістики. Вінниця: Нова Книга, 2008. 528 с.
5. Студенець Г. І. Навчальний посібник з історії англійської мови «Історія англійської мови в таблицях» для студентів філологічних факультетів університетів. Київ: КДЛУ, 1998. 118 с.
6. Хаймович Б. С. Стислий курс історії англійської мови. Київ: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1975. 99 с.
7. Algeo. J. The Origins and Development of the English Language. Boston: Wadsworth, 2010. 348 p.
8. Barber Ch., Beal J., Shaw Ph. The English Language: A Historical Introduction. New York: Cambridge University Press, 2009. 306 p.
9. Bauer G. The Problem of Short Diphthongs in Old English. *Anglia*. 1956. Vol. 74. P. 427-437.
10. Baugh A. and Cable T. A History of the English Language. London: Routledge. 2002. 447 p.
11. Clark Hall J. R. A Concise Anglo-Saxon Dictionary. Saint Paul: Wilder Publications. 2011. 388 p.
12. Daunt M. Old English Sound Changes Reconsidered in Relation to Scribal Tradition and Practices. *Transactions of the Philological Society 38*. 1939. P. 108-37.
13. Fasold R. et al. An Introduction to Language and Linguistics. New York: Cambridge University Press, 2013. 540 p.
14. Gimson A. C. An Introduction to the Pronunciation of English. London: London E. Arnold, 1962. 295 p.
15. Hockett C. F. Sound change. *Language*. 1965. Vol. 41. P. 185-205.

16. Lass R., Anderson J. M. Old English Phonology. Cambridge: University Press. 1975. 326 p.
17. Lucas P. J. Some Aspects of the Historical Development of English Consonant Phonemes. *Transactions of the philological Society*. 1991. Volume 89:1. P. 37-64.
18. Minkova D. Alliteration and sound change in early English. *Cambridge Studies in Linguistics 101*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 400 p.
19. Rousse J. Les consonnes du vieil-anglais: essai de classement ṗhonėtique. *Caliban 5*. 1968. P. 3-14.
20. Schulz M. Untersuchungen zum anlautenden Velaren /g/ im Altenglischen. PhD dissertation. Göttingen: Manfred Schulz Verlag. 1978. 216 S.
21. Sherer W. Zur Geschichte der deutschen Sprache. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1995. 246 p.

REFERENCES

1. Verba L. H. (2004) Istoriya anhliiskoi movy. [History of the English language]. Vinnytsia: Nova Knyha. 304. [in Ukrainian].
2. Yevchenko V. V. (2016) Istoriya anhliiskoi movy. [History of the English language]. Vinnytsia: Nova Knyha. 408. [in Ukrainian].
3. Kolesnyk O. S. (2004) Praktykum z istorii anhliiskoi movy. [Compendium of the history of the English language]. Chernihiv: ChDPU. 52. [in Ukrainian].
4. Lewickij V. V. (2008) Osnovy hermanistyky. [Basics of Germanic studies]. Vinnytsia: Nova Knyha. 528. [in Ukrainian].
5. Khaimovych B. S. (1975) Styslyi kurs istorii anhliiskoi movy. [A concise course of the history of English]. Kyiv: Vydavnyche obiednannia «Vyshcha shkola». 99. [in Ukrainian].
6. Algeo. J. (2010) The Origins and Development of the English Language. Boston: Wadsworth. 348 p.
7. Barber Ch., Beal J., Shaw Ph. (2009) The English Language: A Historical Introduction. New York: Cambridge University Press. 306 p.
8. Bauer G. (1956) The Problem of Short Diphthongs in Old English. *Anglia*. Vol. 74. P. 427-437.
9. Baugh A. and Cable T. (2002) A History of the English Language. London: Routledge. 447 p.
10. Clark Hall J. R. (2011) A Concise Anglo-Saxon Dictionary. Saint Paul: Wilder Publications. 388 p.
11. Daunt M. (1939) Old English Sound Changes Reconsidered in Relation to Scribal Tradition and Practices. *Transactions of the Philological Society 38*. P. 108-37.
12. Fasold R. et al. (2013) An Introduction to Language and Linguistics. New York: Cambridge University Press. 540 p.
13. Gimson A. C. (1962) An Introduction to the Pronunciation of English. London: London E. Arnold. 295 p.
14. Hockett C. F. (1965) Sound change. *Language*. Vol. 41. P. 185-205
15. Lass R., Anderson J. M. (1975) Old English Phonology. Cambridge: University Press. 326 p.
16. Lucas P. J. (1991) Some Aspects of the Historical Development of English Consonant Phonemes. *Transactions of the philological Society*. Volume 89:1. P. 37-64.
17. Minkova D. (2003) Alliteration and sound change in early English. *Cambridge Studies in Linguistics 101*. Cambridge: Cambridge University Press. 400 p.
18. Rousse J. (1968) Les consonnes du vieil-anglais: essai de classement ṗhonėtique. *Caliban 5*. P. 3-14.
19. Schulz M. (1978) Untersuchungen zum anlautenden Velaren /g/ im Altenglischen. PhD dissertation. Göttingen: Manfred Schulz Verlag. 216 S.
20. Sherer W. (1995) Zur Geschichte der deutschen Sprache. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 246 p.

УДК 811.163.3´373.21´35´373.45:070»2022/2023»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-29

Наталія ХОРОЗ,
orcid.org/0000-0001-5013-5817
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов´янської філології імені професора Іларіона Свєнціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) nataliya.khoroz@lnu.edu.ua

НАПИСАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТОПОНІМІВ У СЛОВЕНСЬКИХ ЗМІ 2022–2023 РОКІВ

Із початком повномасштабної війни в Україні у лютому 2022 року світові засоби масової комунікації почали уважно стежити за подіями в Україні й активно інформувати своїх читачів про поточні воєнні новини. Практично кожну новину супроводжували назви українських місцевостей чи інших географічних об´єктів, яких стосувалася новина. Таким чином, почалося масове вживання в медіа раніше невідомих для світової спільноти українських топонімів, які не мали своєї усталеної традиції вживання в різних світових мовах. Як показали спостереження зокрема за мовою словенських ЗМІ, передача українських власних назв на письмі стала практично хаотичною. Проаналізований матеріал дозволив виявити кілька причин такого мовного явища: 1) деякі географічні назви передавалися за аналогією до уже усталених правописом правил написання українських власних назв (за російським зразком), 2) деякі запозичувалися разом із новиною з англомовних джерел, 3) деякі транслітерувалися чи транскрибувалися (зрідка калькувалися) безпосередньо з української мови.

За два роки інформування про події повномасштабної війни ситуація у Словенії з передачею українських онімів на письмі дещо прояснилася в теоретичному плані: компетентні установи Словенії видали коментарі та пояснення до словенського правопису (2001), але на практиці залишилася такою ж безладною. Тому проблема уніфікації і кодифікації написання українських онімів цією мовою досі стоїть дуже гостро.

Метою розвідки є дослідити особливості передачі словенською мовою українських онімів (топонімів і гідронімів) на новинних сайтах, які повідомляють про події в Україні під час повномасштабної війни 2022–2023 років, і таким чином зробити свій внесок у дослідження цього питання, описавши поточну ситуацію в словенському медіа-просторі.

Зокрема, розвідка акцентує увагу на прописаних правописом Словенії правилах написання українських власних назв та на випадках відступу від них у словенських ЗМІ, починаючи з 24 лютого 2022 року.

Ключові слова: *словенська мова, топонім, правопис, ЗМІ.*

Nataliya KHOROZ,
orcid.org/0000-0001-5013-5817
PhD in Philology,
Asistant Professor at the Department of Slavic Philology named after Professor Ilarion Svientsitskyi
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) nataliya.khoroz@lnu.edu.ua

UKRAINIAN TOPONYMS IN SLOVENIAN MEDIA (2022–2023)

With the beggining of a full-scale war in Ukraine in February 2022, the world´s mass media began to closely monitor the events in Ukraine and actively inform their readers with current war news. Practically every piece of news was accompanied by the names of Ukrainian localities or other geographical objects to which the news referred. Thus, the mass media use of Ukrainian toponyms previously unknown to the world community, which did not have their established tradition of use in various world languages, began. As shown by observations of the language of the Slovenian mass media in particular, the transmission of Ukrainian proper names in writing has become practically chaotic.

The analyzed material made it possible to identify several reasons for this linguistic phenomenon: 1) some geographical names were transmitted by analogy to the already established spelling rules for writing Ukrainian proper names, 2) some were borrowed together with the news from English-language sources, 3) some were transliterated or transcribed (occasionally making calque) directly from the Ukrainian language.

For almost two years of informing about the events of the full-scale war, the situation in Slovenia with the transmission of Ukrainian onyms in writing became somewhat theoretically clear: the competent institutions of Slovenia issued comments and explanations to the current Slovenian spelling (2001), but in practice, it remained just as messy. Therefore, the problem of unification and codification of the writing of Ukrainian onyms in these languages is still very acute.

The purpose of this paper is to investigate the peculiarities of the transmission of Ukrainian onyms (toponyms and hydronyms) in Slovenian on news sites that report on events in Ukraine during the full-scale war 2022–2023, and thus contribute to the study of this issue by describing the current situation in the Slovenian media space.

In particular, this paper focuses on the rules for writing Ukrainian proper names prescribed by the Slovenian spellings and on cases of deviation from them in the Slovenian mass media, starting from February 24, 2022.

Key words: *Slovenian language, toponym, spelling, mass media.*

Постановка проблеми. Починаючи з 24 лютого 2022 року, Україна стала провідною темою усіх світових ЗМІ. Інформація про перебіг подій, пов´язаних із повномасштабним вторгнення на її територію, щедро пересипалася онімами, серед яких і назви місцевостей та інших географічних об´єктів, на яких відбувалися воєнні події, які стрімко змінювалися, тож на них слід було реагувати оперативно. Таким чином, у різних мовах виникла проблема в передачі українських ендонімів. Почалося їх практично хаотичне записування. Така ж ситуація склалася і в словенській мові.

Щодо адаптації та перенесення українських власних назв у словенську мову побутують дві думки. Деякі лінгвісти, наприклад, Ф. Якопін (Pravila, 2001) та Д. Кладник (Kladnik, 2007: 56), наполягають на тому, що джерелом перенесення була російська мова. У Коментарях Правописної комісії (2022) слушно зазначено, що іншомовні топоніми в словенську мову часто приймалися через третю мову, серед іншого, українські – через російську. Таке написання зараз вважається словенським і усталеним (Pravopis).

Другі ж вважають Kijev, Lvov, Harkov, Černigov, Mikolajev словенізованими відповідниками українських топонімів (С. Торкар, Г. Добровольц, М. Фурлан та ін.) і виділяють дві їх групи: ті, які були прийняті в минулому та мають власну традицію написання (*Kijev, Lvov, Harkov,* Černovice, Zaporožje, Černobil), і новіші, тобто донедавна невідомі словенцям українські географічні назви (Melitopol, Ivano-Frankivsk, Makijivka, Žitomir, Rivne, Kremenčuk, Gorlivka), для яких рекомендують використовувати транслітерацію з української мови (Jezikoslovna). Однак наразі немає затверджених правил написання нових екзонімів, що спричиняє досить строкату картину їх відтворення у словенській пресі (всупереч усталеній традиції і всупереч рекомендаціям мовознавців).

Коли протягом 2022–2023 років англомовні ЗМІ на Заході почали транскрибувати чи транслітерувати українські топоніми безпосередньо з української мови, така ж ініціатива знайшла своїх прихильників та противників і у Словенії. Одні висловилися за прийняття словенською мовою нових правил написання українських географічних назв, які б наслідували українське написання та звучання, інші – за збереження традиції.

Аналіз досліджень. Проблему передачі та адаптації іншомовних власних назв у словенській мові досліджували Ф. Якопін (співавтор «Словенського правопису» (Pravila, 2011), Г. Добровольц (співавторка «Правопису 8.0», в якому осучаснені правила словенської орфографії з 2001 року (Dobrovoljc, 2011), А. Погачник (передача нелатиничних власних назв словенською мовою (Pogačnik, 2012), А. Стопар (на матеріалі англомовних власних назв (Stopar, 2022), М. Петровчич (на матеріалі китайських онімів) (Petrovčič, 2009) та інші.

Що ж до питання передачі українських топонімів словенською мовою, воно досі актуальне. Ф. Якопін у «Словенському правописі» з 2001 року подав відповідники українських фонем і графем словенським, супроводивши їх короткими примітками, які лише побіжно прописують правила передачі українських онімів словенською мовою (Pravila, 2001: 180). Деякі практичні роз´яснення дає й електронний Мовний порадник, однак лише фрагментарно (Jezikoslovna). Тож за два роки інформування про події повномасштабної війни ситуація у Словенії трохи прояснилася в теоретичному плані, але на практиці залишилася такою ж безладною. Тому проблема уніфікації і кодифікації написання українських онімів цією мовою досі стоїть дуже гостро.

Метою статті є дослідити особливості передачі словенською мовою українських топонімів на новинних порталах у 2022–2023 роках.

У статті використано приклади зі статей словенських інформативних сайтів: dnevnik.si, portal24.si, delo.si, n1info.si, slovensenovice.si, svet24.si, aktualno24.si, zurnal24.slo, megafon.si, preberi.si, times.si.

Виклад основного матеріалу. Правила перенесення кириличних онімів у словенську мову переважно ґрунтуються на принципі їх транскрипції чи транслітерації. Словенська комісія зі стандартизації географічних назв подає такі тлумачення цих термінів: «Транскрипція: а) метод перенесення (конверсії) назв з однієї мови в іншу, при якому фонологічні елементи (тобто звуки) мови оригіналу записуються графемами мови перекладу зазвичай без використання додаткових діакритичних знаків; б) результат процесу транскрипції. Транслітерація: а) метод перенесення (конверсії) назв між мовами, які мають різні алфавіти чи принцип творення складів, коли кожен знак оригінального письма представлений в цільовому письмі одним знаком, ди- чи триграфом, діакритичним знаком або за допомогою поєднання знаків; б) результат процесу транслітерації» (Slovar).

Фонетична система словенської мови складається з 29 фонем, які записуються 25 графемами, тобто одна графема може позначати кілька фонем, однак більша кількість фонем не полегшує проблеми перенесення назви з української, оскільки йдеться про відмінні фонеми, які не завжди є вза-

ємозамінними з українськими. Тому з´являються фонематичні розбіжності між словенською та українською мовами.

Унаслідок багатовікової колонізації українські топоніми здебільшого проникли у словенську мову через російську мову. Проте із розширенням ролі Інтернету топоніми почали потрапляти до словенської мови через англійську мову, що спричинило ще більшу плутанину в написанні українських онімів.

Для прозорішого унаочнення поточної орфографічної ситуації у словенських ЗМІ щодо українських топонімів спершу подамо прописані «Словенським правописом» (2001) та словенською традицією закономірності їх передачі:

1) спрощення подвоєних приголосних: *Кремінна – Kremina, Вінниця – Vinica*;

2) подвоєння приголосних наприкінці слова перед *-я* передається за російським взірцем Поволжье – Povolžje: *Запоріжжя – Zaporožje, Білопілля – Belopolje*;

3) українське *и* замінюється *і: Житомир – Žitomir, Вінниця – Vinica, Ціркуни – Cirkuni, Суми – Sumi, Черкаси – Čerkasi, Опитне – Opitne, Велика Димерка – Velika Dimerka, Димер – Dimer*;

4) суфікс *-иц-(я)* замінюється словенським *-іс-а*: *Вінниця – Vinica*;

5) у чоловічому роді однини власних назв, утворених від прикметників, прикінцевий *-й* не пишеться: *Хмельницький – Hmelnicki, Кропивницький – Kropivnicki*;

6)апострофпропускається:*Куп´янськ–Kupjansk, Мар´їнка – Marjinka, Кам´янка – Kamjanka*;

7) м´який знак *-ь* пропускається або зрідка замінюється в *j* після *-l, -n*: *Хмельницький – Hmelnicki, Гостомель – Hostomel /Gostomelj, Ірпінь – Irpin / Irpinj, Маріуполь – Mariupol / Mariupolj, Нікополь – Nikopol / Nikopolj, Коростень – Korosten, Краматорськ – Kramatorsk, Северодонецьк – Severodoneck, Вільнянськ – Vilnjansk*;

8) усталені українські назви, які записані за принципом транскрипції / транслітерації з російської: *Дністер – Dnester* (у «Словенсько-російському словнику» з 1967 року *Dnjester), Дніпро* (назва міста) – *Dneper / Dnipro, Дніпропетровська область – Dnepropetrovsk (regija), Чорнобиль – Černobil, Запоріжжя – Zaporožje*.

Загальна кількість українських географічних назв, зазначених у словенських лексикографічних та правописних джерелах, невелика, ймовірно, тому, що про події в Україні, як і інших республіках колишнього Радянського Союзу, свого часу небагато повідомлялося у світі. Як видно із прикладів, указані лише великі географічні об´єкти та населений пункт, який став сумнозвісним за найбільшою ядерною катастрофою.

• суфікс *-ів* передається як *-ov*: *Львів – Lvov, Харків – Harkov, Чернігів – Černigov*; і, відповідно до цієї традиції, новіші назви: *Макарів – Makarov, Красногорівка – Krasnogorovka, Нова Дмитрівка - Nova Dmitrovka*;

• суфікс *-їв* передається як *-jev*: *Київ – Kijev, Миколаїв – Mikolajev, Чугуїв – Čugujev, Кадіївка – Kadijevka*;

9) українське *г* передається як *g*, що є теж практикою перенесення з російської за правилами транскрипції: *Луганськ – Lugansk, Кривий Ріг – Krivoj Rog, Енергодар – Energodar, Кіровоград – Kirovograd, Чонгар – Čongar*.

Однак моніторинг словенських новинних сайтів 2022–2023 рр. виявив досить різноманітну картину передачі українських топонімів словенською мовою. Нижче унаочнені випадки відступів від правил та традиції:

1) Написання топонімів, утворених способом складання основ, першою з яких є основа *чорн-*, таке: назва міста *Чорнобиль (Černobil)* внаслідок трагедії, яка сталася ще за радянських часів, відома на весь світ і транскрибується з урахуванням російського звучання. Однак при передачі назв місцевостей з основою на *чорн-*, які, найімовірніше, вперше згадані саме під час війни 2022–2023 рр., використовується метод калькування цієї основи за зразком Črno morje: *Чорнобаївка – Črnobajevka, Чорноморськ – Črnomorsk.*

Але *Білозерка – Bilozerka, Білопілля – Bilopilja, Білгород Дністровський – Bilhorod Dnistrovski* (пор. традиційне написання *Belgorod Dnestrovski*).

Ще один приклад калькування: *острів Зміїний – Kačji otok*;

2) суфікс *-їв* передається як *-jiv* (замість *-jev*): *Київ – Kijiv / Kijev, Миколаїв – Mikolajev / Mikolajiv, Чугуїв – Čuhujiv / Čugujiv / Čugujev*.

У жіночому роді суфікс *-їв+-к* передається як *-jiv+k* (замість *-jev+k*)*: Авдіївка – Avdijivka, Кліщіївка – Kliščijivka, Андріївка – Andrijivka, Чорнобаївка – Črnobajevka / Črnobajivka, Макіївка – Makijevka / Makijivka, Парасковіївка – Paraskovijivka;*

3) суфікс *-ів* передається як *-iv* (замість *-ov*): *Часів Яр – Časiv Jar / Časov Jar, Чернігів – Černigiv / Černigov, Очаків – Očakiv, Оріхів – Orihiv / Orehov*.

Так само в середньому роді іменники, утворені від прикметників, передаються як *-ів+-ськ* (*-iv+-sk*) (замість *-ov+sk*): *Іванівське – Ivanivske*.

У жіночому роді з´являється *-ів+-к* (*-iv+-k*) (замість *-ov+k*): *Берхівка – Berhivka, Оленівка – Olenivka, Костянтинівка – Kostjantinivka, Крас-*

ногорівка – Krasnohorivka, Тошківка – Toškivka, Григорівка – Hrihorivka / Grigorivka, Богданівка – Bohdanivka, Дмитрівка – Dmitrivka / Dmitrovka, Горлівка – Gorlivka / Horlivka, Василівка – Vasilivka, Павлівка – Pavlivka, Новодарівка – Novodarivka, Старомлинівка – Staromlinivka, Макарівка – Makarivka;

4) українська фонема *г* передається як *h* (замість *g*)*: Красногорівка – Krasnohorivka, Павлоград – Pavlohrad, Вугледар – Vuhledar / Vugledar, Красна Гора – Krasna Hora, Ягідне – Jahidne, Григорівка – Hrihorivka / Grigorivka, Богданівка – Bohdanivka, Святогірськ – Svjatohirsk, Горлівка – Horlivka, Гірське – Hirske, Благодатне – Blahodatne, Гуляйполе – Huljajpole, Генічеськ – Heničesk*;

5) відступ від російського взірця написання топоніма (Поволжье – Povolžje) після подвоєних приголосних перед *-я*: *Білопілля – Bilopilja, Рівнопілля – Rivnopilja*;

6) спостерігаються й написання українських топонімів за правилами англійського правопису:

• спрощення подвоєних приголосних не відбувається: *Кремінна – Kreminna*;

• приголосний *-й* відтворюється як *-i* (замість *j*): *Первомайське – Pervomaiske, Гуляйполе – Huliaipole*;

• голосні *я, ю, є, ї* записуються як *ia, iu, ie; i* (замість *ja, ju, je, ji*): *Серебрянське – Sebebrianske, Тростянець – Trostianets, Ізюм – Izium, Бердянськ – Berdiansk*; *Верхньокам´янське – Verkhnokamianske, Парасковіївка – Paraskoviivka, Авдіївка – Avdiivka, Куп´янськ – Kupiansk, П´ятихатки - Piatikhatki*;

• український голосний *-и* переданий як *-y* (відсутній у словенському алфавіті): *Здвижівка – Zdvyzhivka, Вимка – Vymka, Черкаси – Cherkasy*;

• українські звуки *ш, ч, щ (ш+ч), ц, ж, х* записані як *sh, ch, shch, ts, zh, kh*: *Червоногригорів – Chervonogrigoriv, Бахмут – Bakhmut, Здвижівка – Zdvyzhivka, Херсон – Kherson, Тростянець – Trostianets*; *Кліщіївка – Klishchivka*.

Очевидно, інформація, яка містила такі варіанти написання українських топомінів, була запозичена з англомовних джерел;

7) неуніфікований запис суфікса *–пол(ь)/-піл(ь)*: *Маріуполь – Mariupol / Mariupolj, Нікополь – Nikopol / Nikopolj, Бориспіль – Borispol / Borispil, Тернопіль – Ternopil /Ternopol, Мелітополь – Melitopol / Melitopolj, Рівнопіль – Rivnopil / Rivnopilj*;

8) назви середнього роду записані всупереч правилам словенського правопису: (замість закінчення *-о* збережене оригінальне українське закінчення *-е*): *Новоселівське – Novoselivske, Торське – Torske, Іванівське – Ivanivske, Спірне – Spirne, Невельське – Nevelske, Опитне – Opitne, Первомайське – Pervomaiske, Благодатне – Blahodatne, Левадне – Levadne, Сторожове – Storožove, Покровське – Pokrovske, Рикове – Rikove, Слатине – Slatine*.

Трапляється й написання назв з узвичаєним для словенської мови закінченням (*-о*): *Благодатне – Blagodatno, Лобкове – Lobkovo, Нескучне – Neskučno, Сватове – Svatovo, Новоосинове – Novoosinovo*.

Зафіксовані випадки неуніфікованого написання однотипних топонімів в одному тексті: *... ukrajinske sile… v Zaporožju osvobodile skupno osem vasi: Novodarivka,* ***Levadne, Storoževe****, Makarivka,* ***Blagodatno, Lobkovo, Neskučno*** *in Pjatihatki* (rtvslo.si, 19.07.2023);

9) абсолютні запозичення з російського джерела, які протирічать українським і словенським правилам орфографії: *Солодке – Sladkoje, Ягідне – Jagodnoje, Нескучне – Neskučnoje*;

10) очевидно, з метою уникнення невірного відмінювання українських топонімів значна їх кількість вжита у словенських текстах в називному відмінку із зазначенням типу населеного пункту. Однак нерідко трапляються у текстах і спроби узгодження топонімів з іншими частинами мови, що сприяє неуніфікованості та непослідовності написання:

• топонім *Pjatihatki* вжитий в чоловічому роді множини (в українській мові це іменник pluralia tantum жіночого роду) (*Pjatihatkov* замість *Pjatihatk*);

• назви міст *Sumi* і *Čerkasi* в українській мові функціонують як іменники pluralia tantum жіночого роду, однак у словенських ЗМІ вони вжиті в чоловічому роді однини як іменники іншомовного походження типу kikiriki (*Sumija, Čerkasija* замість *Sum, Čerkas*);

• *Oleški* – іменник жіночого роду pluralia tantum. Проте трапляються випадки, коли цей екзонім в реченні не узгоджується у відмінку з членами речення: *Po navedbah rusko nastavljenih oblasti je močno poplavljeno tudi majhno mesto v bližini* ***Oleški*** (n1info.si, 21.10.2022) (замість *Olešk*);

• назва населеного пункту *Časiv Jar* є поєднанням присвійного прикметника *Časiv* та іменника чоловічого роду *Jar*. У словенських джерелах відмінюється лише іменник *Jar*, а присвійний прикметник залишається незміненим: *Julija je raketa zadela stanovanjski poslopji v* ***Časiv Jaru****, umrlo je 43 ljudi* (dnevnik.si, 16.01.2023) (замість *Časovem Jaru*);

• назва міста *Кривий Ріг* (транслітеровано: *Krivi Rih*), яка би за чинними словенськими пра-

вилами мала писатися як і в російській мові *Krivoj Rog,* що було би відхиленням від української оригінальної морфологічної колокації «прикметник + іменник чоловічого роду» при відмінюванні, оскільки слово *Krivoj* в такому випадку вважається не прикметником, а іменником (*Krivoja Roga…* замість *Krivega Roga…*), у словенських ЗМІ відмінюється по-різному, зважаючи на вихідний варіант цього топоніма: *V **Krivoj Rogu** je po navedbah guvernerja te regije Valentina Rezničenka uničen „objekt prometne infrastrukture“* (rtvslo.si, 27.11.2022); *Ukrajinske sile so sestrelile drone v Odesi in **Krivem Rogu**, v slednjem je bil moški ranjen* (preberi.si, 15.06.2023); *Doma so iz **Krivega Riha** oz. **Krivoj Roga** v osrednji Ukrajin*i (rtvslo.si, 24.02.2023);

11) неуніфікований переклад української адміністративної одиниці *область*, яка є найбільшою територіальною одиницею в Україні. У словенських текстах зафіксовані подекуди чотири її варіанти (*regija, pokrajina, oblast, okrožje*). Крім того, сам топонім також може передаватися по-різному (прикметникові або іменникові варіанти): *Запорізька область – regija Zaporožje, Zaporiška regija, pokrajina Zaporožje, Харківська область – regija Harkov, Harkovska regija, pokrajina Harkov, Harkovsko okrožje, Луганська область – regija Lugansk / Luhansk, Luganška regija, Luganska oblast, oblast Lugansk, Донецька область – regija Doneck, Doneška regija, Donecka oblast, Doneška oblast, Doneško okrožje, Вінницька область – regija Vinica, Viniška regija, Vinicka regija, Миколаївська область – Mikolajevska regija, pokrajina Mikolajiv, regija Mikolajiv, Київська область – Kijevska regija, regija Kijev, Дніпропетровська область – regija Dnepropetrovsk / Dnipropetrovsk, pokrajina Dnipropetrovsk, Одеська область – regija Odesa, Odeška regija, Сумська область – pokrajina Sumi, Sumska regija, Херсонська область – pokrajina Herson, regija Herson, Hersonska oblast, Hersonska regija, Hersonska pokrajina, Черкаська область – regija Čerkasi, regija Cherkasy, pokrajina Čerkasi*.

Назва *okrožje* на словенських інформаційних інтернет-сторінках вживається для великих територіальних адміністративних одиниць (областей) і для малих (районів): *okrožje Korosten v regiji Žitomir, okrožje Brovary v Kijevski regiji, okrožje Čuhujiv v regiji Harkov, Harkovsko okrožje, Doneško okrožje*;

12) для кращого унаочнення прикладів словенського написання українських топонімів у таблиці поданий їх короткий перелік, який не є вичерпним:

Український топонім	Написання словенською
Слов´янськ	Slavjansk, Slovjansk, Sloviansk, Slaviansk
Вугледар	Vuhledar, Vugledar
Лисичанськ	Lisičansk, Liščansk
Чернігів	Černigov, Černigiv, Černihiv
Бахмут	Bahmut, Bakhmut, Bakmut
Дніпро	Dneper, Dnipro
Миколаїв	Mikolajev, Mikolajiv, Nikolaev, Nikolajev
Авдіївка	Avdijevka, Andijivka, Avdiivka
Григорівка	Hrihorivka, Grigorivka
Дмитрівка	Dmitrivka, Dmitrovka
Чорнобаївка	Črnobajevka, Črnobajivka
Ягідне	Jahidne, Jagidne, Jagodnoje
Мар´їнка	Marjinka, Marinka
Рубіжне	Rubižne, Rubežnoje
Луганськ	Lugansk, Luhansk
Северодонецк	Severodoneck, Severnodonetsk
Білогорівка	Belogorovka, Bilohorivka
Благодатне	Blahodatne, Blagodatne, Blagodatno
Красногорівка	Krasnogorovka, Krasnohorivka
Василівка	Vasiljevka, Vasilivka
Андріївка	Andriivka, Andrijivka, Andrijevka
Павлівка	Pavlivka, Pavlovka
Очаків	Očakiv, Očakov
Гуляйполе	Huljajpole, Guljajpole, Huliaipole
Нескучне	Neskučne, Neskučno, Neskučnoje
Богданівка	Bogdanivka, Bohdanivka, Bogdanovka
Кліщіївка	Kliščijivka, Kliščivka, Kleščejevka
Чугуїв	Čugujev, Čuhuiv, Čugujiv
Костянтинівка	Kostjantinivka, Kostiantinivka, Konstantinovka
Кривий Ріг	Krivi Rih, Krivoj Rog, Krivi Rog
Кремінна	Kremina, Kremenna, Kremenaja
Оріхів	Orehov, Orihiv
Щастя	Šastja, Ščastja, Ščastje, Šastija
Бердянськ	Berdjansk, Berdiansk

Висновки. Починаючи з 2022 року, українські топоніми почали масово вживатися в словенському медіапростірі. Відтоді спостерігається їх безладне записування. Проаналізований матеріал дозволив виявити кілька причин такого мовного явища: 1) деякі географічні назви передавалися за аналогією до уже усталених правил написання українських власних назв (за російським зразком), 2) деякі запозичувалися разом із новиною з англомовних джерел, 3) деякі ж транслітерувалися чи транскрибувалися (зрідка калькувалися) безпосередньо з української мови.

Російські варіанти українських власних назв подекуди суперечать словенським мовним нормам, що призводить до виникнення нерозпізнав-

них форм (напр., *u Krivoj Rogu, iz Krivoj Roga*). Особливо це стосується топонімів на зразок *Kremenaja* (прикметник жіночого роду однини), *Sladkoje, Neskučnoje і Jagodnoje, Rubežnoje* (прикметники середнього роду одними), які функціюють як іменники.

Велика кількість топонімів має два, а часом і три-чотири варіанти внаслідок намагання наслідувати українську, російську чи англійську мови написання. Таке хаотичне написання ускладнює ідентифікацію топонімів серед словенських мовців (*Dneper – Dnipro, Kliščivka – Kleščejevka, Kostjantinivka – Konstantinovka, Bilohorivka – Belogorovka, Mikolajiv – Nikolaev, Šastija – Ščastje*).

Слід також констатувати, що традиція написання українських назв, яка базується на російській традиції, досі сильна, її підтримує велика кількість лінгвістів та відомств, відповідальних за стандартизацію іншомовних власних назв. Однак є й певні зрушення в цьому напрямку. Так, наприклад, пропонується розрізняти так звані пословенені назви, які слід залишити без змін, серед них і ті, які запозичені з російської мови, і нові географічні назви, при перенесенні яких враховувалася б уже українська форма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dobrovoljc, H., Lengar Verovnik, T. idr. Pravopis 8.0. Ljubljana: Založba ZRC, 2011. URL: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-19AAVZFO/7b1b35de-e872-4830-9f14-3bf5f3db8df4/PDF (дата звернення: 15.03.2024).
2. Kladnik, D. Podomačena tuja zemljepisna imena v slovenskih atlasih sveta. Ljubljana: Založba ZRC, 2007. 220 s.
3. Petrovčič, M. Pregled načinov latinizacije kitajskega jezika in primerjava poglavitnih sistemov. *Azijske in afriške študije*, 2009. № 13 (2). S. 83–102.
4. Pogačnik, A. Glasovno domačenje lastnih imen iz nelatiničnih pisav. Jakop, N. & Dobrovoljc, H. (Eds.). *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012. S. 73–83.
5. Pravila I. *Slovenski pravopis*. Ur. J. Toporišić, F. Jakopin idr. Ljubljana: Založba ZRC, 2001. URL: https://fran.si/134/slovenski-pravopis/datoteke/Pravopis_Pravila.pdf (дата звернення: 14.03.2024).
6. Pravopis 8.0. Komentarji poglavij I-IV. URL: https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/2018 (дата звернення: 01.02.2024).
7. Slovar toponimske terminologije. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.gov.si%2Fassets%2Forgani-v-sestavi%2FGURS%2FDokumenti%2FDelovna_telesa%2FKSZI%2FPublikacije%2Fslovar_toponimske_terminologije.doc&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 29.02.2024).
8. Stopar, A., Ilc, G. Domačenje angleškega polglasnika v slovenskem pravopisu. *Pravopis na zrnu graha. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRS, 2022. S. 181–241.
9. Jezikovna svetovalnica. URL: https://svetovalnica.zrc-sazu.si (дата звернення: 02.04.2024).
10. Šuptaršič, R. Izgovarjava angleških besed: predlogi k pravilom novega slovenskega pravopisa. *Jezik in slovstvo*, 1990/1991. № 36 (3). S. 62–69.

REFERENCES

1. Dobrovoljc, H., Lengar Verovnik, T. idr (2011). Pravopis 8.0 [Spelling 8.0]. Ljubljana: Založba ZRC. URL: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-19AAVZFO/7b1b35de-e872-4830-9f14-3bf5f3db8df4/PDF (date of access: 15.03.2024). [In Slovenian].
2. Kladnik, D. (2007) Podomačena tuja zemljepisna imena v slovenskih atlasih sveta [Domesticated foreign geographical names in Slovenian atlases of the world]. Ljubljana: Založba ZRC. 220 s. [In Slovenian].
3. Petrovčič, M. (2009) Pregled načinov latinizacije kitajskega jezika in primerjava poglavitnih sistemov [An overview of the Latinization methods of the Chinese language and a comparison of the main systems]. *Azijske in afriške študije*. № 13 (2). S. 83–102. [In Slovenian].
4. Pogačnik, A. (2012) Glasovno domačenje lastnih imen iz nelatiničnih pisav [Vocal pronunciation of proper names from non-Latin scripts]. Jakop, N. & Dobrovoljc, H. (Eds.). *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. S. 73–83. [In Slovenian].
5. Pravila I. *Slovenski pravopis* [Rules I. Slovenian spelling]. Ur. J. Toporišić, F. Jakopin idr. (2001). Ljubljana: Založba ZRC. URL: https://fran.si/134/slovenski-pravopis/datoteke/Pravopis_Pravila.pdf (дата звернення: 14.03.2024). [In Slovenian].
6. Pravopis 8.0. Komentarji poglavij I-IV [Spelling 8.0. Commentaries on Chapters I-IV]. URL: https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/2018 (date of access: 01.02.2024). [In Slovenian].
7. Slovar toponimske terminologije [Dictionary of toponymic terminology]. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.gov.si%2Fassets%2Forgani-v-sestavi%2FGURS%2FDokumenti%2FDelovna_telesa%2FKSZI%2FPublikacije%2Fslovar_toponimske_terminologije.doc&wdOrigin=BROWSELINK (date of access: 29.02.2024). [In Slovenian].
8. Stopar, A., Ilc, G. (2022). Domačenje angleškega polglasnika v slovenskem pravopisu [Domestication of the English semivowel in Slovenian orthography]. *Pravopis na zrnu graha. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRS. S. 181–241.
9. Jezikovna svetovalnica [Language consultancy]. URL: https://svetovalnica.zrc-sazu.si (date of access: 02.04.2024). [In Slovenian].
10. Šuptaršič, R. (1990/1991). Izgovarjava angleških besed: predlogi k pravilom novega slovenskega pravopisa [Pronunciation of English words: suggestions for the rules of the new Slovenian orthography]. *Jezik in slovstvo*. № 36 (3). S. 62–69. [In Slovenian].

УДК 811.133.1:655.245/.246(477.83/.86)»185/194»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-30

Ольга ЧАПЛЯ,
orcid.org/0000-0001-6213-3392
доцент кафедри французької та іспанської філологій
Львівського національного університету імені Івана Франка,
(Львів, Україна) olha.chaplya@lnu.edu.ua

РЕФЕРЕНЦІЯ ВИДАВНИЧОГО ЗНАКА ФРАНЦУЗЬКОГО ВИДАВНИЦТВА «ЛЯРУС» (“LAROUSSE”) НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Предметом дослідження з семіотичного боку є аналіз видавничого знака «Лярусу» («Larousse»), що опирається на референтний характер логотипу в діахронічному аспекті. Незважаючи на численні модифікації упродовж XIX – першої половини XX століття, видавничий знак «Лярусу» легко ідентифікувався адресатами і був інформативним. Доведено, що видавничий знак «Лярусу» є однією з форм, що має свій особистий зміст і, разом з тим, відображає концепцію видання. Обгрунтовано безпосередній уплив знака на адресата, тобто адресну референцію в діахронічному аспекті. Обгрунтовано, що саме процес активізації інтересу читача є тим чинником, який завдячував видавничому знакові «Ляруса», що своєю чергою є вагомим фактором упливу та заохочення читача до вивчення французької мови. Обгрунтовано референтність видавничого знака та гасла на ньому; його конотативність на семантичному рівні. Тематичні пояснення про предмет вивчення співвідносяться з об’єктами, референтами екстралінгвістичної дійсності зрозумілим для адресата способом. Модифікації знака у діахронічному аспекті дозволяють наочно продемонструвати шлях, яким пройшов структурний елемент знакової системи, та які додаткові модифіковані елементи чи споріднені символи набуто з тим, щоб надати більшої виразності, привернути негайну увагу.

Актуальність дослідження є вагомою, бо базується на французьких виданнях, які зберігаються у фонді відділу Європейської книги XIX–XX ст. Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника)[1]. Наведено зображення видавничих знаків «Лярусу» та частково їхню модифікацію у XIX – першій половині XX ст.; обґрунтовано актуальність у період особливого вивчення та колекціонування французької літератури на теренах Галичини у XIX – першій половині XX ст. у приватних колекціях та інституційних бібліотеках, що є свідченням спільної української та французької культур.

Ключові слова: *семіотичний аспект, діахронічний аспект, видавничий знак, адресна референція, адресат, гасло, ідентифікація, модифікація.*

[1] Відділ європейської книги XIX–XX ст. ЛННБ України ім. В. Стефаника був створений у 2020 р., у рік Європи в Україні. Ретроспективна частина фонду Відділу (вул. Личаківська, 131), яка є важливим сегментом національної історико-культурної спадщини, сьогодні налічує бл. 105 тис. примірників іншомовних видань XIX–першої половини XX ст., що зберігалися донедавна в колишньому костелі єзуїтів (нині – Гарнізонний храм свв. Апп. Петра і Павла). Універсальний фонд Відділу, 30 % якого – це франкомовна література, репрезентує європейську книжкову культуру та тогочасний видавничий процес і досі залишається вагомим джерелом для вивчення суспільної, релігійної, наукової думки.

Детальніше див. сайт Бібліотеки: Відділ європейської книги XIX–XX ст. // URL: http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/pro-biblioteku/struktura-biblioteki/viddil-yevropejskoyi-knygy-hih-hh-st/.

Кривенко М. Книжкова Європеана з фонду відділу європейської книги XIX–XX ст. ЛННБ України ім. В. Стефаника (виставка) // URL:http://surl.li/ifzrj (20.06.2023).

Береза О. Г. Мельник-Хоха Г. Корпус франкомовних видань XIX – першої половини XX ст. у відділі обмінно-резервних фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. – 2018. – Вип. 10. – С. 254-261//http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbyivs_(14.10.2018).

Olga CHAPLYA,
orcid.org/0000-0001-6213-3392
Associate Professor at the Department of French and Spanish Philology
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) olha.chaplya@lnu.edu.ua

PUBLISHING MARK REFERENCE OF THE FRENCH PUBLISHING HOUSE "LAROUSSE" ON THE TERRITORY OF HALICHYNA IN XIX – THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

The subject of the research from the semiotic point of view is the analysis of the publishing mark "LAROUSSE", based on the referential nature of the logo in the diachronic aspect. Despite numerous modifications during the 19th and the first half of the 20th century, the publishing mark "LAROUSSE" was easily identified by the addressees and was informative. It has been proven that the publishing mark of "LAROUSSE" is one of the forms that has its own personal meaning and, at the same time, reflects the concept of the publication. The direct influence of the sign on the addressee, on the address reference in the diachronic aspect, is substantiated. It is substantiated that the process of activating the reader's interest is the factor that owes to the publishing house "LAROUSSE", which in turn is a significant factor influencing and encouraging the reader to learn the French language. The referentiality of the publishing mark and the slogan on it is substantiated; its connotation is at the semantic level. Thematic explanations about the subject of study are correlated with objects, referents of extralinguistic reality in a way that is understandable for the addressee. Modifications of the sign in the diachronic aspect allow you to visually demonstrate the path that the structural element of the sign system took, and what additional modified elements or related symbols were acquired in order to give greater expressiveness and attract immediate attention.

The relevance of the research is significant, because it is based on French editions, which are kept in the fund of the department of European books of the 19th and 20th centuries. Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk (hereinafter – LNSL of Ukraine named after V. Stefanyk). An image of the publishing marks of "LAROUSSE" and partially their modification in the 19th and the first half of the 20th centuries is presented; the relevance in the period of special study and collecting of French literature in the territory of Galicia in the 19th – the first half of the 20th centuries is substantiated. in private collections and institutional libraries, which is evidence of common Ukrainian and French cultures.

Key words: *semiotic aspect, diachronic aspect, publishing mark, address reference, addressee, slogan, identification, modification.*

Постановка проблеми. Стаття написана на базі французьких видань з фонду відділу Європейської книги XIX-XX ст. ЛННБ України ім. В. Стефаника. У статті обґрунтовано референтність видавничого знака у історичному розвитку та гасла на ньому. Конотативність гасла «Je sème à tout vent», що перекладається українською «Сію при будь-якому вітрові», є мотивованою на лексико-семантичному рівні і графічно. Наведено зображення видавничих знаків «Лярусу», їхню модифікацію в діахронічному аспекті, та обґрунтовано актуальність у період особливого вивчення та колекціонування французької літератури на теренах Галичини у XIX – першій половині XX ст.

Характерно, що основні інформативні елементи чітко структуровані й сформульовані на титульних сторінках словників, посібників, методичної та художньої літератури видавництва «Лярус», як і адресат, якому рекомендуються для вивчення чи опрацювання пропоновані видання. Досліджено провенієнційність (Кривенко, 2011: 422-426) друків, бо серед поціновувачів та колекціонерів французької книги зазначеного періоду є прізвища українських меценатів та провідних діячів, зокрема митрополита Галицького Андрея Шептицького; архієпископа львівської Вірменської католицької церкви Йосипа Теофіла Теодоровича; знаного композитора, музичного критика і педагога Василя Барвінського; літературного критика, публіциста, філософа і політичного діяча Дмитра Донцова. Звернено увагу на еволюцію видавничого знака в діахронічному аспекті. Характерно, що одне з видань «Лярусу» датоване 1928 роком належало Інституту французької філології імені Яна Казимира, про що свідчить печатка на титульній сторінці. Актуальність дослідження є вагомою, бо проаналізовано ті примірники, у яких відображено модифікацію видавничого знака «Лярусу» в діахронічному аспекті, та доведено неабиякий інтерес знаних політичних, культурних, релігійних діячів того часу, що є неперечісним явищем французької та української культур. Поряд з цим мотивовано референтний характер знака, що забезпечував його ідентифікацію. З'ясовано його безпосередній уплив на адресата, формування інтересу до дидактичної та художньої літератури.

Установлено, що знакова форма трансформувалася в залежності від тематики видання, що робило його впізнаваним та бажаним у колекціях книголюбів, а французька мова вважалася в широких колах такою, що дозволяла в подальшому читання в оригіналі відомих французьких письменників та

поетів, науковців у галузі медицини, фізики, математики, лексикології, граматики, методики викладання тощо. Власне, видавничий знак який, окрім захисної та естетичної функцій, виконував ще й функцію освітнього характеру.

Аналіз досліджень. Проведене дослідження опирається на праці у цій царині науковців ЛННБ України ім. В. Стефаника Ірини Качур, Маргарити Кривенко, Оксани Берези, Галини Мельник-Хоха. А також на етимологічне дослідження гасел Антуана Пуле-Маласіса (Poulet-Malassis. В основу дослідження покладено теорію швейцарського лінгвіста Фердинанда де Соссюра (Ferdinande de Saussure), а саме його постулати про принципи побудови будь-яких знакових систем та їхнє функціонування. А також знаних вітчизняних та зарубіжних мовознавців Рея А., Г.Е. Брекле, Карпенка Ю.О., Оліховської Ю.Д. Доведено значущість видавничого знака як однієї з форм семіотики, яка через символічне зображення і допис, розкриває через неприховану конотацію задум авторів, що саме ця книга, саме це видання є вартим уваги, бо асоціюється з джерелом знань у адресата**.** Інформація на титульній сторінці чітко окреслює для кого призначена дидактична чи художня література, а отже визначає адресний референтний характер. Модифікації знака у діахронічному аспекті дозволяють наочно продемонструвати шлях, яким пройшов структурний елемент знакової системи, та які додаткові модифіковані елементи чи споріднені символи набуто з тим, щоб надати більшої виразності, привернути негайну увагу.

Мета статті. Цією роботою прагнемо показати, що видавництво «Лярус» уже у XIX – першій половині XX ст. (характерно, що це видавництво функціонує і сьогодні) було відомим і мало великий попит на теренах Галичини зазначеного періоду. Теоретично-методологічні засади, які притаманні в наш час розвитку гуманітарних наук в Україні загалом, спричинені істотними ідейними і соціально-політичними трансформаціями під гаслом національного відродження України, її історії і культурної спадщини (Качур, 2009: 3). Словники, методичні видання з граматики, лексикології, орфографії (дидактична література), художня література – і це далеко не повний перелік праць французьких авторів відомого паризького видавництва «Лярус», які використовувалися у навчальних закладах, були у щоденному користуванні, у приватних колекціях та інституційних бібліотеках, бібліотечних зібраннях. Аналіз видавничого знака опирається на діахронічний метод, що дозволяє показати становлення та семіотичну модифікацію знака, його **адресну референцію** (Карпенко, 2009: 7-9). Діахронічний метод пов’язаний з синхронічним методом, бо є невід’ємним атрибутом маркування «Лярусу» у впізнаваному вигляді у XIX-першій половині XX ст.

Базовий метод, на який опирається при вивченні мовного знака швейцарський дослідник Фердинанд де Соссюр, що уявляв мову як систему знаків, що прямо співвідноситься з теорією референції (Ray, 1983: 19-36). Будь-який знак згідно з твердженням Герберта Е. Брекле передбачає «умовне позначення» (Herbert E. Brekle, 1972: 35-39). Саме знакова форма і є такою, що ідентифікується адресатом, вирізняється та чітко реферується пропонований предмет вивчення. Фердинанд де Соссюр стверджував, що діахронним є все те, що стосується еволюції, тобто враховується два аспекти – проспективну, яка базується на порівнянні, і на ретроспективну, яка спрямована до витоків (Оліховська, 2016: 58-60).

Виклад основного матеріалу. Пропоноване дослідження, окрім вивчення французьких друків на Галичині, торкається зокрема перших видань видавництва «Лярус» на книжковому ринку у XIX – першої половини XX століття, а також на мовному аспекті дослідження гасел, та частково окреслено їхню етимологію. Знаки-символи – це знаки з семіотичного боку, що фізично не зв’язані з об’єктами, які вони позначають, їхні значення встановлюються переважно за умовною згодою (Ray, 1083: 19-36). У зв’язку з цим вони набувають статусу умовного позначення і всезагального правила. **Видавничий знак** – це друкарська марка видавця, що вказує на походження та належність видання; один з елементів художнього оформлення книги, книжкової графіки; має охоронне значення (Енциклопедія сучасної України).

Новизна дослідження полягає в тому, що доведено референтний характер видавничого знака «Лярусу», який, окрім художньої цінності, мав добре продуманий інтенційний зміст, спрямований на чітко означеного адресата, є інформативним, та є частиною візитної картки видавництва.

Зі середини XVIII ст., дещо із запізненням порівняно з іншими європейськими країнами, у Галичині спостерігається зростання французьких упливів у різних сферах життя суспільства та зацікавлення французькою культурою і книгою зокрема (Качур, 2009: 3).

У своїй праці Пуле-Маласіс (Poulet-Malassis) «Les ex-libris français depuis leur origine jusqu’à nos jours» (Пуле-Малассіс, 1875) досліджує етимологію гасел. Так гасло: «Ex labore quies» («Відпочиваю від роботи»), що знаходиться в бібліо-

теці Карла Ульбозіуса, Едуеніса (Ex bibliothecâ Caroli Albosii E, Eduensis), датується 1574 роком (Пуле-Малассіс, 1875). У більшості випадків вони цитувались латинською і мали різножанровий характер. Власники книжок висловлювали у такий спосіб особливу прихильність до книг: «In secundis voluptas, in adversis perfugium» («мет-тєво розрадить і в біді стане прихистком») (Пуле-Малассіс, 1875).

Відоме гасло «Je sème à tout vent» завдячує своїй появі архітектору і декоратору Емілю Рейберу (Émile Reiber). Саме він є натхненником ідеї «насіння як зародку знань», який заклав ідею процесу «сіяння насіння» («l'idée de semence de germe»); ідею того, що навчання приносить плоди ще в 1876 році (Рис. 1.1).

Рис. 1.1.

А образ відомої сіячки (родички відомого видавця Клода Оже), зобразив Ежен Грассе (Eugène Grasset), швейцарський художник, гравер та ілюстратор. Першочергово молода жінка мала тримати в руках троянду, а не кульбабу. Саме Клод Оже (Claude Augé) був директором «Ілюстрованого Ляруса» («Le Petit Larousse illustré») (Рис 1.2; 1.3).

Рис. 1.2.

Рис. 1.3.

Але ідея полягала в тому, що видавництво мало за мету розповсюджувати «звичайну і невибагливу науку» («une science familière et sans prétention»). Характерно, що видавничий знак у своєму первісному вигляді проіснував з 1890 р. до 1952 р. У книжковому фонді бібліотеки кафедри французької та іспанської філологій зберігається «Лярус», який датується 1928 роком (Рис. 1.4; 1.5).

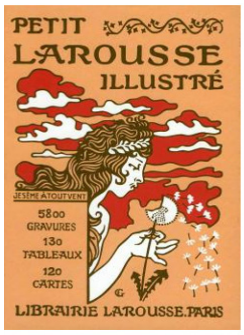

Рис. 1.4.

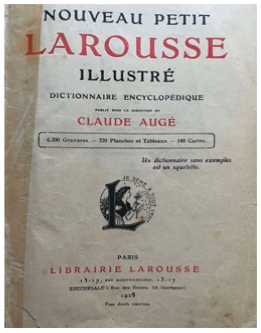

Рис. 1.5.

Від 1852 року видавничий знак «Лярусу» зазнав чисельних модифікацій. На титульній сторінці одного з видань зображено кульбабу, яка розповсюджує «насіння знань» («les akènes du savoir»). Отже, смисл знака – це сукупність суттєвих рис, властивостей, характеристик предмета, який позначається цим знаком. Та не тільки видавничий знак зазнав модифікацій в діахронічному аспекті, а й гасло «j'enseigne à tout vent» (Рис. 1.6).

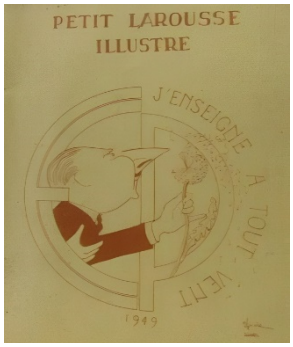

Рис. 1.6.

Видавництво в період XIX–XX століття було особливо популярним у приватних бібліотеках держаних та релігійних діячів, мистецтвознавців, композиторів. Так у приватній колекції архієпископа львівської Вірменської католицької церкви Йосипа Теофіла Теодоровича був підручник «Lexicolgie des écoles cours complet de langues française», про що свідчить особистий підпис на титульній сторінці (Рис. 2.1; 2.2; 2.3) (20, 1877: 1-2).

Рис. 2.1.

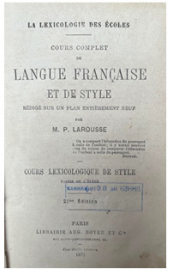

Рис. 2.2.

Рис. 2.3.

На титульній сторінці посібника зазначено, що адресатами друку є студенти третього курсу і цей посібник є для вивчення французької мови і стилістики.

Так «Grammaire. Cours moyen» («Граматика») адресована учням («Livre de l’ Élève»), про що зазначено на титульній сторінці підручника (Рис. 3.1; 3.2; 3.3) (24, 18??: 1).

Рис. 3.1.

Рис. 3.2.

Рис. 3.3.

Референт означений, зображений, окрім того, на малюнку ми бачимо зображеним учня, що читає. На титульній сторінці зазначено: «Si un mot vous embrasse, si vous avez besoin de reseignement consultez «Dictionnaire Larousse» («Якщо слово Вас захоплює, якщо ви маєте потребу в інформації, зверніться до «Словника Ларус»). А епіграф окреслює квінтесенцію продукту: «Un livre que vous devez avoir toujours sous la main» («Книга, яку ви маєте мати завжди під рукою»). Структура епіграфу є елементом комунікації, окрім того є лаконічною, цільовою і означеною логічним змістом.Наступне видання «La lexicologie des écoles: cours complet de langue française et de style», адресоване для учнів початкового рівня «Petite grammaire du premier âge: Livre de l’Élève» (Рис. 4.1; 4.2) (20, 1894: 1-2).

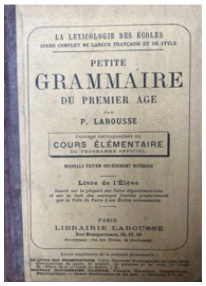

Рис. 4.1.

Рис. 4.2.

Стаття написана на базі електронного каталогу французьких видань фонду відділу Європейської книги XIX–XX ст. ЛННБ України ім. В. Стефаника то побачимо, що цей підручник з приватної колекції знаного українського композитора, піаніста, музичного критика, педагога, диригента, визначного представника української музичної культури XX століття Василя Барвінського.

Не оминув своєю увагою друкованої продукції ще один відомий політичний діяч Дмитро Донцов, про що свідчить особистий підпис публіциста на палітурці підручника «Grammaire complète: syntaxique et littéraire» (17, 1880: 1-2). Книги видавництва були дорогими на той час, і тому їх маркували (Рис. 5.1; 5.2; 5.3).

Рис. 5.1.

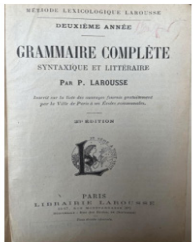

Рис. 5.2.

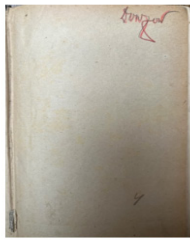

Рис. 5.3.

Особливо цінними є, на нашу думку, друки з Книгозбірні «Студіону» у Львові – однієї з українських наукових спеціалізованих бібліотек Галичини першої половини XX-го століття, заснованої Митрополитом Андреєм Шептицьким при монастирі Студійного уставу з метою збирання і зберігання наукових джерел для дослідження і поширення знань (Рис. 6.1; 6.2).

Рис. 6.1.

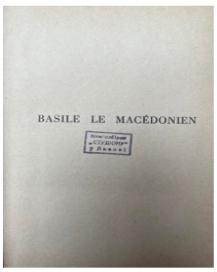

Рис. 6.2.

Характерно, що логотип на титульній сторінці художньої книги V. Bonhoure (В. Бонхура) «Basile le Macédonien» у вигляді кульбаби, що проростає з землі, а під нею написано відоме гасло «Je sème à tout vent» (13, 1925: 1-2).

Вартими уваги є видання художньо оформлені. Так у фонді відділу європейської книги XIX – другої половини XX ст. ЛННБ України ім. В. Стефаника є особливо цінний підручник, читанка французькою мовою: Grammaire enfantine: règles générales, remarques principales, exemples, questionnaires, lectures, copies, exercices, dictées, fables, historiettes, poésies, analyse du mot, proposition simple, élocution, rédaction d’après image: livre du maitre / par Claude Augé; illustré de 100 gravures; conforme aux nouveaux programmes officiels (12, 1900: 1-2).

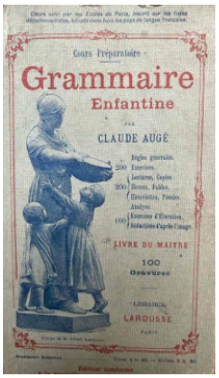

Рис. 7.1.

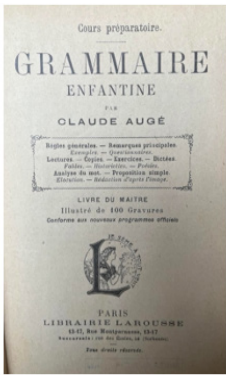

Рис. 7.2.

Бачимо, що адресатом є школярі початкового рівня, яким запропоновані основні правила читання, аналіз слів, висловів у реченнях; тематичні приклади, вправи, диктанти, невеличкі розповіді, казочки, та поезії, є цінною вказівкою для початківців (Рис. 7.1; 7.2). Отже, для ознайомлення пропонуємо електронні посилання на друки видавництва «Лярус» у списку використаної літератури.

Висновки. Французька книга на Галичині у XIX – першої половини XX століття була дорогим і особливо бажаним надбанням для книголюбів, а популярність видавництва «Лярус» і його видань не пройшла повз вибагливого читача. Як уже зазначалося в основі дослідження є французькі видання з фонду відділу європейської книги XIX–XX ЛННБ України ім. В. Стефаника, 13 з яких опрацьовано (див. електронні джерела) (11; 12; 13; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23;24). У приватних колекціях і інституційних бібліотеках Львова вони користувалися особливим попитом в Україні й у навчальних закладах. Ці видання є часткою історії книжкової культури України і репрезентантами Франції в україномовному світі.

Доведено, що видавничий знак «Лярусу» має адресну референцію, бо акцентує освітню спрямованість видавництва, відображає його концепцію, має цільовий характер, і є інформативною. Семіотичний аспект як спосіб передачі інформації референтам має у нашому дослідженні прагматико-комунікативний характер. Тож, крім практичного значення і мистецької цінності, логотип видавництва становив неабияку історико-культурну та наукову вартість. А модифікації видавничого знака «Лярусу», яких воно зазнало в діахронічному аспекті не змінило його смислу. Видавничий знак «Лярусу» з семіотичного боку сприймається, як і гасло на ньому, як одне ціле і має цільовий характер. Видавництво «Лярус» функціонує і сьогодні і має за мету розповсюджувати “звичайну і невибагливу науку” (“une science familière et sans prétention”).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береза О., Мельник-Хоха Г. Корпус франкомовних видань XIX – першої половини XX ст. у відділі обмінно-резервних фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Львів. 2018. Вип. 10. С. 254-261.
2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2009. 334 с.
3. Качур І. Французька книга в Галичині у другій половині XVIII ст.: Історіографічний аспект. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2009. С 3-34.
4. Качур І. Французька перекладна книга у Львові в другій половині XVIII ст. Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek): paralele i różnice / red. nauk. J. Gwioździk, E. Rózycki. Katowice: wyd-wo un-tu Śląskiego, 2004. С. 195-208.
5. Кривенко М. Власницькі знаки як джерело вивчення історичних колекцій. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2011. Вип. 3. С. 422-441.
6. Оліховська Ю.Д. Синхронія/діахронія Ф. де Соссюра: Наступність і новаторство. Філологічні науки. Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Філологічні науки. 2016. Т.1. Вип. 5. С. 58-60.
7. Herdert E. Breklet. Sémantique. Paris.: Armand Colin. 1973. 110 p.
8. Ray A. Théorie du signe et du sens. Paris.: Klincksiek. 1983. T. 1. 538 p.
9. Poullet-Malassis, Auguste. Les ex-libris français depuis leur origine jusqu’à nos jours. Nouvelle édition, revue, très augmentée. Paris: P. Rouquette. 1875. VIII-79 p.+ [1] p.-24 f. de pl. sous chemise.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

10. Notions preliminares les signes et le signe linguistique. URL: https://quizlet.com/85903159/notions-preliminares-les-signes-et-le-signe-linguistique-flash-cards/
11. Augé, C. Grammaire enfantine.cours préparatoire : livre du maitre. 1900. Illus-tré de 100 gravures; conforme aux nouveaux programmes officiels. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000554305&local_base=LSL01.
12. Bonhoure, V. Basile le Macédonien ; Sous les plombs de Venise. 1931. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000534110&local_base=LSL01.
13. 13.Hoesick, F. Wędrowiec : wrażenia z podróży. 1925. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000628471&local_base=LSL01.

14. Juran-ville, C. Le deuxième livre des petites filles : cours élémentaire : programme officiel. 1890. 320 gravures. UR L: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000550552&local_base=LSL01.

15. Larousse, P. Exercices d’orthographe et de syntaxe : appliqués, numéros par numéros, à la Grammaire complète et la Grammaire supérieure : livre de l’élève. 1904. URL : http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000535667&local_base=LSL01.

16. Larousse, P. Grammaire complète : syntaxique et littéraire. 1880. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000558349&local_base=LSL01.

17. Larousse, P. Grammaire lexicologique: Livre de l’Élève. 1880. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000659685&local_base=LSL01.

18. Larousse, P. Grammaire supérieure : formant le résumé et le complément de toutes les études grammaticales. 1880. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000540453&local_base=LSL01.

19. Larousse, P. La lexicologie des écoles : cours complet de langue française et de style, rédigé sur un plan entièrement neuf : cours lexicologique de style : partie de l’élève. 1877. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000559223&local_base=LSL01.

20. Larousse, P. Petite grammaire du premier âge : Livre de l’Élève : inscrit sur la liste des ouvrages fournis gratuitement par la Ville de Paris à ses Écoles communales. 1894. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000558335&local_base=LSL01.

21. Larousse, P. Petite grammaire lexicologique du premier age livre du Maître. 18??. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000635506&local_base=LSL01.

22. Martinon, Ph. Comment on prononce le français : traité complet de prononciation pratique avec les noms propres et les mots étrangers. 1913. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000539878&local_base=LSL01

23. Larousse, P. Grammaire. Cours moyen. Livre de l’Élève : 18??. URL.

24. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://search.app/1sQfWjpPaEBhMTHHA

REFERENCES

1. Bereza O., G. Melnyk-Hokha H. (2018) Korpus frankomovnykh vydan XI – pershoi polovyny XX st. u viddili obminno-rezervnykh fondiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. [Corpus of French-language publications of the 19th and first half of the 20th centuries. in the department of exchange and reserve funds of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk] Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. – Records of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk, 254-261. [in Ukrainian].

2. Karpenko Yu.O. (2009) Vstup do movoznavstva. [Introduction to Linguistics]. Kyiv: Academy. 334 p. [in Ukrainian].

3. Kachur. I. (2009) Frantsuzka knyha v Halychyni u druhii polovyni XVIII st.: Istoriohrafichnyi aspekt. [The French book in Galicia in the second half of the 18th century: Historiographic aspect] Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. Notes of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk, 3-34. [in Ukrainian].

4. Kachur. I. (2004*)* Frantsuzka perekladna knyha u Lvovi v druhii polovyni XVIII st. [A French translated book in Lviv in the second half of the 18th century]. Kultura książki ziem wschodniego i płodnynego pogranicza Polski (XVI–XX centuries): parallels and differences / editor. Science J. Gwioździk, E. Rózycki. Katowice: wyd-wo un-tu Śląskiego, 195-208. [in Ukrainian].

5. Kryvenko M. (2011) Vlasnytski znaky yak dzherelo vyvchennia istorychnykh kolektsii. [Ownership signs as a source for the study of historical collections]. Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka. – Records of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk, 422-441. [in Ukrainian].

6. Olikhovska Yu.D. (2016) Synkhroniia/diakhroniia F.de Sossiura: Nastupnist i novatorstvo. [Synchrony/diachrony by F. de Saussure: Continuity and innovation]. Filolohichni nauky. Naukovyi visnyk DDPU im. I. Franka. – Philological Sciences. Scientific Bulletin of the DDPU named after I. Franko. 58-60. [in Ukrainian].

7. Herdert E. Breklet. (1973) Sémantique. [Semantics]. Paris.: Armand Colin. 110 p. [in French].

8. Ray A. (1983) Théorie du signe et du sens. [Theoretical concepts of sign and meaning]. Paris.: Klincksiek. 538 p. [in French].

9. Poullet-Malassis, Auguste. (1875) Les ex-libris français depuis leur origine jusqu’à nos jours. [French bookplates from the beginning of their existence to the present day]. Nouvelle édition, revue, très augmentée. – New limited edition. Paris: P. Rouquette, p.-24 f. de pl. sous chemise. [in French].

ILLUSTRATIVE SOURCES

10. Notions preliminares les signes et le signe linguistique. [Basic concepts of a sign and a linguistic sign]. URL: https://quizlet.com/85903159/notions-preliminares-les-signes-et-le-signe-linguistique-flash-cards/ [in French].

11. Augé, C. (1900) Grammaire enfantine.cours préparatoire : livre du maitre. 1900. Illus-tré de 100 gravures; conforme aux nouveaux programmes officiels. [Children’s grammar. Course of preparation. Illustrated with 100 engravings; conforms to the new official programmes]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000554305&local_base=LSL01. [in French].

12. Bonhoure, V. (1931) Basile le Macédonien; Sous les plombs de Venise. [Basil the Macedonian; Under the lead of Venice]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000534110&local_base=LSL01. [in French].

13. Hoesick, F. (1925) Wędrowiec : wrażenia z podróży. [The wanderer: impressions of a journey]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000628471&local_base=LSL01. [in French].

14. Juran-ville, C. (1890) Le deuxième livre des petites filles : cours élémentaire : programme officiel. 320 gravures. [The second book of little girls: elementary course: official programme. 320 engravings]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000550552&local_base=LSL01. [in French].

15. 15.Larousse, P. (1904) Exercices d'orthographe et de syntaxe : appliqués, numéros par numéros, à la Grammaire complète et la Grammaire supérieure : livre de l'élève. [Spelling and syntax exercises: applied, number by number, to the Complete Grammar and Superior Grammar: student's book]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000535667&local_base=LSL01. [in French].

16. Larousse, P. (1880) Grammaire complète: syntaxique et littéraire. [Complete grammar: syntactic and literary]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000558349&local_base=LSL01. [in French].

17. Larousse, P. (1880) Grammaire lexicologique: Livre de l'Élève. [Lexicological grammar: Student's Book]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000659685&local_base=LSL01. [in French].

18. Larousse, P. (1880) Grammaire supérieure : formant le résumé et le complément de toutes les études grammaticales. [Advanced grammar: summarising and complementing all grammatical studies]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000540453&local_base=LSL01. [in French].

19. Larousse, P. (1877) La lexicologie des écoles: cours complet de langue française et de style, rédigé sur un plan entièrement neuf : cours lexicologique de style : partie de l'élève. [The lexicology of schools: a complete course in French language and style, written on a completely new plan: lexicological course in style: student's part]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000559223&local_base=LSL01. [in French].

20. Larousse, P. (1894) Petite grammaire du premier âge : Livre de l'Élève : inscrit sur la liste des ouvrages fournis gratuitement par la Ville de Paris à ses Écoles communales. [A short lexicological grammar for the early years: Pupil´s book: Included on the list of books provided free of charge by the City of Paris to its municipal schools]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000558335&local_base=LSL01. [in French].

21. Larousse, P. (18??.) Petite grammaire lexicologique du premier age livre du Maître. [Little lexicological grammar for the early years: a teacher's guide]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000635506&local_base=LSL01. [in French].

22. Martinon, Ph. (1913) Comment on prononce le français : traité complet de prononciation pratique avec les noms propres et les mots étrangers. [How to pronounce French: a complete treatise on practical pronunciation, including proper nouns and foreign words]. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=direct&doc_number=000539878&local_base=LSL01 [in French].

23. Larousse, P. (18??.) Grammaire. Cours moyen. Livre de l'Élève. [Grammar. Middle Course. Student's Book]. [in French].

24. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. [Encyclopedia of Modern Ukraine] URL: https://search.app/1sQfWjpPaEBhMTHHA. [in Ukrainian].

UDC 801.81'4
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-31

Yuliia SHARAPANOVSKA,
orcid.org/0000-0002-5397-2941
Doctor of Philosophy,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages of Professional Communication
International Humanitarian University
(Odesa, Ukraine) yuliia.sharapanovskaya@gmail.com

VERBAL AND PARAVERBAL FEATURES OF THE US POLITICAL DISCOURSE

Political discourse is an important tool for influencing the public, and its verbal and paraverbal characteristics can significantly differ depending on the gender of the politician. In the United States, political leaders often employ specific linguistic strategies to attract voters' attention, emphasize their ideas, and influence public opinion. The gender aspect in political discourse is becoming increasingly noticeable, as female and male politicians may have different communication styles that affect their effectiveness in a political context.

The verbal features of women's political speeches are often characterized by a more emotional and inclusive style, which may include the use of the first person, metaphors, and storytelling. Female politicians may more frequently draw on personal experiences and social issues, making their speeches more sensitive to voters' needs. In contrast, male politicians typically use a more formal language style, focusing on rational arguments and facts, which can highlight their authority and competence.

Paraverbal features, such as tone of voice, intonation, pace, and pauses, can also vary significantly between men and women. Research shows that women tend to use a softer tone and vary their intonation more, which can create an atmosphere of trust and empathy. Men, on the other hand, often speak in a lower tone with less variation in intonation, which can convey a sense of confidence and strength.

Thus, the verbal and paraverbal features of political speeches in the U.S. have a significant gender aspect that influences the perception of politicians and their rhetoric. Understanding these differences can help in studying the effectiveness of communication in the political arena, as well as in further developing strategies for more successful engagement with voters.

Moreover, the intersection of verbal and paraverbal features with cultural expectations further complicates the gender dynamics in political discourse. Societal norms often dictate how male and female politicians are perceived based on their communication styles. For instance, assertive language used by women may be interpreted negatively as aggression, while similar assertiveness in men is frequently viewed as confidence. This double standard can influence the reception of political messages and the overall effectiveness of a politician's speech. As women increasingly occupy leadership roles, it is essential to analyze how these dynamics play out in real-time political contexts, as well as the potential for reshaping societal perceptions of gender in political communication. Recognizing these complexities can enhance our understanding of the broader implications of gender on political engagement and representation.

Key words: *political discourse, verbal features, paraverbal features, political communication, gender representation.*

Юлія ШАРАПАНОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-5397-2941
доктор філософії,
старший викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування
Міжнародного гуманітарного університету
(Одеса, Україна) yuliia.sharapanovskaya@gmail.com

ВЕРБАЛЬНІ ТА ПАРАВЕРБАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США

Політичний дискурс є важливим інструментом для впливу на суспільство, і його вербальні та паравербальні характеристики можуть значно відрізнятися залежно від гендеру політика. У Сполучених Штатах політичні лідери часто використовують конкретні лінгвістичні стратегії, щоб привернути увагу виборців, підкреслити свої ідеї та вплинути на громадську думку. Гендерний аспект у політичному дискурсі стає дедалі помітнішим, оскільки політики-жінки та чоловіки можуть мати різні стилі спілкування, що впливає на їхню ефективність у політичному контексті.

Вербальні особливості політичних виступів жінок часто характеризуються більш емоційним та інклюзивним стилем, який може включати використання першої особи, метафор і розповідей. Жінки-політики частіше звертаються до особистого досвіду та соціальних питань, що робить їхні виступи більш чутливими до потреб виборців. Навпаки, чоловіки-політики зазвичай використовують більш формальний мовний стиль, зосереджуючись на раціональних аргументах і фактах, що може підкреслювати їхній авторитет і компетентність.

Паравербальні особливості, такі як тон голосу, інтонація, темп і паузи, також можуть значно відрізнятися між чоловіками та жінками. Дослідження показують, що жінки зазвичай використовують м'який тон і частіше змінюють інтонацію, що може створювати атмосферу довіри та емпатії. Чоловіки, з іншого боку, часто говорять на нижчому тоні з меншою варіацією інтонації, що може передавати відчуття впевненості та сили.

Таким чином, вербальні та паравербальні особливості політичних виступів у США мають суттєвий гендерний аспект, який впливає на сприйняття політиків і їхньої риторики. Розуміння цих відмінностей може допомогти у вивченні ефективності комунікації в політичній сфері, а також у подальшому розвитку стратегій для більш успішного залучення виборців.

Крім того, перетин вербальних і паравербальних особливостей з культурними очікуваннями ще більше ускладнює гендерну динаміку в політичному дискурсі. Суспільні норми часто диктують, як сприймаються політики-чоловіки та жінки на основі їхніх стилів спілкування. Наприклад, наполеглива мова, яку використовують жінки, може сприйматися негативно як агресія, тоді як подібна наполегливість у чоловіків часто розглядається як впевненість. Цей подвійний стандарт може впливати на сприйняття політичних повідомлень та загальну ефективність виступу політика. Зі зростанням кількості жінок на керівних посадах важливо аналізувати, як ці динаміки проявляються в реальному політичному контексті, а також потенціал для зміни суспільних уявлень про гендер у політичній комунікації. Визнання цих складнощів може покращити наше розуміння ширших наслідків гендеру для політичної участі та представництва.

Ключові слова: *політичний дискурс, вербальні особливості, паравербальні особливості, політична комунікація, гендерна репрезентація.*

Introduction. Studying political rhetoric in the United States through the lens of gender is critically important for understanding social dynamics and progress. Analyzing how language is used in political discourse can help reveal gender biases, stereotypes, and power dynamics. It uncovers patterns that perpetuate inequality and can influence public perception and political decisions. By examining language, we gain insights into the changing roles of men and women in politics, contributing to more inclusive and conscious democratic processes.

Furthermore, the exploration of gender aspects in political speeches can shed light on the representation of women in leadership positions and their impact on policy formation. This allows for a detailed analysis of the rhetoric used and the identification of hidden biases and barriers that women face in politics. Such analysis raises awareness and catalyzes efforts to promote gender equality, thereby contributing to the creation of a more just and representative political landscape in the United States. In an era of androcentric orientation in modern linguistics, political discourse is actively studied by both Ukrainian and foreign linguists who strive to define the concept of political discourse, examine its main features and functions, and establish its characteristic traits in linguistics.

Additionally, researching gender aspects of political speeches can highlight the representation of women in leadership roles and their influence on policy-making. This enables a thorough analysis of the rhetoric employed, revealing hidden biases and barriers encountered by women in politics. Such analysis enhances awareness and supports efforts aimed at promoting gender equality, thereby contributing to the establishment of a more equitable and representative political landscape in the United States.

There is no single definition of the term "political discourse." In the linguistic literature, this term is understood in both narrow and broad senses. A rather narrow definition is provided by the Dutch linguist T.A. van Dijk, who views political discourse as a genre limited to a specific social field, namely politics. According to him, political discourse encompasses the words of politicians. The genres falling under this category include political speeches, parliamentary debates, party programs, and government discussions.

Although T.A. van Dijk restricts political discourse to professional frameworks, he notes that it is also a form of institutional discourse, meaning discourse that occurs in institutional settings such as government meetings, parliamentary sessions, and political parties (Dijk, 2004). The conventions are considered political, and the statement must be made by the actor playing the professional role of a politician in an institutional environment. Discourse is political if it accompanies political action in a political context. A narrow approach to defining the term "political discourse" is also proposed in the work of R. Wodak. Researchers refer to political discourse only in terms of institutional communication forms, primarily associating them with genres of public-political speech.

The primary function of political discourse is to serve as a tool of political power, encompassing the struggle for power, maintaining power, preserving power, implementing, stabilizing, or redistributing it. In this context, language plays a role in social control, legitimizing power by explaining and justifying the redistribution of power and social resources, reproducing power by reinforcing loyalty to institutions, and shaping perceptions of political realities in the public consciousness (Корнійчук, 2009). Additionally, political discourse enhances

social integration within society or among groups of individuals. However, specific functions of political discourse are often regarded as global, with many researchers identifying a range of functions that manifest its fundamental instrumental roles.

Doris Graber outlines three functions of political discourse. The first is the function of disseminating information, which creates a virtual reality for recipients, where their own experiential practices are supplanted by the proposed cognitive framework. The recipients' knowledge base is not primarily rooted in a political world formed through their own participation, but rather in the information provided regarding the state of affairs, which may carry implicit connotations in addition to explicit information (Chilton, 1997). The second function involves setting the agenda, bringing specific issues to the forefront of public attention, thereby controlling the dissemination of information, as the concerns that capture public interest define the focus of public attention and actions taken by the public. The third function pertains to projecting into the past and future, where the discourse reproduces the past and predicts the future (Davis, 1994). Politicians use appeals to positive and negative exemplars as argumentative techniques; memories of a favorable political past contribute to creating a sense of reliability for a particular candidate or party, while predictions of the consequences of choosing one alternative over another are framed in light of visions of a bright future or the challenges awaiting voters.

Paul Chilton and Christine Schäffner identify four functions of political discourse. The first function is coercion, which pertains to speech acts supported by any sanctions, such as orders or laws. Closely related to this is the function of legitimization, which implements the mechanism of subordination, establishing legitimacy through arguments based on the will of voters, overarching ideological principles, projecting a charismatic leader, and positive self-presentation (Ільницька, 2010). The function of delegitimization manifests in opposition, where the representation of others – such as institutional or unofficial opposition – carries negative connotations, often employing ideas of alienation or depopulation. In contrast to the coercive function, there exists the function of resistance, which is aimed at challenging power relations through samizdat, graffiti, petitions, requests, slogans, and other forms of protest. The modeling capabilities associated with this discourse are tied to information control, involving either euphemistic or direct handling of undesirable data (Чічановський, 2003).

It is evident that political discourse is a complex form of communication that has not been fully represented in the literature due to its multifaceted nature. Currently, there is no widely accepted definition of this concept. In linguistic literature, this phenomenon is understood in both narrow ("the discourse of politicians") and broad ("language in the public sphere") senses. The diversity of approaches to studying political discourse is linked to the increasing role of mass media, the development of new communication technologies, and the expansion of globalization and the commercialization of political communication.

Materials and methods. The development of methods for analyzing political texts, particularly video-discursive political texts, relies heavily on important properties such as "non-linearity," which refers to the presence of complex multi-level structures in the text's development across various dimensions of discourse: language, media, and hypertext – achieved through the creation of intertextual links. The sense of the "volume" of political text is intensified by its specificity at different levels, while the variety of linguistic and media components combines to add complexity and depth.

All these characteristics of political texts necessitate the use of an integrated approach, developed within the framework of political linguistics and based on a broad combination of various disciplinary perspectives (Шульц, 2007). Integrated methods encompass several significant and wide-ranging "groups of methods":

1. A set of linguistic analysis methods that reveal the fundamental properties and characteristics of texts at various linguistic levels, including lexicon, syntax (combination), stylistics (utilization of metaphors, comparisons, and other stylistic devices), and sociolinguistics.

2. Content analysis methods, or content analysis based on the statistical counting of specially selected textual units.

3. Discourse analysis methods, grounded in the concept of discourse, which enable the analysis of the relationships between linguistic and extralinguistic aspects of the text.

4. Political linguistics methods, which help identify hidden political ideological components in political texts, focusing on evaluative components that reflect specific ideological views and attitudes.

5. Cognitive analysis methods, based on the study of the conceptual aspects of political texts, comparing different interpretations of events to uncover the relationship between actual reality and its political representation.

6. Linguocultural analysis methods, aimed at identifying culturally significant components in political

texts, such as realities, borrowings, and non-equivalent lexical units, which help shape an understanding of the cultural aspects of the ethnic and cultural identity represented in specific political speeches.

7. Linguistic methods that involve analyzing the text in terms of a stable system of parameters described by the political text, including its modes of creation and reproduction, channels of dissemination, functional types, topic dominance, and more.

The significant methodological potential of content analysis lies in the fact that virtually any component of a political text can serve as a unit of measurement –whether verbal (words, phrases, names of politicians, etc.) or content related to media series (repeated images, audio, and video clips) (Козак, 2012). This approach enables political discourse to fully reproduce the social reality represented by politicians, as political discourse is considered an objective and mediated reflection of the social interests and political views of all parties involved in the political communication process.

The method of political linguistics is a relatively new linguistic direction that emerged in the late twentieth century. When linguists formulate the basic principles for defining directions, they proceed from the understanding that linguistic signs and the ways in which they are realized are not neutral. There is a particular emphasis on the need to identify and describe ideological means of influence, which inevitably manifest in every political speech. Therefore, the aim of the political linguistics approach is to uncover and investigate ideologically charged components of texts, with special attention given to the analysis of highly ideologized mass information texts (Деренчук, 2014).

Research on political texts has also received considerable attention within the framework of cognitive linguistics, which focuses on the relationship between various linguistic processes and cognitive methods of perception and information processing. By considering language as a cognitive tool for representing and encoding reality, cognitive linguists study political texts "in connection with general issues of classification and conceptualization, as well as the problem of linguistic worldviews".

Results and discussion. The main features of political speeches by U.S. politicians include:

– leadership rhetoric: politicians often use language to emphasize their leadership role and encourage collective action;

– emotional appeal: the use of emotional elements, such as appeals to the audience's feelings, to enhance impact and understanding;

– appeals to the common good: attempts to gain support based on shared goals and values to unite the audience;

– argumentation and evidence: the use of logical arguments, facts, and statistics to support their positions and persuade the audience;

– appeals to patriotism: incorporating patriotic themes to stimulate national unity and support;

– media attention: crafting speeches that attract media coverage to ensure widespread reach;

– communication of external threats: political leaders often use speeches to respond to external threats and stabilize society;

– flexibility in language: the ability to adapt speech to the audience, situation, and changing circumstances.

These elements may vary depending on the politician and the specific context, but they reflect the general characteristics of political rhetoric in the United States.

In the political speeches of American male politicians, several verbal characteristics can be identified:

1. Leadership Tone: men often use language that emphasizes their leadership role. This may include strong assertions, a focus on decisiveness, and clarity of purpose.

2. Economic Language: male politicians may employ economically-oriented vocabulary and arguments to highlight their competence in financial matters and management.

3. Military Rhetoric: in discussions of foreign policy, male politicians may use military rhetoric, emphasizing security and a strong defense posture.

4. Emotional Restraint: men may refrain from expressing strong emotions or use them sparingly, placing emphasis on rationality.

5. Active Language: they may utilize active vocabulary and verbs, underscoring their willingness to take action and influence events.

These are general trends, and each politician may use language in a unique way. It's important to consider the context and individual characteristics of each speech for a complete understanding (Davis, 1994).

Paraverbal characteristics, which include non-verbal elements of speech, can also be identified in the political speeches of male politicians in the United States:

1. Body Language and Gestures: men often use strong, decisive gestures and postures that emphasize confidence and leadership.

2. Facial Expressions: they may employ serious or confident facial expressions to reinforce the gravity and determination of their statements.

3. Voice and Intonation: male politicians may lower their voices to give them an authoritative tone, underscoring their strength and power.

4. Pauses and Speech Tempo: the use of shorter pauses and a faster speech tempo can highlight the energy and dynamism of the male politician.

5. Attire and Appearance: a specific style of clothing and a composed appearance can help create the image of a decisive and competent leader.

These paraverbal elements, combined with verbal aspects, form a complete picture of the speech style of male politicians in their political discourse.

The verbal characteristics of political speeches by women politicians in the U.S. can vary, but some common features include:

– emotional expression: women politicians may express emotions more in their speeches, which can create a connection with the audience;

– emphasis on empathy: they may incorporate aspects of empathy and personal experience to support their arguments and positions;

– use of rhetorical devices to unfold messages: considering stereotypes, women in politics may be more attentive to linguistic aspects, unfolding events, and argumentation;

– highlighting collaboration and tolerance skills: their speeches may emphasize collaboration, consensus, and tolerance to highlight their leadership qualities;

– use of collective language: women politicians may use words and phrases that emphasize their inclusiveness and identity, such as "we" and "together";

– greater attention to detail: they tend to use specific examples and details to substantiate their positions.

The verbal characteristics of male and female politicians in the U.S. may share similarities, but they also reveal differences in linguistic expression. Male politicians primarily use leadership rhetoric and express expressiveness in their arguments, focusing on economic and foreign policy issues. For example, in Joe Biden's speeches, there is a strong emphasis on leadership in addressing global challenges.

On the other hand, female politicians, such as Kamala Harris, highlight their empathy by sharing personal stories and focusing on social and justice issues. For instance, her speeches often recognize the role of women in society and advocate for equality. Another example is Elizabeth Warren, who actively criticizes economic inequalities and proposes policies aimed at social justice.

Thus, while the general linguistic tools are common to both groups, specific traits reflect the individuality of each politician depending on their style and communication strategy.

Conclusion. Taking gender characteristics into account in political discourse helps to reveal potential stereotypes or inequalities in the speech of politicians. It is important to examine how men and women use linguistic strategies to express their ideas, as well as how this can influence public perception.

Gender analysis of political discourse also helps to identify the evolution of women's roles in politics and understand the barriers or challenges that may arise for women in this context. This contributes to the creation of a more informed society and promotes changes in the perception of gender equality.

Thus, considering gender aspects in political discourse is essential for improving equality, fostering cultural sensitivity, and shaping an informed understanding of the roles of men and women in political life.

When comparing the verbal and paraverbal characteristics of political speeches by men and women in the U.S., it is evident that the structure and style of speech may differ. For example, women politicians may emphasize empathy and use emotionally rich vocabulary to enhance their connection with the audience.

While male politicians tend to use a formal and authoritative speaking style that emphasizes strength and decisiveness, paraverbal elements such as gestures and facial expressions can complement these differences. For example, women may exhibit greater emotionality in their expressions, which is reflected in their delivery style and gesturing.

Considering these differences, it is important to avoid generalizations and to take into account the individual characteristics of each politician. Comparisons help to identify common trends, but attention should also be paid to the uniqueness of each speech and the context in which it occurs.

In addition to the differences in verbal and paraverbal characteristics of political speeches by men and women in the U.S., it is important to consider the dynamics of change in these aspects over time. The increased interest in the role of women in politics may influence their communication strategies, leading to changes in both speech and delivery styles.

It should also be noted that modern trends in political communication increasingly recognize the importance of authenticity and emotional connection with the audience. This can affect the perception of both female and male politicians, encouraging them to express personal views and use personal stories in their speeches.

Thus, understanding the evolution of speech and behavioral traits of politicians, regardless of gender, is crucial for a comprehensive analysis of political discourse and reflecting contemporary trends in leader communication.

BIBLIOGRAPHY

1. Деренчук Н. В. Особливості формування маніпулятивної стратегії в українському політичному дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук*. Філологія. № 38, 2014. С. 357–364.
2. Ільницька Л. Л. Особливості використання сугестивних та маніпулятивних технологій у сучасному англомовному політичному дискурсі. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*, 2010. С. 115–125.
3. Козак С. В. Комунікативні стратегії як засіб маніпулятивного впливу в англомовних прес-релізах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна, 2012. № 23. С. 68–70.
4. Корнійчук Ю. Р. Маніпулятивний вплив у політичному англомовному дискурсі. *Студентські наукові записки*. Серія «Філологічна», 2009. № 2. С. 83–87.
5. Чічановський А. А. Новина в журналістиці: проблеми практичної політики. К. : Грамота, 2003. 48 с.
6. Шульц В. Новина. *Публіцистика. Масова комунікація: медіа-енциклопедія*. К. : Академія Української Преси, 2007. С. 502–537.
7. Chilton P., Schaeffner C. Discourse and politics. *Discourse Studies: A multidisciplinary introduction*. vol. 2: Discourse as Social Interaction, London, 1997. P. 206–230.
8. Davis A. Politicized Language. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. ed. R. E. Asher, Oxford, New York, 1994. P. 3211–3214.
9. Dijk T. A. van. Discourse, context and cognition. 2004. URL: http: www.discourse-in-society.org/teun.html

REFERENCES

1. Derenchuk N. V. (2012). Osoblyvosti formuvannya manipulyatyvnoyi strategiyi v ukrayinskomu politychnomu dyskursi [Peculiarities of the formation of a manipulative strategy in Ukrainian political discourse]. *Problemy gumanitarnyh nauk. Filologiya,* Vol. 38, P. 357–364. [in Ukrainian]
2. Ilnyczka L. L. (2010). Osoblyvosti vykorystannya sugestyvnyh ta manipulyatyvnyh texnologij u suchasnomu anglomovnomu politychnomu dyskursi [Peculiarities of the use of suggestive and manipulative technologies in modern English-language political discourse]. Lingvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennya i perspektyvy. P. 115–125. [in Ukrainian]
3. Kozak S. V. (2012). Komunikatyvni strategiyi yak zasib manipulyatyvnogo vplyvu v anglomovnyx pres-relizah [Communication strategies as a means of manipulative influence in English-language press releases]. *Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya : Filologichna,* Vol. 23*,* P. 68–70. [in Ukrainian]
4. Kornijchuk Yu. R. (2009). Manipulyatyvnyj vplyv u politychnomu anglomovnomu dyskursi. Studentski naukovi zapysky [Manipulative influence in political English-language discourse]. *Seriya «Filologichna»,* Vol. 2, P. 83–87. [in Ukrainian]
5. Chichanovskyj A. A. (2003). Novyna v zhurnalistyci: problemy praktychnoyi polityky [News in journalism: problems of practical politics]. K. : Gramota. 48 p. [in Ukrainian]
6. Shulcz V. (2007). Novyna [News]. Publicystyka. Masova komunikaciya: media-encyklopediya. K. : Akademiya Ukrayinskoyi Presy. P. 502–537. [in Ukrainian]
7. Chilton P., Schaeffner C. (1997). Discourse and politics. *Discourse Studies: A multidisciplinary introduction*. vol. 2: Discourse as Social Interaction, London, P. 206–230.
8. Davis A. (1994). Politicized Language. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. ed. R. E. Asher, Oxford, New York, P. 3211–3214.
9. Dijk T. A. van. (2004). Discourse, context and cognition. URL: http: www.discourse-in-society.org/teun.html

ПЕДАГОГІКА

УДК 7.01+7.012
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-32

Ольга КОСТЮК,
orcid.org/0000-0001-5309-2816
кандидат філософських наук, доцент,
завідувачка кафедри дизайну
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) olgakostuck@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ДИЗАЙНЕРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Ідеї дизайну сучасного мінливого інформаційно-комунікативного середовища, де швидко змінюються соціальні та культурні контексти, орієнтовані на загальні тенденції соціокультурної реальності. Сьогоденний дизайн знаходить відображення у появі нових течій – неоконцептуального мистецтва, арт-інсталяції, перформансу, цифрового мистецтва та інше. Дизайнерські предмети стають інсталяціями, заперечуючи скінченність, відзначаючи множинність, невизначеність і рухливість світу. В такому процесі дизайнер, створюючи дизайн-об'єкти, повинен мати розвинуту естетичну свідомість, щоб мати змогу відобразити складність і багатошаровість сучасного світу. Важливо не лише створювати естетично привабливі об'єкти, але й враховувати соціальні, культурні та емоційні аспекти, які вони відображають. Дизайнер повинен бути здатним співчувати і розуміти потреби, емоції та перспективи інших митців і глядачів, адже це дозволяє створювати об'єкти, що резонують з різними аудиторіями на глибшому рівні. Еволюція дизайнерських рішень веде до вивчення витоків, філософських основ розуміння концептуальних ідей та пошуку нових шляхів розвитку особистості. Саме це зумовлює новизну дослідження. Метою статті є філософська рефлексія дизайнерського мистецтва в контексті розвитку естетичної свідомості дизайнера, оскільки саме естетика має стати основою і серцевиною (ядром) сучасних концепцій дизайну.

Отже, філософське узагальнення в рамках теорій дизайну, визначення підходів й аналіз складових філософії дизайну разом забезпечують глибоке і багатовимірне розуміння дизайнерської практики, формують цілісне розуміння дизайнерського мистецтва, проєктного продукту творчої діяльності, сприяючи усвідомленню, більш глибокому розумінню та відображенню соціокультурної реальності.

Таким чином, філософія дизайну в її культурному розумінні дозволяє визначити соціальне та культурне місце дизайну, з його оригінальністю та унікальністю. Естетична свідомість розвивається як поєднання інтелектуально-творчих, емоційно-позитивних і розумових якостей особистості, що сприяє розвитку естетичних потреб, уяви, смаку та реалізації художньо-творчих здібностей. Вона формується під впливом культурних традицій, загальної культурної психології та є невід'ємною частиною суспільної свідомості людини.

Такі стратегії розкривають рефлексивні та творчі здібності дизайнера; визначають єдність матеріальних (зовнішніх) і духовних (внутрішніх) перетворень форми і змісту предмета, їх гармонію; призводять до виникнення інноваційного процесу в дизайнерських ідеях, створення якісно нового дизайн-об'єкту, властивості якого неможливо спостерігати, але суттєві ознаки якого стають чіткішими.

Ключові слова: *філософія мистецтва та дизайну, дизайн, мистецтво, естетика, естетична свідомість, дизайнер.*

Olha KOSTIUK,
orcid.org/0000-0001-5309-2816
PhD of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Design
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) olgakostuck@gmail.com

PHILOSOPHICAL REFLECTION OF DESIGN ART IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC CONSCIOUSNESS

Design ideas of the modern changing information and communication environment, where social and cultural contexts are rapidly changing, are focused on the general trends of the socio-cultural reality. Today's design is reflected in the emergence of new trends – neo-conceptual art, art installation, performance art, digital art and others. Design objects

become installations, denying finitude, celebrating the multiplicity, uncertainty and mobility of the world. In such a process, a designer, creating design objects, must have a developed aesthetic awareness in order to be able to reflect the complexity and multi-layeredness of the modern world. It is important not only to create aesthetically pleasing objects, but also to consider the social, cultural and emotional aspects they reflect. A designer must be able to empathize and understand the needs, emotions and perspectives of other artists and viewers, because this allows to create objects that resonate with different audiences on a deeper level. The evolution of design solutions leads to the study of the origins, philosophical foundations of understanding conceptual ideas and the search for new ways of personal development. This is what determines the novelty of the research. The purpose of the article is a philosophical reflection of design art in the context of the development of the designer's aesthetic consciousness, since it is aesthetics that should become the basis and core of modern design concepts.

So, the philosophical generalization within the framework of design theories, the definition of approaches and the analysis of the components of design philosophy together provide a deep and multidimensional understanding of design practice, form a holistic understanding of design art, a project product of creative activity, contributing to awareness, deeper understanding and reflection of socio-cultural reality.

Thus, the philosophy of design in its cultural understanding allows to determine the social and cultural place of design, with its originality and uniqueness. Aesthetic consciousness develops as a combination of intellectual-creative, emotional-positive and mental qualities of the individual, which contributes to the development of aesthetic needs, imagination, taste and realization of artistic and creative abilities. It is formed under the influence of cultural traditions, general cultural psychology and is an integral part of human social consciousness.

Such strategies reveal the reflective and creative abilities of the designer; determine the unity of material (external) and spiritual (internal) transformations of the form and content of the object, their harmony; lead to the emergence of an innovative process in design ideas, the creation of a qualitatively new design object whose properties cannot be observed, but whose essential features become clearer.

Key words: *philosophy of art and design, design, art, aesthetics, aesthetic consciousness, designer.*

Постановка проблеми. Ідеї дизайну сучасного мінливого інформаційно-комунікативного середовища, де швидко змінюються соціальні та культурні контексти, орієнтовані на загальні тенденції соціокультурної реальності. Сучасний дизайн знаходить відображення у появі нових течій – неоконцептуального мистецтва, арт-інсталяції, перформансу, цифрового мистецтва та інше. Дизайнерські предмети стають інсталяціями, заперечуючи скінченність, відзначаючи множинність, невизначеність і рухливість світу. В такому процесі дизайнер, створюючи дизайн-об'єкти, повинен мати розвинуту естетичну свідомість, щоб мати змогу відобразити складність і багатошаровість сучасного світу. Важливо не лише створювати естетично привабливі об'єкти, але й враховувати соціальні, культурні та емоційні аспекти, які вони відображають. Дизайнер повинен бути здатним співчувати і розуміти потреби, емоції та перспективи інших митців і глядачів, адже це дозволяє створювати об'єкти, що резонують з різними аудиторіями на глибшому рівні. Еволюція дизайнерських рішень веде до вивчення витоків, філософських основ розуміння концептуальних ідей та пошуку нових шляхів розвитку особистості. Саме це зумовлює новизну дослідження.

Аналіз досліджень. Вивченням теорій дизайну займалися (Д. Норман, К. Кріппендорф, Г. Саймон, К. Фрідман, Л. Дай, Р. Бьюкенен та ін.), значний внесок у розуміння філософських аспектів дизайну зробили (М. Гайдеггер, Б. Латур, В. Флюссер, Ж. Бодрійяр, Г. Саймон, П. Вербек та ін.). Естетична свідомість була досліджена (І. Кант, Ф. Шиллер, Т. Адорно, Д. Дьюї, С. Лангер, М. Мерло-Понті, А. Берх, Т. Ліппс та ін.). Ці науковці значно сприяли розумінню естетичної свідомості, розглядаючи її з різних перспектив і в різних контекстах, включаючи філософію, психологію, соціологію та мистецтвознавство. Розвиток естетичної свідомості як компоненту естетичної культури дизайнерів представлено у дослідженнях українських вчених (Є. Антонович, Л. Оршанський, В. Бутенко, В. Томашевський, В. Титаренко, М. Левченко та ін.). Ці науковці підкреслювали, що розвиток естетичної свідомості як компоненту естетичної культури дизайнерів є ключовим фактором у їхній професійній підготовці та творчій діяльності.

Метою статті є філософська рефлексія дизайнерського мистецтва в контексті розвитку естетичної свідомості дизайнера, оскільки саме естетика має стати основою і серцевиною (ядром) сучасних концепцій дизайну.

Виклад основного матеріалу. Дизайн у сучасному суспільстві є одним із найпопулярніших видів професійної та творчої діяльності, що охоплює всі сфери соціокультурної реальності. Підхід до дизайну в професійній та суспільній свідомості часто полярний: від захоплення досягненнями дизайну в процесі трансформації сучасного матеріального світу та візуального середовища, до внутрішнього впливу дизайну на свідомість людини.

Вивчення теорій дизайну є важливим для роботи у сфері виробництва товарів і послуг. Аналіз філософ-

ських основ теорій дизайну передбачає виявлення основних принципів, їх взаємозв'язку з внутрішнім світом людини. Філософія як методологія розробляє різні способи аналізу окремих наукових теорій. Теорії дизайну так чи інакше пов'язані з філософським вченням про мистецтво, поняттями комунікативності та знаковості, принципами системного підходу та якісного аналізу, а також базовими визначеннями соціальної філософії – «людина», «цінності», «соціальна система» тощо.

Англійський науковець І. Лакатос, досліджуючи історію розвитку будь-якої культурної моделі, акцентує увагу на її зовнішніх і внутрішніх функціях. Можна розглядати закономірності і окремі феномени всередині досліджуваної області, включаючи її еволюцію, історію, персоналії. Такого роду «звернення на себе» – обов'язковий момент будь-якої саморефлексії, що супроводжується зануренням в емпіричний досвід, узагальненням фактів, осмисленням практичних кроків (Lakatos, 1976). Це і є теорія дизайну.

З іншого, проблему можна розширити і надати для її розв'язання не вузько направлені рішення, а максимально внутрішнє об'ємне оформлення: наприклад, вписати у формат моделі філософський рівень означення дизайнерської творчості в контексті загальнонаукових ідей творчого процесу. Філософський рівень наближається до особистого пошуку, через що можна побачити синтез технологічних та формальних чинників різних епох та культур в окремому проєктному продукті, оцінити власну творчу діяльність та поєднати форму проєкту у взаємодії зовнішніх і внутрішніх функцій.

Аналіз предметної специфіки дизайну показує, що філософське узагальнення в рамках теорії культури дає змогу розкрити сутність дизайну та його специфіку як культурного феномену.

Термін «дизайн» походить від латинського «designar» (вимірювати, окреслювати), а в англійській мові «дизайн» отримав багато значень: шаблон, прикраса, проєкт, конструкція, план, намір, мета, намір, інтрига, (Mueller, 1981: 614). Багатозначність терміну пов'язана з інтенсивним розвитком самого дизайну, його актуальністю у всіх сферах культури.

Сьогодні серед професіоналів немає єдиної думки в розумінні дизайну. Під дизайном різні експерти розуміють:

– зовнішній вигляд, форма речі;

– вся річ, включаючи її функції;

– процес уявного створення речі – проєктування;

– організаційна діяльність;

– професійно-сервісна організація;

– сфера діяльності, включаючи теорію, практику, продукти та послуги;

– особливий спосіб мислення як світогляд і навіть спосіб життя.

Щоб зрозуміти різноманітність підходів до дизайну та його визначень, звернемося до історії. Зазвичай виділяють два етапи: давній (первісний, неусвідомлений, ремісничий, канонічний – заснований на ручній праці), і сучасний (конструкторський, індустріальний – орієнтований на машинне виробництво). Історія сучасного дизайну починається на початку XX ст. в Німеччині, з прагнення вдосконалити промислові вироби, поширити і зміцнити в суспільстві нові уявлення про красу предметів, естетичні ідеали, породжені раціональним формоутворенням у промисловості. Засновниками цього руху є німці: Г. Мутезіус, П. Беренс, В. Гропіус та ін. В основі нової суб'єктності вони бачили три необхідні риси:

– практична корисність продукції;

– її промислове виробництво;

– нова естетична організація об'єктів, а в кінцевому рахунку – предметного середовища.

Найбільш яскравою постаттю, яка втілює єдність архітектури і дизайну, безумовно, був Вальтер Гропіус. Він вважав, що «вирішення будь-якої формотворчої задачі – будь то крісло, будівля, ціле місто або план району, повинно бути принципово однаковим», тому що кожен штучно створений об'єкт повинен бути органічною частиною предметного середовища (Gropius, 1965: 87). Подальший розвиток «класичного» дизайну визначила економіка. З одного боку, почала набирати силу так звана інженерія, переважно раціональний дизайн, який бачить красу виробів у їх всебічній практичній досконалості (Wartofsky, 1979: 57). З іншого боку, ринкова стихія актуалізувала завдання інтенсифікації збуту продукції шляхом створення привабливих для покупця форм – комерційного дизайну, стилю. Під час Великої депресії американська промисловість, як і європейська, зіткнулася з кризою збуту. До розробки долучилися такі художники, як Раймонд Лоуі, Тіг Уолтер Дорвин, Генрі Дрейфус. Американська промисловість за десятиліття зробила величезний стрибок у розвитку дизайну (Marques, 2021).

З 1950-х рр. XX ст. розвиток дизайну починається як мистецький та інноваційний напрям – художній дизайн, де основна роль практичної функції втрачається, а промислове відтворення часто припиняється. Лінія художніх пошуків найбільш чітко продовжується в італійському дизайні, поширюючись на всю Європу. У 1983 році була заснована Domus Academy як центр форму-

вання професійної свідомості нового типу, де розробляється ряд авторських концепцій і «поетик» «слабкого» задуму, головною рисою яких є неаксіоматичність, імовірнісний характер підстав, толерантність, невизначеність методу, позиції, ставлення. Алогічність, антисистемність – характерні риси дизайнерської ідеології того часу.

Різні типи дизайну породжували відповідну теоретичну рефлексію. Однак той факт, що дизайн до середини 1950-х рр. був переважно комерційним, пояснює його байдужість до теорії. Згадки про теорію дизайну в першій половині XX ст., як правило, лише формальні або історико-концептуальні, вони фрагментарні та несистематизовані.

Проблема визначення дизайну, його предмета та функцій залишається актуальною і сьогодні. Аналіз теоретичних робіт у галузі дизайну показує, що провідною тенденцією є прагнення до широкого визначення дизайну (Galle, 2002). У цьому випадку історія дизайну починається в примітивності, а область поширення практично безмежна, включаючи міфотворчість, наукову фантастику тощо. Дизайн можна визначити як «гармонійне структурування суб'єктних і процедурних аспектів систем «людина – суб'єкт – середовище», а також програм для організації таких систем» (Kroes, 2002: 291).

У сферу нашої уваги входить наукова тема естетики як філософського вчення, спрямованого на чуттєве пізнання світу, споглядальне і творче ставлення людини до дійсності. Термін «естетика» був введений німецьким філософом Олександром Баумгартеном для позначення науки про те, що відчувається та уявляється людиною. Це загальне визначення ґрунтується на органічній єдності двох складових:

Естетика як ціннісне ставлення людини до дійсності: вивчає природу естетичного відчуття, смаку, ідеалу, специфіку та творчий потенціал;

Художня діяльність людини: охоплює структуру і функціональну своєрідність цієї діяльності, природу художнього таланту, видову і стильову своєрідність мистецтва.

Історія становлення предмета естетики є процесом пошуку адекватного співвідношення між цими складовими. Особливу функцію поєднання виконують поняття прекрасного, ідеального, гармонійного, ціннісного, філософії мистецтва тощо (Естетика, 2010: 4).

У дослідженнях науковців естетична свідомість визначається як синтез інтелектуально-творчих, емоційно-позитивних, розумових якостей особистості, що дає змогу розвивати естетичні потреби, уяву, смак, реалізовувати художньо-творчі здібності. Розвинена естетична свідомість дозволяє фіксувати прекрасне, дивовижне, незвичайне та емоційно реагувати на побачене, розкривати вміння аналізувати та інтерпретувати власні емоційно-чуттєві враження. Естетична свідомість відноситься до свідомого стану розуму в естетичній діяльності й як перцептивна ідеологія є усвідомленим і систематизованим естетичним досвідом, що включає здатність суб'єкта до естетичного сприйняття, мислення та визначення естетичних ідеалів. Вона заснована на фізіологічному задоволенні, що формується на основі багаторазового злиття розуму та матерії, ідентичності об'єкта та самості, а також психологічних характеристик, створюваних під впливом різних факторів соціального життя. Тому, естетична свідомість перебуває під впливом культурних форм, загальної культурної психології та органічної частини суспільної свідомості людини (Zhu, 2022).

Естетичне сприйняття візуального здійснюється на перетині природи та мистецтва, об'єднаних поняттям образу. За допомогою органів чуття у свідомості людини відбувається відображення зовнішнього світу. Якщо у тварин таке сприйняття залежить від рівня емоційного забарвлення, то у більш розвиненому людському організмі зі складнішим мозком відбувається орієнтація на узагальнення потокової інформації. У свідомості людини формується образ, який можна не лише сприймати за візуальними ознаками, а й наділяти змістом і формою. У цьому процесі суб'єкт переживає стан піднесення, катарсису, духовного задоволення. У сучасній філософії поняття «катарсис» актуалізоване і широко використовується в сучасних школах психоаналізу. В актуалізуючому психоаналізі поняття «катарсизація» означає творчість та її сприйняття (Костюк, 2022: 112).

Багато філософських екскурсів у сферу дизайну базуються на уявленні про нього як про форму творчої діяльності людини, яка має свої результати. Специфіка отриманих продуктів і, відповідно, способу їх отримання полягає в подвійності, поєднанні деяких протилежних понять: користь – краса, технологія – мистецтво, матеріальне – духовне, утилітарне – естетичне, практичне –художнє, природне – соціокультурне, раціональний – інтуїтивний, інструментальний – символічний, доступний – трансцендентний. Усі ці категоріальні пари виражають багатофункціональність поняття «дизайн» та похідних від нього елементів. Іншими словами, це постійне і обов'язкове прагнення до всебічного вдосконалення, що створює відчуття прекрасного. Але таке прагнення іманентне людині, воно пронизує всі сфери діяльності (Popper, 1974).

Поляризація дизайнерських ідей зумовлена особливостями цього виду професійно-творчої діяльності, сильним впливом на емоційний світ людини в поєднанні з прагматичною спрямованістю та ринковим характером, а також недостатньою концептуальною розробленістю дизайну як культурного явища для кілька причин.

По-перше, специфіка ситуації в гуманітарних науках тривалий час об'єктивно не сприяла концептуалізації цієї моделі серед дослідників, хоча існує великий історичний пласт джерел з теорії та практики дизайну. Це пояснюється тим, що дизайн як явище масової культури був ідеологічно чужим явищем для вітчизняної практики, хоча в 20-х рр. XX ст. активно розвивалися ідеї промислового мистецтва, існувала відома школа дизайну на тодішні Вищі художньо-технічні майстерні (HATW), можна було поставити поруч з німецьким Staatliches Bauhaus та ін.

По-друге, неможливо філософськи проаналізувати та обґрунтувати суть проєкту поза культурно-історичним контекстом. Виникнення і розвиток дизайну тісно пов'язане з появою епохи масової культури кінця XIX ст. У працях «Повстання мас», «Дегуманізація мистецтва» іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет звертається до основних положень доктрини «масового суспільства». Відповідно до цієї концепції, суспільство є динамічним поєднанням активної меншості та пасивної більшості, або маси (натовпу) (Ортега-і-Гасет, 1994: 52). Якщо в меншості є особи, які мають певні індивідуальні особливості, то склад маси – це сукупність осіб, які нічим особливим не визначаються. У подоланні цих протиріч «маси взяли повну владу», але така діяльність була призначена для однорідних людей, які знаходяться на одному рівні, і це не мистецтво, а «згусток самого життя» (Archer, 1979: 17).

По-третє, зміна культурних парадигм у XX ст. була настільки стрімкою, що потрібен був принаймні деякий час, щоб зрозуміти логіку та закони культурних змін. Якщо в історії протягом століть культурні цикли тривали набагато довше, ніж існування одного покоління, то в XX ст. ситуація кардинально змінилася, і протягом одного соціального циклу змінилося кілька культурних парадигм (Reich, 1996). Розуміння культурних змін, що відбуваються з такими темпами і відображають їх загальну спрямованість, ускладнюється постійним теоретичним розвитком таких філософських понять, як постмодерна культурна парадигма, постмодерна свідомість тощо.

У філософії дизайну можна виділити антропологічну, аксіологічну, естетичну, герменевтичну складові. *Антропологічний* передбачає самовизначення людини як носія дизайнерської діяльності та споживача її продуктів у єдності її творчих здібностей у породжених нею речах, (Bhamra, 2021: 188). У цьому випадку сама річ трактується як «подвоєння себе». *Аксіологічний* пов'язаний з основними соціокультурними домінантами епохи. Річ, створена дизайнером, працює не тільки як носій функції, але, перш за все, як носій культурного значення. *Естетичне* перетворює предмет, наділений функцією, на річ, що володіє виразністю, а отже, і можливістю гармонізації людського світу. Він виводить цей особливий вид творчості на рівень мистецтва, наповнюючи його гармонією. *Герменевтика* орієнтована на створення системи правил і моделей інтерпретації, яка дозволяє виявити внутрішні смисли, розглянути не окремі знаки і значення, а охопити всі семантичні системи.

Отже, філософське узагальнення в рамках теорій дизайну, визначення підходів й аналіз складових філософії дизайну разом забезпечують глибоке і багатовимірне розуміння дизайнерської практики, формують цілісне розуміння дизайнерського мистецтва, проєктного продукту творчої діяльності, сприяючи усвідомленню, більш глибокому розумінню та відображенню соціокультурної реальності.

Висновки. Таким чином, філософія дизайну в її культурному розумінні дозволяє визначити соціальне та культурне місце дизайну, з його оригінальністю та унікальністю. Естетична свідомість розвивається як поєднання інтелектуально-творчих, емоційно-позитивних і розумових якостей особистості, що сприяє розвитку естетичних потреб, уяви, смаку та реалізації художньо-творчих здібностей. Вона формується під впливом культурних традицій, загальної культурної психології та є невід'ємною частиною суспільної свідомості людини.

Такі стратегії розкривають рефлексивні та творчі здібності дизайнера; визначають єдність матеріальних (зовнішніх) і духовних (внутрішніх) перетворень форми і змісту предмета, їх гармонію; призводять до виникнення інноваційного процесу в дизайнерських ідеях, створення якісно нового дизайн-об'єкту, властивості якого неможливо спостерігати, але суттєві ознаки якого стають чіткішими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Archer B. Whatever Became of Design Methodology? Design Studies. № 1, no. 1. 1979. Pp. 17–18. URL: https://blog.hslu.ch/product/files-/2013/02/Bruce_Archer_1979.pdf

2. Bhamra T., Hernandez R. Thirty years of design for sustainability: An evolution of research, policy and practice. *Design Science*. 7. 2021. P. 175–192. DOI: https://doi.org/10.1017/dsj2021.2

3. Galle P. Philosophy of design: an editorial introduction. *Design Studies.* № 23(3). 2002. Pp. 211–218. URL: https://www.academia.edu/496479/-Philosophy_of_design_an_introduction

4. Gropius W. The New Architecture and The Bauhaus. First Edition, MIT Press, 1965. 112 p.

5. Kostiuk, O., Vaskevych, O., Zlenko, N., Savitska, O., Mykhailova, R., & Gorbatiuk, T. The Philosophy of Design in the Innovation Space of the Postmodern World : *Consciousness of Cultural Practices. Postmodern Openings*. No 13 (1), 2022. Pp. 170–185. DOI: https://doi.org/10.18662/po/13.1/390

6. Kroes P. Design methodology and the nature of technical artefacts. *Design Studies.* № 23(3). 2002. Pp. 287–302. DOI: https://doi.org/10.1016/S0142-694X(01)00039-4

7. Lakatos I. Changes in the Problem of Inductive Logic. 1968. Pp. 315–417.

8. Marques P.C. A model for fostering creativity in the product development process. *International Journal of Design Creativity and Innovation*. 2021. DOI: https://doi.org/:10.1080/21650349.2021.1888807

9. Mueller V.K. English-Russian dictionary. New York : E. P. Dutton & Co., 1959. 699 p.

10. Popper K. R. Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. London: Oxford University Press. 1974.

11. Reich Y., Konda S.L., Monarch I.A., Levy S.N. Subrahmanian E. Varieties and issues of participation and design. *Design Studies*, 17, 1996. Pp. 165–180. DOI: https://doi.org/10.1016/0142-694X(95)00000-H

12. Wartofsky M.W. Metaphysics as heuristic for science. In Models. Representation and the Scientific Understanding. 1979. Pp. 40–89.

13. Zhu Z. Aesthetic Consciousness. *Chinese Aesthetics in a Global Context.* Springer : Singapore. 2022. Pp. 161–190. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-7747-2_6.

14. Естетика / за заг. ред. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.

15. Костюк О. П. Нейроестетичне сприйняття візуального в об'єктах дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 50. С. 110−114. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-16

16. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва : пер. з ісп. / Вибрані твори. Київ, 1994. С. 238–272.

REFERENCES

1. Archer, B. (1979). Whatever Became of Design Methodology? Design Studies. № 1, no. 1 Pp. 17–18. URL: https://blog.hslu.ch/product/files-/2013/02/Bruce_Archer_1979.pdf

2. Bhamra, T., Hernandez, R. (2021). Thirty years of design for sustainability: An evolution of research, policy and practice. *Design Science*, 7, Pp. 175-192. DOI: https://doi.org/10.1017/dsj2021.2

3. Galle, P. (2002). Philosophy of design: an editorial introduction. *Design Studies*. № 23(3). Pp. 211–218. URL: https://www.academia.edu/496479/-Philosophy_of_design_an_introduction

4. Gropius, W. (1965). The New Architecture and The Bauhaus. First Edition, MIT Press, 112 p.

5. Kostiuk, O., Vaskevych, O., Zlenko, N., Savitska, O., Mykhailova, R., & Gorbatiuk, T. The Philosophy of Design in the Innovation Space of the Postmodern World : *Consciousness of Cultural Practices. Postmodern Openings*. No 13 (1), 2022. pp. 170–185. DOI: https://doi.org/10.18662/po/13.1/390

6. Kroes, P. (2002). Design methodology and the nature of technical artefacts. *Design Studies.* № 23(3). Pp. 287-302. DOI: https://doi.org/10.1016/S0142-694X(01)00039-4

7. Lakatos, I. (1976). Proofs and Refutations: The Logic of Mathematical Discovery. Cambridge University Press, 188 p.

8. Marques, P.C. (2021). A model for fostering creativity in the product development process. *International Journal of Design Creativity and Innovation*. DOI: https://doi.org/:10.1080/21650349.2021.1888807

9. Mueller, V.K. (1981). English-Russian dictionary. New York : E. P. Dutton & Co., 1959. 699 p.

10. Popper, K. R. (1974). Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. London: Oxford University Press.

11. Reich Y., Konda S.L., Monarch I.A., Levy S.N. Subrahmanian E. (1996). Varieties and issues of participation and design. *Design Studies*, 17, Pp. 165-180. DOI: https://doi.org/10.1016/0142-694X(95)00000-H

12. Wartofsky, M.W. (1979). Metaphysics as heuristic for science. In Models. Representation and the Scientific Understanding Pp. 40-89.

13. Zhu, Z. (2022). Aesthetic Consciousness. *Chinese Aesthetics in a Global Context. Springer : Singapore.* 161–190. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-7747-2_6.

14. Estetyka (2010). [Aesthetics]. Kyiv : Centr uchbovoji literatury. 520. [in Ukrainian].

15. Kostiuk, O. (2022). Neiroestetychne spryiniattia vizualnoho v obiektakh dyzainu [Neuroaesthetic perception of the visual in design objects]. *Current issues of humanitarian sciences, 50,* 110−114. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-16. [in Ukrainian].

16. Orteha-i-Haset, Kh. (1994). Dehumanizatsiia mystetstva The [Dehumanization of Art].: per. z isp. / Vybrani tvory. Kyiv, 1994. 238–272. [in Ukrainian].

УДК 372.881
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-33

Алла ЛЯШИНА,
orcid.org/0000-0001-9393-7799
старший викладач кафедри полікультурної освіти та перекладу
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) alla.liashyna@uzhnu.edu.ua

Неля ПІТРА,
orcid.org/0000-0002-8833-7104
викладач кафедри полікультурної освіти та перекладу
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) nelya.pitra@uzhnu.edu.ua

КОПІНГ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Переклад став однією з найважливіших форм міжкультурних взаємин. Розвиток співпраці на світовому рівні потребує підготовки перекладачів-фахівців. Вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають проблематику підготовки перекладачів у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів. Сучасні методи підготовки перекладачів включають традиційні та інноваційні підходи, які поєднують теоретичні знання з практичними навичками, технічними засобами та спеціалізованим навчанням. Проблеми навчання перекладачів охоплює широкий спектр, як-от: лінгвістичні, культурні, технічні, професійні, психологічні. Психологічні труднощі – це стрес і вигорання, мотивація та самодисципліна. Розуміння проявів стресу допомагає вчасно виявити проблеми та вжити заходів для зменшення стресу, як-от: впровадження копінг-стратегій, пошук підтримки та оптимізація умов праці. Стаття присвячена психологічному аспекту в підготовці перекладачів, а саме: копінгу в стресових ситуаціях усного перекладу. Навчання перекладачів вимагає оволодіння не лише мовними навичками, але й культурними та технічними знаннями. Психологічна наука наголошує на необхідних рисах фахівця, який здійснює перекладацьку діяльність, а саме: емпатія, емоційна стійкість, комунікабельність, відповідальність, творчість, постійна праця над удосконаленням своїх навичок, вербальна оригінальність, образна оригінальність, швидкість та гнучкість мислення, полікультурна компетентність. У своєму дослідженні ми за основу взяли стратегії подолання Лазаруса і Фолкман, які розглядають стрес як процес взаємодії людини та її оточення, у якому вплив стресових подій на фізичне та психологічне благополуччя визначається подоланням. Емпіричне дослідження проводили згідно з моделлю Колба-Фрая, яка має такий алгоритм: досвід, рефлексія, нове знання (концептуалізація), перевірка. Провівши наше дослідження, ми дійшли висновку, що кваліфіковане застосування копінг-стратегій сприяє оволодінню усним перекладом. Беручи до уваги актуальність проблеми, ми вважаємо, що вивчення цієї теми є широким полем для наукового дослідження.

Ключові слова: *копінг, усний переклад, психологічні труднощі, стресова ситуація, емоційна стійкість.*

Alla LIASHYNA,
orcid.org/0000-0001-9393-7799
Senior Lecturer at the Department of Multicultural Education and Translation
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) alla.liashyna@uzhnu.edu.ua

Nelia PITRA,
orcid.org/0000-0002-8833-7104
Lecturer at the Department of Multicultural Education and Translation
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) nelya.pitra@uzhnu.edu.ua

COPING IN STRESSFUL SITUATIONS OF INTERPRETATION

Translation has become one of the most important forms of intercultural relations. Domestic and foreign researchers consider the problems of training translators in the context of globalization and integration processes. Modern methods of translators training include traditional and innovative approaches that combine theoretical knowledge with practical skills, technical tools and specialized training. The problems of interpreters training cover a wide spectrum, such as: linguistic, cultural, technical, professional, psychological. Psychological difficulties are stress and burnout, motivation and self-discipline. Understanding the manifestations of stress helps to identify problems and take measures to reduce

stress. They are: implementing coping strategies, seeking support and optimizing working conditions. The article deals with the psychological aspect in the interpreters training, namely: coping in stressful situations of interpreting. Training interpreters requires not only mastering language skills, but also cultural and technical knowledge. Psychological science emphasizes the necessary traits of interpreters, namely: empathy, emotional stability, sociability, responsibility, creativity, constant work on improving one's skills, verbal originality, figurative originality, speed and flexibility of thinking, multicultural competence. In our study, we took Lazarus and Folkman's coping strategies as a basis. It considers stress as a process of interaction between a person and his/her environment, in which the impact of stressful events on physical and psychological well-being is determined by coping. Empirical research was conducted according to the Kolb and Fry model, which has the following algorithm: experience, reflection, new knowledge (conceptualization), verification. After conducting our research, we came to the conclusion that skilled application of coping strategies contributes to the mastery of interpreting. Taking into account the relevance of the problem, we believe that the study of this topic is a broad field for scientific research.

Key words: *coping, interpretation, psychological difficulties, stressful situation, emotional stability.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобалізації відбувається період значних змін та реформувань. Справедливий обмін та діалог між цивілізаціями, культурами і народами на основі взаємного розуміння та поваги, рівної гідності всіх культур є необхідною умовою для побудови соціальної згуртованості, примирення та миру між народами (International Year of languages, 2008). Тому переклад став однією з найважливіших форм міжкультурних взаємин. Розвиток співпраці на світовому рівні потребує підготовки перекладачів-фахівців. Вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають проблематику підготовки перекладачів у контексті глобалізацій них та інтеграційних процесів (Мартинюк, 2010: 157-161).

Як зазначає Бахов І.С., ефективність міжкультурного медіатора визначається здатністю перекладача оцінювати ступінь культурної узгодженості, долати міжкультурні бар'єри, інтерпретувати коди чужої культури, перетворювати комунікативну ситуацію перекладу з рівня невизначеності до рівня смислової єдності (Бахов, 2011: 11).

Перекладач як учасник складного процесу спілкування одночасно виконує декілька комунікативних функцій. По-перше, він передає текст оригіналу, тобто бере участь у звичайному акті спілкування. По-друге, перекладач є творцем тексту мовою перекладу, тобто співавтором новоствореного тексту. По-третє, перекладач не просто створює текст мовою перекладу, а такий текст, який у функціональному, змістовому і структурному планах постає в якості повноправної заміни оригіналу. Отже, процес перекладу і його результат цілковито залежать від комунікативних можливостей перекладача, його знань і вмінь, тобто, перекладацької компетентності (Кочубей, 2016).

Сучасні методи підготовки перекладачів включають традиційні та інноваційні підходи, які поєднують теоретичні знання з практичними навичками, технічними засобами та спеціалізованим навчанням, а саме: теоретичні курси (лінгвістика і перекладознавство, спеціалізовані курси); практичні заняття (тренінги та семінари, проектна робота); технологічні засоби (CAT-інструменти, машинний переклад), інтерактивні методи (рольові ігри, мозковий штурм); інноваційні (онлайн-курси та вебінари, віртуальна реальність); менторство та стажування (менторські програми, стажування); психологічна підготовка (копінг-стратегії, емоційний інтелект). Тому психологічна підготовка є важливою ланкою у підходах до підготовки перекладачів.

Аналіз досліджень. Дослідження проявів стресу у перекладачів проводилися різними вченими в галузі психології, лінгвістики та перекладацьких студій. Ключовими темами досліджень стали такі: когнітивне навантаження, професійні умови праці, стратегії подолання стресу, психофізіологічні аспекти. Щодо когнітивного навантаження, дослідження зосереджуються на тому, як когнітивні процеси, включаючи пам'ять, увагу та вирішення проблем, впливають на стрес. Професійні умови праці вивчалися у контексті того, як робоче середовище, терміни, та вимоги клієнтів впливають на рівень стресу перекладачів. Проводився аналіз різних підходів та стратегій для подолання стресу та підвищення продуктивності. Психофізіологічні аспекти досліджувалися у руслі впливу стресу на фізичне та психічне здоров'я перекладачів, включаючи емоційне виснаження. Даніел Ґіл відомий своїми дослідженнями в галузі когнітивних аспектів перекладу, включаючи навантаження під час перекладу та способах управління ним. Він розробив модель зусиль для синхронного перекладу, яка описує когнітивні навантаження, що виникають під час перекладацької діяльності, і наголошує на важливості концентрації та розподілу уваги. Інгер М. Мес досліджувала умови професійні умови праці перекладачів, включаючи стресові фактори та стратегії подолання стресу. Її дослідження показали, як професійне навчання та підтримка

можуть зменшити рівень стресу перекладачів. Дослідження Рікардо Муньос Мартин зосереджені на когнітивних процесах і стратегіях, які використовуються перекладачами для подолання стресу та навантаження. Дослідник проводив експериментальне вивчення того, як перекладачі можуть впоратися зі складними завданнями і як стрес впливає на якість перекладу. Гелле В. Дем вивчає різні аспекти перекладацької діяльності, у тому числі і стрес та його вплив на роботу перекладача, а саме: як соціальні та професійні фактори впливають на стрес і благополуччя фахівців. Клаудіа В. Анджеліні досліджує психологічні аспекти роботи перекладача, включаючи стрес і його вплив на когнітивні процеси та розвиток навичок подолання стресу.

У сучасній психології аналізується перекладацька діяльність через призму міжкультурного спілкування та поняття діалогу культур. Ця тенденція зумовлена передусім тим, що, на відміну від людини, яка говорить, тобто знаходиться всередині власної семіосфери, перекладач відчуває себе на перетині щонайменше двох семіосфер: «своєї» та «чужої» (Кочубей, 2016). Психологічна наука наголошує на необхідних рисах фахівця, який здійснює перекладацьку діяльність, а саме: емпатія, емоційна стійкість, комунікабельність, відповідальність, творчість, постійна праця над удосконаленням своїх навичок, вербальна оригінальність, образна оригінальність, швидкість та гнучкість мислення, полікультурна компетентність (Ляшина, 2020).

Мета статті показати важливість застосування у процесі підготовки перекладачів копінг-стратегій для подолання стресових ситуацій усного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Проблеми навчання перекладачів охоплюють широкий спектр, як-от: лінгвістичні, культурні, технічні, професійні. До лінгвістичних належать: складність мовних структур (граматичні, синтаксичні, лексичні особливості вихідної та цільової мов); ідіоми та фразеологізми; галузева термінологія.

Культурні труднощі охоплюють культурні реалії (культурні контексти обох мов); суб'єктивні відмінності (відмінності в культурних нормах, етикеті, історичних реаліях, соціальних звичаях).

Технічні труднощі полягають у використанні перекладацьких інструментів: програм автоматизованого перекладу (CAT tools), систем управління технологією та ін., технічної термінології.

До професійних труднощів належать етика та конфіденційність; управління часом (ефективне планування та організація роботи для отримання термінів виконання замовлень): робота з клієнтами (розуміння потреб клієнтів, визначення чітких очікувань, управління стосунками з замовниками).

Освітні труднощі охоплюють практичне застосування знань (відсутність достатньої кількості реальних перекладацьких проектів); адаптацію до різних стилів перекладу (відповідно до вимог замовника чи типу тексту).

Психологічні труднощі – це стрес і вигорання (високий рівень стресу через тиск термінів та вимоги до якості роботи, виступи перед великими аудиторіями); мотивація та самодисципліна. Тому психологічна підготовка є важливою ланкою у підходах до підготовки перекладачів. Як ми вже згадували вище, це копінг-стратегії, які полягають у навчанні методів подолання стресу, управління часом і технік для збереження здоров'я і працездатності, та емоційний інтелект – розвиток навичок емоційного інтелекту для кращої взаємодії з клієнтами та колегами.

Стрес у перекладачів може проявлятися у різних формах і впливати на їх фізичний (головний біль, втома, безсоння, м'язова напруга), емоційний (тривога та нервозність, депресія, роздратованість, відчуття вигорання), когнітивний стан (зниження концентрації, проблеми з пам'яттю, негативні оцінки своєї праці), поведінку (прокрастинація, зловживання стимуляторами, соціальна ізоляція, перфекціонізм), професійні якості (зниження якості роботи, порушення термінів, конфлікти з клієнтами). Розуміння цих проявів стресу допомагає вчасно виявити проблеми та вжити заходів для зменшення стресу, як-от: впровадження копінг-стратегій, пошук підтримки та оптимізація умов праці.

Для підготовки фахівця у галузі перекладу необхідно розвивати у студентів певні компетентності відповідно до загальноєвропейського стандарту (Амеліна, 2016: 305-312). А саме: перекладацька компетентність, лінгвістично-текстова, дослідницька, культурна, технічна, галузева. Як наголошують вчені-дослідники, перекладацькі вміння і навички слід формувати і розвивати разом з необхідними психологічними характеристиками, а саме: стійкість уваги, обсяг оперативної пам'яті. При цьому, як вважають автори, частина вмінь мають бути перетворені в автоматичні навички і застосовуватися перекладачем інтуїтивно (Кочубей, 2016). Це надзвичайно складний процес, який вимагає від студентів наполегливості та стійкості, оскільки процес усного перекладу завжди пов'язаний зі стресовими ситуаціями. Тому важливо у процесі розвитку цих компетен-

ції у майбутніх перекладачів вчити студентів копінгу у стресових ситуаціях. У науковій літературі копінг (від англійського слова «соре») визначається як процес, за допомогою якого людина управляє стресовими ситуаціями, зовнішніми та внутрішніми вимогами, які оцінюються як такі, що перевищують її ресурси. Це психологічний механізм, який включає поведінкові та когнітивні зусилля, спрямовані на зменшення, управління або толерантність до стресу (Лазарус). Стратегії подолання Лазаруса і Фолкман розглядають стрес як процес взаємодії людини та її оточення, у якому вплив стресових подій на фізичне та психологічне благополуччя визначається подоланням. Відповідно до цього загальноприйнятого транзакційного підходу подолання визначається когнітивними та поведінковими зусиллями, які застосовуються у відповідь на зовнішні чи внутрішні вимоги, які особа вважає загрозою своєму благополуччю (Лазарус, 1984). Наукові дослідження підтверджують важливість стратегій і подолання, і очікування самоефективності в захисті від стресу. Як стверджують Лазарус і Фолкман, копінг-поведінка впливає на очікування індивіда щодо контролю (Лазарус, 1984). Важливо обговорювати стрес у професії перекладача, оскільки він знижує продуктивність та якість праці фахівця. Причинами стресових ситуацій у процесі усного перекладу є необхідність точності та безпомилковості, труднощі перекладу культурних реалій. Стан стресу проявляється фізичними, емоційними, когнітивними та поведінковими симптомами.

У зарубіжній психології є три основні підходи до вивчення копінгу. Це теорія Н. Хаан і Т. Кроубера, де копінг розглядається як специфічний его-процес, теорія Моуза, який стверджував, що копінг є відносно стійкою характеристикою особистості, а також когнітивно-феноменологічна теорія опанування стресу Лазаруса і Фолкман, які вивчали питання ментального конструювання концепта загрози при зіткненні зі стресором (Ляшин). Існують різні класифікації копінг-стратегій, основними з яких є А. Білінгза, Ч. Карвера, Р. Муса, С. Хобфол. У сучасній психології опанувальної поведінки розмежовуються поняття копінгу і захисту. Захист, як вважає більшість дослідників, є неусвідомлюваною і тактичною відповіддю на складні обставини, тоді як копінг являє собою усвідомлену і більш розгорнуту активність з вирішення ситуації (Ляшин, 2017).

Емпіричне дослідження ми проводили згідно з моделлю Колба-Фрая, яка має такий алгоритм:

У процесі експерименту брали участь студенти четвертого курсу та першого курсу магістратури спеціалізації «Міжнародні відносини». Усі вони вже мали деякий досвід усного перекладу. Першим завданням було згадати ситуацію стресу (досвід). Усі студенти мали такий досвід і ділилися один з одним. Наступним кроком була розповідь, як хто впорався зі стресом (рефлексія). Далі переходимо до групового досвіду: записуються всі приклади подолання таких ситуацій. Для цього ми використовували техніку рольової гри, тобто симуляції ситуацій усного послідовного перекладу, яка імітує перекладацьку діяльність та активізує професійно-особистісні якості майбутніх перекладачів. Студентів поділили на групи. Перший етап полягав в отриманні досвіду. Одна група на першому етапі для моделювання ситуацій використовувала знайомі тексти для послідовного перекладу: промови видатних людей. Один студент читав, інший перекладав. І так залучені були всі учасники, які по черзі виступали і доповідачами, і перекладачами. Наступним процесом був переклад змодельованих перемовин на різні теми. Відомі були тільки теми, а виступи майбутні перекладачі чули вперше. Студенти знову записували, який досвід вони отримали. Інша група починала роботу з незнайомих текстів, які теж включали промови видатних людей. І наступним етапом для них теж був переклад виступів на змодельованих перемовинах. Після закінчення і ці учасники записували, який досвід отримали.

Другий етап – рефлексія, тобто рефлексійно-оцінювальний. Після закінчення перекладу студенти мали завдання записати, який досвід вони отримали: що робили, як робили, як почували себе, що допомагало, що заважало, чому навчилися від інших, які зробили висновки, що хотіли

б узяти для роботи перекладачем. Для активізації етапу рефлексії студентам пропонувались додаткові змодельовані ситуації з завданням визначити можливі варіанти своїх дій:

1) ви допустили помилку в перекладі;

2) переклад виявився невдалим;

3) у вас тривожний стан перед перекладом для великої аудиторії.

Наступний етап − нове знання: ознайомлення з теорією Лазаруса-Фолкман, в основі якої лежить когнітивна оцінка стресової ситуації. На нашу думку, ця копінг-стратегія найбільше підходить для перекладачів.

Останнім етапом є перевірка, тобто практика.

Студенти вчилися поводити себе перед аудиторією, контролювати свої емоції, вдало виходити із конфліктних ситуацій.

Аналіз проведеного експерименту дав змогу зробити висновок, що надзвичайно важливим і продуктивним був етап рефлексії, за допомогою якої студенти мали змогу виявляти умови активності, креативності, а головне, оцінювали свої можливості подолання стресу.

Слід зазначити, що після тренування на перекладах знайомих текстів учасники першої групи повідомили, що краще себе почували при перекладі виступів на змодельованих конференціях, ніж ті, які починали з незнайомих джерел.

Висновки. Аналізуючи копінг-стратегії можна виявити, що вони мають неоднакову ефективність. Проблемно-орієнтований копінг вважається найефективнішим (Хан, 1977). Засновники когнітивно-феноменологічної теорії опанування стресу вважають, що когнітивна оцінка виступає якоюсь мірою медіатором між ситуацією та її опануванням. Провівши наше дослідження, ми дійшли висновку, що кваліфіковане застосування копінг-стратегій сприяє оволодінню усним перекладом. Навчання перекладачів вимагає оволодіння не лише мовними навичками, але й культурними та професійними. Подолання труднощів у підготовці перекладачів можливе завдяки комплексному підходу до навчання, який включає і теоретичні знання, і практичний досвід. Результати нашого дослідження дають змогу усвідомити важливість копінг-стратегій у подоланні стресу у процесі перекладацької діяльності. Беручи до уваги актуальність проблеми, ми вважаємо, що вивчення цієї теми є широким полем для наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна С.М., Тарасенко Р.О. Орієнтація професійної підготовки перекладачів на вимоги міжнародних стандартів щодо реалізації перекладацьких проектів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Вип. 51(104). Київ. 2016. С. 305-312.

2. Бахов І.С. Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / І.С. Бахов. Київ. 2011. 22 с.

3. Кочубей О.С. Психологічні чинники становлення перекладацької компетентності майбутніх філологів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук: спец. 19.00.07. Рівне. 2016. 315 с.

4. Ляшин Я.Є. Копінг-поведінка у складних життєвих ситуаціях. Проблеми сучасної психології: зб. наук.праць Кам'янець-Подільськогонаціонального університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Випуск 35. Кам'янець-Подільський «Аксіома». 2017. С. 293-309.

5. Ляшина А.Г. Деякі особливості методики викладання перекладу в полікультурному середовищі. Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. праць. Ужгород. 2020.

6. Мартинюк О.В. Професійна підготовка перекладачів у контексті глобалізацій них та інтеграційних процесів / О.В. Мартинюк // Педагогічний дискурс. Вип. 7. 2010. С. 157-161.

7. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam/Philadelpyia: John Benjamins Publishing Company. 2009. 283 p.

8. Haan N. Coping and defending. Process of self-environment organization. New York-San Francisco-London: Academic Press. 1977. P. 4, 34, 42.

9. International Year of languages. Promotion of International Communication. Published by the Department for General Assembly and Conference Management (DGACM). New York 08 – 55810, October 2008. 1000 p.

10. Lambert W. E. Language, Psychology and Culture / Wallace E. Lambert. Stanford : Stanford University Press. 1972. 244 p.

11. Lazarus R.S. Stress, appraisal and coping / R.S. Lazarus, S. Folkman. N.-Y.: Springer, 1984. 456 p.

REFERENCES

1. Amelina S.M., Tarasenko R.O. (2016) Oriientatsiia profesiinoi pidhotovky perekladachiv na vymohy mizhnarodnykh standartiv shchodo realizatsii perekladatskykh proektiv. [Orientation of professional training of translators to the requirements of international standards regarding the implementation of translation projects] Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools. Iss. 51(104). Kyiv. 305-312. [in Ukrainian].

2. Bakhov I.S. (2011) Formuvannia profesiinoi mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Formation of professional intercultural competence of future translators in a higher educational institution]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 –"Theory and methodology of professional education" / I.S. Bakhov. Kyiv. 22. [in Ukrainian].

3. Kochubei O.S. (2016) Psykholohichni chynnyky stanovlennia perekladatskoi kompetentnosti maibutnikh filolohiv [Psychological factors in the formation of translation competence of future philologists]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykholohichnykh nauk: spets. 19.00.07. Rivne. 315. [in Ukrainian].

4. Liashyn Ya.Ie. (2017) Kopinh-povedinka u skladnykh zhyttievykh sytuatsiiakh. Problemy suchasnoi psykholohii [Coping in overcoming life challengers]: zb. nauk.prats Kamianets-Podilskohonatsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka, Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy: coll. of science papers 35. Kamianets-Podilskyi «Aksioma». 293-309. [in Ukrainian].

5. Liashyna A.H. (2020) Deiaki osoblyvosti metodyky vykladannia perekladu v polikulturnomu seredovyshchi [Some peculiarities of the translation teaching methods in a multicultural environment]. Contemporary studies in modern philology: coll. of science papers. 339-347. Uzhhorod. [in Ukrainian].

6. Martyniuk O.V. (2010) Profesiina pidhotovka perekladachiv u konteksti hlobalizatsii nykh ta intehratsiinykh protsesiv [Professional training of translators in the context of globalization and integration processes] / O.V. Martyniuk // Pedagogical discourse. Iss. 7. 157-161. [in Ukrainian].

7. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam/Philadelpyia: John Benjamins Publishing Company, 2009. 283 p.

8. Haan N. Coping and defending. Process of self-environment organization. New York-San Francisco-London: Academic Press, 1977. P. 4, 34, 42.

9. International Year of languages. Promotion of International Communication. Published by the Department for General Assembly and Conference Management (DGACM). New York 08 – 55810, October 2008. 1000 p.

10. Lambert W. E. Language, Psychology and Culture / Wallace E. Lambert. Stanford : Stanford University Press. 1972. 244 p.

11. Lazarus R.S. Stress, appraisal and coping / R.S. Lazarus, S. Folkman. N.-Y.: Springer, 1984. 456 p.

УДК 781.1./373.5.015.31:782/785/
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-34

Емма МАКАРОВА,
orcid.org/0000-0002-5713-3520
старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) e.makarova@kubg.edu.ua

Софія ЛЕОНТІЄВА,
orcid.org/0000-0002-6664-5288
старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) s.leotiieva@kubg.edu.ua

АСПЕКТИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ АРТИСТІВ-ВОКАЛІСТІВ

У статті розглядаються:

1. Питання розвитку мовної культури майбутніх спеціалістів вокального мистецтва, як основної проблеми творчого розвитку артиста-вокаліста.

2. Проблема формування здатності майбутніх митців до ефективної міжкультурної комунікації, як засобу розуміння ментальних особливостей різних культур, що є гарантом ефективного діалогу культур у сучасному світі.

3. Підкреслюється, що однією з важливих рис сьогодення, є глобалізація світової культури, вхід України в європейський мистецький простір, що розкриває перед майбутніми фахівцями великі перспективи і водночас ставить до них більш об'ємні вимоги. Підкреслюється значення мовної етики у міжкультурному спілкуванні. Доводиться необхідність впровадження у навчальний процес вищих мистецьких заходів освіти нових мовних підходів, ефективних форм і методів навчання студентів. Розкривається значення поняття «міжкультурна комунікація», «мовленнєвий етикет» і доводиться що саме «міжкультурна комунікація» сприяє формуванню професійно-комунікативної компетенції майбутніх фахівців, допомагає їх творчому розвитку.

4. Підкреслюється, що практика комутативного підходу до вивчення мови майбутніми спеціалістами вокального мистецтва переконує, що дотримання правил мовленнєвого етикету, міжкультурної комунікації сприятиме удосконаленню культури професійного спілкування фахівців, тому піднести рівень фахової мовленнєвої грамотності майбутніх українських фахівців та пробудити в них сталий інтерес до мовного навчання означає забезпечити інтелектуальне виховання молодих митців для подальшого їх творчого розвитку.

5. Аналізується і систематизується особливості формування вокально-фонетичних шкіл (італійської і української), що дозволяє уніфікувати ряд існуючих досліджень, що скеровані на різнобічні аспекти обраної нами проблеми.

З огляду на це, у статті доводиться, що майбутні співаки, стають популяризаторами не тільки національних вокальних традицій, ай носіями мовних культур інших народів в конкретному часовому просторі життя.

Ключові слова: *комунікація, міжкультурна комунікація, мовленнєва етика, професійно-комунікативна компетенція.*

Emma MAKAROVA,
orcid.org/0000-0002-5713-3520
Senior Lecturer at the Academic and Pop Vocal Department
Boris Hrinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) e.makarova@kubg.edu.ua

Sofia LEONTIEVA,
orcid.org/0000-0002-6664-5288
Senior Lecturer at the Academic and Pop Vocal Department
Boris Hrinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) s.leotiieva@kubg.edu.ua

ASPECTS OF LANGUAGE CULTURE OF FUTURE VOCAL ARTS SPECIALISTS AS THE MAIN PROBLEM OF THE CREATIVE DEVELOPMENT OF VOCAL ARTISTS

In the article examined:

1. Question of development of language culture of future specialists of vocal art, as a basic problem of creative development of artist-vocalist.

2. Problem of forming of ability of future artists to effective cross-cultural communication, as to the means of understanding of mental features of different cultures that are the guarantor of effective dialogue of cultures in the modern world.

3. It is underlined that one of important lines of present time, there is globalization of world culture, included of Ukraine in European artistic space that exposes before future specialists large prospects and at the same time proposes by more volume requirements to them. Underlined value of language ethics in a cross-cultural commonunication. There is a necessity of introduction for the educational process of higher creative measures of formation of new language approaches, effective forms and methods of studies of students. The value of concept "cross-cultural communication" opens up, "speech etiquette" and it will be that exactly "cross-cultural communication" assists forming of professionally-communicative competence of future specialists, helps them to creative development.

4. It is underlined that practice of the commutative going near the study of language convinces the future specialists of vocal art, that the observance of rules of speech etiquette, cross-cultural communication will assist the improvement of culture of professional communication of specialists, that is why to bring the level of professional speech literacy of the future Ukrainian specialists and to wake up in them permanent interest in language studies means to provide intellectual education of young artists for further them creative development.

5. Analysed and systematizes to the feature of forming of vocally-phonetic schools (Italian and Ukrainian), that allows to unify the row of existent researches that is sent to the scalene aspects of select by us problem.

Considering it, in the article it will be that future singers, become popularizers not only national vocal traditions, oh by the transmitters of language cultures of other people in a concrete sentinel space.

Key words: *communication, intercultural communication, speech ethics, professional and communicative competence.*

Актуальність порушеної проблеми обумовлено завданнями модернізації системи вищої освіти в Україні загалом і вокально-музичної освіти зокрема. Вхід України у вокально-виконавський простір Європейської оперно-музичної культури вимагає від майбутніх артистів-вокалістів не тільки ознайомлення, а і вільного володіння основними європейськими мовами – італійською, англійською, французькою, німецькою, що потребує впровадження у навчальний процес вищих мистецьких закладів нових мовних підходів, ефективних форм і методів навчання студентів.

Своєчасність і доцільність розробляє мої проблематики засвідчена з ростом інтересу до реалій світових вокально-мистецьких традицій у культурно-історичному просторі України і її бажанні стати частиною європейського простору.

Аналіз публікації дослідженої проблеми показав, що аспекти мовної культури майбутніх спеціалістів вокального мистецтва стихійно «кристалізувався у працях різних авторів, не будучи досі науково-оформленими» (Антонюк, 2001: 144). Питанню розвитку мовної культури майбутніх спеціалістів в своїх працях приділяли увагу багато українських педагогів, зокрема М. Варварцева, Б. Гнидь, Т. Михайлова, Є. Єгоричева, Д. Євтушенко, М. Микіша тощо.

Серед зарубіжних дослідників, що розглядали проблеми міжкультурного спілкування заслуговують на увагу праці З. Гасанова, С. Кучеряна, С. Ністо, Т. Рюркера та інші. Отримані результати досліджень свідчать про те, що питання «мовної культури» і «міжкультурної комунікації» є надзвичайно складними і значущими. «Аналіз і систематизація особливостей формування української вокально-фонетичної школи» дозволяє уніфікувати ряд існуючих дослідницьких напрямів, що скеровані на різнобічні аспекти обраної для вивчення проблеми – досить розрізанні і еклектичні за ступеню наукового вивчення. (Бацевич, 2004: 343). Питанням застосування принципів аспектного навчання мовної культури майбутніх спеціалістів-вокалістів в вокально-освітній галузі багато уваги приділяла Антонюк В.Г. проте, питання організації мовної культури майбутніх спеціалістів- вокалістів ще не знайшло належного наукового обґрунтування, що і визначено завдання даного дослідження, адже «сучасність вимагає в кваліфікаційний список випускників внести знання мовних знань для вивчення творів на мові оригіналу і розвиватися творчо, як спеціаліст вищого гатунку».

Мета і завдання статті. Науково обґрунтувати систему вокально-мовної підготовки артистів-вокалістів визначивши зміст поняття «мовної культури» і «міжкультурної комунікації» та їх значення для професійної діяльності, а також науково обґрунтувати підготовку майбутніх фахівців-вокалістів, що забезпечить оптимальну організацію процесу підготовки з урахуванням новітніх досягнень вокально-педагогічної науки. Піднести рівень фахової грамотності майбутніх українських фахівців та пробудити в них сталий інтерес до навчання означає забезпечити інтелектуальне виховання молодих митців для подальшого творчого розвитку. На практиці – це ґрунтовне вивчення фонду світового вокального мистецтва під кутом виконання на оригінальній основі його охочення, естетики, історичних паралелей, виконавських традицій, саме на спрямована оця стаття.

Виклад основного матеріалу: історія освіти взагалі і історія розвитку вокальної освіти зокрема,

як і будь якого іншого суспільного явища, пройшла шлях від ідеї до системної інституції певного рівня досконалості завдяки еволюційним змінам, завжди відповідаючи потребам суспільства.

Однією з важливих рис сьогодення є глобалізація світової культури, вхід України в європейську спільноту, що дає можливість випускникам вищих музичних закладів освіти прослуховуватися і працювати в оперних театрах Європи і Америки, де вони опиняються у контакті з культурами, відмінними від їх рідної культури.

Процес всесвітньої глобалізації сприяв розумінню комунікації між різними культурними системами. Така ситуація вимагає вирішенню про поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації представників однієї культури на теренах існування іншої культурної спільноти. Актуальною проблемою сьогодення, у контексті якості музично-вокальної освіти, з'являється міжкультурна комунікація, що сприяє формуванню професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців музичної діяльності.

Вокальне мистецтво становить вид музичного виконавства, який спирається на володінні співацьким голосом в поєднанні дикційно-мовною культурою: слухач хоче чути не тільки чудову мелодію але й розуміти про що співають, тому безумовно, володіти культурою мови на якій співаєш вокальний твір – обов'язково, що мовою оригіналу передавати усі барви твору, які в ньому заклав композитор. Механічне запам'ятовування слів не дає можливості розкрити глибинний задум композитора і більш яскраво розкрити творчий потенціал виконавця.

У різних народів акумулювались різні інтонаційні, ладові, ритмічні особливості музики, а також національні особливості фонетичного складу мовлення та голосотворення. «Вокальна ж педагогіка минулого приділяла мало уваги психолого-мовної основі співу, що не сприяло вирішенню завдань виховання творчої особистості. Здебільшого твори західно-європейських композиторів співались в перекладі російською мовою, що стримувало розвиток культури слухачів і виконавців, асимілюючи національну культуру» (Олексюк, 2013: 449).

Спів один з могучих засобів естетичного виховання. Разом зі словом він є одним із сильних чинників емоційного впливу на аудиторію. Необхідність впливати на почуття слухачів за допомогою виконання вокальних творів потребує від виконавця вільного володіння культурою мови, на якій написан вокальний твір, осягнення авторського змісту та формування власної виконавської концепції. Видатний український вокальний педагог П. Голубев писав: «Формуючи мовну-виконавську культуру майбутніх фахівців вокального мистецтва, треба ставити студента в рамки, коли він стає третім співавтором виконуваного твору разом з композитором і автором слів, а для успішного здійснення вокально-виконавської діяльності йому потрібно вільно розуміти і володіти мовною культурою» (Маркоенко, 1980: 90).

Інтеграція українського суспільства, взагалі, і української освіти як частини загальноосвітньої державної системи до європейського простору, передбачає використання нових стратегій та інноваційних технологій, спрямованих на підготовку конкурентно спроможних фахівців. Щоб досягти успішного результату – сформувати високопрофесійного вокаліста-музиканта – слід допомогти студенту не лише опанувати різновиди вокальної техніки, засвоїти основи теорії, історії та методології вокального мистецтва, а й змусити майбутнього фахівця по справжньому пройнятись усім наявним мовно- вокальним досвідом. На це і спрямоване вивчення основ вокальної орфоепії, що сприятиме підготовці сучасних співаків із широким виконавським кругозором та високим рівнем етнолінгвістичної культури (Галицька, 2004: 140).

У контексті нашого дослідження важливим є розкриття сутності таких понять як «мовна культура», «міжкультурна комунікація», «мовленнєвий етикет», «професійна комунікаційна компетенція». Згідно визначенню Ф.С. Бацевича: «міжкультурна комунікація це процес спілкування людей, які належать до різних національних спільнот» (Бацевич, 2004: 343).

Що до майбутніх спеціалістів вокального мистецтва, які стикаються з виконанням творів вокального світового надбання в оригінальному мовленнєвому виконання, вважаємо, що тут важливу роль в міжкультурній комунікації відіграють мовні стереотипи, національний мовленнєвий етикет, специфіка національної мовленнєвої культури. Практика комунікативного підходу до вивчення мови майбутніми фахівцями вокального мистецтва, переконує, що дотримання правил мовленнєвого етикету сприятиме удосконаленню культури професійного спілкування фахівців (Галицька, 2004: 10).

Мовленнєвий етикет пронизує усі сфери людського життя і діяльності і розглядається, як сукупність культурних національних та соціальних правил мовно- комунікативної поведінки.

Культурологічний аспект є ключовим у міжкультурній комунікації, яка дає змогу обмінюватися інформацією, досвідом та є способом нала-

годження контактів. Міжкультурна комунікація є багатоаспектним феноменом.

Міжкультурна комунікація ля майбутніх спеціалістів музичної сфери пов'язана із багатьма іншими прикладними галузями мистецтв – літературою, живописом. Особливе місце вона посідає в системі мовознавчих наук, так як творча робота майбутнього співака щільно зв'язана з культурою мови, лінгвістикою «міжкультурна комунікація», як результат взаємодії культур, спирається на здобутки культурології (Антонюк, 2001: 24).

Із розвитком євроінтеграції та розширенням Євросоюзу міжкультурна комунікація набула особливої популярності. Студент вивчає іноземну мову для того щоб бути здатним спілкуватися нею, проте спілкування можливо лише на основі взаєморозуміння.

Мова «звужуючий міст» між людьми, але і й водночас в умовах неправильної міжкультурної комунікації – бар'єр, який призводить до культурного шоку (Мішуга, 1971: 15).

Мова, як відомо, є однією із важливіших історичних надбань кожного народу, а культура мовлення і спілкування – невід'ємна ознака загальної культури людства, тому визначним чинником мовленнєвої культури народу, є правильна літературна вимова або орфоепія. З огляду на це студенти, майбутні співаки-виконавці, стають популяризаторами не тільки національних вокальних традицій, а й носіями мовної культури в конкретному часовому просторі життя.

Кожен студент повинен зрозуміти, що вірно сформований звук звучить яскраво і приємно для слуху. Видатний український співак і педагог М. Микиша казав: «спів – це продовжена мова. Співати треба – як говориш» (Микиша, 1971: 15). сим більше чистих голосних, тим мова вокальна. У таких мовах повинна бути відзначена стійкість і визначеність укладів голосних, що веде за собою більшість звучність мови і енергійність. Вокальність цих мов зумовлена також невеликим числом глухих приголосних. Цим відрізняються національні манери мови Італії і України. Вони характеризуються наспівністю, яка пов'язана з протяжністю голосних, короткою вимовою приголосних. У цих мовах можна відмітити спорідніть орфографії і орфоепії. Досить цікаво є те, що в український а італійський мовах дуже часто використовуються голосні «і, о», які надають мовленню звучності та заокругленості. Таким чином українська та італійська мова в щоденному мовленні немовби «настроюють» голос саме на ті особливості тембру, які притаманні сучасному оперно-концертному співу.

Культура мови передбачає додержання літературної мови і високий рівень мовленнєвої компетентності мовця. В нашому випадку співака-вокаліста. У контексті нашого дослідження важливим є розкриття сутності таких понять, як культурологічна діяльність і культурологічний підхід. Слід зазначити, що категорія «підхід» давно використовується не лише в педагогічних дослідженнях, а й в освітній практиці. Як зазначає О. Олексюк: «У результаті вивчення наукових джерел та практичного досвіду виявилось, що підхід відображає тією чи іншою мірою оформлену концептуалізацію педагогічної реальності» (Олексюк, 2013: 448). Щодо етнохудожньої діяльності можна зазначити, що вона є величезним досягненням кожного народу, адже в ній зафіксовано його історичну пам'ять, перевірені століттями цінності пріоритети та норми поведінки. Самопізнання етнохудожньої культури країни, де випускник хоче працювати дозволяє йому поважати звичаї і національні традиції народу влитися в культурне життя країни і творчо розвиватися. Не менш важливою є культурологічна діяльність, яка разом з мовленнєвою культурою розглядається нами згідно з концепцією І. Ляшенко, одного з фундаторів української школи етнокультурних досліджень. Отже, етнокультурний поштовх започаткований школою академією І Ляшенко, дав можливість вивчення ціннісних домінуючих явищ етнокультурних процесів, які дають змогу студентам вивчати національну художню культуру на системно-цілісному, а також еволюційно-мовному рівні спадкоємності.

Висновок. Таким чином одним із головних завдань підготовки майбутнього спеціаліста-вокаліста є виховання особисті, котра здібна пізнавати і творити вокальне мистецтво, шляхом діалогічного спілкування, що вимагає від усіх учасників виховного процесу високого рівня комунікативної культури, комунікативної компетентності, розвиток навичок спілкування культури мови. На підставі вищевикладеного матеріалу, ми дійшли висновку про те, що розвиток і використання на практиці усіх аспектів мовленнєвою культури, як національної так і інтернаціональної – є основою творчого розвитку артистів – вокалістів, їх діяльність є багатогранною, творчою, процесом, який ґрунтується на професійно мовних засадах і є невід'ємною складовою культури, як невичерпної скарбниці народних традицій, цінностей і національних ідеалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: монографія. Перероблене і доповнене. Українська ідея. Київ. 2001.

Вип. 2. С. 144 .

2. Бацевич С. Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Академія, 2004. С. 342.

3. Галицька М. М. Мовленєвий етикет, як елемент культури іншомовного спілкування. Науковий методичний журнал Іноземні мови в навчальних закладах. Київ 2004. С. 384.

4. Маркотенко І. О. Павло Васильович Голубєв – педагог-вокаліст. Музична Україна. Київ. 1980. С. 74.

5. М'язова І. Особливості тлумачення поняття міжкультурна комунікація. Філософські проблеми гуманітарних наук. Київ. 2006. Вип. 8. С.108-113.

6. Монакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ЦУЛ, 2012. 278 с.

7. Микиша М.М. Практичні основи вокального мистецтва. Музична Україна. Київ. 1971. С. 89.

8. Огневюк В.О. Еволюційний поступ освіти в контексті освітології. Науковий методичний журнал, київський університет ім. Б. Грінченка, Київ. 2012. С.20-27.

9. Олексюк О.М. Музична педагогіка-навчальний посібник. Університет ім. Грінченка. Київ. 2013. С. 448.

REFERENCES

1. Antoniuk V.H. (2001) Ukrainska vokalna shkola: etnokulturolohichnyi aspekt: monohrafiia. [Ukrainian vocal school: ethnocultural aspect: monograph. Reworked and supplemented]. Ukrainska ideia. Kyiv. 2001. Output 2. 144. [in Ukrainian].

2. Batsevych S.F. (2004) Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky : pidruchnyk. [Basics of communicative linguistics: a textbook.] Kyiv: Akademiia, 2004.342 [in Ukrainian].

3. Halytska M.M. (2004) Movlenievyi etyket, yak element kultury inshomovnoho spilkuvannia. [Speech etiquette as an element of the culture of foreign language communication]. Naukovyi metodychnyi zhurnal Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. Kyiv 2004.384 [in Ukrainian].

4. Markotenko I. (1980) Pavlo Vasylovych Holubiev – pedahoh-vokalist. [Pavlo Vasyliovych Golubev is a vocal teacher.] Muzychna Ukraina. Kyiv. 1980.74. [in Ukrainian].

5. Miazova I. (2006) Osoblyvosti tlumachennia poniattia mizhkulturna komunikatsiia. [Features of the interpretation of the concept of intercultural communication.] Filosofski problemy humanitarnykh nauk. Kyiv. 2006. Output. 8. 108-113. [in Ukrainian].

6. Monakin V.M. (2012) Mova i mizhkulturna komunikatsiia. [Language and intercultural communication] Kyiv: TsUL, 2012. 278 [in Ukrainian].

7. Mykysha M.M. (1971) Praktychni osnovy vokalnoho mystetstva. [Practical basics of vocal art.] Muzychna Ukraina. Kyiv. 1971.89. [in Ukrainian].

8. Ohneviuk V.O. (2012) Evoliutsiinyi postup osvity v konteksti osvitolohii. [Evolutionary progress of education in the context of education.] Naukovyi metodychnyi zhurnal, kyivskyi universytet im. B. Hrinchenka, Kyiv. 2012.20-27. [in Ukrainian].

9. Oleksiuk O.M. (2013) Muzychna pedahohika-navchalnyi posibnyk. [Musical pedagogy-study guide.] Universytet im. Hrinchenka. Kyiv. 2013. 448 [in Ukrainian].

UDC 81'243
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-35

Olena MASHKINA,
orcid.org/0000-0002-7849-0535
Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Senior Researcher (Philology, Linguistics and Translations) at the Scientific Department
of Educational and Informational Technologies
State Institution of Science "Research and Practical Center of Preventive
and Clinical Medicine" State Administrative Department
(Kyiv, Ukraine) sakenael@gmail.com

Natalia SHESTAK,
orcid.org/0000-0002-7550-2801
Junior researcher (library science) at the Scientific Department
of Educational and Informational Technologies
State Institution of Science "Research and Practical Center of Preventive
and Clinical Medicine" State Administrative Department
(Kyiv, Ukraine) orhideja_natali@ukr.net

Yuliia POZNIKHIRENKO,
orcid.org/0000-0003-2953-405X
Candidate of Philological Sciences (Ph.D.),
Associate Professor at the Germanic Languages Department
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) yu.i.poznikhirenko@udu.edu.ua

SECOND FOREIGN LANGUAGE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION OF MEDICAL SPECIALISTS

The article deals with the problem of foreign language learning and multilingualism in the medical field of Ukraine. Reforming the healthcare system in Ukraine and the need for further planning, post-war recovery and development in the context of choosing the European vector, and therefore strengthening international cooperation, require the Ukrainian education system, including in the field of medicine, to respond adequately to the demand for foreign language competence of a modern medical specialist. The stable position of English as a lingua franca in all spheres and increased competition lead to a decrease in the competitive advantages of English language and increase attention to other foreign languages as a means of increasing the competitiveness of a medical specialist in the labour market. In preparing the article, there were identified 24 major medical institutions of Ukraine, reviewed the educational programmes and determined the representation of foreign language education of future medical professionals by educational components (compulsory and elective).

The objectives of the article were to consider the features of multilingualism: world trends and Ukrainian realities, to determine the needs for learning a second foreign language for medical professionals in Ukraine and to analyse the response of the medical education system to social demand. It was determined that the choice of a second language for study is due to many factors, in particular socio-economic. The main languages that are best known in Ukraine, besides English, are Polish, German and French. The answer of the educational system in the medical field is the representation of these languages in educational programs, the analysis of which revealed a low level of representation of languages other than English – German, French and Polish. No other languages were found among educational proposals in medical institutions. Foreign students who receive medical education in Ukraine can study Ukrainian as a foreign language. The low level of representation of languages other than English in educational programs may be due primarily to the high expenditure of resources (both financial and time resources, efforts, etc.) necessary for mastering the second additional foreign language for both educational institutions and applicants for education. Defining the peculiarities of studying and teaching a second foreign language for specialists in the medical field, developing and improving a didactic and methodological base for teaching a second foreign language in medical institutions are relevant prospects for further studies.

Key words: *education, multilingualism, foreign language, medical education, second foreign language, educational program.*

Олена МАШКІНА,
orcid.org/0000-0002-7849-0535
кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник (філологія, лінгвістика та переклади)
наукового відділу освітньо-інформаційних технологій
Державної наукової установи «Науково-практичний центр профілактичної
та клінічної медицини» Державного управління справами
(Київ, Україна) sakenael@gmail.com

Наталія ШЕСТАК,
orcid.org/0000-0002-7550-2801
молодший науковий співробітник (бібліотечна справа)
наукового відділу освітньо-інформаційних технологій
Державної наукової установи «Науково-практичний центр профілактичної
та клінічної медицини» Державного управління справами
(Київ, Україна) orhideja_natali@ukr.net

Юлія ПОЗНІХІРЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2953-405X
кандидат філологічних наук,доцент,
доцент кафедри германських мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) yu.i.poznikhirenko@udu.edu.ua

ДРУГА ІНОЗЕМНА МОВА У ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто проблему іншомовної підготовки та багатомовності у медичній сфері України. Реформування системи медицини в Україні та необхідність подальшого планування, повоєнного відновлення і розбудови в контексті вибору європейського вектору, а отже і посилення міжнародної співпраці, вимагають від української системи освіти, зокрема в сфері медицини, адекватної відповіді на запит щодо іншомовної компетенції сучасного медичного фахівця. Сталі позиції англійської мови як lingua franca в усіх сферах та підсилення конкуренції зумовлюють зниження конкурентних переваг англійської мови та зростання уваги до інших іноземних мов як до засобу підвищення конкурентоспроможності медичного спеціаліста на ринку праці. Було визначено 24 основні медичні заклади України, розглянуто освітні програми та визначено репрезентацію іншомовної освіти майбутніх медичних працівників за освітніми компонентами (обов'язковими та вибірковими). Завданнями статті було розглянути особливості багатомовності: світові тенденції та українські реалії, визначити потреби у вивченні другої іноземної мови для медичних працівників в Україні та проаналізувати реакцію системи медичної освіти на суспільний запит. Було визначено, що вибір другої мови для вивчення обумовлюється багатьма чинниками, зокрема соціально-економічними. Основними мовами, якими найкраще в Україні володіють найкраще, окрім англійської, є польська, німецька та французька. Відповідь освітньої системи в медичній сфері є представленість цих мов у освітніх програмах, аналіз яких виявив низький рівень репрезентації інших, окрім англійської мов – німецької, французької та польської. Інших мов серед освітніх пропозицій у медичних закладах не було виявлено. Іноземні студенти, які отримують медичну освіту в Україні можуть вивчати українську мову як іноземну. Низький рівень представленості інших мов, окрім англійської в освітніх програмах може бути пов'язаний передусім з високими витратами ресурсів (як фінансових, так і ресурсів часу, зусиль тощо), необхідних для оволодіння другою додатковою іноземною мовою як для освітніх закладів, так і для здобувачів освіти. Визначення особливостей вивчення та викладання другої іноземної мови для спеціалістів медичної сфери, розвиток і розбудова дидактико-методичної бази викладання другої іноземної мови у медичних закладах є актуальними перспективами для подальших студій.

Ключові слова: *освіта, багатомовність, іноземна мова, медична освіта, друга іноземна мова, освітня програма.*

Problem statement. Today, in the context of globalisation processes, English plays the role of *lingua franca* in most spheres of life, including medicine. However, it should not be forgotten that this has not always been the case, the socio-political situation in the world is constantly changing and languages both gain and lose their influence. Also, knowledge of a second language is an additional bonus, both in career and in private life. Today, there are about 7000 languages in the world, unevenly represented in social, economic and political life. In the European Union, all 24 official languages are guaranteed equal status, and in 2021–2022 EU project "European Language Equality" implemented (Rehm,

2023: 1). However, translation practice in particular shows that there is no actual equality between languages (Bellos, 2011). For example, the United Nations has chosen six languages as its official or working languages based on the actual distribution of languages in the world community. They include besides English such European languages as French, Spanish (Rakhmatova, Djabbarova, Nuraliyeva, Sherbekova & Matyakubova, 2022: 1605).

Literature review. On the one hand, some linguists point out the tendency of linguistic diversity decline, while some languages are dying out (King, 2017: 2), on the other hand, multilingualism remains a stable phenomenon in many regions of the world. An individual can be called multilingual, when he/she "can switch between languages when speaking, reading, and writing (Khalil, 2024: 1). English is a language of universal importance due to the today's globalisation processes. Nevertheless, despite the prominent role of English in the world, some researchers emphasise its rather complementary role in relation to national languages than a substitute (Rakhmatova, Djabbarova, Nuraliyeva, Sherbekova & Matyakubova, 2022: 1605).

Multilingualism is usually geographically and socio-historically conditioned, defined as a place where a large number of differently-linguistic groups of people live for certain social, economic, political and historical reasons.

According to the researchers Akumbu P. W. and Carlo P. D., societal multilingualism is a distinctive feature of many countries, where several languages are used within one community or by several different communities within one country (Akumbu & Carlo, 2021: 2). However, the presence of different languages on the same territory does not mean that they function equally in the public and private spheres as "even in major multilingual cities, a huge number of languages are mostly spoken in the home or community (the private sphere) and only come out in public on rare occasions" (Al Aqad, 2021: 2).

But in addition to professional benefits, multilingualism has a number of personal advantages, for example, researcher Mohammed H. Al Aqad points out that multilingualism sharpens the mind and makes it develop, biologically changing the brain, improves decision-making, helps to improve the first language, increases networking skills, enhances memory, makes person a better global citizen (Al Aqad, 2021: 6-7).

J. Cenoz distinguishes between *plurilingualism* and *multilingualism*, where the first one refers to the individual aspect of this phenomenon, i.e. an individual who speaks many languages, and the second one refers to the social aspect, when it comes to a place where many languages are spoken (Cenoz, 2013: 5).

It is difficult to overestimate the importance of English for healthcare professionals. English has an important role in the medical profession, in particular, it is a key language for professional growth, as it enables communication with foreign colleagues, reading scientific journals, modern medical literature, etc. (Rakhmatova, Djabbarova, Nuraliyeva, Sherbekova & Matyakubova, 2022: 1607). Learning English also affects the opportunities for future doctors to publish their research results (Džuganová, 2019: 130). In Ukraine, the status of the English language has recently been officially enshrined (Zakon Ukrayiny pro zastosuvannya anhliys′koyi movy v Ukrayini, 2023). and requires some categories of civil servants, including certain categories of healthcare professionals, which in turn requires a response from both the Ukrainian educational system (preparation, improvement and implementation of educational programmes, examination system, etc.) starting from primary school, and the healthcare system (retraining, advanced training, etc.).

However, while in non-English-speaking countries, English becomes the *lingua franca*, in English-speaking countries, the choice of a second language is determined mainly by socio-economic factors. For example, in the United States, Spanish is highly popular due to its widespread (Dos Santos, 2021: 1), In the UK, according to the study, the most important languages to learn in terms of economic and political feasibility are Spanish, Mandarin and French (Gough, 2020).

The purpose of the study. The objectives of the article were to consider the principles of multilingualism: global trends and Ukrainian realities, to identify the needs for learning a second foreign language for medical professionals in Ukraine and to analyse the response of the medical education system to social demand.

Main part. The medical profession is mostly closely related to communication and includes communication with patients, the patient's family, and colleagues, including those abroad, which makes it especially important for medical staff to acquire language competence. It is therefore quite logical that bilingualism and multilingualism are becoming important for healthcare professionals (Dos Santos, 2021: 2). Researchers note that language communication skills have an impact on the quality of health care (Mackinova, Kopinec, Holonic & Stanciak, 2019: 773).

The situation with multilingualism among healthcare professionals is unique, as all healthcare professionals are required to learn Latin. However,

it is worth noting that learning Latin, which is not a language of communication and therefore does not fulfil one of the main functions of language, namely communicative, is learning a dead language and is limited mainly to medical terminology, and therefore cannot be called a full-fledged foreign language learning, although it may facilitate the acquisition of Romance languages in the future.

Of interest are the results of the study by K. Patriksson et al. language barriers exist can have both advantages and disadvantages in daily care since as colleagues of multilingual doctors expect them to perform translation roles, which increases their workload (Patriksson, Nilsson & Wigert, 2022). The researchers' attention is also drawn to the problem of providing language support to patients and doctors (Krystallidou, Langewitz & van den Muijsenbergh, 2021).

Knowledge of English language does provide preferences in the training and professional activities of a medical professional, being the Lingua franca for medical professionals around the world, however, it is worth noting that given the increase in both academic and professional mobility, knowledge of English is becoming a mandatory competence rather than a bonus. Given the legal status of the English language in Ukraine (Zakon Ukrayiny pro zastosuvannya anhliys'koyi movy v Ukrayini, 2023), and the mandatory proficiency in English after graduation from school and university, as well as the mandatory proficiency in English for certain professionals and civil servants, we can say that there is a shift from perceiving English language skills as an additional bonus in the assessment of a specialist in the labour market to perceiving lack of English as a career obstacle and inability to hold certain positions. Thus, increased competitiveness requires the professional to offer some other skills and, in the case of foreign language competence, this may be knowledge of an additional foreign language. Learning any foreign language requires both material (money to attend courses, a tutor) and non-material (time, effort) resources, and therefore, given the need to speak English, it will be an absolute priority, while resources for learning a second foreign language will be limited.

Learning a second foreign language has its own peculiarities compared to learning a first language. First of all, learning a second foreign language implies that the learner already has experience of foreign language acquisition, which influences the learning of a second foreign language. A person who learns a second foreign language has an idea of the process of language learning methods, the main difficulties faced by learner, is aware of learning characteristics, strengths and weaknesses, and which methods and ways of organising learning are suitable for him or her. On the other hand, having experience in learning a foreign language can have both positive and negative effects. Learning different languages is unique; one language may be easier for one person to learn and more difficult for another. The experience of learning a second foreign language cannot be absolutely identical to the experience of learning the first, even if they were learnt at the same time, and especially if the person started learning the first foreign language (usually English, as today English is considered a must) in childhood/school age, and the second in adulthood. First of all, when a person recalls his/her experience of learning a language at a younger age, he/she does not take into consideration age-related peculiarities that play an important role in language acquisition. First of all, when people recall their experience of studying a language at a younger age, they do not take into consideration their age-related characteristics, which play an important role in learning. Secondly, the methods that were effective when one was younger may be less effective when learning as an adult. It is also necessary to take into account the circumstances of life during the period of study: workload, negative events in life, health status, etc.

The motivation factor also plays an important role in language acquisition (Purba, 2018). Researchers point to positive correlations between grit, mindset and motivations and success in learning languages (Liu, 2022). The first foreign language is usually taught at school or even at preschool age. The motivational component naturally has age-related differences.

The most widely learnt foreign languages in Europe are English, German and French (Martinaj, 2020: 161). For Ukraine situation is slightly different – according to the 2022 survey, Polish is the second most spoken language in Ukraine, followed by German. (see Figure 1).

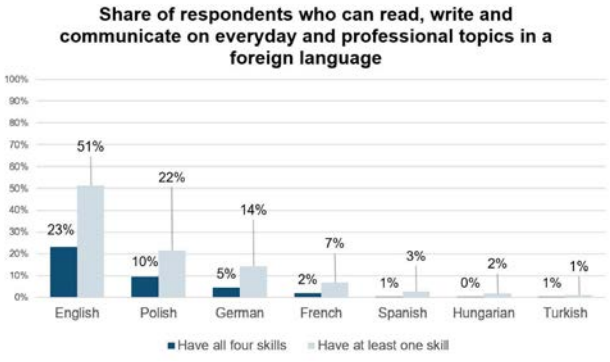

Fig. 1. The ratio of foreign languages by level of proficiency in Ukraine (Yashnyk, 2023)

As we can see, the number of respondents who speak English and Polish significantly exceeds the

number of those who speak other languages. According to the survey of B. Goncharenko, Y. Yakovenko the popularity of the Polish language can be explained by the geographical neighbourhood of the two countries, cultural and economic ties, the presence of a Polish-speaking minority, especially in the western regions of Ukraine, and, since 2022, with the beginning of the full-scale invasion, by the mass migration of Ukrainians to Poland in search of asylum (Goncharenko, Yakovenko, 2023: 2). The study also shows that 86 out of 114 respondents study Polish at universities in the Kyiv region despite the mass migration and the security situation in the country, concluding that the motivation of studing Polish language goes beyond the desire to leave the country, but is also determined by cultural, political and economic factors (Goncharenko, Yakovenko, 2023: 5).

The popularity of the German language, meanwhile, has both historical and economic reasons, in particular among Ukrainian migrants, after the start of the full-scale invasion, the highest paid jobs are in Germany, especially in the medical field: €1,500–€2,100 per month (Shavrans′ka).

If we look at how the medical education system responds to social demand, we see that the first foreign language taught in Ukrainian medical schools is English, while second foreign languages are rarely offered and are represented by German, French and Polish, which corresponds to the distribution of languages in the aforementioned graph. A review of the programmes of the main higher medical institutions of Ukraine showed that foreign language training for healthcare professionals is mainly represented by the subjects of English, English (for professional purposes), foreign language, foreign language (for professional purposes), basics of scientific communication in a foreign language, business English, Latin, Latin and medical terminology. The subjects of foreign language or foreign language (for professional purposes), the basics of scientific communication in a foreign language are either designed for English or without specifying which foreign language will be the subject of study. Some study programmes include specialised subjects such as linguistic and culture-oriented linguistics. In programmes for specialities at the intersection of medicine and linguistics, for example, the programme «Applied Linguistics. Medical Terminology and Sectoral Translation (English) 2024 (revision 2023-02) Bachelor's Degree» of The Ivano-Frankivsk National Medical University, the second language course («Practical course of the second foreign language (German, French, Polish)» 18.5 ECTS credits) is presented in three languages. Some programmes offer a foreign language (second) course, mainly as an elective, and one programme offers German for medical purposes (second foreign language) as an elective component. For foreign students, the study of Ukrainian as a foreign language is offered. The number of credits allocated for the study of a foreign language varies from three to six credits, with rare exceptions, 18–19 credits are offered. Therefore, we can conclude that English is the most common educational offer in the curricula of medical schools in Ukraine. In most cases, when the name of the subject does not specify which language is offered for study (foreign language, foreign language (for professional purposes), it does not indicate which languages can be chosen.

Conclusions. Due to the fact that English retains a dominant position in the world, the knowledge of it is becoming more and more a prerequisite for successful professional activity and career growth and is no longer considered as a special advantage, but rather as a necessary skill. Therefore, such an advantage may be the possession of another foreign language, in addition to English. The choice of a second language for study is determined by many factors, in particular socio-economic. Among the languages best known in Ukraine, besides English, are Polish, German and French. The answer of the educational system in the medical field is the representation of these languages in educational programs, the analysis of which revealed a low level of representation of languages other than English – German, French and Polish. No other languages were found among educational proposals in medical institutions. For foreigners, however, the opportunity to learn Ukrainian as a foreign language is available. This situation may be caused, first of all, by the need for both educational institutions and educational applicants to spend a lot of additional resources on mastering another foreign language. The prospects for further research include determining the features of studying a second foreign language for specialists in the medical field and developing and improving the didactic and methodological base for teaching a second foreign language in medical institutions.

BIBLIOGRAPHY

1. Закон України про застосування англійської мови в Україні. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1854364

2. Шавранська С. Куди поділися і на кого працюють українці? Створено портрет трудового мігранта. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/chy_mozhut_ukraintsi_staty_trudovymy_migrantamy_ta_shcho_mozhe_zrobyty_kraina_shchob_povernuty_lyudey_zza_kordonu_138193.html

3. Akumbu P. W., Carlo P. D. Multilingualism: The language of health in Cameroon. Multilingualism: The language of health in Cameroon. Pius W. Akumbu; Justine Germo Nzweundji. Responding to disease outbreak in Cameroon: Lessons from COVID-19., Rüdiger Köppe Verlag. 2021. P.1-17. URL: https://hal.science/hal-03691704/document

4. Al Aqad M. H. Multilingualism and Personal Health Benefits: Connecting the Dots Multilingualism – Interdisciplinary Topics. 2021. 146 p. URL: https://www.intechopen.com/chapters/78628

5. Bellos D. Is That a Fish in Your Ear?: Translation and the Meaning of Everything. London, Penguin Books, 2011. 390 p.

6. Cenoz J. Defining Multilingualism. Annual Review of Applied Linguistics. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/259438531_Defining_Multilingualism

7. Dos Santos L.M. Developing Bilingualism in Nursing Students: Learning Foreign Languages beyond the Nursing Curriculum Healthcare. 2021. 9. 326. https://doi.org/10.3390/healthcare9030326

8. Džuganová B. Medical language – a unique linguistic phenomenon. Medicinski jezik – jedinstveni lingvistički fenomen. *JAHR.* 2019.10/1, 19. URL:https://www.researchgate.net/publication/334101480_Medical_language_-_a_unique_linguistic_phenomenonMedicinski_jezik_-_jedinstveni_lingvisticki_fenomen

9. Goncharenko B., Yakovenko Y. The State of Polish Language Learning in Ukraine During the War (Based on a Survey of Students and Teachers) 2022–2023. Cognitive studies, 23. Warsaw. 2023. Article No.: 3023. URL: https://www.researchgate.net/publication/377195790_The_State_of_Polish_Language_Learning_in_Ukraine_During_the_War_Based_on_a_Survey_of_Students_and_Teachers_2022-2023

10. Gough V. Which languages did the UK study in lockdown? 2020. URL: https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/which-languages-did-uk-study-lockdown

11. Khalil M. The Influence of Multilingualism in L2 Learning Classroom. Thesis. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/377177902_The_Influence_of_Multilingualism_in_L2_Learning_Classroom

12. King L. The Impact of Multilingualism on Global Education and Language Learning. Cambridge: UCLES. 2017. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://assets.cambridgeenglish.org/research/perspectives-multilingualism.pdf

13. Krystallidou D., Langewitz W., van den Muijsenbergh M. Multilingual healthcare communication: Stumbling blocks, solutions, recommendations. *Patient Education and Counseling*. 2021.Vol. 104, Issue 3. P. 512-516. https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.09.015

14. Liu Y. Investigating the Role of English as a Foreign Language Learners' Academic Motivation and Language Mindset in Their Grit: A Theoretical Review. *Front. Psychol*. 2022. 13. 872014. URL: https://www.researchgate.net/publication/360524109_Investigating_the_Role_of_English_as_a_Foreign_Language_Learners'_Academic_Motivation_and_Language_Mindset_in_Their_Grit_A_Theoretical_Review

15. Mackinova M., et al. Language Communication Skills in Health and Social Care Workers. *Iran J Public Health.* 2019. Vol. 48, No.4. P.773-774.URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pdfs.semanticscholar.org/570e/016bba91015af8a73effb2722730454154fb.pdf

16. Martinaj F. Foreign Languages: The Key Factor in Employability. Management. 2020. 15 (3). P. 161-178. URL: https://www.researchgate.net/publication/349748942_Foreign_Languages_The_Key_Factor_in_Employability

17. Patriksson K., Nilsson S., Wigert H. Being a gift- Multilingual healthcare professionals in neonatal care. *Journal of Neonatal Nursing*, 2022. Vol. 28, Issue 1. P. 67-71. https://doi.org/10.1016/j.jnn.2021.04.002

18. Purba N. The role of psycholinguistics in language learning and teaching. Tell Journal. 2018. Volume 6, Number 1. P. 47-54. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/229568792.pdf

19. Rakhmatova S., et al. Teaching foreign languages in medical institutes. *Journal of Positive School Psychology.* 2022. Vol. 6, No. 5. P. 1605 – 1613. URL: http://journalppw.com

20. Rehm G., Way A. European Language Equality: Introduction. In book: *European Language Equality*. 2023. P.1-10. URL: https://www.researchgate.net/publication/371363530_European_Language_Equality_Introduction

21. Yashnyk M. Level of proficiency in english and other foreign languages in Ukraine: results of quantitative sociological research conducted in december 2022. Press release. 2023. URL: https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1210&page=1&t=10

REFERENCES

1. Zakon Ukrayiny pro zastosuvannya anhliys′koyi movy v Ukrayini [Law of Ukraine on the use of the English language in Ukraine]. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1854364 [in Ukrainian]

2. Shavrans′ka S. Kudy poyikhaly ta kym pratsyuyut′ ukrayintsi. Skladeno portret trudovoho mihranta [Where did Ukrainians go and who do they work for? A portrait of a labor migrant was created]. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/chy_mozhut_ukraintsi_staty_trudovymy_migrantamy_ta_shcho_mozhe_zrobyty_kraina_shchob_povernuty_lyudey_zza_kordonu_138193.html [in Ukrainian]

3. Akumbu P. W., Carlo P. D. (2021). Multilingualism: The language of health in Cameroon. Multilingualism: The language of health in Cameroon. Pius W. Akumbu; Justine Germo Nzweundji. Responding to disease outbreak in Cameroon: Lessons from COVID-19., Rüdiger Köppe Verlag (pp.1-17), ffhal-03691704f. URL: https://hal.science/hal-03691704/document

4. Al Aqad M. H. (2021). Multilingualism and Personal Health Benefits: Connecting the Dots Multilingualism – Interdisciplinary Topics. 146 p. URL: https://www.intechopen.com/chapters/78628

5. Bellos D. (2011). Is That a Fish in Your Ear?: Translation and the Meaning of Everything. London, Penguin Books, 390 p.

6. Cenoz J. (2013). Defining Multilingualism. Annual Review of Applied Linguistics. URL: https://www.researchgate.net/publication/259438531_Defining_Multilingualism

7. Dos Santos L.M. (2021). Developing Bilingualism in Nursing Students: Learning Foreign Languages beyond the Nursing Curriculum Healthcare, 9, 326. https://doi.org/10.3390/healthcare9030326

8. Džuganová, B. (2019). Medical language – a unique linguistic phenomenon. Medicinski jezik – jedinstveni lingvistički fenomen. JAHR, 10/1, 19. URL: https://www.researchgate.net/publication/334101480_Medical_language_-_a_unique_linguistic_phenomenonMedicinski_jezik_-_jedinstveni_lingvisticki_fenomen

9. Goncharenko B., Yakovenko Y. (2023). The State of Polish Language Learning in Ukraine During the War (Based on a Survey of Students and Teachers) 2022–2023. Cognitive studies, 23. Warsaw. Article No.: 3023. URL: https://www.researchgate.net/publication/377195790_The_State_of_Polish_Language_Learning_in_Ukraine_During_the_War_Based_on_a_Survey_of_Students_and_Teachers_2022-2023

10. Gough V. (2020). Which languages did the UK study in lockdown? URL: https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/which-languages-did-uk-study-lockdown

11. Khalil M. (2024). The Influence of Multilingualism in L2 Learning Classroom. Thesis. URL: https://www.researchgate.net/publication/377177902_The_Influence_of_Multilingualism_in_L2_Learning_Classroom

12. King L. (2017). The Impact of Multilingualism on Global Education and Language Learning. Cambridge: UCLES. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://assets.cambridgeenglish.org/research/perspectives-multilingualism.pdf

13. Krystallidou D., Langewitz W., van den Muijsenbergh M. (2021). Multilingual healthcare communication: Stumbling blocks, solutions, recommendations. Patient Education and Counseling., Vol. 104, Issue 3, 512-516 https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.09.015

14. Liu Y. (2022). Investigating the Role of English as a Foreign Language Learners' Academic Motivation and Language Mindset in Their Grit: A Theoretical Review. Front. Psychol., 13, 872014. URL: https://www.researchgate.net/publication/360524109_Investigating_the_Role_of_English_as_a_Foreign_Language_Learners'_Academic_Motivation_and_Language_Mindset_in_Their_Grit_A_Theoretical_Review

15. Mackinova M., Kopinec P., Holonic J., Stanciak J. (2019). Language Communication Skills in Health and Social Care Workers. Iran J Public Health, 48, 4, 773-774. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pdfs.semanticscholar.org/570e/016bba91015af8a73effb2722730454154fb.pdf

16. Martinaj F. (2020). Foreign Languages: The Key Factor in Employability. Management, 15 (3), 161-178. URL: https://www.researchgate.net/publication/349748942_Foreign_Languages_The_Key_Factor_in_Employability

17. Patriksson K., Nilsson S., Wigert H. (2022). Being a gift- Multilingual healthcare professionals in neonatal care. Journal of Neonatal Nursing, 28 (1), 67-71. https://doi.org/10.1016/j.jnn.2021.04.002

18. Purba N. (2018). The role of psycholinguistics in language learning and teaching. Tell Journal, 6 (1), 47-54. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/229568792.pdf

19. Rakhmatova S., Djabbarova S.B., Nuraliyeva O.N., Sherbekova Y.Z., Matyakubova Sh.I. (2022). Teaching foreign languages in medical institutes. Journal of Positive School Psychology, 6 (5), 1605 – 1613. URL: http://journalppw.com

20. Rehm G., Way A. European Language Equality: Introduction. (2023). In book: European Language Equality. (pp.1-10). URL: https://www.researchgate.net/publication/371363530_European_Language_Equality_Introduction

21. Yashnyk M. (2023). Level of proficiency in english and other foreign languages in Ukraine: results of quantitative sociological research conducted in december 2022. Press release. URL: https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1210&page=1&t=10

УДК 378.091.8:316.62
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-36

Людмила МИЩАК,
orcid.org/0000-0002-2986-4166
аспірантка кафедра соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) ljudamyschak27057@gmail.com

КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено спробу дослідити критерії соціальної інтегрованості студентів першого курсу до нових умов життєдіяльності. На основі теоретичного аналізу наукових праць визначено що таке «критерії», які є види критеріїв, та особливості критеріїв інтегрованості студентів. Досліджено праці сучасних вчених Також проаналізовано праці та визначено поняття нових умов життєдіяльності. В дослідженні детально розкрито види критеріїв їх показники та опис кожного з них. Навчання у вищому навчальному закладі важливий період формування особистості студента та становлення як особистості і висококваліфікованого фахівця. Один із шляхів досягнення цієї мети вбачається в забезпеченні успішної інтеграції до нових умов життєдіяльності. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для повноцінного використання молоддю цих умов, засобів та ресурсів. Які описані як основні критерії соціальної інтеграції студентів першого курсу. Дослідження останніх праць вказує на те, що процес інтеграції інтерпретується як активне включення особистості в усі сфери життєдіяльності суспільства та реалізується в міжособистісних взаєминах, спільній діяльності, прийнятті норм, цінностей та стандартів суспільства. Не менш важливим позитивним результатом інтегрованості студентів має стати подолання невідповідностей між їхніми потенційними можливостями та вимогами освітнього середовища та середовища в цілому, які можуть спричинити появу дезінтеграційних процесів. Саме тому нами було обрано дану тему, адже кожен студент, молода людина, це окрема особистість, та невід'ємна частинка навчального процесу, і надважливим етапом є саме її інтеграція в цей процес та їхні нові умови життєдіяльності. А завдяки даному дослідженню можна чітко побачити критерії інтеграції студентів та нового життя, та можливо, покращити його, або хоча б трохи полегшити студентську інтеграцію.

Ключові слова: *критерії, інтеграція, рівні інтеграції, студенти, студенти першого курсу, нові умови життєдіяльності.*

Liudmyla MYSHCHAK,
orcid.org/0000-0002-2986-4166
PhD Student at the Department of Social Education and Social Work
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) ljudamyschak27057@gmail.com

CRITERIA OF SOCIAL INTEGRATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO NEW CONDITIONS OF LIFE

The article attempts to explore the criteria of social integration of first-year students to new conditions of life. On the basis of the theoretical analysis of scientific works, it is determined what are the "criteria," what are the types of criteria, and the peculiarities of the criteria for the integration of students. The works of modern scientists are researched. The works are also analyzed and the concept of new living conditions is defined. The study reveals in detail the types of criteria their indicators and the description of each of them. Studying at a higher educational institution is an important period of formation of the student's personality and formation as a person and a highly qualified specialist. One of the ways to achieve this goal is seen in ensuring successful integration into new living conditions. Due to this, favorable conditions are created for the full use by young people of these conditions, means and resources. Which are described as the main criteria for social integration of first-year students. The study of recent works indicates that the process of integration is interpreted as the active inclusion of the individual in all spheres of life of society and is realized in interpersonal relationships, joint activities, acceptance of norms, values and standards of society. An equally important positive result of students "integration should be overcoming the discrepancies between their potential opportunities and the requirements of the educational environment and the environment as a whole, which can lead to the emergence of disintegration processes. That is why we chose this topic, because every student, a young person, is a separate person, and невід'ємна a part of the educational process, and it is its integration into this process and their new living conditions that is the most important stage. And thanks to this research, you can clearly see the criteria for integrating students and a new life, and perhaps improve it, or at least slightly facilitate student integration.

Key words: *criteria, integration, integration levels, students, first-year students, new living conditions.*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, засвідчив, що у науковій літературі простежується досить неоднозначний підхід до визначення сутності понять «критерій» та «показник». Критерій (у перекладі з грецької – засіб судження, переконання, мірило) – це мірило для визначення оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікацій, підстава для оцінки чогось. У педагогічній теорії під критеріями розуміють ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики, а тому підлягають оцінці. У загальному вигляді критерій – це важлива і визначальна ознака, яка характеризує якісні аспекти явища, його сутність. Показник становить кількісну характеристику явищ, які дають змогу зробити висновок про їхній стан у динаміці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічній літературі поняття «критерій» трактується, як: показник, стандарт, який допомагає оцінити, порівняти педагогічне явище або процес з еталоном (О. Василенко) (Безпалько, Зверева, Веретенко 2013: 6); ознака, оцінка досліджуваного об'єкта, процесу, явища, що визначає рівень його сформованості (С. Сисоєва) (Васянович, 2008, 2).

Мета статті – дослідити та дати визначення поняттю критерії, описати критерії, показники та рівні інтеграції студентів першого курсу до нових умов життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. Критерій – це набір ознак та властивостей явища, об'єкта, предмета, які дають змогу судити про його стан, рівень розвитку та функціонування. Поняття «критерій» за сутністю більш ширше, ніж показник, тому можлива ситуація, коли за одним критерієм існує ціла система показників. Разом з тим, критерій і показник тісно взаємопов'язані: науково обґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, а якість показника залежить від того, наскільки він повно і об'єктивно характеризує прийнятий критерій (Чубук, 2008, 8).

Зокрема, З. Курлянд визначає критерій як мірило оцінки, судження; як необхідну та достатню умову прояву або існування явища чи процесу; вважає, що розгляд будь якої досліджуваної величини повинен включати в себе не лише її ознаки, а й критерії, які визначають вираженість тієї чи іншої ознаки в розглядуваному процесі або явищі (Левківська, Сорочинська, Штифурак, 2001, 5).

Досліджуючи та аналізуючи поняття «нові умови життєдіяльності» ми вирішили зупинить на цьому визначенні дослідників А. Толоки й О. Крюковської, що – нові умови життєдіяльності визначені як процес існування людини у просторі та часі, що передбачає активну взаємодію з новим для неї навколишнім середовищем (Толок, Крюковська, 2011, 7).

Як зазначається в законодавстві України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення»: «…сприятливі умови життєдіяльності – це стан середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму» (Закон України, 2022, 3).

У соціально-педагогічній літературі розглядають такі критерії інтегрованості студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі:

– формальна – пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури вищої школи, змісту навчання в ній, її традицій, своїх обов'язків. Стан маргінальності між уже не школярем, але й ще не студентом, характерний для першокурсників. Саме цим пояснюються розтягнені строки інтегрованості студентів першокурсників до нової системи навчання, до нового способу життя, утворення нового динамічного стереотипу, і є однією із причин низької успішності студентів першого курсу під час зимової сесії;

– соціально-психологічна (суспільна) – процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) групи студентів-першокурсників та інтеграцію цієї групи зі студентським оточенням в цілому. У цьому контексті основною функцією адаптації є прийняття індивідуумом норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії, які в ньому склалися, формальних і неформальних зв'язків, а також форм навчальної діяльності;

– дидактична – проблема підготовки до нових форм і методів навчальної роботи у вищому навчальному закладі, що відображає, в першу чергу, інтелектуальні можливості студентів-першокурсників (Левківська, Сорочинська, Штифурак, 2001, 5).

У психолого-педагогічній літературі існує чимало праць з визначення критеріїв соціальної інтегрованості студентів першого курсу до нових умов життєдіяльності. Сучасними дослідниками Т. Буяльською та М. Прищаком визначені як внутрішні, так і зовнішні критерії процесу та результату соціально-психологічної інтеграції студентів першокурсників:

Внутрішні критерії:

Визначальним внутрішнім критерієм інтеграції студента в умовах ЗВО і узагальненим критерієм адаптації загалом, є *стан задоволення* процесом і результатом професійної, соціальної та біологічної адаптації. Причому, даний стан не є результатом *пристосування* до об'єкту адаптації, а результатом взаємодії людини з відповідним середовищем. Взаємодія передбачає процес взаємовпливу, що приводить до зміни як людських якостей так і самого об'єкту. Взаємодія щільно пов'язана з визнанням активної ролі особистості в процесі адаптації та з підвищенням статусу свідомої перетворюючої поведінки. Тому, важливим є розвиток у людини відповідних властивостей, які б, з одного боку, були чинниками впливу на об'єкт (середовище) адаптації, а з іншого, виступали внутрішніми детермінантами і складовими стану задоволення процесом і результатом адаптації. До них ми можемо віднести такі:

– висока мотивація розвитку духовності, соціальної, професійної компетентності та самоактуалізації загалом;

– адекватність самооцінки;

– почуття власної гідності;

– розвиток внутрішньої свободи;

– здатність відстоювати свої переконання;

– здатність будувати конструктивні взаємини;

– здатність керувати своїм емоційним станом;

– розвинуті комунікативні здібності;

– розвинені механізми саморефлексії;

– усвідомлення потреби самоосвіти;

– конструктивне ставлення до критики інших;

– відкритість;

– мотивована критика власного сценарію і стратегій поведінки;

– повага до людини;

– бажання брати участь у суспільному житті навчального закладу;

– стан здоров'я людини та ін.

Зовнішні критерії:

– виконання студентами правил і вимог навчального процесу;

– пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу;

– навички самостійності в навчальній і науковій сферах; реалізація завдань самоосвіти;

– уміння застосовувати знання на практиці;

– актуалізація в життєдіяльності особистості високого рівня соціальної і моральної зрілості, психологічної культури, правової культури, мовленнєвої культури, культури поведінки, рівня розвитку духовності особистості загалом;

– участь у суспільному житті навчального закладу;

– міжособистісні взаємини студента у студентському середовищі (групі);

– безконфліктна поведінка;

– комунікативна компетентність;

– вироблення власного стилю поведінки та ін (Буяльська, 2008, 1).

Для оцінювання рівнів інтегрованості студентів першокурсників О. Кучерук обрала критерії, які, на її думку, характеризують ступінь готовності до навчального процесу у ВНЗ, психологічний та психофізіологічний стан, ступінь активності в колективі:

– когнітивно-пізнавальний (готовність до включення в навчальну діяльність та виконання поставлених навчальних завдань);

– психологічний (психологічний стан студента);

– психофізіологічний (тривожність, схильність до втоми; потреба в особливих умовах для занять; вміння планувати свій час; впевненість в собі; ініціативність, тощо);

– соціально-комунікативний (відносини в групі; наявність в групі друзів; вміння залагоджувати конфлікти, тощо) (Кучерук, 2010, 4).

Ми здійснили аналіз сучасних педагогічних досліджень щодо визначення критеріїв і показників соціальної інтегрованості студентів першокурсників до нових умов життєдіяльності, це дозволило нам визначити власний підхід до вибору критеріїв і показників.

Першим критерієм, показники якого дозволять визначити рівень соціальної інтегрованості студентів-першокурсників нами обрано *когнітивний критерій*. Обізнаність студентів із процесом проходження соціальної адаптації в умовах ЗВО важко переоцінити, оскільки інформація, що отримує молода людина з різних джерел, із часом акумулюється у вигляді стійких переконань, поглядів та їх поведінки. У контексті здійснюваного дослідження нами визначено та обґрунтовано такі показники когнітивного критерію: 1) обізнаність із новими правилами, нормами та вимогами навчального та соціокультурного середовища ЗВО; 2) володіння соціально-комунікативними знаннями; 3) знання щодо організації та планування самостійного життя, побуту та змістовного дозвілля.

Мотиваційно-ціннісний критерій соціальної інтегрованості передбачає формування ієрархії мотивів, інтересу, установок, позитивного ставлення, потреб в оволодінні знаннями з адаптації до нових умов життєдіяльності, зацікавленість студентів у майбутній професійній діяльності.

Даний критерій ми розглядаємо як сукупність оцінок прагнень, намірів, переконань, установок

студентів першокурсників. Також цей критерій визначає сформованість емоцій, потреб, мотивів діяльності, які спрямовані на досягнення взаєморозуміння з оточуючими (адміністрацією, викладачами, одногрупниками, працівниками деканату тощо) у процесі навчання та в позанавчальний час.

Нами визначено наступні показники мотиваційно-ціннісного критерію соціальної інтегрованості студентів-першокурсників: 1) позитивна мотивація студентів до навчання та професійне спрямування; 2) бажання спілкуватися та налагоджувати позитивну міжособистісну взаємодію з колективом групи, педагогами, адміністрацією університету; 3) прагнення до самореалізації.

Діяльнісно-практичний критерій інтегрованості студентів дозволяє оцінити оволодіння сукупністю дій і операцій, що забезпечують розв'язання стандартних і нестандартних ситуацій у практичній діяльності. Цей критерій визначається наявністю в діях студента вмінь і навичок безконфліктного, толерантного поводження з оточуючими в аудиторній навчальній діяльності та поза її межами (на перервах, у гуртожитку, в позанавчальній роботі тощо), організаційними уміннями та їх активним проявом у різних видах діяльності студентів, проявом самостійності щодо вирішення соціально-побутових проблем тощо.

На нашу думку, показниками діяльнісно-практичного критерію є: 1) прояв організаційних і комунікативних умінь у різних видах діяльності; 2) участь у розробці та проведенні різних дозвіллєвих організаційних форм виховної роботи університету; 3) здатність виявляти самостійність у вирішенні проблем соціально-побутового характеру, вміння орієнтуватися в незвичній ситуації.

Усі виокремленні критерії та показники готовності студентів до нових умов життєдіяльності, на нашу думку, тісно взаємопов'язані, взаємозумовлені та становлять цілісне утворення, що свідчить про рівень інтегрованості, включення та адаптованості до нових умов життєдіяльності студентів першого курсу.

Якісна та кількісна характеристика визначених критеріїв і показників інтегрованості студентів дає можливість виокремити три рівні прояву цього феномена – високий, середній, низький.

Аналіз базових характеристик рівнів прояву основних критеріїв у першокурсників дозволяє зробити такі узагальнення. *Низький рівень* передбачає відсутність чи мінімальність проявів показників адаптованості першокурсників до нових умов життєдіяльності. Студенти, показники яких сформовані на низькому рівні, не виявляють інтересу до навчальної та позанавчальної діяльності, є невизначеність мотивації вибору професії. Такі студенти не завжди вміють керувати своїм емоційним станом, виявляють недостатню розвинутість комунікативних умінь. У студентів цього рівня визначається пасивність і небажання долучатися до участі в різних формах виховної роботи університету. Вони уникають участі в обговоренні з куратором нагальних проблем організації навчального процесу, мають певні ускладнення в адаптації до умов проживання в гуртожитку, вирішення побутових проблем.

Студентів *середнього рівня* інтегрованості вирізняє нестійкість мотивації щодо навчального процесу та позанавчальної роботи в умовах університету. Діяльність студентів, що належать до середнього рівня, нерідко ґрунтується на прогностичних мотивах академічної успішності, а знання вирізняються певною нестійкістю та епізодичністю проявів. У таких студентів помітними є прояви свідомої поведінки, у певних ситуаціях вони демонструють обізнаність і готовність приймати нові правила та норми освітнього та соціокультурного середовища ВНЗ. Проте ці прояви не мають постійного характеру, виникають під контролем викладача чи в тих ситуаціях, коли студент сам у цьому зацікавлений. У студентів спостерігається інтерес до участі в різних формах дозвіллєвої діяльності, яка пропонується в умовах університету, але вони не завжди самостійно виявляють активність у її організації та проведенні. Студенти в цілому виявляють комунікабельність і відкритість у взаємодії з соціальним оточенням (адміністрацією, викладачами, одногрупниками тощо).

Високий рівень характеризується наявністю усіх показників готовності першокурсників до швидкої інтеграції. Для студентів цієї групи характерне чітке розуміння сутності норм, правил, умов нового життєвого середовища. Студенти виявляють комунікабельність, стійку мотивацію до навчання та прагнення творчо та професійно удосконалюватися. Такі студенти володіють глибокими знаннями, творчими вміннями, самостійним прийняттям рішень. Вони демонструють широкий спектр комунікативних умінь, прагнуть долучити інших студентів до організації та проведення дозвілля. У студентів із високим рівнем інтегрованості виявляються уміння раціонально та усвідомлено долати стресові ситуації, контролювати власну поведінку.

Отже, аналіз вищеописаних критеріїв, показників та рівнів інтегрованості студентів-першокурсників до нових умов життєдіяльності дає нам підставу зробити такі теоретичні узагальнення:

1. Критеріями особистісної інтеграції студентів є рівень їхнього емоційного самопочуття, рівень інтеграції з мікро- та макросередовищем, рівень реалізації внутрішньоособистісного потенціалу.

2. Основними показниками особистісної інтеграції студентів-першокурсників можна вважати впевненість (невпевненість), пізнавальну активність (пасивність), комунікабельність (замкнутість), самооцінку (адекватну, неадекватну), емоційну стабільність (лабільність).

3. Самооцінка як важливий компонент у структурі особистісної адаптації забезпечує модальність їхніх емоційних переживань і формування індивідуальних характерологічних рис. Адекватна самооцінка студента забезпечує позитивне ставлення до себе, стимулює його внутрішні ресурси творчості, саморозвитку та самореалізації.

4. Мірою рівня сформованості інтелектуально-емоційних і вольових якостей студентів і показником їхньої особистісної інтеграції є моральність, компонентами якої стають знання, почуття, відносини, поведінка.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, можна дійти висновку, що критерії та показники є важливою складовою для соціальної інтегрованості студентів першого курсу до нових умов життєдіяльності. Адже критерії та показники – це якості, які відображають особистість, тобто студента та його вливання в нове життя та середовище перебування молодої людини та успіхи або невдачі в інтеграції до цього ж середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буяльська Т. Б. Теоретичні аспекти адаптації студентів 1-го курсу до навчання у ВНЗ. *Гуманізм і освіта:* IX зб. міжнародної наук.-практ. конф. Вінниця, 2008. С. 123-230.

2. Васянович Г. П. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія. Львів: СПОЛОМ, 2008. 464 с.

3. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T400500.html (дата звернення 22.05.2024)

4. Кучерук О. Я. Аналіз процесу адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ: педагогічний дискурс : випуск 8. Хмельницький, 2010. С. 104-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2010_8_27 (дата звернення 22.05.2024)

5. Левківська Г.П., Сорочинська В.Є., Штифурак В.С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: навчальний посібник, Київ, 2001. 128 с.

6. Безпалько О. В., Звєрєва І. Д., Веретенко Т. Г. Соціальна педагогіка: навчальний посібник: академвидав, Київ, 2013. 336 с.

7. Толок А.О. Крюковська О.А. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник. Дніпродзержинськ. 2011. 215 с.

8. Чубук Р.В. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціального педагога: наукові записки, випуск 11.Острог. 2008. С. 253-263.

REFERENCES

1. Buyalska T. (2008) Teoretychni aspekty adaptacii studentiv 1-ho kursu do navchannia u VNZ [Theoretical aspects of the adaptation of 1st year students to study at universities] Humanizm i osvita: IX zbirnyk mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Humanism and education: IX collection of international scientific and practical conference, 123-230. [in Ukrainian].

2. Vasianovych H. (2008) Psykholoho-pedahohichni osnovy profesiinoi adaptatsii maibutnikh fakhivtsiv [Psychological and pedagogical foundations of professional adaptation of future specialists] monohrafiia. SPOLOM - monograph. SPOLOM, 464 P. [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemiolohichnoho blahopoluchchia naselennia» [On Amendments to the Law of Ukraine "On Ensuring Sanitary and Epidemiological Welfare of the Population"] vid 6 veresnia 2022 roku № 2573-IX - dated September 6, 2022 No. 2573-IX. [in Ukrainian].

4. Kucheruk O. (2010) Analiz protsesu adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do navchannia u VNZ. [Analysis of the process of adaptation of first-year students to study at the university] Pedahohichnyi dyskurs - Pedagogical discourse. 177-181. [in Ukrainian].

5. Levkivska H., Sorochynska V., Shtyfurak V. (2001) Adaptatsiia pershokursnykiv v umovakh vyshchoho zakladu osvity. [Adaptation of freshmen in a higher educational institution.] Navchalnyi posibnyk – Textbook, 128 p. [in Ukrainian].

6. Bezpalko O., Zvierieva I., Veretenko T. (2013) Cotsialna pedahohika: navchalnyi posibnyk [Social pedagogy: textbook] Akademvydav -Academizdat, 336 P. [in Ukrainian].

7. Tolok A. Kriukovska O. (2011) Bezpeka zhyttiediialnosti [Life safety] Navchlnyi posibnyk. – Tutorial. 215 P.

8. Chubuk R. (2008) Kryterii, pokaznyky ta rivni profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha. [Criteria, indicators and levels of professional competence of a social teacher.] Naukovi zapysky - Scientific Notes. 253-263.

УДК 3:37.01
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-37

Роман НАНІВСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-3256-8886
аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) roman.s.nanivskyi@lpnu.ua

ОСВІТНЬО-ДИДАКТИЧНІ ВІЗІЇ ОМЕЛЯНА ВИШНЕВСЬКОГО

Мета статті – проаналізувати освітньо-дидактичні погляди відомого українського педагога кінця XX – початку XX ст. професора Омеляна Івановича Вишневського. Методологія дослідження спирається на принципи науковості, історизму, системності, об'єктивності, а також на методи історико-педагогічного аналізу та синтезу. Наукова новизна полягає у тому, що вперше в українській педагогічній науці проаналізовано освітньо-дидактичні погляди відомого українського педагога О. Вишневського (1931–2019). З'ясовано, що освітньо-дидактичні ідеї О. Вишневського зосереджувалися навколо розв'язання таких проблем: 1) визначення засад перебудови успадкованої від СРСР системи освіти; 2) розкриття функцій і змісту освіти; 3) формування нових дидактичних принципів тощо. Учений відкинув традиційне поняття «навчально-виховний процес», яке має своїм джерелом німецьку педагогіку XIX ст., замінивши його терміном «едукація», запозиченого зі сфери англійської педагогічної культури. Едукацію дослідник вважав триєдиним процесом навчання, виховання і розвитку особистості. Структуру процесу едукації професор бачив крізь призму учасників і чинників освітнього процесу: учителя, учня і предмету/діяльності. Ключову умову перебудови навчально-виховного процесу на основі демократизації він убачав в забезпеченні умов для самостійної діяльності учня, організатором якої повинен виступати учитель. У цьому річищі вчений різко виступав проти превалювання інформативної спрямованості едукації, відстоював потребу розширювати діяльнісний компонент освітнього процесу. Розкриваючи функції процесу освіти (інформативну, виховну, розвивальну), вказав на їх змістові і процесуальні ознаки, психологічні засади. Послідовного і наполегливо відстоював «задачний» характер едукації, побудову освітнього процесу на основі завдань різного рівня складності, які дають змогу реалізовувати диференціацію та сприяти інтелектуальному і духовному розвитку учнів. Ведучи мову про основні дидактичні принципи, О. Вишневський зробив спробу доповнити традиційні принципи новими засадами, зумовленими вимогами сучасного соціального замовлення.

Ключові слова: *Омелян Вишневський, українська педагогіка, дидактика, принципи дидактики, зміст освіти.*

Roman NANIVSKYI,
orcid.org/0000-0002-3256-8886
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) roman.s.nanivskyi@lpnu.ua

EDUCATIONAL AND DIDACTIC VISIONS OF OMELYAN VISHNEVSKYI

The purpose of the article is to analyze the educational and didactic views of the famous Ukrainian teacher of the late 20th and early 20th centuries. professor Omelyan Ivanovych Vyshnevskyi. The research methodology is based on the principles of scientificity, historicism, systematicity, objectivity, as well as methods of historical-pedagogical analysis and synthesis. The scientific novelty is that for the first time in Ukrainian pedagogical science, the educational and didactic views of the famous Ukrainian teacher O. Vyshnevskyi (1931–2019) were analyzed. It has been found that the educational and didactic ideas of O. Vyshnevskyi focused on solving the following problems: 1) defining the principles of restructuring the education system inherited from the USSR; 2) disclosure of the functions and content of education; 3) formation of new didactic principles, etc. The scientist rejected the traditional concept of "educational process", which has its source in German pedagogy of the 19th century, replacing it with the term "educatio" borrowed from the sphere of English pedagogical culture. The researcher considered education to be a triune process of learning, upbringing and personality development. The professor saw the structure of the educational process through the prism of the participants and factors of the educational process: the teacher, the student, and the subject/activity. He saw the key condition for restructuring the educational process on the basis of democratization in providing conditions for the student's independent activity, which should be organized by the teacher. In this article, the scientist strongly opposed the predominance of the informative orientation of education, defended the need to expand the activity component of the educational process. Revealing the functions of the educational process (informative, educational, developmental), he pointed out their substantive and procedural characteristics, psychological foundations. He consistently and persistently advocated the "task-based" nature of education, the construction of the educational process based on tasks of different levels of complexity, which make it possible to realize differentiation and promote the intellectual and spiritual development of students. Speaking about the main didactic principles, O. Vyshnevskyi made an attempt to supplement the traditional principles with new principles determined by the requirements of the modern social order.

Key words: *Omelyan Vyshnevskyi, Ukrainian pedagogy, didactics, principles of didactics, content of education.*

Постановка проблеми. Професор Омелян Іванович Вишневський увійшов в історію новітньої української педагогіки як розробник теорії сучасного українського виховання. Однак значну увагу вчений надавав питанням освіти і дидактики, аналізуючи зміст навчального процесу, вказуючи на шляхи його демократизації, омислюючи головні функції освіти. Зазначені аспекти наукових поглядів відомого українського педагога потребують аналізу, оскільки вони є одним з численних виразників багатоманітного розвитку української педагогічної думки наприкінці XX – на початку XXI ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світоглядні та теоретико-аксіологічні засади педагогічних візій О. Вишневського досліджували М. Галів та Г. Лялюк (Галів, 2012; Галів, 2016; Галів, Лялюк, 2024). Біографію вченого окреслено у працях Т. Гентош (Гентош, 2006), І. Мищишин (Мищишин, 2011), О. Невмержицької (Вишневський, 2022: 5–18). Історикині С. Біла та Г. Гриценко проаналізували спогади О. Вишневського як історичне джерело до вивчення повсякденного життя на західноукраїнських землях у перші післявоєнні роки (Біла, Гриценко, 2022). Однак на сьогодні в педагогічній науці немає аналізу освітньо-дидактичних візій О. Вишневського.

Мета статті – проаналізувати освітньо-дидактичні погляди відомого українського педагога кінця XX – початку XX ст. професора Омеляна Вишневського.

Виклад основного матеріалу. Освітньо-дидактичні ідеї О. Вишневського можна поділити на декілька груп: 1) критика успадкованої від Радянського Союзу системи освіти та визначення засад її перебудови; 2) розкриття функцій і змісту освіти; 3) формування нових дидактичних принципів; 4) удосконалення процесуальних аспектів освіти. Наголосимо, що він вів мову передовсім про загальну середню освіту, причому лише зрідка диференціював освітню ситуацію відповідно до ступенів: початкового, базового, старшошкільного.

Характеризуючи особливості системи освіти, яка залишилися в Україні після розпаду СРСР, учений наголошував на тому, що колишня радянська освіта будувалася за принципом унітарності, отже орієнтувалася на навчання і виховання абстрактної «усередненої» людини відповідно до затверджених «на горі» стандартів управління, комплектації класів, програм і методів навчання тощо. Зміст навчання обмежувався поняттями знань, умінь і навичок, на формування яких націлювали педагогів. Орієнтація на засвоєння «основ наук», запропонована Й. Сталіним на VIII з'їзді комсомолу, зумовлювала максимальне навантаження дитини інформацією та створювала умови, за яких вона повинна була «більше вчитися і менше думати» (Вишневський, 2003: 44).

Колишня освіта, як підкреслював О. Вишневський, була авторитарною – як на рівні управління, так і на рівні процесу едукації. Інспектори, методисти, директори шкіл визначали методику роботу вчителя, котрий, будучи слухняним виконавцем різноманітних настанов, перетворювався на «диктатора у своєму класі». Професор відзначав і т.зв. «задержавленість», маючи на увазі цілковите усунення громадськості від впливу на освіту й цілковиту її підконтрольність державним і партійним органам. Це створювало ситуацію закритості освіти, а відтак, на думку О. Вишневського, було однією з причини її повільної деградації (Вишневський, 2003: 44–45). Крім того, в основу освіти були покладені специфічна система цінностей, насаджування матеріалістично-атеїстичного світогляду, протиприродної «інтернаціоналізації» та колективізації свідомості (Вишневський, 2006: 57).

На думку професора, потреба глибинної перебудови освіти є об'єктивною необхідністю, що диктується процесами трансформації українського суспільства – відходом від тоталітаризму і «входженням у стан громадянського устрою». При цьому він підкріплював свою аргументацію (на наше переконання, не зовсім вдало) міркуванням Г. Ващенка, котрий вказав на радянську освітню політику 1930-х рр. як приклад серйозного впливу відповідно організованої освіти на суспільну свідомість, а відтак прискорення трансформаційних процесів (Ващенко, 2003: 61–155). Передусім освіта повинна «усвідомити нове соціальне замовлення», продиктоване переходом до ринкових відносин, побудови громадського суспільства і демократичної держави. О. Вишневський зазначав: «Сучасна людина повинна навчитися діяти в умовах свободи, самостійно приймати рішення, домагатися їх здійснення, а відтак і відповідати за себе та свою діяльність. Їй випадає «повернутися до себе», до свого природовідповідного стану, що передбачає схильність до духовності, усвідомлення власної національної та особистої ідентичності, до засад рівноправності, а загалом – до норми, що засвідчує наявність життєвої рівноваги, від чого дуже залежить господарська продуктивність людини» (Вишневський, 2006: 58–59). Зеред завдань освіти, яке висуває нове соціальне замовлення відомий педагог також називав самозвільнення людини від азійського світогляду і відкриття себе європейській культурі, нівеляція меншовартості і утвердження в собі почуття національної гідності (Вишневський, 2008: 52).

Зважаючи на це, сучасна українська освіта, згідно з міркуваннями О. Вишневського, повинна змінити свій статус, перестати бути частиною державної структури і стати системою громадсько-державною, піддати себе певному нагляду і опіці з боку широкої, незалежної від школи, громадськості. Сучасній українській освіті необхідно змінити стратегічні завдання едукації – перенести акцент з перенасичення її інформацією на саморозвиток дитини, що осягається лише в процесі. В основу оновленої системи освіти слід покласти філософію дитиноцентризму, що передбачає поглиблення індивідуалізації та диференціації на всіх рівнях едукації і в різних формах, але особливо у старшій школі. Основою процесу едукації повинна стати нова педагогічна етика – етика стосунків рівних людей, що виконують тут свої функції й досягають власних цілей. Зрештою, серед необхідних змін в освіті О. Вишневський виокремлював переорієнтацію на традиційно-християнську систему цінностей та формування патріотизму на основі української ідеї (Вишневський, 2022: 59–60).

Концептуально важливе значення для розуміння візій О. Вишневського має трактування ним освітнього процесу та шляхів його демократизації. Наголосимо на тому, що учений відкинув традиційне поняття «навчально-виховний процес», яке має своїм джерелом німецьку педагогіку XIX ст., замінивши його терміном «едукація», запозиченого зі сфери англійської педагогічної культури. Едукацію дослідник вважав триєдиним процесом навчання, виховання і розвитку особистості (Вишневський, 2003: 53). На нашу думку, така термінологічна новація мало змінювала сутнісні характеристики предмету, лише увиразнювала цілісність освітнього процесу.

Структуру процесу едукації професор бачив крізь призму учасників і чинників освітнього процесу: учителя, учня і предмету/діяльності. Ключову умову перебудови навчально-виховного процесу на основі демократизації він убачав в забезпеченні умов для самостійної діяльності учня, організатором якої повинен виступати учитель. Самостійна творча діяльність кожного учня на уроці, як наголошував О. Вишневський, є основною запорукою формування людини – суб'єкта демократичних стосунків, до яких іде наше суспільство. Таке навчання є переважно розвивальним, і головним «продуктом» його є не глибокі знання, а здатність людини до ініціативи – інтелектуальної і соціальної, її розвинутість (Вишневський, 2006: 69–70).

У цьому річищі вчений різко виступив проти превалювання інформаційної спрямованості едукації. Ще на початку 2000-х рр. він наголошував, що у нашій школі міцно закріпилася одна тенденція: постійне домінування інформаційного каналу. У цьому він бачив прояв авторитарної педагогіки, що передбачає зокрема винятковий інформаційний вплив вчителя на учнів під час уроку (що особливо помітно під час викладання дисциплін гуманітарного профілю) (Вишневський, 2006: 72–73). Будучи прихильником педагогіки співробітництва, О. Вишневський намагався чіткіше окреслити функції вчителя у контексті демократизації освітнього процесу: а) одержання і опрацювання зворотної інформації, що стосується навчання, виховання і розвитку учня; б) безпосередній стимулюючий вплив на учня (суґестія, оцінка тощо); в) визначення і презентація об'єкта діяльності учня (у вигляді задачі); г) вплив на процес діяльності учня (забезпечення посібниками, унаочненнями, супутня допомога) (Вишневський, 2008: 66).

Сутність педагогіки співробітництва, на його думку, полягає в демократичному та гуманному ставленні до дитини, забезпеченні їй права на вибір, власну гідність, повагу, права бути такою, якою вона є, а не такою, якою хоче її бачити вчитель (Вишневський, 2022: 73). Наголосимо, що таке визначення не зовсім коректне, бо саме від бачення вчителем виховного ідеалу, розуміння ним вимог нового соціального замовлення, орієнтації на нові цілі едукації залежить реалізації завдань сучасної української педагогіки. Тож учитель повинен бачити дитину не лише такою, якою вона є, але і такою, якою вона має стати.

Згідно з О. Вишневським, до реалізації ідей педагогіки співробітництва (педагогіки партнерства) ведуть два шляхи: 1) романтично-гуманістичний (ідеї В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі); 2) розподілу функцій вчителя та учня і організація їх співпраці. У функції вчителя входить ретельно підготувати вдома для дитини навчальне завдання (задачу), продумати в деталях хід його розв'язання різними групами учнів тощо. Функція учня – на добровільних засадах прийняти запропоновану вчителем задачу як свою і самостійно її розв'язувати. У такому випадку обидва учасники навчання і виховання – вчитель і учень – рівноправні, вони – суб'єкти діяльності. Психологічну основу педагогіки співробітництва складають суб'єкт-суб'єктні стосунки – співпраця двох суб'єктів. Цей тип взаємин є для навчально-виховного процесу оптимальним, бо, з одного боку, зберігає за вчителем функцію управління, а з іншого, – надає учневі можливість діяти самостійно (Вишневський, 2006: 75–76).

Розкриваючи функції процесу освіти (інформативну, виховну, розвивальну), учений вказує на їх змістові і процесуальні ознаки, психологічні засади. Так, ведучи мову про інформативну функції процесу едукації, О. Вишневський вкотре наголосив на домінуванні в сучасній українській школі саме інформаційної складової освіти. Її завдання полягає у формуванні в учнів знань, умінь і навичок, що становлять послідовні щаблі глибини засвоєння інформації (Вишневський, 2022: 75–76). Процес засвоєння інформації учений описав, врахувавши загальновідомі психічні етапи: сприймання – осмислення і розуміння – узагальнення – закріплення – застосування на практиці (Вишневський, 2022: 79–81). Він детальніше зупинився на психолого-педагогічних передумовах тренування навичок, вказавши на цілеспрямованість і усвідомленість тренування, раціональне розгортання процесу тренування в часі, мотивацію навчання (Вишневський, 2022: 81–82).

Ведучи мову про виховну функцію едукації, О. Вишневський намагався омбежити свої міркування лише питаннями «виховання на уроці», назвавши його керованим і соціально спрямованим процесом, хоча відзначив й можливість «неконтрольованої» взаємодії учнів із середовищем. Наголосивши на ролі вчителя-виховника, він вів мову про реалізацію принципу морально-етичної допомоги, яку педагог покликаний надати вихованцю. Певну увагу О. Вишневський присвятив «виховній ситуації» під час уроку, компонентами якої вважав: а) суб'єкта виховання (учня); б) об'єкта (предмет, з яким учень взаємодіє); в) ставлення суб'єкта до об'єкта, що є наслідком відповіді на головне питання виховання. Звичайно, один такий акт «зустрічі» учня з предметом (суб'єкта з об'єктом) ще не вирішує долі виховання. Але якщо аналогічна ситуація повториться багато разів, то вона зумовлює певний «виховний продукт» – формування поглядів, переконань, навичок, звичок (Вишневський, 2003: 82).

Аналізуючи виховні можливості уроку, учений наголосив давню тезу: на уроці чинником виховання служить все, з чим учень взаємодіє. Загалом він виокремлював інформативний, трудовий, організаційний, соціальний, контрольний, матеріальний, психологічний, методичний аспекти уроку, які слугують чинниками виховання і самовиховання учнів (Вишневський, 2008, с. 85–91). Звісно, дослідник підкреслив вагому роль вчителя у забезпеченні виховної функції процесу едукації, наголосивши на двох важливих моментах. По-перше, вчитель-вихователь повинен займати послідовно чітку моральну позицію. По-друге, важливе значення має ставлення учня до вихователя, його авторитет. По-третє, вчитель повинен чітко знати і постійно враховувати вже сформовану позицію (погляди, переконання) самого учня (Вишневський, 2008: 92–93). Безумовно, вказані вченим «моменти» не відзначаються новизною, вони були відомі в педагогіці у часи Й. Г. Песталоцці та К. Ушинського. Однак він підкреслював демократичний авторитет учителя як вихователя учнів, вказував на завдання учителя допомогти вихованцеві виробити власні ціннісні судження, забезпечити такі умови, за яких об'єктивний процес самовиховання набув би бажаного спрямування.

Характеризуючи розвивальну функцію процесу едукації, О. Вишневський передусім розкривав поняття розвитку як аспекту едукації. Він відкинув трактування розвитку учня крізь призму багатства його знань, умінь і навичок, натомість зосередив увагу на таких ознаках: а) розвиток завжди пов'язаний з потребою діяльності і розширює здатність до неї, б) відсутність «розвинутості» не вважається антисоціальним моментом (на відміну від відсутності вихованості); в) розвиток є процесом односкерованим, поступовим, може прискорюватися або сповільнюватися (Вишневський, 2022: 98–99). Відтак учений запропонував власне визначення поняття розвиток як удосконалення функцій та якостей людини, що стосуються духовної, психічної, соціальної та фізичної сфер її життєдіяльності. Головною ж передомовою розвивального навчання вважав працю дитини/учня на межі своїх можливостей у контексті досягнення щораз складніших і вищих цілей (Вишневський, 2022: 99). Визначальним педагогічним засобом розвитку учня О. Вишневський вважав задачу, котра містить проблему, що потребує розв'язання/вирішення. Будь-яке завдання можна вважати повноцінною задачею тоді, коли воно характеризується проблемністю і здатне активізувати творчо-пошуковий потенціал учня, спричиняє напруження (Вишневський, 2022: 101).

Зауваживши, що в педагогічній літературі існують різні способи класифікації задач, зокрема їх поділ на репродуктивні, конструктивно-варіативно-пошукові і творчі, учений вказав й на існування найлегшого типу задач – на ідентифікацію засвоєного. Тож він веде мову про чотириступеневу систему задач, які визначають й ступінь компетенції («спроможності») учня: початковий, середній, достатній, високий (Вишневський, 2008: 97–98). Відзначимо, що саме у річищі розвавального навчання дослідник уперше вказав на компетентнісний підхід до едукації учнів у

школі. Розглядаючи навчальну задачу як структурну одиницю уроку, О. Вишневський акцентував на потребі збалансованого поєднання інформації задачі. Відтак бачив три форми такого поєднання: 1) засвоєння інформації домінує на уроці; 2) інформацію подають порціями перед розв'язанням навчальної задачі; 3) учням пропонують навчальну задачу, розв'язання якої передбачає пошук і засвоєння нової інформації (Вишневський, 2008: 100). Звісно, учений рекомендував надавати перевагу третій формі, однак не відкидав й дві перші, оскільки їх застосування впливає на формування системності знань учнів.

Поруч з аналізом функцій процесу едукації, О. Вишневський вказав на важливі аспекти його змісту. На його думку, зміст освіти має двокомпонентну структуру, яка включає інформативний та діяльнісний компоненти. Наголосивши на потребі нівелювати традиційну перевагу інформативного компоненту, встановити «певний розумний баланс між засвоєнням інформації і розвитком особистості», розвантажити учнів, оскільки творча діяльність учня і його розвиток можуть здійснюватися не обов'язково на дуже широкому інформативному матеріалі (Вишневський, 2006: 112–113). Характеризуючи діяльнісний компонент змісту едукації, український вчений-педагог наголосив на існування двох видів самостійної праці учня: пізнавальної і перетворювальної. Через пізнавальну діяльність учень сприймає предмети, явища, процеси, діяльність інших людей тощо, а відтак систематизує і закріплює одержану інформацію в пам'яті. Пізнавальній діяльності властива переважна односкерованість, що визначається як лінія, що йде від зовнішнього світу до людини. Перетворювальна діяльність характеризується установкою людини на перебудову (перетворення) зовнішнього середовища, тобто лінією, що йде від людини до предмета. Відповідно до своїх потреб і цілей людина щось змінює у ньому, тобто трансформує його в інший стан (Вишневський, 2006: 114–115). Обидва види діяльності тісно взаємопов'язані і практично ніколи не виступають у «чистому вигляді», однак саме перетворювальна діяльність має більші розивальні можливості.

Зважаючи на це, О. Вишневський вкотре наголосив на стратегічній важливості переорієнтації навчального процесу в українській загальній середній школі. Спрямованість школи на виконання нового соціального замовлення передбачає ґрунтовну реалізацію двох тенденцій: 1) зведення до мінімуму прямої взаємодії вчителя і учня (фронтальні форми роботи) і відповідне збільшення частки самостійної навчальної праці кожної дитини; 2) переорієнтація самостійної вільної діяльності учня переважно на розв'язання навчальних задач, до чого він іде через засвоєння необхідного мінімуму інформації, а також спираючись на довідкові навчальні засоби. Саме це забезпечить домінування на уроці перетворювальної діяльності, яка є самостійною за своєю природою (Вишневський, 2003: 97).

Окреслюючи інформативний компонент змісту едукації, О. Вишневський послідовно виступав за вилучення з навчальних планів або скорочення низки предметів, інтеграцію їх у більш загальні, раціоналізацію («очищення») інформації з кожного предмету тощо. Водночас ратував за збільшення можливостей опертя на довідникові матеріали, в тому числі і на технічні інформативні системи. В основі розв'язання проблеми загального навантаження учнів, на його думку, мусять лежати також авторитетні і надійні дані лікарської експертизи, які чітко визначали б реальні можливості дитячого організму різного віку. І саме до них слід пристосовувати навчальні програми, а не навпаки (Вишневський, 2006: 117).

На переконання О. Вишневського, у вирішенні питання щодо кількості інформації, яка потрібна учневі, укладачі програм і навчальних планів повинні користуватися трьома засадами, що випливають з функцій інформації у житті людини. По-перше, у шкільному навчанні інформація (знання, уміння і навички) слугує засобом інтелектуального розвитку дитини, тим «полем», на якому будується проблемність, сам «задачний» характер едукації. Для такої мети інформації не потрібно надто багато. Наприклад, у математиці достатнім є «інформативне поле» до рівня квадратних рівнянь, як це практикується в деяких європейських системах освіти. По-друге, кожна людина мусить осягнути необхідний загальнокультурний рівень. В цій ділянці, правдоподібно, визначальну роль відіграють гуманітарні предмети – рідна та іноземна мови, історія, українознавство, інформатика тощо. По-третє, вже у школі, на основі первинних професійних орієнтацій, дитина може і повинна оволодівати певною кількістю «персональної» інформації – головно через вибір предметів чи навчаючись у спеціалізованих класах. Лише для цих учнів і з такою метою засвоєння інформації підвищеного рівня має реальний сенс (Вишневський, 2006: 117–118).

Учений наголошував на потребі нових підходів до якості пропонованої дітям інформації. Насамперед він виступав за подальшу гуманітаризацію інформативного компоненту змісту едукації, котра має здійснюватися шляхом нарощування питомої

ваги тих людинознавчих дисциплін, які сприяють формуванню у дитині людяності та національного самоусвідомлення: історії, літератури, рідної мови тощо. Водночас слід гуманітаризувати й точні та природничі дисципліни. При цьому дослідник спирався до рекомендації К. Ушинського та галицького педагога міжвоєнного періоду Я. Кузьміва. Учений також виступав за збільшення питомої ваги в навчальному плані спередньої школи предметів естетичного циклу (Вишневський, 2008: 108–109).

Ведучи мову про відбір інформації з навчальної дисципліни, О. Вишневський наголошував на особливій ролі вчителя у цьому процесі. Дослідник розумів необхідність засвоєння вчителями нових педагогічних підходів, аналіз ними змісту інформації з предмету і самостійне визначення того, що підлягає ґрунтовному вивченню, а що може бути подане лише оглядово або й цілком вилучене. На розгляд школи і шкільних рад вчений полишав укладення навчальних планів і визначення вибіркових дисциплін, а також розв'язання питання про вивчення школярами Закону Божого. Ґрунтуючись на визнанні принципу відокремлення школи і Церкви, а також враховуючи право батьків вирішувати, в якому дусі виховувати своїх дітей, шкільна рада може дозволяти факультативне вивчення релігії, але при цьому не повинна створювати умов примусовості для тих учнів, які цього не бажають (Вишневський, 2006: 119–120).

Зрештою вчений певну увагу присвятив питанню індивідуалізації освіти, наближення навчальної інформації до можливостей і потреб дитини. Це слід здійснювати шляхом вибору (іноді доволі широкого) навчальних дисциплін, профілізації навчання, вибору типу навчального закладу, факультативного (додаткового) навчання, індивідуальних консультацій тощо. Беручи до уваги нормативні акти 1990-х і початку 2000-х рр., О. Вишневський відзначив спроби державних освітніх органів визначити інваріантну і варіативну складову стандартів освіти. Згідно з ними, на інваріантивну складову у початкових класах відводиться 90 % годин, а в основній і старшій школах – приблизно 84 %. Варіативна складова формується самим навчальним закладом, і в початкових класах для неї відводиться 10 % часу, а в основній і старшій школах – приблизно 16 %. О. Вишневський загалом схвально ставився до таких підходів, але все ж вказував на їх певну обмеженість і «нерішучість». Він наголосив, що у системах освіти держав з усталеними демократичними традиціями варіативна частина займає до 60–70 % годин і зорієнтована найперше на вибір окремої дитини, з максимальним врахуванням її можливостей і потреб. Підкреслював учений й значення профілізації класів у школі для реалізації завдання індивідуалізації освіти (Вишневський, 2008: 111–112).

Ведучи мову про основні дидактичні принципи, О. Вишневський визначав їх як основоположні ідеї, що пронизують собою всі рівні і всі компоненти освіти та засвідчують їх системну цілість (Вишневський, 2022: 118). Він поділяв їх на традиційні і нові (зумовлені новим соціальним замовленням). До традиційних зараховував принципи: науковості, систематичності, виховного навчаня, зв'язку навчання з життям, природовідповідності, індивідуалізації, активності, наочності (Вишневський, 2022: 119–122). Серед нових принципів, які висувають на порядок денний процеси демократизації та гуманізації освітнього процесу, О. Вишневський виділяв принципи: 1) особистісно зорієнтованої едукації; 2) диференціації понять і урівноваженість процесів навчання (засвоєння інформації), розвитку і виховання; 3) забезпечення гармонії духовного, психічного, соціального і фізичного становлення людини; 4) партнерства між суб'єктами едукації; 5) орієнтації на «золоту середину» (уникнення крайнощів); 6) проблемності (задачності) побудови процесу едукації; 7) врахування етнопсихологічних особливостей дитини (Вишневський, 2022: 123–125). При цьому педагог зізнавався, що немає достатньо даних, щоб запропонувати повноцінну систему нових однозначних і несуперечливих принципів. Сформульовані ним «нові принципи дидактики» є скоріше теоретично сконструюваними гіпотетичними конструкціями. Деякі з них виходять за рамки дидактики й можуть трактуватися і як принципи виховання. Значний сегмент освітньо-дидактичних поглядів О. Вишневського стосувався удосконалення процесуальних аспектів едукації, що потребує представлення в окремій науковій розвідці.

Висновки. Отже, освітньо-дидактичні ідеї О. Вишневського зосереджувалися навколо розв'язання таких проблем: 1) визначення засад перебудови успадкованої від СРСР системи освіти; 2) розкриття функцій і змісту освіти; 3) формування нових дидактичних принципів тощо. Учений відкинув традиційне поняття «навчально-виховний процес», яке має своїм джерелом німецьку педагогіку XIX ст., замінивши його терміном «едукація», запозиченого зі сфери англійської педагогічної культури. Едукацію дослідник вважав триєдиним процесом навчання, виховання і розвитку особистості. Структуру процесу едукації професор бачив крізь призму учасників і чинників освітнього процесу: учителя,

учня і предмету/діяльності. Ключову умову перебудови навчально-виховного процесу на основі демократизації він убачав в забезпеченні умов для самостійної діяльності учня, організатором якої повинен виступати учитель. У цьому річищі вчений різко виступав проти превалювання інформативної спрямованості едукації, відстоював потребу розширювати діяльнісний компонент освітнього процесу. Розкриваючи функції процесу освіти (інформативну, виховну, розвивальну), учений вказав на їх змістові і процесуальні ознаки, психологічні засади. Ведучи мову про основні дидактичні принципи, О. Вишневський зробив спробу доповнити традиційні принципи новими засадами, зумовленими вимогами сучасного соціального замовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла С., Гриценко Г. Автобіографічні спогади Омеляна Вишневського як джерело вивчення післявоєнної історії Західної України: теоретичні та методичні засади використання у профільній старшій школі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного уні-верситету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2022. Вип. 10/52. С. 285–305.
2. Ващенко Г. *Хвороби в галузі національної пам'яті*. Київ: Школяр – Фада ЛТД, 2003. 336 с.
3. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Дрогобич: Коло, 2003, 528 с.
4. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Вид. 2-е, допр. і доп. Дрогобич: Коло, 2006, 608 с.
5. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Навчальний посібник*. Вид. 3-е, допр. і доп. Київ: «Знання», 2008. 566 с.
6. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Навчальний посібник*. Вид. 4-е, допр. і доп. Дрогобич: Посвіт, 2022. 564 с.
7. Галів М. Світоглядно-методологічні засади педагогічної творчості Омеляна Вишневського. *Педагогічна думка.* 2016. № 2. С. 21–26.
8. Галів М., Лялюк Г. Концепти «Бога», «Нації» і «Свободи» в теорії сучасного українського виховання Омеляна Вишневського. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 67. Т. 1. С. 28–31.
9. Галів М. Реалізація ідеї національної автентичності української педагогіки у творчості Омеляна Вишневського. *Збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2012. Вип. 1. С. 78–84.
10. Гентош Т. Погляд у минуле на порозі ювілею (до 50-річчя педагогічної діяльності О. Вишневського). *Педагогічна думка*. 2006. № 2. С. 8–11.
11. Мищишин І. Штрихи до портрета професора Омеляна Вишневського, вченого і педагога. *Педагогічна думка*. 2011. № 2. С. 39–43.

REFERENCES

1. Bila, S., Hrytsenko, H. (2022). Avtobiohrafichni spohady Omeliana Vyshnevskoho yak dzherelo vyvchennia pisliavoiennoi istorii Zakhidnoi Ukrainy: teoretychni ta metodychni zasady vykorystannia u profilnii starshii shkoli [Autobiographical memories of Omelyan Vishnevsky as a source for studying the post-war history of Western Ukraine: theoretical and methodological principles of use in specialized high school]. *Problems of humanitarian sciences: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobytsk State Pedagogical University*. History series, 10/52. 285–305. [in Ukrainian].
2. Vashchenko, H. (2003). *Khvoroby v haluzi natsionalnoi pamiati* [Diseases in the field of national memory]. Kyiv: Shkoliar – Fada LTD, 336 s. [in Ukrainian].
3. Vyshnevskyi, O. (2003). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky. Posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy. Guide for students of higher educational institutions]. Drohobych: Kolo, 528 s. [in Ukrainian].
4. Vyshnevskyi, O. (2006). Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky. Posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy. Guide for students of higher educational institutions]. Vyd. 2-e, dopr. i dop. Drohobych: Kolo, 608 s. [in Ukrainian].
5. Vyshnevskyi, O. (2008). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky. Navchalnyi posibnyk* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy. Tutorial]. Vyd. 3-e, dopr. i dop. Kyiv: «Znannia», 2008. 566 s. [in Ukrainian].
6. Vyshnevskyi, O. (2022). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky. Navchalnyi posibnyk* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy. Tutorial]. Vyd. 4-e, dopr. i dop. Drohobych: Posvit, 564 s. [in Ukrainian].
7. Haliv, M. (2016). Svitohliadno-metodolohichni zasady pedahohichnoi tvorchosti Omeliana Vyshnevskoho [Worldview and methodological principles of pedagogical creativity of Omelyan Vishnevskyi]. *Pedagogical Thought,* 2. 21–26. [in Ukrainian].
8. Haliv, M., Lialiuk, H. (2024). Kontsepty «Boha», «Natsii» i «Svobody» v teorii suchasnoho ukrainskoho vykhovannia Omeliana Vyshnevskoho [Concepts of "God", "Nation" and "Freedom" in the theory of modern Ukrainian education of Omelyan Vyshnevskyi]. *Innovative Pedagogy*, 67 (1). 28–31. [in Ukrainian].
9. Haliv, M. Realizatsiia idei natsionalnoi avtentychnosti ukrainskoi pedahohiky u tvorchosti Omeliana Vyshnevskoho [Implementation of the idea of national authenticity of Ukrainian pedagogy in the works of Omelyan Vishnevskyi]. *Collection of scientific works of young scientists of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 1. 78–84. [in Ukrainian].
10. Hentosh, T. (2006). Pohliad u mynule na porozi yuvileiu (do 50-richchia pedahohichnoi diialnosti O. Vyshnevskoho) [A look into the past on the threshold of the anniversary (to the 50th anniversary of O. Vishnevsky's teaching activity)]. *Pedagogical Thought*, 2. 8–11. [in Ukrainian].
11. Myshchyshyn, I. (2011). Shtrykhy do portreta profesora Omeliana Vyshnevskoho, vchenoho i pedahoha [Strokes to the portrait of Professor Omelyan Vyshnevskyi, scientist and teacher]. *Pedagogical Thought*, 2. 39–43. [in Ukrainian].

УДК 373.3.011.3-051
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-38

Наталія НАУМЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0658-1769
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного уінверситету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) nataliia.naumenko@hnpu.edu.ua

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

В статті розглянуто категоріальну сутність поняття «професійно важливі якості фахівця» в контексті їх формування у вчителів початкової школи в процесі професійної підготовки в закладах вищої педагогічної освіти, а також в процесі подальшого професійного саморозвитку. Зазначено, що професійно важливі якості фахівця мають ключове значення для успішної реалізації професійних завдань та проявляються в процесі виконання фахівцем функціональних обов'язків через поведінку та способи діяльності. Наголошено, що в процесі професійної підготовки психологічні властивості особистості перетворюються на професійно важливі якості, які формуються відповідно до специфіки діяльності, визначають її ефективність та є основою професіоналізації майбутнього фахівця. Досліджено інтегративність поняття «професійно важливі якості», що включає в себе особистісні властивості, що визначають мотиви майбутнього фахівця, його цілеспрямованість, переконання та потреби; психофізіологічні особливості, що характеризують темперамент і тип нервової системи майбутнього фахівця; особливості психічних процесів, зокрема, пам'яті, уваги, уяви, сприймання, мислення; анатомо-морфологічні характеристики, що впливають на успішність опанування професією та результативність діяльності. Визначено, що професійно важливі якості фахівця є складовими професійної компетентності, яка поєднує в собі професійні знання, уміння, навички та практичний досвід фахівця, що забезпечують успішність виконання професійних завдань. Наголошено, що наявність професійно важливих якостей у вчителя початкової школи обумовлена компетентностями, визначеними в Професійному стандарті вчителя початкових класів, що лежать в основі трудових функцій сучасного вчителя початкової школи. Доведено, що до структури професійно важливих якостей вчителя початкових класів включено особистісно-професійні, інтелектуальні (когнітивні) та соціально-комунікативні якості вчителя, що реалізуються через мотиваційний когнітивний, операційний, комунікативний, рефлексивний компоненти.

Ключові слова: *професійно важливі якості фахівця, вчителі початкових класів, професійна підготовка, освітні виклики, професійна компетентність.*

Nataliia NAUMENKO,
orcid.org/0000-0003-0658-1769
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Human Health, Rehabilitation and Special Psychology
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) nataliia.naumenko@hnpu.edu.ua

PROFESSIONAL QUALITIES OF A MODERN PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

The article considers the categorical essence of the concept of "professionally important qualities of a specialist" in the context of their formation in primary school teachers in the process of professional training in higher pedagogical education institutions, as well as in the process of further professional self-development. It is noted that the professionally important qualities of a specialist are key to the successful implementation of professional tasks and are manifested in the process of performing functional duties by a specialist through behavior and methods of activity. It is emphasized that in the process of professional training, the psychological properties of a personality are transformed into professionally important qualities, which are formed in accordance with the specifics of the activity, determine its effectiveness and are the basis for the professionalization of a future specialist. The integrative nature of the concept of "professionally important qualities" is investigated, which includes personal properties that determine the motives of a future specialist, his/her purposefulness, beliefs and needs; psychophysiological features that characterize the temperament and type of the nervous system of a future specialist; features of mental processes, in particular, memory, attention, imagination, perception, thinking; anatomical and morphological characteristics that affect the success of mastering the profession and performance. It is determined that the professionally important qualities of a specialist are components of professional

competence, which combines professional knowledge, skills, abilities and practical experience of a specialist, ensuring the success of professional tasks. It is emphasized that the presence of professionally important qualities for a primary school teacher is due to the competencies defined in the Professional Standard for Primary School Teachers, which underlie the labor functions of a modern primary school teacher. It is proved that the structure of professionally important qualities of primary school teachers includes personal and professional, intellectual (cognitive) and socio-communicative qualities of the teacher, which are executed through motivational cognitive, operational, communicative, reflective components.

Key words: *professionally important qualities of a specialist, primary school teachers, professional training, educational challenges, professional competence.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку основним завданням є підготовка конкурентоспроможного фахівця, який здатний ставити цілі, нестандартно мислити, критично оцінювати та об'єктивно аналізувати ситуації з метою ухвалення свідомих, комплексних рішень відповідно до існуючого середовища; позитивно сприймати будь-які виклики та адаптуватися до них. Сучасний працівник повинен володіти комунікативними навичками, включаючи навички ефективного спілкування та суб'єкт-суб'єктної взаємодії; лідерськими якостями, що допомагають ефективно розв'язувати конфлікти; мати високий рівень емоційного інтелекту, вміти співпереживати, відчувати та розуміти власні емоції та емоції інших людей, бути стійким до стресу та мати здатність швидко відновлюватися; вміти працювати в команді, усвідомлюючи при цьому власну роль в ній, а також прагнути до саморозвитку та самовдосконалення протягом життя.

Такі особистісні характеристики є ключовими у визначенні категорії «професійно важливі якості фахівця» та відображають вимоги до особистості сучасного вчителя початкової школи, що окреслені у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Професійному стандарті вчителя початкових класів та Концепції Нової української школи, що акцентують увагу на підготовці вчителя нової формації.

Соціально-політичні та економічні зміни в країні, реформа Нової української школи та нова роль учителя в ній, дистанційна освіта, воєнний конфлікт, швидкий ріст інформації тощо є викликами для сучасної системи освіти, що, в свою чергу, потребує підготовки нового вчителя, здатного ефективно розв'язувати освітні завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз категорії «професійно важливі якості фахівців» є одним із ключових питань психолого-педагогічних і соціологічних наукових досліджень. Наукові розвідки вказують на те, що зазначена проблема була предметом наукового аналізу в контексті професійної підготовки юристів (О. Бандурка, О. Пасько, О. Цільмак), інженерів (О. Марченко), фахівців рятувальних служб (О. Вавринів, С. Кучеренко, К. Мирошник, Ю. Таймасов), фахівців ІТ-сфери (О. Гурська), медичних працівників (Н. Бугайова, О. Шевченко), психологів (Л. Борисенко, Л. Долинська, Л. Карамушка, Л. Корват, Т. Титаренко, О. Цільмак) тощо. Професійно важливим якостям педагогів присвячені наукові праці В. Андрущенко, Л. Байдюк, Н. Брижак, О. Вознюк, М. Горват, В. Гуртовенко, В. Лозової, Г. Троцко, А. Черній, Н. Федорчук, С. Шкарлет тощо. В контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи професійно важливі якості досліджувалися М. Горват, М. Кузьма-Качур, Н. Брижак, О. Вознюк, В. Гриньовою, О. Дубасенюк, І. Зязюном, Н. Науменко, Л. Хомич тощо.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу професійно важливих якостей сучасного вчителя початкової школи в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових аспектів реформи Нової української школи є підготовка вчителів нової генерації, сприяння їхньому особистісному та професійному розвитку, підсилюючи соціальне значення педагогів. Згідно концептуальних положень Нової української школи вчитель початкової школи має бути мотивованим високопрофесійним фахівцем, патріотом, інноватором, агентом змін, який постійно працює над собою, є активною, творчою та відповідальною особистістю. Важливим аспектом у професійній підготовці вчителя початкових класів є вивчення майбутнім педагогом особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до організації освітнього процесу, а також психологію групової динаміки, що підсилює значення нової ролі вчителя як коуча, фасилітатора, модератора, тьютора в індивідуальній освітній траєкторії дитини (Нова українська школа, 2016).

Будь-які соціальні зміни, в тому числі й освітні, прямо або опосередковано чинять вплив на розвиток і становлення особистості як позитивно, так і негативно, що, в свою чергу, зумовлює появу нових ризиків і загроз для життя і здоров'я суб'єктів діяльності. Викликами в освіті, що так чи інакше впливають на розвиток особистості є глобалізація та інформатизація суспільства, реформа Нової української школи, підвищення якості освітніх послуг, перехід на дистанційне навчання, воєнна

агресія росії проти України тощо. Тому ключовим завданням сучасного вчителя є створення комфортного і безпечного освітнього середовища на засадах партнерства, взаємодопомоги, взаємопідтримки та взаємоповаги, що сприятиме всебічному гармонійному розвитку учня, розкриттю його інтелектуальних, фізичних, творчих здібностей і талантів, задоволенню освітніх потреб кожного учня, формуванню загальнолюдських цінностей та загальної культури, оцінюючи загрози життю і здоров'ю учасників освітнього процесу та запобігаючи небезпекам.

Реалізація зазначених завдань можлива за рахунок формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до професійної діяльності з урахуванням сучасних викликів, що передбачає сформованість професійних знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей, що визначають придатність учителя для вирішення освітніх завдань.

З метою розробки професіограми фахівця у різних видах діяльності аналіз змісту професійно важливих якостей фахівця є одним із ключових завдань психології, сформованість яких є запорукою успіху професіонала.

Як зазначав І. Бех, професійно важливі якості фахівця проявляються під час виконання ним функціональних обов'язків через поведінку та способи діяльності. В процесі професійної підготовки психологічні властивості особистості перетворюються на професійно важливі якості, що формуються відповідно до специфіки діяльності, визначають її ефективність та є основою професіоналізації майбутнього фахівця (Бех, 2000).

Л. Борисенко і Л. Корват професійно важливі якості особистості визначають як «…комплекс найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні» (Борисенко, Корват, 2022).

М. Горват, М. Кузьма-Качур, Н. Брижак, досліджуючи «професійно важливі якості» майбутніх учителів початкової школи, вказують на інтегративність зазначеного поняття та визначають їх як біологічні, психічні та особистісні властивості фахівця; сукупність якостей, що сприяють успішному виконанню професійних завдань та подальшому особистісно-професійному зростанню; індивідуальні якості особистості, що впливають на успішність опанування професією та результативність діяльності (Горват, Кузьма-Качур, 2021).

Н. Чепелева характеризує професійно важливі якості фахівця як сукупність його природних здібностей та професійних умінь, яких фахівець набуває в процесі професійної підготовки та саморозвитку. Дослідниця виокремлює особистісні властивості, що визначають мотиви майбутнього фахівця, його цілеспрямованість, переконання та потреби; психофізіологічні особливості, що характеризують темперамент і тип нервової системи майбутнього фахівця; особливості психічних процесів, зокрема, пам'яті, уваги, уяви, сприймання, мислення; анатомо-морфологічні характеристики, враховуючи їх значення для конкретного виду діяльності (Чепелєва, 1998).

Варто зазначити, що, незважаючи на відмінності у професійно важливих якостях фахівців різних видів діяльності, існують загальні якості, які дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність. До таких якостей належать відповідальність, організованість, відсутність конфліктності, адекватна поведінка, відсутність тривожності, емпатія, толерантність, здатність до ефективної міжособистісної взаємодії, емоційна врівноваженість, зосередженість та здатність приймати рішення в умовах невизначеності (Борисенко, 2022).

Згідно твердження І. Зязюна, майбутній вчитель має прагнути досягти такого синтезу особистісних якостей та властивостей, які дадуть йому змогу здійснювати професійну діяльність без емоційного перевантаження. Вчитель повинен володіти педагогічним оптимізмом, бути впевненим у власних силах, цілеспрямованим, рішучим, вміти управляти своїм емоційним станом (Зязюн, 2008).

Натомість В. Сластьонін до професійно важливих якостей вчителя відносить «…високу громадянську відповідальність та соціальну активність; любов до дітей, потребу і здатність дарувати їм своє серце; справжню інтелігентність, духовну культуру, бажання і здатність працювати в колективі; високий професіоналізм, креативний стиль науково-педагогічного мислення, готовність створювати нові цінності та ухвалювати творчі рішення; потребу і готовність до постійної самоосвіти; фізичне та психічне здоров'я, професійну працездатність» (Горват, Кузьма-Качур, 2021).

В умовах сучасних освітніх викликів М. Горват, М. Кузьма-Качур, Н. Брижак до професійно важливих якостей вчителя початкової школи відносять комунікативність, критичне мислення, оперативність, емпатію, толерантність, високу моральну культуру, повагу до дітей, педагогічний оптимізм, організаторські навички, володіння інтерактивними технологіями, високий рівень професійної підготовки (Горват, Кузьма-Качур, 2021).

Ж. Вірна підкреслює, що успішність професійної діяльності залежить від сприймання майбутнім

фахівцем образу «Я-концепції», що є стрижневим утворенням у розвитку людини та являє собою систему уявлень про самого себе, в основі яких лежить самоусвідомлення (розуміння своїх здібностей, нахилів, особистісних і фізичних якостей) та прагнення до ідеалу (прагнення до саморозвитку та самовдосконалення) (Вірна, 1999).

О. Гурська, М. Левочко вважають, що професійно важливі якості фахівця є складовими професійної компетентності, яка поєднує в собі професійні знання, уміння, навички та практичний досвід фахівця, що забезпечують успішність виконання професійних завдань (Гурська, 2020).

Аналізуючи наукові дослідження з проблеми формування професійно важливих якостей особистості вчителя, варто зазначити про варіативність у підходах до визначення зазначеної категорії. З одного боку, науковці виділяють в них соціально-психологічні якості, основою яких є ціннісні орієнтації, моральні та комунікативні якості; емоційно-вольові та інтелектуальні якості; а з іншого, характеризують професійно важливі якості вчителя відповідно до трудових функцій педагога, зокрема, навчальної, виховної, організаційної, дослідницької, методичної, комунікативної, аналітичної тощо (Вознюк, 2016). Проте, підсилюючи думку О. Гурської, М. Левочко, І. Зязюна та ін., особистісні, професійні та громадянські якості науковцями розглядаються як складові професійної компетентності, реалізація яких сприяє успіху у професійній діяльності та для подальшого професійного саморозвитку.

Таким чином, можемо стверджувати, що наявність професійно важливих якостей у вчителя початкової школи обумовлена компетентностями, визначеними в Професійному стандарті вчителя початкових класів (мовно-комунікативна, предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, інклюзивна, здоров'язбережувальна, проєктувальна, прогностична, організаційна, оцінювально-аналітична, інноваційна, рефлексивна компетентності, компетентнісь педагогічного партнерства та здатність до навчання протягом життя), що лежать в основі трудових функцій сучасного вчителя початкової школи – навчання учнів предметів, партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, участь в організації безпечного і здорового освітнього середовища, управління освітнім процесом, безперервний професійний розвиток. Кожна з компетентностей передбачає володіння вчителем відповідним набором професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які сприяють успішному їх застосуванню в професійній діяльності (Професійний стандарт вчителя початкових класів, 2020).

Варто відмітити, що професійно важливі якості вчителя початкових класів необхідно розглядати в структурі конкретної компетентності. Слушною є думка Ю. Таймасова про те, що, характеризуючи професійно важливі якості фахівця в межах тієї чи іншої компетентності, доречно їх аналізувати в межах інтелектуального, духовно-морального, характерологічно-мотиваційного, діяльнісного, поведінкового, фізіологічного, індивідуально-психологічного, комунікативного змістового блоку (Таймасов, 2020).

Натомість, О. Гурська професійно важливі якості поділяє на дві основні групи – інтелектуальні або когнітивні, що забезпечують успішне виконання професійної діяльності та характеризуються необхідними для цього властивостями особистості, та соціально-комунікативні якості, що характеризують особливості поведінки та взаємодії фахівця, способи діяльності в певному професійному середовищі (Гурська, 2020).

Таким чином, аналіз науково-методологічних підходів до визначення категорії професійно важливі якості фахівця та власний досвід, дозволяє описати професійно важливі якості вчителя початкової школи в межах його професійних компетентностей під кутом авторського бачення, що не претендує на завершеність, є гіпотетичним і потребує подальших досліджень. На основі визначеної структури побудовано авторську концепцію професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків. Нами виділено *блок особистісно-професійних якостей учителя*, що дозволяють успішно виконувати трудові функції, визначені Професійним стандартом вчителя початкових класів, до якого належать: високу мотивацію, відданість професії, цілеспрямованість, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення впродовж життя, творчість, професійна мобільність, адаптивність, відповідальність, здатність працювати в команді, педагогічний оптимізм, стресостійкість, активність, емоційний інтелект, вольова саморегуляція, рефлексивність, прогностичність тощо. *Блок інтелектуальних або когнітивних якостей* характеризується здатністю до створення комфортного мовного середовища для всіх учасників освітнього процесу, прагнення до вивчення іноземних мов, обізнаність у нормативно-правових документах, медіаграмотність, інтелектуальні та дослідницькі здібності, інтегративність, гнучкість і системність мислення, високий рівень фізичного, розумового та духовного інтелекту, високий рівень загальної

культури та загальнолюдських цінностей, знання психофізіологічних особливостей учнів, володіння інноваційними особистісно-орієнтованими технологіями навчання та здатність їх застосовувати в освітньому процесі, медіаграмотність, здатність організовувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію, безпечне і здорове освітнє середовище, використовуючи здоров'язбережувальні освітні технології, здатність здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, здатність до формування культури здорового і безпечного життя; здатність до особистого збереження фізичного і психічного здоров'я в процесі професійної діяльності тощо. *Блок соціально-комунікативних якостей* вчителя початкових класів характеризується комунікативністю, педагогічною технікою та майстерністю, здатністю створювати комфортне комунікативне середовище на засадах взаємопідтримки, взаємоповаги і партнерства; здатністю безпечно та конструктивно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; здатністю застосовувати різноманітні підходи до розв'язання проблем у педагогічній діяльності; комунікабельністю, готовністю до ризиків, самокритичністю, толерантністю тощо.

Також у структурі зазначених професійно важливих якостей вчителя можемо виділити мотиваційний компонент, що включає мотиви, прагнення, переконання та позитивне мислення вчителів; когнітивний компонент, що передбачає сформованість теоретичних знань в межах професійної діяльності; операційний компонент, що передбачає реалізацію теоретичних знань в практичних ситуаціях з урахуванням їх особливостей; комунікативний компонент, що передбачає сформованість якостей, які забезпечують ефективність організації безпечної і комфортної взаємодії в освітньому процесі на засадах партнерства; рефлексивний компонент характеризується наявністю якостей, що обумовлюють самоаналіз і самооцінку власної педагогічної діяльності.

Варто зазначити, що представлені професійно важливі якості вчителя початкової школи можуть проявлятися в тій чи іншій мірі по-різному, в залежності від специфіки професійної діяльності та професійних завдань, а також їх сформованості у майбутніх учителів в процесі професійної підготовки.

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз дефініції «професійно важливі якості вчителя початкової школи» дозволив визначити, що вони являють собою інтегративний комплекс індивідуальних характеристик, що включає особистісні властивості, здібності та задатки, індивідуально-психологічні, психофізіологічні та анатомо-морфологічні особливості, набір професійних знань та вмінь з урахуванням їх значущості для педагогічної діяльності в умовах сучасних викликів, які мають бути сформовані у вчителя для досягнення високого рівня професійної компетентності в процесі особистісного зростання та професійного розвитку в умовах сучасного соціокультурного середовища.

Визначені нами професійно важливі якості вчителя початкової школи є вкрай необхідними для успішної реалізації професійної діяльності в умовах сучасних освітніх викликів, але найбільший науковий інтерес в умовах сучасних освітніх викликів становлять професійно важливі якості, що характеризують здатність учителя організовувати безпечне і здорове освітнє середовище в умовах сучасних ризиків і загроз. Наявність таких якостей у вчителів початкової школи дозволяє враховувати сучасні загрози для життя і здоров'я учасників освітнього процесу, що пов'язані з екологічною, соціальною, фізичною, психологічною та інформаційною безпекою, та визначаються такими професійними компетентностями, як інформаційно-цифрова, психологічна, здоров'язбережувальна, емоційно-етична, інклюзивна, рефлексивна та компетентністю педагогічного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання сучасної вузівської молоді. *Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи* : зб. наук. пр. Київ : Знання, 2000. Вип. 3. 520 с.

2. Борисенко Л., Корват Л. Розвиток професійно важливих якостей особистостей як умова професійного становлення майбутніх психологів. *Перспективи та інновації науки. Сер.: Педагогіка. Психологія. Медицина*. 2022. № 6 (11). С. 378.

3. Вірна Ж. П. Формування професійного ставлення до клієнта в процесі підготовки практичних психологів. Київ, 1999. 252 с.

4. Вознюк О. В. Професійно важливі якості сучасного вчителя як творчої особистості. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Рута, 2016. С. 67–97.

5. Горват М., Кузьма-Качур М., Брижак Н. Професійно важливі якості сучасного вчителя початкової школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. № 2 (24). С. 98.

6. Гурська О. О. Формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців з інформаційних технологій в освітньому середовищі технічного університету : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика проф. освіти / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2020. 320 с.

7. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Каб. Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р. *Інститут модернізації змісту освіти*. URL: https://imzo.gov.ua/osvita/nush/

8. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. 3-є вид., допов. і переробл. Київ : Богданова А. М., 2008. 376 с.

9. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : затв. наказом М-ва розвитку економіки, торгівлі та сіл. госп-ва України № 2736 від 23 груд. 2020 р. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf

10. Таймасов Ю. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту до самозбереження у професійній діяльності : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика проф. освіти / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2020. 522 с.

11. Чепелєва Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолог. *Психологія* : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. Драгоманова, 1998. Вип. 3. С. 35–41.

REFERENCES

1. Bekh I. (2000). Vykhovannia suchasnoi vuzivskoi molodi. [Education of modern university youth]. *Filosofiia osvity XXI stolittia: problemy i perspektyvy* : zb. nauk. pr. Kyiv : Znannia. V. 3. 520 s. [in Ukrainian].

2. Borysenko L. & Korvat L. (2022). Rozvytok profesiino vazhlyvykh yakostei osobystostei yak umova profesiinoho stanovlennia maibutnikh psykholohiv. [Development of professionally important personal qualities as a condition for the professional development of future psychologists.]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Ser.: Pedahohika. Psykholohiia. Medytsyna.* V. 6 (11). S. 378. [in Ukrainian].

3. Chepelieva N. & Poviakel N. (1998). Teoretychne obgruntuvannia modeli ocobyctocti praktychnoho pcykholoh. [Theoretical substantiation of the personality model of practical psychologists]. *Pcykholohiia :* zb. nauk. pr. Kyiv : Drahomanov National Pedagogical University. V. 3. 35–41. [in Ukrainian].

4. Horvat M., Kuzma-Kachur M. & Bryzhak N. (2021). Profesiino vazhlyvi yakosti suchasnoho vchytelia pochatkovoi shkoly. [Professionally important qualities of a modern primary school teacher]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia.* V. 2 (24). S. 98. [in Ukrainian].

5. Hurska O. (2020). Formuvannia profesiino vazhlyvykh yakostei maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnolohii v osvitnomu seredovyshchi tekhnichnoho universytetu. [Formation of professionally important qualities of future information technology specialists in the educational environment of a technical university] : candidate's thesis. National Aviation University. Kyiv. 320 s. [in Ukrainian].

6. Kontseptsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku. [Concept for the implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029] : rozporiadzhennia Kab. Ministriv Ukrainy vid 14 hrud. 2016 r. № 988-r. *Instytut modernizatsii zmistu osvity*. URL: https://imzo.gov.ua/osvita/nush/ [in Ukrainian].

7. Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)». [Professional standard for the professions "Teacher of primary school of general secondary education", "Teacher of general secondary education", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma"] : zatv. nakazom M-va rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil. hosp-va Ukrainy № 2736 vid 23 hrud. 2020 r. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf [in Ukrainian].

8. Taimasov Yu. (2020). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sluzhby tsyvilnoho zakhystu do samozberezhennia u profesiinii diialnosti. [Theoretical and methodological bases of training future specialists of the civil protection service for self-preservation in professional activity] : doctoral thesis. H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Kharkiv. 522 s. [in Ukrainian].

9. Virna Zh. (1999). Formuvannia profesiinoho stavlennia do kliienta v protsesi pidhotovky praktychnykh psykholohiv. [Formation of a Professional Attitude Toward the Client in the Process of Training Practical Psychologists]. Kyiv. 252 s. [in Ukrainian].

10. Vozniuk O. & Dubaseniuk O. (Ed.). (2016). Profesiino vazhlyvi yakosti suchasnoho vchytelia yak tvorchoi osobystosti. [Professionally important qualities of a modern teacher as a creative personality]. *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia* : monohrafiia. Zhytomyr : Ruta. 67–97. [in Ukrainian].

11. Ziaziun I. (Ed.). (2008). Pedahohichna maisternist. [Pedagogical excellence]: pidruchnyk. Kyiv : Bohdanova A. M. 376 s. [in Ukrainian].

УДК 378; 372.8
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-39

Кирило ПЕРЕПЕЛИЦЯ,
orcid.org/0000-0002-9928-5848
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) kyr.perepelytsia@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСНОВІ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

Підготовка фахівців у немовних закладах вищої освіти полягає в розвитку іншомовної компетенції, котра дозволяє здійснювати професійні контакти іноземною мовою в різних сферах та ситуаціях, що сприяє розвитку прагнення та здатності майбутнього фахівця функціонувати як сильній мовній особистості демократичного типу з високим рівнем лінгвістичної компетенції у професійно значущих мовних подіях. Аналітичний огляд науково-теоретичної літератури з педагогіки та методики дозволив визначити самостійність студентів як передумову для розвитку необхідного рівня сформованості іншомовної компетенції. Доведено, що самостійність – особлива форма прояву активності як суб'єктної характеристики. Її розглянуто як рису особистості студента, що виробляється під час розвитку його іншомовної компетенції в закладах освіти. Визначено компоненти стійкості: мотиваційний, оціночно-регуляційний, організаційно-діяльнісний. Розглянуто іншомовну компетенцію як наслідок комплексної самоосвіти, котрий полягає в наявності відповідних знань, навичок, умінь, здібностей, особистих якостей, а також мовного, міжкультурного та професійного досвіду задля забезпечення спілкування, та складається з лінгвістичного, соціокультурного, соціолінгвістичного, дискурсивного та стратегічного компонентів. Охарактеризовано концепцію розвитку іншомовної компетенції студентів як результат активізації їхньої самостійності. Механізмом забезпечення розвитку іншомовної компетенції студентів на основі активізації їхньої самостійності є система методичного супроводу з боку викладача на всіх етапах навчання. Під час такого навчання суттєво розвиваються навички читання як основного виду мовної діяльності. Виділено критерії розвитку іншомовної компетенції: лінгвістичний, соціокультурний, соціолінгвістичний, дискурсивний та стратегічний. Критеріями оцінки рівнів активізації самостійності є особистісно-смисловий, рефлексивно-регуляторний та операційний. Виявлено три рівні розвитку іншомовної компетенції студентів та відповідні три рівні самостійності: високий, середній та низький.

Ключові слова: *іншомовна компетенція, самостійність, активізація самостійності, критерії розвитку, рівні розвитку іншомовної компетенції.*

Kyrylo PEREPELYTSIA,
orcid.org/0000-0002-9928-5848
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) kyr.perepelytsia@gmail.com

FORMATION OF FOREING LANGUAGE COMPETENCE BASED ON ACTIVATING STUDENTS' INDEPENDENCE IN HIGHER EDUCATION

The training of specialists in the non-linguistic institutions of higher education consists of the development of foreign language competence which allows professional contacts in a foreign language in various fields and situations; which contributes to the development of the desire and ability of the future specialist to function as a strong language personality of a democratic type, who has a high level of linguistic competence in professionally significant language events of professionally oriented linguistic activity. Analytical review of the scientific and theoretical literature on pedagogy and methodology made it possible to determine the independence of students as a basis for the development of the necessary level of formation of foreign language competence. It is proved that independence is a special form of manifestation of activity as a subject characteristic. It is considered as a quality of the student's personality that develops during the development of his foreign language competence in educational institutions. Components of stability are defined; motivational, evaluative and regulatory, organizational and operational. Foreign language competence is considered as a complex personal education that includes knowledge, skills, abilities, personal qualities, as well as linguistic, intercultural and professional experience that ensures communication, which consists of linguistic, sociocultural, sociolinguistic, discursive and strategic components. The concept of the development of students' foreign language competence based on the activation of their independence is characterized. The mechanism that ensures the development of students' foreign language competence based on the activation of their independence is the system of methodical support from the teacher at all stages of education. In the course of such training, reading is especially developed as a dominant type of language

activity. The criteria for the development of foreign language competence are highlighted: linguistic, sociocultural, sociolinguistic, discursive and strategic. The criteria for assessing the levels of activation of independence are personal-semantic, reflexive-regulatory and operational. Three levels of development of students' foreign language competence and corresponding three levels of independence were identified: high, medium and low.

Key words: *foreign language competence, independence, activation of independence, development criteria, levels of development of foreign language competence.*

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси в Європейській спільноті диктують нові пріоритети розвитку вітчизняної освіти. У зв'язку з цим зазнають змін статус навчальної дисципліни «Іноземна мова», її цілі, зміст, методи та підходи до навчання іноземної мови. Відповідаючи суспільним вимогам, стандарти професійної освіти, затверджені 2023 року, передбачають оволодіння студентами загальними компетенціями, зокрема сприяють розвитку здатності до аналізу та синтезу, організації та планування, вирішення проблем, критики та самокритики, застосування знань на практиці, генерації нових ідей, автономної роботи, а також свідчать про потребу організації навчання студентів іноземних мов так, щоб оволодіння іншомовною компетенцією на основі розвитку особистісних рис студентів дозволяло б їм самовизначатися, самостійно вирішувати нові завдання у нестандартних ситуаціях міжкультурної взаємодії. Специфіка предмету «Іноземна мова» вимагає від студентів максимальної самостійності та усвідомленої роботи під час оволодіння новим матеріалом.

Потреба активізації самостійності зумовлена необхідністю мобілізації освітнього потенціалу студентів, оновлення мовного, міжкультурного та професійного досвіду. Самостійність пов'язана з проявом вольових зусиль, високим ступенем свідомості та організованості, внутрішньої свободи під час оволодіння іншомовною компетенцією.

Реструктуризація колишньої освітньої моделі в зв'язку з інтеграцією України до європейського освітнього простору передбачає створення такої системи навчання іноземних мов, якій були б притаманні перехід від отримання знань до їх набуття, від навчання та навченості до розвитку, заміна принципу «освіта на все життя» на принцип «освіта протягом життя», індивідуалізація та диференціація навчального процесу, використання нових освітніх, зокрема мультимедійних технологій, збільшення частки самостійної роботи студентів, підвищення ступеня їхньої відповідальності та самостійності. Вищезазначене створює, з одного боку, сприятливий контекст для активізації самостійності студентів під час навчання іноземної мови, з іншого боку, вимагає перегляду цільових установок навчання іноземної мови в ЗВО, що, в свою чергу, впливає на зміст та організацію навчального процесу. Студентам важливо вміти здійснювати своєрідну «фільтрацію» навчального матеріалу, виокремлювати основне й витісняти другорядне, крім того, головне ще й узагальнювати та систематизувати (Гончаренко; 2003). Треба знати, що головні думки, на відміну від другорядних, викладачі зазвичай підкреслюють інтонацією, сповільненим темпом мовлення тощо.

Активізація самостійності стає компонентом іншомовної освіти студента. Швидкі темпи розвитку суспільства, його інформатизація вимагають від студентів, майбутніх випускників, умінь працювати з великим обсягом іншомовної інформації під час проходження виробничої практики, стажування, практичної та наукової професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиліття особливої актуальності в галузі іншомовної освіти набули дослідження, присвячені формуванню та розвиткові комунікативної компетенції на різних рівнях освіти. М. Білогорка, Т. Мороз виділяють дві складових комунікативної компетентності: *мовну* компетенцію як певний рівень обізнаності конкретного суб'єкта чи суб'єктів з ідеальною знаковою системою рідної або іноземної мови та *мовленнєву* – здатність людини до практичного використання знань про мову в процесі комунікації (Білогорка; 2015). Явищу комунікативної компетенції властива ієрархічність і різноаспектні виявлення відповідно до рівнів ієрархічної комунікативної піраміди, адже комунікативна компетенція є здатністю правильно користуватися мовою в соціально детермінованих ситуаціях.

Аналіз науково-теоретичної літератури дає підстави говорити про проблему самостійності як про важливий елемент сучасної педагогічної науки. Свідченням цього є дослідження, присвячені самостійності пізнання та спілкування, самостійності та активності особистості (А.К. Болотова, Т.В. Черкашина та ін.). Проблеми самостійності, самоосвіти, автономності висвітлено в науково-методичних публікаціях як в Україні, так і за кордоном (О.В. Бурлук, І.В. Грабовець, В. Топольський, I.P. Egel та ін.). У дослідженнях розглянуто проблеми зумовленості пізнавальних процесів сформованістю певних якостей особистості, у тому числі самостійністю, залежність параметрів засвоєння мови та мовного розвитку від розвитку

якостей особистості, зокрема, пов'язаних з вольовою та інтелектуальною сферами.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Під час роботи з публікаціями не виявлено науково-методичних досліджень, присвячених комплексному вивченню проблеми розвитку іншомовної компетенції студентів, спричиненого активізацією їхньої самостійності.

Мета статті. Сказане вище визначає актуальність розвитку іншомовної компетенції під час активізації самостійності студентів як необхідної умови дотримання державних положень освітніх стандартів. Не менш актуальною виявилася розробка концепції та методики цілеспрямованого розвитку іншомовної компетенції під час активізації самостійності студентів. Тобто актуальність проблеми, її недостатня теоретична та практична розробленість допомогли сформулювати тему дослідження: «Формування іншомовної компетенції на основі активізації самостійності студентів в ЗВО».

Виклад основного матеріалу. Наукове обґрунтування проблеми активізації самостійності студентів з метою розвитку їхньої іншомовної компетенції включає аналіз соціальних та науково-теоретичних передумов постановки проблеми активізації самостійності студентів як основи розвитку іншомовної компетенції у ЗВО. Адаптуючи вимоги Ради Європи до вивчення іноземних мов в Україні, розробники державних освітніх стандартів поставили за мету сформувати цілісну систему універсальних знань, навичок та умінь, самостійної діяльності та особистої відповідальності студентів. Отже, основний акцент навчальної дисципліни «Іноземна мова» зроблено на формуванні у студентів багатошарового та багатокомпонентного набору мовних здібностей, навичок та умінь, готовності до здійснення мовних вчинків, різних за ступенем складності, що включають виявлення та характеристику мотивів та цілей, розвиток особистості та її поведінки (Болотова; 2009). Аналітичний огляд науково-теоретичної літератури з психології, педагогіки, методики дозволив визначити самостійність студентів як основу для розвитку необхідного рівня сформованості іншомовної компетенції студентів ЗВО.

Самостійність – особливі форми прояву активності як суб'єктної характеристики. Її розглянуто як рису особистості студентів, що виробляється під час розвитку їхньої іншомовної компетенції в закладах освіти та визначається стійкістю мотиваційного, оціночно-регуляційного, організаційно-діяльнісного компонентів.

Мотиваційний компонент є складовою професійно-ціннісних наукових орієнтирів, він пов'язаний зі здатністю вибирати ціннісні та смислові установки для своїх дій під час виконання професійно орієнтованих мовних завдань, визначати імовірності використання отриманої інформації, знань, навичок, умінь, мовного та мовленнєвого досвіду, використовувати позитивні судження про власні знання, навички, уміння, здібності, мовний досвід як фактор мотивації, а також аналізувати мотиви своєї іншомовної та професійної діяльності.

Оціночно-регуляційний компонент включає самоконтроль досягнутих результатів оволодіння мовою, прагнення завершити розпочате, стійкість, планомірну реалізацію намірів, відповідальність за навчальну діяльність, незалежність від зовнішніх оцінок, критичність, рефлексію виконуваної діяльності, труднощів, оцінювання себе в діяльності, використання зворотного зв'язку в ситуації навчання, контролю іншомовних знань, навичок, умінь, аналіз та корекцію процесу оволодіння іноземною мовою.

Організаційно-діяльнісний компонент включає цілепокладання, оцінювання реальності досягнення мети, моделювання, організацію та планування засвоєння матеріалу, навчальну роботу, вибір стратегії навчання, оптимізацію використання часу залежно від результатів самопізнання, незалежність у виборі засобів, вміння орієнтуватися в ситуації, пошукові, проектувально-прогностичні вміння, вміння навчатися, застосування отриманих знань; наступництво знань.

Завдяки аналізу науково-теоретичної літератури вдалося уточнити поняття «іншомовна компетенція»: це здатність та готовність здійснювати іншомовне спілкування на підставі комплексу специфічних для іноземної мови знань, навичок, умінь, здібностей, якостей, досвіду, які забезпечують комунікацію, інтеракцію та перцепцію іноземною мовою. Отже, іншомовна компетенція є набором особистісних якостей, що включає знання, навички, уміння здібності, а також мовний, міжкультурний та професійний досвід, котрий забезпечує комунікацію, інтеракцію та перцепцію іноземною мовою та складається з лінгвістичного, соціокультурного, соціолінгвістичного, дискурсивного та стратегічного компонентів (Галкіна; 2014: 26).

Кожний компонент включає: а) знання, навички, вміння, здібності та досвід використання в мовному контексті усно та письмово, рецептивно та продуктивно індивідуальних ресурсів лексики, граматики та фонетики (лінгвістичний); б) адекватне розуміння іноземної мови, обумовлене культурними особливостями носіїв мови; в) використання культурно обумовлених одиниць під час

міжкультурного спілкування (соціокультурний); г) розпізнавання, використання та перетворення мовних форм, виходячи з ситуації спілкування (соціолінгвістичний); ґ) визначення логічних зв'язків між мовними елементами, вибудовування смислового ряду; д) лінгвістичне моделювання; е) структурування, класифікації, узагальнення (дискурсивний); є) використання вербальних засобів, необхідних для компенсації у разі мовних, міжкультурних, інформаційних, загальних, професійних збоїв комунікації; ж) реконструкцію мовного матеріалу; з) структурне, семантичне, асоціативне прогнозування (стратегічний).

Самостійністю називають якість особистості, виражену операційними характеристиками. Така характеристика особистості студента активізується під час оволодіння іншомовною компетенцією та визначається стійкістю мотиваційного, оціночно-регуляційного, організаційно-діяльнісного компонентів. Враховуючи природу компетенції, її зв'язок із особистісними якостями суб'єкта та залежність від них, наявність обумовленого їхнім змістом операційного сегмента, інтегральний характер цього поняття щодо знань, навичок, умінь, можна говорити про активізацію самостійності як про процес, спрямований на досягнення активності суб'єкта в навчанні іншомовної діяльності, що виявляється на мотиваційному, оціночно-регуляційному, організаційно-діяльнісному рівнях. Отже, внаслідок активізації самостійності студентів під час навчання їх іноземній мові можна досягти стану активності суб'єкта в іншомовній діяльності на мотиваційному, оціночно-регуляційному, організаційно-діяльнісному рівнях, відтак змінюється наповнення операційного сегмента іншомовної компетенції.

Концепція розвитку іншомовної компетенції студентів, пов'язана з активізацією їхньої самостійності, розглядає основні напрямки розвитку іншомовної компетенції у ЗВО, формулює підходи, принципи та організаційно-дидактичні умови розвитку іншомовної компетенції студентів на підставі активізації їхньої самостійності (Грабовець; 2004). Розвиток іншомовної компетенції відбувається згідно з комунікативним підходом за умови взаємодії учасників педагогічного процесу, що моделюють майбутню професійну діяльність студентів. Взаємообумовленість процесів розвитку іншомовної компетенції студентів та активізації їхньої самостійності стає помітною під час цілепокладання, визначення процесу, змісту та результатів навчання. Отже, реалізується навмисний, цілеспрямований та організований розвиток іншомовної компетенції студентів під час активізації їхньої самостійності.

Механізмом, що забезпечує розвиток іншомовної компетенції студентів на основі активізації їхньої самостійності, є система методичного супроводу з боку викладача на всіх етапах навчання. Такий супровід передбачає: а) відбір змісту навчання з урахуванням циклічності формування мотиваційних комплексів, стратегій та прийомів навчання студентів мотивації, рефлексії, саморегуляції та самоорганізації; б) інтегрування навчання всіх видів іншомовної діяльності під час професійно орієнтованого спілкування (Kopzhasarova; 2016). Таке навчання особливо сприяє розвиткові читання як основного різновиду мовної діяльності, що вимагає максимальної самостійності від студентів, а також є засобом формування та контролю мовних навичок та вмінь.

Виділяють такі критерії розвитку іншомовної компетенції: лінгвістичний, соціокультурний, соціолінгвістичний, дискурсивний та стратегічний. Критеріями оцінки рівнів активізації самостійності є: особистісно-смисловий, рефлексивно-регуляторний та операційний. Виявлено три рівні розвитку іншомовної компетенції студентів та відповідні три рівні самостійності: високий, середній та низький. Ці рівні є базовими і дозволяють відстежувати взаємовплив двох процесів: розвитку іншомовної компетенції студентів та активізації їхньої самостійності. Для спостереження за розвитком іншомовної компетенції та самостійності студентів у природних умовах навчання можливе виділення проміжних рівнів: середньо-високого, середньо-низького. Отже, розвиток іншомовної компетенції студентів на підставі активізації їхньої самостійності є цілісною системою, що спирається на провідну концепцію інтеграції процесів розвитку іншомовної компетенції та активізації самостійності студентів, відповідні підходи, принципи, організаційно-дидактичні умови розвитку іншомовної компетенції студентів у ЗВО. (Топольський; 2009; 144).

Навчаючи студентів іноземної мови, необхідно послідовно знайомити їх зі стратегіями навчання, працювати над їх чітким усвідомленням, спільно обговорювати переваги різних стратегій, слідкувати за самооцінкою та моніторингом мовних компетенцій самими студентами, приділяти увагу можливості перенесення стратегії на нові навчальні завдання.

До стратегій навчання належать мотиваційні, рефлексивно-регуляційні, організаційні, спрямовані на активізацію відповідних компонентів самостійності, а також професійні, необхідні для оволодіння іноземною мовою.

До ***мотиваційних стратегій*** відносять стимулювання виконання завдань та завершення розпочатого, суперництва, освоєння нових способів діяльності, робота з запропонованими обставинами. На їх підставі можна реалізувати відповідні прийоми, а саме: емоційне стимулювання, аналіз доцільності діяльності, заохочення себе, ретроспективний аналіз власних досягнень, порівняльний аналіз власних успіхів та досягнень інших студентів.

Організаційні стратегії включають цілепокладання, планування, оптимізацію, стратегії очікування, співпрацю, адитивні стратегії. В межах цих стратегій студенти вдаються до прийомів самостійної постановки мети навчального завдання, планування процесу роботи над завданням, моделювання, спостереження, вироблення моделі правильної реакції, створення належних умов для самостійної роботи, підготовки до екзаменів, заліків, контрольних робіт, тестів з професійної мови.

До ***рефлексивно-регуляційних стратегій*** відносять стратегії самоаналізу, презентації, самооцінювання, самоконтролю, стимулювання власної пізнавальної активності, в тому числі стратегії дискусії, які є ефективними стратегіями активізації продуктивної розумової діяльності та розвитку творчого мислення. Навчання іноземної мови спрямовано на активізацію самостійності студентів з метою розвитку їхньої іншомовної компетенції. Можна виокремити декілька відповідних професійних стратегій активізації самостійності. До таких стратегій належать стратегії розпізнавання, застосування лексичних одиниць, граматичних, морфологічних форм, синтаксичних конструкцій, порівняльний аналіз, проникнення до іншої культури, перемикання мовних кодів, дискурсивна аналітика, розвиток мовного здогаду, подолання дефіциту мовних засобів (Чередніченко; Чередніченко; 2018; 492). До прийомів, рекомендованих для використання студентами під час реалізації зазначених стратегій, належать прийняття рішень для розуміння значень слів, непряме дослідження семантики, попередження помилок, робота з етимологією слова, співставлення застарілих слів у рідній мові та сучасних слів в іноземній мові, розпізнавання хибних когнатів; асоціації/аналогії; вербалізація під час вирішення аналітичного завдання.

Названі стратегії сприяють активізації мотиваційного, оціночно-регуляційного, організаційно-діяльнісного компонентів самостійності в розвитку іншомовної компетенції. Необхідно відзначити різні рівні прояву стратегій:

1) декларативний рівень – рівень цілей, завдань навчання;

2) рівень способів діяльності з оволодіння компонентами іншомовної компетенції;

3) рівень оцінювання результату навчання іншомовної діяльності.

Під час реалізації зазначених стратегій самостійність простежується на всіх рівнях іншомовної компетенції. Стратегії виконують функцію фасилітації та присвоєння знань. Використання стратегій сприяє здійсненню двох взаємообумовлених процесів: активізації самостійності студентів та розвитку їхньої іншомовної компетенції. Стратегії супроводжують увесь процес навчання та здійснюються в різних формах та на всіх рівнях навчання мови у вигляді конкретних прийомів. Зрештою, актуалізація стратегій забезпечує високий рівень розвитку іншомовної компетенції студентів завдяки активізації їхньої самостійності. Зазначені стратегії та прийоми реалізуються в межах системи вправ та завдань. Система вправ та завдань з розвитку самостійності студентів втілюється на підставі кількох важливих принципів: комунікативності, проблемності, професійної спрямованості, функціональності, ситуативності, новизни, особистісної орієнтованості, колективної взаємодії. Вправи слід складати виходячи з необхідності розвитку кожного з перелічених компонентів іншомовної компетенції студентів. Отже, вправи, спрямовані на розвиток лінгвістичної компетенції, мають складатися з урахуванням розвитку лексико-граматичних, морфологічних, синтаксичних навичок та вмінь (Нос, 2020).

Висновок. Успішний розвиток іншомовної компетенції студентів можливий за умов розробки та реалізації концепції як сукупності теоретичних положень, відображених у базових принципах інтегративності процесів розвитку іншомовної компетенції та активізації самостійності студентів, моделювання функціональної професійної діяльності, продуктивного співробітництва, взаємодії самостійного вивчення іноземної мови та педагогічного управління, заснованого на теоретичному синтезі взаємодоповнюючих підходів: особистісно орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, системного та комунікативного.

Методика навчання студентів іноземної мови є механізмом, що забезпечує взаємозумовленість процесів розвитку іншомовної компетенції студентів та активізації їхньої самостійності. Вона є концептуальною основою розвитку іншомовної компетенції на підставі активізації самостійності та складається з взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів, до яких належать цілі, підходи,

принципи, організаційно-дидактичні умови, способи їх реалізації, зміст, етапи, критерії та результати навчання у вигляді сформованих компетенцій.

Неабияке значення мають стратегії та прийоми навчання студентів самомотивації, рефлексії, саморегуляції та самоорганізації в умовах професійно орієнтованого спілкування, що підвищує їхню самостійність в оволодінні мовою та рівень використання сформованих компетенцій. Під час навчання мови читання розвивається як окремий вид мовної діяльності, що вимагає максимальної самостійності від студентів, та є засобом формування та контролю мовних навичок та мовних умінь студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методика навчання і наукових досліджень у вищий школі : навч. посіб. ред. С.У. Гончаренко, П.М. Олійник, В.К. Федорченко. *Київ. Вища школа,* 2003.С.323.

2. Білогорка М., Мороз Т. Шляхи формування мовної компетентності особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук. Випуск 11. Дрогобич*, 2015. С. 222–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_33.

3. Болотова А.К., Башкин Е.Б. Самопізнання і розвиток особистості як «особливий часовий елемент» *Культурно-историческая психология*. 2009. № 1. С.19-27..

4. Галкіна В. Д. Зміст і структура іншомовної професійної компетентності майбутніх магістрів військового управління. *Вісник Національного університету оборони України.* 2014. № 4 (41). С. 24–29.

5. Грабовець І.В. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності: дис. канд. соціолог. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. К., 2004.

6. Нос, Л., & Павленко, Н. Використання комунікативних вправ на уроках англійської мови. *Молодий вчений*, 10 (86),2020. С.416-419. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-851.

7. Топольський В. Самореалізація та самоорганізація студентів в умовах навчання у вищій школі. *Вища школа*. 2009. XL- VI. 144–146 с

8. Чередніченко В. А., Чередніченко Г. А. Сутність і структура іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх інженерів-технологів харчової промисловості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2018. Вип. 58/59. С. 489–495

9. .Kopzhasarova U. I., Manuilova N. A. DEVELOPMENT OF STUDENTS INDEPENDENT WORK AT FOREIGN LANGUAGE CLASSES. *International Journal Of Applied And Fundamental Research.* 2016. Vol.1. URL: www.science-sd.com/463-24967 (10.02.2017)

REFERENCES

1. Metodyka navchannia i naukovykh doslidzhen u vyshchyi shkoli. [Methods of teaching and scientific research in higher education] navch. posib. red. S.U. Honcharenko, P.M. Oliinyk, V.K. Fedorchenko. Kyiv.Vyshcha shkola,.p. 323. [in Ukrainian].

2. Bilohorka M., Moroz T. (2015) Shliakhy formuvannia movnoi kompetentnosti osobystosti [Ways of forming linguistic competence of the individual] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vypusk 11. Drohobych, 2015. pp. 222–228. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_33. [in Ukrainian].

3. Bolotova A.K., Bashkyn E.B. (2009) Samopiznannia i rozvytok osobystosti yak «osoblyvyi chasovyi element» [Self-knowledge and personality development as a "special time element] Kulturnoystorycheskaia psykholohyia. Vol. 1. pp. 19-27. [in Ukrainian].

4. Halkina V. D. (2014) Zmist i struktura inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia [Content and structure of foreign language professional competence of future masters of military administration] Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Vol. 4 (41). pp. 24–29. [in Ukrainian].

5. Hrabovets I.V. (2004) Samoosvita yak intehruiucha determinanta samorealizatsii molodykh fakhivtsiv u profesiinii diialnosti:[Self-education as an integrating determinant of self-realization of young professionals in professional activity] dys. kand. sotsioloh. nauk : spets. 22.00.04 «Spetsialni ta haluzevi sotsiolohii» Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. K.. [in Ukrainian].

6. Nos, L., & Pavlenko, N. (2020) Vykorystannia komunikatyvnykh vprav na urokakh anhliiskoi movy. [Using communicative exercises in English lessons] Molodyi vchenyi, Vol.10 (86), pp.416-419, Available at: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-851. [in Ukrainian].

7. Topolskyi V. (2009) Samorealizatsiia ta samoorhanizatsiia studentiv v umovakh navchannia u vyshchii shkoli. [Self-realization and self-organization of students in the conditions of study in higher education] Vyshcha shkola. XL- VI. Pp. 144–146. [in Ukrainian].

8. Cherednichenko V. A., Cherednichenko H. A. (2018) Sutnist i struktura inshomovno profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-tekhnolohiv kharchovoi promyslovosti [The essence and structure of foreign language professional and communicative competence of future engineers-technologists of the food industry] Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vol. 58/59. P. 489–495[in Ukrainian].

9. Kopzhasarova U. I., Manuilova N. A. (2016) Development of students independent work at foreigh language classes International Journal of Applied And Fundamental Research. Vol.1. URL: www.science-sd.com/463-24967 (10.02.2017)

УДК 373.3/.5.091.2:613
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-40

Оксана ПИЛЬТЯЙ,
orcid.org/0000-0003-2949-5812
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) piltyaj@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено обґрунтуванню використання здоров'язберігаючих технологій як фактору формування культури здорового способу життя учнівської молоді на уроках технологій. Зазначено, що модернізація змісту сучасної вітчизняної освіти в напрямі інтеграції в Європейський освітній простір передбачає розроблення та впровадження інноваційних освітніх систем і технологій, зокрема тих, що мають здоров'язбережувальну та оздоровчу спрямованість.

Проаналізовано та виділено головні підходи до тлумачення дефініції «здоров'язбережувальні технології» та «здоров'я», визначено мету здоров'язбережувальних освітніх технологій та виокремлено їх типи.

Прослідковано, що від взаємодії учнів та їх батьків, а також педагогічних, медичних працівників залежить ефективність збереження здоров'я молодого покоління. Завдяки цим спільним зусиллям усіх учасників навчально-виховного процесу, формування здоров'язбережувального освітнього середовища в школі буде набагато ефективнішим. Але головна роль у цьому процесі належить учителю, зокрема учителю трудового навчання та технологій, який має високий рівень теоретичної та практичної підготовки щодо застосування здоров'язбережувальних технологій. Саме від нього залежить вплив здоров'язбережувальних технологій на формування культури здорового способу життя і стійких здорових звичок, а також свідомого ставлення до власного здоров'я на уроках трудового навчання та технологій.

Виявлено, що одним із головних завдань вчителя, щодо формування здоров'язбережувальної компетентності, є вплив педагогічних методів на поведінку та свідомість учнів шляхом розвитку життєвих навичок, які сприяють здоров'ю, безпеці та їх гармонійному розвитку.

Охарактеризовано формування в учнів здоров'язбережувальних компетентностей через проектну діяльність на уроках трудового навчання та технологій, а також виділено умови для здорового розвитку учнів на уроках технологій.

З'ясовано, що вчитель повинен враховувати фізіологічні, індивідуальні та інтелектуальні особливості учнів. Школярів необхідно озброїти знаннями з питань здоров'я та його збереження, намагатися не перевантажувати учнів, а навпаки, сприяти зниженню втоми. Адже сучасний вчитель повинен сприяти вихованню здорової молоді та формувати в неї культуру здоров'я.

Ключові слова: *здоров'я, здоров'язбережувальні технології, трудове навчання та технології, учні, навчально-виховний процес.*

Oksana PILTIAI,
orcid.org/0000-0003-2949-5812
Candidate of History Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods
of Technological Education and Computer Graphics
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
(Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine) piltyaj@ukr.net

THE USE OF HEALTH-PRESERVING TECHNOLOGIES AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN TECHNOLOGY LESSONS

The article is devoted to the substantiation of the use of health-saving technologies as a factor in the formation of a culture of healthy lifestyle of student youth in technology lessons. It is noted that the modernization of the content of modern domestic education towards integration into the European educational area involves the development and implementation of innovative educational systems and technologies, in particular those with a health-preserving and health-improving orientation.

The main approaches to the interpretation of the definitions of "health-saving technologies" and "health" are analyzed and highlighted, the purpose of health-saving educational technologies is determined and their types are distinguished.

It has been shown that the effectiveness of preserving the health of the younger generation depends on the interaction of students and their parents, as well as pedagogical and medical workers. Thanks to these joint efforts of all participants in the educational process, the formation of a health-preserving educational environment at school will be much more effective. However, the main role in this process belongs to the teacher, in particular the teacher of labor training and technology, who has a high level of theoretical and practical training in the use of health-saving technologies. The impact of health-saving technologies on the formation of a culture of healthy lifestyles and sustainable healthy habits, as well as a conscious attitude to one's own health in the lessons of labor education and technology depends on them. It has been found that one of the main tasks of the teacher in the formation of health-saving competence is the influence of pedagogical methods on the behavior and consciousness of students through the development of life skills that promote health, safety and their harmonious development.

The formation of students' health-saving competencies through project activities in labor training and technology lessons is characterized, and the conditions for the healthy development of students in technology lessons are highlighted.

It is found that the teacher should take into account the physiological, individual and intellectual characteristics of students. Students need to be equipped with knowledge on health and its preservation, try not to overload students, but rather to help reduce fatigue. After all, a modern teacher should contribute to the education of healthy youth and form a culture of health.

Key words: *health, health-saving technologies, labor training and technologies, students, educational process.*

Здоров'я значно більше залежить
від наших звичок і харчування,
ніж від лікарського мистецтва.
Дж. Леббок

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні, а перед нею карантинні обмеження глобально змінили пріоритети у суспільстві та його повсякденні звички. Тому як ніколи, для нашої країни постає питання здорового способу життя та рухової активності, адже здоров'я дітей та молоді погіршилося, особливо психічний стан сучасної учнівської молоді. Зокрема, в учнів прослідковуються песимістичні погляди на життя, погіршилася успішність в школі, з'явилися тривожні розлади, дратівливість та інше. Так, найпоширенішими хворобами серед дітей віком до 17 років є: зниження гостроти зору, слуху, порушення мови, порушення постави, сколіоз (Як змінився стан здоров'я дітей, 2023).

Модернізація змісту сучасної вітчизняної освіти в напрямі інтеграції в Європейський освітній простір передбачає розроблення та впровадження інноваційних освітніх систем і технологій, зокрема тих, що мають здоров'язбережувальну та оздоровчу спрямованість. Адже молоде покоління матиме успіх і перспективу лише за умов збереження та зміцнення власного здоров'я у всіх його проявах (Рибалко, 2019: 7).

Аналіз досліджень. Питанням здоров'язбережувальних технологій присвячено ряд наукових праць, дослідження яких значно поширилися у педагогічній практиці та мають теоретичне обґрунтування, а саме: О. Ващенко, С. Дудко, К. Оглобін, В. Звєкова, Н. Беседа, Т. Бойченко, Л. Ващенко, О. Дубогай, М. Гончаренко, Л. Попова та інші.

Також варта уваги колективна монографія за загальною редакцією Л. Рибалко (Здоров'язбережувальні технології, 2019), яка розкриває різні аспекти проблеми здоров'язбереження та застосування здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі: ергономічний і екоінтедиференційний підходи до організації освітнього здоров'язбережувального середовища, оздоровчо-рекреаційні заходи системи фізичного виховання в закладах освіти, організаційно-методичні основи застосування здоров'язбережувальних технологій, фітнес-технології, основи використання веб-орієнтованих технологій у здоров'язбережувальному навчанні та інші.

Мета статті – висвітлити теоретичні та практичні основи використання здоров'язбережувальних технологій на уроках трудового навчання та технологій, розкрити їх вплив на формування культури здорового способу життя учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Згідно Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю, формування якої має забезпечити освіта впродовж життя. Саме тому, як зазначає Л. Рибалко, постає об'єктивна потреба у розробленні здоров'язбережувальних технологій та впровадженні їх у освітній процес не лише шкіл та дошкільних закладів, а й вищих навчальних закладів, які забезпечать формування в молодого покоління здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей, відповідної культури здоров'я, утвердження пріоритету здорового способу життя. Застосування здоров'язбережувальних технологій сприятиме комплексному вдосконаленню змісту освітнього процесу та його навчального середовища в аспекті здоров'язбереження (Рибалко, 2019: 8).

Здоров'я – це суспільна цінність, яка має бути забезпечена системою наукових і практичних заходів збереження і зміцнення здоров'я, діяль-

ністю структур, що їх реалізують та усвідомленою турботою кожного члена суспільства про особисте і громадське здоров'я. Ці якості виховуються як у родині, так і під час навчання, оскільки освіта є цілеспрямованою пізнавальною діяльністю людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх вдосконалення (Рибалко, 2019: 10).

За визначенням А. Хрипкової: «Здоров'я – поняття комплексне. Воно залежить від соціально-економічного становища дітей, екологічного стану у місцях їх проживання, якості харчування, медичного обслуговування, профілактичної роботи з дітьми медиків і педагогів, системи оздоровчих закладів» (Беседа, 2019: 155).

Під змістом здоров'язберігаючих технологій Т.Бойченко пропонує розуміти (Гуменюк, 2013: 56):

– сприятливі умови навчання дитини в школі (без стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання);

– оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);

– повноцінний та раціонально організований руховий режим.

М. Смірнов розглядає здоров'язбережувальні технології як комплексну, побудовану на єдиній методологічній основі систему організаційних та психолого-педагогічних прийомів, методів, технологій, спрямованих на збереження, охорону та зміцнення здоров'я учнів, формування в них культури здоров'я, а також на піклування про здоров'я педагогів (Рибалко, 2019: 16).

Н.Беседа узагальнивши низку наукових розвідок виокремлює такі головні підходи до тлумачення дефініції «здоров'язбережувальні технології» (Беседа, 2019: 159):

– індикатор якості освітніх технологій (О. Факторович, Л. Тихомірова, А. Мітяєва та ін.);

– оптимальне поєднання традиційних технологій навчання з принципами, методами і прийомами, спрямованими на збереження здоров'я дітей (В. Кучма, М. Степанова, Н. Михайлова та ін.);

– технології навчання здоров'я, здорового способу життя (І. Єрохіна, В. Бобрицька та ін.);

– комплекс оздоровчо-фізкультурних і лікувально-профілактичних заходів (І. Чупаха, М. Валєтов, А. Вірабова, М. Коржова, К. Оглобліна, О. Скородумова та ін.);

– створення сприятливого для здоров'я освітнього середовища (М. Смірнов, В. Сонькін, О. Петров, О. Ващенко, С. Свириденко та ін.);

– забезпечення навчання і виховання з урахуванням індивідуальних, вікових і психофізіологічних особливостей учнів (Т. Ахутіна, Ю. Науменко та ін.).

Також Н. Беседа уточнює, що здоров'язбережувальні технології – це системний метод програмування цілей, конструювання змісту, прийомів, засобів навчання й виховання, спрямованих на підвищення рівня індивідуального здоров'я дітей і підлітків, формування в них життєвих навичок та створення здоров'язбережувального освітнього середовища в школі за умов здійснення моніторингу стану здоров'я учнів.

Л. Рибалко з приводу визначення поняття здоров'язбережувальні технології, вказує на те, що у науковців існують різні трактовки цього поняття з позицій медицини і педагогіки: з точки зору фахівців охорони здоров'я – це поняття включає усі можливі заходи оздоровлення, з точки зору освітян – це навчання (Рибалко, 2019: 18).

Метою здоров'язбережувальних освітніх технологій є забезпечення умов фізичного, психічного, соціального та духовного комфорту, що сприяють продуктивній навчально-пізнавальній та практичній діяльності учасників освітнього процесу, заснованій на науковій організації праці та культури здорового способу життя особистості (Рибалко, 2019: 14).

Аналізуючи класифікації існуючих здоров'язберігаючих технологій С. Люленко вказує на виокремлення О. Ващенко таких типів (Люленко, 2021):

– здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

– оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, аромотерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;

– технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загальнонавчального циклу, введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти;

– виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Так Т. Луценко (Луценко, 2022: 62), у своїй статті наголошує, що вступаючи до школи, 85% дітей мають різні порушення соматичного та психічного характеру, також збільшується кількість дітей із психоневрологічними захворюваннями. Далі автор прослідковує, що згідно даних моніторингового дослідження «Про здоров'я дітей» кількість здорових дітей з кожним роком зменшується. Тож одним із основних напрямів діяльності школи має бути збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді.

Формування в учнів компетентного ставлення до власного здоров'я неможливе без реалізації фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я.

Здоров'язбережувальні технології дозволяють (Луценко, 2022: 62):

– сформувати соціальну зрілість випускника;

– забезпечити можливість учням реалізувати свій потенціал;

– зберегти і підтримати фізіологічне здоров'я учнів.

Досліджуючи здоров'язберігаючі технології в контексті освітнього середовища Т. Бєлкова зазначає (Бєлкова, 2023: 238), що в період інноваційних технологій та новітніх підходів в освітньому процесі слід пам'ятати, що ефективність засвоєння, сприйняття та застосування матеріалу може осягнути лише здорова людина. Автор наголошує, що надмірна комп'ютеризація та використання соціальних мереж є не на користь здоров'язбереженню, вказавши при цьому на дослідження таких вчених як М. Носко, С. Грищенко, Ю. Носко, котрі займалися проблемою гіпокінезії, пов'язаної з використанням інформаційних технологій у повсякденному житті молодого покоління, які дійшли висновку, що малорухливий спосіб життя призводить до неминучого зниження рухової активності молоді.

В. Збанацький заступник генерального директора Центру громадського здоров'я, у рамках сесії «Презентація ініціативи «Нова Українська Школа – простір Здоров'я» виступаючи на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Здорова Україна» зосередив увагу на важливості медичного забезпечення в закладах середньої освіти. Доповідач зазначив, що «..В Україні є 4,2 млн дітей віком від 6 до 17 років, які щодня приблизно по 6 годин на день і протягом 12 критичних років свого соціального, психічного, фізичного та інтелектуального розвитку проводять у закладах освіти. Тому школи відіграють важливу роль у підтримці, зміцненні здоров'я і профілактиці захворювань у дітей та підлітків. У школах мають закладатися основи здорового способу життя, формуватися здорові поведінкові звички, створюватися безпечні освітні умови та надаватися відповідні потребам ефективні медичні послуги» (Здоров'я дітей, 2021).

Від взаємодії педагогічних, медичних, соціальних працівників, а також учнів та їх батьків залежить ефективність збереження здоров'я молодого покоління. Завдяки цим спільним зусиллям усіх учасників навчально-виховного процесу, формування здоров'язбережувального освітнього середовища в школі буде набагато ефективнішим. Звичайно, головна роль у цьому процесі належить учителю, який має високий рівень теоретичної та практичної підготовки щодо застосування здоров'язбережувальних технологій (Беседа, 2019: 155).

Н. Беседа наголошує, що підвищенню результативності здоров'язбережувальної педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі школи сприятиме зміст методичної роботи школи, головною характеристикою якого є спрямованість на оптимізацію процесу підготовки вчителів до застосування методів, прийомів і засобів здоров'язбережувальних технологій (Беседа, 2019: 164).

Одним із головних завдань вчителя, щодо формування здоров'язбережувальної компетентності, на думку С. Штельмах [*Штельмах*], є вплив педагогічних методів на поведінку та свідомість учнів шляхом розвитку життєвих навичок, які сприяють здоров'ю, безпеці та їх гармонійному розвитку.

У своїй науковій праці Н. Беседа звертає увагу на рекомендації О. Савченко (Беседа, 2019: 166): «На якісно новому рівні треба домогтись повернення у школи єдиного рухового режиму, фізичних вправ із музичним супроводом, зняття статичних перевантажень учнів шляхом організації рухової діяльності на перервах». При цьому автор зазначає, що проведення на уроках динамічних фізкультхвилинок, релаксаційних пауз, офтальмотренажу, гімнастики для пальців рук, дихальної гімнастики, самомасажу допоможе поєднати інтелектуальну і рухову активність та знизити психоемоційне напруження. Також із цією метою у позаурочний час та на канікулах доцільно запровадити спортивні змагання і рухливі ігри (Беседа, 2019: 167).

Багато вчителів-предметників діляться власним досвідом, які наголошують, що створення мотиваційної установки на збереження і зміц-

нення здоров'я учнів, є метою кожного уроку трудового навчання та технології (Штельмах, 2020; Лимар, 2023).

Для реалізації цієї мети, під час проведення уроків з трудового навчання та технології С. Штельмах (Штельмах, 2020):

– створює відповідні санітарно-гігієнічні вимоги у майстерні;

– формує навички безпечної праці;

– налаштовує учнів на позитивний мікроклімат;

– під час виконання практичних завдань слідкує за правильною поставою;

– проводить регулярно фізкультхвилинки та релаксаційні паузи;

– проводить бесіди, які формують потреби у здоровому способі життя;

– використовує інтерактивні методи навчання задля уникнення перевтоми учнів;

– слідкує за зміною видів діяльності;

– слідкує за нормуванням домашніх завдань.

Готуючись до проведення уроків учитель дотримується таких принципів здоров'язбереження (Штельмах, 2020):

– турбота про здоров'я учнів;

– комплексний міжпредметний підхід;

– відповідність змісту і організації навчання віковим особливостям учнів;

– безперервність та наступність;

– успіх породжує успіх;

– активність;

– «не нашкодь»;

– відповідальність за власний стан здоров'я.

Використання здоров'язберігаючих технологій потребує від учителя (Впровадження, 2015):

– не допускати перевантаження учнів, визначаючи оптимальний обсяг навчальної інформації й способи її надання;

– враховувати інтелектуальні та фізіологічні особливості школярів, індивідуальні мовні особливості кожної дитини;

– планувати такі види роботи, які сприяють зниженню втоми;

– змінювати види діяльності, чергувати інтелектуальний, емоційний, руховий види діяльності, групову й парну форми роботи, які сприяють підвищенню рухової активності, вчити поважати думки інших, висловлювати власні думки;

– проводити нестандартні та інтегровані уроки, ігри та створювати ігрові ситуації;

– з перших хвилин уроку створити середовище доброзичливості, позитивного емоційного налаштування;

– чітко організовувати навчальну працю;

– проводити роботу з профілактики стресів;

– позитивне емоційне забарвлення.

Отже, вчитель постійно взаємодіючи з учнями та їх батьками, медичними працівниками та практичними психологами, при цьому володіючи сучасними педагогічними знаннями, має змогу планувати та організовувати свою діяльність надаючи перевагу збереженню та зміцненню здоров'я всіх суб'єктів педагогічного процесу.

На особливості здоров'язбережувального уроку з трудового навчання та технології звертає увагу С. Штельмах (Штельмах, 2020), яка у своїй практиці, по можливості, використовує уроки з елементами тренінгу:

– певне розміщення учнів у класі (робота в парах та групах), вони зможуть відчувати себе у творчому взаємозв'язку в колективі, а також у єдності спілкування та діяльності;

– можливість зняти напругу дає позитивне емоційне налаштування;

– активне міжособистісне спілкування.

Також С. Штельмах, формує в учнів здоров'язбережувальні компетентності через проектну діяльність, оскільки учні ще з початкової школи мають певні знання роботи з конструкційними матеріалами. Для прикладу, автор наводить проєкти «Брелок», «Серветка», «Гольниця», «Підставка під горнятко» та інші (5–6 класи), які формують в учнів правильну організацію робочого місця, дотримання правил безпечної праці з інструментами та пристосуваннями. У 5–6 класах завдяки таким проєктам як «М'яка іграшка», «Писанка», «Ялинкова прикраса», «Лялька-мотанка», «Панно», «Листівка», «Декоративні квіти», а також технологіям, які використовуються під час виготовлення виробу, удосконалюється точність рухів та розвивається дрібна моторика, розширюється обсяг і виразність дій, що стимулююче впливає на головний мозок та його структури, активізує мислення і стимулює дію уяви.

Прийомами користування електричними приладами учні 5 класу оволодівають працюючи над проектом «Побутові електроприлади в моєму житті».

Отримати знання, які допоможуть майбутнім споживачам уникнути отруєнь та захворювань, які пов'язані з продуктами харчування можна працюючи над проектом «Я – споживач» (7 клас). Учні вчаться розуміти енергетичну і харчову цінність продуктів, якість води та напоїв, маркування споживчих товарів, правила зберігання та обробки харчових продуктів.

Працюючи над міні-проєктом «Малярні роботи в побуті власними руками» (7 клас) учні вивчають

правила безпечної праці, знання яких стануть їм в нагоді при виконанні ремонтних робіт у власних домівках та допоможуть соціалізуватися у подальшому.

При роботі над проектами «Охайне житло», «Здоров'я та краса мого волосся» (6 клас) потрібно звернути особливу увагу учнів на санітарно-гігієнічні вимоги, правила особистої гігієни, вплив на здоров'я людини шкідливих речовин, що містяться в косметичних та мийних засобах, пральних порошках.

На створенні умов для здорового розвитку учнів на уроках технологій акцентує увагу Л. Суярко (Суярко: 75):

1. Дотримання фізіологічних основ навчально-виховного режиму, який включає час працездатності та стомлюваності учнів, а також навчальне навантаження і фізкультхвилинки.

2. Гігієнічна оцінка умов і технологій навчання: повітряно-тепловий режим; світловий режим; режим та організація навчально-виховного процесу.

3. Формування здорового способу життя.

Т. Луценко вказує на компетентності, що сприяють здоров'ю та якими повинні володіти учні (Луценко, 2022: 65):

– навички раціонального харчування;

– навички рухової активності та загартування;

– санітарно-гігієнічні навички;

– навички організації режиму праці та відпочинку;

– навички самоконтролю;

– навички мотивації успіху та тренування волі;

– навички управління стресами;

– навички ефективного спілкування;

– навички попередження конфліктів;

– навички співчуття (емпатії);

– навички поведінки в умовах тиску;

– навички співробітництва;

– навички самоусвідомлення та самооцінки;

– визначення життєвих цілей і програм;

– аналіз проблем прийняття рішень.

Висновки. Отже, здоров'я є найціннішим скарбом людини. Вплив здоров'язбережувальних технологій на формування культури здорового способу життя і стійких здорових звичок, а також свідомого ставлення до власного здоров'я на уроках трудового навчання та технологій багато в чому залежить від вчителя, який повинен враховувати фізіологічні, індивідуальні та інтелектуальні особливості учнів. Школярів необхідно озброїти знаннями з питань здоров'я та його збереження, намагатися не перевантажувати учнів, а навпаки, сприяти зниженню втоми. Адже вчитель повинен сприяти вихованню здорової сучасної молоді та формувати в неї культуру здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Як змінився стан здоров'я дітей за час війни: результати першого великого дослідження щодо фізкультури та спорту. URL: https://rubryka.com/2023/09/07/yak-zminyvsya-stan-zdorov-ya-ditej-za-chas-vijny-rezultaty-pershogo-velykogo-doslidzhennya-shhodo-fizkultury-ta-sportu/ (дата звернення: 26.05.2024).

2. Рибалко Л.М. Здоров'язбережувальні технології як педагогічна і соціальна проблема. *Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія* [за заг. ред. Л.М. Рибалко]. Тернопіль: Осадца В.М., 2019. С.8-29.

3. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія [за заг. ред. Л.М. Рибалко]. Тернопіль: Осадца В.М., 2019. 400 с. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Здоров'язбережувальні2019.pdf (дата звернення: 26.05.2024).

4. Беседа Н.А. Організаційно-методичні основи застосування здоров'язбережувальних технологій у закладі загальної середньої освіти. *Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія* [за заг. ред. Л.М. Рибалко]. Тернопіль: Осадца В.М., 2019. С.147-171.

5. Гуменюк С.В. Здоров'язберігаючі технології в системі освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2013. Вип.26. С.55-57.

6. Люленко С. О. Поняття «здоров'язберігаючих технологій» як засобу формування здорового способу життя. URL: https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04AF.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

7. Луценко Т. Здоров'язбережувальні технології як засіб формування соціальної компетентності учнів Нової української школи. С. 61-68. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ped_nauka_XXXVIII_XXXIX-62-69.pdf (дата звернення: 26.05.2024).

8. Бєлкова Т. Здоров'язберігаючі технології в контексті освітнього середовища. Health & Education. Вип. 4, 2023. С.235-239. URL: https://journals.medacad.rivne.ua/index.php/health-education/article/view/93/86 (дата звернення: 14.05.2024).

9. Здоров'я дітей і медична служба в закладах середньої освіти. URL: https://phc.org.ua/news/zdorovya-ditey-i-medichna-sluzhba-v-zakladakh-serednoi-osviti (дата звернення: 21.04.2024).

10. Штельмах С.Ю. Формування здоров'язбережувальних компетентностей на уроках трудового навчання та технології засобами проектної діяльності. URL: https://naurok.com.ua/stattya-formuvannya-zdorov-yazberezhuvalnih-kompetentnostey-na-urokah-trudovogo-navchannya-ta-tehnologi-zasobami-proektno-diyalnosti-173675.html

11. Лимар І.Ф. Використання здоровозберігаючих технологій як фактор формування культури здорового способу життя на уроках трудового навчання. URL: https://naurok.com.ua/vikoristannya-zdorovozberigayuchih-tehnologiy-yak-faktor-formuvannya-kulturi-zdorovogo-sposobu-zhittya-na-urokah-trudovogo-navchannya-335635.html

12. Впровадження здоров'язберігаючих технологій у НВП. URL: https://www.slideshare.net/slideshow/ss-44446371/44446371 (дата звернення: 21.04.2024).

13. Суярко Л. Здоров'язбережувальні аспекти сучасного уроку технологій. С. 74-75. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16634/1/31.pdf (дата звернення: 2.06.2024).

REFERENCES

1. Yak zminyvsia stan zdorov'ia ditei za chas viiny: rezultaty pershoho velykoho doslidzhennia shchodo fizkultury ta sportu. [How children's health has changed during the war: results of the first major study on physical education and sports]. (2023). URL: https://rubryka.com/2023/09/07/yak-zminyvsya-stan-zdorov-ya-ditej-za-chas-vijny-rezultaty-pershogo-velykogo-doslidzhennya-shhodo-fizkultury-ta-sportu/ (data zvernennia: 26.05.2024).

2. Rybalko L.M. (2019). Zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii yak pedahohichna i sotsialna problema. [Health-saving technologies as a pedagogical and social problem]. Zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii v osvitnomu seredovyshchi: kolektyvna monohrafiia [za zah. red. L.M. Rybalko]. Ternopil: Osadtsa V.M., p.8-29. [in Ukrainian].

3. Rybalko L.M. (ed.) (2019). Zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii v osvitnomu seredovyshchi: kolektyvna monohrafiia [Health-saving technologies in the educational environment: a collective monograph]. Ternopil: Osadtsa V.M., 400 p. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Zdoroviazberezhuvalni2019.pdf (data zvernennia: 26.05.2024).

4. Beseda N.A. (2019). Orhanizatsiino-metodychni osnovy zastosuvannia zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnolohii u zakladi zahalnoi serednoi osvity. [Organizational and methodological bases for the use of health-saving technologies in general secondary education]. Zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii v osvitnomu seredovyshchi: kolektyvna monohrafiia [za zah. red. L.M. Rybalko]. Ternopil: Osadtsa V.M., p.147-171. [in Ukrainian].

5. Humeniuk S.V. (2013). Zdorov'iazberihaiuchi tekhnolohii v systemi osvity. [Health-saving technologies in the education system]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pedahohika, sotsialna robota. Vyp.26, p.55-57. [in Ukrainian].

6. Liulenko S. O. (2021). Poniattia «zdorov'iazberihaiuchykh tekhnolohii» yak zasobu formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia. [The concept of "health-saving technologies" as a means of forming a healthy lifestyle]. URL: https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04AF.pdf (data zvernennia: 14.05.2024).

7. Lutsenko T. (2022). Zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii yak zasib formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv Novoi ukrainskoi shkoly. [Health Saving Technologies as a Means of Forming Social Competence of Students of the New Ukrainian School]. P. 61-68. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ped_nauka_XXXVIII_XXXIX-62-69.pdf (data zvernennia: 26.05.2024).

8. Bielkova T. (2023). Zdorov'iazberihaiuchi tekhnolohii v konteksti osvitnoho seredovyshcha. [Health-saving technologies in the context of the educational environment]. Health & Education. Vyp. 4, p.235-239. URL: https://journals.medacad.rivne.ua/index.php/health-education/article/view/93/86 (data zvernennia: 14.05.2024).

9. Zdorov'ia ditei i medychna sluzhba v zakladakh serednoi osvity. (2021). [Children's health and medical service in secondary education institutions]. URL: https://phc.org.ua/news/zdorovya-ditey-i-medichna-sluzhba-v-zakladakh-serednoi-osviti (data zvernennia: 21.04.2024).

10. Shtelmakh S.Yu. (2020). Formuvannia zdorov'iazberezhuvalnykh kompetentnostei na urokakh trudovoho navchannia ta tekhnolohii zasobamy proektnoi diialnosti. [Formation of health-saving competencies in labor training and technology lessons by means of project activities]. URL: https://naurok.com.ua/stattya-formuvannya-zdorov-yazberezhuvalnih-kompetentnostey-na-urokah-trudovogo-navchannya-ta-tehnologi-zasobami-proektno-diyalnosti-173675.html (data zvernennia: 21.04.2024).

11. Lymar I.F. (2023). Vykorystannia zdorovozberihaiuchykh tekhnolohii yak faktor formuvannia kultury zdorovoho sposobu zhyttia na urokakh trudovoho navchannia. [The use of health-saving technologies as a factor in the formation of a healthy lifestyle culture in labor training lessons]. URL: https://naurok.com.ua/vikoristannya-zdorovozberigayuchih-tehnologiy-yak-faktor-formuvannya-kulturi-zdorovogo-sposobu-zhittya-na-urokah-trudovogo-navchannya-335635.html (data zvernennia: 21.04.2024).

12. Vprovadzhennia zdorov'iazberihaiuchykh tekhnolohii u NVP. (2011). [Implementation of health-saving technologies in the industrial sector]. URL: https://www.slideshare.net/slideshow/ss-44446371/44446371 (data zvernennia: 21.04.2024).

13. Suiarko L. Zdorov'iazberezhuvalni aspekty suchasnoho uroku tekhnolohii. [Health-saving aspects of a modern technology lesson]. (2021). P. 74-75. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16634/1/31.pdf (data zvernennia: 2.06.2024).

UDC 378.147:81'243]:001.89
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-41

Oleksandr PISKUNOV,
orcid.org/0000-0002-7176-7423
Candidate of Philology, PhD,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Linguistics
Donbas State Teachers' Training University
(Dnipro, Ukraine) piskunov.oleksandr@gmail.com

Viktoriia ROMAN,
orcid.org/0000-0003-3468-1062
Candidate of Philology, PhD,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Linguistics
Donbas State Teachers' Training University
(Dnipro, Ukraine) roman.victoriya2016@gmail.com

ELIMINATION OF LINGUISTIC MISTAKES CAUSED BY LANGUAGE INTERFERENCE IN THE SENIOR STUDENTS' ORAL AND WRITTEN SPEECH

In modern linguistics, the phenomenon of mistakes in oral and written speech of students learning a foreign language is actively studied. Mistakes are viewed as a necessary component of the learning process and evidence of progress stages in language acquisition. This approach is based on the understanding that mistakes are the result of a cognitive process where students use various strategies to solve language tasks and test their hypotheses about language rules.The concept of mistake in linguistics is interpreted by various researchers who distinguish pre-systematic, systematic, and post-systematic mistakes. Pre-systematic mistakes occur due to lack of knowledge of a specific language norm, systematic mistakes effectively – due to incorrect use of known rules, and post-systematic mistakes – due to inconsistency in rule application. This classification approach allows teachers to influence effectively the mistake correction process.

The main sources of mistakes include interlingual and intralingual influences. Interlingual mistakes arise from the influence of native language structures on the target language and can manifest in various aspects, including phonology, morphology, and grammar. Intralingual mistakes result from insufficient knowledge of target language rules and may include incorrect application of grammatical structures and selection of inappropriate lexical units. Research has also revealed that mistakes in students' written works have different types, such as mistakes in grammar, vocabulary, and sentence structure. This confirms the need for an individual approach to mistake correction depending on their type and context.

In summary, the research shows that understanding the nature of mistakes helps implement effective teaching and correction strategies, contributing to a more successful process of foreign language acquisition by students.

Key words: *mistake correction, foreign language teaching, interlanguage mistakes, intralinguistic mistakes, grammar mistakes, self-checking, oral communication, written work, language interference.*

Олександр ПІСКУНОВ,
orcid.org/0000-0002-7176-7423
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
(Дніпро, Україна) piskunov.oleksandr@gmail.com

Вікторія РОМАН,
orcid.org/0000-0003-3468-1062
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
(Дніпро, Україна) roman.victoriya2016@gmail.com

УСУНЕННЯ МОВНИХ ПОМИЛОК, ЗУМОВЛЕНИХ МОВНОЮ ІНТЕРФЕРЕНЦІЄЮ, В УСНОМУ ТА ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У сучасній лінгвістиці активно досліджується явище помилок в усному та писемному мовленні студентів, які вивчають іноземну мову. Помилки розглядаються як необхідна складова процесу навчання та свідчення про

етапи прогресу в оволодінні мовою. В основі такого підходу лежить розуміння, що помилки є результатом когнітивного процесу, коли учні використовують різні стратегії для розв'язання мовних завдань та перевірки своїх гіпотез щодо мовних правил.

Поняття помилки в лінгвістиці інтерпретується різними дослідниками, які виділяють досистематичні, систематичні та постсистематичні помилки. Досистематичні помилки виникають через незнання конкретної мовної норми, систематичні – через неправильне використання відомих правил, а постсистематичні – через невідповідність у використанні правил. Цей класифікаційний підхід дозволяє вчителям ефективно впливати на процес корекції помилок в учнів. Основні джерела помилок включають міжмовні і внутрішньомовні впливи. Міжмовні помилки виникають через вплив структур рідної мови на мову, яку вивчають, і можуть проявлятися у різних аспектах, включаючи фонологію, морфологію та граматику. Внутрішньомовні помилки є результатом недостатніх знань правил цільової мови і можуть включати неправильне застосування граматичних структур та вибір невідповідних лексичних одиниць.

Дослідження також виявили, що помилки в письмових роботах учнів мають різні типи, такі як помилки в граматиці, лексиці та структурі речень. Це підтверджує необхідність індивідуального підходу до виправлення помилок залежно від їхнього типу та контексту.

Узагальнюючи, дослідження показує, що розуміння природи помилок допомагає впроваджувати ефективні стратегії викладання та коригування, що сприяє успішнішому процесу оволодіння іноземною мовою учнями.

Ключові слова: *виправлення помилок, викладання іноземної мови, міжмовні помилки, внутрішньомовні помилки, граматичні помилки, самоперевірка, усне спілкування, письмова робота, мовна інтерференція.*

Formulation of the problem. Mistake correction is a subject of concern for many researchers, mainly in the field of foreign language teaching. Similarly, there are many theories that support or deny who, where and how should correct mistakes. In our opinion, there are some definitions that are similar among scholars who deal with this topic. Some of them are related to the concepts of mistake, which is perceived as a deviation in language that occurs when learners do not fulfil their responsibilities, and mistake, which is described as a deviation in learners' language that results from insufficient knowledge of a rule, as proposed by C. Corder (Corder S., 1973).

Degree of Problem Elaboration. For a long time, the issue of mistakes in oral and written speech has been of interest to domestic and foreign scholars, including: I. Voloshok (Voloshok I., 2014: 71–74), O. Kurovska (Kurovska O., 2004: 60–63), O. Tkachuk (Ткачук О., 2016: 67), C. Corder (Corder S., 1973), S. Doughty (Doughty S., 2006), J. Edge (Edge J., 1997), S. Krashen (Krashen S., 1981), D. Schachter (Schachter D., 1974), and others. Making mistakes is an inevitable circumstance that happens when a person learns a language (James C., 1998: 1). Previously, mistakes were considered undesirable problems teachers tried to prevent. The concept of mistake as a negative outcome of language learning was based on the behaviourist theory of learning.

Thus, external factors such as teacher input and the influence of native speakers play an important role in learners' success in learning English. Rewards for correct behaviour and punishment for mistakes have been used in shaping speech behaviour (Jones H. & Wheeler T., 1983: 326). Recently, mistakes have been seen as a sign in learning progress. This point of view is largely based on the ideas by N. Chomsky (Chomsky N., 1986: 23), who points out that language structures development in children is innate. The modern concept of foreign language learning is that learners make hypotheses about systemic rules in a foreign language, test these hypotheses on the basis of perceived information and correct them accordingly (Hadley A., 2001: 101).

As a result, an mistake is perceived as evidence that results from the language learning process in which learners use different strategies in a new language learning and test hypotheses. Basically, an mistake means an identified change in the grammatical elements of the native speaker's language, which indicates the learners' competence in the language being studied (Brown H., 2007: 257–259). Mistakes are seen as uncharacteristic results of inadequate linguistic knowledge of learners. S. Corder defined an mistake as «those features of a learner's utterances that differ from those of any native speaker» (Corder S., 1973: 260). P. Lennon supported Corder's definition, calling an mistake «a linguistic form or combination of forms that in the same context and under similar conditions of production would probably not be produced by native speakers» (Lennon P., 2015: 182).

Besides, mistakes in language learning occur systematically and are repeated without any warning from the learner (Gass S., 2008). These mistakes can only be detected by teachers or others who have accurate knowledge of the grammatical system.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the issue of mistakes caused by language interference in students' oral and written speech and practically to model a system of methods, techniques and exercises to prevent grammatical mistakes in senior secondary school students. In accordance with the aim and subject of the study, **the following tasks** have been defined: to analyse the content of the

phenomena of «mistake», «interference», typology of language mistakes in the oral and written speech of senior students, with special attention being paid to grammatical mistakes; to identify the peculiarities of senior students' oral and written speech activities; to highlight the requirements for these types of speech activities and focus on the organisation of a lesson with these types of activities in senior secondary schools; to clarify the ways and methods of preventing grammatical mistakes in senior students' oral and written speech; to develop own models of different ways and methods of preventing grammatical mistakes in the senior school students' oral and written speech.

Research methods: analysis and synthesis of scientific and methodological literature in order to determine the state of research on the problem of preparing and conducting a set of exercises and tasks for the prevention of grammatical mistakes in oral and written speech in senior secondary schools students; generalisation and systematisation of experience in correcting grammatical mistakes in oral and written speech in schools senior secondary; modelling to develop own models of exercises and tasks for the prevention of grammatical mistakes in senior students' oral and written speech.

Presentation of main material of the research. Nevertheless, the role of mistakes is not primarily discussed in research, as they are seen as temporary mistakes that can be automatically corrected by the learner and generally do not interfere with communication. Taking into account the difference between mistakes, J. Edge (Edge J., 1997: 9–11) classified mistakes into blunders, defined as mistakes that can be corrected by the language learner, and attempts, as mistakes made by the language user because he does not know how to organise the thought he wants to express. However, for the sake of clarity, it is worth focusing on mistakes and their classification. Taking into account the research conducted on this topic, some characteristics of mistakes have been added in order to identify the stages of mistakes and types of mistakes in order to ensure adequate prevention. For example, S. Corder (Corder S., 1973: 167–168) argued that there are three types of mistakes: pre-systematic mistakes, i. e. those that occur when a learner is unaware of a specific norm in the language being studied; for example, the use of *I have 30 years* without realising the existence of the verb *to be*. Systematic mistakes are characterised by the fact that the learner knows the rules but still uses them incorrectly; in this case, lack of practice may be the main reason why this type of mistake is commonly made by language learners, For example, although an English language learner may know the third person singular conjugation, they often do not conjugate it correctly. Finally, post-systematic mistakes occur when learners know the rules of the target language but do not use them consistently. For example, when a language user knows the sociolinguistic difference between the terms «*teacher*» and «*professor*», but accidentally uses them to refer to the same person. According to this theory, language teachers should work on these mistakes in the first two stages (pre-systematic and systematic) to avoid the so-called «*fossilization*». Mistakes can occur at any of the previously mentioned stages, affecting or not affecting comprehension. Mistakes can occur in the course of oral and written discourse due to insignificant linguistic units.

These classes are clearly defined by J. Jaeger (Jaege J., 2004: 22–25) as phonological, syntactic, lexical and propositional. Phonological mistakes are phonological and prosodic units that do not carry semantic content; some of these mistakes are represented in consonant and vowel sounds, as well as in the stress or rhyme of the utterance. Syntactic mistakes, on the other hand, relate to the organisation of phrases and sentences, in particular the misplacement of lexical items such as words and morphemes, as well as phrases. For example, in the sentence *I have a yellow car*, the word *yellow* is displaced because adjectives should come before nouns. In contrast, lexical mistakes are substitutions or combinations of meaningful lexical items; some categories of lexical mistakes include functional and meaningful words, as well as affixes. For example, in the expression *«I am stressing»,* the affix *«ing»* should be replaced with the form *«ed».* Finally, propositional mistakes indicate statements that the language user constructs with one intention, but they are different from what he or she intended to say. That is, in the sentence *I brought my carpet*, *sorry my folder*, the person had an intention that was not reflected in the first statement, so he or she immediately corrected it.

According to S. Corder (Corder S., 1973: 167), mistakes made by English learners as a foreign language are important because «they provide the researcher with evidence of how the language is learned or acquired, what strategies or procedures the learner uses to discover the language». According to D. Richards, interlanguage mistakes are mistakes caused by the interference of the mother tongue (Richards D., 1972: 205). These mistakes are the result of learners using elements of their mother tongue in their oral or written utterances in the target language. In most cases, it is inevitable to learn a foreign language exclusively without depending on some linguistic features of the mother tongue. One way or another, interference can occur in different areas of linguistics, including phonology, morphology, grammar, syntax, lexis and semantics R. Ellis (Ellis R., 1997: 350).

When the linguistic principles of the mother tongue differ significantly from those of the target language, it is difficult for learners to understand, and they begin to apply the mother tongue rules and structures in the learning process (Krashen S., 1981: 65). Intralinguistic mistakes – these mistakes refer to mistakes that occur due to ineffective learning patterns, such as misapplication of rules and lack of awareness of rule limitations (Richards J., 1972: 206). Intralinguistic mistakes are not related to the mother tongue interference, but are caused by the foreign language itself. In the language learning process, these mistakes usually occur when learners acquire insufficient knowledge (Kaweera C., 2013: 13–18).

Initially, researchers investigated mistakes in English writing by English learners as a foreign language (Ridha N., 2012: 22–45). The results of the study show that interlanguage mistakes are divided into many categories: verb tense, word choice, sentence structure, article, preposition, modal / auxiliary verb, singular / plural form, verb forms, pronoun, clauses, infinitive / gerund, subject-verb agreement, parallel structure and comparison structure, respectively. The results of this study also showed that each writing genre is characterised by a different number of mistakes. To sum up, the analysis of the written works shows that the mother tongue still plays a negative role in the written works of English language learners.

Other studies have identified ten types of language mistakes, including adjective order, subject-verb agreement, direct / indirect application, use of verbs in the past tense, present perfect, non-possessive-direct speech, passive voice and interrogative sentences (Sattayatham A., 2007: 170–194). The results of the study also show that the mistakes are caused mainly by intralinguistic sources: overgeneralisation, incomplete application of rules, omissions, etc. The interference of the native language is found in a small number (Sattayatham A., 2007: 170–194). Let us consider the most typical mistakes. When studying the linguistic levels at which the most mistakes are found, the mistakes are analysed according to the following criteria or English linguistic levels: grammar, vocabulary and writing. Grammar turns out to be the most difficult linguistic level, where mistakes occur most often. In addition, a one-way analysis of variance is conducted to determine whether the types of mistakes in the writing of Ukrainian EFL learners differ between the three language levels: grammar, vocabulary and writing. The results of the analysis show that there is a statistically significant difference between mistakes at the three language levels.

Literal translation of Ukrainian words: One of the techniques that Ukrainian learners of English as a foreign language use to acquire English language skills, including in writing, is the literal translation of Ukrainian words into English.

Verb tense: It is not surprising that many sentences of English as foreign language learners are found to use incorrect verb tenses. In particular, many (130) mistakes are found to be the result of incorrect use of tenses that do not accurately indicate the time of action. Since Ukrainian does not have some forms of past tense verbs, these mistakes may be the result of native language interference. The main problem was replacing the past tense form with the simple tense. For example, *She sends <sent> a message to me. He wants <wanted> for us to get a scholarship. I like <liked> to follow my mother and ask <asked> her many things*.

In the English language system, if the wrong tense is used, the text cannot convey the author's intention or the meaning that the authors imply.

Preposition: The analysis shows that mistakes in the use of prepositions account for omission, addition and substitution. In addition, prepositions are used differently in different languages. The same preposition can convey a completely different meaning in different languages. The examples of preposition substitution in the following sentences are examples of mistakes that can be made when you choose the wrong preposition instead of the right one. *I had been crying about <for> fifteen days.*

In English, the preposition *«about»* means *«relatively», «approximately»* or *«almost».* However, the preposition «for» is used to indicate the duration of an action. In this case, the learner's knowledge of the Ukrainian language hinders his writing. In addition, below is an example of a mistake related to the omission of a preposition. *I was too lazy to search <for> more information*.

«For» is used to represent the object of intention in English, whereas in Ukrainian there is no preposition in this pattern. Finally, prepositional mistakes were found in accordance with the addition of a preposition where it is not needed.

Word choice: It is evident that many sentences contain inappropriate or inaccurate vocabulary to distort the meaning of the written text. *He has a joke <a good sense of humor>.* While a joke means something made to make you laugh, a good sense of humour is a characteristic of being able to say or do something humorous. In this sentence, a good sense of humour is the appropriate phrase to convey the exact meaning. This is another example of poor word choice. *They are lovely <nice> to me;* «*lovely*» means beauty inside and outside of a person. This is not the meaning the student intended to convey.

Verb form: There are five forms of verbs in English: main, third person singular, past tense, present tense, past participle and -ing. Students' mistakes in using the wrong verb form can be seen in the following sentences. *He graduate <graduated> from school.*

The author of this sentence uses the base form to indicate the past tense of the verb, which is incorrect. *It is hard to decided <decide>*. On the other hand, the author of this sentence made a mistake by using the past tense form of the verb in the infinitive.

Spelling: Spelling mistakes are found in different categories. First of all, students make mistakes by adding or omitting a space in one word. Below are examples of sentences. *Some friend <Some friends> are fun to be with. Every one <Everyone> has several reasons. You are in my heart for ever <forever>.*

Mistakes arose because students inserted an extra letter in certain words. *He huges <hugs> me. Everythings < Everything> was not easy as I thought.* Mistakes related to the absence of letters in certain words can be detected. *We alway <always> love him. It can work againt <against> you.*

The analysis presents that most of the spelling mistakes identified in the study are the result of using a substitution or an incorrect letter. *We decised <decided> to separate. It was my dicision <decision>*.

So, these are the main reasons for mistakes made by learners in the process of learning a foreign language:

Unclear knowledge of the rules. For example, a learner who knows that the past tense of a verb is formed by the ending *-ed* can say «*I grew up in Great Britain*» or a learner can apply the rules incorrectly, so some people make mistakes like «*Your cat is bigger than mine»*.

Students often make mistakes because they are inattentive. Modern methodologists believe that the essence of working on mistakes should be based on the student's understanding of what mistake he or she makes and how to correct it (Voloshok I., 2014: 71–74). That is why modern domestic and foreign linguists believe that the teacher should only highlight or underline the place where the mistake was made, as this will make students think again, remember the rule or exception and find out for themselves that this is exactly what they did O. Tkachuk (Ткачук О., 2016: 67). At the same time, students need to learn to find, correct and comment on their mistakes, and the teacher must first teach them how to correct them.

Particular attention should be paid to correcting mistakes in the written senior students' work. Recently, methodologists and linguists have been emphasising and recommending teaching and developing writing skills because of its importance in language learning (Voloshok I., 2014: 71–74).

Today, there are modern approaches to correcting mistakes in oral speech during language learning. It has long been proven that the general meaning of the word «mistake» is broader and reflects phenomena and processes in language use. Sometimes it is not always useful to correct mistakes in speech. Since learners make a wide variety of mistakes, which in turn have a wide variety of causes, the methods of correcting mistakes should also be varied.

There are a number of recommendations on the technology of correcting mistakes in written works:

1. before collecting written work, time should be given for self-checking of completed tasks.

2. students can correct their own mistakes by using a whiteboard that contains the correct versions of their work, which allows them to compare the correct version with the incorrect one, as well as to see the incorrect version in their notebook.

3. while students are working on their writing, the teacher looks at their notebooks, noting hints for correcting mistakes, but not pointing out the mistake itself. Then, after a while, the teacher comes back to the student and, if the mistake has been corrected, removes the mark that was previously placed to indicate the incorrect spelling. This method is very useful because it is not difficult for the teacher to find the mistake and does not take much time.

4. Self-checking is also possible: when the written work is coming to an end and the teacher has to collect the notebooks, students can change places and check their classmates' written assignments for mistakes (mistakes outside the margins). However, it should be remembered that this work should be guided by the teacher, i. e. one student reads aloud, while others listen and analyse and correct the completed tasks. So, the best way to correct mistakes in written work is to do it in the form of group or pair work. For example, in the form of a competition «*Who can find more mistakes?»* or *«Who can find 5 mistakes in a paper faste*r?». Students either work independently or change papers, or receive the same papers with the same mistakes.

Conclusions and suggestions. Thus, high school students are not always successful in correcting mistakes in their oral communication. In fact, teachers are often unable to help their students notice and correct their mistakes simply because they lack the necessary understanding of mistake correction. Despite the fact that various studies have been conducted in this area, many teachers lack sufficient awareness of the various aspects of mistake handling. According to the researchers, «the teacher has no guidance other than his intuition to tell him which mistakes are most important to correct» (Burt M., 1978). To work effectively on

mistakes, teachers need to make informed decisions. Teachers need to decide how to deal with mistakes and what methods to use to do so. Last but not least, teachers need to decide who should correct mistakes in the classroom. Before addressing each of these aspects, it is necessary to have a clear understanding of the concept of mistake itself.

Attitudes towards mistakes and their close connection to learners' affective states in the foreign language classroom present an interesting observation area for teachers to explore and develop. By focusing on the approaches to feedback adopted in the classroom, a teacher can identify discrepancies between their own beliefs about how, when and what types of feedback should ideally be used and what is actually used. Correcting mistakes is a very complex process, and research shows that teachers are often inconsistent in providing corrective feedback. On the one hand, these inconsistencies include differences between how teachers believe they should treat mistakes and how they actually work in the classroom; inconsistencies also include the fact that teachers may correct a particular mistake at a particular time while ignoring it at a later stage. At the same time, there is, depending on the position adopted on mistake correction, a wide range of possible alternatives for providing feedback. This diversity of approaches is taken into account in the Common European Framework, which invites users to reflect on some possible procedures, including the following: – all mistakes and inaccuracies should be corrected immediately; – for mistakes, immediate correction by colleagues should be systematically encouraged; – all mistakes should be noticed and corrected at a time when it does not interfere with communication; – mistakes should not just be corrected, but analysed and explained at the appropriate time; – mistakes that are simply mistakes should be allowed to pass, but systematic mistakes should be eradicated; – mistakes should be corrected only when they interfere with communication.

BIBLIOGRAPHY

1. Волошок І. Ю. Типологія мовних помилок в усному англійському мовленні студентів-філологів. *Наукові праці. Педагогіка*. 2014. Вип. 234. Т. 246. С. 71–74. https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2014/246-234-13.pdf
2. Куровська О. В. Забезпечення зворотного зв'язку в розвитку навичок письма (на матеріалі англійської мови). *Наукові записки. Філологічні науки.* 2004. Том 34. С. 60–63 https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/184e6f11-cb1d-40cb-b5d0-3df1787520e2/content
3. Ткачук О. О. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Професійна освіта».* 2016. Т. 1. № 2 (303). https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9658/1/13.PDF
4. Burt M., Kiparsky C. Global and Local Mistakes. *New Frontiers in Second Language Learning.* eds. J. Schumann and N. Stenson. Massachussetts: Newbwy House Publishers, 1978. 14 p.
5. Krashen S. D. Second language acquisition and second language learning US : Pergamon Press Inc, 1981. 154 p.
6. Brown H. Principles of language learning and teaching. New York : Pearson Education Inc. 2007. 423 p.
7. Chomsky N. Knowledge of language. New York : Praeger Publishers. 1986. 307 p.
8. Corder S. P. Introducing applied linguistics. Baltimore : Penguin Education, 1973. 392 p.
9. Doughty C. J. The Handbook of Second Language Acquisition. Oxford : Blackwell Publishing, 2006. 898 p.
10. Edge J. Mistakes and Corrections. London : Pearson Longman, 1997. 70 p.
11. Ellis R. Second language acquisition. Oxford : Oxford University Press, 1997. 147 p.
12. Gass S. & Selinker L. Second language acquisition : An Introductory Course. New York : Routledge. 2008. 612 p.
13. Hadley A. O. Teaching language in context. Boston : Heinle & Heinle. 2001. 498 p.
14. Jaeger J. What Young Learners Children's Slips of the Tongue Reveal About Language Development. New York. Psychology Press. 2004. 745 p.
15. James C. Mistakes in language learning and use : Exploring mistake analysis. Essex: Pearson. 1998. 320 p.
16. Jones H. & Wheeler T. A Training Course for TEFL. Oxford : Oxford University Press. 1983.
17. Kaweera C. Writing mistake: A review of interlingual and intralingual interference in EFL context. *English Language Teaching,* 6, 2013. PP. 9–18
18. Krashen S. D. Second language acquisition and second language learning US : Pergamon Press Inc. 1981. 154 p.
19. Lennon P. Mistake: Some Problems of Definition, Identification, and Distinction : Universitat de València. 2015. PP. 120–140.
20. Richards J. A. Non-Contrastive Approach to Mistake Analysis. *English Language Teaching Journal*, 25(3), 1972. PP. 204–219.
21. Ridha N. S. The effect of EFL learners' mother tongue on their writings in English: An mistake analysis study. *Journal of the College of Arts.* 2012. PP. 22–45.
22. Sattayatham A., & Honsa S. Medical students' most frequent mistakes at Mahidol University, Thailand. *Asian EFL Journal, 9*, 2007. PP. 170–194.
23. Schachter J. An mistake in mistake analysis. *Language learning*. Vol. 24. 1974.No. 2. P. 205–214.

REFERENCES

1. Voloshuk I. Yu. (2014). Typolohiia movnykh pomylok v usnomu anhliiskomu movlenni studentiv-filolohiv. [Typology of linguistic mistakes in the English oral speech of students- philologists]. Naukovi pratsi. Pedahohika. – *Scientific works. Pedagogy.* 2014. Issue. 234. Volume. 246. S. 71–74. https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2014/246-234-13.pdf

2. Kurovska O. V. (2004). Zabezpechennia zvorotnoho zviazku v rozvytku navychok pysma (na materiali anhliiskoi movy). [Processing feedback in teaching English writing]. Naukovi zapysky. Filolohichni nauky. – Proceedings. Philological sciences. Volume. 34. PP. 60–63 https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/184e6f11-cb1d-40cb-b5d0-3df1787520e2/content

3. Tkachuk O. (2016). Formuvannia komunikatyvno-movlennievykh umin uchniv pochatkovykh klasiv. [Formation of communication and speech skills of primary school students]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Seriia «Profesiina osvita – Scientific Bulletin of the East European National University named after Lesya Ukrainka. «Professional Education» series. 2016. Volume. 1. Issue 2 (303). https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9658/1/13.PDF

4. Burt M., Kiparsky C. (1978). Global and Local Mistakes. *New Frontiers in Second Language Learning.* eds. J. Schumann and N. Stenson. Massachussetts: Newbwy House Publishers, 14 p.

5. Krashen S. D. (1981). Second language acquisition and second language learning US: Pergamon Press Inc, 154 p.

6. Brown H. (2007). Principles of language learning and teaching. New York: Pearson Education Inc. 423 p.

7. Chomsky N. (1986). Knowledge of language. New York: Praeger Publishers. 307 p.

8. Corder S. P. (1973). Introducing applied linguistics. Baltimore : Penguin Education, 392 p.

9. Doughty C. J. (2006). The Handbook of Second Language Acquisition. Oxford : Blackwell Publishing, 898 p.

10. Edge J. (1997). Mistakes and Corrections. London : Pearson Longman, 70 p.

11. Ellis R. (1997). Second language acquisition. Oxford : Oxford University Press, 147 p.

12. Gass S. & Selinker L. (2008). Second language acquisition : An Introductory Course. New York: Routledge. 612 p.

13. Hadley A. O. (2001). Teaching language in context. Boston : Heinle & Heinle. 498 p.

14. Jaeger J. (2004). What Young Learners Children's Slips of the Tongue Reveal About Language Development. New York. Psychology Press. 745 p.

15. James C. (1998). Mistakes in language learning and use: Exploring mistake analysis. Essex: Pearson. 320 p.

16. Jones H. & Wheeler T. A. (1983). Training Course for TEFL. Oxford : Oxford University Press.

17. Kaweera C. (2013). Writing mistake: A review of interlingual and intralingual interference in EFL context. *English Language Teaching*. PP. 9–18

18. Krashen S. D. (1981). Second language acquisition and second language learning US: Pergamon Press Inc. 154 p.

19. Lennon P. (2015). Mistake: Some Problems of Definition, Identification, and Distinction. Universitat de València. PP. 120–140.

20. Richards J. A. (1972). Non-Contrastive Approach to Mistake Analysis. *English Language Teaching Journal*, 25(3). PP. 204–219.

21. Ridha N. S. (2012). The effect of EFL learners' mother tongue on their writings in English: An mistake analysis study. *Journal of the College of Arts*. PP. 22–45.

22. Sattayatham A., & Honsa S. (2007). Medical students' most frequent mistakes at Mahidol University, Thailand. *Asian EFL Journal,* 9. PP. 170–194.

23. Schachter J. (1974). An mistake in mistake analysis. *Language learning*. Vol. 24. No. 2. P. 205–214.

УДК 378:355
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-42

Володимир РОДІКОВ,
orcid.org/0009-0006-8683-359X
полковник, кандидат педагогічних наук,
начальник 143 Об'єднаного навчально-тренувального центру «ПОДІЛЛЯ»
Сил підтримки Збройних Сил України
(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) rodikovvolodimir@gmail.com

СУТНІСНА ТА СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЇХНЬОЇ ПІДГОТОВКИ У ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито питання підготовки майбутніх фахівців інженерних військ до ефективної професійної діяльності з посадового призначення. Проаналізовано теоретико-методологічні аспекти деяких психолого-педагогічних явищ («підготовка майбутніх фахівців інженерних військ», «готовність майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності». Підготовку майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності розглянуто як цілеспрямований процес освоєння військово-спеціальних знань, навичок, умінь та розвиток організаційно-вольових якостей, що дають змогу успішно виконувати обов'язки в межах здобутої військово-облікової спеціальності. Подано наукову характеристику окремих видів готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності. Розкрито сутність та структуру поняття «готовність майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності», запропоновано систему нормативів оцінки її рівня. Встановлено, що готовність майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності оцінюється за такими параметрами: стан особистості, оцінка психологічних та професійно значущих якостей; комплекс систематизованих оперативно-спеціальних та загально технічних знань, умінь та навичок; фізична підготовка; глибина професійної компетентності, що забезпечує орієнтацію та мотивацію для реалізації цілей та завдань службового призначення.

У статті відображено особливості формування готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності в освітньому (навчально-тренувальному) процесі військових навчальних закладів. Запропоновано основні напрями підготовки у військових навчальних закладах, що сприяють формуванню готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності, що передбачають реалізацію когнітивно-інформаційного потенціалу навчальних дисциплін гуманітарного та військово-професійного профілю, актуалізацію виховної роботи, практико зорієнтовану спрямованість військового стажування курсантів у військових підрозділах. Розглянуто педагогічні методи та прийоми підвищення ефективності процесу формування готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності.

Ключові слова: *курсанти, майбутні фахівці інженерних військ, підготовка, готовність до професійної діяльності, навчально-тренувальний процес, військові навчальні заклади.*

Volodymyr RODIKOV,
orcid.org/0009-0006-8683-359X
Colonel, Candidate of Pedagogic Sciences,
Chief of the 143rd Joint Training Center "PODILLYA"
Support Forces of the Armed Forces of Ukraine
(Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine) rodikovvolodimir@gmail.com

ESSENTIAL AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE READINESS OF FUTURE ENGINEERING TROOPS SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY AS A RESULT OF THEIR TRAINING IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article addresses training future engineering troops specialists for effective professional activity according to their official duties. It analyses the theoretical and methodological aspects of specific psychological and pedagogical phenomena ("training of future engineering troops specialists," "readiness of future engineering troops specialists for professional activity"). Training future engineering troops specialists for professional activity is a purposeful process of mastering military-special knowledge, skills, and abilities and developing organisational and volitional qualities that enable them to perform duties within their military accounting speciality successfully. The scientific characterisation of certain types of readiness of future engineering troops specialists for professional activity is provided. The essence and structure of the concept of "readiness of future engineering troops specialists for professional activity" are revealed,

and a system of norms for assessing its level is proposed. It is established that the readiness of future engineering troops specialists for professional activity is assessed according to the following parameters: the state of personality, the assessment of psychological and professionally significant qualities; a complex of systematised operational-special and general technical knowledge, skills, and abilities; physical training; and the depth of professional competence, which ensures orientation and motivation for the implementation of the goals and tasks of official duties.

The article reflects on the features of forming the readiness of future engineering troops specialists for professional activity in military educational institutions' educational (training) process. The main directions of training in military educational institutions that contribute to the formation of the readiness of future engineering troops specialists for professional activity are proposed. These directions include the implementation of the cognitive-information potential of educational disciplines of humanitarian and military-professional profiles, the actualisation of educational work, and the practice-oriented focus of cadet military internships in military units. Pedagogical methods and techniques for improving the effectiveness of forming the readiness of future engineering troops specialists for professional activity are considered.

Key words: *cadets, future specialists of engineering troops, training, readiness for professional activity, educational and training process, military educational institutions.*

Постановка проблеми. Сучасна модернізація Збройних сил України, органів державної охорони та інших видів виконавчої влади, які передбачають проходження військової служби, зокрема й в умовах воєнного стану, висувають підвищені вимоги до готовності випускників військових навчальних закладів до ефективної професійної діяльності за службовим призначенням. Професійна підготовка майбутніх військових фахівців, зокрема й фахівців інженерних військ до професійної діяльності, є складним і багатоаспектним явищем, що має значну соціально-культурну значущість, пов'язану з вирішенням завдань ґарантованого забезпечення оборони, безпеки, захисту прав і свобод людини та громадянина (Васильєв, 2020).

У Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року (2021) основним пріоритетним напрямом розвитку військової організації визначено підвищення якості підготовки кадрів та військової освіти загалом. В умовах воєнного стану традиційно ключовим напрямом є вдосконалення військово-педагогічної та освітньої системи, здатної поєднувати традиції та інновації у підготовці компетентних військових фахівців та офіцерів, зокрема й фахівців інженерних військ згідно вимог до військово-професійної діяльності (Зайцев, 2021). Так, зміни у змісті системи військової освіти вносяться згідно нових вимог до військових фахівців та офіцерів, які повинні нести службу в умовах воєнного стану.

Аналіз досліджень. Актуальність дослідження підготовки майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності підтверджується зростанням кількості досліджень, присвячених цій темі. Так, науковці розглядають загальні питання модернізації військової освіти (О. Васильєв; А. Галімов, М. Маслій; Ю. Приходько та ін.); моделювання процесу формування професійної компетентності та готовності до військово-професійної діяльності (О. Бондаренко, Є. Брижатий, Є. Денисенко, С. Дяков, А. Івченко, І. Ковальов, О. Корнієнко, П. Хоменко та ін.); використання інноваційних технологій у військовій освіті та підготовці курсантів та майбутніх офіцерів (В. Воловник, О. Даниско, Б. Лебедєв, О. Маслій, О. Корносенко та ін.); вивчення специфічних чинників військово-професійної підготовки та формування професійної компетентності майбутніх військових фахівців різних спеціальностей (С. Каплун, О. Торічний, М. Хрупало, А. Шевченко та ін.). Водночас потрібно відмітити недостатність досліджень щодо сутності готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності, її структурних компонентів у їхньому взаємозв'язку та взаємовпливі.

Метою статті є розгляд сутності та змісту готовності майбутніх фахівців інженерних військ до ефективної професійної діяльності та визначення її основних структурних компонентів, критеріїв та показників оцінювання.

Методи дослідження – теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження для відбору й осмислення дидактичного матеріалу; критично-аналітичний аналіз концепцій, теорій та методик з метою виявлення шляхів розв'язання досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел, практики військових навчальних закладів з підготовки офіцерських кадрів та військових фахівців дає змогу узагальнити, що її мета визначається як навчання військовослужбовців, підготовка кваліфікованих військових кадрів, формування в курсантів державно-патріотичної свідомості, задоволення їхніх потреб в інтелектуальному, культурному та моральному розвитку за допомогою отримання відповідного рівня освіти. З огляду на теоретико-методологічні висновки І. Зайцева, який зазначає, що професійна підготовка передбачає не лише навчання певним знанням, вмінням та навичкам, а й формування готовності курсантів до професійної діяльності

(Зайцев, 2021), встановлено різні напрями формування готовності курсантів до різних видів діяльності як мету та результат професійної підготовки у військових навчальних закладах.

Методологія дослідження ґрунтується на позиції, що рівень результатом підготовки майбутніх фахівців інженерних військ є їхня готовність до професійної діяльності як певний «освітній мінімум» та необхідний початковий рівень оволодіння військово-професійною діяльності (Шевченко, 2020, с. 132). У сучасній науці розглядається кілька позицій стосовно визначення сутності поняття «готовність до професійної діяльності». У межах функціонального підходу готовність трактується як певний стан психічних функцій, які забезпечують високий рівень ефективності діяльності (Хоменко, Денисенко, 2020) У руслі особистісного підходу готовність розглядається як результат підготовки до певного виду діяльності; своєрідна концентрація (стійкої) чи миттєвої (ситуативної) мобілізації сил особистості, спрямованої у потрібний момент здійснення певних дій (Ryzhykov, Bakhov, Kolisnyk, 2018).

Істотним методом є аналіз вченими психологічного стану готовності як складної динамічної структури, що охоплює систему потреб та прагнень суб'єкта, що визначають його ставлення до дійсності; вміння та здатність до рефлексії, навички прогнозування та корекції у разі неузгодження реальних та ідеальних параметрів дії, що супроводжуються мотивацією, активністю досягнення результату (Криворучко, 2023). Особливо слід зазначити стан готовності (тобто готовності до формування мобільності до дії, вчинку, вияву активності, емоційно-вольових зусиль тощо), що інтерпретується як своєрідна передумова діяльності, енергетичне «ядро», що мобілізує особистість (Балагур, Діденко, 2014). Доцільно, аналізуючи інтерпретацію поняття «готовність», розглядати його як інтегративну професійно значущу властивість особистості, що забезпечує курсанту розвиваючий перехід із системи підготовки до системи професійної діяльності та охоплює сукупність особистісних професійно значущих якостей, досвіду особистості, професійних знань, практичних умінь та навичок (Рижиков, 2017). Тому готовність до професійної діяльності визначається як психічний стан, передстартова активізація курсантів, що передбачає усвідомлення ним власних цілей, оцінку існуючих умов, визначення найімовірніших способів дії; прогнозування мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, ймовірності досягнення результату, мобілізацію сил, самонавіювання у досягненні цілей (Бондаренко, 2021).

Відтак, проведений аналіз засвідчив, що вивчення поняття «готовність» є досить проблематичним, що пов'язано, по-перше, з варіативністю галузей знань, у межах яких відбувається дослідження «готовності», а по-друге, змішанням і, часом, заміщенням цього поняття з поняттями «компетентність», «майстерність», «професіоналізм».

Аналізуючи тенденції формування готовності до професійної діяльності та трансформуючи їх у освітній процес військових навчальних закладів встановлено, що готовність курсантів до професійної діяльності необхідно розглядати з дуалістичних позицій: як закриту (постійна, незалежна від змін в освітньо-науковому та соціальному просторі), так і відкриту (динамічна система, що оновлюється паралельно з часом) систему. Водночас, закцентуємо увагу на тому, що готовність майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності повинна відповідати вимогам відкритої категорії, тобто набувати нового змістового наповнення шляхом накопичення інноваційного військово-професійного досвіду з напрацюваннями.

На окрему увагу заслуговує дослідження готовності до військової професійної діяльності Ю. Медвідь, який зазначає, що досліджуваний стан виникає тоді, коли курсант усвідомлює суспільну значущість обраної професії, а також глибоко розуміє її характер та умови, здатний оцінити рівень власної підготовленості до неї. Саме ж поняття «готовність» науковець розглядає як стабільний стан суб'єкта, детермінований процесом педагогічної взаємодії, зумовлений особистісною схильністю та готовністю до свідомого несення військової служби та виконання професійних завдань. Тоді як основними компонентами готовності у розглянутому дослідженні визначено особистісну підготовленість до військової служби та психологічну схильність до військової служби (Медвідь, 2018, с. 210).

Оскільки в розглянутій інтерпретації основний акцент зміщується на бойову професійну підготовку майбутніх військових фахівців (офіцерів) звернемося до досліджень, де компоненти готовності мають найуніверсальніший характер, спрямований на військово-спеціальну підготовку. З позиції дії у складній обстановці та можливості подолання виникаючих проблем вивчав готовність курсантів О. Хацаюк. Компоненти готовності науковець визначає організаційно-управлінський (бойовий та повсякденний), навчальний та виховний, військово-технічний, науково-дослідний (Хацаюк, 2021, с. 145).

На сучасному етапі розвитку суспільства військовий фахівець повинен володіти широкою тех-

нічною компетентністю та мати високий рівень професійної підготовки. Це зумовлено впровадженням синтезу військових наук, технологій та виробництва у професійну діяльність військових фахівців. Комплексна діяльність військових фахівців, зокрема фахівців інженерних військ, поєднує в собі інженерно-експлуатаційну, оперативну, організаційно-управлінську та військово-педагогічну складові, що потребують широкої загальнопрофесійної підготовки.

У межах системного підходу результатом формування готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності є поліпшення компонентних характеристик під впливом цілеспрямованого психологічного впливу та педагогічного виховання, що проводиться у військових навчальних закладах під час навчально-тренувальних занять, фізичної підготовки, освітньої, культурно-дозвільної, спортивної роботи, стажувань, повсякденної самостійної діяльності. Метою цієї роботи є розвиток професійно значущих знань, навичок та умінь курсантів, формування комплексу особистісних якостей, необхідних для майбутнього забезпечення впевненого, успішного та якісного здійснення професійної діяльності.

З огляду на це, процес формування готовності майбутніх фахівців інженерних військ необхідно спрямовувати за такими напрямами: науково-методичне забезпечення; формування військово-професійної спрямованості; фізична готовність курсантів до військової діяльності (служби); забезпечення кадрами високого рівня, що беруть участь у військово-професійній підготовки курсантів. Тоді як основними етапами формування готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності, на кожному з яких досягаються певні цілі, вивчаються спеціальні дисципліни, використовуються певні технології навчання, виховання та розвитку є:

1) етап базової підготовки, що забезпечує формування ґрунтовних загальних професійних знань, необхідних для подальшого навчання військовій спеціальності. Вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін створює науковий світогляд, виховує загальну та військову культуру, необхідні особисті якості курсантів. Ключові завдання навчання – формування спрямованості особистості майбутніх фахівців інженерних військ та якостей загального професійного характеру. В межах військових дисциплін на цьому етапі формується необхідний рівень особистої підготовленості майбутніх фахівців інженерних військ, набуваються базові навички, необхідні для них як військовослужбовців. Загальнопрофесійні дисципліни цього етапу представлені групою інженерних дисциплін, що забезпечують формування базових знань та інженерної культури. Особливе значення на базовому етапі має формування військово-професійної спрямованості, гордості за належність до обраної військової спеціальності, прагнення саморозвитку;

2) функціональний етап. Метою цього етапу є формування у курсантів знань, практичних навичок, якостей особистості, необхідних для виконання військово-службових обов'язків в складі ЗСУ. Оцінюючи ефективності процесу формування готовності курсантів військових навчальних закладів до професійної діяльності розглядаються організаційні, індивідуально-особистісні, пізнавальні, діяльнісні та фізичні показники випускників (Медвідь, 2018).

Отже, на основі здійсненого аналізу наукових досліджень, виокремлюємо в лсвітній (навчально-тренувальній) діяльності військових навчальних закладів напрями, що сприятимуть формуванню готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності: реалізація когнітивно-інформаційного потенціалу навчальних дисциплін гуманітарного та військово-професійного профілю, актуалізація виховної роботи, практико зорієнтована спрямованість військового стажування курсантів у військових підрозділах.

Висновки. Таким чином, готовність майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності оцінюється за такими параметрами: стан особистості, оцінка психологічних та професійно значущих якостей; комплекс систематизованих оперативно-спеціальних та загально технічних знань, умінь та навичок; фізична підготовка; глибина професійної компетентності, що забезпечує орієнтацію та мотивацію для реалізації цілей та завдань службового призначення. З огляду на це, процес формування готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності вказує на необхідність розробки сучасних теоретичних та прикладних основ навчання, удосконалення професійних навичок, підвищення моральної готовності до військової служби, виховання відповідальності за виконання військово-професійного обов'язку, розвитку корпоративних цінностей, звичаїв, традицій, поглядів та почуттів, актуальних у військово-професійному середовищі. У структурі готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності відображено духовний, спеціально-діяльнісний, психічний та фізичний компоненти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балагур Л. О., Діденко О. В. Сутність, зміст і структура готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : педагогіка*. 2014. Вип. 32. С. 15–17.
2. Бондаренко О. В. Сутність, зміст, структура професійної готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України для забезпечення освітнього процесу військових ліцеїв як педагогічна проблема. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. Вип. (46). С. 7–12.
3. Васильєв О. М. Сучасні тенденції управління змінами в системі вищої військової освіти. *Військова освіта*. 2020. Вип. 2 (42). С. 27–38.
4. Зайцев І. Підготовка майбутніх офіцерів Збройних Сил за кордоном: досвід та перспективи для української системи військової освіти. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. Вип. 6 (110). С. 104–119.
5. Криворучко В. Сутність і структура готовності майбутніх офіцерів Національної Гвардії України до виконання завдань з охорони громадської безпеки та порядку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України Серія: педагогічні науки*. 2023. № 3(34), С. 168–182.
6. Медвідь Ю. І. Визначення сутності і структури готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 43. С. 209–226.
7. Про затвердження Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року. *Наказ Міністерства оборони України № 280 від 14.09.2021 р.* Взято з https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/280_nm.PDF
8. Рижиков В. С. Значення професійних якостей в цільовій моделі навчально-виховного процесу підготовки військових. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: соціальна робота*. 2017. № 2. С. 61–64.
9. Хацаюк О. В. Сутність та структура готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання завдань за призначенням засобами спеціальної фізичної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 8. С. 144–154.
10. Хоменко П. В., Денисенко Є. В. Гуманітарно-педагогічне моделювання розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів. *Імідж сучасного педагога*, 2020. Вип. 4 (211). С. 21–28.
11. Шевченко Р. І. Готовність майбутнього офіцера ВМС ЗСУ як інтегративний результат їх професійної підготовки. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 7. С. 129–136.
12. Ryzhykov V., Bakhov I., Kolisnyk O. Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol 7, No 4.38: Special Issue 38. C. 45–49.

REFERENCES

1. Balahur L. O., Didenko O. V. (2014). Sutnist, zmist i struktura hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do upravlinnia osnovnymy pidrozdilamy okhorony derzhavnoho kordonu [The essence, content and structure of the readiness of future border officers to manage the main units of state border protection]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 32, 15–17. [in Ukrainian].
2. Bondarenko O. V. (2021). Sutnist, zmist, struktura profesiinoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv zbroinykh syl Ukrainy dlia zabezpechennia osvitnoho protsesu viiskovykh litseiv, yak pedahohichna problema [The essence, content, structure of professional readiness of future officers of the armed forces of Ukraine to ensure the educational process of military lyceums as a pedagogical problem]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 46, 7–12. [in Ukrainian].
3. Vasyliev, O. M. (2020). Suchasni tendentsii upravlinnia zminamy v systemi vyshchoi viiskovoi osvity [Modern trends in change management in the system of higher military education]. *Viiskova osvita – Military education*, 2 (42), 27–38. [in Ukrainian].
4. Zaitsev, I. (2021). Pidhotovka maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl za kordonom: dosvid ta perspektyvy dlia ukrainskoi systemy viiskovoi osvity [Training of future officers of the Armed Forces abroad: experience and prospects for the Ukrainian system of military education]. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Collection of scientific papers. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 6 (110), 104–119. [in Ukrainian].
5. Kryvoruchko, V. (2023). Sutnist i struktura hotovnosti maibutnikh ofitseriv natsionalnoi hvardii ukrainy do vykonannia zavdan z okhorony hromadskoi bezpeky ta poriadku [The essence and structure of the readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform tasks for the protection of public safety and order]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy Seriia: pedahohichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine Series: pedagogical sciences*, 3(34), 168–182. [in Ukrainian].
6. Medvid Yu. I. (2018). Vyznachennia sutnosti i struktury hotovnosti maibutnikh ofitseriv zapasu do sluzhbovo-boiovoi diialnosti [Determination of the essence and structure of the readiness of future reserve officers for service and combat activities]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – Scientific notes of the Department of Pedagogy of Kharkiv National University named after V. N. Karazin*, 43, 209–226. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Kontseptsii viiskovoi kadrovoi polityky Ministerstva oborony Ukrainy na period do 2025 roku [On approval of the Concept of military personnel policy of the Ministry of Defense of Ukraine for the period until 2025] (2021).

Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy – Order of the Ministry of Defense of Ukraine № 280 vid 14.09.2021. URL://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou _2021/280_nm.PDF [in Ukrainian].

8. Ryzhykov, V. S. (2017). Znachennia profesiinykh yakostei v tsilovii modeli navchalno-vykhovnoho protsesu pidhotovky viiskovykh [The value of professional qualities in the target model of the educational process of military training]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: sotsialna robota – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University: social work, 2, 61–64. [in Ukrainian].

9. Khatsaiuk O. V. (2021). Sutnist ta struktura hotovnosti maibutnikh ofitseriv natsionalnoi hvardii Ukrainy do vykonannia zavdan za pryznachenniam zasobamy spetsialnoi fizychnoi pidhotovky [The essence and structure of the readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform assigned tasks by means of special physical training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, 8, 144–154. [in Ukrainian].

10. Khomenko, P. V., Denysenko, Ye. (2020). V. Humanitarno-pedahohichne modeliuvannia rozvytku profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv [Humanitarian and pedagogical modeling of the development of professional competence of future officers]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*, 4 (211), 21–28. [in Ukrainian].

11. Shevchenko, R. I. (2020). Hotovnist maibutnoho ofitsera VMS ZSU yak intehratyvnyi rezultat yikh profesiinoi pidhotovky [The readiness of the future officer of the Navy of the Armed Forces of Ukraine as an integrative result of their professional training]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of the Aviation Academy. Series: Pedagogical sciences*, 7, 129–136. [in Ukrainian].

12. Ryzhykov, V., Bakhov, I., Kolisnyk, O. (2018). Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization. *International Journal of Engineering & Technology*, 7 (4.38), 45–49.

УДК 316.77:659.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-43

Ганна РЯБЧУН,
orcid.org/0000-0002-0864-7883
асистент кафедри германської філології, перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) AnnaBalakirjewa@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В КРАЇНАХ СУЧАСНОЇ АЗІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Метою статті є аналіз сучасної наукової та методичної літератури з питань медіаграмотності та оцінка викликів та перспектив розвитку цієї концепції в країнах Азії, зокрема в Китаї, Японії, Південній Кореї та Індонезії. Особлива увага приділяється розгляду поточних підходів до медіаграмотності, їх впливу на суспільство та її важливості в навчальних програмах освітніх закладів. Детально перераховано можливі ризики динамічного проникнення інтернету в суспільство (шахрайство, залякування, секстинг, залежність, контент, який не відповідає віку, політичний популізм тощо). В роботі висвітлено роль уряду, громадських організацій, освітян та активістів у підтримці відповідних законодавчих актів з теми дослідження, а також приклади та пропозиції щодо популяризації медійної та інформаційної грамотності серед різних верств населення, зокрема за допомогою впровадження медіаграмотності на заняттях англійської мови в Китаї, цифрового сторітелінгу в Японії, створенню навчальних відео за програмою Learn2Discern від IREX в Індонезії. Зроблено висновок, що освіта в галузі медіа- та інформаційної грамотності в описаних вище країнах Азії, як правило, зосереджена на навчанні людей бути розбірливими користувачами медіа та комунікаторами з відповідними цифровими навичками без цілісного розуміння її впливу на суспільство. Винятком можемо вважати Південну Корею, де у процес популяризації населення активно залучені законодавці, некомерційні організації, освітяни, активісти та інші зацікавлені громадяни. Перспективами подальших досліджень є порівняльний аналіз трансформації медіаграмотності в інших країнах Азії, Європи та Америки задля розуміння можливих викликів та пошуку альтернативних ідей її поширення на теренах України, зокрема в навчальних програмах освітніх закладів усіх рівнів.

Ключові слова: *медіаграмотність, медіаосвіта, інформаційні технології, соціокультурний простір.*

Hanna RIABCHUN,
orcid.org/0000-0002-0864-7883
Assistant at the Department of German Philology, Translation and Foreign Literature
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) AnnaBalakirjewa@ukr.net

TRANSFORMATION OF MEDIA LITERACY IN CONTEMPORARY ASIAN COUNTRIES: CHALLENGES AND PROSPECTS

This article examines the current scientific and methodological literature on media literacy and evaluates the challenges and prospects for the advancement of this concept in Asian countries, specifically China, Japan, South Korea, and Indonesia. Particular attention is given to current approaches to media literacy, their impact on society, and their importance in the curricula of educational institutions. The potential hazards associated with the dynamic penetration of the Internet into society, including but not limited to fraud, intimidation, sexting, addiction, age-inappropriate content, and political populism, are elucidated in greater detail. The paper highlights the significance of government, non-governmental organizations, educators, and activists in facilitating pertinent legislation related to the subject matter of the study. Additionally, it provides examples and recommendations for promoting media and information literacy among diverse segments of the populace, including the introduction of media literacy in English classes in China, digital storytelling in Japan, and the creation of educational videos through IREX's Learn2Discern programme in Indonesia. It has been concluded that media and information literacy education in the Asian countries described above tends to focus on teaching people to be discerning media users and communicators with appropriate digital skills without a holistic understanding of its impact on society. An exception is South Korea, where legislators, non-profit organizations, educators, activists, and other interested citizens are actively engaged in the process of public awareness. Prospects for further investigation encompass a comparative analysis of the evolution of media literacy in other nations of Asia, Europe, and the Americas, with the aim of comprehending potential obstacles and identifying alternative approaches for its dissemination in Ukraine, specifically in the curriculums of educational institutions at all levels.

Key words: *media literacy, media education, information technologies, sociocultural space.*

Постановка проблеми. На те, як популяризується та викладається медіаграмотність у різних країнах впливає багато взаємопов'язаних факторів, зокрема культура, релігія, історія, політика, економіка, законодавча база, медіаландшафт, впровадження цифрових технологій, інфраструктура. Кожна країна в цьому сенсі справді унікальна. Водночас, існують деякі спільні характеристики та перешкоди, з якими стикаються все суспільство. Порівняльний аналіз трансформації медіаграмотності в інших країнах Азії, Європи та Америки важливий задля розуміння можливих викликів та пошуку альтернативних ідей її поширення на теренах України, зокрема в навчальних програмах освітніх закладів усіх рівнів.

Аналіз досліджень. В рамках даного дослідження було проведено глибокий аналіз сучасних наукових статей, методичних посібників, вебресурсів і онлайн-бази даних. Питанням розвитку медіаграмотності в обраних для дослідження країнах (Китай, Японія, Південна Корея та Індонезія) цікавились такі педагоги та науковці як Т. Форд, Г. Ліверсідж, С. Міцукоші, Л. Супратман, М. Фаччіані, Ц. Ченг та інші.

Мета статті – проаналізувати сучасну наукову та методичну літературу з питань медіаграмотності та оцінити виклики та перспективи розвитку цієї концепції в країнах Азії, зокрема в Китаї, Японії, Південній Кореї та Індонезії.

Виклад основного матеріалу. Китай характеризується надмірним споживанням засобів мас медіа та телекомунікації. Згідно зі спостереженнями та висновками Ченга, підлітки в цій країні постійно перебувають під впливом засобів масової інформації, наражаючи себе на небезпеку кіберзалякування, переслідувань в інтернеті та секстингу (Cheung, 2017: 62). Стрімке зростання популярності соціальних мереж, зокрема Facebook, Instagram та Snapchat, а також їх комерціалізація можуть негативно вплинути на молодих людей щодо їх цінностей, емоцій, поведінки тощо. Отже, інновація медіаосвіти насамперед спрямована на допомогу молоді розвивати критичне розуміння та аналіз засобів масової інформації.

Медіаграмотність була чітко визначена в Шанхайській програмі реформування освіти та розвитку середньо- і довгострокового планування (2010–2020), яка слідує за Національною програмою планування (2010–2020), що задає напрямок на найближчі десять років (Xu Wen, 2011: 92). В освітній політиці встановлюється трирівнева система навчальних програм (національна, місцева та шкільна) і видаються нові стандарти, які є офіційними орієнтирами для розвитку медіаосвіти. І хоча китайська освітня система є централізованою, реформа навчальних програм покладає більше відповідальності за розробку навчальних планів на місцеві освітні установи або регіональні урядові органи.

Школа Китаю відповідає освітній філософії Тао Сінчжі, який вважав, що навчальний заклад має бути тісно пов'язаний із суспільством і реальним життєвим досвідом учасників освітнього процесу (Xu Wen, 2011: 93). Відповідно, і навчальна програма з медіаграмотності зосереджується на житті та інтересах учнів і має на меті ознайомити їх з медіасередовищем, яке їх оточує. Учні отримують завдання, які вимагають від них рефлексії щодо медіа, з якими вони стикаються щодня, з подальшим обговоренням цих рефлексій. Пропонується також виконання деяких завдань разом зі своїми батьками. Отже, варто наголосити, що навчальна програма з медіаграмотності наголошує на досвіді тих, кого навчають, а не на критичному погляді на своє щоденне медіаспоживання та поданні фіксованих фактів, не пов'язаних із життям учнів. Таким чином учасники освітнього процесу не відчувають тиску вивчення заздалегідь передбачуваних знань і навичок, а їхня увага та мотивація зберігаються через бажання, а не через примус.

Ченг пропонує імплементувати медіаграмотність на заняттях англійської мови, називаючи при цьому низку переваг (Cheung, 2017: 64), серед яких:

– тісний зв'язок із чотирма мовними навичками (читання, аудіювання, письмо та говоріння). Тут йдеться насамперед про реалізацію навчання через слухання пісень, читання та аналіз газетних статей, надсилання електронною поштою листів;

– гнучкий зміст. Можливість використання різноманітних додаткових матеріалів та методів навчання згідно з віком, навичками, інтересами учасників освітнього процесу, а також кінцевою метою заняття;

– запровадження медіаграмотності на уроках англійської мови може викликати інтерес у здобувачів освіти і як результат – внутрішню стійку мотивацію до навчання.

Цікавим для навчальних закладів Китаю може виявитись також досвід впровадження медіаграмотності в інших предметах, щоб порівняти різні погляди, переваги та недоліки викладання.

Одначе, педагоги та науковці свідчать про відсутність чіткої підтримки шкільних ініціатив від уряду. Можна лише припустити, що при усвідомленні державою важливості медіаосвіти, остання розвиватиметься швидше за підтримки державних

заходів. Наразі ж, попри те, що в реформі навчальної програми є певні показники розвитку медіаосвіти, вона не широко практикується в школах.

Японія – одна з найбільш медіа насичених країн світу. Паралельно з глобальними тенденціями японське суспільство сьогодні стикається з серйозними проблемами, які потребують громадської обізнаності та колективних дій (Thang S.M., Najihah Mahmud, 2017: 38). Медіаексперти здебільшого сходяться на думці, що Японія не відчула загальнонаціонального впливу неправдивих новин, дезінформаційних кампаній чи іншого маніпулятивного контенту (2020: 14). Однак інтернет в країні рясніє расовими образами, жінконенависницькими повідомленнями, ксенофобією та злісними насмішками, які іноді отримують широке розповсюдження. Зокрема, вкрай образливими можна вважати словесні образи в Інтернеті на адресу постійних мешканців Японії корейського походження, які іноді містять навіть погрози вбивством. Крім того, японська демократія (з однопартійним домінуванням) наразі зазнає дестабілізаційного впливу демографічної кризи та стагнації економіки, зростання нерівності, суперечок щодо імміграції та легітимності журналістики. Як зазначає С. Міцукоші, сьогодні журналістика ЗМІ коливається між придушенням влади й критикою громадськості (Mizukoshi, 2017).

Хоча послідовної національної навчальної програми з медіаграмотності, на кшталт тих, що пропонуються у Великій Британії чи Канаді, ще не запроваджено, обов'язкова та вища освіта містить систематичні програми з медіа та інформації. Одначе, довгий час медіадослідження і будь-яке вивчення ролі «масових» медіа не мали місця в навчальних планах. Яскравим прикладом є спогади Г. Ліверсіджа про те, як опитування 2003 року невеликої групи студентів японського університету показало, що ніхто з них не чув про термін медіаграмотність. Дивним цю ситуацію робив той факт, що вони навчались на другому курсі спеціальності «Медієзнавство». Через рік, восени 2004, результати експерименту дещо покращились: вже всі учасники освітнього процесу чули про неї, однак ніхто не міг дати конкретного визначення або озвучували неправильні відповіді (Liversidge, 2005: 63).

Таким чином, у всіх питаннях, включаючи медіаграмотність, студенти та японці загалом менш схильні бути допитливими, скептичними або настороженими до того, що можна знайти на телебаченні, в газетах чи в інтернеті. Це не означає, що японці не мають або не розвивають навичок критичної грамотності, але більш імовірно, що вони розвивають такі навички завдяки своєму досвіду, особистому інтелекту та прагненню до точної інформації. Вінк зазначає, що з погляду критичної педагогіки, східна культура має тенденцію зосереджуватися на синтезі, а не на аналізі (Wink, 2011).

Аналіз публікацій дозволяє висновувати, що в майбутньому медіаграмотність стане більш поширеним явищем в Японії. У 2017 році Міністерство освіти, культури, спорту, науки та технологій представило свої переглянуті рекомендації щодо навчальних програм, де спостерігаємо акцент на розвитку в учасників освітнього процесу навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій, починаючи від комп'ютерного програмування і закінчуючи навичками медіаграмотності. Нові переглянуті рекомендації впроваджувалися поступово, завершуючись 2022 роком. У жовтні 2018 року Міністерство внутрішніх справ і комунікацій також створило дослідницьку групу для вивчення управління Інтернетом у зв'язку з платформами та їхніми послугами. Протягом року вона провела понад 20 зустрічей з експертами в різних сферах – від кібербезпеки до «фейкових новин» і медіаграмотності (2020: 17). Одначе, варто зазначити, що це не перша дослідницька група, сформована на теренах країни. Іншим прикладом є Японське товариство освітніх технологій, яке є загальнонаціональною асоціацією освітян, що має підгрупу зі спеціальними інтересами під назвою «Медіаграмотність і медіаосвіта», до складу якої входять деякі з провідних японських дослідників медіаграмотності. А перший інститут медіаграмотності був заснований ще у 1977 році піонером медіаграмотності Мідорі Сузукі (2020: 18).

Водночас, освітні ініціативи, очолювані засобами масової інформації та галузевими асоціаціями, демонструють ознаки пожвавлення. За останні 20 років з'явилися сотні книжок та аудіовізуальних матеріалів з медіаграмотності для тих, хто зацікавлений у викладанні, навчанні чи дослідженні цієї теми, орієнтованих на широку аудиторію – від шкільних вчителів, студентів університетів до пересічних медіа споживачів. Процес сповільнює той факт, що шкільна освіта в Японії, як правило, дуже інституціалізована, і вчителі не завжди мають можливість використовувати цифрові медіа в класі, на відміну від західних країн, де музичні відеокліпи та популярні фільми виявилися досить дієвими навчальними матеріалами для медіаграмотності. Попри потужність американських медіакомпаній та передові технології їхніх медіа, медіаграмотність – це одна з тих сфер, де США та інші країни не мають впливу на Японію.

Для покращення ситуації, науковці та педагоги Японії пропонують популяризацію цифрового сторітелінгу. Це воркшоп-практика, яка дозволяє людям створювати короткі відеоісторії, використовуючи файли на базі персонального комп'ютера (зображення, відео, аудіо тощо). Теми переважно включають особисті історії або повсякденні питання, які турбують авторів. Історії створюються від першої особи, а дикторський текст записується з використанням власних голосів авторів. Це може виявитись успішною формою громадянської освіти, поширюючись на безліч сфер (освіта, журналістика, різноманітні місцеві інституції). Результати дослідження С. Тханга та Наджіха Махмуда вказують, що така практика може розвинути критичне мислення та навички розв'язання проблем (Thang S.M., Najihah Mahmud, 2017: 40).

Динамічне проникнення інтернету в суспільство **Південної Кореї** зазвичай розглядається як позитивний розвиток, можливо, навіть як модель для інших країн. Інтернет відіграє все більш впливову роль у формуванні корейського громадського та політичного життя. Завдяки найшвидшій у світі швидкості підключення до інтернету 88,3% усього населення старше 3 років мають доступ до інтернету, а 99% проводять в Інтернеті в середньому 14,3 години на тиждень (Yoon J. et.al., 2019: 1). Одначе, також спостерігаються певні ризики, такі як залежність, контент, невідповідний віку та насильство, цькування, залякування, расизм, популізм тощо.

Походження медіаграмотності в Південній Кореї можна віднести до початку 1980-х років. Зокрема, медіа-активісти та освітяни використовували критичний аналіз телевізійного контенту, щоб навчати глядачів за допомогою програм громадянської освіти. В той час з'явились також декілька освітніх проєктів, мета яких полягала в тому, щоб підвищити навички критичного аналізу молодих людей. Переглянута навчальна програма 2015 року описує шість загальних компетентностей, які повинні бути в «незалежних», «творчих», «культурних», «соціальних» людей (Pang S. et.al., 2015: 3). Основними компетентностями, пов'язаними з медіаграмотністю, є компетентність обробки інформації та комунікаційна компетентність.

У лютому 2017 року законодавці, некомерційні організації, освітяни, активісти та інші зацікавлені громадяни зібралися разом, щоб оголосити про створення комісії щодо підтримки закону про освіту з медіаграмотності (Yoon J. et.al., 2019: 3). На цій зустрічі ці різноманітні групи попросили більш систематичної підтримки у формі законодавства та іншої допомоги для навчання медіаграмотності, спрямованої на всі групи в освітніх закладах і поза ними. Такі колективні зусилля демонструють, що громадянська влада має потенціал впливати на політику та законодавство. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій та медіаграмотності продовжує швидко розвиватися та ставати все більш поширеною не лише у навчальних програмах та формальному навчанні, а й в повсякденному житті, на робочих місцях.

Більше половини жителів **Індонезії** користується інтернетом (Supratman L.P., Wahyudin A., 2017: 51). Цей показник займає восьме місце у світі за кількістю користувачів світової мережі. За оцінками, до 2025 року ця кількість складатиме 89% індонезійців будуть в Інтернеті. Збільшенню кількості користувачів як маленьких дітей, так і людей похилого віку сприяють легкість отримання доступу до інтернету та доступна ціна інтернет-пакетів. Нинішній медіаландшафт пов'язаний із розвитком свободи преси в країні. Одначе, як і в інших країнах, розглянутих вище, населення Індонезії стикається із серйозними проблемами через відсутність навичок цифрової грамотності для безпечного користування інтернетом та нерозуміння етикету соціальних мереж. В газетах періодично публікується інформація про викриття соціальних мереж, які створювались для онлайн-проституції, а також приклади шахрайства, цькування та залякування в мережі. Ще однією проблемою стала дезінформація на президентських виборах в Індонезії 2019 року, коли обидві політичні партії звинувачували одна одну в незаконних діях.

Вирішуючи проблеми інформаційного безладу в суспільстві, індонезійський уряд наголошує на правовому підході, а не на підвищенні обізнаності чи широкій освіті громадськості, зокрема через офіційну шкільну систему. З трьох широких компонентів медіаграмотності, включаючи доступ, розуміння та оцінку, моніторинг і створення, більшість формальних навчальних закладів в Індонезії все ще надто зосереджені на елементі доступу. Існують деякі ініціативи з навчання громадськості медійній та інформаційній грамотності, але вони спорадичні та неструктуровані, а також все ще обмежуються технічними аспектами, а не змістом.

Варто відзначити роботу Форда Т., Янкоскі М., Фачіані М. та Венінгера Т., чия команда працювала в партнерстві з кількома організаціями для розробки, контекстуалізації та поширення освітньої ініціативи з медіаграмотності на основі відео (за програмою Learn2Discern від IREX) (Ford, T. et. al., 2023: 99). Уроки для індонезійців включали дискусії про створення та поширення медіаконтенту, заохочення перевірки фактів та запобігання дезінформації.

Крім того, Міністерство зв'язку та інформатики завдяки спільним ініціативам різних груп, включаючи небайдужі громади, приватний сектор, наукові кола, громадянське суспільство, уряд та ЗМІ запустило рух SiBerkreasi. Цей проєкт спрямований на моніторинг медіаконтенту та подолання негативного впливу шляхом поширення цифрової грамотності в різних секторах.

Зараз медіаграмотність запроваджується лише на комунікаційно-інформаційних факультетах вищих навчальних закладів Індонезії (Syam H., Nurrahmi F., 2020: 104). Перспективами розвитку медіаграмотності у навчальних закладах Індонезії є підготовка викладацького складу та включення концепту в поточну навчальну програму, де вона буде інтегрована в кожен предмет, де увага буде спрямована насамперед на критичне мислення та оцінці вмісту.

Висновки. Аналіз наукової та методичної літератури дозволяє висновувати, що високе прагнення до розширення прав і можливостей громадян через освіту для пом'якшення поляризації, нерівності, радикалізації та інших нагальних проблем сучасності затьмарюється політичними умовами, культурними нормами, структурою освітніх секторів та іншими факторами. Освіта в галузі медіа- та інформаційної грамотності в описаних вище країнах Азії, як правило, зосереджена на навчанні людей бути розбірливими користувачами медіа та комунікаторами з відповідними цифровими навичками без цілісного розуміння її впливу на суспільство. Винятком можемо вважати Південну Корею, де у процес популяризації населення активно залучені законодавці, некомерційні організації, освітяни, активісти та інші зацікавлені громадяни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cheung C., Wen Hu. Promoting Media Literacy Education in China: a case study of a primary school. *International Journal of Adolescence and Youth*, 2016. № 21 (2). P. 215-217.
2. Cheung C., Chau C. Implementing Media Literacy Education in the Junior Secondary English Curriculum in Hong Kong: Reasons and Limitations. *International Journal of Media and Information Literacy*, 2017. P. 61-67.
3. Cheung C., Wu Yin. Assessing network media literacy in China: the development and validation of a comprehensive assessment instrument. *International Journal of Media and Information Literacy*, 2018. P. 53-65.
4. Ford, T., Yankoski, M., Facciani, M., & Weninger, T. Online media literacy intervention in Indonesia reduces misinformation sharing intention. Journal of Media Literacy Education, 15(2), 2023. P. 99-123.
5. Kim Y. Digital Populism in South Korea? Internet Culture and the Trouble with Direct Participation. *Digital Activism in Asia Reader,* 2008. P. 113-127.
6. Liversidge G. Media Literacy: An Unknown Concept in Japan? *Annual Report. Humanities and Social Sciences,* 2005. P. 63-75.
7. Media and information literacy education in Asia: exploration of policies and practices in Japan, Thailand, Indonesia, Malaysia, and the Philippines, 2020. 75 P.
8. Mizukoshi S. Media Literacy and digital storytelling in contemporary Japan. *The Newsletter,* 2017. URL: https://www.iias.asia/the-newsletter/article/media-literacy-digital-storytelling-contemporary-japan
9. Murdiani T., Muhtarom, M., Mustofa D.R., Moh. Masrur. Media literacy education for high school students: its necessity and challenge: Indonesia. *Jurnal Manajemen Pendidikan Islam Al-Idarah*, *6*(1), 2021. P. 24–31.
10. Nguyen V. Citizenship Education: A Media Literacy course taught in Japanese University. *Citizenship, Social and Economics Education,* 2022. P. 43-60.
11. Pang S., Reinking D., Hutchison A., Ramey D. South Korean Teachers' Perceptions of Integrating Information and Communication Technologies into Literacy Instruction. *Education Research International*, 2015. 13 P.
12. Park J. 미디어정보 리터러시 역량과 교육내용 분석을 통한 교육과정 개발 방향 탐구 정보관리학회지 제*37*권 제*2*호, 2020. P. 120-144.
13. Siregar F. Die Medienfrage in Indonesien. *Freie Medien, freie Netze, freie Meinung? Medien- und Meinungsfreiheit in Südostasien*, 2018. S. 32-34.
14. Supratman L.P., Wahyudin A. Digital Media Literacy to Higher Students in Indonesia. *International Journal of English Literature and Social Sciences (IJELS)*, 2017. P. 51-58
15. Syam H., Nurrahmi F. «I Don't Know If It Is Fake or Real News» How Little Indonesian University Students Understand Social Media Literacy. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication,* 2020. P. 92-105.
16. Thang S.M., Najihah Mahmud. Digital storytelling and its contributions to development of workplace skills in a Southeast-Asian Context. *Journal of Institutional Research in South East Asia*, 2017. P. 20-40.
17. Wink J. Critical pedagogy: Notes from the real world. *Upper Saddle River,* 2011.
18. Vasilev S., Butkiene J., Radanova R. Analysis of current situation with media literacy of youth in the partner countries. *«Education for Media Literacy in Digital Environment» project*, 2019. 45 P.
19. Xu Wen. Initiating media education through Educational Policy: A Case in China. *Media Education Research Journal*, 2011. № 2 (1). P. 92-95.
20. Yoon J., Jeong H., Kim A. Media Literacy in South Korea. *The International Encyclopedia of Media Literacy*, 2019. 9 P.

REFERENCES

1. Cheung C., Wen Hu. (2016) Promoting Media Literacy Education in China: a case study of a primary school. *International Journal of Adolescence and Youth*. 215-217.

2. Cheung C., Chau C. (2017) Implementing Media Literacy Education in the Junior Secondary English Curriculum in Hong Kong: Reasons and Limitations. *International Journal of Media and Information Literacy*. 61-67.

3. Cheung C., Wu Yin. (2018) Assessing network media literacy in China: the development and validation of a comprehensive assessment instrument. *International Journal of Media and Information Literacy*. 53-65.

4. Ford, T., Yankoski, M., Facciani, M., & Weninger, T. (2023) Online media literacy intervention in Indonesia reduces misinformation sharing intention. Journal of Media Literacy Education, 15(2). 99-123.

5. Kim Y. Digital Populism in South Korea? Internet Culture and the Trouble with Direct Participation. (2008) *Digital Activism in Asia Reader*. 113-127.

6. Liversidge G. (2005) Media Literacy: An Unknown Concept in Japan? *Annual Report. Humanities and Social Sciences.* 63-75.

7. Media and information literacy education in Asia: exploration of policies and practices in Japan, Thailand, Indonesia, Malaysia, and the Philippines. 75 P.

8. Mizukoshi S. (2017) Media Literacy and digital storytelling in contemporary Japan. *The Newsletter*. URL: https://www.iias.asia/the-newsletter/article/media-literacy-digital-storytelling-contemporary-japan

9. Murdiani T., Muhtarom, M., Mustofa D.R., Moh. Masrur. (2021) Media literacy education for high school students: its necessity and challenge: Indonesia. *Jurnal Manajemen Pendidikan Islam Al-Idarah*, *6*(1). 24–31.

10. Nguyen V. (2015) Citizenship Education: A Media Literacy course taught in Japanese University. *Citizenship, Social and Economics Education*. 43-60.

11. Pang S., Reinking D., Hutchison A., Ramey D. (2015) South Korean Teachers' Perceptions of Integrating Information and Communication Technologies into Literacy Instruction. *Education Research International*. 13 P.

12. Park J. (2020) 미디어정보 리터러시 역량과 교육내용 분석을 통한 교육과정 개발 방향 탐구. [An Exploration for Direction of the Curriculum Development through the Analysis of Media Information Literacy Competencies and Contents]. 정보관리학회지 제*37*권 제*2*호. 120-144. [in Korean].

13. Siregar F. (2018) Die Medienfrage in Indonesien. [The Media Issue in Indonesia] *Freie Medien, freie Netze, freie Meinung? Medien- und Meinungsfreiheit in Südostasien*, 2018. S. 32-34. [in German].

14. Supratman L.P., Wahyudin A. (2017) Digital Media Literacy to Higher Students in Indonesia. *International Journal of English Literature and Social Sciences (IJELS)*. 51-58.

15. Syam H., Nurrahmi F. (2020) «I Don't Know If It Is Fake or Real News» How Little Indonesian University Students Understand Social Media Literacy. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*. 92-105.

16. Thang S.M., Najihah Mahmud. (2017) Digital storytelling and its contributions to development of workplace skills in a Southeast-Asian Context. *Journal of Institutional Research in South East Asia*. 20-40.

17. Wink J. Critical pedagogy: Notes from the real world. (2011) *Upper Saddle River*.

18. Vasilev S., Butkiene J., Radanova R. (2019) Analysis of current situation with media literacy of youth in the partner countries. *«Education for Media Literacy in Digital Environment» project*. 45 P.

19. Xu Wen. (2011) Initiating media education through Educational Policy: A Case in China. *Media Education Research Journal*. 92-95.

20. Yoon J., Jeong H., Kim A. (2019) Media Literacy in South Korea. *The International Encyclopedia of Media Literacy*. 9 P.

УДК 37.035:378.14
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-44

Анфіса СЕРГІЄНКО,
orcid.org/0000-0002-3863-5218
старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) anfisa.shmelyova@gmail.com

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Стаття розглядає проблему здоров'язбереження у контексті професійної підготовки майбутніх юристів. Згідно із Законом України «Про освіту», здоров'язбереження є одним з пріоритетних державних принципів освітньої діяльності, тому важливим є визначення сутнісних характеристик здоров'язбереження, а також дослідження теоретичних та практичних засад формування здоров'язбережувальної компетентності. Метою статті є дослідження здоров'язбереження як одного з ключових ціннісно-смислових аспектів професійної підготовки майбутніх юристів. Здійснено термінологічний аналіз, за результатами якого визначено й уточнено сутність і взаємозв'язок понять «здоров'язбереження», «здоровий спосіб життя», «здоров'язбережувальна компетентність». Наголошено на формуванні здоров'язбережувальної компетентності як важливої складової професійної компетентності майбутніх юристів. На прикладі Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського досліджено залучення майбутніх юристів до системи щорічних заходів, спрямованих на формування здорового способу життя й здоров'язбережувальної компетентності. Підкреслено значення відповідних організаційно-педагогічних умов для формування здоров'язбережувальної компетентності. Наголошено на важливості активного долучення майбутніх юристів до заходів ЗВО, спрямованих на формування здоров'язбережувальної компетентності, серед яких гостьові лекції за участю запрошених фахівців-медиків на здоров'язбережувальну тематику, інформаційно-просвітницькі акції, спрямовані на посилення профілактики небезпечних хвороб, флешмоби, інші публічні заходи. Завдяки таким заходам майбутні юристи отримують якісні й корисні знання щодо здорового способу життя, збереження як фізичного, так і ментального (психічного) здоров'я. Отже, здоров'язбереження варто упровадження у професійну підготовку майбутніх юристів.

Ключові слова: *здоров'язбереження, здоров'язбережувальна компетентність, здоровий спосіб життя, майбутні юристи, професійна підготовка.*

Anfisa SERHIIENKO,
orcid.org/0000-0002-3863-5218
Senior Lecturer at the Department of Fundamental and Branch Juridical Sciences
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) anfisa.shmelyova@gmail.com

HEALTH CARE AS A COMPONENT OF FUTURE LAWYERS' VALUE AND SEMANTIC COMPETENCE

The article examines the issue of health care in the context of future lawyers' professional training. According to the Law of Ukraine "On Education", health care is one of the priority State principles of educational activity, and therefore it is important to define the essential characteristics of health care, and also to study the theoretical and practical foundations of health care competence formation. The purpose of the article is to study health care as one of the key value and semantic aspects of future lawyers' professional training. A terminological analysis is carried out, which defines and clarifies the essence and interrelation of the concepts of "health care", "healthy lifestyle", "health care competence". The formation of health care competence as an important component of future lawyers' professional competence is emphasized. Based on the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, the involvement of future lawyers in the system of annual events aimed at forming a healthy lifestyle and health care competence is studied. The importance of appropriate organizational and pedagogical conditions of the health care competence formation is emphasized. The importance of active involvement of future lawyers in the activities of higher education institutions aimed at forming health care competence is emphasized, including guest lectures on health care topics with the participation of invited medical specialists, information and awareness-raising campaigns aimed at strengthening the prevention of dangerous diseases, flash mobs, and other public events. Due to such events, future lawyers receive high-quality and useful knowledge about healthy lifestyles, preservation of both physical and mental health. Therefore, health care education should be introduced into the future lawyers' professional training.

Key words: *health care, health care competence, healthy lifestyle, future lawyers, professional training.*

Постановка проблеми. Проблему здоров'язбереження учасників освітнього процесу віднесено до одного з пріоритетних державних принципів освітньої діяльності. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про освіту», «засадами державної політики у сфері освіти є формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля» (Закон «Про освіту», 2017). Водночас, про важливість здоров'язбереження у професійній підготовці саме фахівців юридичного профілю йдеться у законодавстві України, що стосується тих чи інших аспектів їхньої діяльності. Зокрема, першою підставою для звільнення суддів (ст. 126 Конституції України) або прокурорів (ст. 51 Закону України «Про прокуратуру») вважається їхня «неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я» (Конституція, 2016).

У зв'язку з цим актуальним вважаємо дослідження теоретичних та практичних засад формування здорового способу життя і здоров'язбережувальної компетентності майбутніх юристів у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень. Незважаючи на те, що, на наш погляд, питання здоров'язбереження не знаходиться в центрі уваги освітології й юридичної деонтології, низка наукових розвідок присвячена саме формуванню здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. Концепцію державної політики здоров'язбереження (в т.ч. порівняно із закордонним досвідом її реалізації) досліджено у роботі М. Співак (Співак, 2016); формування культури здоров'язбереження на засадах міждисциплінарної інтеграції розглядається у роботах О. Мартиніва і О. Шукатки (Мартинів, Шукатка, 2021); засоби формування здоров'язбережувальної компетентності ґрунтовно висвітлюються у працях В. Борисенка (Борисенко, 2021), М. Костенко, В. Краснова (Костенко, Краснов, 2020), взаємозв'язок між здоров'язбереженням і академічною успішністю студентів – у роботах P. Reuter і B. Forster (Reuter, Forster, 2021). Здоров'язбереження у процесі професійної підготовки майбутніх юристів розглядають С. Грищенко, О. Грищенко і О. Єфремова (С. Грищенко та ін., 2022). Запобіганню впливу стресу на психічне здоров'я майбутніх юристів присвячене наукове дослідження L. Rothstein (Rothstein, 2008).

Науковці М. Костенко і В. Краснов вважають, що «удосконалення функціональних систем організму і формування актуальних професійно важливих якостей і навичок майбутніх юристів досягається за допомогою спеціальних фізичних вправ, природних і гігієнічних факторів» (Костенко, Краснов, 2020: 23). Арабські науковці S. AlFlayyeh і R. Kh. Alotaibi наголошують на тому, що студенти університетів у всьому світі ведуть малорухливий і нездоровий спосіб життя, внаслідок цього для розв'язання проблеми університетам необхідно активно пропагувати здоров'язбереження серед студентів (AlFlayyeh, Alotaibi, 2023). Суголосною з їхньою думкою є пропозиція групи шведських дослідників, які також вважають, що існує потреба в тому, щоб викладачі активно опікувалися здоров'язбереженням студентів упродовж навчання у ЗВО (Larsson et al., 2024).

Натомість слід зазначити, що деякі науковці, які досліджують професійну компетентність майбутніх юристів, не привертають належної уваги до здоров'язбереження як важливої складової професійної підготовки.

Наприклад, у роботі дослідниці Л. Горлової культура здоров'я розглядається як складова комунікативної культури майбутнього юриста (Горлова, 2021: 34), а в структурі професійної компетентності юриста, запропонованої науковцями А. Мудрик і О. Кихтюк (Мудрик, Кихтюк, 2020), здоров'язбереження як складова взагалі відсутнє, або ж його місце чітко не визначено, відповідно, значення у професійній підготовці – не розкрито. Зокрема, дослідниці виокремлюють такі складові як «особистісно-мотиваційна компетентність» і «персональна (особистісна) компетентність», які, на наш погляд, дублюють одна одну. Замість здоров'язбереження як ширшої категорії, у роботі А. Мудрик і О. Кихтюк йдеться лише про таку вузьку особистісну рису як «здатність до індивідуального самозбереження» (Мудрик, Кихтюк, 2020: 94). Отже, здоров'язбереження як важлива складова у системі компетентностей професійної підготовки майбутніх юристів потребує уточнення змісту та значення для формування ціннісно-смислової компетентності.

Мета статті. Метою є дослідження здоров'язбереження як одного з ключових ціннісно-смислових аспектів професійної підготовки майбутніх юристів.

Виклад основного матеріалу. Визначення сутнісних характеристик здоров'язбереження та організаційно-педагогічних засобів формування здоров'язбережувальної компетентності потребує виявлення сутності й взаємозв'язку ключових понять «здоров'язбереження», «здоровий спосіб життя», «здоров'язбережувальна компетентність».

Досліджуючи сутність понять «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «культура здоров'я», Ю. Бойчук визначає здоров'язбереження або

здоровий спосіб життя як «активну діяльність суб'єкта, яка спонукається мотивами, що визначають її спрямованість на збереження й примноження здоров'я» (Бойчук, 2017: 11), водночас учений зауважує, що «зв'язуючим елементом у тріаді «здоров'я-здоровий спосіб життя-культура здоров'я» є ціннісне ставлення до здоров'я» (Бойчук, 2017: 12).

Погоджуючись з думкою Ю. Бойчука щодо місця здорового способу життя у системі цінностей майбутніх фахівців, виокремлюємо здоров'язбереження як одну з ключових складових ціннісно-смислової компетентності майбутніх юристів у процесі магістерської підготовки.

Проте для свідомої й ефективної діяльності щодо здоров'язбереження у майбутніх фахівців має бути сформовано відповідну здоров'язбережувальну компетентність. У своєму дослідженні В. Борисенко визначає здоров'язбережувальну компетентність майбутніх фахівців як «інтегральну динамічну якість особистості, що проявляється в мотивації, потребах і ціннісних орієнтаціях на здоровий образ життя, знаннях про здоров'я та його складові, способи і методи його збереження, зміцнення та відновлення, вміннях регулювати професійну діяльність з урахуванням можливих шкідливих впливів на власне здоров'я і здоров'я оточення, а також рефлексією щодо здійснення професійної діяльності і власного здоров'язбереження» (Борисенко, 2021: 8). Суголосною є думка Т. Веретенко і М. Лехолетової, які уточнюють сутність поняття здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців як «важливої складової їх професійної компетентності, яка проявляється в бажанні та можливості реалізовувати засвоєні знання, уміння, навички спрямовані на здоров'язбережувальну діяльність; вона визначається емоційною стійкістю, високою працездатністю, здатністю витримувати великі навантаження, протистояти розвиткові емоційних перенавантажень у роботі; надає змогу поліпшити стійкість до стресових чинників, що сприятиме професійному становленню» (Веретенко, Лехолетова, 2017). Водночас, у науково-педагогічних працях, присвячених підготовці майбутніх юристів, замість поняття «здоров'язбережувальна компетентність» зустрічається також поняття «валеологічна саморегуляція», що являє собою «інтегративну особистісну якість, що формується у процесі систематичного, цілеспрямованого виховання і навчання на основі емоційно-ціннісного ставлення до власного здоров'я, до організації здорового способу життя» (Кузьменко, 2020: 268).

Ключове значення для ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності має особистісне ставлення до неї майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки як до однієї з пріоритетних цінностей. Так, у своєму дослідженні І. Сундукова доходить висновку, що «для ефективної реалізації здоров'язберігаючої діяльності необхідно, щоб студент мав змогу самостійно усвідомлювати (рефлексувати). Рефлексія є умовою продуктивності здоров'язберігаючої діяльності, а глибоке усвідомлення студентами своїх власних методів здоров'язбереження» (Сундукова, 2024: 465). Водночас, О. Шукатка, підкреслюючи значення здоров'язберігаючого середовища, зауважує, що «ефективність реалізації концепції формування здоров'язбереження майбутніх фахівців залежить від точності відтворення її концептуальних положень в освітньому процесі ЗВО» (Шукатка, 2018). Досліджуючи формування здоров'язбережувальної компетентності, О. Ворохаєв зауважує, що «педагогічною умовою розроблення системи засобів, які спрямовані на формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді, є урізноманітнення форм здоров'язбережувальної діяльності» (Ворохаєв, 2020: 29).

На кафедрі фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (КрНУ) для ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх юристів створено систему щорічних заходів у межах формальної й неформальної освіти. Завдяки таким заходам майбутні юристи отримують якісні й корисні знання щодо збереження як фізичного, так і ментального (психічного) здоров'я, навчаються здійснювати своєчасну профілактику небезпечних захворювань.

У період пандемії COVID-19 в КрНУ загалом і серед майбутніх юристів активно розповсюджувалася вичерпна інформація щодо нових штамів вірусу, здійснювалися численні заходи щодо розробки графіків індивідуальних занять, спрямовані на мінімізацію скупчення здобувачів освіти протягом навчання, на базі медичного пункту КрНУ було запроваджено Центр щеплення проти COVID-19, де окрім проходження планових щеплень студенти мали можливість отримати вкрай важливу інформацію про відомі симптоми COVID-19 та профілактику цієї хвороби (правила дистанціювання, ношення масок та ін.).

Для профілактики тяжких захворювань для майбутніх юристів організуються гостьові лекції за участю запрошених фахівців-медиків. Напри-

клад, у квітні 2024 року в рамках «Всеукраїнського місячника боротьби із захворюванням на туберкульоз» було проведено лекцію на тему «Профілактика туберкульозу в сучасному світі», яку провів для здобувачів освіти завідувач інфекційним відділенням Світловодської Центральної районної лікарні. Студенти, зацікавленні в здоров'язбереженні, отримали багато корисної інформації щодо сутності цієї хвороби, можливих шляхів зараження, засобів профілактики туберкульозу, серед яких одним з дієвих залишається щорічне проходження флюорографії.

Щороку студентський актив кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук КрНУ долучається до проведення інформаційно-просвітницької акції «Зупинимо СНІД!». За участю майбутніх юристів проводяться публічні заходи, спрямовані на посилення профілактики СНІДу – флешмоби «Зупинимо СНІД!», на яких студентам усіх факультетів роздаються стікери-пам'ятки, інформаційні листівки й безкоштовні контрацептиви.

Майбутні правники КрНУ також щороку долучаються до загальнодержавної акції «16 днів проти насильства», спрямованої на запобігання різним формам насильства, передусім гендерного (фізичне та психологічне насильство чоловіка над жінкою або навпаки). Насильницькі відносини, що довго тривають у стосунках хлопців і дівчат, доволі часто призводять до погіршення психічного стану жертв або навіть є чинником небезпеки для фізичного здоров'я. Для більшого заглиблення в цю гостру тематику викладачі пропонують студентам в рамках акції пройти анкетування щодо ставлення до проблеми насильства, а також створювати короткі відеосюжети на теми психологічного або фізичного насильства з обов'язковою рефлексією після перегляду. Головна мета заходів – формування здорового ставлення майбутніх юристів до насильства (нетерпіння й не замовчування).

Отже, для того, щоб здоров'язбереження посіло чільне місце у системі цінностей майбутніх юристів, окрім участі у заняттях із фізичної культури, передбачених навчальним планом, вони мають активно долучатися до заходів ЗВО, спрямованих на формування здоров'язбережувальної компетентності, серед яких гостьові лекції на здоров'язбережувальну тематику, інформаційно-просвітницькі акції, флешмоби, інші публічні заходи.

Висновки. Дослідження концептуальних засад формування здоров'язбереження (або здоров'язбережувальної компетентності) переконливо доводить те, що для майбутніх юристів ця складова ціннісно-смислової компетентності є однією з ключових. Проте для її розвитку кожному закладу вищої освіти необхідно визначити відповідні організаційно-педагогічні умови, оскільки одним із завдань магістерської підготовки фахівців-правників є виховання громадянина з поважним ставленням не тільки до власного здоров'я, а й із відповідним ставленням до здоров'я інших громадян, з постійним бажанням його захистити.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у експериментальному дослідженні впливу педагогічних умов на формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх юристів у процесі магістерської підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Ю. Д. Сучасні підходи до розуміння сутності здоров'я людини та суміжних з ним понять. *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження* : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. С. 5–16.

2. Ворохаєв О. А. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25, Т. 2. С. 27–31.

3. Горлова Л. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 28. С. 32–36.

4. Грищенко С. В., Грищенко О. П., Єфремова О. П. Здоров'язбереження у професійній підготовці здобувачів вищої освіти спеціальності «081 – Право». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 16. С. 155–160.

5. Костенко М. П., Краснов В. П. Професійно-орієнтоване фізичне виховання юристів: навчально-методичний посібник. К: НУБіП України, 2020. 164 с.

6. Кузьменко Д. Валеологічна саморегуляція майбутніх юристів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 29, Т. 2. С. 264–269.

7. Мартинів О. М., Шукатка О. В. Формування рівня знань культури здоров'язбереження студентів на засадах міждисциплінарної інтеграції. *InterConf*. 2021. № 46. С. 139–150.

8. Мудрик А., Кихтюк О. До питання професійної компетентності юриста. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 83–100.

9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (у редакції від 24.03.2024). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. С. 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text(дата звернення: 12.06.2024).

10. Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна: монографія. К.: Логос, 2016. 536 с.

11. Сундукова І. В. Здоров'язбереження як важливий аспект професійної підготовки студентів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2024. Вип. 3К(176). С. 462–466.

12. Шукатка О. Концепція формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей на засадах міждисциплінарної інтеграції. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*. 2018. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_3_20 (дата звернення: 14.06.2024).

13. AlFlayyeh S., Alotaibi R. Kh. Assessment of health promoting life style behaviors among Saudi Arabian university students. *Conhecimento & Diversidade*. 2023. Vol. 15, no. 38. P. 28–52.

14. Larsson M., et al. Occupational balance and associated factors among students during higher education within healthcare and social work in Sweden: a multicentre repeated cross-sectional study. *BMJ Open*. 2024. Vol. 14, no. 4. DOI:http://doi.org/10.1136/bmjopen-2023-080995.

15. Reuter P. R., Forster B. L. Student health behavior and academic performance. *PeerJ*. 2021. Vol. 9. e11107.DOI:http://doi.org/10.7717/peerj.11107.

16. Rothstein L. Law Students and Lawyers with Mental Health and Substance Abuse Problems: Protecting the Public and the Individual. *University of Pittsburgh Law Review*. 2008. Vol. 69, no. 3. DOI: https://doi.org/10.5195/lawreview.2008.106.

REFERENCES

1. Boichuk Yu. D. (2017) Suchasni pidkhody do rozuminnia sutnosti zdorovia liudyny ta sumizhnykh z nym poniat. [Modern approaches to understanding the essence of human health and related concepts] In: Boichuk Yu. (Ed.) Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia: kolektyvna monohrafiia. Kharkiv, Vyd. Rozhko S.H., 5–16. [in Ukrainian].

2. Vorokhaiev O. A. (2020) Pedahohichni umovy formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv. [Pedagogical conditions for the formation of health-preserving competence of future social workers] Innovatsiina pedahohika, 25(2), 27–31. [in Ukrainian].

3. Horlova L. (2021) Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv u protsesi fakhovoi pidhotovky. [Formation of professional and communicative competence of future lawyers in the process of professional training] Vytoky pedahohichnoi maisternosti, 28, 32–36. [in Ukrainian].

4. Hryshchenko S. V., Hryshchenko O. P., Yefremova O. P. (2022) Zdoroviazberezhennya u profesiinii pidhotovtsi zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti «081 – Pravo». [Health conservation in the professional training of students of higher education in the specialty "081 - Law"] Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskyi kolehium" imeni T.H.Shevchenka. Seriia: Pedahohichni nauky, 16, 155–160. [in Ukrainian].

5. Kostenko M. P., Krasnov V. P. (2020) Profesiino-oriientovane fizychne vykhovannia yurystiv. [Professionally oriented physical education of lawyers]. Kyiv, NUBiP Ukrainy. [in Ukrainian].

6. Kuzmenko D. (2020) Valeolohichna samorehuliatsiia maibutnikh yurystiv. [Valeological self-regulation of future lawyers] Aktualni pytannya humanitarnykh nauk, 29(2), 264–269. [in Ukrainian].

7. Martyniv O. M., Shukatka O. V. (2021) Formuvannia rivnia znan kultury zdoroviazberezhennia studentiv na zasadakh mizhdystsyplinarnoi intehratsii. [Formation of the level of knowledge of the health care culture of students on the basis of interdisciplinary integration] InterConf, 46, 139–150. [in Ukrainian].

8. Mudryk A., Kykhtyuk O. (2020) Do pytannia profesiinoi kompetentnosti yurysta. [Regarding the professional competence of a lawyer] Psykholohichni perspektyvy, 35, 83–100. [in Ukrainian].

9. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 № 2145-VIII (u redaktsiyi vid 24.03.2024). Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR). (2017). No. 38–39, 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (accessed: 12.06.2024). [in Ukrainian].

10. Spivak M. V. (2016) Derzhavna polityka zdoroviazberezhennia: svitovyi dosvid i Ukraina: monohrafiia. [State health care policy: world experience and Ukraine: monograph]. Kyiv, Lohos. [in Ukrainian].

11. Sundukova I. V. (2024) Zdoroviazberezhennia yak vazhlyvyi aspekt profesiinoi pidhotovky studentiv. [Health care as an important aspect of professional training of students] Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, 3K(176), 462–466. [in Ukrainian].

12. Shukatka O. (2018) Kontseptsiia formuvannia indyvidualnykh stratehii zdoroviazberezhennia maibutnikh bakalavriv pryrodnychykh spetsialnostei na zasadakh mizhdystsyplinarnoi intehratsii. [The concept of forming individual health care strategies of future bachelors of natural sciences on the basis of interdisciplinary integration] Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Pedahohika, 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_3_20 (accessed: 14.06.2024). [in Ukrainian].

13. AlFlayyeh S., Alotaibi R. Kh. (2023) Assessment of health promoting life style behaviors among Saudi Arabian university students. Conhecimento & Diversidade, 15(38), 28–52.

14. Larsson M., et al. (2024) Occupational balance and associated factors among students during higher education within healthcare and social work in Sweden: a multicentre repeated cross-sectional study. BMJ Open, 14(4). DOI: http://doi.org/10.1136/bmjopen-2023-080995.

15. Reuter P. R., Forster B. L. (2021) Student health behavior and academic performance. PeerJ, 9: e11107. DOI: http://doi.org/10.7717/peerj.11107.

16. Rothstein L. (2008) Law Students and Lawyers with Mental Health and Substance Abuse Problems: Protecting the Public and the Individual. University of Pittsburgh Law Review, 69(3). DOI: https://doi.org/10.5195/lawreview.2008.106.

УДК 378.147:355.23-005.33
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-45

Маріанна ТАРНАВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-0165-894X
старший викладач кафедри східних мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України
(Київ, Україна) Marianna.mt88@gmail.com

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: SWOT-АНАЛІЗ

Метою статті є визначення перспектив використання засобів та контенту соціальних медіа в процесі іншомовної підготовки військовослужбовців шляхом проведення SWOT-аналізу, тобто враховуючи сильні (Strengths) та слабкі сторони (Weaknesses) існуючих платформ, можливості (Opportunities), ймовірні небезпеки та загрози (Threats), пов'язані з їх використанням у військовій освіті, зокрема в Україні.

Серед сильних сторін (Strengths) використання соціальних медіа в іншомовній підготовці військовослужбовців визначено доступність, відсутність потреби у залученні додаткових ресурсів, можливість використання декількох медійних платформ. Розширення кола спілкування, систематичний обмін досвідом та найактуальнішою інформацією, розширення інструментарію та джерельної бази викладачів, самостійне опанування та вдосконалення рівня володіння іноземними мовами – віднесено до можливостей (Opportunities), що постають у зв'язку із залученням соціальних медіа до іншомовної підготовки. Слабкості (Weaknesses) включають неможливість інтеракцій за відсутності підключення до всесвітньої мережі, відсутність контролю за середовищем та впливу на нього, обмеженість інтеракцій, відсутність гарантій абсолютної безпеки та конфіденційності. Серед загроз (Threats), що постають через потенційне залучення соціальних медіа до іншомовної підготовки військовослужбовців – розкриття осіб користувачів, розголошення конфіденційної чи таємної інформації, що в часи війни, зокрема і в кібер-просторі, становить небезпеку для всієї держави.

Варто зазначити, що кожен з аспектів потенційного використання засобів та контенту соціальних медіа в процесі іншомовної підготовки військовослужбовців не може розглядатися ізольовано один від одного. Для забезпечення ефективного, раціонального та безпечного залучення платформ соціальних медіа до процесу важливе комплексне врахування усіх визначених факторів.

Ключові слова: *соціальні медіа, іншомовна підготовка, військова освіта, державна безпека, SWOT-аналіз в освіті.*

Marianna TARNAVSKA,
orcid.org/0000-0003-0165-894X
Senior Lecturer at the Department of Oriental Languages
Educational and Scientific Humanitarian Institute of National Academy of Security Service of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) Marianna.mt88@gmail.com

SOCIAL MEDIA IN MILITARY PERSONNEL FOREIGN LANGUAGE TRAINING: SWOT-ANALYSIS

The purpose of the article is to determine the prospects of social media tools and content implementation into military personnel foreign language training by conducting a SWOT analysis i. e. considering Strengths and Weaknesses of existing social media platforms, as well as Opportunities presented, probable dangers and Threats, related to social media implementation into military education, specifically in Ukraine.

The Strengths include availability, no need for additional resources for social media platforms maintenance, along with the possibility to use multiple platforms to achieve better results. Bringing social media into foreign language training opens vast Opportunities before the trainees as well as tutors. It expands communication circle, encourages systematic data and experience exchange, gives a practically limitless access to an up-to-date information, expands both toolkit and source base for the instructors and tutors, provides the trainees with an excellent environment favorable for self-education, independent mastering and improving foreign language proficiency. Among the Weaknesses the following points are presented: inability to interact within the social media platform without an Internet connection; lack of control over the interactive environment; interactions limitations by existing settings and presets; no guarantees of absolute security and confidentiality. The Threats arising from the potential social media implementation into military personnel foreign language training include the possibility of users' identities disclosure, as well as sensitive information leaks, which pose dangers for state security considering an ongoing russian war against Ukraine which includes large scale cyber warfare.

It is worth mentioning that each aspect of the potential social media tools and content implementation into military personnel foreign language training cannot be considered separately from the others. To ensure effective, rational and secure application of social media resources into military education a comprehensive approach is of the utmost importance.

Key words: *social media, foreign language training, military education, state security, SWOT-analysis in education.*

Постановка проблеми. Розширення міжнародних контактів та взаємодії як ніколи актуальні для українського безпекового сектору. Тож, вимоги до професійної іншомовної підготовки військових зростають. Опанування ними іноземної мови полягає не лише у вивченні граматичного та лексичного матеріалу, а передбачає розвиток комунікативних навичок, вдосконалення аудіовізуального сприйняття текстів іноземною мовою, навичок письма. Здатність до професійного спілкування іноземною мовою також визначається уміннями вирішувати поставлені задачі, оперувати абстрактними поняттями, а також розумінням власної та іншомовної культури на більш глибинному рівні. Беззаперечно, вивчення та практичне коректне використання опанованої лексики у поєднанні із культурною обізнаністю відкривають шлях для побудови вдалої міжмовної та міжкультурної комунікації (Pateşan, Zechia, 2018).

Активне військове співробітництво з міжнародними партнерами передбачає безперервне вдосконалення військовослужбовцями своїх знань та умінь, самостійне опанування актуальної інформації, зокрема, щодо нових зразків озброєння та військової техніки. Ефективність іншомовної підготовки військовослужбовців в таких умовах визначається орієнтованістю на професійну комунікацію, а також на формування у здобувачів освіти навичок самоосвіти та вдосконалення знань іноземних мов не лише в аудиторії, а й за її межами. Крім того, діджиталізація сфери освіти в умовах вимушеного переходу закладів освіти всіх рівнів на дистанційну чи змішану форми навчання через пандемію коронавірусної хвороби 2019–2023 років, а з лютого 2022 року – повномасштабну війну на території України, змусила освітян не лише опанувати функціоналом сервісів обміну миттєвими повідомленнями, як то Signal, Telegram, Viber, WhatsApp тощо, та платформ проведення відеоконференцій, як то ZOOM, Big Blue Button, Google Meet та ін. (Соломаха, Лобода, 2021), але й адаптувати наявні методики навчання до викликів сучасності та актуальних потреб здобувачів освіти. Зокрема, це стосується використання можливостей та контенту соціальних медіа в процесі іншомовної підготовки військовослужбовців.

Аналіз досліджень. Варто зазначити, що питання щодо можливості використання соціальних медіа з метою вдосконалення зокрема іншомовної підготовки здобувачів освіти розглядалося ще до спалаху коронавірусної хвороби в 2019 році. В першу чергу, це пояснюється мультинаціональністю користувачів більшості платформ, а, відтак, багатомовністю контенту соціальних медіа (Voitko, 2021). Із запровадженням карантинних обмежень, що, в свою чергу, призвели до вимушеного переходу навчальних закладів на дистанційну чи змішану форми навчання, кількість подібних досліджень в усьому світі значно зросла. Низку наукових розвідок присвячено визначенню найбільш придатної платформи для вдосконалення рівня володіння іноземною мовою або окремих складових іншомовної комунікативної компетентності (Albantani, 2019; Voitko, 2021), виявленню ставлення безпосередньо здобувачів освіти до залучення контенту та інструментів соціальних медіа до системи іншомовної підготовки (Sari, Hasibuan, 2019; Voitko, 2021; Соломаха, Лобода, 2021), аналізу сучасного стану та перспектив використання соціальних медіа в освітньому процесі (Чорний, 2019; Voitko, 2021; Nasution, 2022; Rani et al., 2023; Haque, 2023). Окремі дослідження також присвячено можливості залучення соціальних медіа до процесу іншомовної підготовки військовослужбовців з метою, зокрема, модернізації військової освіти загалом (Чорний, 2019; Turaeva, 2021), однак вони не враховують потенційні труднощі та небезпеки, пов'язані безпосередньо зі специфікою військової служби.

Мета статті – проаналізувати перспективи використання засобів та контенту соціальних медіа в процесі іншомовної підготовки військовослужбовців, враховуючи сильні та слабкі сторони існуючих платформ, можливості та ймовірні небезпеки їх використання у військовій освіті, зокрема в Україні.

Виклад основного матеріалу. SWOT-аналіз – метод стратегічного планування, розроблений для сфери бізнесу, сьогодні успішно адаптований та використовується в усіх сферах людської діяльності, зокрема й в освіті (Ткачук, 2018). Універсальність, простота та гнучкість методу дають змогу проаналізувати сильні (Strengths) та слабкі сторони (Weaknesses) того чи іншого аспекту освітньої діяльності, зважаючи на можливості (Opportunities), що відкриваються, а також загрози (Threats), що постають для учасників освітнього процесу та закладу освіти загалом, в короткостроковій та довгостроковій перспективі. Крім того, застосування SWOT-методу жодним чином не обмежує пошукачів у використанні інформації із різних джерел, заохочує до всебічного аналізу наявних даних, сприяє оптимізації процесів планування та запровадження тих чи інших освітніх технологій (SWOT-аналіз, 2023); зокрема цей метод був використаний і в нашому дослідженні.

Серед беззаперечно **сильних сторін (Strengths)** використання соціальних медіа в іншомовній

підготовці військовослужбовців – *доступність*. Будь-хто в будь-який час та з будь-якого девайсу, підключеного до Інтернету, має можливість взаємодіяти з іншими користувачами як синхронно (використовуючи сервіси обміну миттєвими повідомленнями, платформи проведення аудіо- та відеоконференцій), так і асинхронно (послуговуючись електронною поштою, сервісами обміну повідомленнями чи інструментами та платформами на кшталт Google Classroom, які не вимагають від користувача цифрової присутності в режимі реального часу). Таке поєднання доступності та можливості відтермінування інтеракцій у часі є вкрай актуальним для українських військових з огляду на умови, в яких вони перебувають, та задачі, покладені на них, у зв'язку із російською збройною агресією проти України.

Іншою не менш значущою перевагою залучення існуючих соціальних медіа до іншомовної підготовки в умовах обмежених часових та матеріальних ресурсів, на противагу розробці нового програмного забезпечення, є можливість їх функціонування та розвитку без участі користувачів, тобто потреба в додаткових ресурсах для розробки чи наповнення платформи відсутня, а користувачі мають змогу послуговуватися вже існуючим віртуальним середовищем з певними пресетами, налаштуваннями та різноманітними функціями. Тож, кожен користувач чи група користувачів мають змогу обрати одну із існуючих платформ залежно від поставленої мети та адаптувати наявні функції під власні потреби та запити, *не витрачаючи додаткових ресурсів*, зокрема і матеріальних. Також в цьому випадку *можливе використання декількох медійних платформ* для максимально ефективного формування та розвитку навичок й умінь з усіх видів мовленнєвої діяльності.

Крім того, залучення соціальних медіа до іншомовної підготовки військових значно розширює **можливості (Opportunities)** як викладачів, так і здобувачів освіти. Соціальні медіа першочергово створені для спілкування та постійного обміну інформацією, кількість їх користувачів у всьому світі невпинно зростає з моменту їхнього виникнення. Станом на квітень 2024 року близько 62,3% населення світу є активними користувачами щонайменше однієї платформи (Chaffey, 2024), соціальними мережами в Україні користується близько 69,3% дорослого населення (Поліковська, 2024). Така кількість активних юзерів-носіїв різних мов представляє практично нескінчені можливості до *розширення кола спілкування* з метою відпрацювання опанованих навичок іншомовної комунікації та подальшого самостійного вдосконалення цих навичок в інтерактивному середовищі. Також це створює сприятливі умови для *систематичного обміну досвідом та інформацією* (як освітнього характеру, безпосередньо пов'язаного із опануванням іноземної мови, так і вузькогалузевого, пов'язаного із професійною діяльністю здобувачів освіти), що є одним з ключових факторів активного залучення цих платформ до процесу іншомовної підготовки зокрема і військовослужбовців.

Завдяки широкому колу користувачів соціальні медіа щодня наповнюються контентом із найрізноманітніших галузей знань більшістю живих мов світу, а також їхніми діалектними варіантами, що забезпечує *безперервний доступ користувачів до найактуальнішої інформації* цими мовами. Варто також відзначити наявність на платформах соціальних медіа спеціалізованих освітніх каналів та профілів, зокрема присвячених і питанням мовної освіти. Це не лише значно *розширює інструментарій та джерельну базу викладачів в межах аудиторних занять*, а й спонукає здобувачів освіти до *самостійного опанування та вдосконалення рівня володіння іноземною мовою, систематичного накопичення та розширення лексичної бази у будь-якій галузі знань*, зокрема у військовій сфері, а також сфері забезпечення державної безпеки.

Досліджуючи питання іншомовної підготовки військових, не можна нехтувати також і безпековими аспектами. Тож, для забезпечення нерозголошення персональних даних військовослужбовців та іншої конфіденційної інформації можливим є *використання* ними *псевдонімів* та відповідних *налаштувань конфіденційності*.

Водночас, розглядаючи можливість залучення соціальних медіа до іншомовної підготовки військовослужбовців маємо врахувати й **слабкості (Weaknesses)** існуючих платформ. Зокрема, необхідною умовою забезпечення доступності є можливість підключення до всесвітньої мережі. За її *відсутності* будь-які *інтеракції стають неможливими*.

Крім того, використовуючи вже існуючі платформи соціальних медіа, варто пам'ятати, що в такому випадку *контроль* за середовищем знаходиться *поза межами впливу користувачів*. Це, в свою чергу означає, що всі *інтеракції* в межах обраної платформи *є обмеженими* поточними налаштуваннями, а впровадження нового функціоналу визначається розробниками та власниками платформ. Ба більше, *гарантувати* абсолютну *безпеку та конфіденційність* за таких умов *не видається можливим*. Це може стати значною перешкодою на шляху до використання соціальних медіа військовослужбовцями як із розважальною метою, так і в освітніх цілях.

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу перспектив використання засобів та контенту соціальних медіа в процесі іншомовної підготовки військовослужбовців

Сильні сторони (Strengths)	**Слабкі сторони (Weaknesses)**
– **доступність:** будь-хто в будь-який час та з будь-якого девайсу, підключеного до Інтернету, має можливість взаємодіяти з іншими користувачами;	– **недоступність** за відсутності підключення до мережі;
– **не вимагає залучення додаткових ресурсів** для розробки чи наповнення платформи, *інтеракції* відбуваються *в межах існуючого віртуального середовища* з певними пресетами, налаштуваннями та функціями.	– **контроль за середовищем поза межами впливу користувачів:** *інтеракції* в межах обраної платформи *є обмеженими* поточними налаштуваннями, *жодних гарантій* абсолютної *безпеки* та *конфіденційності* немає.
Можливості (Opportunities)	**Загрози (Threats)**
– використання кількох медійних платформ; – розширені інструментарій та джерельна база для викладачів; – самостійне опанування та вдосконалення рівня володіння іноземною мовою, систематичне накопичення та розширення лексичної бази у будь-якій галузі знань;	– будь-що, що має підключення до всесвітньої мережі в безпековому секторі класифікується як **потенційно небезпечне;**
– розширення кола спілкування, систематичний обмін досвідом та найактуальнішою інформацією; – **використання псевдонімів та відповідних налаштувань конфіденційності.**	– **розкриття осіб користувачів**, співвіднесення їх із певною військовою чи воєнізованою організацією; – умисне чи випадкове **розголошення конфіденційної чи таємної інформації**.

Вочевидь, більшість **загроз (Threats)**, пов'язаних із можливістю залучення соціальних медіа до іншомовної підготовки військовослужбовців пов'язані безпосередньо із питаннями забезпечення безпеки та конфіденційності, оскільки будь-що, що має підключення до всесвітньої мережі в безпековому секторі класифікується як *потенційно небезпечне*. Соціальні медіа не є виключенням: низка безпекових загроз полягає в *розкритті осіб користувачів* та *співвіднесенні їх із певною військовою чи воєнізованою організацією*, *умисному чи випадковому розголошенні конфіденційної чи таємної інформації*, що в часи війни, зокрема і в кібер-просторі, становить небезпеку для всієї держави.

Зі зведених даних, поданих в SWOT-матриці (Таблиця 1), очевидною є взаємопов'язаність та двоякість компонентів аналізу: сильна сторона за певних умов може розглядатися як слабкість, а можливості водночас представляють певні загрози для досліджуваного питання. Тож, кожен з аспектів потенційного використання засобів та контенту соціальних медіа в процесі іншомовної підготовки військовослужбовців не може розглядатися ізольовано один від одного. Для забезпечення ефективного, раціонального та безпечного залучення платформ соціальних медіа до процесу важливе комплексне врахування усіх визначених факторів.

Висновки. В постковідні часи можливості різних платформ соціальних медіа активно використовуються освітянами в усьому світі. Зважаючи на зростаючу кількість користувачів соціальних мереж, носіїв різних мов та культур, залучення функціоналу соціальних медіа до іншомовної підготовки надає практично безмежні можливості в опануванні, вдосконаленні, зокрема і самостійному, всіх мовних компетентностей, включно із соціокультурною. Тож, ігнорувати існуючі технології в підготовці військових – позбавляти себе цього безмежного ресурсу, лишатися поза актуальними тенденціями та трендами, однак, варто враховувати, що безпекове середовище – надзвичайно чутливе, тому ключовим аспектом є забезпечення конфіденційності, адже від цього залежить безпека держави загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поліковська Ю. Кількість користувачів соцмереж в Україні за рік зменшилася на 10%. *ms.detector.media*. 2024. URL: https://ms.detector.media/internet/post/34670/2024-04-15-kilkist-korystuvachiv-sotsmerezh-v-ukraini-za-rik-zmenshylasya-na-10/ (дата звернення: 10.05.2024).

2. Соломаха А., Лобода О. Передумови використання соціальних мереж як інструменту навчання іноземних мов студентів нефілологічних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 42. С. 173–177. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/42/35.pdf (дата звернення: 04.03.2024).

3. Ткачук Г. SWOT-аналіз впровадження змішаного навчання у закладі вищої освіти. *Проблеми інформатизації навчального процесу в закладах загальної середньої та вищої освіти*: Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 9 жовт. 2018 р. Київ, 2018. С. 113–115. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9518/1/Tkachuk_GV-repository.pdf (дата звернення: 21.06.2024).

4. Чорний В. Нові соціальні медіа та соціальні мережі в освітньому процесі. *Військова освіта*. 2019. Т. 37, № 1. С. 286–295. URL: https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/286-295 (дата звернення: 06.03.2024).

5. Albantani A. Social Media as Alternative Media for Arabic Teaching in Digital Era. *ALSINATUNA*. 2019. Vol. 4, no. 2. P. 148. URL: https://doi.org/10.28918/alsinatuna.v4i2.2043 (date of access: 06.03.2024).

6. Chaffey D. Global social media statistics research summary 2024 [May 2024]. *Smart Insights*. URL: https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/ (date of access: 05.06.2024).

7. Haque M. The Use of Social Media Platforms in Language Learning: A Critical Study. *Journal of Global Research in Education and Social Science*. 2023. P. 20–28. URL: https://doi.org/10.56557/jogress/2023/v17i18109 (date of access: 06.03.2024).

8. Khaled M. Social Media and Education: Exploring the Pros and Cons with Surprising Statistics in 2024. *ProfileTree Web Design and Digital Marketing*. 2024. URL: https://profiletree.com/social-media-and-education-exploring-statistics/ (date of access: 10.05.2024).

9. Nasution A. Social Media Used in Language Learning: Benefits And Challenges. *Journal of Linguistics, Literature, and Language Teaching (JLLLT)*. 2022. Vol. 1, no. 2. P. 59–68. URL: https://doi.org/10.37249/jlllt.v1i2.396 (date of access: 06.03.2024).

10. Pateşan M., Zechia D. Foreign Language Education in the Military. *International conference Knowledge-Based Organization*. 2018. Vol. 24, no. 2. P. 351–355. URL: https://doi.org/10.1515/kbo-2018-0114 (date of access: 29.02.2024).

11. Rani S. Arabic Language Learning Based on Technology (Opportunities and Challenges in the Digital Era) / S. A. Rani et al. *International Journal of Education, Language and Social Science (IJELaSS)*. 2023. Vol. 1, no. 1. P. 1–11. URL: https://ijelass.darulilmibinainsan.or.id/index.php/ijelass/article/download/4/2 (date of access: 06.03.2024).

12. Sari R., Hasibuan A. Students' Perception toward Social Media Assisted Language Learning (SMALL) for Arabic Learning *Izdihar: Journal of Arabic Language Teaching, Linguistics, and Literature*. 2019. Vol. 2, no. 2. P. 101. URL: https://doi.org/10.22219/jiz.v2i2.9911 (date of access: 06.03.2024).

13. SWOT-аналіз: що це таке та приклади використання. *WEDEX*. 2023. URL: https://wedex.com.ua/blog/swot-analiz-shho-tse-take-ta-prikladi-vikoristannya/ (дата звернення: 14.03.2024).

14. Turaeva N. The usage of media content technology in teaching of Military English. *International Journal on Integrated Education*. 2021. Vol. 4, no. 3. P. 308–312. URL: https://www.neliti.com/publications/344121/the-usage-of-media-content-technology-in-teaching-of-military-english#id-section-content (date of access: 06.03.2024).

15. Voitko O. Learning Foreign Languages using Social Networks. *Ukrainian educational journal*. 2019. No. 1. P. 57–68. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-57-68 (date of access: 04.03.2024).

REFERENCES

1. Polikovska Y. (2024) Kilkist korystuvachiv sotsmerezh v Ukraini za rik zmenshylasia na 10%. [The number of social networks users in Ukraine has decreased by 10% over a year] ms.detector.media. URL: https://ms.detector.media/internet/post/34670/2024-04-15-kilkist-korystuvachiv-sotsmerezh-v-ukraini-za-rik-zmenshylasya-na-10/ (date of access: 10.05.2024). [in Ukrainian].

2. Solomakha A., Loboda O. (2021) Peredumovy vykorystannia sotsialnykh merezh iak instrumentu navchannia inozemnykh mov studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei. [Prerequisites for the use of social networks as a tool of foreign language learning for students of non-philological specialties] Innovatsiina pedahohika. - Innovative Pedagogy, 42. 173–177. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/42/35.pdf (date of access: 04.03.2024). [in Ukrainian].

3. Tkachuk H. (2018) SWOT-analiz vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladi vyschoi osvity. [SWOT-analysis of the blended learning implementation in a higher education institution] Problemy informatyzatsii navchalnoho protsesu v zakladakh zahalnoi seredn'oi ta vyschoi osvity: Materialy Vseukr. naukovo-prakt. konf. - Problems of Informatization of Educational Process in Secondary and Higher Educational Institutions: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Kyiv, October 9, 2018. 113–115. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9518/1/Tkachuk_GV-repository.pdf (date of access: 21.06.2024). [in Ukrainian].

4. Chornyi V. (2019) Novi sotsialni media ta sotsial'ni merezhi v osvitnomu protsesi. [New social media and social networks in the educational process] Viiskova osvita. - Military education. Issue 37, 1. 286–295. URL: https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/286-295 (date of access: 06.03.2024). [in Ukrainian].

5. Albantani A. (2019) Social Media as Alternative Media for Arabic Teaching in Digital Era. ALSINATUNA. Vol. 4, 2. 148. URL: https://doi.org/10.28918/alsinatuna.v4i2.2043 (date of access: 06.03.2024).

6. Chaffey D. (2024) Global social media statistics research summary 2024 [May 2024]. Smart Insights. URL: https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/ (date of access: 05.06.2024).

7. Haque M. (2023) The Use of Social Media Platforms in Language Learning: A Critical Study. Journal of Global Research in Education and Social Science. 20–28. URL: https://doi.org/10.56557/jogress/2023/v17i18109 (date of access: 06.03.2024).

8. Khaled M. (2024) Social Media and Education: Exploring the Pros and Cons with Surprising Statistics in 2024. ProfileTree Web Design and Digital Marketing. URL: https://profiletree.com/social-media-and-education-exploring-statistics/ (date of access: 10.05.2024).

9. Nasution A. (2022) Social Media Used in Language Learning: Benefits and Challenges. Journal of Linguistics, Literature, and Language Teaching (JLLLT). Vol. 1, 2. 59–68. URL: https://doi.org/10.37249/jlllt.v1i2.396 (date of access: 06.03.2024).

10. Pateşan M., Zechia D. (2018) Foreign Language Education in the Military. International conference Knowledge-Based Organization. Vol. 24, 2. 351–355. URL: https://doi.org/10.1515/kbo-2018-0114 (date of access: 29.02.2024).

11. Rani S. (2023) Arabic Language Learning Based on Technology (Opportunities and Challenges in the Digital Era). International Journal of Education, Language and Social Science (IJELaSS). Vol. 1, 1. 1–11. URL: https://ijelass.darulilmibinainsan.or.id/index.php/ijelass/article/download/4/2 (date of access: 06.03.2024).

12. Sari R., Hasibuan A. (2019) Students' Perception toward Social Media Assisted Language Learning (SMALL) for Arabic Learning. Izdihar: Journal of Arabic Language Teaching, Linguistics, and Literature. Vol. 2, 2. 101. URL: https://doi.org/10.22219/jiz.v2i2.9911 (date of access: 06.03.2024).

13. SWOT-analiz: scho tse take ta pryklady vykorystannia (2023). [What is SWOT-analysis, the examples of implementation] WEDEX. URL: https://wedex.com.ua/blog/swot-analiz-shho-tse-take-ta-prikladi-vikoristannya/ (date of access: 14.03.2024). [in Ukrainian].

14. Turaeva N. (2021) The usage of media content technology in teaching of Military English. International Journal on Integrated Education. Vol. 4, 3. 308–312. URL: https://www.neliti.com/publications/344121/the-usage-of-media-content-technology-in-teaching-of-military-english#id-section-content (date of access: 06.03.2024).

15. Voitko O. (2019) Learning Foreign Languages using Social Networks. Ukrainian educational journal, 1. 57–68. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-57-68 (date of access: 04.03.2024).

УДК 372.878
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-46

Анна УТІНА,
orcid.org/0000-0001-9502-3296
кандидат мистецтвознавства,
завідуюча музично-теоретичним відділом
Костянтинівської школи мистецтв,
викладач кафедри музичного мистецтва
Київського міжнародного університету
(Київ, Україна) annaraminaua@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЗАНЯТЬ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МУЗИЧНА ГРАМОТА І АНГЛІЙСЬКА МОВА» ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДИКИ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ (CLIL)

У статті розглянуто особливості створення уроків інтегрованого курсу «Музична грамота і англійська мова» за допомогою методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL). Висвітлено, як цей підхід сприяє засвоєнню матеріалу та розвитку компетенцій учнів. Аргументовано важливість поєднання різних предметів в інтеграційні курси для всестороннього розвитку особистості. Виділено ключові аспекти організації занять, включаючи взаємозв'язок музики та мови, застосування різноманітних методів навчання та оцінювання. У статті розкрито побудову уроку із застосуванням сюжетної форми організації уроку. Враховано близькість вказаної форми до учнів у зв'язку з їхнім захопленням комп'ютерними іграми. Розглянуто теоретичні підходи до побудови сюжетних уроків та їх вплив на активність та зацікавленість учнів у процесі навчання. Через аналіз практичних прикладів показано ефективне використання сюжетності на покращення навчального процесу та наведено докази її схожості з методом сторітеллінгу та їх взаємовплив на якісне навчання та розвиток учнів. Виявлено підвищений інтерес учнів до виконання завдань у формі загадок. Обґрунтовано важливість обозначення вчителем місії уроку та вплетіння всіх форм роботи у сюжет уроку. Надані приклади виконання інтегративних форм роботи таких як 1) навчальний експеримент; 2) робота над словниковим запасом: поєднання зображень та слів, вимова слів за картками Домана, збирання карток-пазлів; 3) спів англомовних пісень із театралізацією або жестикуляцією наряду зі стандартними для уроку музичної грамоти: перевірка домашнього завдання, вокально-інтонаційні вправи, аналіз на слух, ритмічні вправи, музичний диктант, імпровізація на музичному інструменті. Позначено міжпредметні зв'язки з предметами мистецького спрямування, такими як фах, театр, хореографія, образотворче мистецтво, та загальноосвітніми: література, географія, «Я пізнаю світ» та ін.

Ключові слова: *музична грамота, англійська мова, інтеграція, CLIL, сюжетний урок, місія уроку, театралізація, експеримент.*

Anna UTINA,
orcid.org/0000-0001-9502-3296
Candidate of Study of Art,
Head of the Department of Music-Theoretical Disciplines
Kostyantynivka School of Arts,
Department of Musical Arts
Kyiv International University
(Kyiv, Ukraine) annaraminaua@gmail.com

FEATURES OF THE STRUCTURE OF THE INTEGRATED COURSE "MUSIC LITERACY AND ENGLISH LANGUAGE" USING THE SUBJECT-LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) METHODOLOGY

The article examines the peculiarities of creating lessons of the integrated course «Music Literacy and English Language» using the method of subject-language integrated learning (CLIL). It is highlighted how this approach contributes to the assimilation of the material and the development of students' competencies. The importance of combining various subjects in integration courses for comprehensive personality development is argued. Key aspects of the organization of classes are highlighted, including the relationship between music and language, the use of various teaching and assessment methods. The article describes the construction of the lesson using the plot form of the lesson organization. The closeness of the specified form to students due to their fondness for computer games is indicated.

Theoretical approaches to the construction of story lessons and their influence on the activity and interest of students in the learning process are considered. Through the analysis of practical examples, it is shown that the effective use of storytelling contributes to the improvement of the educational process, and evidence of its similarity with the storytelling method and their mutual influence on the quality of learning and development of students are provided. The increased interest of students in completing tasks in the form of riddles was revealed. The importance of the teacher's designation of the mission of the lesson and the integration of all forms of work into the subject of the lesson is substantiated. Examples of implementation of integrative forms of work such as 1) educational experiment are provided; 2) working with a dictionary: combining images and words, pronouncing words using Doman cards, collecting puzzle cards; 3) singing of English-language songs with theatricalization or gesticulation along with the standard ones for a musical literacy lesson: homework check, vocal and intonation exercises, listening analysis, rhythmic exercises, musical dictation, improvisation on a musical instrument. Interdisciplinary connections with artistic subjects, such as profession, theater, choreography, visual arts, and general education subjects: literature, geography, «I explore the world», etc., are indicated.

Key words: *musical literacy, English language, integration, CLIL, story lesson, lesson mission, dramatization, experiment.*

Постановка проблеми. Знання мов та обізнаність у музиці завжди були ознакою високої ерудованості та широкого кругозору, але сьогодні володіння іноземними мовами відчувається як гостра необхідність. Події сучасного світу підготували українцям складні життєві випробування, які значно легше подолати, знаючи іноземні мови. Англійська займає лідируючу позицію серед поширених на європейському континенті мов (Orbe Ma., 2015). Більшість туристів або офісних менеджерів обирають саме її для ведення переговорів або спілкування на побутовому рівні. Популярними серед королівських родин мовами є також французька, іспанська та німецька (The language network, 2021).

З метою надати здобувачам освіти можливість висловлюватися та спілкуватися іноземною мовою на вузькопрофільні теми, Девідом Маршем була розроблена методика CLIL (Content and Language Integrated Learning) (Coyle D., Hood, P., Marsh D., 2010). Вона полягає в тому, що предметні знання надаються здобувачам освіти з використанням іноземної мови. Заняття організовуються таким чином, що іноземна мова вивчається під час активного спілкування і практичного використання отриманих знань. Методика CLIL може бути адаптована до різних рівнів знань і вікових груп учнів, тем і цілей заняття. Оцінювання здійснюється не тільки щодо предметних знань, а й якості висловлювання іноземною мовою. Таким чином, на одному занятті мова інтегрується зі змістом будь-якого предмета: географії, біології або музичного мистецтва. Цей підхід популярний в таких країнах Європейського Союзу як Люксембург, Чехія, Іспанія, Німеччина, Франція, де учні вивчають предмети на своїй рідній та іноземній мові (Баркасі В., Добровольська Л., Мироненко Т., Кордюк О., 2020). У 2003 р. CLIL був визначений як один із методів покращення іншомовної освіти в Action Plan for language learning and linguistic diversity, розробленому Європейською комісію (Commission of the European Communities, 2003). Методика CLIL також активно використовується в Японії, Північній Кореї та Китаї, де іноземна мова є частиною шкільних навчальних програм. Впровадження CLIL в тій чи іншій країні залежить від конкретних освітніх політик і підходів. У зв'язку з тим, що Україна націлена на вступ до Європейського Союзу, інтеграція іноземної мови та навчальних предметів вбачається перспективною для застосування.

Аналіз досліджень. Зазначеній проблемі присвячено багато робіт зарубіжних (C. Baker, D. Coyle, L. Coyleés-Calvera, D. Hamli, T. Ekici, Ph. Hood, D. Marsh, I. Pavlou, Š.Vaňková, D. Wolff) та вітчизняних авторів. Так, досвід реалізації технології CLIL в інших країнах описаний в роботі Л. Мовчан; порівняльний аналіз зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій надається в колективній монографії Баркасі В., Добровольська Л., Мироненко Т., Кордюк О. та в статті О. Пасічник та О. Пасічник; можливість впровадження технології CLIL в українські ВНЗ розглянуті в роботі Н. Євтушенко, О. Мілютіної та О. Федченко, І. Шевченко та О. Кордюк, загальні питання розглянуті в роботах О. Ходаковської, О. Першукової. В напрямку поширення інформації про CLIL в Україні працюють British Council та Goethe Institute, які організовують тренінги для вчителів та інформують їх про потенціал цієї технології (Пасічник О., Пасічник, О., 2023). У вітчизняній педагогіці використання методики CLIL при вивченні музично-теоретичних дисциплін, не розглядалася, проте авторкою статті на міжнародних конференціях (Утіна, 2018, 2024) були представлені певні напрацювання в цьому напрямку, а також, у 2014 році, написана програма курсу «Музична грамота і англійська мова», в якому вивчення основ музичної грамоти відбувається в синтезі з англійською мовою.

Мета статті – пояснити особливості підготовки і проведення уроку з використанням методики CLIL, надати приклад інтеграційного заняття

авторського курсу А. Утіної «Музична грамота і англійська мова».

Виклад основного матеріалу. В зазначеному курсі англійська мова інтегрується фрагментарно, не порушуючи зміст предмету «Музична грамота», та разом з тим, доповнює його мовними компетенціями. Авторкою курсу наводяться паралелі між англійською та музичною мовою, пояснюється логіка побудови фраз. Англійська мова використовується як під час практичного музикування (під час відтворення пісень, закріплення музичного матеріалу через спів та імпровізацію), а також в інших формах роботи на уроці. Завдяки її використанню учні можуть виражати свої думки, обмінюватися ідеями та вільно спілкуватися в межах теми уроку. Практичне застосування програми курсу на заняттях показало, що з чотирьох ключових мовних навичок – читання, письмо, говоріння та слухання – на конкретному уроці використовується один або два, серед яких обов'язкове говоріння. Учні застосовують свої мовні знання у практичних ситуаціях, вирішуючи завдання, дискутуючи та представляючи інформацію, що допомагає закріплювати вивчену мову. Такий підхід спрямований на те, щоб учні отримали якісні знання музичної грамоти, одночасно розвиваючи свої мовні навички. Використання методики дозволяє створити структуроване та збалансоване навчання, що враховує інтереси та потреби учнів в обох областях, що вивчаються. Однією з особливостей курсу є наявність певних сюжетів уроків, які дозволяють вплести всі форми роботи в єдину сюжетну лінію. При підборі матеріалів до створення сюжетного уроку авторка враховувала певні критерії: 1) матеріали уроку мали відповідати освітнім стандартам і цілям навчання; 2) у разі використання літературного твору в основі уроку, сюжет повинен бути адаптований до рівня знань та вікових характеристик учнів; 3) рівень складності мови має відповідати віковим особливостям учнів та включати граматику та лексику відповідно до теми уроку; 4) завдання мають бути націлені на розвиток від одного до чотирьох мовних навичок: читання, письмо, говоріння та слухання; 5) закріплення матеріалу має відбуватись з використанням інтерактивних та практичних завдань в разі проведення занять онлайн. Ці критерії мають на меті забезпечення балансу між мовним та предметним аспектами навчання, що є ключовим для успішної реалізації методики CLIL.

Розглянемо використання методології CLIL на сюжетному уроці «Різдво в підводному царстві. Тональність Ре мажор» (Сторітеллінг як метод навчання). ***Сюжетний урок*** – це урок, на якому використовується сюжетна форма організації навчального матеріалу з метою цікавого та ефективного вивчення конкретної теми. Сюжет уроку може бути розгорнутим розповіданням, сценарієм або іншим літературним форматом, що вказує на послідовність подій чи кроків, які ведуть до основної мети уроку. Такий урок поліпшує сприйняття та запам'ятовування інформації учнями та надає можливість вчителю вплітати елементи педагогічної та емоційної взаємодії. Сюжетні елементи стимулюють учнів задуматися, аналізувати та висловлювати свої думки (Сторітелінг: правила, техніки, корисні матеріали та поради). Сюжетність допомагає учням глибше зануритися в тему уроку та використати набуті навички в процесі розгортання сюжету. Будуючи уроки у вигляді сюжетної гри, що обумовлюється захопленням учнів комп'ютерними іграми, в процесі виконання місії уроку, учні рухаються до певної мети розв'язуючи завдання або загадки, тим самим на практиці закріплюють отримані знання. Наявність героїв розповіді та логічної послідовності подій допомагає структурувати інформацію і робить її більш доступною для учнів. В сюжетному уроці «Різдво в підводному царстві» діють такі герої як Морський Цар (вчитель) та гості (учні). Розгортання уроку відбувається за наступною сюжетною лінією: на початку уроку Морський Цар збирає гостей на святкування Різдва. Один за одним вони приходять та піднімаються сходами підводного замку, по ступенях гами Ре мажор. Коли учні-гості зібралися у великій залі, починаються розваги. *Першою розвагою* є виконання канону. *Другою* – виконання секвенції, кожна ланка якої відокремлена і вміщена на окрему картку. Всі гості-учні отримавши картку мають визначити своє місце в секвенції та зайняти відповідне місце в лінії та заспівати отриманий мотив. *Третьою розвагою* є спів-маскарад пісні «Orange cat» (муз. і слова О. Клявліної) із театралізацією. Інсценізуючи мелодію, учні знаходять в ній ланку секвенції.

Приклади інтеграційних завдань. Після розваг гості спілкуються між собою англійською мовою, розповідаючи один одному як зазвичай проходить їх день, використовуючи прислівники частоти: *always, sometimes, seldom, hardly ever, never*. Кожен гість супроводжує свою розповідь (спів власно створеної мелодії) малюнком, виробленим власноруч і виконанням акомпанементу на фортепіано, який складається з головних тризвуків у Ре мажорі.

На різдво в Морському царстві відбуваються дива. За допомогою гри «Capsule animals» та води учні спостерігають за появою морських тварин. Нові істоти з'являються під музику «Акваріум» Каміля Сен-Санса. Вивчення назв отриманих у ході

експерименту тварин (*marlin, sea turtle, hammerhead shark, manta ray, crab, blue whale, killer whale*) відбувається разом із прослуховуванням композицій «Дельфіни танцюють самбу» Д. Крехенбула та «Меланхолійна рибка» Ж. Меньюра. В процесі задіяні тактильне зорове та слухове сприйняття, що сприяє створенню стійких асоціацій-образів. Закріплення вивчених слів відбувається через фронтальне опитування з використанням фотокарток реальних тварин.

Далі гості свята запрошуються в музичний салон, де їм належить обрати зображення відповідно до музики, що звучить. Для прикладів обираються англомовні картки Глена Домана із зображеннями водоймів, в яких живуть тварини – океан, ріка, озеро та дві різнохарактерні композиції, наприклад перша має передавати образ прозорої води та сріблястих хвиль, друга – образ бурі та розгніваних хвиль.

Наступним кроком є вихід гостей із замку до аквапарка, розташованого поряд із замком морського царя. Закріплення вивчених слів і прослуханої музики відбувається в ігровій формі. З'являються русалки і загадують гостям загадки. У *першій загадці* гостям свята слід вірно поєднати частини зображень і отримати слова-назви морських тварини або водоймів, у яких вони живуть (*sea, ocean, wave, water, river, fish, big fish, duck*). У якості *другої загадки* Морський цар надає завдання визначити назву морської тварини, яка є героєм музичної композиції. Після прослуховування пєси «Дельфіни танцюють самбу», учням надається 3 варіанти відповіді: A) marlin. B) blue whale, C) dolphin. Правильною відповіддю є варіант C). *Третя загадка* уявляє собою 2 ритмічні приклади, які необхідно простукати використовуючи інструменти шумового оркестру. Перший приклад містить затакт три вісімки (i-3-i) в розмірі 3/4, другий – пунктирний ритм в розімрі 4/4 (пісня англійських моряків «Deck the hall with thoughts of glory…»). Використовуючи техніку асоціативного мислення, Морський Цар пояснює терімн «затакт» на прикладі трьох карток із зображенням букв, з яких складається слово «f-i-sh». При перенесенні картки з буквою «f» в кінець слова, виходить початок із слабкої долі, тобто затакт. *Четверта загадка* містить мелодію з пропущеними нотами без ритма. Гостям слід згадати характерний для польки або вальсу ритм, розмір, визначити пропущені ноти і виконати на інструменті, яким вони володіють. Запис мелодії загадки (мелодичного диктанту) передбачається на спеціальному стаканчику – сувенірі. Право записати мелодію оримує той учень, який відгадав правильно загадку. Прослуховування загадки відбувається через огляд музичного відео, яке міститься на інстаграм-сторінці авторки «AnnaUa_music_cup». Вірно розгадавши усі загадки, всі гості співають разом завершальну пісню-руханку «Down to the sea» англійською мовою.

Нарешті Морський Цар створює наказ – всім гостям слід виконати домашнє завдання, яке включає вправи з визначення назв морських героїв англійською. В кінці уроку учні надають фідбек, використовуючи смайли. Поряд з використанням стандартних для урока музичної грамоти форм роботи, таких як перевірка домашнього завдання, вокально-інтонаційні вправи, аналіз на слух, ритмічні вправи, музичний диктант, імпровізація на музичному інструменті, вводяться різні додаткові. Так, в запропонованому уроці введені наступні: 1) навчальний експеримент; 2) робота із словником: поєднання зображень та слів, вимова слів по картках Глена Домана, збирання карток-пазлів; 3) спів англомовних пісень із театралізацією або жестикуляцією. Одні форми роботи були направлені на розвиток музичних навичок: музичний слух, пам'ять, увага, інші ж поєднували різні навички, наприклад: спів з театралізацією, спів на англійській мові з жестикуляцією під акомпанемент вчителя, спів на англійській мові з самостійним виконанням акомпанементу на музичному інструменті.

В розглянутому уроці не тільки інтегрується англійська мова, а й відтворюються зв'язки як з предметами мистецького спрямування: фах, театр, хореографія, образотворче мистецтво так і загальноосвітніми: «Я пізнаю світ». Переглянути урок можливо за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=zEtilx7DR10.

Висновки. Поєднання предметів «Музична грамота і англійська мова» за методикою CLIL має численні переваги для учнів: по-перше учні використовують англійську мову для спілкування на музичні теми, тобто практикують навчики в реальному музичному середовищі. По-друге, учні мають можливість виражати свою творчість через музику та мову, розвиваючи навички самовираження та власної інтерпретації. І по-третє, вивчення музичної грамоти та англійської сприяє розвитку обізнаності та розширенню горизонтів учнів. Протягом шести останніх років вивчення учнями курсу застосування англійською мові на уроках музичної грамоти методики показало позитивні результати. Учні з радістю відвідували заняття, залишали позитивні фідбеки та проявляли свою творчість і креативність.

Перспективи впровадження даної методки вбачаються у вихованні гармонійно розвиненої особистості, яка зможе інтегруватися в європейське суспільство, мати змогу професійно спілкуватися на музичну тематику, що може стати визначним фактором, наприклад, при виборі здобувачами освіти майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баркасі В., Добровольська Л., Мироненко Т., Кордюк О. та ін.. Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL) в процесі професійно орієнтованої підготовки студентів в Україні та закордонном – Миколаїв: Іліон, 2020. 219 с.

2. Євтушенко Н. Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL) у процесі підготовки студентів технічних спеціальностей. Молодий вчений, 2021. Т 10.1 (98.1), С. 45–48. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-98.1-11 (дата звернення 24.01.2024).

3. Мовчан, Л. Використання досвіду Швеції у вітчизняній практиці навчання іноземних мов. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2011. Спец. вип. 7, ч. 2. С. 214–220.

4. Мілютіна О., Федченко О. Інтегроване навчання як сучасний підхід до викладання іноземної мови в педагогічних закладах вищої освіти. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 3. С. 498–509.

5. Панченко В. Використання технологій сторітелінг на уроках географії. Grail of Science, 2024 (35). С. 371–375. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.01.2024.067 (дата звернення 14.03.2024).

6. Пасічник О., Пасічник, О. Технологія CLIL як засіб поглиблення компетентнісної спрямованості змісту навчання іноземних мов: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Problems of the modern textbook. 2023. С. 134-148. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-134-148 (дата звернення 21.02.2024).

7. Сисоєва С., Кристопчук Т. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник. Київський університет імені Бориса Грінченка. – Рівне : Овід, 2012. 352 с

8. Сторітелінг: правила, техніки, корисні матеріали та поради. URL: https://eduhub.in.ua/news/storiteling-pravila-tehniki-korisni-materiali-ta-poradi (дата звернення: 26.05.2024).

9. Сторітеллінг як метод навчання. URL: https://www.creativeschool.com.ua/blog/storitelling-yak-metod-navchannya/ (дата звернення: 20.11.2023).

10. Утіна А. Інтегративні зв'язки між англійською мовою і сольфеджіо. Музичне мистецтво і культура : наук. вісник ОНМА імені А. В. Нежданової. Одеса, 2018. Вип. 27, кн. 1. С. 310–323.

11. Утіна А. Інтеграція англійської мови в предмети музично-теоретичного циклу. Scientific and pedagogical internship. 2024. Wloclawek, republic of Poland С. 72–74.

12. Ходаковська О. Особливості методики предметно-мовного інтегрованого навчанняю URL: https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/11/63.pdf (дата звернення: 23.01.2024).

13. Шевченко І., Кордюк, О. Імплементація методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у процессі викладання практичного курсу основної мови (англійська) для студентів ІІ курсу ЗВО України. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2019. №185. С. 187–191.

14. Шевчук К. Інтегрований підхід до навчання: ретроспективний аналіз. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. 2007. №20. С. 50–55.

15. Advantages of using CLIL methodology in the process of future English language teachers' study in contemporary higher educational establishments of Ukraine. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, Budapest, 2018. VI (70), Issue: 170. P. 52–54

16. British Royals and Their Love For Foreign Languages. URL: https://thelanguagenetwork.medium.com/british-royals-and-their-love-for-foreign-languages-f0ab6fa5852a (date of access: 24.01.2024).

17. Cambridge English Language Assessment/Association of Language Testers in Europe: Nick Saville, Esther Gutierrez Eugenio (2016). Research for cult committee – European strategy on multilingualism – policy and implementation at the EU level. Accessed from: http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses.

18. Commission of the European Communities (2003). Action plan on language learning and linguistic diversity. Belgium, Brussels, 82 p. URL: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF (date of access: 22.01.2024).

19. Coyleés-Calvera, L. Teaching music in English: A content-based instruction model in secondary education. LACLIL, 2018. 11(1), C. 109-139. DOI: 10.5294/laclil.2018.11.1.6 (date of access: 14.01.2024)

20. Coyle D. Content and Language Integrated Learning: Motivating Learners and Teachers. URL: http://blocs.xtec.cat/clilpractiques1 /fi les/2008/11/slrcoyle.pdf (date of access: 16.03.2024)

21. Coyle D., Hood, P., Marsh D. (2010). CLIL (Content and Language Integrated Learning). Cambridge University Press & Assessment. 173 c.

22. Hamli D., Ekici T. 8Teaching Music With CLIL. eTwinning Projesinde Uygulanan CLIL Yöntemine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2023. 9 (1), 85-100. URL: https://doi.org/10.46442/intjcss.1212227 (date of access: 18.03.2024).

23. Is English the queen of all languages? URL: https://www.montesclaros.mg.gov.br/assets/ascom.php?id=83728481 (date of access: 24.05.2024).

24. Eurashe. The Bologna Declaration of 19 June 1999: Joint declaration of the European Ministers of Education. 2018. URL: https://www.eurashe. eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf/ (date of access: 13.12.2024).

25. European Commission Language teaching and learning in multilingual classrooms, 2015. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/ repository/languages/library/studies/multilingual-classroom_en.pdf (date of access: 16.12.2024).

26. Jäppinen A. CLIL and future learning. In S. Björklund, K. MårdMiettinen, M. Bergström, & M. Södergård (Eds.), Exploring dual-focussed education. Integrating language and content for individual and societal needs. 2006. URL: http://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_952- 476-149-1.pdf (date of access: 13.01.2024).

27. Khaghaninejad, M., Fahandejsaadi R. Music and language learning. 2016. URL: https://www.researchgate.net/profile/Mohammad_Khaghaninejad/publication/307014316_Music_and_Language_Learning/links/57c1554008ae2f5eb333f042/Music-and-Language-Learning.pdf (date of access: 15.03.2024)

28. Lasagabaster D. Foreign Language Competence in Content and Language Integrated Courses. The Open Applied Linguistics Journal, 2008. 1, pp. 30-41.

29. Sovik T. Application of the «Storytelling» Method in the Study of the Disciplines «School Music Repertoire Workshop» and «Choral Conducting». Pedagogical Discourse, 2021, (31), pp. 21-26. URL: https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.31.03 (date of access: 03.04.2024)

30. Vaňková Š. CLIL in music education (Doctoral dissertation). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Czech Republic, 2021.

31. Wolff D. On the importance of CLIL in the context of the debate on plurilingual education in the European Union. In D. Marsh (Ed.), CLIL/EMILE. The European dimension. Actions, trends, and foresight potential, Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2002, pp. 47–48.

REFERENCES

1. Barkasi V., Dobrovolska L., Myronenko T., Kordiuk O. ta in. (2020). Predmetno-movne intehrovane navchannia (CLIL) v protsesi profesiino oriientovanoi pidhotovky studentiv v Ukraini ta zakordonnom. [Subject-language integrated learning (CLIL) in the process of professionally oriented training of students in Ukraine and abroad] – Mykolajiv: Ilion. –219 s. [in Ukrainian].

2. Yevtushenko, N. (2021). Predmetno-movne intehrovane navchannia (CLIL) u protsesi pidhotovky studentiv tekhnichnykh spetsialnostei. [Subject-language integrated learning (CLIL) in the process of training students of technical specialties]. Molodyi vchenyi, 2021. T 10.1 (98.1), S. 45–48. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-98.1-11 [in Ukrainian].

3. Movchan, L. (2011). Vykorystannia dosvidu Shvetsii u vitchyznianii praktytsi navchannia inozemnykh mov. [Using Sweden's experience in the domestic practice of teaching foreign languages. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. 2011. Spets. vyp. 7, ch. 2. S. 214–220. [in Ukrainian].

4. Miliutina O., Fedchenko O. (2023). Intehrovane navchannia yak suchasnyi pidkhid do vykladannia inozemnoi movy v pedahohichnykh zakladakh vyshchoi osvity. [Integrated learning as a modern approach to teaching a foreign language in pedagogical institutions of higher education]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky. 2023. Vyp. 3. S. 498–509. [in Ukrainian].

5. Panchenko V. (2024). Vykorystannia tekhnolohii storitelinh na urokakh heohrafii. Grail of Science, 2024 (35). S. 371–375. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.01.2024.067. [in Ukrainian].

6. Pasichnyk O., Pasichnyk, O. (2023). Tekhnolohiia CLIL yak zasib pohlyblennia kompetentnisnoi spriamovanosti zmistu navchannia inozemnykh mov: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani realii [CLIL technology as a means of deepening the competence orientation of the content of foreign language learning: foreign experience and domestic realities.]. Problems of the modern textbook. 2023. S. 134-148. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-134-148. [in Ukrainian].

7. Sysoieva S., Krystopchuk T. (2012). Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu zahalna kharakterystyka [Educational systems of the countries of the European Union: general characteristics: study guide]. Navchalnyi posibnyk. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. – Rivne : Ovid, 2012. 352 c. [in Ukrainian].

8. Storitelinh: pravyla, tekhniky, korysni materialy ta porady. [Storytelling: rules, techniques, useful materials and tips.] URL: https://eduhub.in.ua/news/storiteling-pravila-tehniki-korisni-materiali-ta-poradi (Data zvernennia: 26.05.2024). [in Ukrainian].

9. Storitellinh yak metod navchannia. [Storytelling as a teaching method]. URL: https://www.creativeschool.com.ua/blog/storitelling-yak-metod-navchannya/ (Data zvernennia: 20.11.2023). [in Ukrainian].

10. Utina, A. (2018). Intehratyvni zviazky mizh anhliiskoiu movoiu i solfedzhio. [Integrative relations between the English language and solfeggio]. Muzychne mystetstvo i kultura : nauk. visnyk ONMA imeni A. V. Nezhdanovoi. Odesa. Vyp. 27, kn. 1. S. 310–323.

11. Utina, A. (2024). Intehratsiia anhliiskoi movy v predmety muzychno-teoretychnoho tsyklu. [Integration of the English language into the subjects of the music-theoretical cycle]. Scientific and pedagogical internship. 2024. Wloclawek, republic of Poland S. 72–74.

12. Khodakovska, O. Osoblyvosti metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia [Peculiarities of subject-language integrated teaching methods]. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/11/63.pdf.

13. Shevchenko I., Kordiuk O. (2019). Implementatsiia metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u protsessi vykladannia praktychnoho kursu osnovnoi movy (anhliiska) dlia studentiv II kursu ZVO Ukrainy. [Implementation of the method of subject-language integrated learning (CLIL) in the process of teaching a practical course of the main language (English) for students of the II year of higher education of Ukraine]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, 2019. N185. C. 187–191.

14. Shevchuk, K. Intehrovanyi pidkhid do navchannia: retrospektyvnyi analiz [An integrated approach to learning: a retrospective analysis]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Ser. Pedahohika i psykholohiia. 2007. №20. S. 50–55. [in Ukrainian].

УДК 658.310.8
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-47

Інна ХАРЧЕНКО,
orcid.org/0000-0001-8190-4607
доктор педагогічних наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Суми, Україна) kharchenko-inna@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ДО ОСВІТИ СУЧАСНИХ БАКАЛАВРІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ

У статті розглядається теоретичний аналіз проблеми мотивації до освіти сучасних бакалаврів технічних спеціальностей в умовах діджиталізації. Зростання ролі цифрових технологій в освітньому процесі створює нові можливості та виклики для формування й підтримки мотивації здобувачів освіти. Основна увага приділена дослідженню методів і засобів діджиталізації, які можуть бути ефективними в цьому контексті.

Аналізується вплив діджиталізації на освітній процес, розглядаються ключові аспекти цифрової трансформації освіти, включаючи використання онлайн-платформ, електронних підручників, віртуальних лабораторій та інших цифрових інструментів. Визначено переваги та недоліки цих засобів у контексті підтримки мотивації студентів. Розглянуто результати численних емпіричних досліджень, що демонструють вплив цифрових технологій на мотивацію студентів. Зокрема, аналізуються чинники, що сприяють підвищенню або зниженню мотивації, такі як інтерактивність, доступність інформації та гнучкість навчання.

Стаття також містить практичні рекомендації щодо підвищення мотивації до освіти серед бакалаврів технічних спеціальностей за допомогою засобів діджиталізації. Запропоновано конкретні стратегії та методи, які можуть бути використані викладачами та адміністраторами для стимулювання мотивації студентів.

Особливу увагу приділено аналізу психологічних аспектів мотивації в контексті діджиталізації. Виявлено, що цифрові інструменти можуть не лише покращити доступ до знань, але й вплинути на внутрішню мотивацію студентів через персоналізацію освітнього процесу та забезпечення зворотного зв'язку в режимі реального часу.

Крім того, досліджено роль соціальних платформ у формуванні навчальних спільнот, що сприяють підвищенню мотивації. Відзначено, що інтеграція елементів гейміфікації та соціального навчання може значно покращити залученість студентів та сприяти більш ефективному засвоєнню матеріалу.

У висновках наголошено на важливості комплексного підходу до використання цифрових технологій в освітньому процесі для ефективного формування мотивації студентів. Зазначено необхідність подальших досліджень у цій галузі з метою розробки більш ефективних методик та інструментів.

Ключові слова: *освіта, мотиваційні аспекти, бакалаври технічних спеціальностей, діджиталізація, трансформація освіти, цифрові технології.*

Inna KHARCHENKO,
orcid.org/0000-0001-8190-4607
Dr. hab. in Pedagogics,
Professor at the Department of State Law Disciplines and Ukrainian Studies
Sumy National Agrarian University
(Sumy, Ukraine) kharchenko-inna@ukr.net

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF MOTIVATION FOR EDUCATION OF MODERN BACHELORS OF TECHNICAL SPECIALTIES BY MEANS OF DIGITALIZATION

The article deals with the theoretical analysis of the problem of motivation for education of modern bachelors of technical specialties in the context of digitalization. The growing role of digital technologies in the educational process creates new opportunities and challenges for forming and maintaining the motivation of students. The focus is on the study of digitalization methods and tools that can be effective in this context.

The impact of digitalization on the educational process is analyzed, and key aspects of the digital transformation of education are considered, including the use of online platforms, e-textbooks, virtual laboratories, and other digital tools. The advantages and disadvantages of these tools in the context of supporting student motivation are determined. The results of numerous empirical studies demonstrating the impact of digital technologies on student motivation are considered. In particular, it analyzes the factors that contribute to increasing or decreasing motivation, such as interactivity, information availability, and flexibility of learning.

The article also contains practical recommendations for increasing motivation for education among bachelors of technical specialties using digitalization tools. Specific strategies and methods that can be used by teachers and administrators to stimulate student motivation are proposed.

Particular attention is paid to the analysis of psychological aspects of motivation in the context of digitalization. It has been found that digital tools can not only improve access to knowledge, but also influence students' intrinsic motivation by personalizing the educational process and providing real-time feedback.

In addition, the role of social platforms in the formation of learning communities that help to increase motivation is investigated. It is noted that the integration of gamification and social learning elements can significantly improve student engagement and contribute to more effective learning.

The conclusions emphasize the importance of an integrated approach to the use of digital technologies in the educational process for the effective formation of student motivation. The author emphasizes the need for further research in this area in order to develop more effective methods and tools.

Key words: *education, motivational aspects, bachelors of technical specialties, digitalization, education transformation, digital technologies.*

Постановка проблеми. У сучасному освітньому процесі мотивація студентів бакалаврату технічних спеціальностей є важливим чинником, що впливає на їх академічну успішність та професійний розвиток. Одним із перспективних напрямків підвищення цієї мотивації є використання засобів діджиталізації. Діджиталізація в освіті передбачає інтеграцію цифрових технологій в освітній процес, що дозволяє створювати інтерактивне та індивідуалізоване освітнє середовище (Kovalchuk et al., 2022 : 562). Сучасні студенти, виросли в умовах цифрової культури, мають високий рівень очікувань щодо застосування технологій у своєму навчанні, що робить діджиталізацію особливо актуальною для технічних спеціальностей.

Теоретичний аналіз мотивації до навчання показує, що використання діджиталізованих засобів суттєво впливає на формування внутрішньої мотивації студентів. Згідно з теорією самодетермінації, мотивація поділяється на внутрішню та зовнішню, де внутрішня мотивація пов'язана з особистим інтересом до предмета і задоволенням від навчання (Bevz, 2020 : 214). Цифрові технології сприяють розвитку внутрішньої мотивації через створення інтерактивного освітнього контенту, що містить відео, симуляції, віртуальні лабораторії та мультимедійні ресурси, які роблять навчання більш захоплюючим та наочним (Mintii, 2023 : 87). Крім того, діджиталізація дозволяє впроваджувати адаптивні навчальні системи, які враховують індивідуальні особливості та потреби кожного студента. Такі системи автоматично підлаштовують навчальні матеріали під рівень підготовки студента, що забезпечує оптимальну складність завдань і зберігає високу мотивацію до навчання й це особливо важливо для технічних спеціальностей, де рівень складності дисциплін часто є причиною зниження мотивації через непосильні навантаження або, навпаки, через недостатній виклик для обдарованих студентів.

Поряд з цим, діджиталізація сприяє розвитку самоорганізації та самостійності у студентів. Віртуальні освітні платформи надають доступ до великої кількості ресурсів та матеріалів, дозволяючи студентам самостійно обирати темп і напрямок свого навчання. Такий підхід підвищує відповідальність за власне навчання та сприяє формуванню навичок самоосвіти, що є критично важливими для майбутніх інженерів та фахівців технічних спеціальностей.

Соціальний аспект діджиталізації має значний вплив на мотивацію, адже використання соціальних мереж, форумів та інших комунікаційних платформ дозволяє студентам легко обмінюватися знаннями, співпрацювати над проєктами та підтримувати контакт з викладачами (Likarchuk et al., 2023 : 770). Такі інтерактивні методи навчання стимулюють активну участь студентів в освітньому процесі та підвищують мотивацію через відчуття причетності до спільноти однодумців.

Слід зазначити, що діджиталізація освіти відкриває нові можливості для практичного застосування отриманих знань. Віртуальні лабораторії та симулятори дозволяють студентам експериментувати з реальними інженерними завданнями в безпечному та контрольованому середовищі, що значно підвищує їх інтерес до навчання та мотивацію до подальшого професійного зростання. Тому, інтеграція цифрових технологій в освітній процес є ключовим чинником підвищення мотивації сучасних бакалаврів технічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження та публікації в галузі освітніх технологій та мотивації до навчання технічних спеціальностей значною мірою зосереджені на вивченні впливу діджиталізації на освітній процес. Бойко М., Гриневич Л., Зеліковська О., Ковальчук В., Ма В., Морзе Н., Петренко Л., Халверсон Р., Шевченко В. розглядають різні аспекти цього явища, зокрема використання цифрових платформ, інтерактивних технологій, а також впровадження адаптивних

систем навчання. Бевз А., Везіров Т., Гокбулут Б., Друшляк М., Лікарчук Н., Мінтії І., Петренко Л. у своїх дослідженнях демонструють позитивний вплив інтерактивних навчальних матеріалів на мотивацію студентів. Вони виявили, що використання відеолекцій, віртуальних лабораторій та симуляцій підвищує зацікавленість студентів у вивченні складних технічних дисциплін, що позитивно впливає на їх академічні результати.

Леонард Дж., Миронова Л., Престер Дж., Рірдон М., Семеріков С., Сечез-Кецманович Д., Удич З., Шлагвейн Д., Шульга І. відзначають, що використання цифрових платформ для співпраці, таких як спільні робочі простори та форуми, сприяє підвищенню соціальної мотивації студентів. Вони відзначили, що можливість взаємодії з однолітками та викладачами в цифровому середовищі сприяє активнішій участі в освітньому процесі та покращує розуміння матеріалу через обмін думками та досвідом.

Загалом, аналіз останніх досліджень показує, що діджиталізація освітнього процесу має значний позитивний вплив на мотивацію студентів технічних спеціальностей. Інтерактивні та адаптивні технології, соціальні платформи та мобільні додатки створюють більш персоналізоване, інтерактивне та гнучке освітнє середовище, яке відповідає сучасним потребам студентів і сприяє підвищенню їхньої академічної успішності та професійного розвитку.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми мотивації до освіти сучасних бакалаврів технічних спеціальностей засобами діджиталізації.

Виклад основного матеріалу. Зростання ролі цифрових технологій в освітньому процесі створює нові можливості та виклики для формування й підтримки мотивації здобувачів освіти. У сучасному світі цифровізація освіти охоплює всі рівні навчання, від початкової школи до закладів вищої освіти. Впровадження електронних навчальних платформ, інтерактивних методів навчання та онлайн-ресурсів сприяє індивідуалізації освітнього процесу, роблячи його більш гнучким та доступним для студентів різних категорій (Vezirov et al., 2020 : 2736). Проте, з іншого боку, ці нововведення також ставлять перед освітянами питання щодо ефективності використання цифрових інструментів для підтримки мотивації здобувачів освіти.

Однією з головних переваг цифрових технологій у навчанні є можливість адаптації навчального матеріалу до індивідуальних потреб і особливостей студентів, використання адаптивних систем навчання дозволяє враховувати рівень підготовки, швидкість засвоєння матеріалу та інтереси кожного учня, що сприяє підвищенню мотивації до навчання. Наприклад, інтерактивні симуляції та віртуальні лабораторії забезпечують студентів можливістю практичного застосування теоретичних знань, що робить процес навчання більш захоплюючим і значущим. Однак, необхідно зазначити, що для досягнення бажаних результатів важливо забезпечити належну підготовку викладачів та технічну підтримку. Крім того, цифрові технології відкривають нові горизонти для співпраці та комунікації між учасниками освітнього процесу (Udych et al., 2023). Соціальні мережі, форуми та інші онлайн-платформи дозволяють студентам і викладачам обмінюватися знаннями та досвідом у реальному часі, що стимулює активну участь у навчанні та сприяє розвитку критичного мислення. Такий підхід сприяє формуванню спільноти навчання, де кожен учасник може знайти підтримку та мотивацію для подальшого розвитку. Проте, важливою умовою успішної реалізації таких підходів є дотримання етичних норм та забезпечення безпеки особистих даних.

Водночас слід враховувати й виклики, які супроводжують впровадження цифрових технологій в освітній процес. Однією з основних проблем є питання рівного доступу до сучасних технологій для всіх здобувачів освіти (Petrenko et al., 2020 : 221). Розрив у технологічному забезпеченні між різними регіонами та соціальними групами може призвести до нерівності в можливостях навчання та зниження мотивації у тих, хто не має доступу до новітніх засобів навчання.

Діджиталізація освіти значно впливає на освітній процес, змінюючи підходи до навчання, викладання та оцінювання знань. Дослідники та експерти відзначають ключові аспекти цифрової трансформації освіти, зокрема використання онлайн-платформ, електронних підручників, віртуальних лабораторій та інших цифрових інструментів. Відповідно ключові аспекти цифрової трансформації освіти містять:

1. Онлайн-платформи. Доступність навчальних матеріалів з будь-якого місця та в будь-який час, можливість індивідуалізації навчання й інтерактивні форми навчання, які можуть підвищити зацікавленість студентів. Але варто враховувати технічні проблеми та необхідність наявності стабільного інтернет-з'єднання. Також є менша можливість для особистого спілкування з викладачами та однокурсниками й ризик зниження мотивації через відсутність безпосереднього контролю.

2. Електронні підручники. Зручність у використанні та доступ до актуальних матеріалів;

інтерактивні елементи (відео, тести, гіперпосилання) можуть зробити навчання більш цікавим та ефективним; екологічність. Слід враховувати вимогу наявності електронних пристроїв та можливість швидкого відволікання на інші додатки, тому будуть проблеми з концентрацією уваги при тривалому використанні електронних текстів.

3. Віртуальні лабораторії. Можливість проведення експериментів без необхідності спеціального обладнання та доступ до навчання для студентів з віддалених регіонів. Але існує обмеженість віртуальних експериментів у порівнянні з реальними та технічні складнощі й можливі програмні помилки, а разом з цим й залежність від якості програмного забезпечення.

4. Цифрові інструменти (наприклад, системи управління навчанням, мобільні додатки, інтерактивні дошки). Зручність управління освітнім процесом та інтерактивність й залучення студентів до активного навчання; можливість аналізу навчальних даних для покращення освітнього процесу. Варто враховувати, потребу в технічній підтримці та навчанні користувачів й ризик перенавантаження студентів технологіям та залежність від технологічних компаній (Prester et al., 2019 ; Reardon et al., 2019 : 114-173).

Технічна освіта сьогодні є основою для інноваційного розвитку суспільства, але вона супроводжується значними викликами, особливо у сфері мотивації студентів. Мотивація до навчання є критично важливою для досягнення високих академічних результатів і успішного професійного зростання. Зі швидкою еволюцією технологій та висхідними вимогами ринку праці, традиційні підходи до освіти потребують адаптації та модернізації. У цьому контексті діджиталізація освітнього процесу постає як ефективний засіб підвищення мотивації студентів, забезпечуючи нові можливості для інтерактивного, гнучкого та персоналізованого навчання, а саме:

– цифрові інструменти дозволяють створювати інтерактивні завдання, які сприяють активному залученню студентів в освітній процес;

– можливість адаптації навчальних матеріалів під індивідуальні потреби кожного студента;

– онлайн-платформи та електронні підручники часто включають функції автоматичного оцінювання та надання зворотного зв'язку, що допомагає студентам швидше розуміти свої помилки та досягати успіху (Halverson, 2018 : 76-89 ; Petrenko, 2018).

Попри значні переваги цифрових інструментів у навчанні, існують також певні недоліки, які можуть негативно впливати на мотивацію студентів, а саме:

– студенти можуть відчувати брак мотивації через недостатній особистий контакт з викладачами та однокурсниками;

– проблеми з доступом до інтернету або технічні несправності можуть стати бар'єром для ефективного навчання;

– не всім студентам вдається підтримувати високий рівень самодисципліни під час дистанційного навчання (Halverson, 2018 : 91-107 ; Petrenko, 2018).

Для підвищення мотивації до освіти серед бакалаврів технічних спеціальностей за допомогою діджиталізації, науковці, дослідники та аналітики пропонують наступні стратегії та методи:

1. Використання інтерактивних навчальних платформ:

– інтеграція курсів з платформ, таких як Coursera, edX, або Udemy, дозволяє студентам вивчати додаткові матеріали та отримувати сертифікати;

– платформи, як-от Labster, надають можливість проводити експерименти у віртуальному середовищі, що підвищує залученість студентів.

2. Використання гейміфікації в навчанні:

– запровадження балів за виконання завдань, змагань між студентами та рейтингів може стимулювати конкурентний дух та мотивацію;

– використання навчальних ігор, таких як Kahoot чи Quizizz, для повторення матеріалу і перевірки знань.

3. Персоналізація освітнього процесу:

– використання платформ, що підлаштовуються під рівень знань і темп навчання студента (наприклад, Khan Academy), дозволяє студентам вчитися у власному темпі;

– створення індивідуальних навчальних маршрутів на основі інтересів та потреб студентів.

4. Впровадження цифрових технологій у викладання:

– викладачі можуть записувати лекції та проводити вебінари, що дозволяє студентам переглядати матеріал у зручний для них час;

– змішане навчання (blended learning) – поєднання традиційних методів навчання з онлайн-ресурсами для більш гнучкого підходу до освіти.

5. Використання соціальних мереж та онлайн-спільнот:

– створення груп у Facebook, Telegram, Slack для обміну матеріалами, підтримки та обговорення завдань;

– використання форумів та платформ, як-от Reddit чи Stack Overflow, для обговорення питань та проблем з навчанням.

6. Використання аналізу даних для покращення навчання:

– використання аналітики для моніторингу успішності студентів, визначення слабких місць та своєчасного надання допомоги;

– відстеження активності студентів на онлайн-платформах для розуміння їх залученості та мотивації.

7. Підтримка та зворотний зв'язок:

– проведення опитувань серед студентів для отримання зворотного зв'язку про якість навчання та вдосконалення навчальних матеріалів;

– регулярні зустрічі зі студентами для обговорення їхнього прогресу та надання рекомендацій.

8. Заохочення самостійної роботи та проєктної діяльності:

– студенти можуть працювати над реальними проєктами, що стимулює їхню зацікавленість у предметі;

– організація хакатонів та конкурсів з призами для стимулювання творчого підходу до вирішення технічних завдань.

9. Використання мобільних додатків для навчання:

– використання додатків, як-от Duolingo для вивчення мов або Wolfram Alpha для розв'язання математичних задач, допомагає студентам навчатися у будь-який час та будь-де (Semerikov, 2022 ; Gokbulut, 2020 : 112 ; Hrynevych et al., 2020 : 7-19 ; Drushlyak, 2021).

Соціальні платформи, такі як Piazza, Facebook, Moodle, Teams, дозволяють створювати інтерактивні навчальні середовища, де студенти можуть обмінюватися ідеями, спілкуватися та співпрацювати. Інтеграція елементів гейміфікації (бали, нагороди, рейтинги, місії, досягнення) стимулює студентів до активної участі в освітньому процесі, створює здорову конкуренцію та сприяє досягненню кращих результатів (Ma, 2024 : 311). Методи соціального навчання, такі як групові проєкти, форуми, віртуальні класи та вебінари, дозволяють студентам вчитися один в одного, обговорювати складні питання та співпрацювати над спільними завданнями (Ma, 2024 : 327) й це значно покращує розуміння матеріалу та підвищує залученість студентів до навчання.

Діджиталізація освіти, особливо в технічних спеціальностях, дозволяє студентам отримувати практичні навички та знання у зручному форматі через віртуальні лабораторії, онлайн-курси та симуляції й це не тільки підвищує мотивацію до навчання, але й готує студентів до викликів сучасного ринку праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах сучасного розвитку технічної освіти, мотивація студентів-бакалаврів до навчання стає однією з ключових проблем. Теоретичний аналіз показує, що традиційні підходи не завжди є ефективними в контексті змін, викликаних швидким розвитком цифрових технологій. Діджиталізація відкриває нові можливості для підвищення мотивації, забезпечуючи інноваційні методи навчання, які відповідають вимогам сучасного студентства. Важливим аспектом є інтеграція цифрових інструментів в освітній процес й це охоплює використання електронних навчальних платформ, віртуальних лабораторій та інтерактивних курсів, що дозволяють студентам отримувати знання в зручний для них спосіб. Такий підхід сприяє більш активному залученню студентів в освітній процес, підвищуючи їхню мотивацію шляхом індивідуалізації навчання та надання доступу до сучасних ресурсів.

Дослідження показують, що використання гейміфікації та елементів доповненої реальності в освітньому процесі також може значно підвищити мотивацію студентів. Застосування цих технологій робить навчання більш захоплюючим та інтерактивним, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Гейміфікація стимулює студентів до досягнення нових цілей, змагальності та розвитку творчих здібностей. Аналіз проблеми також виявляє значення соціальних медіа та комунікаційних платформ у підвищенні мотивації до навчання. Вони надають студентам можливість обмінюватися інформацією, співпрацювати в групах та отримувати підтримку від однолітків та викладачів, відповідно це створює більш сприятливе навчальне середовище, де студенти відчувають себе частиною активної спільноти, що мотивує їх до активної участі в освітньому процесі.

Проте, важливо враховувати можливі ризики та виклики, пов'язані з діджиталізацією освіти. Надмірне використання цифрових технологій може призводити до втрати особистого контакту між студентами та викладачами, а також до зниження концентрації уваги та продуктивності студентів. Тому необхідно знаходити баланс між традиційними методами навчання та новітніми цифровими технологіями.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми мотивації до освіти сучасних бакалаврів технічних спеціальностей засобами діджиталізації показує, що впровадження цифрових технологій значно підвищує мотивацію студентів. Однак, успішна реалізація таких підходів вимагає комплексного підходу, який враховує як переваги, так і потенційні ризики діджиталізації, та забезпечує гармонійне поєднання традиційних та інноваційних методів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Drushlyak M. G. Methodology of formation of modeling skills based on a constructive approach (on the example of GeoGebra). CTE Workshop Proceedings. 2021. Vol. 8. P. 458-472.
2. Gokbulut B. The effect of Mentimeter and Kahoot applications on university students'e-learning. World Journal on Educational Technology: Current Issues. 2020. Vol. 12, № 2. P. 107-116.
3. Halverson R. Rethinking Education in the Age of Technology: The Digital Revolution and Schooling in America. Teachers College Press. 2018 192 p.
4. Hrynevych L. M., Morze H. B., Boiko M. A. Scientific education as the basis for innovative competence formation in the conditions of digital transformation of the society. Information Technologies and Learning Tools. 2020. Vol. 77, № 3. P. 1-26.
5. Kovalchuk V., Tkachenko N., Soroka V., Tomash V., Kovalchuk A. Forming and Developing Future Masters'of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. Internationaal journal of computer science and network security. 2022. № 22.5. P. 559-564.
6. Likarchuk N., Velychko, Z., Andrieieva O., Lenda R., Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. Cuestiones Políticas. 2023. № 41(76). P. 769-779.
7. Ma W. Engaged Learning and Innovative Teaching in Higher Education: Digital Technology, Professional Competence, and Teaching Pedagogies. Springer. 2024. 519 p.
8. Mintii I. S. Blended learning: definition, concept, and relevance. Educational Dimension. 2023. Vol. 8. P. 85-111.
9. Prester J., Schlagwein D., Cecez-Kecmanovic D. Crowdsourcing for education: literature review, conceptual framework, and research agenda. Twenty-Seventh European Conference on Information Systems (ECIS – 2019), Stockholm-Uppsala, Sweden. 2019. P. 1-19.
10. Reardon M., Leonard J. Integrating Digital Technology in Education: School-University-Community Collaboration. Information Age Publishing. 2019. 290 p.
11. Semerikov S. Design methodology for immersive educational resources. Educational Dimension. 2022. Vol. 6. P. 176-199.
12. Vezirov T. G., Kormakova V. N., Fensel A., Lapina M. A. Practical Implementation of the Process of Digitalization of Education in Master Programs. ARPHA Proceedings. 2020. № 3. P. 2731-2743.
13. Бевз А. В. Особливості формування професійної компетентності фахових молодших бакалаврів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 191, № 1. С. 212-216.
14. Петренко Л. М. Теоретико-методологічні підходи до забезпечення дистанційного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. 2018. Вип. 2(37), ч. 2. С. 90-96.
15. Петренко Л., Зеліковська О., Шевченко В. Використання педагогічних крауд-технологій у професійній підготовці студентів ІТ-спеціальностей. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. № 2.76. С. 213-235.
16. Удич З. І., Шульга І. М., Миронова Л. А. Студентоцентричний підхід в умовах цифровізації навчання. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 56. Т. 2. С. 151-154.

REFERENCES

1. Drushlyak M. G. (2021). Methodology of formation of modeling skills based on a constructive approach (on the example of GeoGebra). CTE Workshop Proceedings, 8, 458-472
2. Gokbulut B. (2020). The effect of Mentimeter and Kahoot applications on university students'e-learning. World Journal on Educational Technology: Current Issues, 12(2), 107-116
3. Halverson R. (2018). Rethinking Education in the Age of Technology: The Digital Revolution and Schooling in America. Teachers College Press
4. Hrynevych L. M., Morze H. B., Boiko M. A. (2020). Scientific education as the basis for innovative competence formation in the conditions of digital transformation of the society. Information Technologies and Learning Tools, 77(3), 1-26
5. Kovalchuk V., Tkachenko N., Soroka V., Tomash V., Kovalchuk A. (2022). Forming and Developing Future Masters'of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. Internationaal journal of computer science and network security, 22.5, 559-564
6. Likarchuk N., Velychko, Z., Andrieieva O., Lenda R., Vusyk H. (2023). Manipulation as an element of the political process in social networks. Cuestiones Políticas, 41(76), 769-779
7. Ma W. (2024). Engaged Learning and Innovative Teaching in Higher Education: Digital Technology, Professional Competence, and Teaching Pedagogies. Springer
8. Mintii I. S. (2023). Blended learning: definition, concept, and relevance. Educational Dimension, 8, 85-111
9. Prester J., Schlagwein D., Cecez-Kecmanovic D. (2019). Crowdsourcing for education: literature review, conceptual framework, and research agenda. Twenty-Seventh European Conference on Information Systems (ECIS – 2019), Stockholm-Uppsala, Sweden, 1-19
10. Reardon M., Leonard J. (2019). Integrating Digital Technology in Education: School-University-Community Collaboration. Information Age Publishing
11. Semerikov S. (2022). Design methodology for immersive educational resources. Educational Dimension, 6, 176-199
12. Vezirov T. G., Kormakova V. N., Fensel A., Lapina M. A. (2020). Practical Implementation of the Process of Digitalization of Education in Master Programs. ARPHA Proceedings, 3, 2731-2743
13. Bevz A. V. (2020). Osoblyvosti formuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhovykh molodshykh bakalavriv [Features of the formation of professional competence of professional junior bachelors]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences, 191(1), 212-216 [in Ukrainian]
14. Petrenko L. M. (2018). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do zabezpechennia dystantsiinoho navchannia v zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Theoretical and methodological approaches to providing distance learning in institutions of vocational education]. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University, 2(37), 2, 90-96 [in Ukrainian]
15. Petrenko L., Zelikovska O., Shevchenko V. (2020). Vykorystannia pedahohichnykh kraud-tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi studentiv IT-spetsialnostei [The use of pedagogical crowd technologies in the professional training of students of IT specialties]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and learning tools, 2.76, 213-235 [in Ukrainian]
16. Udych Z. I., Shulha I. M., Myronova L. A. (2023). Studentotsentrychnyi pidkhid v umovakh tsyfrovizatsii navchannia [Student-centered approach in the context of digitalization of learning]. Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 56(2), 151-154 [in Ukrainian]

УДК 378.147:37.011.3–051
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-48

Наталія ЮРІЙЧУК,
orcid.org/0000-0001-8308-3283
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) nd711@ukr.net

Дмитро ДАДАК,
orcid.org/0000-0002-2229-5132
аспірант кафедри освітології та педагогічної інноватики
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) imchasingyou@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Сучасне реформування освіти передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних інтегрувати теоретичні знання і практичні вміння у цілісну систему. Для успішної реалізації особистісного потенціалу здобувача вищої освіти повинні бути створені умови для формування таких якостей особистості, як уміння інтегруватись у динамічне суспільство, уміння генерувати нові ідеї, висловлювати власну точку зору, здатність до оперативного прийняття рішень, комунікації, критичність мислення, уміння працювати в команді, моделювати навчальні ситуації, розв'язувати реальні життєві проблеми тощо. Усе це вимагає від майбутніх фахівців володіння професійними знаннями, уміннями та навичками.

У зв'язку з цим постає потреба у перегляді інноваційних технологій навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, оновлення змісту, методів, прийомів навчальної діяльності, що ґрунтуються на нових досягненнях науки, гарантують результативність освітнього процесу. Одними з інноваційних технологій, що слід упроваджувати для підготовки здобувачів вищої освіти, є технології ситуаційного навчання, оскільки, саме вони, на наш погляд, дозволяють залучити здобувачів вищої освіти до вирішення ситуацій, мотивувати працювати, шукати нові підходи до вирішення поставлених завдань, розвиватися у майбутній професії та усвідомлювати особисту відповідальність за прийняті рішення.

Аналіз науково-методичної літератури дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі проблема професійної підготовки майбутніх фахівців висвітлена у працях багатьох науковців, проте питання вивчення особливостей використання технологій ситуаційного навчання у процесі підготовки здобувачів вищої освіти залишається відкритим та потребує подальшого дослідження.

Мета публікації полягає у вивченні ролі та особливостей використання технологій ситуаційного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Для досягнення поставленої мети було застосовано теоретичні методи дослідження: системний аналіз науково-педагогічної літератури, методичних часописів, довідкової педагогічної літератури з метою порівняння, зіставлення та узагальнення різних підходів до розв'язання досліджуваної проблеми; системно-структурний метод для з'ясування взаємозв'язку та взаємодії структурних елементів педагогічної практики.

Ключові слова: *технології ситуаційного навчання, професійна підготовка, освітній процес, майбутній учитель, заклад вищої освіти.*

Nataliya YURIYCHUK,
orcid.org/0000-0001-8308-3283
Ph. D in Pedagogics Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) nd711@ukr.net

Dmytro DADAK,
orcid.org/0000-0002-2229-5132
Postgraduate student at the Department of Education and Pedagogical Innovations
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) imchasingyou@ukr.net

TECHNOLOGIES OF SITUATION LEARNING IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Modern education reform involves the training of highly qualified specialists who are able to integrate theoretical knowledge and practical skills into a coherent system. In order to successfully realize the personal potential of a student of higher education, conditions must be created for the formation of such personality qualities as the ability to integrate into a dynamic society, the ability to generate new ideas, express one's own point of view, the ability to make quick decisions, communication, critical thinking, the ability to work in a team , simulate educational situations, solve real life problems, etc. All this requires future professionals to possess professional knowledge, skills and abilities.

In connection with this, there is a need to review innovative learning technologies in the process of professional training of future specialists, updating the content, methods, techniques of educational activity, which are based on new scientific achievements, guaranteeing the effectiveness of the educational process. One of the innovative technologies that should be implemented to train students of higher education are the technologies of situational learning, since, in our opinion, it is they that allow students of higher education to be involved in solving situations, motivate them to work, look for new approaches to solving tasks, develop in future profession and to be aware of personal responsibility for the decisions made.

The analysis of scientific and methodical literature gives reasons to assert that at the current stage the problem of professional training of future specialists is highlighted in the works of many scientists, however, the issue of studying the specifics of the use of situational learning technologies in the process of training students of higher education remains open and requires further research.

The purpose of the publication is to study the role and features of the use of situational learning technologies in the process of professional training of future specialists.

To achieve the goal, theoretical research methods were applied: systematic analysis of scientific and pedagogical literature, methodical journals, reference pedagogical literature with the aim of comparing, comparing and generalizing different approaches to solving the researched problem; system-structural method for clarifying the relationship and interaction of structural elements of pedagogical practice.

Key words: *situational learning technologies, professional training, educational process, future teacher, higher education institution.*

Постановка проблеми. Сучасне реформування освіти передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних інтегрувати теоретичні знання і практичні вміння у цілісну систему. Для успішної реалізації особистісного потенціалу здобувача вищої освіти повинні бути створені умови для формування таких якостей особистості, як уміння інтегруватись у динамічне суспільство, уміння генерувати нові ідеї, висловлювати власну точку зору, здатність до оперативного прийняття рішень, комунікації, критичність мислення, уміння працювати в команді, моделювати навчальні ситуації, розв'язувати реальні життєві проблеми тощо. Усе це вимагає від майбутніх фахівців володіння професійними знаннями, уміннями та навичками.

У зв'язку з цим постає потреба у перегляді інноваційних технологій навчання здобувачів вищої освіти, оновлення змісту, методів, прийомів навчальної діяльності, що ґрунтуються на нових досягненнях науки, гарантують результативність освітнього процесу. Одними з інноваційних технологій, що слід упроваджувати для підготовки здобувачів вищої освіти, є технології ситуаційного навчання, оскільки, саме вони, на наш погляд, дозволяють залучити здобувачів вищої освіти до вирішення ситуацій, мотивувати працювати, шукати нові підходи до вирішення поставлених завдань, розвиватися у майбутній професії та усвідомлювати особисту відповідальність за прийняті рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемі пошуку, розробки, упровадження інноваційних технологій навчання присвячено праці таких учених А. Вербицького,

С. Гідровича, Л. Дудко, А. Дьоміна, І. Носаченко, В. Петрук, Л. Романишиної та ін.

У дослідженнях О. Мармази, О. Мудрика, Г. Сагач, Т. Яценко, О. Пометун, Н. Заячківської та інших акцентовано увагу на доцільності використання технологій ситуаційного навчання у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Проте це питання потребує подальшого дослідження, оскільки у науковій літературі відсутній термін «технології ситуаційного навчання» і цілісний ґрунтовний опис теорії та практики застосування методики ситуаційного навчання у закладі вищої освіти, крім того, недостатньо інформації з приводу практики використання цих методів і прийомів.

Мета статті полягає у вивченні ролі та особливостей використання технологій ситуаційного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Для досягнення поставленої мети було застосовано теоретичні методи дослідження: системний аналіз науково-педагогічної літератури, методичних часописів, довідкової педагогічної літератури з метою порівняння, зіставлення та узагальнення різних підходів до розв'язання досліджуваної проблеми; системно-структурний метод для з'ясування взаємозв'язку та взаємодії структурних елементів педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. Ефективність використання у педагогічній діяльності тієї чи іншої інновації залежить від чіткого усвідомлення викладачами мети, завдань та структури технології. Мета технології ситуаційного навчання тотожна загальній меті – підготовка майбутнього фахівця відповідно до державних освітньо-кваліфікаційних вимог, одним із аспектів яких є готовність учителя до розв'язання педагогічних ситуацій.

Технології ситуаційного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців слід розуміти як організовану систему інтерактивного навчання здобувачів вищої освіти, за якої рівень прогнозованого результату досягатиметься способом аналізу і розв'язання ними ряду педагогічних ситуацій, характерних для закладу вищої освіти.

Сутність технологій ситуаційного навчання полягає у моделюванні конкретної ситуації, що трапляється в реальній професійній діяльності, на основі чого розробляється дидактичний пакет завдань щодо розв'язання проблеми. Результат навчання у процесі застосування технологій ситуаційного навчання залежить від коректності формулювання ситуаційних завдань та їх відповідності змісту навчання, яким мають опанувати майбутні вчителі.

Застосування технологій ситуаційного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів потребує, передусім, ґрунтовної характеристики специфічних для неї методів навчання.

Учені, в процесі аналізу методів ситуаційного навчання, найчастіше використовують термін «кейс-метод». Наш науковий пошук засвідчив, що батьківщиною кейс-методу є Сполучені Штати Америки, а саме школа бізнесу Гарвардського університету, де на початку ХХ ст., окрім традиційних занять, введені в освітній процес додаткові заняття, що проводяться у формі дискусій зі здобувачами з розбору реальної управлінської ситуації.

Першим почав застосовувати метод студентських дискусій за підсумками аналізу конкретних ситуацій професор Г. Коупленд у 1910 р., під час лекцій він використовував студентське обговорення.

У 1921 р. Г. Коуплендом була опублікована збірка з метою використання ситуаційних вправ у адміністративних колах. У 1925 р. у звітах Гарвардського університету про бізнес здійснюються Перші підбірки кейсів. Так званий, «новий» метод мав значний успіх і згодом став основним методом навчання на факультеті. Навчання здійснювалося за схемою: студенти пропонували конкретну ситуацію, після чого робили аналіз проблеми та надавали відповідні рекомендації.

Кейс-метод широко використовувався в Чикагському університеті на факультеті соціології, згодом – у західноєвропейській бізнес-освіті.

У 90-х рр. американські, канадські та українські фахівці систематично використовували інтерактивні методи навчання у курсі «Державне управління» в Українській академії державного управління. Метод кейс-стаді особливу популярність здобув серед лідерів та викладачів державного управління і менеджменту.

Як бачимо, історія методу кейс-стаді відбувалася за кордоном. Сьогодні він активно застосовується в зарубіжній практиці навчання економіки. В Україні з'явився уже за часів незалежності. На ефективність методу кейс-стаді, який забезпечує практичну спрямованість навчання, вказували фахівці українського Центру інновацій та розвитку (В. Чуба, Ю. Сурмін, В. Лобода, О. Сидоренко, І. Катериняк, А. Фурда, К. Меєр та ін.). Учені дослідили дидактико-педагогічні особливості моделювання ситуацій професійної діяльності у закладі вищої освіти, визначили організаційні передумови успішного застосування ситуаційного навчання тощо. Одночасно ефективність запровадження методу в освітній процес знаходиться на стадії осмислення. Потребують дослідження

питання доцільності використання технології ситуаційного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

На сучасному етапі метод кейс-стаді є популярним серед науковців. Існує багато тлумачень цього поняття, вони різняться між собою певними нюансами. Суть кейс-методу полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсами») для самостійного вивчення та спільного обговорення.

Метод ситуаційних вправ (кейс-метод) відносять до інтерактивних методів навчання, що дає можливість наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності фахівців, що сприяє розвитку ініціативності, вмінню самостійно вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз мовних явищ, діагностувати проблему, спілкуватися іноземною мовою, долати мовний бар'єр тощо.

Гарвардська школа бізнесу поняття «кейс-метод» трактує як «метод навчання, за яким студенти та викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій та задач. Ці кейси, зазвичай, підготовлені в письмовій формі та сформульовані, виходячи з досвіду реальних людей, що працюють у сфері підприємництва, читаються, вивчаються та обговорюються студентами. Вони є основою для проведення бесіди, дискусії в групі під керівництвом викладача. Тому кейс-метод є одночасно і особливим видом навчального матеріалу, і особливим способом використання цього матеріалу в навчальному процесі» (Сурмін, 2005: с. 223).

Ю. Сурмін, у свою чергу, визначає кейс-метод як опис реальної життєвої ситуації, який використовують як педагогічний інструмент, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії. Кейс має відображати певну практичну проблему, актуалізувати певний комплекс знань, який необхідно засвоїти в процесі вирішення даної проблеми (Сурмін, 2005: с. 224).

Продовжуючи думку Ю. Сурмін зауважує, що кейс-метод передбачає опрацювання матеріалу шляхом розвитку аналітичних навичок та умінь приймати рішення, інтернаціоналізації навчання, розвитку усної комунікації та роботи в команді (Сурмін, 2005: с. 223).

Кейс-метод окреслює конкретну професійну ситуацію, яку педагог у письмовій формі викладає студентам і пропонує різними шляхами самостійно вирішити проблему, з нею пов'язану, що дає основу для спільних дискусій та обговорень в аудиторії під керівництвом викладача (Сидоренко, Чуба, 2001: с. 31).

Кейс – це події, що реально відбулися у певній сфері діяльності і, які автор описав з метою спровокувати діалог, дискусію на занятті, щоб схилити здобувачів освіти до обговорення та аналізу ситуації, до прийняття певних рішень.

О. Пометун у власному дослідженні кейс-метод пояснює як метод навчання, застосування якого передбачає осмислення студентами реальної життєвої ситуації, що дозволяє сформувати у студентів здатність справлятися з унікальними та нестандартними ситуаціями, з якими ми маємо справу в реальному житті (Пометун, 2008: с. 821).

І. Осадченко кейс-метод потрактовує як спосіб аналізу конкретної ситуації з обов'язковою наявністю кейсу певного виду, доречного для правильного розв'язання саме цієї ситуації засобами технології інтерактивного навчання (Осадченко, 2010: с. 8).

С. Ковальова зауважує, що кейс-метод, це детальний і глибокий опис реальної ситуації, який характеризується тим, що передбачає пошук відповіді на проблемні питання і спрямований не на отримання готових знань, а на створення нових знань, формування практичних навичок та розвиток системи цінностей студентів, життєвих настанов, своєрідного професійного світовідчування та світоперетворення, що передбачає співтворчість студента та викладача (Ковальова, 2015: с. 97).

Таким чином, на основі аналізу науково-методичної літератури кейс-метод трактуємо як конкретні навчальні ситуації, що спеціально розробляються на основі фактичного матеріалу для подальшого вивчення на заняттях.

Використання у професійній підготовці фахівців методу кейсів має низку переваг, на противагу традиційним технологіям навчання, серед них дослідники визначають можливість демонструвати здобувачам вищої освіти реальні життєві ситуації, події, опис яких містить певну практичну проблему, невизначеність та спрямований на актуалізацію системи знань, що будуть засвоєні під час вирішення даної проблеми та формування відповідних компетентностей майбутніх учителів. Кейс-метод дає можливість здобувачам вищої освіти набути практичного досвіду подолання реальних проблем та ситуацій, сприяє розвитку креативності мислення, щоб висувати нові ідеї та розглядати різні підходи до розв'язання різних проблем, дає можливість розвивати різноманітні компетенції тощо.

Педагогічна цінність кейс-методу полягає в інтенсивному розвитку особистісних та професійних здібностей, формуванні аналітичних, творчих, комунікативних, соціальних навичок та вмінь, розвитку системи цінностей, професійних позицій, професійного світосприймання. Всьому цьому

сприяє навчання за кейс-методом, що полягає не в отриманні готових знань, а в його виробленні, співтворчості здобувача вищої освіти і викладача.

Кейс-метод є дієвим чинником стимулювання комунікативної активності здобувачів вищої освіти і тому є адекватним засобом професійної підготовки майбутніх фахівців.

Висновки. На підставі аналізу великої кількості науково-методичної літератури можемо констатувати, що інноваційний кейс-метод передбачає максимальне наближення здобувачів вищої освіти до реальних ситуацій професійної діяльності та прийняття правильних рішень. За допомогою кейс-методу майбутні вчителі мають можливість вивчати різні питання професійного характеру, формувати вміння виокремлювати головні й другорядні проблеми, аналізувати реальні життєві ситуації тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальова С. Сутність технології кейс-методу у професійній підготовці вчителя. *Педагогічний дискурс*. 2015. Вип. 19. С. 96–101.

2. Осадченко І. І. Дефініція та дидактична сутність поняття «кейс-метод». *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : науково-теоретичний збірник.* Переяслав-Хмельницький, 2010. Вип. 19. С. 169–173.

3. Пометун О. І. Ситуаційний метод навчання. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008. С. 821–822.

4. Сидоренко О., Чуба В. Ситуаційна методика навчання: Теорія та практика. Київ : Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.

5. Стинська В., Чепіль М., Прокопів Л. Кейс-метод – інновація у методиці підготовки студентів магістратури у закладі вищої освіти. Молодь і ринок. №4 (212). 2023. С. 16–19.

6. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: монографія. Київ : МАУП, 2005. 431 с.

7. Юрійчук Н. Д., Дадак Д. І. Використання інформаційно-комунікативних технологій в освітньому процесі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка.* Вип. 73. 2024. С. 364–367.

REFERENCES

1. Kovalova S. (2015). Sutnist tekhnolohii keis-metodu u profesiinii pidhotovtsi vchytelia. [The essence of the case method technology in professional teacher training]. *Pedahohichnyi dyskurs.* 19. 96–101. [in Ukrainian].

2. Osadchenko I. I. (2010). Definitsiia ta dydaktychna sutnist poniattia «keis-metod». [«Definition and didactic essence of the concept of «case method»]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»: naukovo-teoretychnyi zbirnyk*, 19. 169–173. [in Ukrainian].

3. Pometun O. I. (2008). Sytuatsiinyi metod navchannia. [Situational teaching method]. Entsyklopediia osvity. Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy; hol. red. V. H. Kremen. Kyiv. S. 821–822. [in Ukrainian].

4. Sydorenko O., Chuba V. (2001). Sytuatsiina metodyka navchannia: Teoriia ta praktyka. [Situational teaching method: Theory and practice]. Kyiv: Tsentr innovatsii ta rozvytku, 256 s. [in Ukrainian].

5. Stynska V., Chepil M., Prokopiv L. (2023). Keis-metod – innovatsiia u metodytsi pidhotovky studentiv mahistratury u zakladi vyshchoi osvity. [The case method is an innovation in the method of training master's students in a higher education institution]. *Molod i rynok*. 4 (212). 16–19. [in Ukrainian].

6. Surmin Yu. P. (2005). Metod analizu sytuatsii (Case study) ta yoho navchalni mozhlyvosti. [Method of analyzing situations (Case study) and its educational possibilities]. Hlobalizatsiia i Bolonskyi protses: problemy i tekhnolohii: monohrafiia. Kyiv: MAUP. 431 s. [in Ukrainian].

7. Yuriichuk N. D., Dadak D. I. (2024). Vykorystannia informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii v osvitnomu protsesi. [Use of information and communication technologies in the educational process]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho DPU im. I. Franka.* 73. 364–367. [in Ukrainian].

ВІДГУКИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 7.079(477.83)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-49

Андрій ДУШНИЙ,
orcid.org/0000-0002-5010-9691
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) accomobile@ukr.net

Юрій ЧОРНИЙ,
orcid.org/0000-0002-2862-5040
доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) accomobile@ukr.net

ІІ МИСТЕЦЬКИЙ ФОРУМ ДРОГОБИЧЧИНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Andriy DUSHNIY,
orcid.org/0000-0002-5010-9691
Ph.D. in Education, Professor,
Head of the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) accomobile@ukr.net

Yurii CHORNYI,
orcid.org/0000-0002-2862-5040
Associate Professor at the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) accomobile@ukr.net

II ART FORUM OF DROHOBYCH: CHALLENGES AND PROSPECTS

Дрогобич – багатий на мистецькі події, серед яких, ключове місце належить фестивалям, конкурсам, різноманітним концертам, творчим зустрічам, тощо. У цьому контексті, вирізняється Мистецький форум Дрогобиччини, котрий 28 березня 2024 року проводився вдруге. Мистецький форум заснований кафедрою музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки (завідувач – професор Андрій Душний) Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка у 2023 році. На відкритті форуму із вітальними адресами до учасників виступили проректор з наукової роботи, доктор педагогічних наук, професор Микола Пантюк та декан факультету початкової освіти та мистецтва, кандидат філософських наук, доцент Іван Кутняк.

Знаковості події додають вітання закордонних партнерів:

– Марії Стреначікової, мол. – кандидата наук, доцента, заступника декана факультету музичного мистецтва з питань навчання та якості освіти Академії мистецтв у Банській Бистриці (Словаччина), яка побажала «виконавцям натхнення та творчої енергії, а слухачам – нових музичних та естетичних вражень від фестивального марафону»;

– Раймонда Бодела – директора Британського коледжу акордеоністів, віце-президента Confédération Mondiale de l'Accordéon, Голови Національної організації акордеоністів Сполученого Королівства (Велика Британія). Він наголосив на все сторонній підтримці українських музикантів СМА, вагомого внеску у популяризацію акордеонного мистецтва представниками Дрогобича, Перемоги Україні!

Цьогорічний форум був присвячений пам'яті Корнелія Сятецького (23.09.1941 – 02.03.2024), «дрогобицькому соловейку», лірико-драматичному тенору, багаторічному очільнику музично-педагогічного факультету, а відтак – кафедри

народних музичних інструментів та вокалу, заслуженому працівнику освіти України, професору.

Мета форуму – популяризація надбань виконавського мистецтва та мистецької освіти в контексті української академічної школи. Водночас, це *важлива профорієнтаційна діяльність та день відкритих дверей кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки.*

Мистецький форум Дрогобиччини має свою особливість. Тут, у сплетінні музики, педагогічних новацій, демонстрації виконавського, навчального, науково-методичного та соціально-комунікативного надбання початкової мистецької, фахової передвищої та вищої освіти *(школа – коледж – ЗВО)* презентується виховання музиканта (на різних ктапах) та його інтеграція у соціокультурний простір сьогодення.

Цьогорічний форум у своїй програмі мав три масштабні складові:

1. Початкова мистецька та фахова передвища освіта у викликах сьогодення, яка покликана розкрити соціальний та виконавський потенціал і сприяти виявленню інновацій у навчанні та вихованні учня-початківця та юних музикантів. Директор КЗ ЛОР «Бориславська санаторна школа» Ольга Громик розкрила перспективу створення на базі школи «Бориславського мистецького ліцею», в основі якого буде регламентовано навчання музичному та хореографічному мистецтву.

Діяльність школи, наповненість відділами, здобутки та інновації й матеріально-технічне забезпечення представили директори закладів початкової мистецької освіти Оксана Ницько та її заступник з навчально-методичної роботи Оксана Виджак (Бориславська ДШМ), Петро Капралик (КЗ «Старосамбірська школа мистецтв»), Ігор Горецький (Гніздичівська ДМШ імені Ігоря Кушплера), Назар Коваль (Болехівська ДШМ) та завідувача відділом народних інструментів та хореографії Іванна Мельник (КЗ «Перегінська дитяча школа мистецтв»).

Діяльність закладів фахової передвищої освіти у викликах сьогодення, волонтерство та міжнародну співпрацю розкрили директори Юрій Чумак (Дрогобицький фаховий музичний коледж імені Василя Барвінського) та Роман Красняк (Самбірський фаховий коледж культури і мистецтв).

Наступна частина – концертна програма, дала можливість унаочнити виконавський потенціал у сольному та ансамблевому музикуванні учнів, студентів, викладачів. Презентація композиції «Мамині сни» для труби та фортепіано, львівського композитора, виконавця та гітариста Сергія Гуріна була реалізована Святославом Сказиком із Болехівської ДШМ (клас Назарія Коваля, концертмейстер Оксана Дубик)[1]. Майстерне виконання І ч. Концерту № 9 Шарля Беріо для скрипки та фортепіано демонстрував Роман Лесюк із Гніздичівської ДМШ ім. І. Кушплера (клас Наталії Гошовської, концертмейстер Марта Шумська). Витончене виконання «Вальсу» з Партити № 5 Мирослава Скорика для фортепіано, показав Роман Олексієвич із Бориславської ДШМ (клас Галини Паславської). Універсалізм володіння бандурою, професійне поєднання музики та співу, художньо-образне відчуття семантики музичної мови розкрив Максим Подан, учень ШМ м. Старий Самбір (клас Єфросинії Душної) у творах Оксани Герасименко «Пассакалія» та Козацькому канті «Пийте, браття, попийте».

Колективне музикування представили: бандуристи ШМ м. Старий Самбір (клас Єфросинії Душної) – вокально-інструментальний ансамбль: Максим Подан (бандура), Настя Юркевич, Христина Комар, Юлія Мандрика з творами Володимира Івасюка «Пісня буде поміж нас» та «Балада про дві скрипки» на слова Василя Марсюка[2] та дует бандуристів у складі Максима Подана та Насті Юркевич з твором Олександра Афанасьєва-Чужбинського до слів Тараса Шевченка «Скажи мені правду»; викладацьке тріо «Імпреза» у складі Світлани Батусової (скрипка), Марії Федчак (віолончель) та Тетяни Винницької (фортепіано) із Бориславська ДШМ виконали інструментальну композицію Володимира Івасюка «Балада про мальви»; потужний резонанс у слухачів викликав Естрадний ансамбль «EST-BAND» із Самбірського ФККіМ (керівник Олег Веселовський) із захоплюючим артистичним виконанням творів Камілла Кабелло «Havana» та The Man «Feel it Steel».

2. Концерт-презентація науково-творчого потенціалу студентів та викладачів кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки. Ця частина продемонструвала ключові напрямки діяльності кафедри, а саме – творчо-виконавську, в контексті музично-інструментальної підготовки та студентську науково-пошукову діяльність із демонстрацією результатів своїх досліджень. Чергування наукових презентацій та виконавської складової сприяли розкриттю різновекторної підготовки викладача (вчителя) музичного мистецтва на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти.

Наталія Баб'як (науковий керівник – професор Оксана Фрайт) розкрила патріотично-виховне значення державного гімну України у контексті популярних нарисів Марії Загайкевич. Науково-обгрунтованим дослідженням музикознавчої спадщини Миколи Дремлюги у соціокультурному просторі України постала доповідь-презента-

[1] https://www.youtube.com/watch?v=3zJR9gIlBkI

[2] https://www.youtube.com/watch?v=eVB8cblGM7M

ція Ірини Андрусів (науковий керівник – доцент Олександра Німилович). Марія Дерпак (науковий керівник – доцент Людомир Філоненко) висвітлила фортепіанну творчість Володимира Івасюка як компонент музично-естетичного виховання молоді. Творчі обрії піаністки та композитора Тетяни Афанасенко розкрив Нікіта Коцуров (науковий керівник – доцент Уляна Молчко). Питання техніки звукоутворення в процесі навчання на духових інструментах її проблеми та специфічні основи були лаконічно викладені у доповіді Василя Федишака (науковий керівник – доцент Роман Михаць).

Наукові пошуки, які ґрунтуються на практичній діяльності використання зібраного матеріалу у закладах початкової мистецької освіти, апробації на науково-практичних конференціях й друкованих публікаціях окреслила Дарія Дьолог у доповіді «Баянна творчість для дітей Адальберта Січа» з наочною демонстрацією композицій у виконанні Ростислава Чворсюка[3]. Питання музичної імпровізації та її значення у творчому розвитку виконавської майстерності музиканта обґрунтував Іван Сумарук. Як взірець практичного способу використання наукового матеріалу, Іван виконав авторську імпровізацію на відомий Вальс-мюзет «Під небом Парижа»[4]. Обидва дослідження виконані під науковим керівництвом професора Андрія Душного.

Концертна частина була представлена сольними виступами: бандуристкою Христиною Ванькович (клас доцента Оксани Бобечко) із твором Оксана Дегтяр-Горобченко «Хай буде так»; скрипалька Леся Блищак (клас доцента Юрія Чорного) під акомпанемент кандидата мистецтвознавства Наталії Сторонської виконала «Новелету» та «Аркан» з циклу «Українська сюїта» для скрипки та фортепіано Богдани Фільц; трубач Назарій Коваль (клас професора Андрія Душного) виконав твір Леоніда Могилевського «Скерцо» (провідний концертмейстер Наталія Сторонська).

Ансамблі малих форм були репрезентовані: фортепіанним дуетом у складі Анни Ковальчук та Нікіти Коцурова (клас доцента Уляни Молчко), у виконанні якого слухачі мали можливість почути Марш на тему «Їхав стрілець на війноньку» для фортепіано в чотири руки Микола Фоменка; дуетом кларнетистів у складі студента Ростислава Зварича та доцента Романа Михаця у тандемі з провідним концертмейстером кафедри, доктором філософії Оленою Дмитрієвою в сплетінні І-ї ч. «Концертної фантазії» для двох кларнетів та фортепіано Фелікса Мендельсона; фінальним акордом концерту-презентації став виступ дуету баяністів-акордеоністів у складі Дарія Дьолог та Ростислава Чворсюка (клас професора Андрія Душного) з композицією «Indifference» Жозефа Коломбо & Тоні Мурена.

3. Остання частина форуму була представлена **фестивальним марафоном «День баяна та акордеона у Дрогобичі»,** котрий більше 10 років проводиться в кінці березня у різних навчальних, творчих та концертних інституціях України з ініціативи композитора Володимира Рунчака. Дрогобич – один із флагманів проведення фестивалю, який об'єднує виконавців всіх рівнів навчання регіону, області, Західної України. Цього року, фестивальну програму наповнили солісти та колективи за участі баяна-акордеона з Дрогобича, Трускавця, Борислава, Самбора, Старого Самбора, Дашави, Львова, Болехова, Перегінська, Калуша.

Болехівська ДШМ (Івано-Франківська обл.) презентувала на марафоні два учнівсько-викладацькі колективи – ансамбль акордеоністів-баяністів та інструментальний ансамбль під керівництвом Людмили Зубрицької та Василини Коваль. У їхньому виконанні звучали композиції Тараса Петриненка «Україна»[6] та Джо Дассена «Et si tu n'existais pas»[5]. Квартет акордеоністів (Марія Сказак, Віталій Середяк, Арсеній Мандрик, Людмила Зубрицька) привернув увагу виконанням «Запорізького маршу» Євгена Адамцевича в обробці Володимира Клименко та легендарного «Лібертанго» Астора П'яццолли[2].

Перегінську ДШМ[6] (Івано-Франківська обл.) представляв клас Іванни Мельник. Акордеоністка Лілія Марко віртуозно виконала українську народну пісню в обробці Мирослава Романишина «Чорна хмара», квінтет акордеоністів (Лілія Марко, Максим Долинчук, Назар Кулик, Владислав Семко, Володимир Шпилька) у супроводі концертмейстера Наталії Сторонської виконали українську народну пісню в обробці Олександра Денисова «Летить галка через балку» та п'єсу «Весела перерва» Адальберта Січа.

Фаховий коледж культури і мистецтв м. Калуш[7] (Івано-Франківська обл.) представив баянний дует у складі Миколи Чабана (клас Володимира Джу-

[3] https://www.youtube.com/watch?v=_qSxKt1MENI&t=22s

[4] https://www.youtube.com/watch?v=AB5U9TYiNjw&t=42s

[5] https://www.youtube.com/watch?v=tH3SLmZ0z18

[6] https://www.youtube.com/watch?v=9A4NGx4XEno&t=60s

[7] https://www.youtube.com/watch?v=LoURFEfT_Gs

гана) та Ігоря Юрійчука (клас Святослави Холденко). У сольному виступі, музиканти запропонували «Варіації на тему української народної пісні «Дощик» Миколи Різоля та «Парафраз на дві українські теми» Олександра Чуєва. Програма дуету складалась із творів Віктора Власова «Босса нова» та Віктора Дяченка Парафраз на тему української народної пісні «Ой, у полі криниченька».

Школу мистецтв м. Старий Самбір[6] презентували двоє юних виконавців – баяніст Юрій Ілляш (клас Валентини Савчак) та акордеоністка Аліна Качмар (клас Володимира Гриба). У виконанні Юрія звучали «Танго» Василя Сороки та українська народна пісня в обробці Івана Бурого «Розпрягайте, хлопці, коней». Аліна, майстерно виконала твір Олександра Іванька «Сонатина-казка».

Дашавську ДМШ імені Філарета Колесси[6] систематично презентує клас Ігоря Куртого. Із захопленням було слухати та спостерігати за виконавською манерою учасників камерних ансамблів. Інструментальний дует у складі скрипальки Анни Гресько та акордеоніста Святослава Пилипіва виконав «Каскад думок» Василя Сороки а тріо «АккоЛад» у складі Анни Гресько (скрипка), Максима Новак (акордеон), Мар'яна Пляцковського (фортепіано) зачарувало публіку виконанням «Танго для Клод» Рішара Гальяно та «Чардашу» Вітторіо Монті.

Бориславську ДМШ представив викладач акордеона Іван Іваночко із авторською композицією «Весняний вальс», яка викликала великий резонанс у он-лайн-аудиторії та здобула схвальні відгуки від провідних фахівців[8]. Студент Дрогобицького фахового музичного коледжу імені Василя Барвінського, акордеоніст Лев Овсяник (клас Юрія Чумака) виконав «Сонату-баладу» Ярослава Олексіва[10].

Фаховий коледж культури і мистецтв м. Самбір[9] представляла команда із соліста, ансамблю та оркестру. Так, інструментальне тріо у складі акордеоністів Василя Пеції та Івана Бугіра й контрабасиста Віталій Маркевича (клас Миколи Головчака) виконали твір Антоніо Вівальді & Миколи Головчака «Зима в стилі танго». Викладач Ярослав Лішкович, який водночас навчається у магістратурі Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка в класі Ярослава Олексіва, артистично та блискуче виконав відому п'єсу Віктора Власова «Посмішка Брамса». Надзвичайно трепетно і цікаво було спостерігати за виконавською технікою оркестру народних інструментів під керівництвом Михайла Кащака. Колектив презентував українську народну пісню «На вулиці скрипка грає» (солістка Ольга Голод) та композицію керівника оркестру «Карпатські струмочки».

Баяністи-акордеоністи Франкового Університету[10] були представлені студентами Разміком Багдасаряном (клас доцента Валерія Шафети), Остапом Туркаліком, Дарією Дьолог[11] та Ростиславом Чворсюком (клас професора Андрія Душного), акордеоністом-віртуозом кандидатом мистецтвознавства Валерієм Шафетою. Серед творів, авторська композиція «Варіації на тему "Собачого вальсу"» Разміка Багдасаряна, «Токата» Ярослава Олексіва, «Вальс» із Ретро-Сюїти Віктора Губанова, п'єса «Шіді-ріді» Володимира Василенка, композиція «Болеро» Матіоса Родрігеса в аранжуванні Володимира Салія.

У контексті сказаного варто відзначити наступне:

1) низка гостей, директорів, запрошених учасників концерту та їх викладачів випускники (або студенти) музично-педагогічного факультету / Інституту музичного мистецтва / факультету початкової освіти та мистецтва Франкового Університету Дрогобича – Михайло Кащак, Перо Капралик, Ігор Горецький, Ігор Куртий, Микола Головчак, Олег Веселовський, Валентина Савчак, Володимир Гриб, Назарій Коваль, що свідчить про взаємозв'язок, підтримку та популяризація дрогобицької педагогічно-виконавської школи крізь призму поколінь;

2) популяризація творчості українських композиторів, зокрема сучасного контенту;

3) профорієнтаційна робота із наочним показом різновекторної діяльності студентів та викладачів кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки на практиці;

4) підтримка учнів, студентів та молодих виконавців, викладачів й навчальних закладів у популяризації мистецтва гри на музичних інструментах у сольній та колективній формі музикування;

5) процеси спілкування та соціальної комунікації між учасниками форуму, творча мобільність, свобода, креативність, концертно-спроможність, тощо.

Таким чином, ІІ мистецький форум Дрогобиччини відкрив нові імена, унаочнив новий виконавський контент презентації навчальних закладів, став майданчиком творчості та популяризації українського виконавського мистецтва в реаліях соціокультурної репродукції сьогодення.

---

[8] https://www.youtube.com/watch?v=tyFj7GC6d7o

[9] https://www.youtube.com/watch?v=kyz2NR7YdlU

[10] https://www.youtube.com/watch?v=hF2lHkFYUSE

[11] https://www.youtube.com/watch?v=iA6TJ9YkWJM

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Петро КОСТЮЧОК
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОВОЮ ДІЙ ТА ЦИФР: ПЕРЕПИС УКРАЇНСЬКОГО/РУСИНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ 1930 Р. У СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ **4**

Фарідун МАЙНАЄВ
РОЛЬ І МІСЦЕ ТЕРОРУ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ВИСВІТЛЕННЯ АКЦІЙ У ЧАСОПИСІ «СУРМА» **10**

Євгеній ПАПЕНКО, Ольга СТРИЛЬЧИК
ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКОГО СОКІЛЬСЬКОГО РУХУ З ГРОМАДСЬКИМИ ТА ПОЛІТИЧНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У 20–30-Х РР. XX СТ. **15**

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Лілія КАЧУРИНЕЦЬ
РОЗВИТОК ДИРИГЕНТСЬКОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ: НОВІТНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ **22**

Мирослав КЕБА
ПОВІЛЬНИЙ ФОКСТРОТ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ **29**

Руслан КУНДИС, Петро ЛУНЬО, Андрій ЯЦЕЛЕНКО
НЕОКЛАСИЧНІ ПОСТАНОВКИ УКРАЇНСЬКОГО БАЛЕТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ **34**

Тетяна ЛИСЕНКО
ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПАРТІЇ ОКСАНИ В ОПЕРІ «ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ» С. ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО ОПЕРНИМИ СПІВАЧКАМИ З ТИПОМ ГОЛОСУ КОЛОРАТУРНЕ СОПРАНО **42**

Віта ЛОТОЦЬКА
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЗЕЛЕНИХ МІСЬКИХ ПРОСТОРІВ **48**

Ning MA, Ruslana KHYNEVYCH
REALISATION OF ANTHROPOMORPHISM IN MODERN DESIGN **52**

Христина НАГОРНЯК
МИСТЕЦЬКА СИМВОЛІКА ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ В ПОЛІПТИХУ «СВЯТА ВЕЧЕРЯ» ВОЛОДИМИРА ЛУКАНЯ **58**

Іван НИКОРОВИЧ
АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В КОНТЕКСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА **63**

Олексій СОБОЛЕВСЬКИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ ЕКСЛІБРИС ТА ЙОГО МІСЦЕ В КНИЖКОВІЙ ГРАФІЦІ СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА МАЛИХ ГРАФІЧНИХ ФОРМ **69**

Андрій СТРУС
КОМУНІКАТИВНІ ТА ВІЗУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ У ДИЗАЙНІ ПЛАКАТУ ВОЄННОГО ЧАСУ **74**

Назарій ТАРАСЕНКО
ПОЛ ХІЛЬЄР ЯК ІНТЕРПРЕТАТОР ТВОРІВ АРВО ПЯРТА: РЕКОНСТРУКЦІЯ СТРАТЕГІЇ ДИРИГЕНТА **80**

Наталія ТРЕГУБ
СВІТЛОВИЙ ДИЗАЙН У ФОРМУВАННІ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА ІННОВАЦІЙНИХ ПАРКІВ **87**

Ярина ТУРЧИНЯК
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МИРОНА ЛЕВИЦЬКОГО **93**

Оксана ЦИСЕЛЬСЬКА
ТЕАТРАЛЬНА БІОГРАФІСТИКА ЕПОХИ МОДЕРНУ **101**

Дарина ЧАМАХУД
ХОРОВІ ТВОРИ *A CAPPELLA* ЯКОВА ЯЦИНЕВИЧА НА ВІРШІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ: СТИЛЬОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ МОВИ.....**106**

Дар'я ЧЕМБЕРЖІ, Оксана ПАСЬКО, Наталія САПФІРОВА
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СТВОРЕННІ ПРИНТІВ ТА КОЛЬОРОВИХ ЕФЕКТІВ У ДИЗАЙНІ ОДЯГУ.....**120**

Маркіян ШАЛИГІН
ТВОРЧА ПОСТАТЬ С. ЛЮДКЕВИЧА НА ТЛІ СТАНОВЛЕННЯ Й ПОШИРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИМФОНІЧНОЇ МУЗИКИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ.....**126**

Ольга ЩЕРБАКОВА
КОМУНІКАЦІЯ ФОРТЕПІАННИХ МАЙСТРІВ З КОМПОЗИТОРАМИ ТА ПІАНІСТАМИ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ.....**133**

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Світлана НЕГОДЯЄВА
ПОЕТИКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИКИ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ ЗБІРКИ «ХОЧУ ДОДОМУ».....**139**

Larysa OLEKSYSHYNA, Iryna OSOVSKA, Liudmyla TOMNIUK
FORMATION OF TRANSLATION COMPETENCE DURING ONLINE CLASSES CONSIDERING DEMOTIVATING AND STRESS-INDUCING FACTORS.....**144**

Наталя САМОЙЛЕНКО, Арина ЛАПА
ПОРІВНЯННЯ КОНЦЕПТУ СІМ'Ї В КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІДІОМАХ.....**157**

Маргарита СЄДАКОВА
СИСТЕМОТВІРНА РОЛЬ МЕТАФОРИЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ТАНЦЮВАЛЬНО-СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ.....**164**

Тетяна СМУШАК, Леся ФЕНЮК, Зоряна КРУК
МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАННЯ «LE MONDE»).....**168**

Yulia TALALAY, Vasyl LOPUSHANSKYI
LEXICAL LENGTH OF ENGLISH DENTISTRY-IMPLANTOLOGY TERMS.....**173**

Volodymyr TYMOFIEIEV
SOUND REPRESENTATION OF THE GRAPH *ȝ* IN OLD ENGLISH **178**

Наталія ХОРОЗ
НАПИСАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТОПОНІМІВ У СЛОВЕНСЬКИХ ЗМІ 2022–2023 РОКІВ **183**

Ольга ЧАПЛЯ
РЕФЕРЕНЦІЯ ВИДАВНИЧОГО ЗНАКА ФРАНЦУЗЬКОГО ВИДАВНИЦТВА «ЛЯРУС» ("LAROUSSE") НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ.....**189**

Yuliia SHARAPANOVSKA
VERBAL AND PARAVERBAL FEATURES OF THE US POLITICAL DISCOURSE.....**197**

ПЕДАГОГІКА

Ольга КОСТЮК
ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ДИЗАЙНЕРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ **203**

Алла ЛЯШИНА, Неля ПІТРА
КОПІНГ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....**209**

Емма МАКАРОВА, Софія ЛЕОНТІЄВА
АСПЕКТИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ АРТИСТІВ-ВОКАЛІСТІВ.....**215**

Olena MASHKINA, Natalia SHESTAK, Yuliia POZNIKHIRENKO
SECOND FOREIGN LANGUAGE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION OF MEDICAL SPECIALISTS.....**220**

Людмила МИЩАК
КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ **227**

Роман НАНІВСЬКИЙ
ОСВІТНЬО-ДИДАКТИЧНІ ВІЗІЇ ОМЕЛЯНА ВИШНЕВСЬКОГО **232**

Наталія НАУМЕНКО
ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ **239**

Кирило ПЕРЕПЕЛИЦЯ
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСНОВІ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО **245**

Оксана ПИЛЬТЯЙ
ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ **251**

Oleksandr PISKUNOV, Viktoriia ROMAN
ELIMINATION OF LINGUISTIC MISTAKES CAUSED BY LANGUAGE INTERFERENCE IN THE SENIOR STUDENTS' ORAL AND WRITTEN SPEECH **258**

Володимир РОДІКОВ
СУТНІСНА ТА СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЇХНЬОЇ ПІДГОТОВКИ У ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ **265**

Ганна РЯБЧУН
ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В КРАЇНАХ СУЧАСНОЇ АЗІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ **271**

Анфіса СЕРГІЄНКО
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ **277**

Маріанна ТАРНАВСЬКА
СОЦІАЛЬНІ МЕДІА В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: SWOT-АНАЛІЗ **282**

Анна УТІНА
ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЗАНЯТЬ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МУЗИЧНА ГРАМОТА І АНГЛІЙСЬКА МОВА» ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДИКИ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ (CLIL) **287**

Інна ХАРЧЕНКО
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ДО ОСВІТИ СУЧАСНИХ БАКАЛАВРІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ **293**

Наталія ЮРІЙЧУК, Дмитро ДАДАК
ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ **299**

ВІДГУКИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Андрій ДУШНИЙ, Юрій ЧОРНИЙ
II МИСТЕЦЬКИЙ ФОРУМ ДРОГОБИЧЧИНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ **304**

CONTENTS

HISTORY

Petro KOSTYUCHOK
NATIONAL IDENTITY IN LANGUAGE, ACTIONS AND NUMBERS: THE CENSUS OF THE UKRAINIAN/RUSHIN POPULATION IN EASTERN SLOVAKIA IN 1930 ..... **4**

Faridun MAINAIEV
THE ROLE AND PLACE OF TERROR IN THE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION: THEORETICAL JUSTIFICATION AND COVERAGE IN THE MAGAZINE "SURMA" **10**

Yevgen PAPENKO, Olha STRYLCHYK
RELATIONS OF THE UKRAINIAN SOKIL MOVEMENT WITH PUBLIC AND POLITICAL ORGANIZATIONS DURING THE 20–30TH OF XX CENTURY **15**

ART STUDIES

Liliia KACHURYNETS
DEVELOPMENT OF CONDUCTING PROJECT ACTIVITIES AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY: NEW FACTORS OF INFLUENCE **22**

Myroslav KEBA
SLOW FOXTROT: HISTORY AND PRESENT **29**

Ruslan KUNDYS, Petro LUNO, Andrii YATSELENKO
NEOCLASSICAL PRODUCTIONS OF THE UKRAINIAN BALLET OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY **34**

Tetiana LYSENKO
ABOUT SOME PECULIARITIES OF THE PERFORMANCE OF THE ROLE OF OKSANA IN THE OPERA "A ZAPOROZHIAN BEYOND THE DANUBE" BY S. HULAK-ARTEMOVSKY BY OPERA SINGERS WITH COLORATURA SOPRANO VOICE TYPE **42**

Vita LOTOTSKA
MODERN TENDENCIES IN THE FORMATION OF GREEN URBAN SPACES **48**

Ning MA, Ruslana KHYNEVYCH
REALISATION OF ANTHROPOMORPHISM IN MODERN DESIGN **52**

Khrystyna NAHORNIAK
ARTISTIC SYMBOLISM AND ETHNO-CULTURAL TRADITIONS IN THE POLYPTYCH "THE HOLY SUPPER" BY VOLODYMYR LUKAN **58**

Ivan NYKOROVYCH
ASPECTS OF THE CONCERTMASTER ACTIVITY IN THE CONTEXT OF CHOREOGRAPHIC ART **63**

Oleksiy SOBOLEVSKYI
THE UKRAINIAN EXPLIBRIS AND ITS PLACE IN BOOK GRAPHICS OF THE WORLD ART OF SMALL GRAPHIC FORMS **69**

Andrii STRUS
VISUAL AND COMMUNICATIVE STRATEGIES IN WARTIME POSTER DESIGN **74**

Nazarii TARASENKO
PAUL HILLIER AS AN INTERPRETER OF THE WORKS OF ARVO PÄRT: RECONSTRUCTION OF THE CONDUCTOR'S STRATEGY **80**

Nataliia TREGUB
LIGHTING DESIGN IN FORMING THE ARCHITECTURAL AND LANDSCAPE ENVIRONMENT OF INNOVATION PARKS **87**

Yaryna TYRCHYNYAK
PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE ARTISTIC IDENTITY OF MYRON LEVYTSKYI **93**

Oksana TSYSELSKA
THEATER BIOGRAPHY OF THE MODERN ERA..... **101**

Daryna CHAMAKHUD
A CAPPELLA CHORAL WORKS BY YAKIV YATSYNEVYCH BASED ON POEMS BY UKRAINIAN POETS: STYLISTIC TRENDS AND PECULIARITIES OF THE COMPOSER'S LANGUAGE..... **106**

Daria CHEMBERZHI, Oksana PASKO, Nataliia SAPFIROVA
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CREATING PRINTS AND COLOR EFFECTS IN FASHION DESIGN..... **120**

Markiian SHALYHIN
THE CREATIVE FIGURE OF S. LYUDKEVYCH IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT AND SPREAD OF UKRAINIAN SYMPHONIC MUSIC IN EASTERN GALICIA..... **126**

Olga SHCHERBAKOVA
COMMUNICATION OF PIANO MASTERS WITH COMPOSERS AND PIANISTS AS A FACTOR FOR TOOL IMPROVEMENT..... **133**

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Svitlana NEHODIAIEVA
POETIC FEATURES OF THE LYRICS FROM THE ANTHOLOG "I WANT TO GO HOME" BY HANNA HAIVORONSKA..... **139**

Larysa OLEKSYSHYNA, Iryna OSOVSKA, Liudmyla TOMNIUK
FORMATION OF TRANSLATION COMPETENCE DURING ONLINE CLASSES CONSIDERING DEMOTIVATING AND STRESS-INDUCING FACTORS..... **144**

Natalya SAMOYLENKO, Aryna LAPA
COMPARISON OF THE CONCEPT OF FAMILY IN CHINESE AND UKRAINIAN IDIOMS..... **157**

Marharyta SIEDAKOVA
THE SYSTEM-CREATING ROLE OF METAPHORICAL REPRESENTATIONS OF THE DANCESPORT DISCOURSE..... **164**

Tetiana SMUSHAK, Lesia FENIUK, Zoriana KRUK
METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WAR IN CONTEMPORARY FRENCH MEDIA DISCOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF "LE MONDE")..... **168**

Yulia TALALAY, Vasyl LOPUSHANSKYI
LEXICAL LENGTH OF ENGLISH DENTISTRY-IMPLANTOLOGY TERMS..... **173**

Volodymyr TYMOFIEIEV
SOUND REPRESENTATION OF THE GRAPH *ȝ* IN OLD ENGLISH..... **178**

Nataliya KHOROZ
UKRAINIAN TOPONYMS IN SLOVENIAN MEDIA (2022–2023)..... **183**

Olga CHAPLYA
PUBLISHING MARK REFERENCE OF THE FRENCH PUBLISHING HOUSE "LAROUSSE" ON THE TERRITORY OF HALICHYNA IN XIX – THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY..... **189**

Yuliia SHARAPANOVSKA
VERBAL AND PARAVERBAL FEATURES OF THE US POLITICAL DISCOURSE..... **197**

PEDAGOGY

Olha KOSTIUK
PHILOSOPHICAL REFLECTION OF DESIGN ART IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC CONSCIOUSNESS..... **203**

Alla LIASHYNA, Nelia PITRA
COPING IN STRESSFUL SITUATIONS OF INTERPRETATION..... **209**

Emma MAKAROVA, Sofia LEONTIEVA
ASPECTS OF LANGUAGE CULTURE OF FUTURE VOCAL ARTS SPECIALISTS
AS THE MAIN PROBLEM OF THE CREATIVE DEVELOPMENT OF VOCAL ARTISTS..... **215**

Olena MASHKINA, Natalia SHESTAK, Yuliia POZNIKHIRENKO
SECOND FOREIGN LANGUAGE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION OF MEDICAL SPECIALISTS... **220**

Liudmyla MYSHCHAK
CRITERIA OF SOCIAL INTEGRATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO NEW CONDITIONS OF LIFE.... **227**

Roman NANIVSKYI
EDUCATIONAL AND DIDACTIC VISIONS OF OMELYAN VISHNEVSKYI..... **232**

Nataliia NAUMENKO
PROFESSIONAL QUALITIES OF A MODERN PRIMARY SCHOOL TEACHER
IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES..... **239**

Kyrylo PEREPELYTSIA
FORMATION OF FOREING LANGUAGE COMPETENCE BASED ON ACTIVATING STUDENTS'
INDEPENDENCE IN HIGHER EDUCATION..... **245**

Oksana PILTIAI
THE USE OF HEALTH-PRESERVING TECHNOLOGIES AS A FACTOR IN THE FORMATION
OF A HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN TECHNOLOGY LESSONS..... **251**

Oleksandr PISKUNOV, Viktoriia ROMAN
ELIMINATION OF LINGUISTIC MISTAKES CAUSED BY LANGUAGE INTERFERENCE
IN THE SENIOR STUDENTS' ORAL AND WRITTEN SPEECH..... **258**

Volodymyr RODIKOV
ESSENTIAL AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE READINESS OF FUTURE
ENGINEERING TROOPS SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY AS A RESULT
OF THEIR TRAINING IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS..... **265**

Hanna RIABCHUN
TRANSFORMATION OF MEDIA LITERACY IN CONTEMPORARY
ASIAN COUNTRIES: CHALLENGES AND PROSPECTS..... **271**

Anfisa SERHIIENKO
HEALTH CARE AS A COMPONENT OF FUTURE LAWYERS' VALUE
AND SEMANTIC COMPETENCE..... **277**

Marianna TARNAVSKA
SOCIAL MEDIA IN MILITARY PERSONNEL FOREIGN LANGUAGE TRAINING: SWOT-ANALYSIS... **282**

Anna UTINA
FEATURES OF THE STRUCTURE OF THE INTEGRATED COURSE
"MUSIC LITERACY AND ENGLISH LANGUAGE" USING
THE SUBJECT-LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) METHODOLOGY..... **287**

Inna KHARCHENKO
THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF MOTIVATION
FOR EDUCATION OF MODERN BACHELORS OF TECHNICAL SPECIALTIES
BY MEANS OF DIGITALIZATION..... **293**

Nataliya YURIYCHUK, Dmytro DADAK
TECHNOLOGIES OF SITUATION LEARNING IN THE PROCESS
OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS..... **299**

REVIEWS, REPORTS

Andrii DUSHNYI, Yurii CHORNYI
II ART FORUM OF DROHOBYCH: CHALLENGES AND PROSPECTS..... **304**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers

ВИПУСК 76. ТОМ 2
ISSUE 76. VOLUME 2

Редактори-упорядники
Микола Пантюк
Андрій Душний
Василь Ільницький
Іван Зимомря

Здано до набору 01.08.2024 р. Підписано до друку 30.08.2024.
Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 36,05. Зам. № 0824/597. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.